

กาเลหม่านไต

ใน
รัฐชาน

กาเลหม่านไตในรัฐชาน

ด้วยอภิธานนาการ

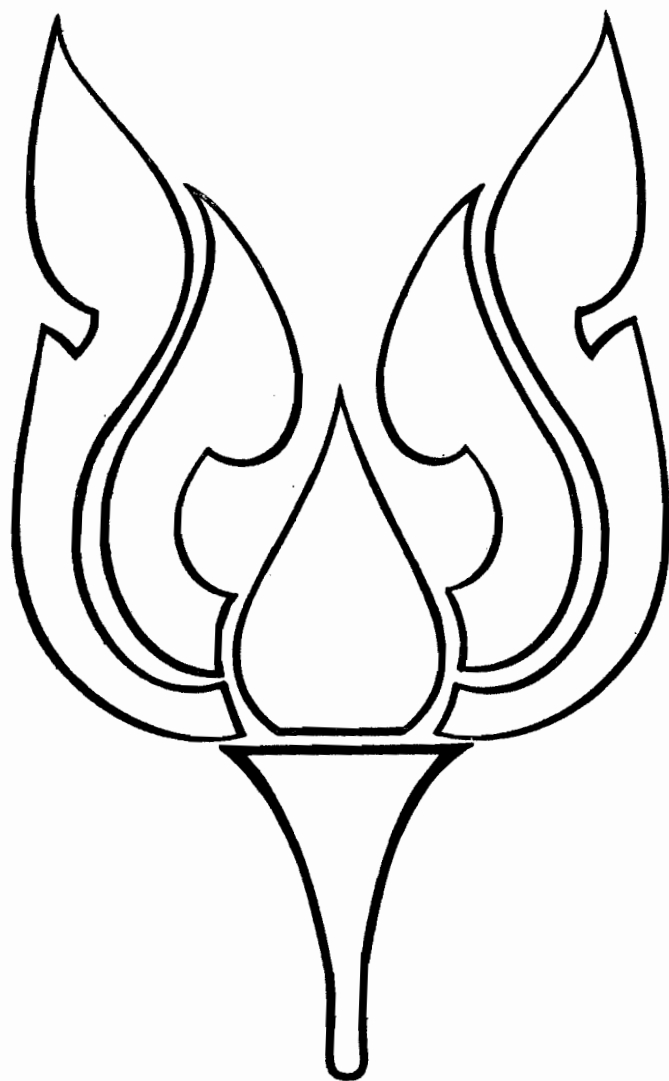
จาก

คณะอนุกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย

ใน

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

คณะอนุกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ฯ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

คำนำ

คณะกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย มีโครงการอนุรักษ์วัฒนธรรมทางภาษาของไทย และเห็นว่าภาษาถิ่นมีส่วนสำคัญมากที่จะโยงสายสัมพันธ์ของคนไทยในถิ่นต่าง ๆ ให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพราะใช้ภาษาเดียวกัน สามารถสื่อสารเข้าใจกันได้ แต่การที่จะศึกษาภาษาถิ่นนั้น ผู้ศึกษาต้องมีความรู้ ความอุตสาหะวิริยะอย่างแรงกล้าและต้องใช้เวลา คณะอนุกรรมการฯ จึงมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ควรที่จะจัดพิมพ์เรื่อง “กาเลหม่านไตในรัฐชาน” และ “คำตี้เมืองซาง” ซึ่ง ดร.บรรจบ พันธุเมธา ได้ไปศึกษาค้นคว้ามา เพราะเป็นหนังสือที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง ประกอบกับทั้งสองเรื่องนี้เป็นเรื่องที่เนื่องมาจากเรื่อง “ไปสอบคำไทย” ซึ่งเคยจัดพิมพ์มาแล้ว ใน พ.ศ. ๒๕๒๒ ในนามของโครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยฯ กระทรวงศึกษาธิการ จึงเห็นสมควรจะได้อนุรักษ์และเผยแพร่ให้ต่อเนื่องกันไป

คณะอนุกรรมการฯ จึงได้ติดต่อขออนุญาต ดร.บรรจบ พันธุเมธา จัดพิมพ์ และขอต้นฉบับ ซึ่งก็ได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่ง ทั้งในการรวบรวมต้นฉบับ ซึ่งต้องดำเนินการหลายขั้นตอน ตลอดจนได้ขอให้ ดร.บรรจบฯ พิจารณาอักษรให้ด้วย เพื่อไม่ผิดพลาด หนังสือเล่มนี้จึงสำเร็จได้สมความมุ่งหมาย คณะอนุกรรมการฯ ขอขอบคุณ ดร.บรรจบ พันธุเมธา ไว้ ณ ที่นี้

คณะอนุกรรมการฯ หวังว่าหนังสือเล่มนี้คงจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านในด้านการศึกษาภาษาถิ่นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และได้รับความเพลิดเพลินเหมือนหนึ่งได้ติดตามท่านผู้เขียนไปรู้จักถิ่นฐานต่าง ๆ รู้จักถ้อยคำตลอดจนขนบประเพณีของคนไทยในรัฐนั้น ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดสัมพันธภาพของเผ่าไทยดียิ่งขึ้น.

คณะกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

**คณะอนุกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ**

๑) พันตรีหญิง คุณหญิง ฝะอบ ไปะกะฤณะ	ประธานอนุกรรมการ
๒) ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี	อนุกรรมการ
๓) ผู้อำนวยการกองคลัง สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี	อนุกรรมการ
๔) อธิบดีกรมการฝึกหัดครู หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๕) นางฐะปะนีย์ นาครทรรพ	อนุกรรมการ
๖) นายปัญญา นิตยสุวรรณ	อนุกรรมการ
๗) นางมาลี จันทரசูข	อนุกรรมการ
๘) เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๙) อธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑๐) หัวหน้าศูนย์ผลิตตรายการ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย	อนุกรรมการ
๑๑) ท่านผู้หญิง สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๑๒) ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์ ไทยทีวีสี ช่อง ๙ หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑๓) นางสาวรณิ อุดมผล	อนุกรรมการ
๑๔) นางจิตราลดา หัซซะวณิช	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๕) นายนิมิต สุทธิชุติพงษ์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖) นางสาวชมภูภา หงษ์สุวรรณ	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คำนำของผู้เขียน

“กาเลหม่านไตในรัฐชาน” คือไปเที่ยวบ้านไทยในรัฐชานนี้ เป็นบันทึกการเดินทางในรัฐชาน ระหว่างเดือนเมษายน - พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ เพื่อสำรวจภาษาและดูเส้นทางไว้ก่อน เมื่อมีโอกาสจะได้ไปศึกษาอย่างจริงจังต่อไป เมื่อครั้งที่เดินทางกลับจากรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย มีผู้ให้ข้อคิดว่า ข้าพเจ้าควรจะเริ่มต้นที่รัฐชานก่อนจึงจะได้ผล เพราะชาวไทยใหญ่กลุ่มใหญ่อยู่ในรัฐชาน ต้นคำของภาษาจึงควรจะอยู่ที่นั่น ข้าพเจ้าก็เห็นจริง จึงได้ติดต่อกับเจ้านายเมืองขอร้องให้ท่านเป็นธุระจัดการติดต่อให้ ท่านก็ได้ช่วยเหลืออย่างเต็มที่ ทั้งให้ที่พักพิงและติดต่อกับเจ้าของบ้านถิ่นอื่น ๆ ให้ช่วยรับข้าพเจ้าไว้ชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง ในฐานะที่ท่านเป็นอธิบดีกรมการศึกษาของรัฐชานและรัฐกะยา ทั้งยังเป็นนายกสมาคมวรรณคดีชานในครั้งนั้นด้วย การดำเนินงานตลอดจนการเดินทางจึงเป็นไปอย่างสะดวกสบาย ได้ผลตามต้องการ และเป็นโอกาสให้ได้ไปศึกษาภาษาถิ่นต่าง ๆ ในรัฐชานในปีต่อมา ดังกล่าวไว้ใน “ไปสอบคำไทย” ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณท่านไว้ ณ ที่นี้ ไม่ได้

อนึ่ง ดร.บาญาน อธิบดีกรมสาธารณสุขของรัฐชาน และเลขานุการสมาคมวรรณคดีชานในปีนั้น ก็ได้หาทางช่วยให้ข้าพเจ้าเดินทางไปกับคณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ไปเยี่ยมเยียนประชาชนในชนบท ทำให้ได้เดินทางไปตามชนบทมากแห่งขึ้น มิฉะนั้นแล้วหาโอกาสเช่นนี้ได้ยากเพราะถึงแม้จะมีถนนหนทาง แต่ถ้าไม่มีรถพาหนะก็ย่อมไปถึงที่หมายไม่ได้ จึงนับเป็นบุญคุณอย่างยิ่งแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้าก็ถือเป็นหน้าที่ของคนที่ใช้ภาษาไทยด้วยกัน (แม้จะคนละถิ่นก็ตาม) จะได้ช่วยเผยแพร่และรักษาไว้ให้คงอยู่ยาวนานเท่านาน การที่หนังสือ “สตรีสาร” ได้นำบันทึกนี้ลงพิมพ์ เป็นระยะติดต่อกันในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๒ ก็ดี และการที่โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย นำมาพิมพ์เผยแพร่อีกครั้งหนึ่งก็ดี ย่อมช่วยให้ข้าพเจ้าได้ทำหน้าที่นี้โดยสมบูรณ์ ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

บรรจบ พันธุมธา

๔ กรกฎาคม ๒๕๒๖

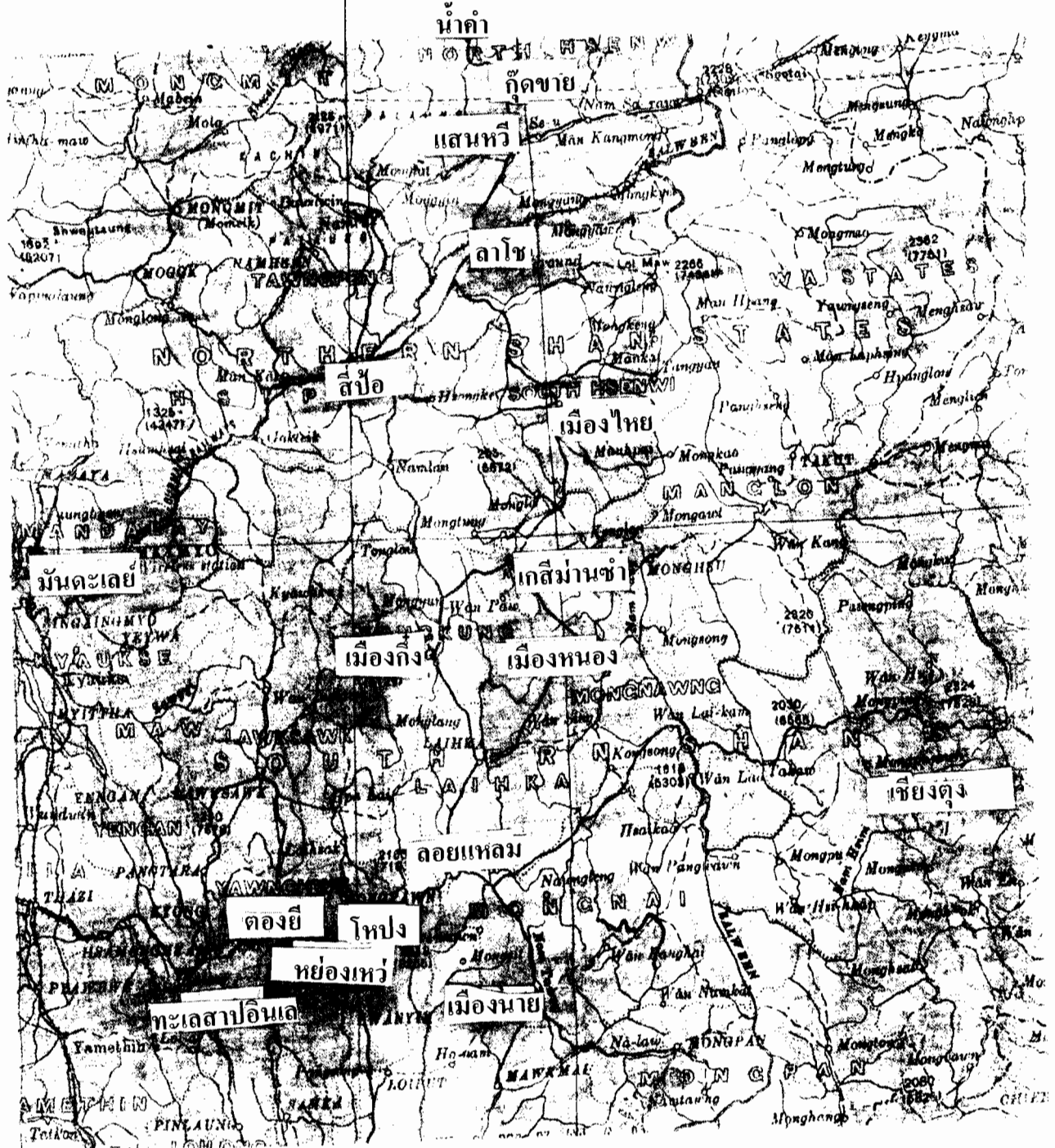
สารบัญ

กาเลหม่านไตในรัฐชาน

	หน้า
๑. พบกันใหม่ในรัฐชาน	๑
๒. ทะเลสาปอินเล-ตองยี	๓
๓. โหปง	๑๑
๔. เชียงลม	๑๒
๕. เมืองหนอง	๒๔
๖. ตึงเล่า	๓๗
๗. เมืองกึ่ง	๓๙
๘. สี่ป้อ	๔๕
๙. เมืองไหย	๕๔
๑๐. ลจโซ	๖๐
๑๑. แสนหวี-น้ำคำ	๖๒
๑๒. เชียงตุง	๗๐

แผนที่การเดินทางในรัฐชาน

นำคำ

พบกันใหม่ในรัฐซาน

ข้าพเจ้ากล่าวคำอำลาชาวไทยในอิสตันบูลครั้งนี้ ด้วยความหวังว่าจะได้พบกันอีกทีนั้น เพราะเราต่างคนต่างก็เห็นแล้วว่างานค้นคว้าทั้งด้านภาษาและประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ชาติไทย จะได้ผลเต็มที่ก็ต่อเมื่อได้พบคนไทยหลายหมู่หลายเหล่า และการที่จะได้มาเห็นถิ่นที่อยู่ของบรรพบุรุษไทยในอิสตันบูล ย่อมเป็นสิ่งที่ชวนตื่นตื้นอยู่เสมอ ซื่อเสียงของเลื้อยคานฟ้าและเลื้อยคานฟ้าแห่งราชวงศ์มา จากลุ่มน้ำมา ทางเหนือของรัฐซาน ยังเป็นที่จดจำและเล่าลือกันในหมู่ไทยอาหมและไทยพวกอื่น ๆ ในอิสตันบูล ข้าพเจ้าเองก็คิดฝันอยู่เสมอว่า ถ้ามีโอกาสจะต้องมาให้ถึงถิ่นนี้ให้จงได้และแล้วโอกาสนั้นก็มาถึง ข้าพเจ้าจึงได้มาถึงถิ่นไคสามสิบและหลอยสามสิบ (ไทยสามสิบ ดอยสามสิบ ตามคำกล่าวของชาวไทยใหญ่) ก่อนมิตรสหายคนอื่น ๆ ในอิสตันบูล ถ้าจะกล่าวว่าเพราะข้าพเจ้าบังเอิญได้รู้จักเจ้านายเมืองเมื่อ ๗ ปีก่อนโน้น ก็คงไม่ผิด จึงทำให้ได้รับความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือจนสามารถเดินทางไปศึกษาค้นคว้าได้ตลอดทั่วรัฐซาน นับแต่ซานใต้ ไปถึงซานเหนือ จนกระทั่งถึงพรมแดนต่อกับจีน

ข้าพเจ้าได้มาพำนักกับครอบครัวของเจ้านายเมือง ณ เมืองตองยีเป็นเวลาหลายวัน กว่าเจ้านายเมืองจะจัดรายการการเดินทางให้ข้าพเจ้าเสร็จเรียบร้อย และข้าพเจ้าก็ได้เห็นเองแล้วว่าการเดินทางมาศึกษาค้นคว้าที่รัฐซานนี้ มิใช่เรื่องที่จะทำได้ง่าย ๆ นัก เจ้านายเมืองเขียนจดหมายหลายต่อหลายฉบับ บางฉบับเขียนถึงผู้ที่ให้ที่พักแก่ข้าพเจ้าได้ บางฉบับก็เขียนถึงผู้รู้ในทางภาษาไทยใหญ่ที่จะให้ความรู้แก่ข้าพเจ้า และด้วยจดหมายเหล่านี้แหละที่เป็นใบเบิกทางทำให้งานของข้าพเจ้าสำเร็จลงด้วยดีตามปรารถนา ซึ่งข้าพเจ้าจะเว้นขอบคุณเสียมิได้เลย

ในระหว่างที่โปรแกรมการเดินทางยังไม่เป็นที่เรียบร้อยและข้าพเจ้าจำเป็นต้องคอยอยู่ที่ตองยี เจ้านายเมืองได้พาข้าพเจ้าไปทำความรู้จักมักคุ้นกับคนไทยหลายต่อหลายคนคนด้วยกัน ทั้งยังได้จัดให้มีการชุมนุมสมาชิกและคณะกรรมการของสมาคมวรรณคดีซาน ซึ่งเจ้านายเมืองเป็นนายกสมาคมอยู่ในปีนั้น ข้าพเจ้าได้เล่าให้ที่ประชุมฟังถึงการเดินทางไปได้พบคนไทยในอิสตันบูล และตอนที่ผู้ฟังสนใจมากที่สุด ก็คือตอนที่ข้าพเจ้าได้ไปพบพระภิกษุจากเมืองมิดที่หมู่บ้านไทย ใกล้เมืองโคลาฆาต มีผู้ถามข้าพเจ้าถึงชื่อพระภิกษุนั้น ตลอดจนรายละเอียดที่ท่านได้แนะนำพวกชาวบ้านให้ทำเพื่อสวัสดิภาพของชาวบ้านเหล่านั้นเอง

ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าเล่า ข้าพเจ้าเล่าเป็นภาษาไทยกรุงเทพฯ และเจ้านายเมืองแปลเป็นภาษาไทยใหญ่ ให้ที่ประชุมฟังอีกทีหนึ่ง ถึงแม้เจ้านายเมืองจะได้มาอยู่เมืองไทยเพียง ๔ ปี และได้จากเมืองไทยไปร่วม ๓๐ ปีแล้ว แต่ความรู้ภาษาไทยกรุงเทพฯ ทั้งฟัง พูด อ่าน เขียน ยังใช้การได้คล่องแคล่ว เป็นที่น่านิมยยิ่งนัก และด้วยเหตุที่มีสำเนียงเปลี่ยนจากภาษาไทยกรุงเทพฯ เป็นภาษาไทยใหญ่ การสนทนาในวันนั้นจึงเป็นไปอย่างสะดวกสบาย หาไม่แล้ว ข้าพเจ้าเชื่อแน่ทีเดียวว่าคงจะไม่มีใครเข้าใจคำพูดของข้าพเจ้า และตัวข้าพเจ้าเองแม้ว่าจะเคยคุ้นกับภาษาคำตี้มาบ้างแล้ว ก็หาฟังเขาเข้าใจโดยตลอดไม่ นอกจากบางคำที่เสียงคล้ายกันใช้ในความหมายเดียวกัน จึงจะพอฟังเข้าใจ ทั้งนี้เพราะเสียงในภาษาไทยใหญ่ ตลอดจนการใช้คำบางคำ หาได้ตรงกับภาษาไทยคำตี้ไม่ เป็นต้นว่า เสียงเอก และ จัตวา ที่ภาษาไทยใหญ่ออกเสียงตรงกันกับภาษาไทยภาคกลาง เช่น เก่า หรือ หมา แต่คำที่ออกเสียงเป็นเสียงตรี คือ เก้า และ ม้า ดังนี้ แต่ว่าภาษาไทยใหญ่ในรัฐซาน ก็เชื่อว่าพูดตรงกันทั้งหมดไม่ ยังมีการออกเสียงต่างกันไปตามท้องถิ่น คือเป็นซานเหนือ ซานใต้ เชียงตุง และเขตพรมแดนต่อกับจีน เจ้านายเมืองกล่าวว่า เสียงภาษาคำตี้ที่ข้าพเจ้าพูดให้ฟังนั้น เสียงเหมือนไทยที่อยู่เขตแดนที่เรียกว่า

ไต่เหนือ หรือ Chinese Shan ข้าพเจ้าได้ยินแล้วก็อดยินดีไม่ได้ว่า ไม่ได้จำเสียงเขามาผิด และการที่ภาษาไทยคำดีไปคล้ายคลึงกับไต่เหนือ ย่อมจะเป็นประโยชน์ในการสอบสวนถิ่นที่อยู่เดิมของไทยในอัสสัมได้เป็นอย่างดี ถ้าหากได้ไปสอบภาษาให้ถึงถิ่นที่นั่นด้วยตนเองก็จะดีไม่น้อยไม่ แต่ว่าการที่ภาษาไทยใหญ่มีเสียงต่างกันไปตามท้องถิ่นเช่นนี้ย่อมหมายความว่ามีความจำเป็นเรื่องให้ข้าพเจ้าต้องศึกษาอีกมากมาย แต่ก่อนอื่นข้าพเจ้าควรต้องศึกษาเสียงที่เขาถือเป็นเสียงมาตรฐานเสียก่อน ทั้งนี้ตามที่กำหนดไว้ในแบบเรียนหนังสือไทยใหญ่ เจ้าฉายเมืองได้ให้หนังสือข้าพเจ้าไว้ศึกษาเล่มหนึ่งชื่อ **หมอลูกไก่** ซึ่งแปลว่า พัฒนาการแห่งตัวหนังสือไทย อันเป็นหนังสือที่คณะกรรมการปรับปรุงการเขียนหนังสือไทยได้จัดทำขึ้น เพื่ออธิบายการแก้ไขวิธีการเขียนหนังสือไทยใหญ่ให้ถูกต้องตามเสียงพูดมากขึ้น และให้เขียนอ่านได้สะดวกสบายขึ้นกว่าเดิม และเพื่อให้สะดวกในการอ่านก็จำเป็นต้องคิดเครื่องหมายวรรณยุกต์ขึ้นกำกับเสียง แต่เครื่องหมายของเขามาได้มีรูปร่างอย่างไม้ออก ไม้อโท และวางไว้ข้างบนตัวอักษรอย่างเราไม่ เขาใช้เครื่องหมายวรรณยุกต์ของภาษาอังกฤษวางไว้ท้ายศัพท์ เจ้าฉายเมืองได้อธิบายให้ข้าพเจ้าฟังดังนี้คือ

แทนเสียงโท ถ้าจะเทียบกับเสียงกรุงเทพฯ ก็เท่ากับเสียงตรี : แทนเสียง ตรี ซึ่งคล้ายกับเสียงตรีของเรา แต่ออกไม่เต็มเสียง เป็นเสียงตรีแต่ตอนท้ายคำ ส่วน : แทนเสียงโท ซึ่งคล้ายกับเสียง โทของเรา แต่ต้นศัพท์ฟังคล้ายเสียงสามัญ ท้ายคำจึงฟังเป็นเสียงโท , แทนเสียงเอกซึ่งตรงกับเสียงเอกของภาษาไทยภาคกลาง ถ้าคำใดไม่มีเครื่องหมายแสดงว่าเป็นเสียงจัตวา โดยเฉพาะคำที่เขียนด้วยพยัญชนะเสียงกลาง ก จ ต ป อ และมีเสียงยาว ถ้าหากจะเอาเครื่องหมายของเขามาใช้เขียนกับคำไทย ก็จะได้ดังนี้คือ กา กา, กะ, กะ: กา. ถ้าไล่เสียงก็ต้องได้ว่า ก่า ก้า ก๊า กั๊ กั๊: แทนจะเป็น ก่า ก้า ก๊า กั๊ กั๊: อย่างของเรา

เมื่อเข้าใจเสียงอย่างนี้ การพูดการฟังค่อยสะดวกขึ้น ต่อไปนี้ก็อยู่ที่ข้าพเจ้าจะฝึกฝนจนกระทั่งจำได้ว่าเสียงของเขาต่างกับของเราอย่างไร เสียงไหนบ้าง จึงจะสามารถพูดได้คล่อง และฟังเข้าใจ แต่ว่าการเรียนเรื่องภาษา ใ่วว่าจะเรียนเพียงเท่านี้ก็พอใช้การได้ จริงอยู่ แม้ภาษาไทยใหญ่จะมีส่วนคล้ายคลึงกับภาษาของเรามาก จนได้ชื่อว่าเป็นภาษาไทยด้วยกัน แต่ก็ยังมีอีกมากมายหลายอย่างที่แตกต่างกัน ซึ่งข้าพเจ้าจะต้องเรียนต้องรู้เรื่อง ๆ ไป บางคำก็รู้ได้ทันที บางคำก็ต้องใช้เวลาหลายวันกว่าจะคิดออกว่าต่างกับคำของเราอย่างไร หรือควรจะตรงกับคำอะไร แม้กับภาษาคำดี ก็ยังมีส่วนแตกต่างกันอยู่เป็นอันมากเช่นเดียวกัน เช่น คำ **เจ้ายา** ในภาษาคำดีแปลว่า **หมอ** แต่ในภาษาไทยใหญ่ หมายถึงคนติดยาฝิ่น และข้าพเจ้าหลงพูดคำ **“ต่านคำ”** อยู่ตั้งนานกว่าจะรู้ว่าในรัฐซานเขาใช้คำ **“ลาตควัม”** ในเมื่อจะหมายความว่า พูดกันหรือคุยกัน หรือคำที่แปลว่า ได้ เช่น สามารถทำได้ ทำเป็น ไทยคำดีใช้คำว่า **จ่าง** แต่ไทยใหญ่ใช้คำว่า **หมอ** ซึ่งทั้งสองคำได้ช่วยให้ความหมายของคำว่า **“ช่าง”** และ **“หมอ”** ของเราได้เป็นอย่างดี ดังนี้ เพราะฉะนั้น ยิ่งได้เรียนรู้ก็ยิ่งน่าสนใจ แต่บางทีกว่าจะได้เรียนรู้ก็ต้องหงุดหงิดหัวเสียอยู่ไม่น้อยที่พูดกันไม่เข้าใจ หรือไม่ก็เข้าใจเป็นอย่างอื่น ดังเช่นคำ **เฮ็ดควัม** ในภาษาไทยใหญ่เขาหมายถึงร้องเพลง และหมอเฮ็ดความ ก็คือ นักร้อง หาได้หมายถึงหมอความอย่างที่เรานำมาใช้ในภาษาของเราไม่ และมีอยู่หลายครั้งที่ข้าพเจ้าไม่เข้าใจถ้อยคำของเจ้าฉายเมือง ทั้งที่พูดกันเป็นภาษากรุงเทพฯ คำที่น่าฉงนก็คือคำว่า **ทัน** เจ้าฉายเมืองเขียนจดหมายให้ข้าพเจ้าไปพบเจ้าขุนสาม เจ้าหน่าที่ฝ่ายวัฒนธรรมที่ออฟฟิศจดหมายนั้นลงท้ายว่า ถ้า **ทัน** ขอให้มาเดี๋ยวนี้ อ่านเพียงเท่านี้ก็พอจะเข้าใจความ แต่ว่าถ้าจะถามว่า **ทัน** หมายความว่าอะไร ข้าพเจ้าตอบไม่ได้ เพราะคำว่า **ทัน** ในภาษากรุงเทพฯ ไม่ได้ใช้พูดอย่างนี้ ถ้าจะให้หมายอย่างมาทัน ทันเวลา อย่างนั้นก็น่าจะไม่ตรงความหมายนัก เพราะที่พิกกับออฟฟิศอยู่ใกล้กันขนาดเดินสองนาทีก็ถึง

ข้าพเจ้าอดอยากอยู่ไม่ได้จึงต้องถามว่า หัน หมายความว่าอะไรก็ได้คำตอบเป็นภาษาอังกฤษว่า ready ถ้าจะพูดตามสำนวนไทยกรุงเทพฯ เห็นจะต้องพูดว่า ถ้าพร้อมแล้ว....และท่านผู้พูดคิดว่าคำนี้มีความหมายตรงกับกับภาษากรุงเทพฯ จึงออกจะแปลกใจเมื่อถูกถามความหมาย นอกจากคำนี้ก็ยังมีคำอื่น ๆ อีกหลายคำที่ทำให้คนไทยทั้งสองถิ่นต่างก็ต้องแปลกใจที่คิดว่าความหมายตรงกัน แต่แล้วหาได้ตรงกันทีเดียวไม่ เช่นคำ “น้ำตาน” ของภาษาไทยใหญ่หาได้หมายถึงน้ำตาลทั่ว ๆ ไปอย่างของเราไม่ เขาหมายจำเพาะน้ำหวานที่ได้มาจากต้นตาลอย่างเดียวนั่น ความหมายของคำนี้มาขยายตัวในถิ่นไทยกรุงเทพฯ เราจึงต้องกำหนดเสียว่าเป็นน้ำตาลทราย น้ำตาลโตนดหรือน้ำตาลมะพร้าว คำว่า หอ ก็เช่นเดียวกัน เขาไม่ได้ใช้ทั่ว ๆ ไปเป็นหอคอย หอพัก หอนั่ง หอนอน หอสมุด อย่างที่เราใช้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงออกจะงง ๆ เมื่อได้ยินว่าท่านเจ้าของบ้านจะพาไปหอเจ้าฟ้าเมืองไทย ด้วยนึกไม่ถึงว่าที่รัฐซานเขาจะใช้คำว่า หอ คำเดียว หมายถึง วัง หากเป็นภาษากรุงเทพฯ จะต้องบ่งลักษณะลงไปให้แจ่มชัด นอกเสียจากจะรู้จักกันแล้ว จึงจะทราบได้ว่า หอ ในที่นั้นหมายถึง หอพัก หรือ หอสมุด ฉะนั้นจะว่าภาษาเหมือนกัน ก็เหมือนกันในลักษณะนี้แหละ ซึ่งบางคำต้องพูดกันยืดยาวกว่าจะเป็นที่เข้าใจ ดูช่างไม่สมกับเป็นภาษาเดียวกันเลย

ทะเลสาบอินเล – ดองยี

รายการการเดินทางของข้าพเจ้าสำเร็จลงเรียบร้อยต่อเมื่อได้ ดร.บาญานมาร่วมจัดด้วยอีกผู้หนึ่ง ดร.บาญานเป็นอธิบดีกรมสาธารณสุขแห่งรัฐซาน ซึ่งมีหน้าที่จะต้องดูแล บำบัดโรคไข้และตรวจเยี่ยมประชาชนทั่วทั้งรัฐ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของ ดร.บาญานจะต้องผลัดเปลี่ยนกันออกตรวจเยี่ยมตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ดร.บาญานจึงเห็นเป็นโอกาสที่ข้าพเจ้าจะได้ร่วมไปกับคณะเจ้าหน้าที่นั้น ๆ จะได้ไปได้มากแห่ง และได้ถึงถิ่นที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนออกไป รายการแรกสองรายการ ดร.บาญานจึงรับเป็นผู้จัด ส่วนรายการอื่น ๆ นอกนั้นเจ้าฉายเมืองเป็นผู้รับภาระ ท่านทั้งสองได้ช่วยกันร่างโปรแกรมกำหนดวันแน่นอนที่ข้าพเจ้าจะเดินทางไปถึงที่ต่าง ๆ พร้อมทั้งกำชับนักหนาให้ข้าพเจ้าตรวจดูรายการเสมอ ๆ และอย่าแซ่เขื่อนอยู่ที่ใดให้ล่าช้าหรือรีบร้อนมาถึงที่หมายเร็วกว่ากำหนด ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่เจ้าของบ้านผู้จะรับรองข้าพเจ้า ซึ่งเจ้าฉายเมืองจะได้จัดการโทรเลขติดต่อล่วงหน้าให้เมื่อใกล้จะถึงเวลา ข้าพเจ้ารับคำด้วยความขอบคุณและมั่นใจว่าคงจะไม่มีเหตุอันใดมาทำให้กำหนดเวลาอันแน่นอนนั้นเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปได้

รายการแรกที่ ดร.บาญานจัดให้ เป็นรายการเยี่ยมหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ทะเลสาบอินเล เจ้าหน้าที่ผู้จะไปทำหน้าที่ครั้งนี้ และผู้ที่ข้าพเจ้าจะเดินทางร่วมไปด้วยเป็นพยาบาล ชื่อมะหลาวิน หน้าที่โดยตรงของเธอคือนางสงเคราะห์ในหน่วยมารดาทารกสงเคราะห์ตลอดรัฐซานตอนใต้ แต่ถ้าหากข้าพเจ้าเดินทางไปกับเธอ เธอก็จะต้องมีหน้าที่สงเคราะห์ข้าพเจ้าด้วย นับตั้งแต่ดูแลทุกข์สุขทั่วไป ช่วยติดต่อให้ข้าพเจ้าได้พบผู้มีความรู้ในภาษาไทยใหญ่ ตลอดจนเรื่องอาหารการกินซึ่งข้าพเจ้ามีหน้าที่เพียงช่วยเธอออกค่าอาหารบ้างเท่านั้น ดร.บาญานบอกแก่ข้าพเจ้าเพียงเท่านี้ แล้วก็กำหนดวันเวลาเดินทาง ให้ข้าพเจ้าเตรียมตัว มะหลาวินจะนำรถมารับข้าพเจ้าไปลงเรือที่ยองเหว

ข้าพเจ้ายินดีเป็นพิเศษที่ได้ทราบว่าจะมีเพื่อนเดินทางเป็นผู้หญิง และยังเธอพูดภาษาอังกฤษได้ก็ยิ่งจะช่วยให้การเดินทางเป็นสุขและสนุกสนานยิ่งขึ้น ด้วยว่าเมื่อมีเหตุการณ์ยากลำบากใจอย่างไร ก็ยังพอจะปรับทุกข์ปรึกษาหารือกันได้ถนัด แต่ว่ามะหลาวิน หน้าตาทำทางเป็นอย่างไร ข้าพเจ้ายังไม่ทราบ นึกเอาเองว่าคงจะเป็นคนร่างกำยำล่ำสัน เพราะเท่าที่ได้ทราบมา เจ้าหน้าที่สาธารณสุขเหล่านี้จะต้องทำงานหนัก ต้องเดินทาง

แทบตลอดทั้งปี เดือนหนึ่ง ๆ มีเวลาอยู่ในสถานที่ไม่กี่วัน เดินทางครั้งหนึ่ง ๆ กินเวลาตั้งแต่ ๑๐ กว่าวันขึ้นไป ทั้งบางแห่งต้องขึ้นเขาที่ไม่มีทางรถ จะต้องเดินบ้างขึ้นม้าง ซึ่งถ้าไม่แข็งแรงจริง ๆ แล้วน่าจะทำงานนี้ไม่ได้ นาน แต่แล้วผู้หญิงที่มารับข้าพเจ้าและแนะนำตัวเองว่าคือมะหลาววินนั้น ได้ทำให้ภาพที่ข้าพเจ้าวาดไว้แปรปรวนไปหมด เพราะมะหลาววินที่ยืนอยู่ตรงหน้าข้าพเจ้านี้หาได้มีร่างสูงใหญ่กำยำอย่างที่ข้าพเจ้าคิดไม่ รูปร่างของเธอเล็กบางจนดูอ่อนแอ น้าหนักตัวเธอเห็นจะไม่ถึง ๔๐ ก.ก. เห็นแล้วไม่น่าเชื่อว่าจะสามารถสมบุกสมบันกับงานในหน้าที่นี้ได้เป็นปี ๆ แต่ว่าข้าพเจ้าก็ไว้วางใจว่าเธอคงจะเป็นเพื่อนเดินทางที่เป็นที่พึ่งได้ ทั้งยังอาจจะช่วยให้การเดินทางเป็นไปโดยราบรื่นและผาสุก เพียงเท่าที่เห็นแม้ในเวลาไม่นานนักข้าพเจ้าก็ทราบได้ว่ามะหลาววินเป็นคนอารมณ์ดี หน้าอันสวยขำของเธอยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ ทั้งยังช่างพูดช่างคุย ถึงจะเพ่งรั้งจักกัน เธอก็สนทนาปราศรัยด้วยอย่างสนิทสนมราวกับรู้จักกันมานานนับปี จึงนับเป็นโชคดียิ่งยิ่งที่ดร.บาญญาจัดให้ข้าพเจ้าได้เดินทางร่วมคณะกับเธอ

เรานั่งรถจากตองยีมายังของเหวไม่นานนักก็ถึง เพราะทางไกลราว ๓๐ ไมล์เท่านั้น อินเลอยู่ห่างกับตองยีเพียงภูเขาถิ่น มองจากยอดเขาด้านหนึ่งของตองยีจะแลเห็นได้ถนัด แต่ถ้าจะไปให้ถึงทะเลสาบ จำเป็นจะต้องมาลงเรือที่ของเหว ขณะที่คนเรือกำลังจัดแจงนำเรือลงน้ำ ติดเครื่องยนต์และขนของลงเรือ มะหลาววินก็ได้พาข้าพเจ้าไปชมตลาดของเหว บังเอิญวันนี้เป็นวันติดตลาดตามธรรมดา ตลาดในรัฐชานไม่ได้มีทุกวัน ๔-๕ วันจึงจะมีสักครั้งที่เรียกวันกาต และเมื่อถึงวันกาตครั้งหนึ่ง ๆ ก็จะมีผู้คนมากมายคับคั่งไม่ผิดกับมืงาน เพราะต่างคนต่างจะต้องหาซื้อของกินของใช้ไว้ให้พอ ๔-๕ วันนั้น คนขายเมื่อขายของเสร็จก็จำต้องซื้อของไปใช้เช่นเดียวกัน ตลาดจึงเป็นที่ชุมนุมพบปะของคนทั้งเมือง ขณะนี้เป็นหน้าแดงโมจึงเห็นแต่แดงโมเต็มตลาด ข้าพเจ้าขอให้มะหลาววินช่วยเลือกซื้อแดงโมให้ เพื่อจะได้เก็บไว้กินกลางทาง มะหลาววินยืหนึ่งคิดอยู่นานจนข้าพเจ้าสงสัยจนถึงต้องถาม จึงได้คำตอบว่า คนที่นี้เชื่อว่า ถ้ากินแดงโมแล้วกินไข่ไม่ได้ เหมือนกินมัจจุคัจฉมน้ำตาลไม่ได้จะมีอันเป็นถึงตาย ถ้ากินกล้วยน้ำว่าแล้วก็กินไข่ไม่ได้เช่นเดียวกัน และเธอไม่ทราบว่าจะหาอาหารที่เจ้าของบ้านจะจัดหาให้เราเย็นวันนี้จะมีไข่หรือไม่ เพราะฉะนั้นเพื่อความปลอดภัยควรหลีกเลี่ยงกินแดงโมเสียจะดีกว่า ข้าพเจ้าฟังแล้วอดแปลกใจไม่ได้ เพราะมองไม่เห็นเหตุผลเลยว่าแดงโมกับไข่มีอะไรเป็นพิษแก่กันถึงจะกินด้วยกันไม่ได้ แต่เมื่อเขาเชื่อเช่นนั้นจะทำอย่างไรได้และถ้าให้เลือก ข้าพเจ้าเลือกเอาแดงโม ดังนั้นข้าพเจ้าจึงยืนยันกับมะหลาววินว่า ถ้าหากอาหารเย็นวันนี้มีไข่ข้าพเจ้าจะเว้นไม่กินเสีย แต่ข้าพเจ้าเชื่อเหลือเกินว่าคงไม่มีไข่ เพราะคนที่นี้ไม่ชอบกินกันนัก ถึงตอนนี้มะหลาววินออกจะเห็นจริง เธอบ่นอยู่ตลอดเวลาที่อยู่ในตลาด ว่าคนไม่ยอมกินอาหารที่มีคุณค่าแก่ร่างกาย ทั้ง ๆ ที่คนแถบทะเลสาบปลูกกะหล่ำปลี มะเขือเทศ และมะละกอได้ผลอย่างงาม ๆ กลับไม่ยอมกินสิ่งที่ตนปลูกได้เองพากันขนมาขายเสียหมด แล้วตนเองกินกุ่มแห้ง กะปิ ถั่วเน่า เมื่อเจ็บไข้ไม่แข็งแรงก็มาขอวิตามินกิน วิตามินในยาจะช่วยอะไรได้พอเพียง เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจึงต้องทำงานหนักอยู่ตลอดทั้งปีด้วยเหตุผลดังนี้จึงเป็นอันว่า ข้าพเจ้าซื้อแดงโมมาจนได้

มะหลาววินพาข้าพเจ้าไปกินอาหารกลางวันที่บ้านร้านอาหารจีน ซึ่งดูเป็นร้านตามแบบชนบท ที่ควรจะเรียกว่าโรงข้าวแกงหรือโรงเตี๊ยม เพราะร้านปลูกอยู่กับดิน ข้าวของเครื่องใช้ดูไม่สู้จะสะอาดนัก แต่ยังมีน้ำร้อนมาให้ลูกค้าร้อน คนจีนต้องประกอบอาหารตามรสนิยมของคนกินในถิ่นหนึ่ง ๆ อาหารจีนที่นี้จึงมีรสผิดกับบ้านเราคือ ผัดเปรี้ยวหวาน ก็ไม่มีรสหวาน เพราะคนที่นี้ทั้งพม่าและไทยใหญ่ไม่กินอาหารใส่น้ำตาล และถึงแม้ผู้กินจะไม่ได้สั่งแกล้งจืด เขาก็ต้องมีน้ำซุปลีใส่ขามมาให้กินคนละขาม แม้จะเป็นร้านเกี้ยวบะหมี่ก็ทำเช่นเดียวกันนี้

ซึ่งทำให้ทุนเงินไม่ต้องกินแห้งขามน้ำขามอย่างของเรา ทั้งนี้เพราะชาวพม่าชอบกินแกงจืดขาดไม่ได้ ที่จริงที่เรียกแกงจืด มิได้หมายถึงแกงจืดอย่างของเราทุกอย่างไป บางอย่างก็มีลักษณะเป็นแกงเลียง คือใส่กุ้งแห้ง กะปิ หอม พริกไทย กับผัก ชนิดใดก็ได้ ดูเหมือนว่าให้เป็นใบไม้แล้วเป็นกินได้เสียทุกชนิดทีเดียว แต่บางอย่างก็มีรสเปรี้ยว เช่นแกงใบมะขามอ่อนกับปลาอย่าง และเขาก็มิได้เรียกว่าแกงจืดหรือแกงเปรี้ยวแต่กลับเรียกว่าแกงหวาน (อินเณ) ซึ่งเขาหมายถึงแกงที่ไม่ได้แกงกับน้ำมันอย่างแกงเผ็ด ถ้าเป็นแกงประเภทนั้นเรียก อินเล (แกงเค็ม) คำว่า ฮังเล ที่เรามาเรียกแกงชนิดหนึ่งคงจะมาจากคำนี้ พม่าเขียนฮังเลแต่อ่าน อินเล) ซึ่งเขาแกงด้วยน้ำมันงาเป็นพื้น นำเปลือกที่เขากินหมู แต่กลับไม่ใช้น้ำมันหมูทำกับข้าว จึงเป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าจะต้องหัดตัวเองให้ชินกับกลิ่นน้ำมันงา ซึ่งบางครั้งก็ทำให้อาหารรสชาติ ๑ เสียหมด

กว่าจะออกเรือได้ก็ราวเที่ยง แต่อากาศวันนี้ค่อนข้างขมุกขมัว ถึงแม้เรือจะไม่มีประทุนก็ไม่เดือดร้อนนัก เรือแล่นไปตามคลองเล็ก ๆ ที่รกไปด้วยสวะผักตบและพวงหรีดทั้งสองข้างทาง ๒๐ กว่านาทีจึงออกมาถึงทะเลสาบ ซึ่งค่อนข้างจะกว้างใหญ่ ล้อมรอบไปด้วยภูเขาสูงทั้งสามด้าน น้ำในทะเลสาบเรียบและใสจนเห็นเงาเมฆในน้ำ แต่บางแห่งน้ำคงไม่ลึก จึงแลเห็นต้นหญ้าชูยอดอยู่ใต้ว เรือแล่นมากกว่าชั่วโมงจึงเลี้ยวเข้าไปตามคลองเล็ก ๆ ชาวทะเลสาบที่เขาเรียกว่า อินตา (อิน แปลว่าทะเลสาบ ตา แปลว่าลูกชาย พม่าออกเสียงเหมือน th ของฝรั่ง ซึ่งฟังคล้ายจะเป็น ต มากกว่า ซ) มีชื่อเสียงเรื่องแจวเรือด้วยวิธีแปลก คือใช้ขาซ้ายไว้กับแจวแล้วก็กดแจวลงทำให้เรือแล่นไปได้เร็ว เห็นแล้วก็น่าแปลกจริง ๆ ที่เขาทำได้คล่องแคล่วรวดเร็ว มองไกล ๆ เหมือนคนมีขาเดียว ขณะที่เรือผ่านมาตามคลองอันคดเคี้ยวนี้ รู้สึกเหมือนกำลังนั่งเรืออยู่ตามสวนจังหวัดธนบุรี ตามริมคลองมีร้านขายของ บางแห่งก็กำลังติดตลาดมีเรือแม่ค้าและเรือคนซื้อเบียดเสียดกันเต็มคลอง เดือนนี้เป็นฤดูบวชเณร ไม่ว่าใครที่มีลูกชายอายุ ๖-๗ ขวบและยังไม่ได้บวช ก็จะจัดการบวชในฤดูนี้ ขณะเรือผ่านตามบ้านจึงเห็นหลายบ้านกำลังเตรียมการกันอยู่ บางบ้านก็จัดการแห่แห่นกันไปวัด มีขบวนเรือตกแต่งสวยงาม เสียงดนตรีพม่าฟังแล้วทำให้อดสนุกก็อดติดตามไปด้วยไม่ได้ บรรยากาศของอินเลจึงออกจะแปลกผิดกับเมืองบนเขาเช่นตองยี ทั้งที่ห่างกันเพียงนิดเดียว

ความมีชื่อเสียงของชาวอินเล* ยังมีอีกอย่างหนึ่งก็คือ ทอผ้า ผ้าจีนและผ้าไหมที่ทอจากอินเลเป็นที่นิยมกันนักกว่า สวยงามและมีราคา แต่ตัวชื่อชนิดของลวดลายหาได้ชื่อว่าอินเลไม่ กลับมีชื่อว่าบางเกาก** โลงยี (ผ้านุ่งบางกอก) ทั้งนี้เพราะเขาได้แบบอย่างมาจากผ้าไทย คือผ้าหางกระรอกและผ้าจีนที่มีลายตามขวางแบบผ้าเชียงใหม่ และเมื่อใดพูดถึงบางเกากโลงยีย่อมเป็นที่รู้จักกันไปในพม่าว่าคือผ้าหางกระรอก ข้าพเจ้าฟังจากมะหลาววินแล้วก็อยากเห็นลวดลายที่เขาทอ ซึ่งมะหลาววินบอกว่าไม่ซำก็คงจะได้เห็น เพราะเย็นวันนี้เธอจะพาข้าพเจ้าไปค้างที่บ้านป่า ซึ่งทอผ้าเป็นอุตสาหกรรมชนิดที่เรียกได้ว่าใหญ่กว่าอุตสาหกรรมในครัวเรือนเพราะมีที่ ๒๐ กว่าที่ ถึงต้องจ้างคนงานมาทอ และยังมีร้านค้าของตนเองในตองยีอีกด้วย

มะหลาววินจัดการนำของไปเก็บไว้ที่บ้านป่าของเธอตั้งกล่าวแล้วนั้น แล้วพาข้าพเจ้าไปยังหมู่บ้านไทย ซึ่งมีอยู่ไม่กี่หมู่บ้านในแถบทะเลสาบนี้ แห่งแรกที่เราไปคือ วานกุ่มแหลง เรียกเป็นภาษาพม่าว่าหมู่บ้านเตาไปนี้ มะหลาววินมีญาติพี่น้องอยู่แถบนี้มากมาย เธอว่าเธอก็มีเชื้อไทย แต่ว่าพูดภาษาไทยไม่ได้ แต่เธอก็หัดพูดเท่าที่

* อิน แปลว่าทะเลสาบ เล เป็นชื่อ ทะเลสาบนี้จึงควรเรียกเป็นไทยว่า ทะเลสาบเล

** สระนี้ คือ สระเอา มีตัวสะกด ไม่มีเสียงในภาษาไทย จึงไม่มีวิธีถ่ายถอดเสียงดีกว่านี้

จำเป็นต้องพูดจากับคนใช้ที่พูดภาษาไทยใหญ่ เสียงของเธอฟังแปลกเวลาพูดคำไทย คือ ก ออกเสียงคล้าย จ กิน ฟังคล้าย จิน เสียงดร.บาญานก็คล้ายกันนี้ คำว่า แคบ ที่หมายถึงเป็นแผ่น ๆ หรือแผ่นหนึ่งสองแผ่น ดร.บาญานออกเสียงเป็น แชน ๆ ทั้งนี้ไม่ทราบว่าเป็นเพราะอิทธิพลภาษาพม่าหรืออย่างไร แต่ไทยที่อยู่แถบ ทะเลสาบ เขาว่าเป็นไตล่อน ๆ คือไทยล้วน ๆ ไม่ได้ปะปนกับชนชาติอื่น มีพม่าเป็นต้น ไม่เหมือนไทยบางแห่งที่เป็นไตโล่ ๆ เล้ ๆ คือไทยผสม การออกเสียงจึงไม่ชัดเจน

มะหลาววินพาข้าพเจ้าไปเยี่ยมญาติพี่น้องหลายบ้านด้วยกัน บางคนพูดไทยได้เพียงคำสองคำแล้วก็ต้อง กลับพูดภาษาพม่า จนในที่สุดเรามาถึงบ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งเจ้าของบ้านพูดภาษาไทยได้ เมื่อรู้ความประสงค์ของ ข้าพเจ้าตามที่มะหลาววินแจ้งให้ฟัง อุ่ล่ง เจ้าของบ้านก็จัดการส่งคนไปเชิญคนเฒ่าคนแก่ที่พูดไทยได้มาชุมนุมกัน และคำแรกที่ข้าพเจ้าถามก็คือชื่อหมู่บ้าน ที่เรียกว่ากุ่นแหลงนั้น หมายความว่าอย่างไร อุ่ล่งตอบว่า คือบ้าน ภูเขาแดง กุ่นแปลว่าภูเขาเตี้ย ๆ พวกที่นี้ออกเสียง บของเราเป็น ว ผิดกับไทยคำที่ออกเป็น ม บ้าน จึงเป็น วาน แทนจะเป็น หม่าน และ ด ของเราซึ่งเป็น น ในคำที่ เป็น ล ที่นี้ แหลง ก็คือคำว่าว่า แดง ข้าพเจ้าได้คิดเมื่อ ได้ยินเขาบอกว่า กุ่น แปลว่า ภูเขา คำว่าขุนเขาของเรา ขุนเหินจะตรงกับคำนี้ละกระมัง แต่ก็นำแปลกอีกที่ไทย บ้านนี้ใช้คำ กุ่น หมายถึงภูเขา ในเมื่อไทยที่อื่น ๆ ในรัฐชานหมายถึง เกาะ เจ้าของบ้านชี้ให้ข้าพเจ้าดูภูเขา ดินแดงเตี้ย ๆ ไม่ไกลจากบ้านนัก ว่า นั่นคือเหตุที่ทำให้เรียกหมู่บ้านนี้ว่า วานกุ่นแหลง เพราะฉะนั้นกุ่นในที่นั้นจะเป็นเกาะไปไม่ได้ จึงเห็นจะต้องถือว่าใช้ต่างกันตามท้องถิ่น

มีท่านผู้เฒ่าหลายคนมาร่วมชุมนุมที่บ้านอุ่ล่ง เป็นเด็กหนุ่มเด็กสาวก็มี และพวกเด็กรุ่น ๆ เหล่านี้ ได้ให้ความรู้ใหม่แก่ข้าพเจ้าอย่างหนึ่งว่า คำที่เราใช้สระโอไม่ม้วน และพวกไทยแทบทุกถิ่นออกเสียงเป็น เออ-อ (ที่มีเสียง อา ผสมกับ อือ) นั่นเด็กที่นี้ออกเสียงเป็นไอ เช่นเดียวกับของเรา ข้าพเจ้าถามยืนยันอยู่หลายต่อหลาย ครั้งว่า คำว่า ใหญ่ เขาออกเป็น ใหญ่ หรือ เหญอ-อ และเขาก็ตอบอย่างมั่นใจว่า ใหญ่ แต่ครั้นถามพวกผู้ใหญ่ ดูก็ได้ความว่าเขาออกเป็นเสียง เออ-อ มีแต่เด็กรุ่นใหม่ ๆ นี้แหละที่ออกเสียงนั้นไม่ได้จึงกลายเป็นเสียง ไอ ไป เรื่องนี้ช่วยยืนยันให้เห็นว่าเสียง เออ-อ อันแปลกนี้ เป็นเสียงที่ออกยากจริง ๆ แม้ข้าพเจ้าจะพยายามหัดสัก เท่าไร ๆ ก็ยังหาออกเสียงได้เหมือนเขาไม่ และพวกไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยาคงประสบความสำเร็จมากกว่านี้และออก เสียงนี้ไม่ได้นานหลายร้อยปีแล้ว นับตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นต้นมา หรือบางทีอาจจะก่อนหน้านั้น แต่ เราก็คงพยายามอย่างยิ่งที่จะรักษาแบบอย่างไว้ แม้จะออกเสียงไม่ได้ก็ยังคิดเครื่องหมาย ไอ ไม่ม้วน ไว้กำกับ เพื่อบอกให้รู้ว่าคำนั้น ๆ เคยออกเสียงต่างกับ ไอ (เท่ากับเสียง อา ผสมกับ อือ แทนจะเป็น อือ) ข้าพเจ้าอดคิด ไม่ได้ว่า ถ้าเด็กรุ่นใหม่ของไทยใหญ่ออกเสียงนี้ไม่ได้ ในไม่ช้าเพียงอีกไม่กี่ปี เสียง เออ-อ นี้คงจะหายไปจาก ภาษาไทยใหญ่ กลายเป็นเสียง ไอ เช่นเดียวกับของเรา

ที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ คนที่นี้พูดลงท้ายประโยคว่า ข้า ซึ่งฟังคล้ายคำ คะ เพราะเขาออกเสียงสั้น ทั้งนี้ผิดกับพวกคำที่ลงท้ายว่า เจ้าซึ่งชวนให้คิดว่า คำ เจ้า กับ ข้า นี้ เห็นจะเป็นต้นคำของคำ คะ เจ้าคะ ของเรา แต่เขาไม่ได้จำกัดใช้เฉพาะผู้หญิง เท่าที่ข้าพเจ้าได้ยิน ได้ยินพวกผู้ชายพูดกันแทบทุกคน แต่ถ้าเขาพูดกับเจ้านายเขาใช้คำ น่อ แทน เจ้าฉายเมืองอธิบายว่า คำเต็มของคำ น่อ นี้คือ ต่างโหน่อ ต่าง ของเขาหมายถึงทูลไว้ บรรทุกไว้ ถ้าจะแปลตรงกับของเราก็เห็นจะเป็นทูลเกล้าทูลกระหม่อม ข้าพเจ้ามาเข้าใจความหมายของว้าวต่าง ลาดต่าง บัดนี้เองว่าหมายถึงวัชรบรรทุก ม้าบรรทุก ส่วนคำ น่อ นั้นข้าพเจ้าอดสงสัยไม่ได้ ไม่ทราบว่าเป็นไทยใหญ่ ได้จากพม่าหรือพม่าได้ไปจากไทยใหญ่ เพราะพวกที่พูดภาษาพม่าในแถบตองยีนี้มักพูดลงท้ายประโยคว่า น่อ บางทีก็เป็น หนอ หรือ เนาะ โดยเฉพาะเวลาพูดชักชวนหรือให้ความเห็น และพวกไทยใหญ่ก็นิยมใช้เช่น

เดียวกัน คำที่คุ้นหูที่สุด ก็คือคำทักทายว่า **หญฺลิบอ** (อยู่ดีนะ หรืออยู่ดีหนอ) ซึ่งเขาใช้เมื่อพบกัน เช่นเดียวกับที่เราใช้ว่าสบายดีหรือ

ข้าพเจ้าถือโอกาสที่มีผู้ใหญ่สูงอายุมาชุมนุมอยู่ด้วย ถามคำต่าง ๆ เทียบกับคำในภาษาคำตี้และภาษาของเรา ทั้งนี้เพื่อให้ได้คำที่ถูกต้อง และเป็นคำเก่าของไทยที่แท้จริง ๆ มีคำอยู่มากมายหลายคำที่ใช้เหมือนกันทั้งคำตี้และไทยใหญ่ แต่ต่างกับของเรา เช่น แหวน แปลว่า กำไล แสง แปลว่า เพชรพลอย และ อ่อน แปลว่า เล็ก (ด้วยขนาด) เป็นต้น ซึ่งข้าพเจ้าจะต้องระวังเวลาพูดไม่ให้ความหมายสับสนกับที่เราใช้ ด้วยเกรงเขาจะเข้าใจผิด และเวลาเขาพูดข้าพเจ้าก็ต้องพยายามเข้าใจให้ตรงตามความหมายของเขา เช่น เมื่อเขาพูดถึงผู้หญิงหน้าตา ยังไม่แก่กว่า **หน้าหนุ่ม** ข้าพเจ้าต้องเข้าใจได้ว่า **หนุ่ม** ของเขาใช้ได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย และใช้ในความว่า **อ่อน** ด้วยวัย เพราะฉะนั้นพริกที่เพิ่งเป็นเม็ด เขาจึงใช้ **มะพิคหนุ่ม** ได้ด้วย แต่ก็มีอยู่หลายอย่างที่เขาใช้ต่างกับคำตี้ โดยเฉพาะคำที่คำตี้ใช้นำหน้าชื่อชายหญิง เพื่อบอกลำดับการเกิด คือ ใช้คำ **อ่าย หี่ ชำม ไซ้ ไร่ นุก** (ลำดับ ๑-๖) สำหรับชายหรือ **เหย อี้ อ้าม ไร่ อี้ก เอ็ด อ้าด** (ลำดับ ๑-๖) สำหรับหญิงนั้น ไม่ใช่กันที่นี่ เขามีใช้เพียง จุย* นำหน้าผู้ชาย แต่ถ้าผู้ใดบวชเณรแล้ว เขามักเรียกกันว่า **สง** และใช้คำสงนำหน้าชื่อ เช่น **สงยี้ สงสาม** เป็นต้น ถ้าเป็นผู้หญิงก็ใช้ **นาง** นำหน้า ไม่ว่าแต่งงานแล้วหรือยังไม่ได้แต่ง หากเป็นเจ้าก็ใช้ **เจ้านาง** ส่วนคำที่เขาเรียก พี่สาว นั้นใช้คำ **พีนาง** เหมือนกันทั้งเจ้านายและคนธรรมดา หากต้องการรู้ลำดับที่เกิด ก็ต้องถามว่าเป็นลูกต้น ลูกก้าง หรือ ลูกลิ้น บางทีก็ใช้ลูกก้อย ในความว่าลูกสุดท้อง

เรื่องที่ไม่เหมือนกันยังมีอีกมากนอกจากที่กล่าวแล้วนี้ บางทีก็ต่างกันไปอย่างไม่มีเค้าเหลือทีเดียว เช่น คำตี้ ใช้ **ตี เทอ-อ** ในความว่าที่ไหน ถ้าเป็น ที่นี้ ก็เป็น **ตีไถ่** แต่ชาวไทยใหญ่ใช้คำกะเหลอ-อ (ที่ไหน) และก้าน่าย (ที่นี่) ถ้าเป็นที่นี่ก็ใช้ **ก้าโป้น** เขามักจะถามข้าพเจ้าเสมอว่า **ลูกกะเหลอ-อ มา** และข้าพเจ้าก็ตอบว่า **ลูกบางกอก มา** น่าสังเกตว่า เขาไม่มีคำจากใช้ แต่คำนี้กลับไปมีที่ใช้ในภาษาเขมร ซึ่งมักจะใช้คู่กับคำอ้อมปีร์ เขาจึงเชื่อแน่ว่า คงจะเป็นคำที่ได้มาจากภาษาบาลี บางทีอาจจะเป็นคำ จาก

ที่น่าพิศวงอย่างยิ่งก็เห็นจะได้แก่คำบางคำที่ใช้เรียกชื่ออวัยวะและส่วนต่าง ๆ ของบ้าน ที่จริงคำเหล่านี้เป็นคำสำคัญจำเป็นแก่ชีวิตของคนทุกชาติทุกภาษา น่าจะมีคำใช้เรียกเป็นอย่างเดียวกันมาแต่ดั้งเดิม แต่เมื่อเทียบกันดูแล้ว กลับเรียกกันไปคนละอย่าง จนน่าเชื่อว่า คนไทยแต่ละถิ่นต่างคิดคำขึ้นใช้เอง ไม่มีคำเรียกมาแต่ดั้งเดิมต่างคนต่างตั้งตามความคิดของตน บางทีเมื่อคิดคำใดไม่ถูกใจ ยังต้องใช้ภาษาต่างประเทศเข้าช่วยอธิบายอีกด้วย คำเหล่านั้นได้แก่กระดุกไหปลาร้า สะบัก น้วนาง หน้าต่าง และ ธรณีประตู เป็นต้น คนที่วานกู้นแหลงถามข้าพเจ้าว่า เหตุใดจึงเรียกว่ากระดุกไหปลาร้า เขาไม่เห็นมีลักษณะอย่างที่ว่านั้นเลย ข้าพเจ้าเองก็ออกจะอึกอัก ไม่แน่ใจว่าผู้ที่คิดคำนี้ขึ้นเห็นลักษณะใกล้เคียงกับที่วานกู้นหรือจะมีความหมายเป็นอย่างอื่นไปได้อีก เขาว่าที่พวกเขาเรียกว่า **หลุบข้างคอก** หรือที่คำตี้เรียก **นุกค่อ** (ตามที่ข้าพเจ้าบอกเขา) ยังจะฟังเข้าที่กว่าและคำว่า สะบัก ก็เช่นเดียวกัน จะแปลว่าอย่างไรได้ เขาคิดว่าคงจะไม่ใช้คำไทยแน่นอน ข้าพเจ้าก็เห็นเช่นนั้น แต่ก็บอกไม่ได้ว่า ถ้าไม่ใช่คำไทยแล้วจะเป็นคำภาษาใดที่เรานิยมมาใช้ ในภาษาคำตี้เรียกสะบัก ว่า **หวัคจุด** แต่ในไทยใหญ่เรียก **หลุบปีกไก่** หรือ **วัคจุด** คือมือเอื้อมไปเกาะไว้ไม่อยู่ เขาให้ข้าพเจ้าลองทำดู แล้วจะเห็นจริง ฉะนั้นคำที่เขาใช้เรียกชื่ออวัยวะนี้จึงฟังเข้าใจได้ดีกว่าที่เราเรียกสะบัก ซึ่งเรื่องนี้ต้องยกให้เป็นเรื่องของต่างคนต่างคิด ถ้าจะพูดไปแล้วก็มีอีกหลายอย่างที่เขาไม่เห็นด้วย และไม่ทราบว่าเขาจึงเรียกเช่นนั้น เช่น ลูกสะไภ้ น้องสะไภ้ ใช้คำ เป้อ-อ ได้ เป็นลูกเป้อ-อ น้องเป้อ-อ แต่ครั้งถึง พี่สะไภ้ กลับใช้คำอื่นเป็น โล้ (คำตี้ใช้โล้) ซึ่งไม่มีทาง

* จุ พยัญชนะนี้ข้าพเจ้าคิดขึ้น แทนเสียง จ ของไทยใหญ่ ซึ่งไม่ใช่ จ แท้ ๆ อย่างของเรา แต่มีเสียง ข อยู่ด้วย

บอกให้รู้ตรงไหนเลยว่าเกี่ยวข้องเป็นญาติกันสถานใด คำที่เรียก กันกบ ก็เหมือนกัน ข้าพเจ้าไม่เข้าใจว่าเหตุใดเขาจึงเรียก กันเขต (กันเขียด) จะเป็นเพราะเขาเห็นขนาดเหมาะจะเรียกเช่นนั้นหรืออย่างไร

คำที่เราเรียก นั้วนาง นั้น ก็น่าแปลกที่เขาไม่มีชื่อเรียกตรงกัน และคนส่วนมากมักไม่รู้ชื่อนี้แต่บางคนบอกข้าพเจ้าว่า ไทยใหญ่เรียกนี้ว่าตาม แต่พวกคำที่บางคนเรียกนี้ว่าอ่อน คำที่เรียกผิดกันไปมากที่สุดเห็นจะเป็นคำ หน้าต่าง ซึ่งถ้านั่งอยู่กับบ้านในกรุงเทพฯ แล้วจะนึกไม่ออกเลยว่าทำไมคนไทยถิ่นต่าง ๆ จึงเรียกส่วนนี้ของบ้านไม่ตรงกัน บางพวกก็ใช้ภาษาต่างประเทศ เช่น ไทยాయตอนในอัสสัม ใช้ประตูคิลีเก้ (จาก คิลีเก้ ภาษาอัสสัมมีสและฮินดี ที่แปลว่าหน้าต่าง) ไทยคำตี้ใช้ประตูอ่อน (ประตูเล็ก) ไทยใหญ่ในรัฐชานบางถิ่นใช้ปะแตง เช่นที่เมืองกึ่ง แต่ที่ว่นกั้นแหล่งนี้ใช้ ฮู้ปะดินป่อง ทั้งปะดิน และปะแตง เป็นคำพม่า จากคำ ปะดินเบาที่เขียนเป็น ปดิงเปาก* ที่ตองยี บางคนใช้ ฮู้ป่อง ส่วนที่หน้าคำ บางคนใช้ ฮู้แล้ง (รูให้แสงสว่างเข้า) แต่บางคนใช้ ฮูลังดิน ซึ่งไม่ทราบความหมายว่าเหตุใดจึงเรียกเช่นนั้น แต่สรุปแล้วไม่ว่าไทยถิ่นไหน ถ้าไม่นำภาษาต่างประเทศมาช่วยอธิบายแล้ว คำที่ตั้งขึ้นเอง ดูไม่พ้น คำว่า ฮู (รู) และคำว่า ป่อง (เจาะ) ไปได้เลย จนเมื่อได้มาเห็นบ้านที่อยู่ของเขาแล้ว จึงจะเข้าใจว่าเหตุใดคำเช่นนั้นจึงเข้ามาอยู่ในภาษา ทั้งนี้เพราะหน้าต่างเขาไม่ได้ทำบานใหญ่ ๆ อย่างบ้านในเมือง บางบ้านจะเป็นรูไวนิดเดียว เขาไม่ได้เจตนาทำให้เป็นทางลมหรือทางแสงสว่างเข้า แต่เขาทำไว้สำหรับมองดูคนที่จะมาเยือนของเขา ในภาษาภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเราริบายไว้ในคำเรียกหน้าต่างอย่างแจ่มแจ้งว่า ป่องเยียม (ช่องสำหรับมอง) ซึ่งบางทีก็เขียนไปเป็น ป่องเยียม

ส่วนคำเรียก ธรณีประตู ก็เรียกกันไปต่าง ๆ อย่างเดียวกัน ภาษาไทยภาคกลางต้องใช้คำต่างประเทศคือคำ ธรณี พวกไทยใหญ่ ใช้ภาษาพม่า บางคนในตองยีเรียก กำปัด หมายถึงธรณีประตูที่ทำตรงไม้ที่ตั้งขึ้นกันส่วนล่างของประตู บางถิ่นเรียกขุ่ยพักตุ ไทยคำตี้เรียก ไม้ค้อบข่าม (ไม้ขอบข่าม) แต่พวกว่นน้ำฮู้ที่อยู่แถบทะเลสาบนี้เรียก ตุงฮูหน้าต่าง เพราะเขาวางมันอยู่ตรงหน้าทางเข้า หน้าต่าง ก็คือ หน้าทาง เสียที่เขาออกว่าหน้าต่าง ฟังคล้ายคำ หน้าต่าง ของเรา ซึ่งถ้าแยกคำออกเป็นหน้า คำหนึ่ง.ต่าง คำหนึ่งแล้วก็ดูไม่เห็นมีความหมายพอที่จะนำมากำหนดเรียกหน้าต่าง* ได้เลย

เวลาของข้าพเจ้าช่างมีน้อย และยังหมดไปรวดเร็ว รู้สึกเหมือนว่ายังไม่ได้อะไรตามกันสักเท่าใดนัก ก็ใกล้จะค่ำเสียแล้ว มะหลาวินพาข้าพเจ้ามายังบ้านที่เราจะพักค้างคืนคืนวันนี้ที่หมู่บ้านน้ำป่าง เจ้าของบ้านพร้อมด้วยลูกสาวกำลังกุกูกูจอกันทำกับข้าวไว้เลี้ยงเรา แต่เราขอตัวไปอาบน้ำเสียก่อน อยู่ที่นี่เรื่องอาบน้ำสะดวกสบายที่จะเลือกอาบน้ำที่ตรงไหนก็ได้ เพราะบ้านปลูกอยู่ในน้ำ แต่ด้วยเหตุที่บ้านนี้มีลูกสาวถึงเก้าคน ทั้งบ้านมีลูกชายสุดท้องอายุเก้าขวบอยู่คนเดียว จึงทำห้องไว้อาบน้ำเป็นพิเศษ เจ้าของบ้านพาเราไปยังห้องน้ำนั้นในห้องนั้นไม่มีภาชนะสำหรับใส่น้ำ แต่ที่พื้นปากเจาะร่องสี่เหลี่ยมไว้ ถึงเจ้าของบ้านจะอธิบายว่าร่องนั้นเจาะไว้เพื่อให้เอาขันตักน้ำในทะเลสาบขึ้นมาอาบ ข้าพเจ้าก็อดกระอักกระอ่วนใจไม่ได้ เพราะแลดูแล้วช่างไม่ผิดกับร่องในห้องส้วมเลย มะหลาวินเองคงจะเห็นอย่างเดียวกับข้าพเจ้า เมื่อเห็นข้าพเจ้ายินใจ ๆ จ้อง ๆ อยู่อย่างนั้นจึงชวนมาอาบน้ำเสียข้างนอก ขณะนั้นพลบค่ำแล้ว กับทั้งวิธีการนุ่งผ้ากระโจมอกอาบน้ำอันเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ผู้ที่นุ่งขึ้น ทั้งพม่า ไทยน้อย และ ไทยใหญ่ ได้ช่วยให้ความสะดวกเป็นอย่างดี จึงไม่มีปัญหายุ่งยากแต่อย่างใด

* คำเรียกหน้าต่าง ภาษามอญใช้ พดิง ออกเสียง หะตาง ซึ่งจะเป็นคำเดียวกับที่พม่าใช้ แต่พม่าเติม เปาก ที่แปลว่า รู เข้าไปด้วย จะเป็นไปได้หรือไม่ว่าเราเองก็นำภาษาต่างประเทศมาใช้ เช่นเดียวกับไทยถิ่นต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว

อากาศทะเลสาบในตอนค่ำออกจะหนาวกว่าตอนกลางวัน แสงเสียงร้อน ๆ แบบพม่าจึงค่อยมีรสไอชะ
ขึ้น ทั้ง ๆ ที่กลิ่นและรสไม่เหมือนของเราทีเดียวนัก ยำใบมะขามของเขาก็กินได้ ถ้ามีรสหวานเสียสักนิดก็จะถูกใจ
คนกรุงเทพฯ ไม่น้อยทีเดียว แต่ถึงอาหารจะมีรสชาติเป็นอย่างไรก็ดูเหมือนจะไม่มีค่าสำคัญควรกล่าวถึงเท่า
น้ำใจอันดีงามของเจ้าของบ้าน ซึ่งข้าพเจ้ายังระลึกนึกถึงพร้อมทั้งรู้สึกขอบคุณอยู่ทุกครั้ง ที่นึกถึงภาพความ
กาหลอลห่ม่านอันเนื่องมาจากการเตรียมต้อนรับข้าพเจ้า ทั้ง ๆ ที่ถ้าจะพูดไปแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้มีความสัมพันธ์
ทางเชื้อชาติกับเจ้าของบ้านอย่างที่มีกับชาวไทยใหญ่บ้านอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะครอบครัวนี้กลายเลือดเนื้อเป็น
พม่าไปแล้ว แต่คงจะเป็นด้วยความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าในกาลก่อนแม้จะในสถานใดก็ตาม ทำให้พม่า
คุ้นกับคำว่า “โยเดีย” เป็นอย่างดี และข้าพเจ้าก็ได้ใช้ความเป็น “โยเดีย” เป็นหนังสือผ่านที่ได้ให้ความสะดวก
แก่ข้าพเจ้าตลอดเวลาที่เดินทาง โดยเฉพาะในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่พม่าด้วยเรื่องต่าง ๆ

เช้าวันรุ่งขึ้น เห็นจะเป็นวันแรกที่ข้าพเจ้าไม่ยอมอาบน้ำ มะหลาววินทำท่าแปลกใจ เพราะเธอรู้ว่า
ข้าพเจ้าชอบอาบน้ำ ทั้งอากาศตอนเช้าที่นี้ก็หนาวเย็นเท่าตองยีไม่ และข้าพเจ้าคงจะไม่ทำให้เธอแปลกใจเลย
ถ้าหากข้าพเจ้าไม่ไปแลเห็นว่าห้องส้วมชนิดที่ใช้กันทั่วไปที่นี่ คือถ้ำยลงน้ำนั้นอยู่ห่างกับที่อาบน้ำเพียงไม่กี่วา
เห็นแล้วทำให้รีบไปถึงน้ำกิน น้ำใช้ ถึงต้องถามมะหลาววิน แต่เธอยืนยันว่า เขาไม่ได้ใช้น้ำแถบใกล้ ๆ หมู่บ้าน
เขาต้องลงเรือนำหม้อไหและภาชนะไปตักน้ำที่กลาง ๆ ทะเลสาบมาใช้ ถึงกระนั้นก็เถอะ ข้าพเจ้าก็อดรู้สึก
ตะขิดตะขวงใจไม่ได้ทุกครั้งที่ได้ดื่มและกินอาหารและเรื่องนี้เป็นเรื่องจำเป็นหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเช้าวันนี้
มะหลาววินต้องออกเยี่ยมตามหมู่บ้าน และเธอถือโอกาสพาข้าพเจ้าไปด้วย เมื่อไปถึงบ้านไหนเจ้าของบ้านต่างก็
ต้อนรับเธอด้วยน้ำชาบ้าง ขนมและของกินเล่นบ้าง และเขาก็ต้องเชิญข้าพเจ้าให้กินด้วย ถึงจะอยากกินหรือไม่
อยาก ข้าพเจ้าก็ไม่อาจทำให้เจ้าของบ้านเขาผิดหวังหรือไม่พอใจ ยังดีที่เขากินน้ำชากันทุกบ้านทุกช่อง ถ้า
จะมีอาหารสิ่งใดที่ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่เหมาะจะกิน ข้าพเจ้าก็เลี่ยงมากินน้ำชาเสีย แต่ว่าใบชาตัวเองตามแบบไทย
ใหญ่ ทั้งยังเหยาะเกลือลงในน้ำชาด้วยนั้นออกจะเป็นสิ่งแปลกใหม่ที่ข้าพเจ้ายังไม่เคยคุ้น เห็นจะต้องเสียเวลาอีก
นานกว่าจะฝึกตัวให้คุ้นและถูกใจในกลิ่นและรสของชาไทยใหญ่ ที่เขาเรียกว่า นิงแต่วา นิงย้า (ใบชาเปียก)
ซึ่งคือ เมี่ยง นั้นเมื่อเขาปรุงแต่งแล้ว คือ มีเครื่องแกล้มมากมายหลายอย่าง ทั้งมะพร้าวคั่ว ถั่วลิสง หรือแปะทอด
และกุ้งแห้งป่น ตามที่เขาเรียก นิงโก้ (ใบชายำ) นั้น ชาวไนติดใจเสียดตั้งแต่เริ่มลอง เพราะฉะนั้นคงจะไม่มีเรื่อง
ลำบาก แม้ว่าจะต้องเผชิญกับนิงย้า หรือ นิงโก้ อย่างนี้แทบทุกแห่งในโอกาสข้างหน้าก็ตาม

มะหลาววินพาข้าพเจ้าเดินจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่ง ลูกสาวเจ้าของบ้านตามเราไปด้วย
สองสามคน แต่ละคนหน้าตาน่ารักทั้งนั้น กิริยาอัชฌาสัยก็น่ารัก คนที่เรียนชั้นสูงหน่อย พอพูดอังกฤษได้ เธอได้
ช่วยชี้ชวนให้ข้าพเจ้าดูสิ่งต่าง ๆ ที่น่าจะเป็นของแปลกสำหรับข้าพเจ้า และก็แปลกจริง ๆ ด้วยที่เห็นชาวนา
ต้องสูบน้ำออกจากนา และทำท่อนกับน้ำ แทนที่จะสูบน้ำเข้านาอย่างอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะที่แถบทะเลสาบนี้
เป็นที่ต่ำ แต่ก็คงจะได้ปุ๋ยดี พืชผลต่าง ๆ จึงงอกงามรวดเร็ว ชาวนาที่นี่ต้องจ้างคนมาช่วยทำนา โดยเฉพาะ
เวลาดำนา แต่ว่าค่าจ้างช่างถูกเหลือเกิน วันหนึ่งเพียงสองจัตเท่านั้น และวันหนึ่งจะต้องดำให้ได้ไม่น้อยกว่า
แปดแปลง พวกที่มีความสามารถในทางทอผ้า และมารับจ้างทอผ้าก็ได้รายได้ไม่มากไปกว่านั้นนัก แต่ว่า
ค่าครองชีพเขาคงจะถูก แม้มีรายได้วันละสองจัตก็ยังพอครองชีพอยู่ได้ คนที่ได้เงินเดือนเดือนละ ๒๐๐ จัต
ก็นับว่ามีรายได้มาก พอจะซื้อเครื่องแต่งตัวสวย ๆ ตลอดจนมีเครื่องทองรูปพรรณพอเย็บหมอนเย็บมา
เพื่อนได้ ซึ่งเรื่องนี้ต้องนับเป็นเรื่องแปลกสำหรับชาวกรุงเทพฯ อีก

• ที่จริงคำนี้เขาออกเสียง เน่ง คงจะชินกับคำ นิง ในภาษาคำตี้ จึงออกเสียงเป็น นิง

อีกเรื่องหนึ่งที่น่าแปลกก็คือ ไม่ว่าจะผ่านเข้าไปทางด้านใดของวัด แม้จะเป็นบริเวณท้องนาสุดเขตวัด ห่างไกลกับโบสถ์ ศาลา กุฏิพระ แต่เมื่อกำหนดว่าเป็นเขตวัดที่เขาเรียกว่า จ้อง แล้วจะต้องถอดรองเท้าทันที ข้าพเจ้าเพิ่งจะรู้ว่าการเดินบนตอหญ้าแห้ง ๆ และกรวดแหลม ๆ นั้น ทำให้เท้าที่เคยใส่รองเท้าอยู่ตลอดเวลาเจ็บปวดอย่างไรบ้าง แต่ว่าจะหลีกเลี่ยงอย่างไรก็ได้ เพราะจำเป็นต้องเดินผ่านเขตวัด ส่วนเรื่องจะไม่ถอดรองเท้านั้นก็ใช่ว่าเป็นอันพ้นปัญหา เพราะคนที่นี่เขาถือเป็นกฎข้อบังคับอย่างเคร่งครัด ถ้าข้าพเจ้าไม่ปฏิบัติตามกฎนี้ ข้าพเจ้าก็คงไปกับเขาไม่ได้ และในเมืองพม่านั้นดูช่างมีวัดมากมายหลายแห่งเสียจริง จนดูเหมือนว่าจะต้องเดินเท้าเปล่าอยู่ตลอดเวลา มีหน้าซำยังจะต้องมีการหอบหิ้วรองเท้าให้เป็นที่ยกย่องอีกด้วย ถ้ามีถิ่นฐานภูมิลำเนาอยู่ที่นั่นคงไม่ต้องพึ่งรองเท้าเลย เพราะความจำเป็นดังกล่าวแล้วนั้นประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งที่จะเดินได้มีไม่มากนัก แลไปข้างไหนก็เห็นแต่หน้า บ้านเขาก็ปลูกอยู่กันแน่น มองดูเหมือนบ้านน้ำท่วม เพราะฉะนั้น แม้บ้านจะห่างกันเพียงวาสองวา ก็เดินไปหากันไม่ได้ถ้าไม่ทอดสะพาน คงจะอย่างนี้เอง ชาวไทยคำตี้จึงเปรียบความเวลามาขอลูกสาวว่า มาก่ายโข่งขึ้นโข่งต่ำ (ทอดสะพานเงินสะพานทอง) เพื่อไต่ขึ้นไต่ลง แต่ถ้าทอดสะพานแล้วยังไม่ถึง ก็จำต้องถ่อเรือไปหากัน ที่ต้องถ่อก็เพราะน้ำตื้นนิดเดียว ข้างบางที่ถ่อก็ยังไปไม่ได้ ต้องใช้วิธีเสือกหัวเรือไถไป พอพ้นบ้านใดบ้านหนึ่งก็ไปถึงหัวบ้านใดอีกบ้านหนึ่ง ดู ๆ ก็ง่าย ดู ๆ ก็ยาก แต่เรื่องน้ำเรือท่าข้าพเจ้าไม่สันทัด จึงรู้สึกไม่ค่อยสะดวกใจเสียเลย

ชว. วิ. ๒
ชว. ๕

อาหารกลางวันวันนี้ นางผดุงครรภ์หมู่บ้านน้ำป้างเป็นเจ้าภาพเลี้ยงเรา พอขึ้นบันไดเรือนก็เห็นของแปลกน่าสงสัย คือเขาโรยน้ำยา (เมียง) กับข้าวตอกที่เขาเรียก ข้าวปือง ไว้ตามขั้นบันไดมะหลาววินอธิบายว่า นั่นแสดงว่ามีผู้จะบวชเณรมาขอขมาลาโทษผู้ใหญ่ ซึ่งตามธรรมเนียมจะต้องทำอย่างนั้น พร้อมทั้งเอาขนมมาให้ด้วย ขนมที่นิยมทำกันในโอกาสนี้ก็คือ นังเล็ด แต่หน้าที่หยอดนั้นหาได้ทำด้วยน้ำตาลเปล่า ๆ อย่างของเราไม่ เขาใช้หน้ากะฉิกที่มีแป้งข้าวเหนียวผสมด้วย แล้วโรยงาอีกทีหนึ่ง และขนมนี้เขานำมาเลี้ยงเราพร้อมด้วยข้าวปลาอาหารอย่างอื่น ๆ มากมายหลายอย่าง นางผดุงครรภ์ผู้นี้เคยไปทำงานที่หมู่บ้านน้ำหวานจึงพูดภาษาไทยใหญ่ได้บ้าง เธอบอกชื่ออาหารต่าง ๆ ตามที่เรียกเป็นภาษาไทยใหญ่ให้ อย่างแรกก็คือแกงเลี้ยง ไม่ทราบว่ามีผักอะไรมีรสขม ๆ เรียกว่า น้ำผักแกงขม คำว่า ผัก นั้นหมายถึงกับข้าวที่กินกับข้าว ตอนแรก ๆ ข้าพเจ้าแปลกใจทุกครั้งที่ได้ยินเจ้าของบ้านที่เชิญรับประทานอาหาร พูดว่า กินข้าว กินผัก คิดไปว่า เขาเป็นมังสวิรัต ไม่กินเนื้อสัตว์ กินแต่ผัก แท้ที่จริงเขามีเนื้อสัตว์ตั้งหลายชนิดไว้รับรองแขก ส่วนมากก็เป็นหมูและปลา น้ำผักในที่นี้หมายถึงแกง แต่ แกง นั้นหมายถึงอาหารที่เป็นน้ำจำเพาะอย่าง นอกจากน้ำผักแล้วยังมีผัด มียำ ได้มาพบยาใบมะขามอีก มะขามที่นี้เรียก มะแก้ง เช่นเดียวกับคำตี้ แต่ดังที่กล่าวแล้วว่าพวกที่คุ้นกับภาษามอญมักพูดไทยไม่ค่อยชัดเขาจึงออกเสียง มะแก้ง ว่า มะแก้ง ส่วนเครื่องแกงส้ม นอกจากจะมีผักจริง ๆ แล้วยังมีหนังกุ้ง ซึ่งคือหนังวัวทอดกับข้าวเกรียบ หนังกุ้งนี้เป็นอาหารที่กินกันทั่วไปในรัฐชาน เช่นเดียวกับถั่วเน่าที่เขาใช้ปรุงรสอาหารแทน กะปิ และปลาร้า

ข้าพเจ้ามากับมะหลาววิน ซึ่งมาในฐานะนางสงเคราะห์หน่วยมรดกาทารกสงเคราะห์ เลยได้มาทำความรู้จักเรื่องงานหน่วยนี้ไปด้วย ในรัฐชานได้มีสมาคมมรดกาทารกสงเคราะห์มากมายหลายแห่ง สำนักงานใหญ่ของสมาคมนี้ในรัฐชานอยู่ที่ตองยี แต่ได้เปิดสาขาตามหมู่บ้านและเมืองต่าง ๆ ซึ่งแต่ละแห่งมักจะมีสตรีสำคัญในที่นั้นเป็นนายกสมาคม เช่น มหาเทวีแห่งเขตต่าง ๆ เป็นต้น ในคำวันนั้นมะหลาววินพาข้าพเจ้ามาพักที่สุขาเสนาแห่งหมู่บ้านของมะ งานของมะหลาววินต้องเกี่ยวพันกับสมาคมเหล่านี้ เพราะเมื่อกรรมสารธารณสุขได้แบ่งนม ได้ผ้า

ได้ยา จาก UNICEF และจำเป็นจะต้องแจกแก่ชาวบ้าน ก็มักจะมอบไว้ให้แก่สมาคมเหล่านี้เป็นผู้ดำเนินการแจก และสมาคมจะจ้างนางผดุงครรภ์ไว้ประจำหมู่บ้านสำหรับช่วยเหลือชาวบ้านในแถบนั้น เงินเดือนเดือนหนึ่ง ๆ ก็ราว ๑๕๐ จิต ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเขามีวิธีหาทุนวิธีใดกันบ้าง นอกจากเก็บจากสมาชิก ซึ่งส่วนมากเก็บเพียงปีละ ๕ จิต แต่มะหลาววินแจ้งว่า ตอนแรกตั้งสมาคมรัฐบาลให้เงินทุกแห่ง มากบ้างน้อยบ้าง เลขานุการสมาคม มารดาและทารกสงเคราะห์หมู่บ้านนี้กล่าวว่าที่นี่ได้ครั้งแรก ๗๐๐ จิต ต่อมาได้อีก ๔๐๐ จิต สมาชิกมีทั้งหมดราว ๒๐๐ กว่าคน เธอບ່ນอยู่มากเหมือนกันว่า มีประชุมคราวใดไม่คอยมีสมาชิมาประชุมกันพร้อมพรั่งนัก ทั้ง ๆ ที่เธอต้องพายเรือนำจดหมายไปส่งให้ถึงมือสมาชิกทุก ๆ คน ข้าพเจ้าได้ยินแล้วออกจะเห็นใจเธอจริง ๆ แต่ก็เป็นเรื่องช่วยไม่ได้ เพราะไม่ว่าสมาคมที่ไหนก็เป็นอย่างนี้ทั้งนั้น ทั้ง ๆ ที่เดือนหนึ่งมีประชุมเพียงหนเดียว สิ่งที่เราปรารถนาอีกอย่างหนึ่งนอกจากนี้ก็คือ เมื่อสมาคมแจกยาแก่ผู้หญิง พวกผู้ชายต่างก็พากันมาขอบ้าง ซึ่งทำให้เป็นปัญหายุ่งใจแก่สมาคมยิ่งนัก และเมื่อมีโอกาสสนทนากับผู้ชาย ซึ่งคือสามีของนางผดุงครรภ์ที่นี่ ข้าพเจ้าก็ต้องแปลกใจที่ผู้ชายที่เห็นการช่วยตัวเองไม่เป็นของจำเป็นเลย โดยเฉพาะการฝึกนางผดุงครรภ์ประจำหมู่บ้านนั้น เป็นหน้าที่ของรัฐบาล เมื่อรัฐบาลสัญญาว่าบรรดาภรรยาจะจัดแจงในเรื่องเหล่านี้แล้วจำเป็นอะไรที่ภรรยาจะต้องคิดจัดทำด้วยตัวเอง และท่านผู้นี้คงจะไม่เห็นด้วยเลยที่เหตุใดพวกผู้หญิงจะต้องมายุ่งกับธุระอันเป็นหน้าที่ของรัฐบาลเช่นนี้ ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสทราบจากผู้ชายคนอื่น ๆ จะคิดอย่างไร แต่ถึงจะคิดอย่างไรก็ดูไม่ใช่สิ่งสำคัญ ทั้งนี้เพราะผู้หญิงในรัฐชานอยู่ข้างจะสามารถ สามารถทำงานสมาคมของตนต่อไปได้เป็นปีที่ ๓ - ๔ แล้ว โดยไม่พึ่งเสียงผู้ชายเหล่านั้นเลย

โพง

หมู่บ้านไทยที่อยู่ในแถบทะเลสาบนี้มีเพียง ๕ หมู่บ้านเท่านั้น ทั้งที่หมู่บ้านทั้งหมดมีตั้ง ๗๐ กว่าหมู่บ้าน แต่กระนั้นมะหลาววินก็ไม่มีเวลาพอจะพาข้าพเจ้าไปได้ทั่วถึง ด้วยว่าเธอจะต้องรีบมาจัดแจงเตรียมเครื่องใช้ ยา และ อาหาร สำหรับจะเดินทางออกเยี่ยมตามหมู่บ้านต่าง ๆ ตามรายการที่ ดร.บาญญาณได้จัดให้ข้าพเจ้าร่วมไปด้วย นับเป็นรายการที่สอง การเดินทางครั้งนี้มีกำหนดเก้าวัน และจะต้องพักแรมตามที่ต่าง ๆ ราว ๕ แห่ง ข้าพเจ้ามอบธุระทุกอย่างไว้แก่มะหลาววิน สุดแต่เธอจะพาข้าพเจ้าไปพักที่ใดและกินอาหารที่ไหน แต่คิดว่าส่วนมากคงจะต้องทำกินเอง เพราะมะหลาววินขนหีบเครื่องครัว พร้อมด้วยอาหารแห้งไปด้วย

มะหลาววินและข้าพเจ้ามีเวลาพักอยู่ที่ตอไม้เพียงวันครึ่ง แล้วก็ต้องออกเดินทางในตอนเย็นวันรุ่งขึ้น เราออกจากตอไม้เวลา ๑๗.๐๐ น.มุ่งไปยังโพง (เขาวัว คือ หัวพง) ก่อน โพงกับตอไม้อยู่ไม่ไกลกันเท่าใดนัก เห็นจะราว ๒๐ ไมล์ แต่ ๒๐ ไมล์บนภูเขาไม่เหมือน ๒๐ ไมล์บนที่ราบ คนขับรถต้องใช้ความระมัดระวังเป็นอย่างมากโดยเฉพาะเวลาที่รถเลี้ยวโค้งเป็นข้อศอก จึงทำให้เรามีโอกาสได้ชมความสวยงามของธรรมชาติตอนพระอาทิตย์ใกล้จะลับเหลี่ยมเขาได้อย่างเพลิดเพลินโดยไม่ต้องกลัวอันตราย เมื่อรถเข้าเขตโพง มะหลาววินให้รถเลี้ยวเข้าไปในหุบเขาฟ้า ซึ่งเป็นตึกปลูกใหม่แบบทันสมัย มีสวนดอกไม้อยู่ข้างหน้า ข้าพเจ้าไม่มีเวลาถามมะหลาววินว่าเธอเข้ามาในหุบเพื่อแสดงการคารวะเจ้าฟ้าหรือเพื่อจะมาขอพักค้างคืน แต่เมื่อเจ้านาง ธิดาทั้งสามของเจ้าฟ้าออกมาพบ ต่างได้แสดงการต้อนรับอย่างดี และเชิญให้เราไปพักยังเรือนรับรอง ซึ่งอยู่ทางหนึ่งของบริเวณหุบ ฉะนั้น ถึงมะหลาววินจะได้บอกปากขอพักหรือไม่ได้ออกปาก เราก็ได้มีที่พักอย่างสุขสบาย ข้าเจ้านางทั้งสาม ซึ่งแต่ละองค์งามเก๋ ผิวขาวเปล่งปลั่ง ยังกรุณาจัดที่ทาง ตลอดจนดูแลการอาหารเลี้ยงดูเราในค่ำวันนั้นอีกด้วย แล้วก็นั่งอยู่กับเราด้วยตลอดเวลาที่เรากินอาหาร ข้าพเจ้าเหลือบมองดูมะหลาววิน รู้สึกว่าคงจะไม่ค่อยสะดวกใจเช่นเดียวกับข้าพเจ้า ทั้งนี้ก็คงเป็นเพราะเราต่างคนต่างมีคำที่มีความหมายว่าเกรงใจใช้ด้วยกัน จึงทำให้ไม่สู้

สบายใจนักที่ทำความลำบากให้แก่ท่านเจ้าของที่พัก ทั้งยังได้รับการเลี้ยงดูอย่างอímหน้าสำราญด้วยอาหารอันแปลกรสมากมายหลายอย่างอีกด้วย และดูเหมือนว่า ที่กล่าวว่าประเพณีไทยแท้แต่โบราณ แขนงมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับนั้น จะเป็นประเพณีของไทยแท้ทุกถิ่นทีเดียว เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะไปได้พบไทยถิ่นใด จึงได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีน่าชื่นชมเช่นนี้ทุกถิ่น แม้ถิ่นนี้ก็เช่นเดียวกัน ซึ่งข้าพเจ้าไม่มีทางใดจะทำได้ดีไปกว่าสรรเสริญคุณท่านผู้มีคุณเหล่านี้ ด้วยความระลึกนึกถึงบุญคุณอย่างจริงใจ

เชียงใหม่

เช้าวันรุ่งขึ้นเราจะต้องออกเดินทางไปยังเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ไกลออกไปกว่า ๑๐๐ ไมล์ ที่จริงเราควรจะออกเดินทางแต่เช้าเพื่อให้ถึงที่หมายไม่ทันค่ำ แต่ว่ามะหลาววินมีธุระจะต้องปรึกษากาหรือกับคณะกรรมการของสมาคมมารดาทารกสงเคราะห์แห่งโฮป ซึ่งเจ้านางบัวคำ อันเป็นมหาเทวีแห่งหมอกใหม่และเป็นเจ้านางองค์ใหญ่เป็นนายกสมาคมอยู่ สมาคมนี้ได้เงินช่วยเหลือมากกว่าที่อื่น คือปีละเกือบ ๒๐๐๐ จั๊ด จึงสามารถจ้างนางผดุงครรภ์เดือนละ ๑๔๖ จั๊ด ได้ด้วยเงินของสมาคมเอง ซึ่งนับว่าสามารถช่วยเหลืองานด้านสาธารณสุขได้อย่างจริงจัง ทั้งยังสามารถช่วยเหลือประชาชนได้เป็นอย่างดีไปพร้อมกันด้วย

กว่าจะออกจากโฮปได้ก็เกือบ ๑๐.๐๐ น. มะหลาววินเชื่อว่าเราจะถึงลอยแหลม (ดอยแหลม) พอตีเวลาอาหารกลางวัน เพราะหนทาง ๔๐ ไมล์ เท่านั้น แต่ ๔๐ ไมล์ตอนนี้ดูยาวเหยียดราวกับสัก ๔๐๐ ไมล์ ตามความรู้สึกของข้าพเจ้าขณะนี้ ทั้งนี้ก็เพราะทางตอนนี้เป็นหนทางบนภูเขาตลอด และแม้ว่าทางสะดวกเรียบร้อยเพราะลาดยางตลอดแต่ก็ช่างมีมุมคดโค้งมากมายไม่น้อยกว่า ๓๐ แห่ง เมื่อรถเลี้ยวโค้งบ่อยเข้า ข้าพเจ้าก็มีอาการไม่สู้จะดี เห็นภูเขาหมุนไปหมุนมาอยู่ตรงหน้า และดูเหมือนว่าภูเขาที่ผ่านไปลูกแล้วลูกเล่าจะมีนับจำนวนพันจำนวนหมื่น ที่ชาวไทยใหญ่กล่าวว่าภูเขาของเขาเป็นหลอยสามสิบ (ดอยสามสิบ) นั้นน่าจะไม่ใช่จริงเสียแล้ว เพราะตลอดเวลาที่รถแล่น ๒ ชั่วโมงนั้น ภูเขาไม่ได้มีที่สิ้นสุดลงเลย รัฐชานจึงน่าจะเรียกได้ว่าดินแดนแห่งภูเขา ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าเมารถชบเซาไปทีเดียว แต่ทั้งที่หัวหมุนตาลาย ก็กลับตาลงไม่ได้ เพราะดูเหมือนว่ายิ่งทำให้เมามากขึ้น เพราะฉะนั้นจึงต้องพยายามหาอะไรดูให้เพลิดเพลิน แต่ว่าที่แถบนั้นนอกจากภูเขาแล้วก็ไม่มีอะไรนอกจากป่าอันปราศจากผู้คน ได้ยินแต่เสียงจักจั่นเรไรร้องคันระงม นาน ๆ จึงจะเห็นพวกต้องสูมาดูไร่ยาสูบของตน แต่มองไม่เห็นหมู่บ้าน ไม่ทราบผู้คนอาศัยอยู่กันที่ไหน จนดูเหมือนว่าขณะที่รถผ่านบริเวณภูเขาเหล่านี้จะมีสิ่งมีชีวิตก็แต่เราผู้หนึ่งมาในรถนี้ ๓-๔ คนเท่านั้น

ทันใดนั้นข้าพเจ้านึกขึ้นมาได้ถึงป้ายที่ปักไว้ข้างทาง เป็นเครื่องหมายกากบาทไขว้ มองดูคล้ายป้ายบอกทางจราจร ใหัรู้ว่าเป็นทางโค้งหรือทางอันตราย แต่ก็น่าแปลกที่ป้ายเหล่านั้นไม่ได้ปักอยู่ตามมุมโค้งอันควรจะเป็นข้อควรระวัง จึงน่าสงสัยว่ารัฐบาลเสียเงินทองทำไว้ทำไม เมื่อข้าพเจ้าถามมะหลาววิน คำตอบของเธอทำให้ข้าพเจ้าถึงกับเหงื่อไหลซึมทั้งที่อากาศกำลังเย็นฉ่ำชวนสบาย มะหลาววินบอกว่าป้ายเหล่านั้นสำคัญยิ่งกว่าป้ายจราจร เพราะแสดงให้เห็นผู้สัญจรไปตามตามแถบนี้ได้ว่าที่ที่ปักป้ายนั้น เป็นที่ที่พวกได่ดินได้เคยทำการร้าย เป็นอันตรายแก่ผู้คนเป็นจำนวนมากต่อมากมาแล้ว และสิ่งร้ายที่พวกได่ดินชอบนักหนาก็คือปล้นรถ นี่เป็นเหตุผลอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เธอไม่ออกเดินทางจากโฮปแต่เช้ามิด มะหลาววินคงเห็นหน้าตาข้าพเจ้าไม่สู้สบายใจนัก จึงพูดต่อไปว่า แตรของเรานี้เป็นรถหน่วยมารดาทารกสงเคราะห์ที่มีกาชาดสีน้ำเงินติดอยู่ ไปที่ไหน ๆ ใคร ๆ ก็รู้ว่าเรามาให้บริการแก่ประชาชน เพราะฉะนั้นเชื่อว่าพวกได่ดินคงจะไม่มายึดรถเราแน่นอน แต่ว่า....มะหลาววินหยุดใคร่ครวญอยู่หน่อยหนึ่งแล้วพูดว่า....กาชาดสีน้ำเงินนั้นอยู่บนหน้าหม้อรถ ใครจะแลเห็น เรื่องนั้นจะจริงแน่นอนทีเดียว และถ้าพวกได่

ดินเหล่านั้นจะต้องการให้ได้ ใครจะขัดขวางได้ แล้วผลจะเป็นอย่างไร และผลที่ข้าพเจ้าคิดขึ้นในขณะนั้นดูจะร้าย ๆ ทั้งนั้น ซึ่งทำให้ความเมารถเมื่อครู่ก่อนนี้ค่อยสงบลงไปเป็นอันมาก เพราะสมองต้องไปคิดเรื่องอันน่าหวาดหวั่นเสีย ขณะนี้ข้าพเจ้าช่างอยากให้มนตร์ดลบันดาลให้รถแล่นถึงลอยแหลมโดยรวดเร็วทันทีนี้และให้ปลอดภัยด้วย และคงจะเป็นด้วยกำลังใจของพวกเราทั้งหมด รถจึงมาถึงลอยแหลมได้โดยสวัสดิภาพในครึ่งชั่วโมงต่อมา โดยไม่มีโอกาสได้พบกับพวกใต้ดินใด ๆ เลย

เรามาทันเวลาอาหารกลางวันพอดี มะหลาววินบอกข้าพเจ้าขณะที่ย่างเข้าบ้านพักเจ้าสิงห์ชัยเจ้าน้องเจ้าฉายเมือง ผู้เป็นนายตำรวจอยู่ที่ลอยแหลมนี้ เจ้าฉายเมืองได้เขียนจดหมายแนะนำตัวมาให้ ในนั้นคงจะบอกด้วยว่าเราจะผ่านมาเวลานั้น ๆ และถึงแม้จะไม่ได้ระบุเรื่องอาหารกลางวันเจ้าของบ้านผู้เป็นไทยย่อมจะต้องเชิญให้เราได้รับประทานด้วยเป็นธรรมดา และก็ดูออกจะเป็นเรื่องธรรมดาเสียจริง ๆ ที่จะต้องมีการเลี้ยงดูผู้เป็นแขกที่จะไปมาผ่านตำบลที่อยู่ของตน จนข้าพเจ้าเกือบจะรู้สึกชินกับการไปเที่ยวขอข้าวกินตามบ้านต่าง ๆ เสียทีเดียว ทั้งนี้เพราะตามชนบทหาอาหารยาก และถ้าเราจะหุงหากินเองก็คงเป็นเรื่องยุ่งยาก ที่จริงถ้าข้าพเจ้ามาแต่ลำพังก็คงจะซื้ออาหารติดมือมาด้วยจากโพง และผ่านลอยแหลมไปเชียงใหม่เลย โดยไม่ต้องแวะกินอาหารกลางวัน แต่มะหลาววินทำตามคำแนะนำของเจ้าฉายเมืองและดร.บาญญาณทุกกระเบียดนิ้ว เพราะฉะนั้นรายการการเดินทางจึงต้องเป็นดังนี้ และเจ้าสิงห์ชัยกับครอบครัวก็ได้มีเราเป็นแขกมาร่วมรับประทานอาหารกลางวันด้วย แม้ท่านเจ้าของบ้านจะไม่รู้ล่วงหน้าว่าจะต้องเลี้ยงแขก แต่ก็สามารถเลี้ยงเราได้อย่างเหลือเฟือ ทั้งนี้เพราะกับข้าวของชาวไทยใหญ่แต่ละมื้อช่างมีมากมายหลายสิ่ง มื้อนี้เห็นจะไม่น้อยกว่า ๖-๗ สิ่งตามที่ข้าพเจ้าแอบนับดู กับข้าวมีทั้งแกงจืด แกงเผ็ด ผัด และยำ ทั้งยังมีเครื่องแกงเป็นปลาแห้ง กุนเชียง แต่ที่ถูกต้องทุกคนเห็นจะเป็นมะเขือเผือกกับน้ำพริกใบสะระแหน่ ซึ่งเจ้าสิงห์ชัยเรียกใบสะระแหน่ว่าหอมโหล่น (หอมโดน) คล้ายคำในภาษาเหนือของเรา

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสสนทนากับเจ้าสิงห์ชัยถึงเรื่องคำไทย และข้าพเจ้าก็แน่ใจว่าภาษาจีน (จีน) ที่ใช้อยู่ในเชียงตุงอันเป็นที่เกิดของท่าน ไม่เหมือนภาษาไทยใหญ่ที่ใช้อยู่ในรัฐชานที่เดียวนัก เจ้าสิงห์ชัยพูดภาษากรุงเทพฯ ได้เช่นเดียวกับชาวเชียงตุงเป็นส่วนใหญ่ แต่กระนั้นคำบางคำที่เป็นภาษาของท่าน ก็ออกจะแปลกหูคนไทยกรุงเทพฯ เช่นท่านพูดว่า เขตแดนไทยกับพม่าต่อกัน ท่านใช้คำว่า แหลนหลินมันจับกัน แหลนหลินก็คือแดนดินซึ่งเขาหมายถึงพรมแดน ส่วนคำ จับ นั้นเขาใช้ในความว่าต่อกัน แม้แผ่นเสียงหน้าแรกกับขนาหลังต่อกันก็ใช้ จับ กันได้เช่นเดียวกัน หรือใช้ในความว่า ผลไม้ติดลูกก็ได้ เช่น หมักม่วงจับ แต่ว่าปัจจุบันนี้ภาษาจีนก็ออกจะปนกับภาษาไทยใหญ่เสียมากแล้ว เสียงร ที่เจ้าฉายเมืองเชื่อว่าแต่ก่อนคงจะออกเสียงเป็น ร เพราะตัวเขียนก็ยังคงเป็น ร จึงกลายเป็น ฮ ไปหมด แต่กระนั้นชาวชานก็ยังไม่ถือตนเป็นไทยกลุ่มหนึ่งที่ไม่ใช่กลุ่มเดียวกับไทยใหญ่อื่น ๆ ในรัฐชาน

พูดถึงคำว่า **ไทยใหญ่** นี้ก็น่าแปลก ที่ตั้งแต่ข้าพเจ้ามาถึงที่นี่ ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินใครเรียกตนเองว่าเป็นไตใหญ่-อ (ตามที่เขาออกเสียงคำ ใหญ่) เลยสักคนเดียว จึงทำให้น่าสงสัยว่าใครหนอเป็นผู้ตั้งชื่อนี้ให้ แม้ชื่อไทยน้อยก็น่าสงสัยเช่นเดียวกัน เพราะเจ้าฉายเมืองเฝ้าถามอยู่บ่อย ๆ ว่ามีเหตุผลอะไรที่ยอมยกคนอื่นให้เป็นไทยใหญ่ และเรียกตัวเองว่าเป็นไทยน้อย ดูออกจะเป็นการผิดวิสัย เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าจะเป็นไปได้ว่า เราเรียกชื่อตนเองว่าอย่างนั้น นอกจากจะมีใครคิดชื่อเรียกขึ้นเพื่อให้เห็นความต่างกัน ทำนองเดียวกับที่ชื่อไทยดำ ไทยขาว เกิดขึ้น เพราะฝรั่งเป็นผู้ตั้งให้ตามเสื้อผ้าเขาใช้ ชื่อที่เป็นที่รู้จักและใช้กันทั่วไปสำหรับไทยในรัฐชาน ก็คือไต ส่วนที่ใครจะ

ไปกำหนดถิ่นกำหนดพวกเรียกเอาเองนั้นก็ทำได้ แต่ไม่ได้กำหนดกันเด็ดขาดอย่างไทยกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ใน
อัสสัม ส่วนคำ ไตโหลง ที่พระภิกษุเมืองมิตที่ข้าพเจ้าได้พบในอัสสัมกล่าวถึงนั้น ก็หมายถึงไทยที่ไม่ได้ปะปน
กับชนกลุ่มอื่นมากนัก ภาษาจึงยังเป็นภาษาไทยบริสุทธิ์อยู่ ซึ่งมีอยู่ไม่กี่หัวเมืองนัก และภาษาของท่านท่าน
ก็เรียกว่า **ไตมิงมิต** ในเมื่อกล่าวเป็นส่วนย่อย หากเป็นส่วนรวมแล้วเรียกว่าไตเหมือนกันหมด

ส่วนคำว่า **ชาน** นั้นเขาไม่นิยมเรียกกัน ทั้งที่ถ้าพูดถึงคำว่าชานแล้วจะต้องหมายถึงคนไทยในรัฐชาน
เท่านั้น เช่น Shan^{*} bag หมายถึงย่ามไทยใหญ่ ที่ใช้กันทั่วไปในพม่า Shan hat คือหมวกแบบไทยใหญ่
ซึ่งมีลักษณะคล้ายหมวกญวนและก๊วยเล้งของจีน Shan doll ก็คือตุ๊กตาไม้ฝีมือชาวไทยใหญ่สลักเป็นชนเผ่าต่าง ๆ
ในรัฐชาน คำชานจึงมีไว้ใช้เป็นการ และการดูเหมือนจะเป็นคำที่พม่าใช้เรียกคนไทยในรัฐนี้ เพราะเจ้าของถิ่น
กล่าวว่า คำเดิมก็คือสยามนั่นเอง หากแต่พม่าออกเสียงคำที่มีม สะกดเป็นแม่กน สยามจึงกลายเป็นชานไป
เหตุผลสำคัญ ที่เขาไม่นิยมเรียกตัวว่าชาน ก็เพราะคำว่า **ชาน** ไม่ได้แสดงเชื้อชาติ แต่แสดงถึงที่อยู่ ซึ่งหา
ได้มีแต่คนไทยกลุ่มเดียวไม่ รัฐชานเป็นที่รวมชนเผ่าต่าง ๆ มากมาย ทั้งเมื่อรวมเข้าแล้ว ยังมีจำนวนพลเมืองมาก
ยิ่งกว่าคนไทยใหญ่ทั้งหมดเสียอีก ตามสถิติเมื่อหลายปีมาแล้วกล่าวว่าพลเมืองในรัฐชานมีราว ๒ ล้านคน และ
เป็นคนไทยเพียง ๔ แสนเท่านั้น ยังไม่ถึงครึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมด เพราะฉะนั้นเมื่อเอ่ยถึงคำชานแล้วควรจะ
ต้องหมายรวมถึงชนเผ่าอื่นด้วย ซึ่งพูดไปก็จริงแล้ว ชนเหล่านี้ก็ได้เป็นเจ้าของถิ่นที่แห่งนั้นมาก่อน ก่อนที่คนไทย
จะได้มาครอบครอง ดังที่มีคำกล่าวในภาษาไทยใหญ่ว่า **สาางเฮ็ดพะ ละเฮ็ดเม็ง** (สาางเฮ็ดฟ้า ละเฮ็ดเม็ง) สาางนั้น
เขาหมายถึงพระพรหมเป็นผู้สร้างฟ้าสร้างสวรรค์และล้ำ (ชาวเขาพวกหนึ่ง) เป็นผู้สร้างบ้านสร้างเมือง
ในรัฐชานมีทั้งล้ำและว่าจะเป็นพวกเดียวกันที่เรามารวมเสียว่าละว่าหรืออย่างไร

ข้าพเจ้าออกเสียดายที่ไม่มีเวลาพอจะสนทนาเรื่องภาษาต่อไปได้ เพราะถึงเวลาจะต้องออกเดินทางเสีย
แล้ว มะหลาวินชวนข้าพเจ้าให้รับลาและขอบคุณท่านเจ้าของบ้าน ที่กรุณาเลี้ยงอาหารกลางวันแก่เรา เรา
ออกรถจากलयแหลมราวบ่ายโมงเศษ อากาศตอนบ่ายกำลังอุ่นสบาย หนทางก็ดีตลอด กล่าวคือไม่มีอันตราย
จากพวกไต่ดินและไม่ต้องผ่านภูเขามากนัก บางแห่งก็เป็นป่าสูงมีต้นไม้ร่มครึ้ม จนใกล้จะ ๑๗.๐๐ น. จึงมาถึง
ทะเลสาบขนาดใหญ่หนึ่ง ซึ่งมะหลาวินบอกว่ามีน้ำตกคุณอิงอยู่ใกล้ ๆ หากแต่ไม่ได้ยूरืมทางรถเราจึงไม่มีโอกาส
เห็นน้ำตก ได้เห็นแต่ทะเลสาบ ซึ่งนับเป็นที่สวยงามน่ามาได้เห็น โดยเฉพาะในเวลาที่จะวันอ่อนแสงลงอย่างนี้
เสียแต่ว่าเราไม่มีเวลาจะชมได้นาน เพราะหนทางยังอีกหลายสิบไมล์กว่าจะถึงเชียงลม มะหลาวินเองก็กะไม่ถูกว่า
เราจะถึงที่หมายเมื่อใด การที่ต้องนั่งอยู่ในรถตลอดเวลาเกือบ ๕ ชั่วโมง ทั้งถนนตอนนี้ไม่สู้จะดีนัก ด้วยไม่ได้ลาด
ยาง มีแต่ดินหินสีแดงขรุขระทำให้รู้สึกเหน็ดเหนื่อยเมื่อยขบอยู่ไม่น้อยทีเดียว แต่น่าแปลกที่มะหลาวินไม่มีท่าทาง
แสดงว่าเหนื่อยอ่อนเลย เธอยังพูดคุยนั่งหัวอย่างสนุกสนานร่าเริง ทั้งยังชี้ชวนให้ชมต้นหมากรากไม้ โดยเฉพาะ
ต้นมะลายุที่ข้าพเจ้าเห็นมีมากมายในซอติยาแคว้นอัสสัม และที่บ้านเราเรียกกันว่าต้นบัวสวรรค์ มีดอกสี
ม่วง (ที่จริงคือดอกกะเจียว) แต่มะลายุที่มีดอกสีชมพูดูฉูดฉาดเช่นเดียวกับที่เห็นในอัสสัม บางต้นจะแลเห็นแต่ดอก
โผล่ออกมาจากดินเหมือนดอกเห็ด ทำให้ท้องทุ่งที่ไม่มียะไรชวนดูสวยงามขึ้นอย่างประหลาด มะหลาวินยัง
อธิบายว่าไม่แต่จะมีสีสวยฉูดฉาดอย่างเดียว มะลายุยังมีประโยชน์ที่กินได้ ข้ายังกินดีเสียด้วย เพียงแต่ต้มและเคล้า
น้ำมันกับเกลือเท่านั้น ข้าพเจ้าได้เคยลองแล้วที่ตองยี และรู้สึกอย่างที่มะหลาวินพูด ครั้นรถเลี้ยวจากถนนใหญ่
เข้าสู่ทางเล็กที่ร่มครึ้มไปด้วยต้นไม้สูงใหญ่ใบหนา มะหลาวินยังตื่นเต้นที่เห็นกล้วยไม้สีแปลก ๆ ขึ้นพันอยู่กับต้นไม้

* มอญเรียกไทยใหญ่ว่าซิม เช่นเดียวกับเรียกไทยพวกเรา รัฐชานก็เรียก **เคิงซิมหนุก** เมืองไทยใหญ่ ทั้งนี้ นอกจากไทยจีนและคำศัพท์

เหล่านั่น เธอส่งคนรถให้หมายตาไว้ เพื่อว่าหากลับเธอจะได้นำไปปลูกที่บ้านข้าง ที่นี้มึกล้วยไม้ทุกหนทุกแห่ง ไม่ผิดกับที่ในอัสสัม ทั้งอากาศหนาวเย็นยังช่วยให้ดอกกล้วยสะพรั่งอยู่ตลอดเวลา

รถแล่นไปตามทางนั้นราว ๗ ไมล์ จึงเข้าเขตหมู่บ้าน เป็นเวลา ๑๘.๓๐ น. คนรถขับไปจอดที่หน้าบ้าน เมียวซา ซึ่งเทียบเท่ากับกำนันของเรา หรือ มุชาดาร์ในอัสสัม ทุกคนที่ได้เห็นรถกาชาดสีน้ำเงินมาถึงหมู่บ้านต่างก็ ดื่อกดีใจ พวกกันมาทักทายปราศรัยมะหลาวิน ข้าพเจ้าก็เลยถือโอกาสนี้พิจารณาภูมิประเทศของหมู่บ้านที่ชื่อว่า เชียงลมนี้ ผู้ตั้งชื่อข้างหาชื่อได้เหมาะ เพราะที่นี้สมจะเรียกว่าเชียงลมจริง ๆ ด้วยว่ามีแต่ความเงียบได้ยืนแต่เสียง ลม เสียงใบไม้ พุดที่จริงแล้ว ก็ไม่ผิดกับอยู่กลางป่าใหญ่ ที่ล้อมรอบด้วยภูเขาอันสูงทะมึนจนดูเหมือนจะเป็นโลก หนึ่งต่างหากจากโลกที่คนอื่น ๆ อยู่ เพราะถ้าหากไม่มีหนทางตัดจากถนนใหญ่เข้ามา ก็คงไม่มีทางติดต่อกับคน ภายนอกได้เลย แม้กระนั้นข้าพเจ้าก็ยังสงสัยว่า นอกจากคณะสภากาชาดที่มามีเยี่ยงมานาน ๆ ครั้งหนึ่งแล้ว จะมีผู้ใด มาอีกบ่อย ๆ คิดถึงเรื่องนี้แล้ว ข้าพเจ้าอดสงสัยต่อไปไม่ได้ว่าใครหนอเป็นคนตัดสินใจมาหักล้างทางพง ตั้งบ้านเรือน และทำมาหากินอยู่ที่นี้ ในที่ซึ่งดูไม่น่าจะมีคนอาศัยอยู่ได้เลย ซึ่งถ้าหากไม่ใช่คนรักธรรมชาติและรักความเงียบสงบ แล้วก็เห็นจะอยู่ไม่ได้นาน แม้ตัวข้าพเจ้าเองก็ยังไม่แน่ใจ ด้วยว่าได้เคยอยู่แต่ในบ้านในเมืองเสียงจอนชิน

ขณะที่ข้าพเจ้ากำลังหึงใจตัวเองเพลินอยู่นี้ข้าพเจ้าก็ต้องสะดุ้ง ด้วยได้ยินเสียงทักข้าพเจ้ามาทางเบื้อง หลัง และเสียงนั้นทำให้ข้าพเจ้าชะงักด้วยความประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง ด้วยว่าเป็นเสียงภาษาไทยกรุงเทพฯ และเป็นถ้อยคำที่ข้าพเจ้าคุ้นหู แต่ว่าจะเป็นไปได้หรือ ที่จะมีคนไทยกรุงเทพฯ มาอยู่ท่ามกลางป่าเขาตงดอนอย่าง ที่ เชียงลมนี้ ที่ข้าพเจ้ามาได้ถึงที่นี้ก็เพราะได้อาศัยมากับคณะมะหลาวิน ซึ่งนับว่าไม่ใช่เรื่องธรรมดาสามัญ นักเพราะมิใช่เข้ามาได้ง่าย ๆ ถ้าเดินทางจากตองยีตรงมาเชียงลมทีเดียวก็คงกินเวลาตั้งแต่เช้าจดค่ำ ถ้าเป็น ฤดูฝน หนทางตัดจากถนนใหญ่เข้ามานั้นจะเป็นหล่ม รถเข้ามาไม่ได้ต้องเดินเข้ามา ซึ่งแน่ใจได้ว่าต้องลำบากกว่า นี้ แต่จะอย่างไรก็ตาม เมื่อข้าพเจ้าหันหลังมาดูเจ้าของเสียง ก็เห็นว่าเธอมีหน้าตาทำทางเหมือนชาวกรุงเทพฯ จริง ๆ และเป็นคนไทยกรุงเทพฯ ที่สวยขำด้วย แต่ขณะนั้นเธอแต่งตัวอย่างพม่า ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าต้องคิดพิจารณา ด้วยความสงสัยอีก ข้าพเจ้าคงจะมัวคิดจนลืมทักตอบเธอ จนเธอแนะนำตัวเองขึ้นว่า เธอชื่อวัชรวิ ฐุสกุล ขณะนี้ เธอใช้ชื่อตามสามีว่า ชิตเสว นายเจมส์ ชิตเสว สามีของเธอเป็นเจ้าหน้าที่สาธารณสุขผู้ช่วยประจำอยู่ตำบลนี้

ขณะที่ฟังเธอพูด ข้าพเจ้าอดแปลกใจไม่ได้ว่า ภาษานี้ช่างมีอิทธิพลอย่างสำคัญ เพียงได้ยินได้ฟังใคร พุดภาษาที่ตนถนัดฟังเข้าใจรู้เรื่อง ก็ให้รู้สึกชื่นอกชื่นใจ แม้จะไม่รู้จักเคยคุ้นหรือแม้แต่เคยเห็นหน้ากันมาก่อน ก็ยังรู้สึกเหมือนว่าได้เคยพบปะกันมาช้านาน ความจริงข้าพเจ้าเพิ่งจากบ้านมาได้ไม่ถึงสองอาทิตย์ ทั้งมาถึงที่ นี้แล้วก็ยังมิมีโอกาสได้พูดภาษากุญแจบ่อย ๆ แต่กระนั้นเมื่อมาได้พบคุณวัชรวิ ข้าพเจ้าไม่ทราบว่ายถ้อยคำ พรั่งพรูออกมาได้อย่างไร เหมือนดังคนกระหายหิว เห็นอาหารก็รีบตะกรุมตะกรามกิน แม้คุณวัชรวิเองก็เป็น เช่นเดียวกัน เธอกล่าวว่า ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ได้พูดภาษากุญแจบ่อย ๆ นับแต่จากกรุงเทพฯ มาเป็นเวลาหลาย ปี และถ้าเธอไม่เล่า ข้าพเจ้าก็คงคิดว่าเธอเป็นคนไทยจากประเทศไทยเช่นเดียวกับข้าพเจ้า เพราะสำเนียงตลอด จนภาษาที่พูดไม่แสดงว่าเธอเป็นคนมาจากที่อื่น แต่แท้ที่จริงแล้วเธอเป็นชาวเชียงตุงที่นับถือศาสนาคริสต์ บิดาของเธอเป็นนายแพทย์มีคลินิกของตนเองอยู่ที่นั่น แต่ด้วยเหตุที่พี่สาวเธอแต่งงานกับนายทหารไทยได้ตามสามี มาอยู่กรุงเทพฯ เธอจึงมีโอกาสดำรงอยู่กรุงเทพฯ และเรียนหนังสือที่โรงเรียนเซนต์สตีเฟ่นส์ เสียงพูดของ เธอจึงชัดเจน ผิดกับชาวเชียงตุงอื่น ๆ ที่แม้จะพูดไทยกรุงเทพฯ ได้ เสียงก็ยังไม่เหมือนที่เดียวกัน นอกเสียจากผู้ที่ได้ เรียนหนังสือไทยอย่างเจ้าชายเมืองเปิ่นตัน ขณะนี้คุณวัชรวิยังเขียนและอ่านหนังสือไทยได้ และสิ่งแรกที่เธอบันทึก

คือไม่มีหนังสืออ่าน ข้าพเจ้าเข้าใจได้ดีทีเดียวว่าการไม่มีหนังสืออ่านนั้น มันทำให้คนอ่านหนังสือเป็น รู้สึกเหงาเพียงไร แต่ว่าข้าพเจ้าไม่มีหนังสืออื่นใดที่ไม่ใช่ตำรับตำรามาด้วยเลย มีก็แต่สตรีสารเพียงเล่มเดียว ซึ่งเมื่อข้าพเจ้ายื่นส่งให้เธอ เธอก็รีบรับไว้พร้อมทั้งขอบคุณเสียร่ากับว่าข้าพเจ้าได้หยิบยื่นสิ่งอันมีค่าควรเมืองให้แก่เธอทีเดียว

เราสองคนคุยกันเสียเพลินเพลินจนลืมนึกถึงคนอื่น ๆ ซึ่งกำลังคอยเราอยู่ . เพื่อจะนำข้าวของไปเก็บยังบ้านพัก บ้านพักนั้นอยู่ไม่ไกลนัก แต่ขณะนั้นใกล้จะพลบค่ำแล้ว เมื่อเราเดินมาถึงบ้านพักก็มีตพอติ ไฟฉายกับเทียนไขและไม้ขีดไฟที่ข้าพเจ้ามีมาด้วย ช่วยทำประโยชน์ในยามนี้ได้เป็นอย่างดี มะหลาวินกับข้าพเจ้ายึดได้ห้องด้านใน ซึ่งมีประตูมิดชิด เราไม่มีเวลาพิจารณาความสะอาดของห้อง เพราะจะต้องรีบไปอาบน้ำก่อนที่อากาศจะเย็นจัดกว่านี้

มะหลาวินคุ้นเคยกับถิ่นนี้อยู่แล้ว จึงรู้ว่าจะต้องไปอาบน้ำที่ไหน เธอพาข้าพเจ้าไปยัง น้ำอง ซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก ความจริงที่เราเรียกน้ำองนี้ ก็คือลำธารหรือร่องน้ำเล็ก ๆ น้ำลึกไม่ถึงหัวเข่า แต่ว่าชาวบ้านหาเครื่องมากัดกันน้ำไว้ น้ำจึงไหลแรงและมีเสียงซู่ซู่เหมือนน้ำตก และก็เป็นน้ำที่ไหลมาจากน้ำตกคุณอิงจริง ๆ คนที่นี้เรียกน้ำตกว่า **น้ำตกตัด** (ตัดคือตัด คนแถบนี้ออกเสียงสั้นกว่าแถบอื่น) ซึ่งหมายถึงตัวน้ำตกที่ตกลงมาแล้วพุ่งออกกระจายออกไป แต่ถ้าเป็นน้ำที่ตกลงมาซังอยู่เป็นแอ่ง เขาเรียก **น้ำป้าง**

เมื่อขึ้นจากน้ำมาถึงที่พัก ข้าพเจ้าก็ได้เห็นสถานที่นั้นสว่างไสวไปด้วยแสงตะเกียงเจ้าพายุ มีผู้คนมากหน้าหลายตากำลังยกข้าวของมาจัดตั้ง ซึ่งไม่ต้องมีใครบอกก็พอจะทราบได้ว่า เขากำลังจัดตั้งอาหารเลี้ยงเรา เพราะกลืนอาหารร้อน ๆ กำลังส่งกลิ่นชวนเชิญเราอยู่ มือนี่เป็นมือที่สละสิมะหลาวิน ที่เราไม่ต้องหุงหากินเอง ข้าพเจ้ากระซิบบอกมะหลาวิน และเธอก็ยอมรับคำด้วยความภาคภูมิใจ ที่เธอน่าจะภาคภูมิใจมากก็คือประชาชนเห็นผลงานของเธอ ไปที่ไหนจึงได้รับการสรรเสริญยกย่องและต้อนรับเป็นอย่างดี คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ด้วยที่ทำให้เธอรักงานด้านนี้สัก แม้จะลำบากตรากตรำ ก็ยังทำได้ไม่เบื่อหน่าย ทั้งยังไม่บ่นถึงความลำบากนั้นด้วย ซึ่งข้าพเจ้าเองอดชมเธอไม่ได้ในเรื่องนี้

ผู้รับหน้าที่จัดการเลี้ยงเรามือนี่ คือ สมาคมมารดาทหารกองสละเคราะห์ที่นี้ ทั้งนายกสมาคมและเลขานุการตลอดจนสมาชิกบางคนรวมทั้งคุณวัชรและสามีมานั่งอยู่ด้วยตลอดเวลาที่เรารับประทานอาหาร ซึ่งจะเป็นธรรมเนียมของคนที่นี่เสียทีเดียว ข้าพเจ้าจึงต้องพยายามฝึกตัวให้ชิน และระงับความรู้สึกอดอยากไว้ แล้วทำ ความสนใจกับแก่งส้มแบบไทยและเนื้อสับทอด ให้มากสมกับความตั้งใจดีและความลำบากของผู้ทำ ทั้งนี้เพราะเรามารู้โดยเขาไม่รู้ตัว และก็จะออกจะค่ามากแล้ว ยากจะไปหาอะไรมาทำให้แปลกพิสดารไปกว่านี้ เขาจึงต้องพยายามปรุงแต่งจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว ซึ่งก็เอร็ดอร่อยเป็นที่ถูกปากของคนทุกคน โดยเฉพาะในยามที่กำลังหิวโหยกันอยู่ และคำที่ข้าพเจ้าออกปากชมเขาว่า กินหวาน ซึ่งเขาหมายว่ากินอร่อยนั้น ดูเหมือนจะเป็นที่พึงพอใจผู้ปรุงอาหารยิ่งกว่าอย่างอื่น

คำ หวาน ของภาษาไทยใหญ่ใช้ได้ทั้งสองความหมาย คือ หวานด้วย รส อย่างหนึ่ง และ อร่อย อีกอย่างหนึ่ง จนข้าพเจ้าอดสงสัยไม่ได้ว่าเขาจะไม่เคยลองลิ้มอาหารใส่น้ำตาลหรืออย่างไร เมื่อมาลองกินดู รู้สึกอร่อยจึงอุทานว่าหวานตามรสนั้น ครั้นข้าพเจ้าปรารภเรื่องนี้ขึ้น เขากลับว่ายังใส่น้ำตาลสียังกลับไม่ หวาน สำหรับชาวไทยใหญ่และก็มีเรื่องเล่าเป็นที่รู้จักกันทั่วทั้งรัฐชานว่า มีชาวไทยใหญ่คนหนึ่งมากรุงเทพฯ วันหนึ่งไปกินก๋วยเตี๋ยวผัด สั่งเจ๊กว่า **เฮ็ดหวาน ๆ กิน** (ทำให้อร่อย ๆ) เจ๊กผู้ผัดก็ใส่น้ำตาลลงไปตามคำสั่ง ผลก็คือผู้กินร้องออกมาว่า **อิมหวาน** (ไม่อร่อย) ผู้ผัดก็เลยเติมน้ำตาลให้อีก ก็ปรากฏว่ายังไม่หวานหนักขึ้น เจ๊กผู้ผัดนั้นเลยยื่น

น้ำตาลให้เติมเอาเอง กว่าจจะรู้เรื่องกันว่า หวาน ภาษากรุงเทพฯ ไม่ได้แปลว่าอร่อยอย่างในภาษาไทยใหญ่ ก็ต้องเสียก้วยเตี่ยวไปจานหนึ่ง

นอกจากนี้เขายังใช้คำหวานประสมกับคำน้ำเป็นน้ำหวาน ซึ่งก็ไม่ได้แปลว่าน้ำที่มีรสหวานอย่างของเรา ดังเรื่องเล่าอีกว่า เมื่อครั้งทหารไทยไปอยู่ในเชียงตุง มีทหารผู้หนึ่งไปขอน้ำชาวบ้านกิน เขาก็ตักมาให้ แต่ก่อนจะดื่ม ทหารผู้นั้นถามว่าเป็นน้ำอะไร เจ้าของน้ำก็ตอบว่า น้ำหวาน ซึ่งออกจะแปลกใจที่ในชนบทมีน้ำหวานกินด้วย ทหารนั้นจึงถามต่อไปว่า ได้มาจากไหน ก็ได้คำตอบว่า ไปตักมาจากบ่อ ผู้ฟังได้ฟังแล้วต้องอุทานออกมาด้วยความตื่นตันว่า อ้อฮ้อ มีน้ำหวานเป็นบ่อ ๆ อย่างนี้ชาวเชียงตุงมีรวยตายหรือ แต่เมื่อดื่มน้ำนั้นแล้วก็หายสงสัย คลายความข้องใจ ด้วยว่าน้ำนั้นที่แท้ก็คือน้ำจืดสนิทนั่นเอง คำนี้ในคำตีความถึงน้ำหวานเช่นเดียวกับของเรา แต่รวมไปถึงน้ำส้มด้วย เพราะน้ำส้มเขาก็เรียก น้ำวั้น

เราคุยกันด้วยเรื่องเหล่านี้เป็นที่สนุกสนาน มีเด็กหนุ่มในหมู่บ้านมารวมวงอยู่ด้วยหลายคน เห็นหน้าตาแล้วเหมือนเป็นคนรู้จักคุ้นเคยมาก่อนทั้งนั้น ทั้งนี้เพราะไม่ว่าจะเป็นไทยน้อยหรือไทยใหญ่ ข้าพเจ้ามิได้เห็นหน้าตาผิดแปลกแตกต่างกันที่ตรงไหน หากจะผิดก็ตรงที่ไทยใหญ่ผิวขาวเป็นส่วนมาก เพราะเขาอยู่ในที่หนาวเย็นกว่าเรา แต่ที่ผิวคล้ำขนาดข้าพเจ้าหรือยิ่งกว่าข้าพเจ้าก็มีถมไป อย่างเช่น ดร.บาญญณเป็นต้น เพราะฉะนั้นถ้าหากนำมาไว้ด้วยกันแล้วลองทายดู ข้าพเจ้าคิดว่าคงบอกได้ไม่ยากนักกว่าใครเป็นไทยน้อย ใครเป็นไทยใหญ่ ถ้าหากไม่ดูเครื่องแต่งกาย และที่สำคัญก็คือไม่ได้ฟังภาษาและสำเนียงที่เขาพูด ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงต้องสะดุ้งครั้งที่สองในวันนั้น ในเมื่อมีเด็กหนุ่มคนหนึ่งหมู่บ้าน พูดกับข้าพเจ้าว่า “พี่ครับ ผมอยากขอยืมหนังสือนั้นอ่านบ้าง” เสียงของเขาไม่ได้แปลสำเนียงไทยใหญ่ไว้ด้วยเลย ข้าพเจ้าจึงแน่ใจได้ว่าเป็นคนไทยจากเมืองไทยมา แต่แล้วก็อดแปลกใจไม่ได้ว่า นี่มันเรื่องอะไรที่ทำให้ข้าพเจ้าได้มาพบคนพูดภาษาเดียวกับข้าพเจ้าที่เชียงตุงนี้โดยไม่ได้นึกฝันถึงสองคน ชายหนุ่มผู้นั้นบอกข้าพเจ้าว่าเป็นชาวเชียงใหม่ ชื่อยงยุทธ นึกอยากมาเที่ยวเมืองไทยใหญ่ ก็เลยติดรถมากับทหารพม่าที่อยู่เมืองหางและมาซื้อของที่แถบเมืองฝาง และอยู่ที่นั่นมากกว่าหกเดือนแล้ว ยังไม่กำหนดแน่ว่าจะกลับบ้านเมื่อไร แต่ในขณะที่ยังไม่ได้กลับบ้านนี้ ก็กำลังเป็นโรคอยากอ่านหนังสือไทยเช่นเดียวกัน เธอ ข้าพเจ้าจะช่วยคนเหล่านี้ได้อย่างไร ในเมื่อหมู่บ้านนี้เป็นที่ที่บริการไปรษณีย์ยังไม่ถึง ถ้าหากจะพึ่งคณะของมะหลาววิน บางทีอาจจะต้องรอถึงปีหน้ากว่ารายการเยี่ยมของเธอจะวนมาถึง

มะหลาววินเริ่มงานของเธอตั้งแต่เช้า ที่สุซุซาลามีทั้งมารดา ผู้กำลังจะเป็นมารดา และทารกวัยต่าง ๆ คอยอยู่เต็มแล้ว นายกสมาคมมารดาทารกสงเคราะห์ มาช่วยเหลืออยู่ด้วยอย่างแข็งขันน่าสรรเสริญ เธอเล่าว่าถ้าหากจำเป็น นางผดุงครรภ์ก็ไม่อยู่ ไปทำคลอดที่อื่น เธอกับน้องสาวซึ่งเป็นเลขานุการสมาคม ต้องช่วยทำคลอด บางทีก็ต้องช่วยรักษาพยาบาลไปตามกำลังความสามารถเท่าที่จะทำได้ ฟังแล้วก็ออกจะน่าหวาดเสียว ที่เธอทั้งสองไม่ได้ร่ำเรียนวิชาการพยาบาลมาเลย เพียงแต่ฝึกฝนตนเองกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขผู้ช่วยนั้นเท่านั้น บางทีความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อาจจะให้การช่วยเหลือของเธอกลายเป็นโทษก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ก็ต้องชมความตั้งใจของเธอเป็นอย่างมากที่พยายามช่วยเหลือในงานสังคมสงเคราะห์นี้อย่างจริงจัง มิใช่ว่าเพียงตั้งสมาคมไว้แต่ในนาม หรือเป็นนายกสมาคมเพียงให้ฟังหูหูเท่านั้น ถ้าหากเธอได้รับการอบรมอย่างถูกต้อง เธอคงจะช่วยทำประโยชน์ได้มากกว่านี้ และคงช่วยให้ชาวบ้านเหล่านี้ลืมนิสัยในการแพทย์สมัยใหม่มากขึ้น สมเจตนาของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข

ตลอดเข้าวันนี้ ข้าพเจ้านั่งดูเจ้าหน้าที่ตรวจรักษาคนไข้ด้วย ซึ่งนี่ก็ดูออกจะน่าขันที่ข้าพเจ้าตั้งใจจะมาศึกษาหาความรู้เรื่องภาษา แต่กลับต้องมารู้เห็นเรื่องการรักษาพยาบาลไปกับเขาด้วย นายกสมาคมเป็นล่ามให้คนไข้กับมะหลาวิน ทั้งนี้เพราะบางคนพูดภาษาพม่าไม่ถนัด และมะหลาวิน ก็พูดภาษาไทยใหญ่ได้ไม่ก็คำ ทั้งที่เธอก็พยายามหัดอยู่ นายกสมาคมพูดภาษาไทยใหญ่ฟังชัดเจนเหมาะสำหรับข้าพเจ้าที่ยังไม่เคยคุ้นกับเสียงของคนไทยที่นี่ ทั้งเสียงของเธอที่พูดกับชาวบ้านเหล่านั้นก็นุ่มนวลน่าฟัง แสดงความมีอารมณ์ดีมีน้ำใจดีสมชื่อของเธอ ที่ชื่อนางคำหลู่ หลู่ในภาษาไทยใหญ่หมายถึง อุทิศเงินทำบุญกุศล คำหลู่ก็คงหมายความว่า ทำบุญด้วยทอง ขณะที่ข้าพเจ้านั่งฟังเธอพูด ข้าพเจ้าจับคำ นอ น่อ หนอ ที่ลงท้ายประโยคได้หลายคำ เช่นเธออธิบายตามคำของมะหลาวินว่า ผู้ตั้งครรภีควรจะกินอาหารผักให้มากด้วย ผักอะไรก็ได้ ผักกูดก็กินดี เธอก็ว่าผักกูดกินหวานน่อ และเมื่อมะหลาวินจัดยาให้เธอก็อธิบายต่อว่า สองวันกินไผ่น่อ (ไผ่เป็นลักษณะนาม ตรงกับคำ เม็ด คำที่ใช้ไผ่ เห็นจะตรงกับคำ หน่วย ในภาษาถิ่นของเรา) และคนอื่น ๆ ก็ดูเหมือนจะติดคำ หนอ ไปด้วยกันทั้งนั้น มะหลาวินถามหญิงผู้ตั้งครรภีคนหนึ่งว่ามีลูกกี่คนแล้ว หญิงผู้นั้นตอบว่า มีห้าก้อเย้าหนอ คือ มีห้าคนแล้ว (ก้อเป็นลักษณะนาม ใช้สำหรับคนเย้าแล้ว) ดังนี้ ซึ่งข้าพเจ้าฟังแล้วก็ออกชอบใจ ที่พูดได้ง่าย เพราะถนัดอยู่แล้ว เพียงแต่เปลี่ยน นะ เป็น หนอ เสียเท่านั้น

ความจริงคำที่เขาส่งกันนั้นมีหลายคำที่ตรงกับคำที่ข้าพเจ้ารู้มาก่อนแล้ว เพราะฉะนั้นพอจะเข้าใจได้ทันที เช่น อ่านยา มิได้หมายความว่า อ่านชื่อยา แต่หมายความว่า นับเม็ดยา หรือคำ ยาก ออกเป็น ยาบ ก็ตรงกัน มีหลายคำที่เราออกเสียงเป็นแม่กก แต่ของเขาส่งออกเป็นแม่กบ นอกจากคำยากแล้วก็มี ลูกเข้า เป็น ลูกเข้า หรือ แม่กด เขาออกเป็น แม่กบ ก็มี เช่น เท็ด เป็น เท็บ และ กัด ในคำดี ใช้ ก๊าบ แต่ทั้งนี้เป็นเพียงบางคำเท่านั้นเท่าที่พอกำหนดได้ก็ดูเหมือนจะมีเพียงเท่านั้น

คำที่น่าสังเกตคำหนึ่ง ก็คือ คำว่า เผอ-อ ที่แปลว่า ใคร นั้น คนบ้านนี้พูดแยกเสียงเป็น มะเหลอ-อ ซึ่งทำให้เห็นชัดว่า เผอ-อ กลมกลืนเสียงมาจากคำนี้ และคำเดิมของคำนี้ก็คงจะไม่ใช้คำอื่น นอกจาก ผู้เหลอ-อ ซึ่งตรง.บาญานก็ยืนยันตามนี้ และถ้าจะเทียบตามการออกเสียงของเขา ที่ ด ของเราเป็น ล ของเขา และ โอไม่ม้วน เป็น เออ-อ ดังกล่าวแล้ว คำนี้ก็ควรจะตรงกับ คำ ผู้ใด ของเรา ส่วนคำว่า ใครในภาษาของเราที่ใช้ไม่ตรงกับถิ่นใด ๆ เลยนั้นก็เห็นจะเป็นเพราะเราใช้ คำ คน ผสมกับคำ ไต หรือ ไร หรือ ไล แทนที่จะเป็นคำ ผู้ ซึ่งต่างก็มีความหมายอย่างเดียวกัน เสียงจึงแปลกออกไปไม่เหมือนใครเขา และคำ เหลอ-อ ในไทยใหญ่ยังใช้ในคำว่า ที่ไหน ได้อีกด้วย แต่ต้องมีคำ ก้า มาด้วย เป็น ก้าเหลอ-อ (เวลาออกเสียงจะได้ยินเพียงกะเหลอ-อ) ส่วนคำที่ฟังคล้ายเท่าไรของเราคือ ทั้นเหลอ-อ ดร.บาญะ เคยอธิบายให้ฟังว่า ใช้ในการถามกำหนดขนาดเล็กใหญ่ ข้าพเจ้าคิดว่าน่าจะตรงกับคำ เท่าไหน ของเรา แต่ถ้าจะใช้ในคำว่าเท่าไร แล้วใช้ ก้าหือ ซึ่งในคำดี ใช้ว่า คะเลอ-อ

ข้าพเจ้าบันทึกคำที่ใช้ในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บได้อีกหลายคำ ที่เด่นชัดพูดถึง ก็เห็นจะเป็นคำ หนาว ซึ่งเขาไม่ได้หมายถึงหนาวด้วยอากาศ แต่แปลว่าหนาวด้วยพิษไข้ ดังนั้นไข้ที่มีอาการหนาวสัน คือ ไข้มาลาเรีย จึงเรียกไข้หนาว ส่วนคำที่หมายถึงหนาวด้วยอากาศนั้นใช้ว่า กัด ทั้งนี้ผิดกับภาษาคำดี ที่ หนาว หมายถึงได้ทั้งหนาวอากาศและหนาวไข้ ส่วนคำ กัด ก็ใช้ แต่ใช้จำเพาะเวลาอากาศหนาวเย็นจัดเท่านั้น ในรัฐซานเห็นจะหนาวเย็นอยู่ตลอดเวลา จึงใช้ กัด เพียงคำเดียว จึงมีเรื่องเล่าอีกว่า คนกรุงเทพฯไปเห็นสุนัขที่เขาเลี้ยงไว้ในบ้านก็ถามว่า หมากัดไหม เจ้าของบ้านตอบว่า มันอ้อมกัด มันมีขน (มันไม่หนาว มันมีขน) เรื่องนี้รู้กันทั่วไปเช่น

เดียวกับเรื่องต่าง ๆ ที่เล่ามาแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องยืนยันได้ว่า แม้เราจะมีภาษาเป็นภาษาไทยด้วยกัน แต่ก็ได้พูดตรงกันเสียทุกคำไม่ และด้วยเหตุที่พูดไม่เหมือนกันทุกคำนี้เอง ที่ทำให้ข้าพเจ้าต้องมานะพยายาม มาถึง... เพื่อจะมาเรียนรู้ภาษาของเขาที่ต่างกับของเรา

งานของมะหลาววินเสร็จทันเวลาอาหารพอดี มื้อนี้ไม่มีใครถามว่าใครเป็นผู้จัดทำ เพราะต่างก็เห็นดี เห็นงามเมื่อเช้า ข้าพเจ้าเพียงแต่ไปนั่งฟังเขาพูดและจดบันทึกไว้ ก็ยังพลอยเหนื่อยไปด้วย และคงจะรู้สึก เอร็ดอร่อยในอาหารกลางวันมื้อนี้เป็นอย่างยิ่ง ถ้าหากไม่ไปถูกพริกขี้หนูของบ้านเชียงลมเข้า มันช่างเผ็ด สมชื่อจริง ชื่อพริกขี้หนูที่นี้เรียกได้ ๒ อย่าง บางคนเรียกหมักพิดขี้หนู แต่บางคนเรียก หมักพิดกลาอติ คุณวัชร อธิบายว่า คำ กลาอติ เป็นภาษาพม่า มีความหมายว่า แม้ชาวอินเดีย (เขาเรียกกันว่า กลา) ก็ยังร้องว่าเผ็ด นับเป็นโชคดีที่ได้คุณวัชรช่วยอธิบายเป็นไทยกรุงเทพฯ ให้ ทำให้เข้าใจกระจ่างแจ้งขึ้น โดยเฉพาะเมื่ออยู่ดงนี้ เมียวซาหมู่บ้านเชียงลม มานั่งสนทนาด้วยในตอนบ่ายวันนั้น และข้าพเจ้าได้ถือโอกาสถามคำถามต่าง ๆ เท่าที่สมควร จะถามผู้สูงอายุมากกว่าคนรุ่นหลัง เช่นชื่อ เชียงลม นี่เป็นต้น อยู่ดงนี้กล่าวว่า แต่เดิมหมู่บ้านนี้ชื่อเชียงหลุม เพราะมีเรื่องเล่ากันว่า มีผู้ไล่ยิงกวางทองมาจนถึงที่ที่เกิดปืนตกลงไปในหลุม จึงเรียกชื่อตามนั้น (เป็นในที่นี้คง จะเป็นอาวุธประเภทหน้าไม้ ไม่ใช่ปืนอย่างที่ใช้ปัจจุบันนี้) นิทานเหล่านั้นนับได้ว่าเป็นนิทานพื้นบ้าน ซึ่งผู้เล่า เล่าตามชื่อของสถานที่นั้น หรือบางทีก็พยายามแปลงเสียงเสีย เพื่อให้มีความหมาย และเล่าเรื่องให้สอดคล้อง กับความหมายนั้น นิทานที่เป็นตำนานของมะพร้าวก็เช่นกัน ภาษาพม่าเรียกมะพร้าวว่า โองดี ส่วนไทยใหญ่ เรียก หมักกุ่น เรื่องที่เล่าก็เป็นไปทำนองเดียวกัน คือ ตัดหัวคนตลบตะแลงฝังดินเสีย และไม่ช้าก็ตรงนั้นก็ ปรากฏต้นไม้สูงใหญ่มีผลโตเท่าหัวคน ทั้งยังมีรูสามรู เหมือนปาก เหมือนตา เขาจึงเรียกชื่อตามคนตลบตะแลง นั้น ซึ่งตรงกับคำว่า อุง (เห็นจะเป็นคำภาษาพม่า) และใส่เป็นล่อง (เรื่องราว) เล่ากันต่อมาดังกล่าวแล้ว

อยู่ดงนี้ทำท่าประหลาดใจไม่น้อยที่ได้ยินข้าพเจ้าถามถึงเรื่องผีसानางไม้ของชาวไทยใหญ่ แต่เมื่อ เห็นข้าพเจ้าสนใจจริง ๆ ก็เล่าให้ฟัง ผีบางชนิดข้าพเจ้าไม่ทราบว่ามีหรือไม่มี เช่นที่เรียก ผีต้าม้อย เป็นผี ชนิดที่กลายร่างเป็นเสือหรือเป็นแมวได้ ส่วน แม่ฟ้อ นั้น ก็น่าสงสัย คือ อยู่ดงนี้กล่าวว่า เป็นผีชนิดที่ไปเข้าคน แล้วกินจนคนตาย แต่บางคนอธิบายคล้ายกับจะเป็นผีกระสือ ส่วนที่เขาเรียกหมอผีนั้นก็หาใช่หมอรักษาผี เข้าเจ้าสิ่งไม่ แต่เป็นคนที่เขาอธิบายว่า เอาผีเข้าห่อ-อลาดก๊วมา คือทำให้พูดได้ ซึ่งก็เห็นจะเป็นคนทรง นั้นเอง เล่าเรื่องเหล่านี้แล้ว อยู่ดงนี้ก็สนุกสนาน เล่าให้ข้าพเจ้าฟังต่อไปถึงการใช้คาถาอาคมปล่อยของไปเข้าคน มีการปล่อยมีดว่อง เป็นต้น ส่วนยาสั่งก็มี แต่เขาสั่งในปลา คือ ไข่ยาเบือที่เรียก ยาหวือ (บ ของเราตรงกับ ว ในภาษาชนไตทุกคำ ดังกล่าวแล้ว) ทำด้วยไม้เมฆชนิดต่าง ๆ เช่น ไม้แหล ไม้ก้อง หมอกขากัง และค้อโง่น (หมอก คือดอกไม้ ค้อ คือเครือหรือเถา) ถ้าเอาสิ่งดังกล่าวแล้วมาทำให้ พ้อง ตามคำของอยู่ดงนี้ ซึ่งคือคำ ให้เป็นผง ผสมกับเกลือใส่ให้ปลากิน ใครกินปลานั้นก็ต้องเจ็บ ต้องตาย ข้าพเจ้าไม่ได้ถามอยู่ดงนี้ว่า ไม้เหล่านี้ รูปร่างเป็นอย่างไร เพราะไม่ได้สนใจจะนำความรู้นี้ไปทำอะไร และหวังว่าคงจะไม่มีใครคิดลองทำด้วย

อยู่ดงนี้ให้ความรู้เรื่องคำต่าง ๆ แก่ข้าพเจ้าหลายคำด้วยกัน ที่สนใจก็ คือ คำว่าไฟ ไม่มีในภาษาไทย ใหญ่ ที่นี้ใช้ว่า ชีแม้งมุ่น ซึ่งตรงกับคำว่า ชีแม้งวัน ของเรา ภาษาคำไตใช้ พอย แต่พวกอ่ายตอน(ในอัสสัม) ออกเสียงเป็น ฟอย ส่วนคำ ผ่า นั้นมีใช้ แต่ใช้ว่า เป็นหน้าพะ ชาวไทยใหญ่ออกเสียง ฟ ไม่ได้ คำใดที่เรา ออกเสียงเป็น ฟ เขาจึงออกเสียงเป็น พ เช่นเดียวกับไทยในอัสสัม (ทั้งนี้ยกเว้นไทยอ่ายตอนที่พูด ฟ ได้ใน คำบางคำ เช่น ฟอย ที่กล่าวแล้ว กับคำซานฟูรู ที่เขาเรียกข้าวสาร คนไทยพวกนี้ออกเสียง ด และ ร ได้ด้วย

แต่ไม่ทุกคำไป) สำหรับเรื่องปานั้น เขาเชื่อคล้ายกันกับเรา ว่ามีผู้ทำเครื่องหมายไว้ในชาติก่อน ฉะนั้นเขาจึงเรียกปานั้น **เป็นหมาย** ซึ่งทำให้ข้าพเจ้านึกเลยไปถึงเด็กที่มีกันเขี้ยว ที่เขาว่าเป็นจำเพาะลูกชาวมองโกเลียนเท่านั้น ข้าพเจ้าถึงถาม ยูดงี่นว่าคนที่เขาเชื่ออย่างไร และยูดงี่นก็ตอบว่า **มันนั่งเป้อ-อ เม้มัน** คือเขาเชื่อว่า เด็กนั่งเฝ้าแม่ของตนจนจนกันเฝ้าจึงเป็นรอยสีเขี้ยว

พูดถึงเรื่องเด็กแล้วข้าพเจ้าก็ขึ้นมาได้ถึงการละเล่นของเด็ก อยากทราบว่า เขาเล่นอะไรกันบ้าง แต่ฟังดูแล้วก็เห็นจะไม่ผิดกับเด็กไทยนัก นอกจากจะเรียกชื่อผิดกันไปเท่านั้น ทั้งนี้เพราะไม่ว่าจะเป็นหมากเก็บ แม่กาปักไข่ ลิงชิงหลัก หรือเสือข้ามห้วย ตลอดจนไม้หึ่ง เขาก็มีเล่นกันทั้งนั้น ถ้าการเล่นใดมีแพ้ชนะ เขาใช้คำ **ต่อ** ไว้ข้างหน้าเช่นเดียวกับในภาษาคำตี้ เช่น **ต่อหมักกิม** (เล่นสระบ้า) **ต่อหมักเก้** (ไม้หึ่ง) **ต่อไข่หนูปิด** (แม่กาปักไข่) **ต่อแหวนคีน** (เสือข้ามห้วย) และ**ต่อวัน** คือ ลิงชิงหลัก เล่นในน้ำก็ได้ ใครโผล่เหนือน้ำ ให้เขาจับได้ก่อนเปลี่ยนที นับเป็น **ซุ่ม** (คำตี้ ใช้ ซุ่ม) ซุ่ม แปลว่า หาย หรือเสีย อย่างเสียเงิน ในความนี้คงหมายถึงแพ้แน่นอน ส่วนผู้เล่นเขาไม่ได้เรียกถึง แต่เรียกว่า **วัน** ซึ่งเห็นจะเป็นตัวนกกินปลา เพราะยูดงี่นอธิบายว่าเป็นสัตว์ตัวดำลื่นอยู่ในน้ำ กินปลาเป็นอาหาร สำหรับ **ลูกข่าง** เขาก็เรียก **หมักข่าง** เช่นเดียวกับในภาษาไทย คำตี้

งานของมะหลาวินไม่ได้สิ้นสุดเพียงเท่านี้ เธอจำเป็นจะต้องออกเยี่ยมตามบ้านอีก ข้าพเจ้าก็ได้มีโอกาสเห็นชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเชียงลม ซึ่งอยู่ข้างจะผาสุก ที่มีทางทำมาหาได้ นอกจากจะเข็ดนากิน (ทำนา) เป็นงานประจำแล้ว เขาก็ยังมีการทอผ้าและทอกระดาดเป็นงานพิเศษ ซึ่งนับว่าเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ทำเงินได้ดีพอใช้ สำหรับการทอผ้านั้น ส่วนมากทอผ้าฝ้ายไว้ใช้กันในครัวเรือน แต่การทำกระดาดนั้น เขาทำไว้จำหน่าย และคงจะจำหน่ายได้ดี เพราะคนที่นี้ใช้กระดาดพื้นเมือง (มีลักษณะอย่างกระดาดสา) แบบนั้นกันทั่วไป ทั้งใช้ห่อของและใช้เป็นกระดาดชำระ การทำกระดาดก็ดูจะไม่ยากลำบากและเสียเวลาอะไรมากนัก เพราะต้นสาที่ใช้เปลือกทำกระดาดชนิดนี้ได้นั้นมีอยู่ทั่วไป เสียเวลาตอนเช้าวันละไม่กี่ชั่วโมง ราว ๑๐ โมงก็เสร็จ นำมาตากแดดได้ นับเป็นเสร็จธุระ

ครกน้ำของบ้านเชียงลมที่เขาออกเสียงเป็น **คักน้ำ** นั้น ออกจะเป็นสิ่งที่ทันสมัยมากอยู่ เพราะใช้ล้อเหล็กขนาดใหญ่พัดน้ำที่ไหลมาจากน้ำตกมาช่วยแรงในการตำข้าว พวกผู้หญิงจึงไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยกับการตำข้าวแบบดั้งเดิม ที่ใช้ครกธรรมดาบ้าง ใช้ครกกระเดื่องบ้าง (อย่างที่ชาวอีสานเรียกว่า **คักไต**) แต่คนที่ฐานะไม่พอเพียงจะซื้อล้อเหล็กใหญ่ๆนั้นได้ ก็เป็นอันไม่สามารถจะใช้แรงน้ำตกมาทำประโยชน์ได้ หรือผู้ที่อยู่เหนือขึ้นไป เช่น ชาวบ้านนาเกียง ที่อยู่ห่างจากที่นี่ไปราว ๒ ไมล์ ก็ไม่มีโอกาสได้ใช้ประโยชน์จากน้ำตกเช่นเดียวกัน นางคำหลู่พามะหลาวินไปเยี่ยมชาวบ้านหมู่บ้านนี้ด้วย หมู่บ้านนาเกียงตั้งอยู่ติดกับภูเขาที่เดียวแลเห็นภูเขาสูงชันเงื้อมตระหง่านเหมือนกำแพงอันมหึมาอยู่ทางด้านข้างของหมู่บ้าน นางคำหลู่พาเราไปยังบ้านปู่แก่ ซึ่งคือผู้ใหญ่บ้านของบ้านนาเกียง บ้านปู่แก่มักจะดีกว่าบ้านคนอื่น ๆ เป็นธรรมดา บ้านนี้ก็เช่นกันปลูกด้วยไม้ยางดีแน่นหนาแข็งแรง เป็นเรือนสองหลังแฝด เพราะฉะนั้นจึงมีลักษณะผิดกับบ้านไทยอื่น ๆ ในแถบนี้ ซึ่งส่วนมากมักจะมียอดชานอยู่หน้าเรือน และมีบันไดขึ้นทางด้านข้างของนอกชาน และที่เพิงหน้ามีหม้อดินใส่น้ำวางไว้ เช่นเดียวกับที่เห็นตามถนนทั่วไปทั้งในพม่าและชาน น้ำในหม้อนี้ใช้เป็นน้ำกินของบ้าน ไม่ใช่น้ำล้างเท้า ในภาษาไทยใหญ่เรียกเพิงนี้ว่า **เพิงน้ำ** ซึ่งเห็นจะตรงกับคำ **หิง** ของเรา ภาษาคำตี้เรียกหิงว่าคิง นอกจากเพิงน้ำ

บางบ้านยังทำแข่งพระ คือที่บูชาพระเล็ก ๆ ยื่นออกไปนอกเรือนเช่นเดียวกัน (ตามแบบที่จะเห็นตามบ้านพม่าทั่วไป) บ้านไทยไม่ว่าที่ไหนมักจะตั้งยกใต้ถุนสูง แต่คำว่า ใต้ถุน เขาไม่มีใช้กัน เขาใช้ **กะล่าง** หรือ **เตื่อ-อล่าง** (ใต้ล่าง) มีแต่ชาวไทยคำที่หมู่บ้านหม่านดิกรองในอัสสัมที่ใช้ว่า **เตื่อ-อ** ที่นั ประโยชน์ของใต้ถุนก็คือเป็นที่เก็บข้าวของ เลี้ยงสัตว์เลี้ยง (ถ้าจำเป็นไม่มีที่อื่น) และทอดผ้า แต่ส่วนบนเรือนนั้น ก็มักจะไม้กันห้อง และถ้าไม้กันฝาเป็นห้องจึงจะเรียก **ห้อง** แต่ถ้ากันฝาแล้วก็เรียกว่า **ลู่ก** ทั้งนี้ผิดกับภาษาคำตี้ที่เรียกห้องหรือส่วนที่กันเป็นห้องว่า **คอก** ทั้งหมด แม้แต่บริเวณภายในหีบก็เรียกว่า **คอก** ซึ่งในภาษาไทยใหญ่เรียกว่า **ลู่ก** ทั้งคำลู่กนี้ยังใช้เป็นลักษณะนามอีกด้วย เช่น **ตึกลู่กโน** ก็หมายถึงหีบใบนี้ ซึ่งฟังคล้ายคำลู่กในภาษาเรา ส่วน **ตึก** นั้น เขาใช้หมายถึงหีบก็ได้บ้านที่เป็นตึกก็ได้ แต่ต้องมีคำ **ฮั้น** กำกับข้างหน้า เป็น **ฮั้นตึก** หรือไม้ก็ต้องเติม **ฮุด** ไว้ข้างท้ายเป็น **ฮั้นตึกฮุด** ทั้งนี้เพื่อย้ำให้รู้ว่า ก่อด้วยอิฐ (ฮุดคืออิฐ)

ที่นาสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ ทั้งที่บ้านของปู่แก่ปลุกมันคงแข็งแรง แต่หาได้มีเขี้ยวปลุกเป็นเรือนหลังหนึ่งต่างหากอย่างที่เห็นในอัสสัมไม่ เขาเพียงแต่ปลุกเหมือนศาลเพียงตา พอเป็นที่สูมรวงข้าวไว้ แล้วคลุมด้วยแฝกกันฝนเท่านั้น ทั้งนี้เห็นว่าแปลกกว่าบ้านไทยในอัสสัม ที่จะต้องปลุกเขี้ยวให้แน่นหนา บางทีดีกว่าบ้านที่อยู่เองเสียอีก เหตุผลในเรื่องนี้ เห็นจะเป็นเพราะอัสสัมมีน้ำท่วมขนาดหนักทุกปี แต่ที่ในรัฐชาน ภัยชนิดนี้ไม่เป็นที่รู้จัก เมื่อข้าพเจ้าถามขึ้น จึงกลายเป็นเรื่องขบขันและด้วยเหตุที่ไม่ต้องกังวลเรื่องน้ำท่วม ความจำเป็นในเรื่องทำเขี้ยวให้ดีเป็นพิเศษจึงไม่มี แม้บ้านอื่น ๆ ก็เป็นเช่นเดียวกันทั่วไป แต่เขาอาจจะจะมีเหตุผลอื่นใดอย่างไรรอีกที่ข้าพเจ้าไม่ทราบก็เป็นได้

ก่อนจะกลับว่านเชียงลม ข้าพเจ้าขอถ่ายรูปปู่แก่และแม่เฒ่าไว้ คนที่นี้ใช้คำ **ป้อปุง** ในความว่าถ่ายรูป แทนจะเป็น **ต็อกนกข่า** อย่างในภาษาคำตี้ ปู่แก่ผู้นี้ยังไว้ผมมวย และทำมวยไว้เกือบลกลางกระหม่อม และต้องใช้ผ้า **เค้น-โฮ** (ผ้าพันหัว) เมื่อต้องการแต่งตัวให้สุภาพเรียบร้อย ส่วนหมวกแบบไทยใหญ่ที่เรียกว่า **กูบ** นั้น ใช้กันแดดกันฝนเช่นเดียวกับของของเรา ถ้าเป็นแบบดั้งเดิมจะมียอดแหลมเป็นรูปกรวย ซึ่งเขาเรียกส่วนนั้นว่า **มอก** แต่ในปัจจุบันเขาทำให้รูปแบนลง เพราะใช้สานด้วยไม้เป่า (คล้ายไม้ไผ่แต่เนื้อไม้บางกว่าและนิ่มกว่า ใช้จักตอกได้เพียงหกเส้นเท่านั้น) แทนที่จะเย็บเอาอย่างแต่ก่อน ส่วนมากหมวกทรงนี้มักทำไว้สำหรับผู้หญิง ผู้ต้องการใส่เพื่อความสวยงามด้วย ฉะนั้นผู้ทำจึงมักจะตกแต่งประดับประดาให้วิจิตรงดงาม เช่น เอาเงินมาสลักกลดลายสวมลงบนยอดหมวกบ้าง เอาดินขลิบริม ๆ หมวกบ้าง และบางทีก็ใช้ไม้เป่าย้อมสีขดลวดลายแปลก ๆ ผ้าซับในหมวก ตลอดจนเชือกและฟู่ที่ทำด้วยไหมพรมสำหรับรัดได้คางก็จะต้องทำด้วยความประณีตเช่นเดียวกัน

การแต่งกายของหญิงไทยใหญ่ในปัจจุบันนี้ใช้เสื้อผ้าแบบพม่ากันทั่วไป แต่เมื่อไม่นานมานี้ได้มีการรื้อฟื้นการแต่งกายแบบไทยใหญ่ขึ้นมาอีก เมื่อมีการประชุมใหญ่ของสมาคมวรรณคดีชาน เสื้อผู้หญิงมีลักษณะคล้ายแบบนางในของกษัตริย์พม่า คือเป็นเสื้อชั้นนอกแขนยาวด้วยยาว ชายสะเอวบานงอนเล็กน้อย ที่เอวเสื้อด้านหน้ามีชายห้อยทั้งสองข้าง* ไม่ผูกติดกัน ออกเสื้อก็ไม่ขัดกันเปิดให้เห็นชั้นใน ซึ่งเขาใช้ผ้าม้าเป็นพื้น นอกจากเสื้อและฉิ่นแล้วยังมีผ้าคลุมหัวซึ่งส่วนมากเป็นผ้าสีคล้ำมีลวดลายตรงกลางผืนและตรงชาย บางคนใช้พันทาบไปมาแล้วแปะชายไว้ข้างบน แต่บางคนผูกชายเป็นปมทั้งสองข้าง แล้วดึงปมให้โผล่ออกมาทางด้านหลัง

* เค้น เห็นจะตรงกับคำว่า เคียน ของเรา

* เสื้อแบบนี้ มอญว่าเป็นแบบของเขา จึงไม่ทราบว่าใครจะเป็นเจ้าของกันมาก่อน

ภาพสมาชิกสมาคมวรรณคดีชาโนวันประชุมใหญ่
ต่างแต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายประจำชาติทั้งหญิงและชาย

ส่วนผู้ชายนั้น เสื้อเป็นแบบพม่า ซึ่งก็ไม่ผิดกับเสื้อจีน คือเป็นเสื้อแขนยาวผ่าตลอดติดดุมจีนใช้ใส่เป็นเสื้อชั้นนอก แต่เครื่องนุ่งนั้นใช้กางเกงที่เรียก ก๊นโห่งโย่ง คือกางเกงแบบกางเกงจีน คำ ก๊น แปลว่า กางเกง ส่วนโห่งโย่งของเขาหมายถึงตรงหว่างขาใหญ่ (โย่ง ใช้ในความว่า ใหญ่ทำนองนี้ได้) แต่ถ้าพูดถึงเสื้อผ้าทั่วไป เขาใช้ โค้ เช่น ล่อนโค้ ก็คือถอดเสื้อผ้า ถ้าเป็นชาวไทยคำดีพูดในความนี้ เขาจะต้องพูดว่า หล่อนเสื้อ หล่อนผ้า แทน เขาไม่ใช่คำว่า ถอด เพราะถอดหมายถึงทำให้หลุดออกจากที่ หลุดออกจากกัน เหมือนอย่าง ถอดเครื่องจักร ถอดลิ้นชัก ดังนั้นเป็นต้น ส่วนวิธีโพกผ้าของพวกผู้ชายนั้น แปลกไปกว่าของผู้หญิงที่เขาชักขาย ขึ้นมาเป็นหูกกระต่ายอยู่คนเดียว ทั้งยังใช้แพรสีอ่อน ๆ โพกอีกด้วย เรื่องสีเสื้อผ้านั้นสำหรับผู้หญิงเห็นจะไม่มีกีดกัน จำกัด แต่สำหรับผู้ชายเขานิยมใช้ผ้าฝ้ายที่ทอด้วยฝ้ายสีน้ำตาลอ่อน ซึ่งเขาทอใช้กันในรัฐชาน เรียกว่า วันซอน หรือ มั่นซอน** แล้วแต่เสียงชานเหนือหรือชานใต้เห็นดังนี้แล้วข้าพเจ้าต้องถามด้วยความแปลกใจว่าเหตุใดคนไทยในรัฐชานจึงไม่นุ่งขึ้นด้ายอย่างคนไทยในอัสสัม ที่ยังรักษาแบบแผนนี้ไว้ เพราะปู่ตายายสั่งไว้ว่า เป็นคนไทยต้องนุ่งขึ้นด้าย ก็ได้รับคำตอบว่า ต้องขึ้นไปถึงน้ำคำ เขตชายแดนจีน จึงจะได้เห็นพวกไทยลุ่มน้ำมาแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีคำหรือสีคราม เป็นแบบของคนไทยแท้ แตกต่างกับแบบพม่าที่ชาวไทยใหญ่ถิ่นอื่นใช้กันอยู่

แต่ถึงจะอย่างไรก็ตาม ชาวไทยใหญ่ก็ยังมีลักษณะเด่นที่เป็นของตนเองอยู่อีกมาก ที่สำคัญก็คือนักการภาษาของตนไว้ได้แม้จะมีคำพม่าเข้ามาปนก็ถือว่าเป็นการยึดศัพท์กันใช้ ทำนองเดียวกับที่เราใช้คำบาลีสันสกฤตมาใช้

มาถึงที่นี่ ข้าพเจ้าสะดวกใจที่ไม่ต้องเที่ยวสืบเสาะหาคนไทยที่ยังพูดไทยได้เหมือนในอัสสัม เพราะไม่ว่าไปที่ไหน เขาพูดไทยกันได้ทั้งนั้น และแม้ว่าเขาจะรู้ภาษาพม่ากันทุกคน แต่เขาก็ยังพูดภาษาไทยใหญ่กันทั่วไป แม้จะเป็นจีนเป็นอินเดียวที่มามีภาษาถิ่นที่นี้ก็พูดภาษาไทยใหญ่ได้ ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสได้เรียนรู้ภาษาของเขาอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะไปไหน จึงทำให้ได้รับประโยชน์เต็มที่สมกับความยากลำบาก โดยเฉพาะสองคืนที่เชียงลมซึ่งข้าพเจ้าอดระลึกถึงบุญคุณเจ้าฉายเมืองไม่ได้เลย ที่ได้กรุณาจัดเครื่องนอนสนนอันมีผ้าใบและผ้าห่มนอน ซึ่งใช้ได้ทั้งห่มและปูนอนให้มา จึงทำให้สะดวกสบายขึ้นเป็นอันมาก

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของผู้ชายไทยใหญ่ที่นี้ก็คือ การสักตามตัว ซึ่งเขาเรียกซ้ายักัด ซ้าก็คือการสักที่เขาใช้เข็มทองจึมน้ำยาสักไปตามตัว แม้อิเหนาก็เรียกซ้าเซิม และที่ว่าตามตัวนี้ หมายถึงทั่วทุกส่วนของร่างกาย เว้นแต่หน้า แต่บางคนยังสักไปถึงหัวทั่วทั้งหัวอีกด้วย ได้เห็นหลานชายปู่แก้วว่านนาเกียงเป็นตัวอย่างแล้วอดแปลกใจไม่ได้ว่า เขาจะต้องใช้ความอดทนมากน้อยเพียงไรจึงจะทำให้ร่างกายเป็นรอยหมึกสักได้ตลอดทั่วตัว แต่เห็นว่าผู้หญิงบางคนก็นิยมการสักเหมือนกัน ส่วนมากสักด้วยหมึกสีแดงบนหลังมือ และเขาว่าด้วยการสักหรือซ้ายักัดนี้เอง ที่ทำให้ทหารญี่ปุ่นในสงครามคราวที่แล้ว สังเกตได้ง่ายว่าคนใดเป็นไทยใหญ่ คนใดไม่ใช่ ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างหนึ่ง นอกไปจากความอยู่ยงคงกระพันและเป็นสิริมงคลตามที่เชื่อกัน

** ขอน หมายถึงฝ้ายสีน้ำตาล มั่น หรือ วัน นั้น หมายถึงผ้าทอออกมาเป็นผืน ๆ

เมืองหนอง

ตามรายการการเดินทางของมะหลาวิน เรามีเวลาอยู่เชียงใหม่เพียง ๒ วัน ออกจากเชียงใหม่แล้วจะต้องเดินทางต่อไปถึงเมืองหนอง ก่อนจะออกเดินทาง มะหลาวินออกตรวจเยี่ยมชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง เมื่อกลับมาเพื่อเตรียมของขึ้นรถก็ปรากฏว่ามีไขไก่และหมักหม่น (ลูกท้อ) อยู่เต็มตะกร้า ไม่ทราบว่าเป็นผู้นำมาให้ข้าพเจ้าเองไม่ได้มาทำประโยชน์ให้แก่ผู้ใดที่เลย ก็ยังพลอยได้ผ้าฝ้ายขาวทอที่หมู่บ้านนี้ เป็นที่ระลึกจากสมาคมมารดาทหารกองพลที่เชียงใหม่ ซึ่งนางคำหลู่และกรรมการสมาคมเป็นผู้นำมามอบให้ ทั้งยังมีกรถ่ายรูปร่วมกับกรรมการสมาคม กว่าจะเสร็จธุระและได้ออกเดินทางก็ร่วม ๘.๐๐ น.

หนทางจากเชียงใหม่ถึงเมืองหนองเห็นจะไกลพอทีเดียว กว่าจะถึงที่หมายจึงกินเวลากว่า ๕ ชั่วโมงที่จริงถ้าเดินทางเรื่อย ๆ ไปไม่หยุดพักก็กลับง่าย ๆ เก็บมะละกอบ้าง หรือไม่แวะหาอาหารกินในตอนกลางวันก็ว่าแล้ว ราวบ่ายโมงกว่า ๆ ก็คงจะถึง แต่เรื่องหาอาหารนี่เป็นความจำเป็นซึ่งมะหลาวินเธอจะไม่ยอมเห็นด้วยกับวิธีหาข้าวมาแต่บ้าน และมากินกลางทาง อย่างที่พวกเราชาวกรุงเทพฯ ทำกันเลย ทั้งนี้เพราะวิธีนั้นไม่ใช่วิถีกินตามแบบพม่า ซึ่งเธอเคยคุ้นอยู่ และดูเหมือนว่า ถ้าจะให้เธอกินอาหารโดยไม่มีแรงจืดร้อน ๆ (อย่างที่พม่าเรียกอินโฉ-แกงหวาน) ชดแล้ว อย่าให้กินเสียเลยจะดีกว่า เพราะฉะนั้นถึงจะต้องเสียเวลาไปหาฟืน ผ่าฟืน ก่อไฟ ตลอดจนหุงข้าวต้มแกง กว่าจะสุกกินเวลาเป็นชั่วโมง ๆ เธอก็ยินดีทำและไม่เสียเวลาเลย แต่ข้าพเจ้าสิ ทั้งลำบากและอดอดใจที่มานั่งเป็นแขกให้เขาช่วยกันหุงหาเลี้ยง ครั้นจะเข้าไปช่วยบ้าง มะหลาวินเธอก็ไม่ยอม จะเป็นเพราะกลัวข้าพเจ้าลำบากหรือจะกลัวว่าข้าพเจ้าจะทำได้ไม่ถูกใจเธอก็ไม่ทราบ

ข้าพเจ้าก็เลยต้องใช้เวลาที่ใคร ๆ พากันไปยุ่งเรื่องอาหารกลางวันสนทนาปราศรัยกับชาวบ้าน โชคดีที่รถเราจอดพักตรงเรือนปลูกใหม่หลังหนึ่ง แลเห็นเสาเอกมีผ้าแดงพันอยู่ ข้าพเจ้าจึงได้โอกาสสอบถามเรื่องนี้จากช่างไม้ เสาเอกที่นี้เรียกเสามงคล (เสามงคล) เขาต้องมีพิธียกเสามงคลเวลาปลูกเรือนใหม่ ผู้ทำพิธีบางทีก็เป็น สะหฺร่า (ครู, หมอ) แต่บางทีช่างไม้ที่นั่นเองก็ทำได้ เครื่องใช้ก็ใช้กล้วยน้ำว้าดิบหวีหนึ่ง มะพร้าวห้าวลูกหนึ่งใส่ไว้ในอ่างที่มีข้าวสารรองอยู่ข้างล่าง มีผ้าขาวผืนหนึ่งยาว ๔ ศอก (๒ หลา) และผ้าแดงอีกผืนหนึ่งยาวเท่ากัน นอกจากนี้ก็มีหมากคำหนึ่ง และเงิน ๔ จี๊ดควาย (๔ จี๊ดครึ่ง ควาย=ครึ่ง เป็นคำพม่า) คนมีเงินน้อยก็ใส่เงินน้อยลง ของเหล่านี้จัดหามาเพื่อไหว้เจ้าน้ำเจ้าหลิน (เจ้าน้ำเจ้าดิน) เพื่อความอยู่ดีกินหวานของเจ้าของบ้าน หรือบางทีก็เพื่อสวัสดิภาพของช่างไม้เอง เมื่อเสร็จพิธีแล้วของเหล่านั้นเป็นของผู้ทำพิธี แต่ยังมีอีกชุดหนึ่งผูกไว้ที่เสามงคล คือผ้าขาวชิ้นหนึ่งยาวศอกหนึ่งผูกไว้ชั้นใน ส่วนชั้นนอกเป็นผ้าแดงยาวศอกหนึ่งเช่นเดียวกัน แล้วก็มัดมะพร้าวและกล้วยห้อยอยู่ด้วยกัน เห็นว่าจะห้อยไว้อย่างนั้นจนกว่ามันจะร่วงหล่นมาเอง ถ้าเป็นมะพร้าวก็แขวนไว้จนกว่าดอกจะขาดและหลุดมาเอง ที่เสาเขากำหนดเป็นเสามงคลนั้น ใช้เสาต้นที่สองทางด้านหัวนอน สำหรับบ้านหลังนี้อยู่ทางหน้าเรือนซึ่งหันออกสู่ถนน ลักษณะบ้านออกจะเป็นบ้านสมัยใหม่ เพราะฉะนั้นจึงไม่ทราบว่าเป็นบ้านไทยที่แท้ ๆ ไปมีเสามงคลอยู่ทิศทางเดียวกันหรือไม่

การได้สนทนากับช่างไม้ก็ได้ประโยชน์ทำให้ได้รู้ชื่อเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการ ปักอื่น (ปลูกเรือน) เสีย ๘ ที่เขาออกในคำว่า ลัว นั้นออกจะฟังแปลก เสียงไม่เป็น ส แท้ ๆ ฟังคล้าย จ เป็น จิว ค่อนนั้นต้องมีคำประกอบ เป็น ค่อนจ็อก (ค่อนเล็กขนาดตอกตะปู) หรือ ค่อนต็อก (ค่อนขนาดใหญ่ ที่ใช้ตอกท่อนไม้) หากใช้ค่อน คำเดียวก็กลายเป็น ไม้ อย่างไม้เรียว หรือไม้ตะพด และไม้ท่อนสั้น ๆ ไป คำที่แปลกไปกว่าคำของเรามาก

นั่นก็คือคำว่า ขวาน ซึ่งคำนี้ก็ใช้ คำน ที่นี้ใช้ คำแม่ด (ขวานขนาดเล็ก) และ คำหมัด (ขวานขนาดใหญ่) ซึ่งเขายืนยันว่าเป็นคำไทย ไม่ใช่คำพม่าเพราะพม่าไม่ได้ใช้คำตรงกับคำทั้งสองนี้ ส่วนคำว่าขวาน เขาก็มีใช้ออกเสียงวัน แต่หมายถึงโลหะรูปต่าง ๆ ที่ตกจากฟ้า ทำนองที่เราเรียกลูกอุกกาบาตซึ่งบางทีมีรูปเหมือนขวานก็เรียก **ขวานคำหมัด** ส่วนนกบโสไม้นั้นเขาก็เรียกเป็น เล็กเต่า เป็นสัตว์คนละประเภทกับของเราไป

กว่าจะหุงหาอาหารและกินเสร็จ ตลอดจนถึงเครื่องครัวลงหีบเรียบร้อยก็ร่วม ๑๔.๐๐ น. ระยะทางจากวานซึ่งถึงเมืองหนองราวชั่วโมงเดียว หนทางสวรมรรัน มีภูเขาสูงชันอยู่ข้างทางหลายต่อหลายแห่ง พอพ้นภูเขาก็ถึงที่ราบ และที่ราบซึ่งล้อมรอบด้วยภูเขาเหมือนกันกะทะที่เห็นอยู่ข้างหน้านั่นเอง คือเมืองหนองเขาวัวในฤดูฝน เมื่อฝนตกน้ำจะขังนอง น้ำจึงแลดูไม่ผิดกับหนอง เขาจึงเรียกชื่อเมืองนี้ว่าอย่างนั้น ไม่ทราบว่าจะมีเหตุผลอย่างใดอันอธิบายนอกเหนือไปจากนี้อีก แต่ชื่อเมืองจะหมายความว่าอย่างไรก็ตาม คำว่าเมืองหน้าชื่อนั้น ทำให้อดคิดไม่ได้ว่า ที่เราเรียกว่าเมือง ๆ ในสมัยก่อนนั้น ก็คงมีขนาดปาน ๆ กับเมืองหนองนี้ ซึ่งถ้าจะเทียบ กับเมืองในสมัยปัจจุบันแล้ว ขนาดผืนดินใกล้เคียงกับที่เดียว เมืองหนองที่เห็นนี้ควรจะเรียกเสมออำเภอบึง หรือกิ่งอำเภอบึงเท่านั้น ขณะที่รถแล่นมาตามถนน จะเห็นบ้านและห้องแถวขายของตั้งอยู่ห่าง ๆ กัน มีอยู่ไม่มากหลังนัก ทั้งแต่ละหลังยังปลูกด้วยไม้ไผ่ ไม่มีหลังใดเลยที่จะปลูกด้วยไม้แป้น (ไม้จริง แป้น คือแผ่นไม้กระดานเป็นแผ่น ๆ) แม้แต่หอเจ้าฟ้าเอง ก็ปลูกด้วยไม้ไผ่เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ก็เพราะที่นี้เป็นอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งถูกญี่ปุ่นเผาทำลายเสีย เมื่อครั้งจะทิ้งเมืองเมื่อสงครามคราวที่แล้ว แม้วัดวาอารามก็พลอยถูกเผาอดวายไปด้วย บางวัดกำลังซ่อมแซมใหม่ แต่บางวัดก็ยังคงปรักหักพังอยู่อย่างเดิมซึ่งดูน่าสงสารและน่าสลดใจยิ่งนัก

มะหลาวินพาข้าพเจ้าไปเฝ้าเจ้าฟ้าก่อน เพื่อจะได้ขอความช่วยเหลือในการจัดหาผู้รู้ มาช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรมของคนไทยที่ติดตามที่ข้าพเจ้าต้องการ เพราะภาษาที่เมืองหนองนี้เขาถือเป็นภาษาไทยหลวง (ไตหลวง) ซึ่งจัดได้ว่าเป็นภาษามาตรฐาน เพราะไม่ได้ปะปนกับพม่ามากนัก ทั้งเจ้าฟ้าและมหาเทวี ยินดีจะให้ความช่วยเหลือตามต้องการ ต่างช่วยกันนึกชื่อบุคคลที่พอจะให้ความรู้แก่ข้าพเจ้าได้ คนหนึ่งก็คือท่านผู้พิพากษา ซึ่งเป็นน้องเขยมหาเทวี เป็นผู้สนใจในเรื่องภาษาไทยที่นี้ยิ่งกว่าผู้อื่น และเพียงได้สนทนากันไม่นาน ข้าพเจ้าก็ทราบได้ว่า ท่านสนใจภาษาถิ่นของท่านเป็นอย่างยิ่ง และความรู้ลึกในเรื่องถิ่นก็ออกจะรุนแรง ปัญหาสำคัญที่นำมาถกเถียงกันในการสนทนาก็คือ การออกเสียงต่างกันระหว่างถิ่นเหนือและถิ่นใต้ โดยเฉพาะเสียง ม และ ว คำใดที่เราออกเสียงเป็น บ ขานได้มักจะออกเป็นเสียง ว ส่วนขานเหนือออกเสียงเป็น ม ท่านผู้พิพากษานี้คงจะถือว่าภาษาเมืองหนองเป็นภาษาถิ่นใต้ จึงยืนยันอย่างหัวชนฝาว่า เสียง ม นั้นผิด ต้องออก ว จึงจะถูก อย่างคำ บ้าน ที่ถิ่นใต้ออกเป็น วาน และถิ่นเหนือเป็น มาน นั้น นับว่าผิดแน่นอน เพราะว่า มาน ไปตรงกับคำที่เรียกพม่า เมื่อพูดแล้วจึงอาจจะทำให้กำกวม ไม่เข้าใจความหมายได้ถนัด ที่จริงข้าพเจ้าไม่ได้สนใจว่าใครจะผิดใครจะถูก เพียงแต่ได้เห็นความแตกต่างอย่างนี้ ข้าพเจ้าก็พอใจแล้ว และเรื่องภาษาแต่ละถิ่นต่างคนต่างใช้ไปตามความสะดวกและถนัดของตน จะไปถือว่าของใครผิดของใครถูกอย่างไรได้ ถ้าให้คนขานเหนือมาพูด เขาก็คงว่าเสียง ม ของเขาถูก ถึงจะพูดอย่างไร ก็ไม่มีวันลงรอยกันได้ แต่เรื่องนั้นไม่ใช่หน้าที่ที่ข้าพเจ้าหรือใคร ๆ จะตัดสิน เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไม่อาจจะออกความเห็นอย่างไรได้ ต้องขออภัยข้ามไป สนทนากันเรื่องอื่นต่อไป

เมื่อพูดถึง กร๊อบบี้ (เพลงไท) ข้าพเจ้าก็โชคดียิ่ง ที่เจ้าฟ้าท่านมีหีบเสียงและจานเสียงเพลงไทยใหญ่ ท่านเปิดให้ฟังหลายต่อหลายเพลง รู้สึกว่าท่านออกจะสมัยใหม่ และคล้ายไปทางพม่ามาก เพราะเครื่องดนตรีก็ใช้เครื่องสายพม่า ท่านเองที่เรียกว่า ล่องคอง นั้นฟังไม่เหมือนกับท่านเองล่องโขงทางภาคอีสานของเรา เห็นจะเป็นด้วยล่องกันคนละแม่น้ำ คง ของเขาคือแม่น้ำสาละวิน แต่เห็นว่าถึงจะเป็นล่องคองด้วยกัน ท่านเองก็ยังต่างกันไปตามถิ่น ถือเป็นผู้ที่ไม่ได้ว่า ท่านเองล่องคองตามแบบฉบับนั้นจะเป็นอย่างไร ได้ฟังเพลงเหล่านี้แล้ว ข้าพเจ้าช่างอยากได้จานเสียงเพลงไทยใหญ่นี้เสียจริง ท่านผู้พิพากษาบอกว่ามีขายอย่างกึ่ง และเมื่อเห็นข้าพเจ้าสนใจในเรื่องนี้ เจ้าฟ้าท่านก็ได้กรุณาให้ความเอื้อเฟื้อเชิญมะหลาวกับข้าพเจ้ามาในตอนค่ำ เพื่อรับประทานอาหารและฟังดนตรี ซึ่งท่านจะโปรดให้นักดนตรีเล่นเพลงไทยใหญ่ให้ฟัง เราขอตัวเรื่องอาหาร เพราะเกรงจะมาก่อความยุ่งยากเกินความจำเป็น แต่ส่วนเรื่องดนตรีนั้นข้าพเจ้ารับรับด้วยความยินดีและขอบคุณ เพราะเพียงได้ยินเสียงคนเป่าขลุ่ยเพลงพื้นเมืองที่เชียงใหม่ข้าพเจ้ายังฟังเสียเพลินเพลินจับอกจับใจ นี่จะได้ฟังดนตรีทั้งวงเชื่อได้แน่ว่า คงจะไพเราะน่าฟังและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ทั้งเครื่องดนตรีและวิธีเล่น ยังเป็นสิ่งที่ควรสนใจเป็นอันมากด้วย ข้าพเจ้าจึงเผื่อคอยเวลาที่ท่านจะมาถึงนั้นด้วยความตื่นเต้นยินดี

มะหลาวพาข้าพเจ้ามาพักยังสุทธาสาลา ซึ่งมีบ้านนางผดุงครรภ์อยู่ทางด้านหลัง สุทธาสาลาที่นี้สร้างแบบเดียวกับแห่งอื่น ๆ ทั่วรัฐชาน คือใช้แผ่นซีเมนต์ประกบกับไม้เป็นตอน ๆ มองดูเหมือนปลูกเป็นตึกคล้ายบ้านชาวอัสสัม เพราะฉะนั้นจึงดูเป็นที่ที่สง่าโอโง่งที่สุดในเมืองนี้ เสียแต่ว่าไม่มีน้ำในห้องน้ำ เราต้องไปอาบน้ำยังที่อาบน้ำสาธารณะ ซึ่งเป็นน้ำมาจากน้ำตกชนิดที่เขาเรียก น้ำออกอุ๊ ไม่ใช่ น้ำตกคาด คือเป็นน้ำไหลออกมาจากชอกหินแต่ไม่ออกมาจากและตกมาแรงเท่านั้นตก เขาทำเป็นท่อ เหมือนท่อน้ำประปาให้น้ำไหลมาตามนั้น และน้ำจะไหลมาตลอดทั้งวันทั้งคืนไม่ต้องมีที่ปิดเปิด และไม่ต้องกลัวน้ำจะหมดจะแห้ง ลักษณะท่อเหล็กที่ทำไว้เหมือนท่อประปານี้ คงจะสร้างไว้แต่สมัยญี่ปุ่นมาอุป (ครอง) เมือง ส่วนที่ชาวบ้านทำไว้ก็ใช้กระบอกไม้ไผ่ผ่าซีก ให้น้ำไหลมาตามนั้น น้ำเย็นและใสอาบ เสียแต่ที่อาบข้างอยู่โล่งแจ้ง แม้จะมีคนอุตสาห์หากกระแซงมากันให้ก็ยังอาบได้ไม่สะดวกรใจนัก ทั้งยังไม่สู้จะสบายใจนักด้วยที่ไม่ทราบน้ำนี้ผ่านมาจากไหนบ้าง กว่าจะมาถึงปลายทางตรงที่เราอาบอยู่นี้ แต่อย่างไรก็ตาม การมีน้ำให้อาบ ก็นับว่าเป็นสิ่งประเสริฐมากอยู่แล้ว

นางผดุงครรภ์เป็นธูระเรื่องอาหารมือเย็นวันนี้ สิ่งที่น่าสนใจข้าพเจ้าที่สุดสำหรับอาหารมือนี้ก็คือน้ำดื่มที่ทุกคนดื่มน้ำกันอย่างเอร็ดอร่อย ทั้งยังชักชวนให้ข้าพเจ้าลองอีกด้วย และทั้งที่เจ้าของบ้านหาตะเกียงเจ้าพายุมาจุดให้เราในระหว่างกินข้าว ข้าพเจ้าก็ยังต้องเพ่งแล้วเพ่งอีกว่า มันคืออะไร ข้าพเจ้าแลเห็นเป็นแต่สีดำ ๆ ซึ่งมะหลาวหยิบขึ้นมากินแล้วแล้วแล้ว จมกระทั่งมะหลาวเลื่อนจานมาให้ตรงหน้าและข้าพเจ้าลองหยิบขึ้นมาดูชิ้นหนึ่ง จึงรู้ว่าชิ้นดำ ๆ ที่ปรากฏแก่สายตาข้าพเจ้าเดี๋ยวนี้นี้ ไม่ใช่หมู ไม่ใช่ผัก แต่เป็นตัวอะไรอย่างหนึ่ง ซึ่งตีนของมัน เอ้อเฮอ เป็นขน ๆ และดูแข็ง ๆ เหมือนตัวงูมะพร้าว ตัวมันก็มีขนาดใหญ่เล็กเท่ากัน ข้าพเจ้าเอามาส่องไฟดูแล้วดูอีกก็หาว่าจักไม่ว่าเป็นตัวอะไร มะหลาวจึงบอกชื่อให้ข้าพเจ้าว่าชื่อ แมงไย มีอยู่ตามป่าส่งเสียงร้องระงมไปคล้ายจักจั่น เมื่อใคร ๆ พวกมันจะย่นจะยอให้ลอง ข้าพเจ้าก็อยากจะลองดูบ้างว่า มันกินเป็นอย่างไร มันคงจะกรอบอร่อยดีเป็นแน่ ทุกคนจึงกินอย่างเอร็ดอร่อย ถ้าไม่ลองก็คงไม่รู้ ข้าพเจ้าจึงหยิบขึ้นมาตัวหนึ่ง พอจะหยิบใส่ปาก ก็จูไปแลเห็นมันเข้าอีก เลยทำท่าขยักขยอน จนเห็นจะเป็นที่น่ารำคาญพาลนำหมันใส่แกคนที่กินเป็น และชอบกินโดยทั่วกัน ซึ่งถ้าข้าพเจ้ากินเป็น ข้าพเจ้าก็คงรู้สึกเช่นเดียวกันนี้ และเมื่อมาอยู่ในที่ที่เขากินกัน จะไม่หัดกินไว้บ้างก็คงแลเห็นแปลก ซึ่งถ้าไม่จำเป็นแล้ว ข้าพเจ้าพยายามจะไม่

ทำอะไรให้แปลกไปกว่าเขา นอกจากเสียงไม่ได้จริง ๆ ฉะนั้นในที่สุดข้าพเจ้าจึงลองใหม่ คราวนี้เอามือกุมตัวมันไว้ไม่ให้แลเห็น และเมื่อใส่ปากแล้วก็รีบเคี้ยวกลืนลงไป ทุกคนคงจะยินดีที่เห็นข้าพเจ้าพยายามลอง และลงว่าได้ลองแล้วก็ต้องติดใจ เพราะพูดที่จริงแล้วแมงไยเป็นสัตว์ที่กินอร่อยพอใช้ กรอบ ๆ มัน ๆ ถ้าไม่ให้เห็นตัวเสียคงจะกินได้เอร็ดอร่อยไม่แพ้เขา แต่เมื่อเคี้ยวแล้วก็อดนึกถึงหน้าตา เขา แข้ง ตลอดจนเสียงของมันไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงกินได้เพียงตัวแรกนั้น และบางทีจะเป็นตัวสุดท้ายด้วย

ฤกษ์ยามการเดินทางคราวนี้ของข้าพเจ้าเห็นจะไม่สู้ดี จึงให้มีอันเป็นต้องมึนเรื่องข้องขัด ซึ่งนอกจากจะทำให้ตัวข้าพเจ้าเองเสียแผนการ และเสียโอกาสแล้ว ยังจะทำให้ผู้อื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ได้รับความบั่นเคืองใจ ทั้งนี้โดยไม่ใช่เจตนาของข้าพเจ้าเลย ทั้งบางที่ข้าพเจ้าก็ได้มีส่วนรู้เห็นในเรื่องนั้น ๆ ด้วย เช่นที่ข้าพเจ้ามาถึงตองยี แล้วเจ้าของบ้านแปลกใจว่าเหตุใดมาเร็วกว่ากำหนดไว้ในโทรเลขไป ๒ วัน ข้าพเจ้าเองก็เพิ่งมาทราบเอาจนหมดโอกาสจะแก้ไขอย่างไรได้ ว่าผู้จัดการโฮเต็ลผู้อาสาโทรเลขให้ ได้กระทำการนอกเหนือคำสั่งคือกำหนดวันที่ลงไปเอง ซึ่งเชื่อแน่ว่าไม่ว่าจะเป็นเจ้าของบ้านคนไหนย่อมจะไม่ถูกใจทั้งสิ้น ที่แขกมาถึงบ้านโดยเขาไม่รู้ตัว และยังไม่ได้จัดเตรียมที่ทางให้เรียบร้อย ฉะนั้น คำแรกที่กล่าวทักทายกันแทนจะเป็นคำอื่นใดกลับกลายเป็นคำขอโทษและเสียใจ มาคราวนี้ก็เช่นเดียวกันอีก ข้าพเจ้าไม่คิดเลยว่าจะมีเหตุอันเป็นทำให้ไปพึ่งดนตรีที่หอเจ้าฟ้าไม่ได้ ข้าพเจ้าเผาคอยเวลาอยู่หลายชั่วโมง ด้วยความตื่นเต้นสนใจ ทั้งยังรีบแต่งตัวให้เสร็จเรียบร้อยล่วงหน้า เพื่อว่าเมื่อเสร็จอาหารเย็นแล้วจะได้รีบไปทันที แต่ว่าในขณะที่เรากำลังกินอาหารเย็นและเอร็ดอร่อยกับตัวแมงไยอยู่นั่นเอง ก็ปรากฏว่าฝนตกลงมาฉัก ๆ โดยไม่ได้ตั้งเค้ามาก่อนเลย

ฝนตกอยู่นานอย่างไม่มีท่าว่าจะหยุด จนกระทั่งล่วงเข้า ๒๐.๓๐ น. มะหลาวินเธอจึงตัดสินใจไม่ไป เพราะเธอเห็นว่าเลยเวลาที่กำหนดไว้ไปมากแล้ว เจ้าฟ้าท่านก็คงจะเห็นความจำเป็นที่เราไปไม่ได้ และท่านก็คงจะส่งนักดนตรีกลับบ้านไปหมดแล้วด้วย แต่ในใจข้าพเจ้าอดคิดไม่ได้ว่า เจ้าฟ้าท่านคงจะรอเรา และที่จริงเราก็มีรถที่จะไปถึงหอได้โดยไม่ลำบากเลย แม้ว่าฝนจะตกพริ้ว ๆ อยู่ตลอดเวลาก็ตาม แต่เรื่องนี้อยู่ในดุลยพินิจของมะหลาวินเธอเอง เธอคงจะเห็นใจคนขับรถ ไม่อยากให้เขาลำบาก ทั้งนี้เพราะคนขับออกจะเป็นผู้เหน็ดเหนื่อยที่สุดขณะนั้น คือนอกจากจะต้องขับรถขึ้นเขาลงห้วยด้วยความระมัดระวังแล้ว ยังจะต้องมีหน้าที่ช่วยดูแลเครื่องใช้และยาที่มะหลาวินจะต้องแจกและแบ่งปันให้แก่สมาคม และประชาชนตามที่ต่าง ๆ ซ้ำยิ่งกว่านั้นคนขับรถยังเป็นคนสำคัญ ในการหาฟืน ตัดไฟ หุงข้าว ตลอดจนล้างถ้วยล้างชาม ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องให้เขาพักผ่อนมาก ๆ ทั้งในยามที่กินอาหารอิ่มใหม่ ๆ ฝนก็ตกอยู่พริ้ว ๆ อย่างนี้ ใครเลยจะอยากออกจากบ้าน ต่างคนต่างหันเข้าหาที่นอน ซึ่งข้าพเจ้าก็เลยไม่มีทางใดจะทำดีไปกว่าผลัดเสื้อผ้า เข้านอนเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ แต่ก็หาได้หลับลงง่าย ๆ เช่นเขาทั้งหลายไม่ เพราะในใจทุกขรือนุ่นวายอยู่ตลอดเวลา นอกจากจะเสียใจเป็นอย่างยิ่งที่พลาดโอกาสอันดีนี้ไปเสียแล้ว ก็ยังเป็นทุกข์ซ้ำทั้งเจ้าฟ้าและมหาเทวีจะชวนเคื่องที่ท่านจัดให้อย่างนี้แล้ว ยังไม่ไป และจะเป็นว่าข้าพเจ้าเองเป็นผู้ไม่สนใจและตัดสินใจไม่ไปเสียเอง ทั้งนี้เพราะเรื่องดนตรีนี้เป็นส่วนได้ส่วนเสียของข้าพเจ้าโดยเฉพาะ

แต่ถึงข้าพเจ้าจะคิดทุกขรือนุ่นไปสักเท่าใด ก็หาอาจจะแก้ไขอย่างไรได้ไม่ แม้แต่จะคิดแก้ตัวข้าพเจ้าก็ยังไม่ทราบว่าจะแก้ตัวว่าประการใดจึงจะสมเหตุผล ผล เข้าวินรุ่งขึ้น ข้าพเจ้าจึงไว้ธุระแก่มะหลาวินให้เป็น

ผู้อธิบายเหตุผลแก่เจ้านางมหาเทวีเอง และเพียงได้ยินท่านกล่าวว่าเมื่อคืนคอยอยู่ ข้าพเจ้าก็คอย* พุดอะไร ไม่ออกเอาทีเดียว แต่จะอย่างไรก็ตาม ท่านก็ยังไม่ถือสา ยังสนทนาปราศรัยเล่าเรื่องสมาคมให้ข้าพเจ้าฟัง และได้สั่งให้ท่านผู้รู้ในภาษาไทยที่คนหนึ่งชื่อ อ่ายป้อน มาพบข้าพเจ้าในตอนบ่าย เพื่อจะได้อธิบายให้ข้าพเจ้า ฟังตามที่ข้าพเจ้าใคร่รู้และซักถาม ทั้งยังกรุณาให้คนจัดอาหารกลางวันมาเลี้ยง และสั่งมาเป็นพิเศษให้ลองแกง พักไต** ซึ่งมีรสชาติผิดกับแกงพม่าที่ข้าพเจ้ากินมาหลายมื้อแล้ว ได้เห็นอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็อดซาบซึ้งใน พระคุณท่านไม่ได้ ทำให้ยิ่งเสียใจยิ่งขึ้น ที่ไม่ได้สนองความปรารถนาดีของท่านในเรื่องดนตรีเมื่อคืนนี้ แต่กลิ่น และรสของแกงพักไต ซึ่งคล้ายคลึงกับแกงส้มของเราก็ได้ทำให้ข้าพเจ้าได้ชดใช้สนองคุณท่านจนหมดหวาน*** ซึ่งถ้าท่านได้เห็น ก็คงจะยินดี

ในตอนบ่ายมีการประชุมสมาคมมารดาทหารกองเคราะห์เมืองหนอง ซึ่งมะหลาววินได้มอบผ้าอ้อมส่วน ของสมาคมให้แก่นายกสมาคม คือเจ้านางมหาเทวี ผู้ได้มาเป็นประธานการประชุมอยู่ด้วย (ผ้าอ้อมนี้เขาหมายถึง ผ้าปักโตลู่ก่อน) เมื่อเขาเลิกประชุมกันแล้ว ข้าพเจ้าได้มีโอกาสนทนากับพวกมารดาและแม่บ้าน (หญิง มีครรภ์)ทั้งหลาย ถึงเรื่องอันเป็นธุระของผู้หญิงโดยเฉพาะ ซึ่งเขาไม่มีใครจะอยากเล่ากันนัก ถ้าข้าพเจ้าไม่เข้าซี้ ค่อยื่นเคยขอให้เขาเล่า เขาคงจะไม่เล่าให้ฟัง

สิ่งที่ข้าพเจ้าอยากทราบและถามเขาก็คือเรื่องความเชื่อและการถือต่าง ๆ โดยเฉพาะในเวลาตั้งครรภ์ นั้น มีหรือไม่ อย่างไร ส่วนมากก็ตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า **กำกับกู๊** คือทั้งเชื่อและถือกันทุกคน และความเชื่อ ในเรื่องผีของเขาก็คคล้ายคลึงกับของเรา เช่น ถ้าฝันเห็นดอกไม้ เห็นเครื่องประดับ ได้แก่ แหวน หรือตุ้มหู ก็แปลว่าจะได้ลูกหญิง แต่ถ้าฝันว่ากินผลไม้หรือแม้แต่เห็นผลไม้หรือเพชรพลอยประเภทอื่น ๆ ก็เชื่อกันว่าจะได้ ลูกชาย แต่ถ้าหากฝันเห็น **ก่างวันตัก** คือพระอาทิตย์ตกแล้วมักจะได้ลูก **ผาผะ** ซึ่งคือลูกแฝด และมักเป็นลูกแฝด ชายด้วย แต่เขาคงไม่ค่อยปรารถนาจะได้ลูกแฝดกันนัก ในระหว่างที่มีมีมาน (มีครรภ์) เขาจึงห้ามกินกล้วยแฝด ผลไม้แฝด ที่เรียก ผาผะ เช่นกัน ทั้งยังห้ามอีกหลายเรื่อง ซึ่งแต่ละเรื่องนั้นล้วนแต่เกรงว่าจะทำให้ออกลูกยาก ทั้งสิ้น เช่น **ห้ามนั่งค้ำต้างพักดู** (นั่งคารณิประดู) **ห้ามอาบนำมื่อวันตัก** (ห้ามอาบนำเวลาตะวันตก เพราะ จะทำให้แฝดน้ำ) นั่งเอาหลัง **อ้อมไฟ** (อ้อมไฟ) ก็ไม่ได้ เพราะกลัว **เห่** ซึ่งคือรกจะติดหลัง **กินข้าวแค้น** (ข้าวตัง) และ **ข้าวจี** (ข้าวปิ้งไฟ) ก็ไม่ได้ ด้วยเหตุผลอย่างเดียวกัน หัวปลีก็เป็นอีกอย่างหนึ่งที่ห้ามกิน เพราะรูปร่างมัน ทุบแหลม กินแล้วเขาเกรงว่ารากจะทุบไม่ขยาย และที่ห้ามเพราะกลัวว่าลูกจะเป็นอันตรายก็มีเช่นห้ามทำไฟใหม่ เพราะกลัวลูกจะปากแหว่ง (ไฟใหม่ นี่ คือกะบะไม้ที่ใส่ดินไว้เติม และเอาโคลนละเลงจนเรียบ ใช้วางก้อนเส้าหรือ เกียง เหล็กสามขา ที่ใช้วางหม้อและกะทะ) ถึงเวลาจะคลอด ก็ต้องดูให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปิดอยู่และข้องขัดอยู่ เปิดและคลี่ คลาย เช่นเปิดประตูหน้าต่าง คลี่มุ้งม่านออก แม้แต่ตุ้มหู กำไล ที่สวมใส่ก็ต้องถอดออก ทั้งนี้เพื่อให้คลอดลูกได้ สะดวกง่ายดาย และถ้าพิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่าเขามีเหตุผลควรกลัวเรื่องออกลูกยาก ทั้งนี้เพราะแม่เก็บ (หมอต่าย) อย่างสมัยใหม่หาได้ยาก โดยเฉพาะตามหมู่บ้านนอก ๆ ออกไป เรื่องลูกออกแล้ว แต่ **เห่** (รก)

* คอยม เสียใจ

** แกงพักไต อาหารชาวไทยใหญ่ประเภทที่เรียกว่าแกงคือ ผักต้มกับน้ำใสมะเขือเทศ หอม กระเทียม ถั่วเน่า เกลือ ถ้ามีเนื้อ แห้งก็ใส่ด้วย ถ้าไม่มีไม่ต้อง ต้มจนน้ำงวดและผักเปื่อย หากใส่น้ำมันจะขมด้วยเรียกแกงส้ม ถ้าไม่ใส่ก็เป็นแกงหวาน แต่ผักบางอย่าง เช่นยอดผักทอง และยอดผักหลายอย่างผสมกันนั้น ต้องต้มน้ำให้เดือด เมื่อจะกินจึงใส่ผัก

*** หวาน ขาม ถั่วแระ

ไม่ออก ก็เป็นสิ่งที่เขากลัวกันอยู่มาก ต้องมีวิธีช่วย เห็นว่าต้องเอาผมมาแยงคอผู้คลอดลูกให้อาเจียน บางทีก็เอาน้ำใส่ กอกไฟ (ตะเกียง) ให้กิน แต่ถ้าเห้ไม่ออกจริง ๆ ต้องพึ่งมนตร์คาถา แต่ถ้าลูกออกมาแล้วไม่ร้อง เขาก็มีวิธีแก้ไข คือเอาตีนชั้นของแม่มาวี (พัด) บ้าง เอาเต็บข้าวมาวี่บ้าง (เต็บข้าวคือที่สำหรับใส่ข้าวเหนียวที่หนึ่งแล้ว มีลักษณะคล้ายตะแกรง) ไม่ทราบว่าจะได้ผลทุกรายไปหรือไม่อย่างไร แต่นั่นก็เป็นเรื่องความเชื่อ ซึ่งถ้าไม่หายก็ตาย เรื่องความเชื่อนี้ เขายังเชื่อกันอยู่ว่า เด็กอ่อนทุกคนมี แม่พ่าย คือแม่ในชาติก่อน ซึ่งตามจะมาเอาเด็กไป เพราะฉะนั้นพอเด็กคลอดได้วันสองวัน (หรือบางคนก็ทำกันทันทีที่คลอด) เขาจึงต้องร่อนถาม เขาเอาเด็กใส่ ลังพัดข้าว (กระดังผัดข้าว) ออกไปนอกเรือนในตอนค่ำ แล้วร้องว่า สามวันลูกผี สี่วันลูกเฮ้า แล้วก็ว่า ปือเอาก็เอาก่าเหลว เมื่อหลังอ่าไล่เอ๋ฮัย (ถ้าจะเอาไป ก็เอาไปทันที วันหลังเอาไปไม่ได้แล้ว)

ส่วนการอยู่ไฟนั้น ก็ยังปฏิบัติกันตามแบบเดิม คือ แม่ต้องนอนบนตั่งฟากใกล้ ๆ กับไฟ ฝนที่ใช่เขาก็ต้องกำหนดให้เป็นไม้จำเพาะอย่างเช่น ไม้กุด ไม้หล่า ไม้หมากขึ้นหนู ทั้งนี้เพราะกลิ่นไอมันไม่เป็นอันตรายแก่ผู้อยู่ไฟ บางคนอยู่ถึงเดือนหนึ่ง แต่บางคนก็อยู่เพียง ๗ วัน ๑๐ วัน และในระหว่างอยู่ไฟ ที่เขาเรียก เข้าไฟ อาหารที่กินจะต้องจำกัด กินจำเพาะแต่ข้าวจี คือข้าวดุกเกลือบั่นเป็นก้อน บิงไฟ และแกงที่กินมักเป็นทางวัวหางควายต้มบ้าง ยอดหมักล้าง (ยอดขุ่น) ต้มบ้าง ทั้งนี้เพื่อเป็นยาประสะน้ำมันไปพร้อมกันด้วย

ความเชื่อและการประเพณีปฏิบัติเหล่านี้ ที่หนึ่งก็ต่างกันไปอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าที่ชาวเมืองหนองบัวบึงผู้นี้ จะเหมือนกับชาวไทยใหญ่อื่น ๆ หรือไม่ โดยเฉพาะพิธีต่าง ๆ นั้น บางทีหลักใหญ่ ๆ บางอย่างอาจจะเหมือนกัน แต่รายละเอียดปลีกย่อยคงจะต่างกันไปบ้าง แล้วแต่สระหว่า ผู้กระทำพิธีจะกำหนด เช่นพิธีเรียกขวัญที่เรียก ห้องผัน หรือพิธี อาบเหลิน คืออาบน้ำเดือน เป็นต้น ที่เมืองหนอง น้ำที่จะอาบเดือนเด็กมักจะต่างกัน คือ ถ้าเป็นเด็กผู้หญิงก็ใส่เครื่องเงิน เครื่องทอง เช่น แหวน สายสร้อย กำไล ลงในน้ำที่จะอาบพร้อมทั้งดอกไม้หอมต่าง ๆ หากเป็นเด็กชายก็เอาหอกดาบแช่ในน้ำอาบนั้น ส่วนพิธีหosingผัน ก็ออกจะแปลกที่เขาใช้เบี้ย ที่เรียก หมากเม่ หรือ หมากเว เป็นสำคัญ อ่ายป้อนกล่าว่า สะหว่า หรือหมอหosingผัน บางคน เอาข้าวสารเป่หนึ่ง (ปีบหนึ่งมี ๖ เป่) ใส่ขามหรือขัน แล้วเอาไข่ไก่ดิบสองฟองวางตรงกลาง และเอาหมากเม่วางลงบนไข่แต่ละฟองนั้น ถ้าหมอหosingผันว่าคาถาจนหมากเม่ตั้งขึ้น ก็แปลว่าผันมาแล้ว แต่ถ้าหากยังไม่ตั้งก็ต้องว่าคาถาต่อไป บางทีก็ต้องขึ้นขัน (เพิ่มเงินให้อีก) แต่ก็คงไม่เป็นราคาค่างวดมากมายนัก เพราะตามธรรมดาเขาเสียค่าทำพิธีเพียง ๒ จิตควายเท่านั้น (๒ จิต ๕๐ เปี้ย) แต่หมอหosingผันบางคนก็เรียกเครื่องใช้มากมายหลายอย่างเป็นต้นว่า ต้องมีฉัตรทำด้วยกระดาษสีขาว บักไว้ตรงกลางข้าวสาร แล้วยังมีใบชาห่อเล็ก ๆ พร้อมทั้ง โก้ยสองก๊อบ (สองหวี) หล่อก๊วย (ด้ายดิบ) อีก ๒ หล่อ หมากพลูอีกสองคำ วางบนข้าวสารนั้นด้วย แล้วก็มิใช่ดิบและหมากเม่ตั้งบนไข่นั้นเช่นเดียวกัน เท่าที่ได้ฟังอ่ายป้อนเล่าถึงวิธีหosingผันนี้แล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว่ ไม่น่าจะทำได้ง่าย ๆ เลย พิธีของคนไทยในอีสานที่ใช้อยู่ในไข่ว่า ถ้าขวัญมาแล้วจะเห็นสีดำเป็นจุดในไข่นั้น ยังจะทำได้ง่ายกว่าเป็นอันมาก และข้าพเจ้าอยากเห็นด้วยตาตนเองว่าหมากเม่นั่นตั้งขึ้นได้จริง ตามที่เขายืนยัน ถ้าได้เห็นประจักษ์แก่ตาเช่นนั้นละก็ นับว่ามหัศจรรย์จริงทีเดียว

เมืองหนองบึงคงจะเป็นที่ลึกลับไม่ค่อยได้ติดต่อกับผู้ใด จึงยังรักษาประเพณี และพิธีรีตองต่าง ๆ ไว้ได้มาก บางอย่างก็คล้ายคลึงกับของคนไทยในอีสาน โดยเฉพาะของพวกคำตี้ที่เจ้าแก่นบอกล่าให้ฟัง เป็นต้นว่า ต้องมี ผินข้องไข (ผิน คือพานทำด้วยไม้ไผ่สาน ทาด้วยรัก) ในการแต่งงานเช่นเดียวกับที่ชาวคำตี้มี วานไข (ขามใส่ไข) จะต่างกันก็แต่ว่าชาวคำตี้ใส่ไขจริง ๆ ลงในว่นอย่างน้อย ๔ ลูก แต่ถ้าไม่มีไข ก็ให้ใช้สิ่งที่มีลักษณะ

กลมเหมือนไข่ มีมันฝรั่งเป็นต้น แต่ส่วนของชาวเมืองหนองนั้น ใช้เงินหลอมเป็นก้อนให้เหมือนไข่ ๒ ก้อนด้วยกัน แต่ว่าในบัดนี้ก็หาได้มีผู้ทำเช่นนั้นไม่ คงใส่แต่ธนบัตรมากน้อยตามแต่จะพอใจ เห็นว่ามีจำนวน ๔-๕ จัดไปถึง ๕๐๐ จัดก็มี เพราะฉะนั้นผืนของไข่ จึงคงมีแต่ชื่อแต่หาได้มีสิ่งใดที่มีลักษณะเหมือนไข่ หรือไข่จริง ๆ อยู่ในผืนนั้นไม่ ปัจจุบันนี้ นอกจากจะใส่เงินลงในผืนแล้วก็ยังใส่กล้วยชนิดที่เรียก กล้วยโหลง (กล้วยหักมุก) สุกสองหวี สำหรับแจกกันกิน ใส่หล่อก้วย (ด้ายดิบ) สองหล่อ และสิ่งจำเป็นขาดไม่ได้ก็คือ นิงย้า (ใบเมี่ยง) กับเกลือ เมื่อเวลาส่งคนไปยอนสาว จนเป็นที่ตกลง และเตรียมเงินไปตามที่ฝ่ายหญิงเรียกร้อง ก็ต้องมีนิงย้ากับเกลือไปด้วย เป็นการไปหมั้น หรือที่เรียก จำไว้ นิงย้ากับเกลือนั้นสำหรับไว้แจกกันกินในหมู่ญาติพี่น้องฝ่ายหญิง และคำที่ว่า กินปูกินนิง (กินพลูกินเมี่ยง) ก็มีความหมายเช่นเดียวกับที่เราพูดว่าได้กินขันหมาก

ความแตกต่างกันในเรื่องว่าไข่ของชาวคำตี้และผืนของไข่ของชาวเมืองหนองก็คือ ว่าไข่ของชาวคำตี้นั้น ใช้ในเวลาไปจำห่วย (หมั้นไว้) แต่ผืนของไข่ของชาวเมืองหนองใช้สำหรับเจ้าบ่าวนำมาให้พ่อแม่ผู้หญิงในวันแต่งงาน ซึ่งในขณะนี้มักใช้ขันเงินแทนผืน เมื่อถึงฤกษ์แต่งงานก็ต้องมีผืนหรือขันเงินที่เรียก กอกจัน ใส่ดอกไม้ธูปเทียน วางไว้ตรงหน้าคู่บ่าวสาว และทั้งเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะต้องยื่นมือออกมาทาบกันตรงกอกเงินหรือผืนนี้ ให้มือผู้ชายอยู่ข้างบน และท่านผู้เฒ่าจะใช้ก้วย ซึ่งคือด้ายสายสิญจน์มีจำนวน ๗ เส้นมัดมือไว้แล้วให้พร เมื่อให้พรเสร็จแล้ว จึงแก้ก้วยนั้นมาผูกมือเจ้าบ่าวเจ้าสาว ผูกผู้หญิงมือซ้ายผู้ชายมือขวา แต่ส่วนของชาวคำตี้นั้น เจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะนั่งคุกเข่า เอามือทาบหน้าของตน เป็นการแสดงการคารวะก่อนแล้วจึงผูกมือของเจ้าบ่าวเจ้าสาวเข้าด้วยกันทั้งยังเอาดอกไม้ธูปเทียนรดล้างที่มือ

ส่วนเงินที่ใช้ในการแต่งงานนั้น ชาวเมืองหนองและชาวคำตี้จะแบ่งไว้เป็นสามส่วนเช่นเดียวกัน ชาวเมืองหนองเรียก แสกก (แจก) หรือแบ่งไว้เป็น เงินกำขำม่าน้ำนม (คำขำเคี้ยวและน้ำนม) ส่วนหนึ่ง ซึ่งพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ได้รับ และส่วนหนึ่งจะเป็น กำก้างพัทลุง ซึ่งคือคำกั้นประตูเมื่อเวลาเจ้าบ่าวจะขึ้นเรือนเจ้าสาว บางทีก็ต้องให้เป็นคำซื้อของที่จะมีผู้นำมาขอย อันมักจะได้แก่ หมากข้งพ้อ (มะละกอ) แต่บางทีก็เป็น หมากหิน (ก้อนหิน) ส่วนที่สามเป็น เงินแสกกั้น คือเงินที่พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะแจกให้แก่ญาติพี่น้องและคนที่มาในงาน

สำหรับชาวคำตี้เงินที่ใช้แจกกันเรียกเงินป็นอง แจกกันระหว่างญาติและพี่น้องที่ใกล้ชิด อีกสองส่วนนั้น ส่วนหนึ่งเป็น เงินไอ้ก้า คือ เงินสินสอด ที่จะให้แก่ผู้หญิง และอีกส่วนหนึ่งเป็น เงินซุกอันเม้ย คือเงินค่าล้างบ้านซ่อมเรือน เพราะฉะนั้นจะแลเห็นว่าหลักใหญ่ ๆ ของประเพณีมีคล้ายคลึงกัน แม้ว่าชาวคำตี้จะแยกย้ายไปอยู่ห่างไกลเป็นเวลานานมาแล้วก็ตาม

มะหลาวคงจะเห็ดเห็ดน้อยมาก ถึงกับนอนหลับไปในตอนบ่าย ข้าพเจ้าเลยถือโอกาสนี้ออกไปเที่ยวดูบ้านเมืองตามลำพัง ไปพบเขากำลังสร้างวิหารใหม่ แทนวิหารเก่าที่ผู้พัง ก็เลยเข้าไปสนทนาปราศรัยกับช่างไม้ พยายามใช้ถ้อยคำที่รู้ ๆ มา เพื่อเป็นการทดสอบว่าจะสามารถพูดให้คนอื่นฟังเข้าใจได้แค่ไหน เรื่องก็ไปลำบากอยู่ตรงเสียงกับวิธีพูดของเขา คำที่ข้าพเจ้าได้เรียนรู้แม้จะจำความหมายได้ แต่เวลาจะพูดจริง ๆ นั้นจำเสียงไม่ค่อยได้ถนัดนัก บางทีก็ไปปนกับเสียงภาษาคำตี้ ซึ่งข้าพเจ้าจำได้แม่นยำกว่า แต่ส่วนมากถ้าหากเป็นคำที่เหมือนคำกรุงเทพฯ แล้ว ข้าพเจ้าอดใช้เสียงภาษากูญวณไม่ได้ เช่น มา เขา ออกเสียง มา ตก เขาว่า ตก เมื่อข้าพเจ้าว่าตก และมา เขากังง จนกว่าจะพูดกันทั้งประโยค เขาจึงพอจะนึกได้บ้าง แต่การพูดทั้งประโยคก็เป็นเรื่องยากอีกที่เขาไม่มีวิธีพูดของเขา ซึ่งข้าพเจ้าไม่มีเวลาจะเรียนรู้ได้ทันทั้งพูดและฟัง จึงได้แต่อาศัยพูดเป็นคำ ๆ เป็นส่วนใหญ่ แต่กระนั้นบางทีก็ยังได้ไปพบคนที่พูดแปลกไปกว่าที่เคยได้ยินมา เช่นเขาถามข้าพเจ้าว่า

มีกะเหลอ-อ (มีที่ไหน) ข้าพเจ้าก็จนปัญญาจะตอบได้ถูก เพราะไม่เข้าใจว่าเขาถามว่าอะไร ต้องถามกันอยู่นานจึงได้ทราบว่ามี นี่ใช้ในความเดียวกับที่เราใช้ว่า อยู่ ถ้าเขาถามอย่างนี้ก็หมายความว่า เขาถามถึงที่อยู่ว่า อยู่ที่ไหนและดูเหมือนเขาจะใช้ มี ในความว่า อยู่ แทบทั้งนั้น เช่น **ปี่มีก้าต๊ะเอ็น** ก็ต้องหมายความว่า พื่ออยู่ที่บ้านพังแล้วอดนึกไม่ได้ว่าจะเป็นสำนวนเดียวกับภาษาพม่า ที่ถ้าจะถามว่าผู้นั้นผู้น้อยบ้านหรือเปล่า เขาจะต้องถามว่า **ชีล่า** แปลตรง ๆ ก็คือ มีไหม และถ้าจะตอบว่าอยู่ ก็ต้องว่า **ชี** (มี) หรือไม่อยู่ก็เป็น **มะชีงู** (ไม่มี) แต่ส่วนใครจะได้แบบอย่างจากใคร หรือจะต่างคนต่างคิดใช้ของตนขึ้นเองนั้น ข้าพเจ้ายังไม่อาจจะกล่าวอย่างไรได้

เมืองแถบภูเขาเมื่อออกจะแปลก ที่ฝนตกโดยไม่ต้องตั้งเค้า ข้าพเจ้ามากำลังแดดจ้าอยู่แท้ ๆ ฝนตกลงมาได้ชู่ใหญ่ กว่าที่จะถึงที่พักก็พืดเปียกทั่วตัว ทั้งฝนยังสาดเปียกผ้าชิ้นที่ตากไว้เสียอีก ข้าพเจ้ารวบได้ทั้งของตัวเองและของมะหลาววินเอาเข้าไปผึ่งไว้ในห้อง ขณะนั้นมะหลาววินตื่นนอนแล้ว และเธอหลุดลุกขึ้นอย่างตกอกตกใจ เมื่อเห็นข้าพเจ้าถือชิ้นของเธอฟร้อมทั้งยื่นส่งให้ เธอยกมือพนมแคะอก แต่เบี่ยงมือไปทางขวาแล้วก็ปลั่งคำออกมาคำหนึ่งเป็นภาษาพม่า ซึ่งได้ยินแล้วก็ถึงกับสะดุ้ง และคงไม่แต่ข้าพเจ้าคนเดียว เชื่อว่าคนบางกอกอื่น ๆ มาได้ยินก็จะต้องอุทานออกมาอย่างเดียวกับข้าพเจ้าว่า มะหลาววินเธอพูดคำอะไรของเธอหนอ เธอคงจะไม่ได้แสดงความขอบคุณข้าพเจ้าเป็นแน่เพราะดูหน้าตาตื่นเต้นตกใจ และคำว่า ขอขอบคุณ ในภาษาพม่า เขาใช้ว่า เจชูติน ซึ่งไม่ใช่คำนี้แน่ จนกระทั่งเธอรับชิ้นไปจากข้าพเจ้าแล้วพูดภาษาอังกฤษซ้ำขึ้นอีก ข้าพเจ้าจึงได้ทราบว่าการอันมีเสียงประหลาดของเธอนั้นแปลว่า ขอโทษ ไม่ใช่ ขอขอบคุณ ตามธรรมเนียมพม่า ผู้มีอายุน้อยกว่าจะให้ผู้ใหญ่กว่าทำอะไรให้ไม่ได้ เขาถือเป็นบาปที่จะต้องตกรอก เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการขอภัยกันยกใหญ่เป็นอันว่า ข้าพเจ้าทำคุณบูชาโทษ อยู่ดีไม่ว่าดี จะไปทำให้เขาตกรอกกัน และดูเหมือนคนไทยที่นี่ก็จะถืออย่างเดียวกัน เวลาทำอะไรให้ใครที่เขาเป็นผู้มีอายุน้อยกว่า หรือเด็กกว่า เขาจึงมักจะกล่าวคำว่า **กั้นต้อ** (ขอโทษ) แทนคำขอบคุณ

คำ **กั้นต้อ** นี้ เห็นจะเป็นคำที่คนไทยที่นี่ได้มาจากภาษาพม่า แต่มาออกเสียงตามระบบเสียงของภาษาไทยใหญ่ จึงไม่มีอะไรเป็นปัญหา ทำให้ค่อยใช้ได้สะดวกขึ้น ไม่เช่นนั้นแล้วก็คงจะลำบากใจทุกครั้งที่จะต้องใช้ทั้ง ๆ ที่ก็เป็นคำภาษาอื่น อย่างเช่นคำว่า **มัน** ที่เสียงตรงกับคำ **มัน** ของเรานั้น เขาใช้แทนได้ตั้งแต่เจ้านายลงมาตลอดจนพ่อแม่ครูบาอาจารย์ ถ้าหากว่า พูดถึงคนคนเดียว ถ้าเป็นภาษาหนังสือ บางทีใช้ **มัน** เจ้า แทนเจ้านาย ถึงกระนั้นข้าพเจ้าก็ยังอดอึดอัดใจไม่ได้ที่จะใช้คำ **มัน** แทนผู้ที่เคารพนับถือ ผู้สูงศักดิ์และสูงอายุ ข้าพเจ้าจึงมักจะใช้คำว่า **เขา** แทน แต่แล้วก็กลับไปทำให้เขาเข้าใจผิด เพราะ **เขา** นั้น เขาใช้แทนจำเพาะเมื่อพูดถึงคนหลายคนเท่านั้น การเรียนและใช้ภาษาที่เราไม่เคยคุ้น ไม่ได้ใช้อยู่ทุกวัน จึงยากอยู่ตรงนี้ ตรงที่เราลืมภาษาของเราไม่ได้ ทั้งยังนึกเป็นภาษาของเราอยู่ตลอดเวลา ของที่ไม่พอจะยากก็เลยยากขึ้นอีกเป็นสองสามเท่า และของที่ไม่ควรจะเก็บเอามาคิด ก็นำมาคิดให้ยุ่งยั้ง* ใจไปหมด

พูดถึงเรื่องนี้แล้ว ก็นึกขึ้นได้ถึงที่มีคนพม่าว่า เหตุใดสถานทูตไทยในย่างกุ้งจึงใช้ชื่อว่า ไทยไม่เปลี่ยนเป็นโยเดีย ในเมื่อคนพม่ารู้จักคนไทยเป็นอย่างดีในนามว่าโยเดีย ทั้งคำว่าไทยนั้นก็เห็นตรงกับความหมายดี ๆ ในภาษาพม่า ความหมายหนึ่งแปลว่า นิ่ง ส่วนความหมายอื่นนั้นข้าพเจ้าไม่ได้สนใจจำ เพราะมัวแต่ครุ่นคิดถึงปัญหาที่ชาวพม่าเกรงไปว่าจะต้องออกชื่อคำว่า ไทยแล้วไปตรงกับความหมายอันไม่ดีในภาษาพม่าเข้า ที่จริงก็น่าขอบคุณในความคิดนี้ แต่ว่าดังที่กล่าวแล้วว่าถ้าจะคิดกันแล้ว ก็เห็นจะต้องเปลี่ยนชื่อของเราตามสถานที่ต่าง ๆ อีกไม่น้อย เพราะคงจะมีภาษาอื่นอีก ที่คำของเราไปตรงกับคำไม่ดีของเขาเข้า ข้าพเจ้าก็ได้อธิบายเหตุ

* ยุ่งยั้ง เป็นภาษาที่นี่ ใช้ในความเดียวกับเรา แต่บางทีก็เอาคำพม่าใส่ไปด้วยเป็น ชุกชักยุ่งยั้ง

ผลนี้ให้เขาฟัง แต่เสียใจ ไม่สามารถยกตัวอย่างคำว่าขอโทษให้เขาฟังได้ ซึ่งตัวอย่างนั้นจะยืนยันให้เห็นว่า ภาษาของใครก็ของใคร ถ้าเอามาเทียบกันเมื่อไหร่ มันก็ต้องมีเรื่องยุ่งอย่างนี้เสมอ แม้ภาษาไทยใหญ่เองก็มี คำอีกไม่น้อยที่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะใช้ได้ แม้ในเวลาที่พักภาษาไทยใหญ่ ชาวไทยใหญ่ที่รู้ภาษากรุงเทพฯ เท่านั้น จึงจะเข้าใจเรื่องนี้ได้ดี

เย็นวันนั้นมะหลาวอินพาข้าพเจ้าไป วานนากัง เพื่อไปดูอุตสาหกรรมການ ກຸບ ຫມວນບາບชาวไทยใหญ่ วานนากังอยู่ไม่ไกลกับตัวเมืองนัก ทั้งที่หนทางโหดเขลกก็ยิ่งเสียเวลาเพียง ๑๐ กว่านาทีเท่านั้น เราตรงไปยังบ้าน ขุนจำ ผู้เป็นหัวหน้าในอุตสาหกรรมประเภทนี้ ขุนจำเป็นคนอายุ ๓๕ เท่านั้น แต่ว่าไว้ผมมวยอย่างชาวไทยใหญ่ในสมัยก่อน ก็เลยดูหน้าตาเป็นผู้ใหญ่สมกับตำแหน่งปู่แก่หัวหน้าหมู่บ้าน ขุนจำยินดีเป็นพิเศษที่เห็นแขกมาจากเมืองไกลใครจะได้เห็นการสานก๊อบ จัดแจงไปเรียกพวกผู้หญิงในหมู่บ้านหลายต่อหลายคนมาสานให้ดู นับตั้งแต่ตอนขึ้นต้นทีเดียว พร้อมทั้งยังอธิบายให้เข้าใจถึงวิธีการเริ่มแรก นับตั้งแต่เอาไม้เป่ามาจักเป็นดอก เมื่อข้าพเจ้าแจ้งว่ายังไม่เคยเห็นหน้าตาไม้เป่ามาก่อนเลย ขุนจำก็สั่งคนให้หามาให้ดู ดูผาด ๆ ก็คิดว่า เป็นไม้ไผ่ แต่ที่แท้เนื้อไม้เป่าอ่อนนิ่มกว่า บางกว่า เวลาสานจึงสานได้สะดวกรวดเร็ว เขาลอกเปลือกเขียวข้างนอกเก็บไว้สำหรับเมื่อจะใช้เป็นสีเขียว ส่วนเนื้อข้างในถ้าต้องการให้เป็นสีต่าง ๆ ก็ย้อมสีเอาได้ ขุนจำอธิบายว่า เมื่อก่อนนี้ คนไทยใหญ่ไม่รู้จักสานหมวกที่เรียกว่าก๊อบนี้ ต้องซื้อมาจากเมืองจีนปีละมาก ๆ ต่อมาเมื่อเห็นว่ามีมือการจักสานนี้คนไทยใหญ่ก็สามารถอยู่ ทำเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็ได้หลายอย่าง เป็นต้นว่า แอบปั้ แอบข้าว คือ กล่องใส่ข้าว ใส่หมาก ใส่พลู และแปม ซึ่งคือตะกร้าใส่อาหารและเครื่องมือเครื่องใช้ ที่ผู้ชายที่นี่ใช้ผูกหลังไว้เวลาไปทำงานทั้งทำนา ทำไร่ ทำสวน และการช่างต่าง ๆ เขาก็สานได้เรียบร้อยสวยงามและมันคง คนเมืองหนองและเหินจะเป็นที่วานนากังนี้โดยจำเพาะ จึงคิดสานก๊อบขึ้น จนกลายเป็นสินค้าสำคัญที่ไม่ต้องลงทุนมากนักเพราะไม้เป่ามีอยู่ทั่วไป พวกผู้ชายไปปากก็หามาให้พวกผู้หญิง ทั้งยังจักไว้ให้เสร็จ วันหนึ่ง ๆ ผู้หญิงบางคนสานได้ถึง ๓ ใบ ใบหนึ่ง ราคา ๗ จิต ขึ้นไป เพราะฉะนั้นจึงออกจะเป็นรายได้ที่งามพอทีเดียว ทั้งยังทำซื้อไว้ให้เมืองหนองอีกด้วย เพราะก๊อบอันสวยงามเหล่านี้จะออกมาจากเมืองหนองแห่งเดียวจนถึงกับพากันเรียกว่า ก๊อบเมืองหนอง

นอกจากเรื่องก๊อบและเรื่องจักสานสิ่งต่าง ๆ แล้ว ข้าพเจ้ายังได้มีโอกาสสนทนาได้ถามเรื่องคำต่าง ๆ จากขุนจำ และตอนหนึ่งข้าพเจ้าหลุดปากคำว่า ไม่คมพัด ออกมา คำนี้ติดอยู่ในหัวข้าพเจ้าตั้งแต่ เจ้าแก่นอธิบายให้ฟังถึงการทำ ปาซะ ที่ชาวไทยคำดีใช้ปลาดิบ ๆ สับและปรุงเครื่องคล้ายกับยำของเรา แต่ต้องผสมใบคมพัดด้วยเพื่อให้กลบกลิ่นคาวปลา ข้าพเจ้าไม่ทราบว่ ใบคมพัดนี้มีรูปร่างและมีกลิ่นอย่างไร และจะมีชื่อไทยว่าอย่างไร ทั้งจะมีหรือไม่ก็น่าสงสัย เมื่อพูดขึ้นแล้ว ข้าพเจ้าก็เลยถามขุนจำว่า ต้นคมพัดมีอยู่ในที่แถบนั้นหรือไม่ ข้าพเจ้าใคร่จะเห็น ขุนจำก็ติวเศษที่จัดแจงใช้คนไปหามาให้ข้าพเจ้าดูในทันใดนั้น แต่ว่าดูแล้ว ข้าพเจ้าก็ยังไม่ทราบว่าตรงกับใบอะไรของเรา ขยี้ดูแล้วก็ไม่เห็นจะมีกลิ่นอายแรงพอจะกลบกลิ่นคาวปลาได้เลย ได้ทราบแต่ว่าคมพัดคือ ขมฝาดนั่นเอง มาถึงที่นี้ข้าพเจ้ามาได้รับความรู้ใหม่อีกอย่างหนึ่งคือ ที่ที่ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นเย้ข้านั้น แท้ที่จริงไม่ใช่ เขาไม่ได้เก็บรวงข้าวที่นั่น ที่นั้นมีแต่ฟางที่เก็บไว้ให้สูงพันปากวัวควายเท่านั้น เขาเรียก ก้างเพ็ง (เพ็ง คือฟาง) จึงเป็นอันว่าข้าพเจ้าเข้าใจผิดที่คิดว่าเขาไม่ได้สร้างเย้ข้าวดี ๆ กัน แต่กระนั้นที่เข้าใจไม่ผิดก็มีที่ว่า เย้ข้านั้นไม่ได้มีทุกบ้าน มีจำเพาะบ้านผู้มีอันจะกินเท่านั้น

เรามีเวลาอยู่เมืองหนองเพียงวันเดียว รุ่งขึ้นเช้าก็ต้องเก็บข้าวของออกเดินทาง เมืองหนองเป็นเมืองที่มีภูมิภาพสวยงามน่าทึ่งใจ ยิ่งในตอนเช้าที่พระอาทิตย์กำลังโผล่ออกมาจากยอดดอยยิ่งชวนดูยิ่งกว่าทุกแห่งที่ผ่าน มา ทั้ง ๆ ที่แต่ละแห่งก็เป็นเมืองในหุบเขามียอดล้อมรอบอยู่เช่นเดียวกัน และที่นี้เห็นจะเป็นเมืองสำคัญในทางยุทธศาสตร์อยู่ไม่น้อยทีเดียว ในระหว่างที่ญี่ปุ่นยึดครอง จึงได้มี ตับ อยู่ที่นี่ แม้ขณะนี้ก็มีที่ตั้งกองทหารที่เรียกว่า ตับ อยู่ คำว่า ตับ นี้เสียงพ้องจะตรงกับคำ ทัพ ของเรา เพราะเสียงตรีของเราเท่ากับเสียงโทของเขา และเขาก็ใช้ตรงกับของเรา ในความหมายว่า กองทัพ กองทหาร ตลอดจนค่ายทหารที่ตั้งกองทหารก็เรียก ตับ ได้ คำว่า ตับแตก ก็ตรงกับที่เราใช้ว่าทัพแตก หรือแตกทัพ หรือตับมะตับจ้าง ก็คือ ทัพม้าทัพช้าง ส่วนหน้า ตับของเขา เขามายถึง ที่ที่มีการต่อสู้กันหรือที่เราเรียกว่าแนวหน้า แต่น่าแปลกที่คำนี้มีใช้ตรงกัน (โดยเฉพาะตัวเขียน) กับภาษาพม่าและแมเขมร เพราะฉะนั้นแลดูพลวันไม่ทราบจะตัดสินใจอย่างไรว่า ใครเป็นเจ้าของคำนี้มาก่อน

คณะของเราออกเดินทางเมื่อดวงอาทิตย์โผล่พ้นยอดดอยพอดี ดูออกจะเป็นครั้งแรกที่ได้ออกเดินทาง เข้ากันว่าทุก ๆ ครั้ง ทั้งนี้เพราะมะหลาววินไม่ต้องยุ่งกับธุระแจ่งปันหยุกยา ผ้าห่ม ผ้าอ้อม หรือว่าเย็บคนไข้ ด้วยว่าได้จัดธุระเสร็จเรียบร้อยแต่เมื่อวาน กับทั้งธุระสำคัญอันมะหลาววินจะละเลยเสียมิได้ ซึ่งคือการหุงหาอาหารนั้น เมื่อเช้าวันนี้ มะหลาววินตกลงใจแน่นอนว่าจะไปหากินเอาข้างหน้า เพราะฉะนั้นเราจึงได้จากเมืองหนองมาในเวลาที่อากาศกำลังสดชื่นเย็นสบาย ได้รับแสงตะวันอ่อน ๆ ซึ่งถึงจะยังไม่มียาอาหารเขารองท้องก็ไม่น่ากังวล และข้าพเจ้าก็ยังอยากจะทำให้มะหลาววินไม่ต้องกังวลกับเรื่องอาหารการกินอย่างนี้เรื่อยไปในโอกาสข้างหน้า ที่จริงถิ่นที่เราผ่านมานั้น เรื่องอาหารออกจะลำบากกว่าที่นี้ เพราะไม่มีที่หาซื้อได้ แต่ที่นี้ในตอนเช้ามีของขายที่กินแล้วพอจะทำให้ท้องได้หลายชั่วโมง เพราะส่วนมากเป็นขนมทอด ๆ ที่เขาเรียก ขังป๊อง เขาใช้ผักहनขุบแบ่งทอด เป็นน้ำเต้าบ้าง มะละกอดิบบ้าง หัวหอมบ้าง เข้าลักษณะขนมอินเดียที่เรียก ปะเคารี และที่ถูกต้องมากที่สุด ก็เห็นจะเป็น ข้าวมันเก๋อหวาน ซึ่งแปลตรง ๆ ก็ว่า แป้งกับน้ำตาลทราย (ข้าวมัน คือ แป้ง และเก๋อหวาน = เกลือหวาน คือ น้ำตาลทราย) ที่จริงก็คือ ปาท่องโก๋ โรยน้ำตาลทราย ส่วน ขังป๊อง นั้นมีชื่อเรียกเต็ม ๆ ตามผักที่ขุบแบ่งทอด ถ้าเป็นมะละกอก็เรียก ขังป๊องหมากขังพ้อ ถ้าเป็นน้ำเต้าก็เรียก ขังป๊องหมากน้ำเต้า และถ้าเป็นหัวหอม ก็เรียก ขังป๊องพักหมี่ คำว่าขังป๊องนี้บางคนก็เรียกกันว่า กะปอง บางคนก็ว่า กำพอง และบางทีก็เป็นข้าวพอง ไปเลย แต่ส่วนที่เราเรียกข้าวพองนั้น เขาเรียกว่า ข้าวแต่น และอีกอย่างหนึ่งที่น่าจะเรียกว่าข้าวพองได้ เพราะเมื่อทอดแล้วเม็ดข้าวพองกรอบขึ้นมา เขากลับเรียกว่า ข้าวเม็ดก่าย เขาอธิบายว่า เพราะเม็ดข้าวเหนียวมันก่ายกันอยู่จึงมีชื่อเช่นนั้น ข้าวเม็ดก่ายมีลักษณะคล้ายข้าวตังนึ่งลัด แต่ไม่มีน้ำตาลหยอดหน้า คณะของเราดูจะเฮอร์ดอ้อยกับขนมเหล่านี้ ยิ่งกว่ามิสกับน้ำชากาแฟที่กินอยู่ทุกวัน กับทั้งยังได้มีโอกาสเพลิดเพลินกับภูมิประเทศในระหว่างกินอีกด้วย แต่ถึงแม้ข้าพเจ้าจะชมทางอย่างเพลิดเพลินมาตลอดเวลา ข้าพเจ้าก็หาวิตกทางแม้แต่น้อยไม่ว่ารกรำกำลังพาไปทางไหน เดาเอาว่าคงกำลังขึ้นเหนืออยู่เรื่อย ๆ ขณะนี้ข้าพเจ้าจะอยู่ห่างกับเมืองไทยเท่าไรก็ไม่ทราบ เมืองหนองกับเมืองไทย ถ้าจะว่าโดยระยะทางก็เห็นจะไกลกันไม่มากนัก เพราะอยู่ที่เมืองหนอง รับฟังวิทยุประเทศไทยได้ชัดเจน ทั้งในเวลาราวเที่ยงกับในตอนค่ำ แต่ถ้าจะว่ากันตามความรู้สึกแล้ว ก็ออกรู้สึกว่ายาวไกลบ้านเสียลิบลับ และดูเหมือนจะไกลจากโลกภายนอกหลายพันไมล์ เพราะเมืองหนองออกจะเป็นที่ลึกลับ ไม่ดีไปกว่าเชียงใหม่เท่าใดนัก ไม่ว่าจะตามภูมิศาสตร์หรือตามขนบประเพณีดังกล่าวแล้วข้างต้น

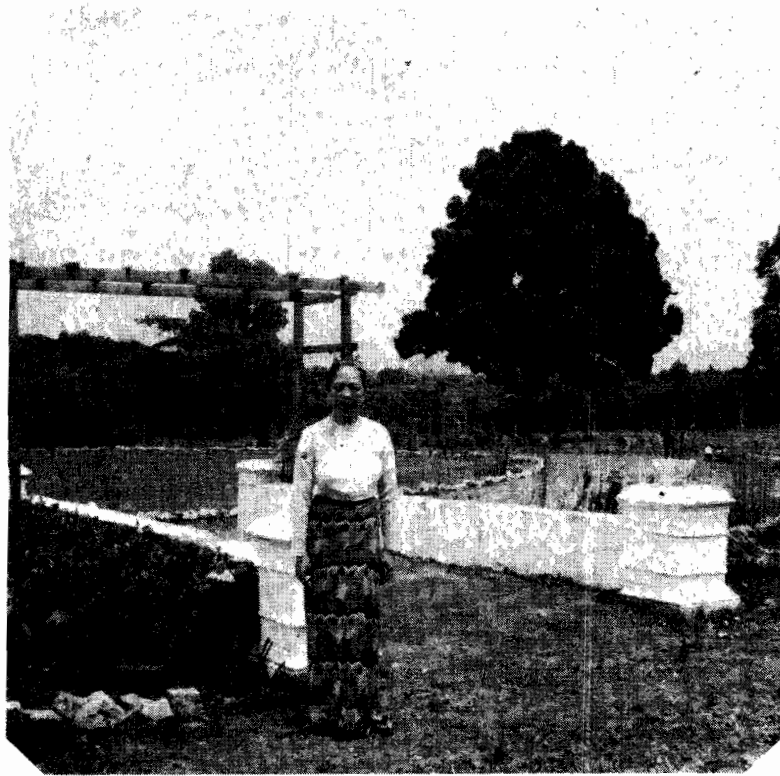
รถแล่นมาไม่ไกลนักก็ถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งคนรถบอกว่าชื่อหมู่บ้านนั้น ฟังดูออกจะแปลกหูเหมือนไม่ใช่ชื่อไทย มะหลาววินจำต้องแวะแจกยาที่สุขาสาที่หมู่บ้านแห่งนี้ สุขาสาที่นี้ออกจะโอโถงกว่าแห่งอื่น ตั้งอยู่บนเนินเตี้ย ๆ มองแลเห็นทุ่งนาที่เขาทำแบบขั้นบันได สวยงามน่าดู เจ้าหน้าที่สาธารณสุขพูดภาษาอังกฤษได้ ได้อธิบายถึงกิจการตลอดจนให้ตัวเลขจำนวนคนไข้ที่มารับการรักษาและขอยา ซึ่งออกจะเป็นจำนวนที่น่าพอใจ สำหรับหมู่บ้านที่มีคนราว ๓,๐๐๐ กว่าคน จนถึงต้องถามถึงชื่อหมู่บ้านให้ชัด ๆ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อจะได้จดจำไว้ให้แม่นยำ และก็อดแปลกใจไม่ได้ เมื่อได้ยินคนไทยที่บ้านนี้เรียกชื่อหมู่บ้านของตนว่า เมืองนาง (เมืองนาง) ซึ่งฟังผิดกับ มูนัน ที่คนขับรถบอกอย่างลิบลับแทบจะไม่ใช้คำคำเดียวกัน จนได้ศึกษาอักษรวิเศษมาแล้ว จึงรู้ได้ว่า ในภาษาพม่าไม่มีสระเออ คำว่า เมือง จึงกลายเป็น มู บางแห่งก็กลายเป็น โม และ ไม และถ้าเขียนเป็นแม่กง ง สะกดแล้ว พม่าต้องออกเสียงเป็นแม่กน นางจึงกลายเป็นนั้น คนรถเป็นพม่า จึงออกเสียงคำไทยใหญ่เป็นแบบพม่าไปหมด ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าออกไม่ค่อยไวใจ เวลาที่มะหลาววินหรือคนขับรถออกซื้อสถานที่ให้ในโอกาสต่อมา ทั้งนี้เพราะทั้งสองคนไม่รู้ภาษาไทยใหญ่ เสียงจึงไม่ค่อยจะตรงกับเสียงไทย แต่ถึงจะระมัดระวังถามแล้วถามเล่าเพียงใดก็ตาม ก็ยังอดผิดไม่ค่อยได้ จะเป็นด้วยข้าพเจ้ายังฟังไม่สนิท หรือผิดเพี้ยนที่การออกเสียงของแต่ละคนก็ไม่ทราบได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องพยายามถามจากคนหลายคนเทียบกัน แต่บางทีก็มากหมอมากความ เช่นชื่อ เมืองนาง นี้ ถ้าออกเสียงดังกล่าวนี้อาจหมายถึง เมืองนาง เมืองผู้หญิง ซึ่งไม่ว่าใครได้ยินแล้วก็อดถามไม่ได้ว่าเหตุใดจึงชื่อเช่นนั้น มีแต่ผู้หญิงทั้งนั้นหรือ หรือว่ามีผู้หญิงสำคัญคนใดคนหนึ่งขึ้นชื่อลือชา หรืออย่างไร เมื่อถามขึ้นก็ได้รับคำตอบว่าไม่เห็นมีปรากฏ เมื่อต่างก็ไม่ทราบเหตุผลว่าเหตุใดจึงเรียกชื่อเช่นนั้น ก็ได้มีคนหลายคนพยายามจะแปลให้ได้ บ้างว่าคงจะเป็นเมืองนาง ซึ่งแปลว่าเมืองที่มีที่กันน้ำ บ้างก็ว่าน่าจะเป็นเมืองนั่ง เมืองแปลว่า กระทะเหล็กแบน ๆ และตำบลนี้ก็เป็นที่ราบในลักษณะเดียวกัน เพราะฉะนั้นก็เลยไม่ทราบจะออกเสียงอย่างไรจึงจะถูกต้อง และภาษาไทยใหญ่เป็นภาษามีเสียงสูงต่ำเช่นเดียวกับภาษาเรา ถ้าออกเสียงผิดไปนิดเดียว ความหมายก็อาจจะผิดไปด้วย เช่น แม่ แปลว่า เมีย และ แม่ แปลว่า แม่ เป็นต้น เวลาจะพูดจึงต้องใช้สติระลึกนึกถึงเสียงที่ถูกของมันอยู่ตลอดเวลา เพื่อไม่ให้พูดผิดจนทำให้ผู้ฟังเข้าใจผิด แต่ก็ยังมีอยู่เสมอที่พูดสลับกันจนทำให้คนฟังอดขบขันไม่ได้ และคงจะได้จดจำที่ข้าพเจ้าพูดผิดไว้เล่าสู่กันฟังต่อไปเป็นแน่

ออกจากเมืองนาง มะหลาววินให้รถแวะที่หมู่บ้านฮัมจ้ายเพื่อทำหน้าที่ของเธอที่สุขาสาที่นี้ ที่หมู่บ้านนี้มีชื่อเสียงในการทำมิดและดาบ ซึ่งมีฝักที่เรียกว่า ฝักหลาบ ประดับประดับอย่างสวยงาม มีดเล่มหนึ่ง ๆ ที่เขาเรียกว่ามากหนึ่งนั้น มีราคาเพียงจิปจ๋ว (จิดกริ่ง) เท่านั้น ช่างไม่คุ้มกับค่าเครื่องใช้และแรงงานเลย ส่วนดาบไทยนั้นข้าพเจ้าไม่ได้สอบถามราคา คิดว่าคงจะไม่แพงนัก เพราะเห็นมีใช้สอยกันทั่วไป แต่ส่วนการสู้กันด้วยดาบแบบไทยที่เราเรียก ล้ายหลาบ นั้น ได้ยินว่ายังมีผู้รู้และสามารถอยู่อีกมาก แต่ไม่ทราบว่าจะอยู่ที่ไหนกันบ้าง ข้าพเจ้าช่างอยากเห็นเสียจริง ๆ ยิ่งแลเห็นท่านผู้ ขำน้ำยาก็คือ สักยาให้คงกระพันชาตรีแล้ว รู้สึกว่าน่าจะพอรู้ยู่บ้าง แต่ก็ไม่มีโอกาสได้ถาม เพราะไม่มีเวลาพักอยู่ที่ไหนนาน ๆ ได้แต่มองดูร่างอันศักดิ์สิทธิ์ไปทั่วทั้งตัวเหมือนใส่เสื้อยึดดำถึงข้อมือ ทั้งบางคนยังโกนผมเสียเกลี้ยง ให้แลเห็นรอยสักได้ชัดเจน ดูแล้วอดนึกขมไม่ได้ว่าช่างทนเจ็บได้อย่างน่าอัศจรรย์ ขำยิ่งได้ยินอีกว่า บางคนไม่แต่เพียงสักด้วยน้ำยา แต่ยังดอง จ้าก เป็นเงินบ้าง ทองบ้าง เพชรนิลจินดาบ้าง เข้าไปในตัว ฟังคำอธิบายก็ยังไม่สู้จะเข้าใจดีนัก แต่ก็พอสรุปได้ว่าต้องดึงหนังออกมาแล้วดองเงินคำ (ทอง) และแสง (เพชรพลอย) ที่เรียกว่า จ้าก เข้าไปในหนังเพื่อให้เกิดความ

ขลังยิ่งขึ้น เมื่อตอกแล้วจะเห็นรอยจากเหล่านั้นเป็นจุดดำ ๆ อยู่ตามตัว แต่บางคนตอกแล้วตายก็มี เพราะบาดแผลรอยตอกจากเกิดเป็นพิษรักษาไม่หาย ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสได้เห็นด้วยตาตนเองเลย

จุดหมายปลายทางของเรานั้นคือตึงแล้ว แต่จะต้องหาที่แวะกินข้าวกลางวันเสียก่อน เพราะหนทางไปตึงแล้วไม่ใช่ใกล้ ๆ กว่าที่จะถึงก็จวนเย็น และที่ที่เหมาะที่สุดเพราะเรามาถึงที่นั่นพอดีเวลาอาหารกลางวัน ก็คือ เกษีวณจุ่ม มะหุลาวินพาข้าพเจ้าไปพบมหาเทวีแห่งเกษีวณจุ่ม เพื่อเป็นการแสดงความเคารพที่ได้ผ่านเข้ามาในแดนของท่าน และในฐานะที่ท่านเป็นนายกสมาคมมารดาทหารกองเร่ร่อนที่นี่ด้วย พุดตรงไปตรงมาก็คือเพื่อไปขอข้าวกลางวันกินนั่นเอง เรื่องการไปขอข้าวกินตามที่ต่าง ๆ ในรัฐชานนี้ดูออกจะเป็นเรื่องธรรมดาสามัญเสียจริง ๆ และลงว่าถ้าได้มาถึงบ้านใครในเวลาใกล้อาหาร ระหว่างเวลาอาหารหรือแม้ใกล้เวลาหลังอาหาร ถึงแม้ไม่ต้องออกปาก เจ้าของบ้านก็ต้องรู้ได้เองว่า จะต้องเชิญกินข้าวตามธรรมเนียม ถ้าหากไม่เชิญก็เป็นได้ถูกนิโทษ และเท่าที่ได้ตระเวนขอข้าวเขากินมาหลายต่อหลายแห่งแล้ว ข้าพเจ้าก็ออกเห็นใจเจ้าของบ้านที่จะต้องมีกับข้าวพร้อมอยู่เสมอ ไม่ว่าแขกจะมาเมื่อไหร่ วันไหน ทั้ง ๆ ที่ในรัฐชานนั้นไม่ได้มีตลาดประจำ หัววันจึงจะติดตลาดกันครั้งหนึ่ง เพราะฉะนั้นที่ว่าอันประเพณีไทยแท้แต่โบราณ แยกมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับนั้น จึงออกจะเป็นประเพณีที่เพิ่มภาระให้แก่เจ้าของบ้านโดยเฉพาะแก่แม่บ้านผู้มีใช้น้อยทีเดียว และเมื่อมาถึงที่นี่เราไม่มีโอกาสได้ทราบว่าเป็นเจ้าของสถานที่ใดเสร็จธุระเรื่องอาหารแล้วหรือยัง เพราะเมื่อถึงเวลาที่อาหารพร้อม ก็ปรากฏว่ามีมะหุลาวิน และข้าพเจ้าเป็นแขกกินกันแต่ลำพัง และก็ดูเหมือนว่า เรามีหน้าที่แต่มารับเลี้ยงเท่านั้น จึงไม่จำเป็นต้องถามอะไรมาก และที่จริงก็ไม่จำเป็นต้องถามอะไรอีก เพราะมหาเทวีได้กรุณาจัดแจงแนะนำให้เสร็จแล้ว จึงปล่อยให้เรากินกันตามลำพัง มีคนใช้ดูแลอยู่ใกล้ ๆ คนหนึ่งซึ่งได้ช่วยบอกชื่ออาหารให้ข้าพเจ้า เมื่อเวลาที่ข้าพเจ้าสนใจใคร่รู้ กับข้าวที่หอนี้มีรสชาติเป็นไทย ๆ เช่นเดียวกับที่เมืองหนอง และมีอาหารแบบเดียวกันอยู่หลายสิ่ง รวมทั้งแกงส้มขุ่นและผัดรากกระเทียมที่เรียก ฉู เรื่องฉูนี้ออกจะเป็นเรื่องน่าน่าจิตต์ที่เรากินไปแต่เขากินราก เขาชอบกันนักหนาทั่วรัฐชาน ไม่ว่าไปบ้านใครมักจะให้เห็นฉูนี้เสมอ เขาทำได้ที่ผัดทั้งยำ ตลอดจน หมองส้ม (ดอง) คนที่ไม่คุ้นเคยกับรสชาติของมันอย่างข้าพเจ้านี้ ไม่ได้รู้สึกเลยว่า มันมีความเอร็ดอร่อยอยู่ที่ตรงไหน นอกไปจากเหนียว ๆ แข็ง ๆ ไม่ผิดกับเอารากไม้มาเคี้ยวเล่น และก็คงเช่นเดียวกัน ถ้าให้เขากินใบกระเทียมแทนฉู เขาก็คงจะรู้สึกไม่ผิดเพี้ยนกับที่ข้าพเจ้ารู้สึกอยู่ขณะนี้ แต่จะอย่างไรก็ตาม ไม่มีอะไรสำคัญเท่าंनाใจอันเอื้ออารีของผู้ที่จัดหาอาหารเลี้ยงเรา ไม่ว่าจะโดยจำเป็นหรือเต็มใจก็ตาม ข้าพเจ้าพ่ายยับแล้วแล้วว่า ไม่ต้องอะหน่า (เกรงใจ) ในภาษาไทยใหญ่ไม่มีคำว่าเกรงใจ ใช้ อะหน่าเป็นคำภาษาพม่า ทั้งยังไม่ต้องขอบคุณอีกด้วย ด้วยว่าในภาษาของท่านไม่มีคำที่มีความหมายจำเพาะอย่างนี้ใช้ ที่ใช้ว่า โฉม นั้นก็แปลแต่เพียงยินดีไม่ไช่ขอบคุณ ถ้าจะว่าเจซุตั้ง ก็เป็นคำเอ็งม่าน (เอาอย่างพม่า) อีก ข้าพเจ้าก็เลยไม่มีโอกาสได้แสดงความกตัญญูรู้คุณต่อท่านผู้มีคุณทั้งสองนี้ด้วยวาจา ได้แต่ไหว้กราบทานด้วยความขอบคุณอย่างจริงใจ

กำลังที่จะอำลาเดินทางจากมา ก็ได้พบเจ้าขุนสาม เจ้าน้องเจ้าฟ้าแห่งเกษีวณจุ่มนี้ ท่านมาทำพิธีรับกันตือของคนในถิ่นนี้ เมื่อเห็นข้าพเจ้าก็เลยชวนไปดูพิธีนี้ด้วย ซึ่งข้าพเจ้าก็ยินดีจะได้เห็น เจ้าขุนสามพม่ายังหอใหญ่ซึ่งเป็นห้องโถง มีคนนั่งคอยกันอยู่เต็มแล้วทั้งหญิงและชาย แต่ละคนมีข้าวตอกดอกไม้ที่เขาเรียก ข้าวแตกหมอกยา พร้อมทั้งอาหารของกินซึ่งจะเป็นอะไรก็ได้ เห็นมีทั้งบิสกิตเครื่องกระป๋อง ตลอดจนผักแพงแตงกวา และผลไม้ต่างชนิด แล้วก็รูปเทียน ของที่ทุกคนนำมา ได้มารวมใส่ไว้ในผืน (โตกข้าว) เดียวกัน และมีหัวหน้า

มหาเทวีแห่งเกชี่ว่านจ๋าม ที่ในบริเวณหอของท่าน

คนหนึ่งซึ่งคือปู่แก่ ยุกฉินนั้นขึ้นจับใส่หัว พลางกล่าวคำ กั้นตื้อ ซึ่งหมายถึงขอโทษ แต่แรก ข้าพเจ้าก็ออกจะสงสัย ว่าเขาทำอะไรผิดกันไว้แต่ครั้งไหนหรือจึงต้องมาขอโทษเจ้าขอโทษขุน แต่เมื่อได้ฟังคำที่เขาขอโทษและเจ้าขุนสามตอบรับ จึงได้ทราบว่าเป็นฐานะที่เป็นข้า เขาเองก็ไม่ทราบว่าจะได้ทำอะไรผิดไปบ้างโดยไม่รู้ตัวทั้งทางกาย วาจา ใจ จึงต้องมาขอโทษและขอพรไปพร้อมกันเพื่อเป็นสวัสดิมงคลแก่ตัวเขาสืบไป เขาทำพิธีนี้กันปีละ ๒ หน คือเดือน ๕ กับเดือน ๑๑ ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสจะฟังคำขอและคำรับให้ถี่ถ้วน เพราะเขาใช้ภาษาจำเพาะที่ดูเหมือนจะมีคำภาษามามากมาย เจ้าขุนสามได้รับว่าจะเขียนส่งให้ภายหลัง

ตังเล่า

กว่าจะมาถึงตังเล่าได้ก็เสียเวลาหลายชั่วโมง เหตุด้วยวารถเกิดตาย ต้องถึงลงขัน เคารพหัตถ์ที่มาตายในบริเวณชุมนุมชนจึงพอจะออกปากบอกแขกช่วยแบกหามได้ ข้าพเจ้าเพิ่งได้เห็นคุณของการรู้ภาษาฮินดีในตอนนี้อะ ที่สามารถทำให้ข้าพเจ้าขอรับรองชาวฮินดีเจ้าของร้านแถบนั้นมาช่วยได้ ทำให้ไม่เสียแรงและเสียเวลามากนัก และก็นับเป็นบุญอย่างยิ่งที่เดินทางต่อมาได้จนถึงตังเล่าโดยไม่มีการขลุกขลักแต่อย่างใดอีกเลย มิฉะนั้นแล้วจะลำบากยากยิ่งสักแค่ไหนก็เหลือจะเดา ด้วยว่าระหว่างทางมีแต่ภูเขามากมายหลายลูก และลูกหนึ่งนั้นออกจะสูงพอดู หนทางคดวนรอบไปจนกระทั่งถึงยอดเขา ถ้าไม่มาเสียก็คงจะได้ชมภูมิประเทศอันงดงามนั้นให้เพลิดเพลินเจริญใจได้ แต่ลงว่าหนทางวุ่นวายอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าเป็นไม่มีพันทมาไปได้ ยังดีแต่ว่าเพียงแต่ง ๆ ไม่ถึงกับเงยไม่ได้ก้มไม่ได้ เหลียวซ้ายแลขวาไม่ได้ อย่างครั้งที่แล้ว ๆ เห็นจะเป็นด้วยความกลัวช่วยกำจัดความเมาไปได้บ้าง ด้วยว่าหนทางตอนขึ้นเขาลงเขานี้ช่างน่ากลัวอันตรายเสียเหลือเกิน ถ้าคนขับไม่สามารถและระมัดระวังจริง ๆ แล้ว เห็นจะไม่พันทกันตกเขาตายกันไปตลอดทาง ทั้งนี้เพราะมีอยู่ถึงสองครั้งที่หนารถสองคันมาเผชิญกันอยู่ห่างกันเพียงเส้นผมเดียว พันทเขามรณะนั้นมาเสียได้ ข้าพเจ้าค่อยหายใจโล่งอก เพราะต่อไปนี้เป็นที่ราบตลอดจนเข้าเขตตังเล่า

รถกาทาสีน้ำเงินของมะหลาวินช่างเป็นที่รู้จักกันดีในเขตตังเล่านี้ พอรถย่างเข้าเขตตลาดผู้คนก็วิ่งตามกันกรียวกราวเพื่อขอยาและขอคำแนะนำ เพราะฉะนั้นยังไม่ทันจะพักหายใจมะหลาวินก็ต้องทำหน้าที่ของเธอที่บังกะโลที่พักนั้น เพราะผู้คนมาคอยกันอยู่แน่นเนืองแล้ว บังกะโลนี้ปลุกกริมน้ำของ เย็นนี้เลยต้องอาบน้ำของ ซึ่งคูไม่สู้จะสะอาดนัก แต่ก็ยังดีกว่าจะไม่มีน้ำอาบเสียเลย เพราะหนทางที่มามีแต่ฝุ่นคลุ้ง หน้าตาเนื้อตัวเป็นฝุ่นมอมแมมไปทั่ว อาบน้ำยังไม่ทันเสร็จ ข้าพเจ้าก็ต้องสะดุ้งตกใจจนสุดตัว เมื่อได้ยินเสียงดังปังปังอยู่ทางหลังเขาที่เห็นทะมึนอยู่ข้างหน้า ข้าพเจ้ารีบจัดแจงแต่งตัวมาสอบถามกันดู กว่าจะรู้เรื่องราว พงหยี่เฮ็ดปอยก็ใจสั้นขวัญแขวนอยู่นาน ทั้งนี้เพราะเสียงพลและประทัดในที่ไกล ๆ ฟังไม่ผิดกับเสียงปืนเท่าใดนัก ทั้งในยามที่พวกใต้ดินกำลังดำเนินการอยู่อย่างนี้ ไม่มีใครคาดได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นที่ไหน และถ้าเกิดอะไรขึ้นจะช่วยตัวเองอย่างไร นี่ข้าพเจ้ายังไม่ได้คิดเตรียม เพราะเชื่อมั่นอยู่แต่ว่า คงจะสามารถ หลอดพัลลวดกำ (ภัยอันตราย) ได้ตลอดไปในรัฐซาน โดยเฉพาะเมื่อเดินทางมาถึงบรรดาภทาสีน้ำเงินนี้

ภาพม้องเซ้ง คือห้องชนิดหนึ่ง มีขนาดต่างกันเป็นชุด
เวลาตี เขาไขไก่ที่ติดกรอบไม้ให้ตีลงพร้อม ๆ กัน
(ถ่ายที่เมืองกึ่ง)

เมืองกึ่ง

ดิงเล่า (เขาวัวคือ หุ่นเลา) นี้ เป็นที่สุดเขตรัฐซานใต้ หน้าที่ของมะหลาวินที่มีจำเพาะรัฐซานใต้จึงได้สิ้นสุดลงที่นี่ ต่อจากนี้เธอจะเดินทางกลับตองยี แต่จะไม่กลับตามเส้นทางเดิม จะเดินทางผ่านเมืองกึ่ง ซึ่งเมื่อจัดการให้ข้าพเจ้าได้พบผู้รู้ที่นั่นแล้ว และจัดการส่งข้าพเจ้าขึ้นรถเมล์เพื่อเดินทางจากเมืองกึ่งไปยังเมืองสี่บ่อแล้ว เธอจึงจะออกเดินทางในวันรุ่งขึ้น ฉะนั้นการเดินทางมาเมืองกึ่งจึงเป็นรายการสุดท้ายที่ข้าพเจ้าจะได้เดินทางร่วมกับมะหลาวินและคณะของเธอ เมืองกึ่งกับดิงเล่าอยู่ไม่ไกลกันนัก เดินทาง ๒ ชั่วโมงกว่าก็ถึง ดังนั้นข้าพเจ้าจึงพอจะมีเวลาวันนี้ทั้งวันรวบรวมสิ่งที่ต้องการ และออกเดินทางไปสี่บ่อในวันรุ่งขึ้น เพื่อไม่ให้เป็นการแกล้งมะหลาวิน แต่กว่ามะหลาวินจะออกเดินทางจากดิงเล่าได้ก็ร่วม ๑๐ โมง เพราะยังมีคนที่ต้องการยาและคำแนะนำของเธออีกเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งออกจากบังกะโลมายังบ้านนางผดุงครรภ์เพื่อมอบยาไว้ให้ก็ยังมีคนตามมาอีก ในระหว่างที่คอยมะหลาวินทำงานของเธอ ข้าพเจ้าก็ได้มีโอกาสเห็นขบวนบวชเณรที่เขาเรียก เจ้าสาว เขาเดินถือผืน (โตก) ใส่ข้าวของมากมายหลายอย่าง มีทั้งดนตรี เปียโน รวมทั้งฆ้องกลอง แท่นไปวัด และข้าพเจ้าเพิ่งได้ทราบที่นี้เองว่า ม้องเชียง นั้นคือฆ้องชนิดหนึ่ง ซึ่งเขาทำไว้เป็นชุด ๔-๕ ลูกต่างขนาดกัน ตั้งแต่ใหญ่ที่สุดถึงเล็กที่สุด ติดไว้กับกรอบไม้ และทั้งสองข้างกรอบไม้มีไกไข เมื่อไขไก ไม้ตีที่ติดไว้กับไม้ก็ขึ้นหนึ่งก็จะกระดกลงตีฆ้องพร้อม ๆ กัน ทำให้เสียงไพเราะน่าฟังยิ่งกว่าม้อง (ฆ้อง) เดี่ยว ๆ ธรรมดา และเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบกับฆ้องนี้ก็คือกลองยาวกับฉาบ ซึ่งได้ช่วยทำให้สถานที่นั้นครึกครื้นขึ้นไม่ว่าจะเล่นกันที่ไหน

ทางจะมาเมืองกึ่งดูเหมือนจะต้องผ่านเส้นทางเดิมที่ผ่านมาแล้วเมื่อวานนี้ โดยเฉพาะต้องผ่านภูเขาอันมีทางคดเคี้ยววกวนลูกนั้น ซึ่งต้องเตรียมใจไว้ก่อนล่วงหน้าว่าจะพยายามไม่ให้เมา มะหลาวินเธอช่างเก่งจริง ไม่เห็นเคยเมาสักครั้ง ทั้งเมื่อรู้ว่าข้าพเจ้าทำท่าจะไม่ดี ก็ยังพยายามชี้ชวนให้ดูโน่นดูนี่พอให้ลืม ซึ่งคราวนี้ได้ผลลิดอยู่ ข้าพเจ้าเลยมีโอกาสดูพิศวงหาหนทางที่ผู้สร้างซึ่งคือรัฐบาลอังกฤษได้สร้างไว้ให้เป็นอย่างดี อยู่บนยอดเขา จะได้เห็นหนทางอันคดเคี้ยวเหมือนบันไดวนอ้อมอยู่โดยรอบ แลเห็นรถที่อยู่เบื้องล่างคันเล็กนิดเดียว และแม้ว่าทางนี้จะสร้างมาหลายสิบปีแล้ว โดยไม่ค่อยได้ซ่อมแซมบ่อยนัก แต่ขณะนี้ก็ยังใช้การได้ดีอยู่ จึงนับเป็นผลกำไรของชาวซานเสดทที่ได้มีถนนหนทางติดต่อกันได้ตลอดสุดเหนือสุดใต้ ไม่ว่าจะเป็นภูเขาอันลึกก็ร้อยก็พันลูก และถึงจะรู้กันอยู่ว่าอังกฤษสร้างถนนหนทางนี้เพื่อประโยชน์แก่การปกครองของตนเอง แต่ก็ไม่มีการปฏิเสธได้ว่า ถนนเหล่านี้ไม่ได้มีประโยชน์แก่ชาวซานด้วย เพียงแต่มีรถยนต์คันเดียวก็ไปไหนมาไหนได้ทั่วทั้งรัฐซาน ถ้าหากบริการรถเมล์มีติดต่อกันทั่วถึงทุกแห่ง และภัยจากพวกไดคินสงบเงียบลง รัฐซานคงจะก้าวหน้ายิ่งขึ้นกว่านี้อีกเป็นอันมาก ทั้ง ๆ ที่ขณะนี้รัฐบาลของรัฐซานก็กำลังทะนุบำรุงปรับปรุงอยู่เรื่อย ๆ เท่าที่งบประมาณจากรัฐบาลกลางจะอำนวย และคนที่สามารถก็มีอยู่หลายคน แม้ว่าจะยังไม่เพียงพอก็ยังดีกว่าจะไม่มีเสียเลย และในบรรดาผู้หญิงที่ออกมาทำงานนอกบ้านอย่างนี้ ข้าพเจ้าก็อยากจะยกให้มะหลาวินเป็นคนสามารถคนหนึ่ง ซึ่งนอกจากจะทำการในหน้าที่ของเธอตลอดจนหุงหาอาหารแล้ว เธอยังขับรถได้ ทั้งยังขับได้ดี ด้วยความสามารถและชำนาญ เธอขับพาเรามาตลอดครั้งทางจนใกล้จะถึงเมืองกึ่ง ซึ่งก็ได้ถึงที่หมายโดยเรียบร้อย

ตามทางที่ผ่านมาก่อนจะถึงเมืองกึ่ง ดูจะเป็นที่อุดมสมบูรณ์ มีป่าต้นสนที่เขาเรียกต้นแปกอยู่ตลอดทาง ทำให้อากาศชื้นเย็นสบาย เสียงตัวแมลงไ้ร้องกันระงมไปทั้งป่า ทำให้น่าฟังยิ่ง เขาว่าพอยืนลงมันจะลงมา

กินน้ำ และชาวบ้านก็จะพากันไปจับมากินและนำมาขาย จำเพาะฤดูนี้เท่านั้นที่จะได้ตัวแมงไย้มากิน ในฤดูอื่นไม่มีใครทราบว่ามันไปอยู่ข้างไหนกันหมด เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะไปถึงไหนก็มักจะเห็นแต่ตัวแมงไย้เป็นอาหาร อันโอชะที่เขาต้องนำมาเลี้ยงไม่ขาด ส่วนผลไม้ที่ออกในฤดูนี้ก็มิ หมายกหม่น ซึ่งก็คือลูกท้อดิบนั่นเอง รสชาติของมันเริ่ดอร่อยยิ่งกว่าลูกท้อดองที่เราเคยกินกันยิ่งนัก นับเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งของชาวแสนท นอกไปจากส้มที่เรียกว่า หมากจุก ซึ่งปลูกกันมากในแถบนี้ ที่น่าแปลกอยู่อย่างหนึ่งก็คือ ทั้ง ๆ ที่ชาวแสนทกินน้ำชากันเป็นประจำทุกบ้านทุกเรือน แต่การปลูกชา ไม่เห็นถือเป็นการสำคัญเหมือนในอิสสัม เห็นไรชาตามไหล่เขาตามทางที่ผ่านมาแล้ว ดูร่วงโรยน่าสงสาร ถึงแม้เขาจะว่าไม่ใช่ฤดูแตกยอดอ่อนต้นชาจึงดูชบเขา ก็ยังเห็นได้ว่าชาดการทะนุบำรุง ได้แต่อาศัยธรรมชาติช่วยเท่านั้นเป็นพอ จึงออกจะน่าเสียดายมากอยู่

ที่เมืองกิ่ง มะหลาววินพาข้าพเจ้าไปพักที่บ้านนางผดุงครรภ์ เรียกกันว่า เสียมะ ไม่ทราบชื่ออะไร คำว่าเสียมะนี้ ใช้เรียกกันได้ทั่วไปทั้งครูผู้หญิง หมอผู้หญิง ตลอดจนพยาบาลและนางผดุงครรภ์เช่นกันว่า เวลาคู่จะให้ชัดเจนจึงต้องว่ากันให้แน่ว่าเป็น เสียมะสอนจ้อง หรือ เสียมะข้าเข็ม เสียมะสอนจ้อง คือครูสอนที่โรงเรียน คำว่าสอน เขาใช้ได้ทั้งสอนและเรียน พุดแล้วก็ฟังยากอีก ไม่ทราบว่าจะเมื่อไหร่จะเป็น สอน เมื่อไหร่จะเป็น เรียน ผู้พูดจำต้องช่วยอีกว่า สอนปั้น (= สอนให้ ซึ่งคือสอน) หรือ สอนเอา (= เรียน) ส่วนเสียมะข้าเข็ม นั้น คือ ผู้ฉีดยา เพราะฉะนั้นจะเป็นใครก็ได้ที่ฉีดยาเป็น และบางทีคนไม่ได้ทำหน้าที่ทั้งสองอย่างนี้เลย ก็ยังมีคนเรียกชื่อนี้ได้ โดยเฉพาะคนขายของมักจะเรียกลูกค้าที่สูงอายุและทำทางน่านับถือหน่อยว่า เสียมะ ซึ่งว่าผู้ถูกเรียกก็พอใจ ที่จริงคำนี้ออกมาจากคำบาลี อาจารย์ หรือสันสกฤตว่า อาจารย์ เมื่อผ่านมาทางพม่าเหลือเป็นสุรา แต่พม่าออกเสียงร ไม่ได้ก็เลยกลายเป็น เสี้ย ไป ทางอิสสัมคนไทยที่นั่นออกเสียงว่า สะระ พระภิกษุสงฆ์ แทนที่จะเรียกหมุนเจ้าอย่างที่นี่ เขากลับเรียก เจ้าสะระ คงจะถือเป็นครูบาอาจารย์ไปด้วยพร้อมกัน

บ้านที่เราพักนี้ แม้ว่าจะเป็นเรือนชั้นเดียวพื้นฟาก ฝาसान (เขาใช้ไม้ไผ่ขัดเป็นลวดลายสวยงาม) หลังคามุงคา ดูไม่โอโง่งสวยงาม แต่ก็สะอาดน่าอยู่ เสียมะก็ดูเป็นผู้ดี พุดช้า ๆ ชัดเจนน่าฟังและฟังเข้าใจได้ง่าย จึงทำให้รู้สึกสบายใจ ได้สนทนากันอยู่นานในระหว่างที่มะหลาววินเตรียมหาอาหารกลางวัน และได้พาข้าพเจ้าไปหาอุโฉง ซึ่งเป็นอมาตย์ชุกแห่งเจ้าฟ้าเมืองกิ่งนี้ในตอนบ่าย อุโฉงเป็นคนหนึ่งซึ่งร่วมอยู่ในสมาคมวรรณคดีขานที่ได้แก้ไขตัวหนังสือขานแบบเก่าให้เป็น ลิกหม่อ (ตัวหนังสือแบบใหม่) ได้แต่งเพลงไว้ข้างหลังหนังสือนั้นด้วย ก็นับเป็นคนที่สนใจในทางภาษาอย่างสำคัญคนหนึ่ง ซึ่งได้สนทนากันแล้วสิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการรู้อยู่ราว ๓ ชั่วโมง และที่น่าสนใจคือดาเหลวที่ปักหม้อยา ซึ่งอุโฉงบอกว่าที่นี่ก็มีเขาเรียกดาเหลว ใช้ปักหม้อยาที่ใช้ต้มอาบเพื่อให้ยู่ติกินหวาน บางทีใช้ปักที่ เอ็นผี หรือ เข่งผี ก็มี (เอ็นผีหรือเข่งผีมีลักษณะคล้ายศาลพระภูมิ แต่เขาไม่ได้ทำไว้ตามบ้าน ทำจำเพาะได้ต้นไม้ใหญ่กลายเป็นศาลพระภูมิประจำหมู่บ้าน) แต่ส่วนความหมายของคำว่า แหลว นั้น อุโฉงไม่ทราบชัด เดดาเหลวจะเป็นเพราะดาเหลวใช้ไม้สานขัดเป็นตาจึงเรียกเช่นนั้น ส่วนอีกความหมายหนึ่งของ แหลว ก็คือชื่อนกชนิดหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นนกอะไร ส่วนที่ปักอยู่ตามทุ่งนาเวลาต้นกล้าขึ้นสูงมาน้อยนั้น เรียกว่า แม้งสะลั้ง ซึ่งแปลว่าตะขาบ คงจะเป็นเพราะเขาทำรูปร่างคล้าย ๆ กันอย่างนั้น และที่ทำไว้ก็คงเพื่อประโยชน์ในการป้องกันศัตรูที่ไม่เห็นตัวอันอาจจะมาทำลายต้นข้าวได้ด้วยทางเวทมนต์คาถา ส่วนศัตรูที่เห็นตัวเขาก็ทำหุ่นไว้ เรียกว่า นกหลอกกา ที่เมืองกิ่งนี้เห็นจะเป็นเมืองเก่าโบราณอีกเมืองหนึ่งไม่แพ้เมืองหนอง เพราะฉะนั้นเมื่อสอบถามอุโฉงไม่ว่าเรื่องใด จะเป็นเรื่องผีเรื่องคุณ เรื่องรับขวัญ เรียกขวัญ หรือเรื่องถือต่าง ๆ เป็นมีทั้งนั้น และเขายังเชื่อกันอยู่มากด้วย แต่ชื่อที่เรียกบางที่

ก็ต่างกับถิ่นอื่น เช่น คนทรงเรียก ค้างคาว (ถ้าเป็นชาย) และน้ายผี (ถ้าเป็นหญิง) ค้าง เป็นคำร้องเรียกคนเฒ่า หมายถึงตากี้ได้ และน้าย หมายถึงยาย เป็นคำของคนแถบนี้ร้องเรียก ซึ่งแต่ละถิ่นก็เรียกต่าง ๆ กันออกไป คำว่า แม่พ้อ ที่นี้หมายถึงผีกระสือ ถ้าเป็นผีเข้าทับร่างและกินไส้พุงคนเจ็บนั้นเรียก กระระโห่วย ส่วน ผีมัดตรา นั้น อุโผ่งว่าคือผีหลอกเด็ก ที่อยู่ ๆ เด็กก็ร้องไห้โดยไม่มีเหตุผล ต้องมีการเล่นหัว คือใช้ข้าวปั้นหนึ่ง ผักก่าหนึ่ง น้ำกอกหนึ่ง ใส่ชามวางไว้เลี้ยงผี เด็กนั้นจึงจะพ้นภัยไม่ถูกผีหลอกอีก แต่ถ้าหากเด็กตกใจจน ผันปาย คือ ขวัญหนีไปแล้วก็ต้องทำพิธีห่อผัน ซึ่งมีวิธีต่าง ๆ กันสุดแต่สระหว่า จะจัดทำอีก วิธีหนึ่งนั้นใช้ไหมกุ่ม คือด้ายดิบ ๗ เส้นพันเข้าด้วยกันแล้วใส่ในน้ำมันงา หนักหมาดหนึ่งคือ ๑/๔ เวส (น้ำหนักที่ใช้อยู่ในพม่า เวสหนึ่งหนักกว่ากิโลหนึ่งของเรา) แล้วเอาข้าวสารใส่ชามพร้อมด้วยกล้วยหักมุก ๒ หวี วางเสื่อทางเกวเจ็กไว้บนนั้น และวางถ้วยน้ำมันไว้บนเสื่อทางเกวอีกทีหนึ่ง เมื่อวางเครื่องทั้งหมดไว้ที่หน้าพระแล้ว ก็จุดไฟที่ไหมกุ่มนั้น ถ้าไฟติดดีสว่าง ก็แปลว่าขวัญมาแล้ว ถ้าหากไฟติดน้อย ๆ ก็แปลว่าขวัญยังไม่มา ต้องทำใหม่อีก ส่วนอีกวิธีหนึ่งนั้น ดูจะง่ายกว่านี้ คือใช้เสื่อคนเจ็บจุ่มลงไปในข้าวซึ่งหนึ่งไว้ในหนึ่งข้าว ที่ตั้งไว้บนเกียง (เหล็ก ๓ ขา) บนไฟไฟ ซึ่งเอาไม้ไผ่สานไขว้กันเหมือนรั้วตาข่าย สูงราวศอกหนึ่ง กั้นไว้โดยรอบไฟไฟ และตรงมุมไฟไฟ ทั้งสี่มุมต้องผูกต้นกล้วยต้นน้อยไว้ด้วย ถ้าข้าวติดเสื่อก็ใช้ได้ แสดงว่าขวัญมาสู่คนเจ็บแล้ว

ส่วนเรื่องการตายนั้นก็น่าแปลกที่คนที่นี้คือชาวไทยใหญ่ทั้งหมดเขาไม่มีการเผาศพ นอกจากจะเป็นพระภิกษุสงฆ์ สำหรับคนธรรมดาในโลงฝังที่ป่าชะ หรือป่าเหว เช่นเดียวกันหมด แต่ด้วยเหตุที่คนที่นี้ไม่มีใครทำโลงไว้ขาย บางทีจึงต้องทิงศพไว้อย่างนั้น ๒ วัน ๓ วัน จนกว่าจะต่อโลง หรือที่เขาเรียกว่า ก้อม เสร็จโลงของเขาใช้ไม้สักบ้าง ไม้แปก (ไม้สน) บ้าง และเพื่อให้ อ้ายมันจ้าง คือ กลิ่นมันจางหายไป เขาต้องหาสิ่งต่าง ๆ มาใส่กันโลง เป็นใบยาสูบบ้าง เป็นถ่านน้ำสุ บ้าง (ถ่านน้ำสุนี้คือปูนที่ได้จากหินเผาไฟและเอาน้ำรดทำนองเดียวกับที่ทำปูนกินกับหมาก) เพื่อให้ดูดีน้ำเหลืองทั้งยังเอา เทวอหมากกา (ใบฝรั่ง) และ หมากปักหม่น (ผัก) เจาะรู วางไว้ที่สี่มุมให้กลบกลิ่น ครั้นเมื่อจะเอาศพลงจากเรือน ก็ให้ ปีน (ชัดโปรย) ข้าวสาร ถั่ว เงิน คำและแสง (ถ้ามี) แล้วก็แจกเสื้อผ้าแก่คนจน และหามเอาดินไปก่อน แต่เมื่อจะเข้าป่าชักกลับหันเอาหัวเข้าก่อน และเมื่อจะเอาลง ขุม ที่ขุดไว้ ต้องหันหัวไปทางเหนือ ถ้าเป็นเจ้าฟ้า เจ้าจอม หรือเจ้านางฟ้าตาย จะต้องเก็บศพไว้ และจัดข้าวปลาอาหารถวาย ตลอดจนเครื่องใช้ให้พร้อมบริบูรณ์เหมือนอย่างที่เคยทำเมื่อยังมีชีวิตอยู่ แล้วจะเก็บศพไว้นานเท่าใดก็ได้ตามใจ แต่ส่วนคนธรรมดาไม่เก็บกันไว้ โลงเสร็จเมื่อใดต้องนำไปฝังทันที ส่วนการจะทำบุญอุทิศนั้น จะต้องหาต้นไม้มาปัก จะเป็นต้นอะไรก็ได้ หรือจะเป็นดอกไม้อะไรก็ได้ ฝังต้นไม้เป็นที่ยี่สิบวิญญานที่จะได้เรียกให้มารับกุศลผลบุญนั้น ส่วนคนที่จะไปเรียกวิญญานให้มาสิงที่ต้นไม้จะต้องไปเรียกในที่ไกล ๆ และตอนเดินทางกลับมานั้นจะพูดกับใครไม่ได้เลยตลอดทาง นี่เป็นสิ่งที่เขาเชื่อถือและปฏิบัติกันในเมืองกึ่ง

เท่าที่อุโผ่งบอกให้นี้เป็นเพียงหลักใหญ่ ๆ ส่วนเรื่องปลีกย่อยนั้นคงจะมีละเอียดพิสดารออกไป ข้าพเจ้าไม่มีเวลาซักถามได้ละเอียดด้วยเห็นว่าอุโผ่งออกจะเหน็ดเหนื่อยเต็มที ทั้งตัวข้าพเจ้าเองก็ไม่ตึกว่ากันนัก ด้วยว่าเดินทางจากตังเล้ามายังไม่ได้พักเลย ทั้งวันนี้ก็ล่วงเข้าวันที่ ๔ แล้วที่ได้เดินทางมา และดูเหมือนจะเดินทางกันทุกวันก็ว่าได้ แต่กระนั้นข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกสนุกและอยากจะไต่ถามให้มาก ยิ่งกว่านี้ถ้าทำได้ ฉะนั้นเมื่อออกจากบ้านอุโผ่งมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงเดินไปเที่ยวเล่นที่ท้องคำ อันเป็นที่ที่เขากำลังมีงานกัน และได้ไปสนทนาปราศรัยกับชาวบ้านที่มาช่วยกันหุงข้าวทำกับข้าวที่วัดนั้นอยู่อีกนาน ต่างฝ่ายต่างสนุกที่จะทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน

และข้าพเจ้าก็ได้รวบรวมคำที่น่าสนใจมาอีกไม่น้อย ทั้งยังได้รับความรู้ใหม่อีกว่า ในรัฐชานนี้มีพุทธศาสนาอีกนิกายหนึ่ง ซึ่งเขาเรียกนิกายของเขาว่า ซอติ เขาไม่นับถือไหว้กราบพระพุทธรูป ไม่กินเนื้อสัตว์ ของใดที่เขา หลู้ (อุทิศถวาย) พระแล้วเขาไม่กิน ไม่ให้ทาน แต่ชุดหลุมฝังหมด ข้าพเจ้าไม่สบโอกาสจะได้ถามผู้รู้ของพวกซอตินี้ว่าเขามีความเชื่อต่างกับพวกถือพุทธศาสนานิกายอื่น ๆ อย่างไรอีก รู้้อย่างเดียวว่าเขาเคร่งต่อคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง การไม่กินเนื้อสัตว์เป็นการยืนยันได้ข้อหนึ่งในเรื่องการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอาหารที่เขาทำล้างปรุงแต่งอยู่นั้นก็ไม่มีเนื้อสัตว์อยู่เลย และถ้าเมื่อใดมีคนเอาเงินมาหลู้ เขาจะ ห่ายก่องห่ายม็อง เป็นการประโคม ข้าบางคนยังเห็นระบำรำฟ้อนเป็นการแสดงความยินดีที่มีคนมาอุทิศเงินทำบุญแก้วัดของเขา และแต่ละคนก็สละเวลามาช่วยงานตลอดเวลาที่มีปอย ๑๐ กว่าวัน ทั้งนี้เพื่อให้ได้ประโยชน์เป็นการบุญการกุศลให้มากที่สุดที่จะทำได้

ข้าพเจ้าออกจากวัดจ้องคำ มาถึงบ้านก็พอดีค่ำ เสียมะและมะหลาวินคอยอยู่ด้วยความเป็นห่วง เพราะคิดว่าข้าพเจ้าคงจะไปไหนไกลกว่าที่วัดนี้ซึ่งอยู่ไม่ไกลกับบ้านนัก เสียมะเสียมะทักถามว่า กว่าแล้วจะเหลอ-อมา ออกจะพังแปลก แม้ว่าพอจะเดาออกว่าหมายถึง ไปเดินเล่น ไปเที่ยวเล่นที่ไหนมา ก็ยังอดใจไม่ถามไม่ได้ว่า ความหมายอันแท้จริง หมายความว่าอะไร ไม่เคยได้ยิน เท่าที่รู้มา และเคยใช้มา ก็ใช้แต่ กว่าแหล่ เท่านั้น เสียมะอธิบายว่า แหล่ และ ล้าว มักใช้คู่กัน เป็น กว่าแหล่กว่าล้าว ถ้าใช้กว่าล้าวก็หมายถึงไปเดินเล่น ส่วนกว่าแหล่นั้นหมายถึงไปเที่ยวบ้านเพื่อไปมาหาสู่และเยี่ยมเยียนก็ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อจะไปบ้านใครเพื่อประสงค์สิ่งใดก็ตามเขาก็มักจะใช้ว่ากว่าแหล่ ทั้งนี้รวมทั้งกว่าแหล่สาว คือการไปคุยที่บ้านผู้หญิงในเวลาค่ำคืน ทำนอง แอ้วสาวแว้วสาวก็ได้ด้วย และคำวันนั้นเอง เราก็ได้มีโอกาสดูสาวไต่เมืองก็มากกว่าแหล่ที่ที่พักของเราด้วยว่า บังเอิญได้ยินสาว ๆ เหล่านี้เธอร้องเพลงไทยใหญ่ที่เขาเรียกว่า กรวามไต้ ผ่านหน้าบ้านไปเป็นหมู่ ข้าพเจ้าก็ใคร่จะได้ฟังให้ชัด ๆ เพราะตั้งแต่มารัฐชานก็หลายวันแล้วยังไม่ได้ยินใครร้องเพลงทำนองนี้เลย เสียมะจึงออกไปเชิญให้เข้ามาในบ้าน และปรากฏว่าส่วนมากเป็นลูกหลานอุโง้ง เพลงนี้ก็ดูเหมือนอุโง้งจะเป็นผู้ประพันธ์ ฟังไพเราะดี แต่ออกจะมีคำพม่าปนอยู่เป็นอันมาก เริ่มต้นเพลงก็ว่า เฮ้าโน้เขาเป็นไต้โย้ย ๆ ไต้เมี้ยวเงินเค้อเฮอโย้ย ๆ และ เมี้ยว เป็นภาษาพม่า เพลงนี้เหมือนเพลงปลุกใจให้รักเผ่า เพราะฉะนั้นจึงนับคำว่าเงินเค้อเฮอ ซึ่งคือเงื่อนเครือเสื่อ หรือเชือสายเสื่อนั่นเอง คนที่นี้เชื่อเรื่องตนเป็นวงศ์วานเสื่อ เช่นเดียวกับพวกคำตี้ ที่ว่าคนไต้เป็นพันเสื่อ แต่ต้นเรื่องความเชื่อนี้จะมีมาเหมือนกันหรืออย่างไรข้าพเจ้ายังไม่ทราบแน่

พวกผู้หญิงเหล่านั้นอยู่สนทนากันอีกพอสมควร แล้วก็กลับไป รายการต่อไปก็คือ สนทนากับผู้ที่มาเยี่ยมเยียนซึ่งส่วนมากเป็นผู้คุ้นเคยกับมะหลาวิน และเมื่อเป็นผู้รู้ภาษาไทยที่นี้ ก็ได้ให้ความรู้ต่าง ๆ แก่ข้าพเจ้าไปพร้อมกัน และข้าพเจ้าก็ได้ทราบว่า คนที่นี้ก็ถือเรื่องหัวเรื่องเท้าเรื่องเกรงของขลังจะเสื่อมเช่นเดียวกับคนไทยในอัสสัม และที่อื่นทั่วไป และคงจะถือเคร่งยิ่งกว่าที่อื่นเสียอีก ในเมื่อช้าน้ำยากัดไว้ออกทั่วตัวอย่างนั้น และเมื่อเสียมะกล่าวว่า พวกผู้หญิงที่นี้เขาไม่ตากผ้าขึ้นไว้สูง ๆ ส่วนมากตากไว้กับพื้นหญ้า ข้าพเจ้าจึงได้ทราบเหตุผลว่าการที่เขาต้องตากกับที่อย่างนั้นก็เพื่อกันไม่ให้คนผลอมลอดราวผ้าขึ้น น้ำยาที่เข้าไว้จะเสื่อมหมดนั่นเอง จึงต้องตากกับที่อย่างนั้น ทั้ง ๆ ที่บางแห่งดูไม่สะอาดพอจะตากผ้าที่ซักมาอย่างดีแล้วนั้นเลย แม้ประตูล้างที่เรียก กิ่น ซึ่งโดยมากเขาใช้ไม้กระบอก ๓-๔ ลำสอดไว้กับเสาไว้ก็ลอดเข้าออกไม่ได้ ส่วนอาหารที่กินนั้นก็เช่นเดียวกัน กินหมากน้ำเต้าไม่ได้ กินผักลิ้นไม้ได้ พักไว้น้ำไม่ได้ ผักทั้งสองประเภทนี้ ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นจึง

ไม่ทราบว่าจะตรงกับผัดอะไรของเรา นอกจากนี้ก็ยังถือเรื่องต่าง ๆ อีกหลายเรื่อง สรุปแล้วเป็นอันว่าคนประเภทนี้จะต้องระวังตัวกลัวของขลังเสียมอยู่ตลอดเวลา จึงออกจะอยู่ยากกว่าคนธรรมดาเป็นอันมาก

เห็นจะเป็นด้วยเหตุนี้เลยมาทั้งวัน ตั้งแต่เช้าจนเกือบถึง ๒ ยามเมื่อคืนนี้ เมื่อตื่นเข้าขึ้นทั้งเสียมะและมะหลาวจึงพากันหัก เสียมะถามว่า **จ๋องอยู่อย่างหลิหลิ** ซึ่งถ้าแปลตรง ๆ ตามตัวก็คือ อยู่ไม่ดีหรือ และอยู่ไม่ดีในที่นี้ หมายถึงสุขภาพ ซึ่งก็คือไม่สบายนั่นเอง และเพียงแต่ต้องอยู่อย่างหลิหลิเท่านั้น ข้าพเจ้าก็มีอาการอยู่ไม่ดีไปทั่วทั้งตัว คือทั้งคลื่นไส้อาเจียน เป็นไข้ ปวดหัว และใจหวนไม่ขึ้นตลอดเวลา ซึ่งทำให้มะหลาวินออกจะเป็นห่วงและร้อนใจมากอยู่ แต่ผู้ที่ร้อนใจมากยิ่งกว่าใคร เห็นจะเป็นตัวข้าพเจ้าเอง ที่ทั้งเป็นห่วงว่าจะเดินทางไปยังสี่ป้อไม่ได้ในวันนี้ ทั้งยังจะต้องเป็นภาระแก่มะหลาวินต้องอยู่ดูแลข้าพเจ้าจนกว่าจะเป็นปกติดี ทั้งที่เธอควรจะได้ออกเดินทางกลับในวันนี้แล้ว แต่จะอย่างไรก็ตาม ถึงข้าพเจ้าจะอยู่ดีหรืออยู่ไม่ดี มะหลาวินถือเป็นหน้าที่ที่เธอจะต้องจัดการให้ข้าพเจ้าขึ้นรถเมล์ไปสี่ป้อก่อนเธอจึงจะออกเดินทางได้ เพราะฉะนั้นเรื่องสำคัญจึงอยู่ที่รถเมล์อีกประการหนึ่ง และก็ยังกับว่ารถเมล์จะรู้ล่วงหน้าว่า ข้าพเจ้ามีอาการไม่เป็นปกติในวันนี้ เพราะฉะนั้นถึงแม้มะหลาวินและข้าพเจ้าจะเผด็จาคอยดูคอยฟังเสียงรถเมล์อยู่ตลอดวันก็หาเห็นรถเมล์ผ่านมาสักคันหนึ่งไม่ จนกระทั่งล่วงเข้า ๑๗.๐๐ น. จึงได้ยินเสียงรถคันใหญ่หยุดพริตที่หน้าบ้าน มะหลาวินโผล่หน้าออกไปดู และพูดจากันอยู่ครู่หนึ่งจึงกลับเข้ามาบอกแก่ข้าพเจ้าด้วยความยินดีว่า ได้รถที่จะโดยสารไปได้แล้ว รถคันนี้เป็นรถของฝ่ายปราบมาลาเรียในกรมสาธารณสุขด้วยกัน เขาจะเดินทางไปลาโซ และยินดีจะพาข้าพเจ้าไปส่งที่นั่น ถ้าข้าพเจ้าจะไปกับเขา ข้าพเจ้าได้ยินแล้วก็ตื่นเต้นยินดีพร้อมทั้งโล่งอกไปพร้อมกัน ที่จะไม่ต้องมาเป็นภาระยุ่งยากแก่มะหลาวินต่อไปอีก ทั้งนี้ลืมเรื่องเจ็บป่วยของตัวเองเสียสนิท จนกระทั่งมะหลาวินเตือนขึ้นว่า ถ้าเกิดเดือดร้อนในระหว่างทาง ต้องการจะให้รถหยุดที่ใดก็บอกคนรถหรือเจ้าหน้าที่ผู้นั้นได้ เพราะแต่ละคนเป็นผู้คุ้นเคยกับเธอทั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงนึกได้ว่า ตัวเองยังไม่ปกติดีพอจะเดินทางในขณะนั้นเลย ทั้งรถที่ไปนั้นก็เป้นรถกุดจิ้ง ซึ่งกว่าจะถึงคงสะบักสะบอมอยู่ไม่น้อย แต่ว่าไม่มีทางเลือกอื่นอีกแล้ว การจะไปหวังรถเมล์นั้นออกจะเป็นเรื่องหวังลม ๆ แล้ง ๆ เพราะไม่มีใครบอกได้ว่า เมื่อไรเวลาไหนรถเมล์จะมา นอกจากจะเสียเวลาของตัวเองแล้วก็ยังจะไปเสียเวลาแก่มะหลาวินและคนอื่น ๆ ในคณะอีกด้วย ด้วยเหตุเหล่านี้ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจล่าและขอขอบคุณเสียมะ เจ้าของบ้านผู้อารีกับมะหลาวินผู้ดูแลข้าพเจ้าด้วยความเอาใจใส่และรักใคร่สนิทสนมอยู่ตลอดเวลาที่เดินทางมาด้วยกัน ซึ่งนอกจากจะขอบคุณเธอแล้ว ข้าพเจ้าก็ยังต้องชมความแข็งแรงของเธอก็เธอยังแข็งแรงเป็นปกติทั้งที่ต้องเดินทางและทำงานหลายประเภทไปพร้อมกัน ในเมื่อรูปร่างเธอก็ผอมแบบบางออกอย่างนั้น ข้าพเจ้าเองเคยเชื่อมั่นอยู่เสมอว่าตนเองแข็งแรง สุขภาพสมบูรณ์ คงจะพอทนได้ แต่ครั้นเมื่อมาประสบเข้าจริง เพียงแต่เดินทางทุก ๆ วันก็เห็นเหนื่อยพอดู ข้าพเจ้ามาคร่ำเคร่งกับการสนทนาซักไซ้ไต่ถามวันละหลายต่อหลายชั่วโมง ถึงแม้จะไม่ยอมแพ้ แต่ร่างกายสู้ไม่ไหว ทำให้ความกระตือรือร้นคลายลงไปเป็นกอง จนข้าพเจ้าออกจะไม่ค่อยเชื่อเรื่องกำลังใจสำคัญกว่ากำลังกาย เพราะในขณะนี้ข้าพเจ้าไม่มีใจนึกอยากรู้ อยากได้ความรู้แปลกใหม่อย่างใดเลย อยากอยู่อย่างเดียวก็คือให้รถถึงที่หมายเสียโดยเร็ว จะได้นอนพักให้สบายเพื่อเช้าจะได้หายเป็นปกติ แต่ว่ารถคันนี้บรรทุก ดี.ดี.ที. มาเต็มรถ ทั้งยังจะต้องเดินทางในเวลาค่าคิน ฉะนั้นคงจะไม่ถึงที่หมายเร็วเหมือนรถชนิดอื่น ๆ ที่หมายในคำวันนี้ก็คือตังเล้าที่ข้าพเจ้าจากมาเมื่อเช้าวานนี้เอง

รถออกจากเมืองกึ่งในเวลาที่พระอาทิตย์กำลังจะลับยอดดอย ถ้าเป็นเวลาที่ปกติ ข้าพเจ้าคงจะได้ชมทิวทัศน์อันสวยงามของเมืองกึ่งด้วยความเพลิดเพลิน แต่ในเวลานี้ข้าพเจ้าอยากจะนั่งหลับตา เพื่อไม่ให้เห็น

หนทางอันวนเวียน และเคราะห์ดีที่เรามาถึงภูเขาวีบากันนั้นในเวลาพลบค่ำพอดี ข้าพเจ้าจึงไม่มีโอกาสได้เห็นหนทางอันโค้งคดเหล่านั้น รู้แต่ว่ารถกระชากไปมาเหมือนนั่งเปล และมีอยู่ ๒-๓ ครั้งที่รถรุดพันอุปัทวเหตุมาได้อย่างหวุดหวิดเมื่อสวนกับรถคันอื่นตามโค้งอันตรายในเวลากลางคืนอันมืดสนิท ซึ่งได้ทำให้ใจสั่นขวัญแขวนไปตลอดทาง รถมาถึงตังเล้าราว ๒๐.๐๐ น. คนทั้งรถต้องรับประทานอาหารค่ำที่นั่น เพราะฉะนั้นรถจึงต้องจอดให้ที่ร้านอาหารแห่งหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าไม่สามารถลงไปร่วมวงกับเขาได้ทั้งที่ไม่ได้กินอะไรมาเลยตั้งแต่เช้า เวลาที่คอยเขาเหล่านั้นกินอาหารกันอย่างเอร็ดอร่อยนั้น มันช่างช่างจนแทบจะหมดความอดทน ซึ่งที่จริงก็ราวครึ่งชั่วโมงเท่านั้นเขาก็เสร็จ และพาข้าพเจ้ามายังบังกะโลที่ข้าพเจ้าคุ้นที่อยู่แล้ว และสิ่งแรกที่ทำได้เมื่อถึงบังกะโล ก็คือเปิดหน้าต่างออก ทำความสะอาดสบายให้แก่ตัวเองจนสิ้นไส้สันทุ้งแล้วก็กางเครื่องนอนออก จัดแจงนอนทันทีโดยไม่ได้สนทนากับผู้ใดอีก ทั้งที่แต่ละคนก็พากันเอาใจใส่ห่วงใย พากันมาถามอาการ มาปิดหน้าต่างประตูปิดให้ ซึ่งข้าพเจ้าอดขอบคุณเขาไม่ได้ แต่ในขณะที่เดียวกันก็อยากให้เราปล่อยข้าพเจ้าไว้ตามลำพังมากกว่า

ข้าพเจ้าคิดว่า การได้นอนพักทั้งคืนคงจะทำให้ข้าพเจ้ามีอาการเป็นปกติขึ้นในเช้าวันรุ่งขึ้น แต่แล้วดูเหมือนกลับจะเลวลง ทั้งเรี่ยวแรงและความแข็งแรงหายไปหมดสิ้น ถ้าทำได้ ข้าพเจ้าคิดจะนอนพักที่บังกะโลนี้สักสองสามวัน แต่มาถึงที่นี้ข้าพเจ้าทำอะไรตามใจตัวไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องแข็งใจออกเดินทางไปพร้อมกับเขา พร้อมทั้งนั่งนับเวลาไป ตั้งแต่ ๘.๐๐ น. ไปจนกว่าจะถึงป้าย ๒ โมง ซึ่งเขาจะว่ารถจะถึงลาโซ ยังดีที่หนทางแถบนี้ไม่ค่อยมีภูเขามากนัก ส่วนมากเป็นทางบนที่ราบสูง แลเห็นไร่หมากมันยาว ซึ่งเขาใช้กลั่นน้ำมัน (คล้ายน้ำมันละหุ่ง) เป็นทิวแถว บางแห่งก็เป็นสวนส้มประเภทที่เขาเรียกหมากจู้ก ราว ๑๐.๐๐ น. รถมาถึงหมู่บ้านท่าหมากขอ เพื่อให้คนกินอาหารเช้า ร้านอาหารตามที่พักรถแถบนี้เป็นร้านอาหารจีนเสียทั้งนั้น บางร้านก็เป็นคนจีนทำ บางร้านก็เป็นผู้หญิงชานที่ได้อาศัยเป็นเงินเป็นคนทำ เพราะฉะนั้นการหาอาหารกินตามทางจึงสะดวกและไม่หมดเปลืองมากนัก คณะปราบมาลาเรียนี้ จึงพึ่งอาหารตามร้านเหล่านี้มาตลอดทาง และแต่ละคนก็เอื้อเฟื้อเชื้อเชิญให้ข้าพเจ้ากินด้วย แต่ข้าพเจ้าก็ยังสนองคำเชิญเขาไม่ได้ เสียงคนรถกินไปบนไปว่า น้ำอ้อ! ใส่อาบ กินข้าวอ้อหวาน และจริงทีเดียว ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะไม่ได้กินกับเขาด้วย ก็ยังรู้สึกอยากอาบน้ำเสียให้สบายก่อนออกเดินทางต่อไป ด้วยว่าที่แถบนี้อากาศค่อนข้างจะร้อน และข้าพเจ้าอดนึกถึงความลำบากข้างหน้าไม่ได้ ในเมื่อเขาพูดกันว่าสี่ป้อร้อนนัก ทั้งนี้เพราะได้มาอยู่ที่เย็น ๆ เสียหลายวันก็ออกจะชอบความสบายนั้น

เมื่อเห็นข้าพเจ้าชักใช้ถึงเรื่องเมืองสี่ป้อ ทั้งคนรถและเจ้าหน้าที่ปราบมาลาเรียก็พากันปรึกษาหารือถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าจะต้องลำบากไปลาโซก่อนแล้วจึงจะได้นั่งรถเมย์ย้อนมาสี่ป้อ เขาก็ใคร่จะพาข้าพเจ้าไปส่งให้ถึงที่หมาย แต่ว่าจะต้องแยกทางเข้าไปในเมืองและออกมารวมทั้งสิ้น ๑๘ ไมล์ เขาเกรงว่าน้ำมันรถที่มีมาจะไม่พอไปถึงลาโซ เพียงพูดเท่านั้นข้าพเจ้าก็รีบหยิบเงินค่าน้ำมันออกมาให้เขาทันทีด้วยความยินดีอย่างยิ่งที่จะไม่ต้องนั่งทรมาณร่างกายต่อไปอีกเกือบ ๔๐ ไมล์ ทั้งนี้ต้องนับเป็นบุญคุณเหลือล้นที่เขาทั้งสองคิดจะพาข้าพเจ้าไปส่งให้ถึงที่หมาย ทั้งยังจะนำจดหมายของเจ้าชายเมืองซึ่งมีถึงเจ้าขุนเมือง แนะนำตัวข้าพเจ้าและขอให้รับไว้พักด้วยสัก ๒-๓ วัน ไปส่งให้จนถึงมือผู้รับ พร้อมทั้งกำหนดวันอันแน่นอนให้รู้แน่ว่า ข้าพเจ้าจะไปถึงลาโซในอีก ๗ วันข้างหน้า และด้วยความช่วยเหลือทั้งนี้ ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสดำเนินมาถึงสี่ป้อในวันเดียวกันนั้น ซึ่งข้าพเจ้าว่าวันที่กำหนดไว้ในรายการเพียงวันเดียว ข้าพเจ้าต้องเปิดตู้เสื้อผ้าของบ้านที่ข้าพเจ้าจะไปพักอยู่ด้วยเพื่อบอกให้คนรถทราบ และก็ปรากฏ (ตามที่เจ้าชายเมืองจดไว้ให้) ว่าชื่อเจ้าเมียวเซ็ด เป็นครูใหญ่โรงเรียนมัธยมเมือง

สี่ป้อ ส่วนหน้าตาเป็นอย่างไร หญิงหรือชายข้าพเจ้าคงจะได้เห็นในไม่ช้า

สี่ป้อ

รถมาถึงสี่ป้อเวลา ๑๒.๐๐ น.พอดี เมื่อรถผ่านเข้าเขตตัวเมือง ก็ได้เห็นตึกรามบ้านช่องออกจะหนาแน่น กับทั้งผู้คนบ้านเรือนก็ออกจะทันสมัยกว่าที่อื่น ๆ ค่อยสมเป็นบ้านเป็นเมือง ถนนหนทางก็ดีและดูจะมีหลายสาย แต่กระนั้นการหาบ้านครูใหญ่โรงเรียนมัธยมซึ่งมีอยู่แห่งเดียวในเมืองนี้ ก็หาได้เป็นเรื่องยากลำบากอะไรไม่ และดูเหมือนคนจะรู้จักก่อนแล้วด้วยซ้ำ ด้วยว่าต้องไป ๆ มา ๆ ตามที่แถบนี้อยู่บ่อย ๆ เพราะฉะนั้นเมื่อหาวันไปมาตามถนนสองสามสายก็มาจอดอยู่ยังบ้านแห่งหนึ่งมุมถนน ซึ่งเป็นบ้านโบราณหลังใหญ่ ได้ทุนสูง มีผู้คนเข้าออกมากหน้าหลายตา ทั้งคนรถและเจ้าหน้าที่ปราบมาลาเรีย หายเข้าไปในบ้านนั้นครูใหญ่ ทั้งให้ข้าพเจ้าคอยอยู่ข้างนอกด้วยความร้อนรน กระวนกระวายใจ ทั้งร้อนใจไม่ว่าเจ้าของบ้านจะได้รับโทรเลขจากเจ้าชายเมืองและรู้ตัวล่วงหน้าหรือไม่ กับทั้งร้อนกายด้วยความร้อนของเมืองสี่ป้อในยามเที่ยงวัน ข้าพเจ้าเพิ่งจะเห็นจริงว่าที่เขาวาสี่ป้อร้อนร้ายกาจนั้นเป็นเช่นไร ทั้ง ๆ ที่สี่ป้อก็เป็นเมืองที่มีภูเขาล้อมรอบเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ

ไม่นานนักคนทั้งสองก็ออกมา มีหญิงสาวผิวขาวผุดผ่องเหมือนหญิงไทยใหญ่ที่นี้ทั่ว ๆ ไปตามออกมาด้วย และเมื่อเธอแนะนำตัวเธอเองว่า เธอคือเจ้าเมียวเซ็ด เจ้าของบ้านหลังนี้ ก็อดยินดีไม่ได้ที่เห็นเจ้าเอ็นเป็นหญิงอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน และถ้าข้าพเจ้าไม่ผิด ข้าพเจ้าก็ได้สังเกตเห็นว่าเธอเองก็มีท่าทางสบายใจไม่แพ้กัน เมื่อเห็นผู้ที่จะมาพักด้วยคือข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบเหตุผลเลยว่าทำไม แต่ก็คิดเอาว่าชะตาเราคงต้องกัน จึงถูกใจกันตั้งแต่แรกเห็น เมื่อเธอแนะนำให้ข้าพเจ้ารู้จักกับคุณยาย ที่เธอเรียก เม่นาย และรอให้คนขนของ ตลอดจนให้ข้าพเจ้าได้ขอบคุณและรำลาเจ้าหน้าที่ปราบมาลาเรียกับคนอื่น ๆ ที่มาด้วยกันเรียบร้อยแล้ว เธอก็พาข้าพเจ้าขึ้นไปบนเรือน ซึ่งเป็นห้องโถงใหญ่ ปูลาดไว้ด้วยเสาด (เสื่อ) เต็มห้องแบบเดียวกับบ้านไทยในรัฐชานนี้ และยังกับรู้ใจ หรือว่าท่าทางอันเห็นเหตุอันอดโรยของข้าพเจ้าจะเห็นเด่นชัดก็ไม่ทราบ เมื่อข้าพเจ้านั่งลงบนเสาดเรียบร้อยแล้ว เธอจึงเลื่อนหมอนมาให้ และเธอก็เอนหลังลงกับหมอนอีกใบหนึ่ง ซึ่งเป็นการให้อนุญาตและเชิญชวนโดยไม่ต้องอธิบายอะไรกันอีก ข้าพเจ้าก็เลยได้เอนกายเหยียดยาวสมกับความเอ่อไอ้นโน้นเจ้อ-อ* ของสังขาร แต่ก็หาได้นอนพักอยู่หนึ่ง ๆ ไม่ ด้วยว่ามีเรื่องมากมายที่จะสนทนาปราศรัยกัน เห็นจะเป็นด้วยว่าทั้งเจ้าเมียวเซ็ดและข้าพเจ้าต่างก็มีอาชีพเป็นครูด้วยกัน รับราชการมาทั้งนานป่าน ๆ กัน และที่สำคัญก็คือสภอธรรยาศัยกัน จึงดูเหมือนว่าได้เคยรู้จักมักคุ้นกันเป็นเวลานานแรมปี ต่างได้จากกันไปไกล และได้กลับมาพบกันอีก เรื่องที่คุยจึงช่างยืดยาวไม่รู้จักจบจักสิ้น ทั้งยังสนุกถูกใจเหมือนกำลังพูดภาษาเดียวกัน ถ้าจะให้หนักก็หนักไม่ออกว่าได้สนทนากันเรื่องอะไรบ้าง มีที่เด่นจำได้ก็คือเรื่องโทรเลขเจ้าชายเมือง ซึ่งเมื่อเจ้าเมียวเซ็ดนำโทรเลขมาให้ข้าพเจ้าดูและหัวเราะกันสาแก่ใจแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ทราบเหตุผลว่า เหตุใดเจ้าเมียวเซ็ดจึงมีท่าสบายใจโล่งใจเมื่อเห็นแขกผู้มาพักเป็นข้าพเจ้าซึ่งเป็นคนไทยกรุงเทพฯ มา ทั้งนี้เพราะเธอเป็นทุกข์เป็นร้อนอยู่หลายวัน ทั้งยังพาลโกรธเจ้าชายเมืองอีกว่า เหตุใดจึงจะส่งผู้หญิงฝรั่งมั่งคั่งมาอยู่บ้านแบบไทย ๆ อย่างบ้านเธอ ด้วยว่าชื่อที่ปรากฏในโทรเลขแทนที่จะเป็น Miss BANCHOB กลับกลายเป็น Miss BANY-CHOB ซึ่งไม่มีร่องรอยเหลือให้เห็นว่าจะเป็นชื่อผู้หญิงไทยกรุงเทพฯ เลย และอย่าว่าแต่เจ้าเมียวเซ็ดจะไม่ทราบว่าเป็นชื่อคนชาติไหนเลย แม้แต่ให้ข้าพเจ้าดูโดยไม่รู้เรื่องราวมาก่อน ก็คงไม่ทราบเหมือนกันว่าเป็นชื่อของตัวเอง ทั้งนี้ไม่ทราบว่าเป็นฝีมือใคร เจ้าหน้าที่โทรเลขหรือเสมียนเจ้าชายเมือง

ข้าพเจ้าเห็นจะเป็นคนเคราะห์ดีที่ไปข้างไหนมักจะได้พบแต่คนดีทั้งนั้นโดยเฉพาะในรัฐชานนี้ เพราะฉะนั้นเรื่องที่เล่าจึงมักจะเป็นแต่เรื่องดี ๆ ที่ยังฝังใจและกำหนดจดจำไว้ได้ไม่มีลืม พ้นจากมะหลาวน ก็มาได้พบเจ้าเมียวเซ็ด ผู้ที่ตนรัก นาคบหา การได้มาพบกับบุคคลเหล่านี้จึงนับเป็นโชคดียิ่งยิ่ง ซึ่งเมื่อนึกถึงครั้งไรก็อดขอบคุณท่านผู้จัดการรายการเดินทางทั้งสองท่านนั้นเสียมิได้ และเชื่อว่าทั้งเจ้าฉายเมืองและดร.บาญณ ผู้จัดรายการก็คงจะยินดีที่ได้ทราบว่า ผู้ที่ข้าพเจ้ามีโอกาสได้พบ ล้วนแต่ดีเป็นที่ถูกใจทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าเมียวเซ็ด ผู้ที่ข้าพเจ้าเพิ่งจะได้มารู้จักเมื่อไม่กี่ชั่วโมงมานี้

เมื่อได้ทราบความมุ่งหมายในการมาสืบข้อของข้าพเจ้าว่าจะมาค้นคว้าเสาะหาคำไทย เจ้าเมียวเซ็ดอดอุทยานออกมาไม่ได้ว่า จะได้อะไร ๒๓๓๒ เป็น ๒๓๓๓ ด้วยว่าได้อยู่ผสมปนเปกับพม่ามานาน ภาษาที่พูดจึงมีคำพม่าเข้ามาปนเป็นอันมาก แต่เมื่อข้าพเจ้ายืนยันว่า ใครจะได้รู้อย่าง ล้อเล่ บ้างว่าต่างกับที่อื่นอย่างไร เธอก็ได้จัดการส่งคนไปเชิญครูผู้สอนลูกใต้ในโรงเรียนของเธอมา แต่กำหนดเวลาว่าให้มาเวลา ๑๕.๐๐ น. ส่วนในระหว่างนี้สิ่งที่ข้าพเจ้าจะต้องทำตามโปรแกรมของเธอก็คือ กินอาหารกลางวันและนอนพัก และทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้ายืนยันอย่างแข็งขันว่าไม่หิวและคงกินไม่ได้ เพราะอาการยังไม่สู้ดีนัก เธอก็ยอมทำตามไม่ได้ ด้วยว่าเรื่องนี้เป็นหน้าที่ของเธอผู้เป็นเจ้าของบ้าน ดังนั้นเธอจึงส่งคนไปซื้อ เพโทก มา ได้ยินชื่อแล้วก็อดอยากรู้ไม่ได้ว่า เพโทกที่นี้จะมีลักษณะและรสชาติเหมือนกันหรือต่างกับที่อื่นอย่างไร และดูเหมือนร้านขายของกินจะอยู่ไม่ไกลบ้านนัก เพียงครูเดียวก็ได้เห็นเพโทกเมืองสี่ป้อ ซึ่งก็เป็นก๊วยหมูเหมือนที่อื่น ๆ นั้นเอง พม่าเรียกเพ็ดโทก แปลว่า แผ่นห่อ (จากเพ็ด = ใบ แผ่น โทก = ห่อ) และถึงแม้จะเป็นเพโทกปรุงตามแบบการกินของคนที่นี่ก็ต้องมีผักกาดส้มแกมกันมาแทนตั้งได้ ก็ยังดูน่ากิน แต่ว่าข้าพเจ้าจะยอมตามใจปากไม่ได้ ด้วยว่าออกจะเซ็ดหลาบเรื่องท้องอยู่ไม่ตีเสียแล้ว จึงได้แต่ตามใจเจ้าของบ้านด้วยการเอาช้อนจิ้มชิมดูเพียงสองสามคำ ซึ่งแน่เหลือเกินล่ะว่าคงไม่มีเจ้าของบ้านคนไหน โดยเฉพาะในถิ่นไทย ๆ นี้จะยินดีที่ได้เห็นแขกต่างถิ่นไม่แสดงท่าเอร็ดอร่อยในรสอาหารที่เขานำมาเลี้ยง แต่นี้เป็นเพียงอาหารมือแรก ทั้งไม่ได้ปรุงแต่งในบ้าน เจ้าเมียวเซ็ดเธอก็ยังไม่ว่าอะไร ได้แต่มองดูข้าพเจ้าด้วยความประหลาดใจที่ไม่สนใจในอาหาร แต่กลับขดน้ำนิ่งถั่วแล้วถั่วเล่า

การสอนลูกใต้หรือหนังสือชานในโรงเรียนมัธยมเมืองสี่ป้อนี้นคงจะสอนกันอย่างจริงจัง ครูผู้สอนลูกใต้โดยเฉพาะผู้ที่เจ้าเมียวเซ็ดเชิญตัวมานี้ จึงมีเรื่องที่จะอธิบายบอกเล่าแก่ข้าพเจ้าเป็นอันมาก ครูได้นำหนังสือนิทานไทยใหญ่ ๑๖ เรื่องที่ใช้สอนในโรงเรียนมาให้ดูพร้อมทั้งหนังสือภาษิตที่เรียกว่ากัมมฐานคู่กัก มีภาษิตคล้องจองกันน่าฟัง และมีอยู่หลายข้อที่เจ้าเมียวเซ็ดต้องอธิบายเป็นภาษาอังกฤษให้ฟังจึงได้เข้าใจถึถ้วน เช่นที่ว่า ไถ่เน็ดเหอ-อากัน ไถ่เนันเหอ-อแล่น ซึ่งแปลได้ความว่าอยากรีบให้ถึงเร็วให้คลานไป แต่ถ้าหากอยากให้ถึงช้าจึงค่อยวิ่งไป ดูความหมายตามตัวแล้วก็เหมือนไม่ตรงความจริง แต่ผู้อธิบายได้อธิบายว่า ความนี้มีความหมายว่า การวิ่งไปด้วยความรีบร้อนนั้น อาจจะพลั้งพลาดหกล้มทำให้ถึงช้า แต่ถ้าว่าค่อย ๆ ไปด้วยความระมัดระวังแล้วกลับจะถึงเร็วเสียกว่า เพราะฉะนั้นจะไปตีความหมายตามตัวอักษรไม่ได้ และบางข้อถึงจะพยายามตีความหมายอย่างไร ก็ยังไม่เห็นเค้าเงื่อนว่าเหตุใดคนเมื่อก่อนจึงกล่าวไว้เช่นนั้น เช่นที่ว่า มีวิมี กวียอย่าขายปิ่นละ (ละ เป็นคนดอยพวกหนึ่ง ซึ่งเชื่อว่าเป็นคนพื้นถิ่นของรัฐชาน ตามที่กล่าวไว้ว่า สางเฮ็ดพะ ละเฮ็ดเม็ง คือพระพรหมสร้างฟ้า ล้าสร้างเมือง) อธิบายกันได้เพียงว่า ละ จะเอาไปฆ่าตายเสียเท่านั้น และมีอยู่หลายข้อที่จะเข้าใจความหมายได้แจ่มแจ้งต้องได้รู้ได้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของเขา เช่นที่ว่า กั้นลู่กันอ่า

ตุ๊กตุ๊ก หมายความว่า เป็นคนอย่างลูกขี้มันไม่ดี ถ้าไม่ได้ไปเข้าภาค (ตลาด) และเห็นชาวไทยใหญ่ค้าขายกัน ก็คงไม่เข้าใจว่าลูกขี้มันแปลว่าอะไร ลูกขี้มันในที่นี้คือเหล็กชั่งน้ำหนัก ทำเป็นเหมือนตัวไก่ มีขนาดต่าง ๆ กัน ตามน้ำหนัก ตั้งแต่สิบจ้อย ห้าจ้อย (จ้อยหนึ่ง = เวสหนึ่ง) ไปจนถึงเป็ดหนึ่ง เพราะฉะนั้นคนลูกขี้มัน จึงหมายความว่า เป็นคนไม่สม่ำเสมอ หนักบ้าง เบาบ้าง ดีบ้าง ชั่วบ้าง ซึ่งไม่ควรนับว่าเป็นคนดี คำว่า ขี้มัน นี้ยังมาหมายถึงค่า หรือ ราคาก็ได้ บางที่ใช้คู่กันเป็น ก้าขี้มัน ในภาษาคำตี้ใช้ขี้มันหนัก หมายถึงแพง และขี้มันเบา หมายถึงถูก และ นอกจากนี้ ขี้มันยังเป็นมาตราชั่งและนับคือ ขี้มันหนึ่งเท่ากับ ๑๐ จีบ (ชาวคำตี้ในอัสสัมกำหนดให้ขี้มันหนึ่งเท่ากับ ๑๔ รูปีอินเดีย) ถ้าเป็นมาตราชั่งก็เท่ากับ ๑/๑๐ ของจ้อยหรือเวส คำใช้ในการนับของชาวไทยใหญ่มีแปลกกับ ของเราอยู่สองสามคำ คือยี่สิบเขาใช้ ชาว ร้อยและพัน เขาใช้ ปาก และ เหง แต่ว่าคำที่เทียบได้กับร้อยและพัน ของเราเขาก็มีใช้ ออกเสียงว่า ห้อย และปิ่น ซึ่งมีจำนวนผิดกัน คือ ห้อยเท่ากับ ๘ จีบ และปิ่นเท่ากับ ๘ ข้น คือ ๘๐ จีบ ก็ตรงกับ ๒ ตำลึงและหนึ่งซังของเรานั้นเอง คนที่มีคำที่เรียกจำนวนนับมากมายเหลือจะกำหนด จดจำ และบางคำเราก็ไม่มี เช่น ๒๐๐ แทนจะใช้ว่า ๒ ปาก กลับใช้คำจำเพาะว่า โก้มหนึ่ง ดังนั้นเป็นต้น

ภาษาิตและคำพังเพยของชาวไทยใหญ่ที่ครูนำมาอธิบายบอกเล่าให้ข้าพเจ้าฟังช่างมีมากมายจริง แต่ละข้อล้วนแต่น่าฟังน่าจดจำ ยิ่งเมื่อได้ฟังคำอธิบายเป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งแล้วยิ่งน่าสนใจ และบางข้อก็พอจะจำ ได้แม่นยำ ด้วยว่ามีส่วนคล้ายคลึงกับของเรามาก เช่นว่า **หน่าล่าอย่าฮั่นตาไว้กว้าย** (ไม้จันทน์อย่าฝนท้าว กล้วย) **กำหล่าอย่าห่อ-อ เปื่อ-อ ปุงฮัก** (กาต่ออย่าให้เผ้ากระป๋องรัก) **ผู้ลักอย่าห่อ-อ เปื่อ-อ ตักโก้** (ขโมย อย่าให้เผ้าหีบเสื้อผ้า) **อะเมี้ยวเมี้ยวอย่าห่อ-อเปื่อ-อ กองเน่อ** (ประเภทแมวอย่าให้เผ้ากองเน่อ) **แม่พื่อ-ออย่าห่อ-อ เปื่อ-อกินเป็น** (เผ้ากระสืออย่าให้เผ้าคนเจ็บ) **เน่อเป็นเอ่นเป็นหลกอย่าปิ่นกันเข่วม่าง** (เนื้อไม้ดีมีกระดูกมีเอ็น อย่าให้คนพินหรือ) ดังนั้นเป็นต้น ทั้งถ้อยคำที่ใช้อยู่ในความเหล่านี้ยังได้ให้ความรู้และความคิดแปลกใหม่แก่ข้าพ เจ้าอีกหลายประการ คือ คำว่า ฮั่น นั้นเป็นคำเดียวกับ ฝน แต่คนปัจจุบันนี้ไม่ได้ใช้กันแล้ว พวกเราใช้คำพม่าว่า **ซ่วย** กันหมด ฝนตะนาค่าทาดัว ก็ว่า ซ่วยตะนาค่า คำนี้จึงกลายเป็นคำโบราณ มีปรากฏอยู่แต่ในความเก่าและ ในหนังสือเท่านั้น คำว่า หลก กระดูกก็เช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินใครออกเสียงเช่นนี้เลย เขาออกเสียง กันว่า หลบ* ทั้งสิ้น หรือคำว่ายากก็ออกเสียงว่ายาบ แต่คำ ยาก ก็มีใช้ในความหมายรองเช่น กันยากกินผาน ซึ่งแปลว่าคนจนหรือบางทีก็ใช้คู่กันกับ ยาบ เป็น **ยาบยากขานเจ้อ-อ** อันตรงกับ ลำบากยากเย็น หรือยากเย็น เข็ญใจของเรา เรื่องนี้จึงกลายเป็นเรื่องต่างคนต่างใช้ และทั้ง ๆ ที่ในภาษาของเรากับของไทยใหญ่ ต่างก็มีคำ ว่า **เปน** ใช้ แต่ก็หาได้ใช้ในความตรงกันไม่ ถ้าเขาพูดถึง กันเป็นกันตาย ก็ไม่ได้หมายถึงคนที่ยังมีชีวิตอยู่และ คนตาย พูดถึงคนเป็น ๆ ในความหมายของเรา เขาต้องใช้ โตลิบ คู่กับ โตต้าย (ซากศพ) ครั้นเมื่อข้าพเจ้า พูดถึงคนเป็นคนตายความหมายที่ใช้ในกรุงเทพฯ เขาก็พอเข้าใจ แต่ในเมื่อไม่มีใครใช้พูดกันในความหมายนั้น ใครพูดขึ้น ผู้ฟังก็อดแปลกและขันไม่ได้ ทำนองเดียวกันถ้าเขากล่าวว่า **กันแอ้อ้ออะหะ** คือ คนเฒ่าเฒ่าไม่มี ประโยชน์ นั้น คนกรุงเทพฯ ฟังแล้วก็คงทั้งแปลกทั้งขันเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะเราไม่เคยได้ยินหรือเคยใช้คำว่า เฒ่าเฒ่า เราเคยใช้แต่หลังยาวเท่านั้น เรื่องการใช้ภาษาจึงสำคัญอยู่ตรงนี้

คำกล่าวข้อหนึ่งซึ่งน่าสนใจก็คือ **ปือเต่ลัด กว๊ามพั่ว** **ห่อ-อตีบกองก้อ** อันมีความหมายว่า พอจะพูด โอ้อวดให้กุ่มตันคอไว้ คำเตือนสตินี้แสดงให้เห็นนิสัยชาวไทยใหญ่ได้อย่างหนึ่งคือไม่ขี้นโม้อวด ซึ่งคงจะด้วย นิสัยอันดีนี้เองที่ทำให้ชาวไทยใหญ่เป็นคนน่ารัก น่านับถือ และถึงแม้ว่าจะไม่มีคำว่า **เกรงใจ** ใช้ในภาษาไทย

• **ชาวไทยเฒ่า** ซึ่งคือชาวไทยใหญ่แถบลุ่มน้ำเฒ่า ชายเขตแดนจีนทางยูนาน ออกเสียงคำนี้ว่า หลุก แต่บางคนออกเป็น ลูก ก็มี

ใหญ่ แต่ชาวไทยใหญ่ส่วนมากเท่าที่ข้าพเจ้าได้พบกลับเป็นคนขี้เกรงใจ ทั้งเมื่อได้ยืมคำ อะหน่า ของพม่ามาใช้ ก็ได้ใช้ตามความหมายอันแท้จริงของคำว่าเกรงใจทุกแห่งทุกมุม เช่นเดียวกับของเรา เพราะฉะนั้นบางครั้งก็ออกจะลำบากที่ต่างฝ่ายต่างเกรงใจกัน เหมือนดังข้าพเจ้ากับครูผู้มาให้ความรู้ กำลังรู้สึกตอกกันอยู่ขณะนี้ ครูก็เกรงใจข้าพเจ้าผู้เป็นแขกเมืองไกลมา จึงอธิบายบอกเล่าให้นับเป็นชั่วโมง ๆ โดยไม่มีท่าว่าจะหยุดพัก ส่วนข้าพเจ้าก็เกรงใจครูที่ต้องมาทำงานพิเศษให้ตั้งหลายชั่วโมงในยามที่อากาศร้อนอบอ้าวเช่นนี้ ทั้งตัวเองก็เหน็ดเหนื่อยอยู่มิใช่น้อย แต่ต่างฝ่ายต่างก็ไม่กล้าจะบอกกันให้พัก ครูคงกลัวข้าพเจ้าจะหาว่าไม่เต็มใจ ข้าพเจ้าก็กลัวครูจะไม่ตั้งใจอยากรู้จริง และถ้าเจ้าเมียวเซ็ดไม่มาจัดการให้ด้วยว่าใกล้จะถึงเวลาอาหารเย็นอยู่แล้ว ทั้งข้าพเจ้าและครูคงไม่ได้หยุดพัก แต่กระนั้นก่อนที่ครูจะกลับไป ก็ยังได้บอกเพลงกล่อมเด็กไว้ให้อีกหลายบทตามที่ข้าพเจ้าขอไว้

เพลงกล่อมเด็กนี้เขาเรียก กวามอื่นลู่ก้ออ่อน ข้าพเจ้ามาได้ทราบมา คำว่า กล่อม เขาก็มีใช้อย่างเสี่ยงว่า ก่อม แต่ไม่ได้มีความหมายอย่างเดียวกันทีเดียวนัก เขาใช้ในความหมายว่า กก ให้ลูกนอนโดยไม่ต้องทำเสียง ส่วน อื่น นั้น มีความหมายสมบูรณ์ชัดเจนอยู่ในเสียงแล้วว่า ทำเสียงให้ลูกอ่อนหลับ เพราะฉะนั้นเพลงบางบทจึงลงท้ายบทว่า อื่น อื่น อื่น แต่บางบทก็ลงท้ายว่า น้อน น้อน น้อน เสียตายที่ครูกล่อมไม่เป็น ข้าพเจ้าจึงไม่ได้ทำนองมา แต่กระนั้นก็น่าชมผู้ร้อยกรองที่ได้สรรหาถ้อยคำที่มีเสียงน่าฟัง ฟังแล้วก็น่านอนหลับจริง ๆ หรือจะเป็นด้วยเสียงภาษาไทยใหญ่เป็นเช่นนั้นเอง เสียงของเขาส่วนมากเป็นเสียงตรีและจัตวา ถ้าหากเสียงของเราเป็นเสียงสามัญ ของเขาเป็นเสียงตรีก็มีจัตวาก็มี อย่างเช่นคำว่า นอน ของเขาว่า น้อน ดีของเราเป็นหลี่ ของเขา เป็นต้น เสียงของเขาจึงมีเสียงสูงต่ำขึ้นลงมากกว่าของเรา ซึ่งส่วนมากเป็นเสียงสามัญ เสียงสามัญในภาษาไทยใหญ่ ดูเหมือนจะไม่มีเลย เวลาออกเสียงคำกรุงเทพฯ ที่เป็นเสียงสามัญให้เขาฟัง เขาจึงฟังเป็นเสียงจัตวาหมด

บทกล่อมเด็กที่รู้จักกันทั่ว เพราะมีมานานเก่าแก่ คือ บทที่ว่า

น้อนหลับตำไค่ม้อย น้าอ้อยอ่อนเนียบค้ำ ปือลู่ก้อม้างไล่ อย่าเป้ให้กินหลี่ น้อน น้อน น้อน

ไค่ม้อยตำไค่น้อน ปือหันกู่สามซ้อน กินหลี่จั้งเต่ม้อย น้อนไล่จั้งกินหลี่ น้อน น้อน น้อน

บทแรกมีความหมายว่า หลับตานอนให้หลับเสีย มีน้ำตาลน้ำอ้อยชั้นเล็กเหนียวอยู่ที่ค้ำ พอตื่นมากินจะได้กินอย่างรื่องให้ชนะคนดี ส่วนบทหลังนั้นหมายความว่า หรีด่างวงนอนแล้ว พอได้เห็นดอกกลั่นทม คนดีก็จะมอยหลับนอนได้ก็จะเป็นคนดี

คำว่า เป้ ในความหมาย อย่าเป้ให้ นั้นน่าจะเกิดว่า เหมือนคำ อย่าไป ของเรา ข้าพเจ้าถามเจ้าเมียวเซ็ดและครูว่าคำนี้มีความหมายอย่างไร ก็ไม่ได้คำตอบอย่างอื่นนอกจากว่าเป็นคำช่วยพูดประกอบคำอย่า ให้ฟังดีและสมบูรณ์เท่านั้นเอง

กวามอื่นลู่ก้ออ่อนบทที่เพิ่งแต่งกันขึ้นใหม่ ก็มีนำฟังอยู่หลายบท ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้คำแปลก ๆ อีกหลายคำ บทหนึ่งมีว่าดังนี้คือ

แม่กว่าน้าตันตี * กว่หาป้าคืออ่อนมาหม้ายก้าข้าว ก้าหนึ่งแม่เตเต้คั้นม้า อื่น อื่น อื่น

(แม่ไปที่ทำน้าตันตี ไปหาปลาต้ตัวเล็กมาให้กินกับข้าว ครูหนึ่งแม่จะกลับมา)

---

* ตันตี เป็น ไม้ผล ซึ่งลูกมีสีดำ มีรสชาติคล้ายลูกหว้า

แม่กว่าน้ำดันหล่อ แม่กว่าหาผ้าก๊อบอ่อน มาเสื่อหลองตีนอ่อนจ้าย น่อน น่อน น่อน

(แม่ไปที่ทำน้ำดันมะเตื่อ แม่ไปหาเบาะเล็ก ๆ มาปูรองที่นอนลูกชาย)

คำว่า เต้า ในบทแรกนั้นฟังคล้ายกับ เต้าของเราที่มีใช้อยู่ในวรรณคดี แต่ของเขาใช้ในความประกอบ คำ กว่าและมา บางแห่งใช้เต้ากว่าเต้ามา ถ้าจะใช้ลำพังก็มักใช้ในความว่า มา ไม่ได้ใช้ในความว่าไป ส่วนคำว่า เสื่อ ในบทที่สองนั้น เสี่ยงตรงกับเสื่อของเราแต่เขาไม่ได้ใช้ในความว่า สิ่งปูลาด เขาใช้เป็นอาการปูลาด ถ้าเขาพูดว่า เสื่อสาด ก็หมายความว่าปูเสื่อ และที่น่าสังเกตอีกคำหนึ่งก็คือคำว่า หลอง ซึ่งตรงกับ รอง ของเราทีเดียว และแทนที่ ร ในคำนี้จะกลายเป็น ฮ อย่างในคำอื่น ๆ ส่วนมาก กลับกลายเป็น ล เช่นเดียวกับร้อง กระดาน เขาก็ใช้ว่า ฮูล่อง ไม่ใช่ ฮูล่อง

ชีวิตความเป็นอยู่ในบ้านเจ้าเมียวเซ็ดเป็นแบบไทย ๆ อย่างเดียวกับบ้านไทยอื่น ๆ ที่ผ่านมา และถึงแม้ว่าจะอยู่ในเมืองอย่างสี่ป้ออันอารยธรรมสมัยใหม่ได้มาช่วยให้ความสะดวกสบายเป็นอย่างมากแล้ว แต่บ้านนี้ก็ยังรักษาความเป็นอยู่อย่างแบบเก่าไว้ อย่างกับจะทำทาสสิ่งๆที่เรียกว่าความเจริญสมัยใหม่ อันให้ความสะดวกสบายทั้งปวงนั้น และข้าพเจ้าก็ได้เห็นจริงด้วยตัวเองว่า ความเป็นอยู่ในบ้านเจ้าเมียวเซ็ด ก็เป็นไปอย่างสะดวกสบายไม่แพ้ในบ้านสมัยใหม่ ที่สำคัญควรกล่าวก็คือสบายใจ ที่ไม่ต้องมีพิธีรีตอง ถึงเวลาอาบน้ำ พวกผู้หญิงก็นุ่งผ้ากระโจมอกลงไปห้องน้ำและก็ได้อาบน้ำอย่างอันเย็นชื่นใจ ใครอยากอาบน้ำข้างบ่อก็อาบน้ำได้ ใครไม่สะดวกใจอยากไปอาบน้ำในห้องน้ำ ก็ตักน้ำจากบ่อลงรางมาเข้าอ่างซิเมนต์ในห้องน้ำ และเมื่อข้าพเจ้าปรารภว่าใครจะสายโหล ตามที่เขาใช้หมายถึงสระผม เจ้าเมียวเซ็ดก็ไปจัดหาแชมพูแบบไทยใหญ่มาให้ ซึ่งก็ถือรากไม้อย่างหนึ่งเรียกว่า ตะย้อกับหมากหั่น อันเป็นผักดำ ๆ คล้ายมะขามเปียก เมื่อขยี้ในน้ำ น้ำจะเป็นฟอง สั้น ไม่ติดกับน้ำสบู่ และใช้สระผมได้สะอาดมันส์ดีทีเดียว หมากหั่นนี้ยังมีอย่างที่ดีเป็นผงขาย ใช้ล้างถ้วยชามหม้อให้ใสสะอาดเช่นเดียวกับสบู่ ทั้งยังราคาถูกเพราะหาได้ง่าย ไม่มีวันหมด ฉะนั้นถึงจะไม่มีสบู่ใช้ คนที่นี่ก็จะไม่เดือดร้อนเลย เมื่อขึ้นจากน้ำ เจ้าเมียวเซ็ดพาข้าพเจ้าเข้าไปในห้องนอนของเธอ ให้หาตะนาค่าที่เธอฝนไว้ให้แล้ว เธอว่ามันเย็นชื่นใจดี ทั้งยังจะทำให้ผิวเหลืองสวยอีกด้วย เหตุผลข้อแรกนั้นข้าพเจ้าก็เห็นจริง ตะนาค่าเย็นเหมือนดินสอพองของเรา เหมาะที่จะทาในฤดูร้อน แต่ข้อหลังที่ว่าทำให้ผิวเหลืองสวยนั้นซี ข้าพเจ้าเห็นจริงตามไปด้วยไม่ได้ เพราะสีเหลืองกับผิวเนื้อสีคล้ำ ไม่ได้ขาวนวลผุดผ่องอย่างเจ้าเมียวเซ็ดหรือผู้หญิงอื่น ๆ ที่นี่ จะเข้ากันได้ได้อย่างไร แต่เมื่อเจ้าเมียวเซ็ดเธอยืนยันขันแข็ง พร้อมทั้งกล่าวด้วยว่า มาถึงเมืองไทยใหญ่ ก็ต้องทำอย่างชาวไทยใหญ่ ข้าพเจ้าก็เลยต้องยอมจำนน และเห็นจริงตามไปด้วย เพราะขณะนี้ข้าพเจ้ามาอยู่ในแดนไทยใหญ่ และที่มาก็หวังจะได้มาเรียนรู้เรื่องภาษาและวัฒนธรรมตลอดจนความเป็นอยู่ของเขา และถ้าหากไม่อยู่อย่างเขา กินอย่างเขา จะมีโอกาสได้เรียนรู้ได้อย่างไร ด้วยเหตุฉะนี้ข้าพเจ้าจึงพยายามลองทุกสิ่งทุกอย่างที่แปลกใหม่ และถึงแม้ว่าข้าพเจ้าใส่เกลือ กับถั่วเน่าที่ผสมอยู่ในอาหารแทบทุกประเภทจะเป็นของใหม่ที่ข้าพเจ้าไม่เคยได้ลิ้มรสมาก่อนเลย ข้าพเจ้าก็ได้ฝึกตัวให้เคยชินเพื่อว่าเมื่อชินแล้วอาจจะชอบในโอกาสข้างหน้า ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้าจะต้องเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ อีกหลายแห่ง ซึ่งแต่ละแห่งก็เชื่อแน่ว่าจะต้องมีสิ่งทั้งสองนี้ไว้ต้อนรับข้าพเจ้าตลอดไป

ห้องโถงใหญ่ข้างบนเรือนเจ้าเมียวเซ็ดนี้ก็ออกจะมีประโยชน์ที่ใช้ธุระได้หลายอย่าง นับตั้งแต่เป็นที่รับแขก เป็นที่นั่งเล่น นอนเล่น นอนจริง และกินอาหาร ถึงเวลาอาหารก็มีโต๊ะกลมเตี้ย ๆ เป็นที่วางอาหาร ซึ่งเมื่อเสร็จธุระแล้วก็เคลื่อนย้ายเก็บได้โดยสะดวก อาหารที่นี่ก็เป็นไปตามธรรมเนียมของชาวไทยใหญ่ คือมีมากมายหลายอย่างจนเหลือจะกำหนดจดจำ ที่น่าสังเกตก็คือมีมะม่วงสุกจัดมาพร้อมกัน ไม่ทราบว่าจะให้กินเป็นอาหารหวานหรืออย่างไร แต่ข้าพเจ้าก็ได้กินไปพร้อมกับข้าวอย่างที่แม่นายเจ้าเมียวเซ็ดกระทำอยู่ และก็รู้สึกว่ารสมะม่วงสุกอมเปรี้ยวอมหวานนั้น ช่วยชูรสอาหารที่มีแต่รสเค็มรสเค็มได้เป็นอย่างดี และทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้พยายามเป็นอย่างมากแล้วที่จะลองอาหารที่จัดมาให้หมดทุกประเภท เท่าที่ร่างกายในยามนี้จะยอมรับไว้ได้ กระนั้นทั้งเจ้าของบ้านและผู้ประกอบอาหาร ซึ่งเป็นญาติกับเจ้าเมียวเซ็ด ก็ยังอดบ่นไม่ได้ว่าข้าพเจ้าไม่กินอะไรเลย เจ้าเมียวเซ็ดถึงกับออกปากว่า ข้าพเจ้าคงไม่ได้เอากะเพาะอาหารมาด้วย ซึ่งข้าพเจ้าก็ออกจะสนใจและเสียใจด้วยที่เกิดขึ้นมาป่วยเจ็บเกี่ยวกับเรื่องเครื่องย่อยอาหาร จึงไม่อาจทำให้เจ้าของบ้านและผู้ปรุงอาหารชื่นชมสมใจได้ หวังอยู่แต่ว่าในระหว่างสองสามวันที่จะพักอยู่ที่นี่ อาการคงจะปกติดีขึ้นและข้าพเจ้าคงจะทำให้เป็นที่ถูกใจเจ้าของบ้านในเรื่องอาหารนี้ได้มากยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุที่สี่บ่อมีสภาพเป็นบ้านเป็นเมือง กิจวัตรประจำวันของคนในบ้านในเมืองจึงผิดกว่าที่ต่าง ๆ ที่ผ่านมา คือเมื่อเสร็จจากอาหารเย็นแล้ว แทนที่จะนั่งสนทนาปราศรัยกันในบ้านในบรรดาสมาชิกครอบครัวด้วยกัน ก็กลับเป็นออกไปเดินเล่นนอกบ้าน ซึ่งบางทีก็รวมรายการเยี่ยมเยียนไหว้พระและหาซื้อตัวกินต่างย้าอันได้แก่เครื่องขบเคี้ยวและเครื่องดื่มไปพร้อมกัน สำหรับรายการเดินเล่นหลังอาหารเย็นวันนี้ ก็มีการแวะเยี่ยมมหาเทวีแห่งสี่บ่อองค์เก่า กับ สหายเจ้าพ่อเจ้าเมียวเซ็ด ผู้ที่จะให้ความรู้ในเรื่องภาษาที่นี้แก่ข้าพเจ้าได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดินเล่นและเยี่ยมเยียนนั้น ข้าพเจ้าก็ได้เห็นว่า ถึงแม้สี่บ่อจะเป็นเมืองร้อน การทะนุบำรุงต้นไม้ทำได้ไม่มากนัก แต่บ้านแทบทุกบ้านก็ยังมีส่วนอันสวยงาม มีไม้ดอกงามสะพรั่ง แม้ถนนหนทางก็ร่มรื่นด้วยต้นไม้ใหญ่ ซึ่งส่วนมากเป็นต้นหางนกยูง และฤดูนี้ก็เป็นฤดูดอกหางนกยูงบาน จึงทำให้สี่บ่อร่มรื่นสวยงามน่าเดินเที่ยวเล่น โดยเฉพาะในเวลาตะวันตกดินแล้วอย่างนี้ และเมื่อสิ่งที่น่าสนใจคือดอกไม้ ข้าพเจ้าก็เลยได้มีโอกาสรู้จักชื่อดอกไม้ต่าง ๆ มากอีกหลายชื่อ คือ ดอกหางนกยูงเรียกว่า **หมอกกู่กู่** ส่วนราชพฤกษ์ ซึ่งกำลังออกดอกเหลืองระย้าอยู่ด้วยนั้น เรียก **หมอกไม้มุ้ม** ดอกพิกุล เรียก **หมอกเข็ดล้า** และดอกบุนนาค ซึ่งคงจะเป็นดอกไม้พื้นถิ่นที่นี้นานมาแล้ว จึงเรียกชื่อว่า **หมอกก้าก้อ** คล้ายกันกับที่เรียกในภาษาคำตี้ว่า **มังก้ากู่** ส่วนดอกสารภีเขาก็มีเรียกว่า **สุระผี** และก็ได้ทราบว่าลูกคำตี้ใช้ย้อมผ้า นั้น คนที่นี้เรียก **หมากคำ** เช่นเดียวกัน แต่ส่วนที่ย้อมเป็นสีครามนั้น ใช้ย้อมด้วย **ห้อม** อย่างที่ชาวคำตี้ใช้ย้อมก็มี ใช้ย้อมด้วย **ฮัน** ก็มี ได้ยินสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชาวคำตี้แล้วอดนึกถึง ใบน้ำพ่านไม่ได้ เมื่อถามดูก็ได้ความว่า ที่นี้มีไม้ผลชนิดหนึ่ง ซึ่งเมื่อถูกเข้าแล้วจะมีอาการคันและพ่านเช่นเดียวกับใบน้ำพ่านนั้น มีชื่อเรียกว่า **หมากก้ายฮ้อน** ก้ายนั้นคือ คาย คั้น พ่าน นั้นคืออาการเจ็บชาและเสียแปลบปลาบ ซึ่งคงจะเป็นคำเดียวกับ **พ่าน** ของคำตี้นั่นเอง พูดกันถึงต้นไม้ผลไม้แล้วก็มีแปลกอยู่อย่างหนึ่งที่มะม่วงดีไม่มีในรัฐชาน ทั้ง ๆ ที่ต้นมะม่วงมีขึ้นอยู่ทุกแห่งหน เจ้าเมียวเซ็ดกล่าวว่า ส่วนมากมักมีตัวมด ๆ เข้าไปไซ้กินเสียก่อนแล้ว และเห็นจะเหตุนี้เอง ชาวไทยใหญ่จึงเรียกว่า **หมากม้ง** ม้งนั้นตรงกับคำบ้งของเรา แต่เขาใช้หมายถึงทั้งบ้งและหนอนทุกชนิด ยกเว้นแต่หนอนในอุจจาระซึ่งยังคงใช้คำว่าหนอนอยู่ และเมื่อพูดถึง หนอน ย่อมหมายถึงหนอนชนิดนั้นชนิดเดียว

เจ้าเมียวเซ็ดเป็นครูใหญ่ที่มีคนรู้จักทั้งเมือง เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะผ่านไปทางใด ก็มักจะมีคนทักทายปราศรัย เชื้อเชิญให้เข้าไปนั่งคุยในบ้าน และเพียงแค่ทักทายกันนอกบ้าน ไม่ได้รับเชิญเข้าไปหมดทุกแห่ง กว่า จะผ่านไปเป็นถนน ๆ ก็พอดีค่ำ ซึ่งก็พอดีเวลาที่จะเข้าไปไหว้พระตามวัด และข้าพเจ้าก็อดแปลกใจไม่ได้ที่ได้ยิน เจ้าเมียวเซ็ดออกชื่อวัดที่พา ข้าพเจ้าไปไหว้พระว่าวัดพระโหลง ข้าพเจ้าไม่เคยทราบมาก่อนว่า คำว่า วัด มีใช้ในภาษาไทยใหญ่ คิดว่าจะมีแต่คำ จ้อง ที่ยืมคำพม่ามาใช้ เมื่อถามขึ้นก็ได้รับคำอธิบายว่า ในภาษาไทยใหญ่ มีใช้ทั้งสองคำแต่ใช้ต่างกัน คือ วัด หมายถึงที่ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ไม่มีพระภิกษุสงฆ์อยู่ แต่จ้อง นั้นหมายถึงที่อยู่ของพระสงฆ์โดยจำเพาะ บางทีก็มีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ด้วย ที่วัดพระโหลงที่เรามาไหว้นี้มีแต่พระพุทธรูป ซึ่งพระพักตร์เป็นแบบอย่างพระพุทธรูปพม่า บริเวณวัดสะอาดดีพอให้นั่งเข้ามาสงบจิตใจ และก็ได้เห็นคนเข้ามาไหว้พระนั่งหลับตานิ่งกันอยู่นาน ๆ ไม่ทราบว่าจะสวดมนตร์หรือบำเพ็ญกัมมัฏฐานไปพร้อมกัน ซึ่งที่จริงก็น่าจะทำให้ในเมื่อเวลานั้นเป็นเวลาว่างการงาน อากาศเย็นสบาย จิตใจผ่องใส การเปิดวัดให้คนไหว้พระได้จนถึงเวลาค่ำก็น่าอย่างนี้จึงนับว่าสะดวกและเหมาะสมแก่ความเป็นอยู่ของคนที่นี่เป็นอย่างดี และดูเหมือนคนที่นี่ซึ่งไม่ว่าจะเป็นพม่าหรือไทยใหญ่ออกจะนิยมการไปไหว้พระยิ่งกว่าสิ่งใด ไม่ว่าเขาจะพาไปชมอะไร มักจะต้องแทรกการไปชมวัดไว้ด้วยเสมอ ทั้งเมื่อได้ทราบข่าวข้าพเจ้าลู่บางกอกมาเขาก็พากันถามถึง เมี่ยงญา หรือ พระแสงเขียว ซึ่งคือพระแก้วมรกตของเรา แต่ละคนต่างใฝ่ฝันที่จะได้มาบางกอก ซึ่งเขาเรียก เมืองกอก (เมืองกอก) เพื่อมาไหว้พระแสงเขียว ดู ๆ ก็ไม่ผิดกับที่คนไทยใฝ่ฝันจะได้ไปเห็นเมืองอเมริกา

ออกจากวัดมา ก็มาถึงบริเวณชุมชนซึ่งเมื่อติดต่อกับเรื่องวันเวลารวมแล้วจากสี่บ่อไปยังเมืองไทยแล้ว ก็มีโอกาสดูเห็นตึกกัน (ของกิน) ของคนที่นี่ซึ่งดูไม่ค่อยจะแตกต่างกับที่บ้านเรานัก โดยเฉพาะที่หน้าโรงภาพยนตร์ สิ่งที่มีตึกตึกก็คือ อ้อยซ่อม (อ้อยเสียบไม้เป็นพวง) โถ่หลินโค่ (ถั่วลันเตา) เม็ดหมอกห่วยวัน (ดอกทานตะวัน) โถ่ ตัวแมงไต่ทอด ซึ่งเขาก็เรียกว่า โถ่ เช่นเดียวกัน สิ่งแปลกตาอยู่อย่างหนึ่ง เพราะยังไม่เคยเห็น และเคยได้ลองก็คือ จ้าสานโก๊ จ้าสานคือวุ้นเส้น เป็นคำพม่า เขาโก๊ (ยำ) กับมะละกอดิบซอย ถั่วลันเตาป่น กุ้งแห้ง ผสมกับข้าวที่คลุกพริกป่นไว้เป็นสีแดง ๆ เคล้ากับน้ำมัน กระเทียมเจียว น้ำมันขาม และน้ำปลา กินแกล้มกับไข่ต้มหรือ หนังกุ้ง ซึ่งคือหนังกุ้งทอดทำนองเดียวกับแคบหมู ถ้าเป็นยามที่ร่างกายปกติ ข้าพเจ้าคงจะขอลองสักนิดพอให้รู้รส แต่ในขณะนี้ ข้าพเจ้ายังไม่กล้า เกรงว่าน้ำมันขามกับมะละกอดิบจะไปก่อความเดือดร้อนให้อีก และที่จริงร่างกายก็ยังไม่ต้องการอาหารอื่นใดนอกจากน้ำ ซึ่งข้าพเจ้ากำลังมองหาอยู่ด้วยความกระหาย และอดแปลกใจไม่ได้ที่เห็นเต้าหอยแห้งก็มีขายที่นี่ด้วย คนขายเป็นคนไทยใหญ่เช่นเดียวกับคนท่าและคนขายเต้าหู้ขาว เต้าหู้ทอด (ที่เขาเรียกโถ่พู่) ตามตลาดทั่วไปในรัฐชาน ซึ่งนับเป็นของแปลกของคนกรุงเทพฯ ได้อีกอย่างหนึ่ง

ในขณะที่เรากำลังเดินกลับบ้านนั่นเอง ก็ได้ผ่านร้านขายน้ำอ้อยหีบแช่น้ำแข็ง ทั้งเจ้าเมียวเซ็ดและข้าพเจ้ายืนมองตากันอย่างจะปริกว่าควรแวะหรือไม่ แต่ด้วยความกระหายน้ำด้วยความเหน็ดเหนื่อยที่เดินมาไกล และด้วยความอบอุ่นในยามนั้น เพียงแค่คำร้องเชิญ เจ้าเมียวเซ็ดก็พร้อมที่จะเข้าไปและมีข้าพเจ้าตามเข้าไปด้วยโดยดี และแม้จะไม่ค่อยแน่ใจในเรื่องความสะอาดนัก เราทั้งสองก็ตั้งหน้าตั้งตาดื่มน้ำอ้อยแก้วใหญ่ที่แม่ค้าแถมให้เป็นพิเศษแก่ครูใหญ่และแขกของครูใหญ่ราวกับว่าน้ำอ้อยแก้วนั้นเป็นน้ำทิพย์อันโอชะ ข้าพเจ้าลืมนึกถึงเรื่องท้องลุท้องกว่าไปชั่วขณะหนึ่ง แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็กะเอาว่า หากเกิดเป็นอะไรขึ้น ก็ ยามี ยังมี

เจ้าเมืองเชด ที่วัดพระโหลง เมืองสืบ่อ

ยักษ์เฝ้าประตูวัดพระโหลง อยู่ตรงกำแพงวัด

ซัลฟูอีกนับร้อย ค่อยไปแก้ไขเอาภายหลัง แต่ก็โชคที่ที่น้ำอ้อยแก้วใหญ่นั้น ไม่ได้ไปทำพิษรบกวนอะไรในเช้าวันรุ่งขึ้น ข้าเช้าวันนั้นเจ้าเมียวเซ็ดพาข้าพเจ้าไปชมตลาดซึ่งเขามีเป็นประจำทุกวัน แม่ค้าเข้า เส้น (คือขนมจีนต้มอย่างก้วยเตี่ยวลวก) ยังเลี้ยงข้าเส้นกับหนังปiongมาเสียอีก ซึ่งถึงจะมีรสจัด ทั้งเผ็ด เปรี้ยว เค็ม ก็ยังไม่มีพิษสงเป็นอันว่าอาการเป็นปกติดีแล้ว ยังมีก็แต่ความไม่แข็งแรงจะสู้กับอากาศร้อนเมืองสี่ป้อได้นาน ซึ่งถึงแม้ว่าจะอยากได้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนได้ชมบ้านชมเมืองให้ทั่ว ข้าพเจ้าก็ตราตรึงไปไม่ได้ทั้งวันอย่างเคย ซึ่งเจ้าเมียวเซ็ดก็รอบคอบพอที่จะพาไปใกล้ ๆ ชั่วครูชั่วยาม และกลับมาพัก พอหายเหนื่อยจึงจะออกไปอีก แต่ในเวลาบ่ายนั้นสงวนเวลาไว้เรียนกับครู ส่วนเจ้าเมียวเซ็ดก็ต้องรับแขก ซึ่งเป็นผู้ปกครองมาฝากเด็กบ้าง และเป็นลูกศิษย์เก่าที่ไปเรียนต่อต่างที่บ้าง ได้เห็นสาวรุ่น ๆ ที่เขาเรียกว่าสาวฮ้ายเหล่านี้แล้ว ข้าพเจ้าเห็นจริงตามที่เขายกให้ว่าสาวฮ้ายหลิ่วสี่ป้อ คือพวกผู้หญิงสวยมีสี่ป้อ เพราะแต่ละคนมีผิวพรรณ ผุดผ่อง รูปหน้าสวย รูปร่างดี แม้น้องสาวเจ้าเมียวเซ็ดที่เป็นลูกพี่ลูกน้องกันและเจ้าเมียวเซ็ดเรียกว่า นางน้องนั้นก็สวยอย่างน่าทึ่ง เสียดยที่ฟิล์มมาหมดเสียที่เมืองกิ่ง หาซื้อที่สี่ป้อก็ไม่ได้ จึงไม่มีรูปคนงามเมืองสี่ป้อมาอวดกัน

การไต่ยนหาสนทนาปราศรัยกันด้วยเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เป็นธุระการงานและที่เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไปทำให้มีโอกาสได้ฝึกหูมากยิ่งขึ้น กับทั้งยังได้เจ้าเมียวเซ็ดผู้เป็นครูและรู้ภาษาอังกฤษช่วยอธิบายให้เข้าใจได้แจ่มแจ้ง แต่กระนั้นก็ยังมียออีกมาก ที่นึกไม่ออก และยากจะเข้าใจ ถ้าไม่ได้เห็นของจริง เช่นชื่อส่วนต่าง ๆ ของเกวียนของเรือน เป็นต้น และเจ้าเมียวเซ็ดหัวเราะงอหาย เมื่อข้าพเจ้าพูดถึงนางน้องว่า อายุตั้งสิบห้าสิบหกแล้วเหตุใดจึงยังไม่มีชื่อจริง ๆ และสวยออกอย่างนี้ควรจะต้องตั้งชื่อให้เพราะ ๆ และน่าจะชื่อ จ้อมเอิ้น (จ้อมเรือน) เพราะทั้งสวยทั้งขยันทำงานเก่งเป็นเยี่ยมยอดอยู่ในบ้านนี้ และข้าพเจ้าคงจะนึกเคืองเจ้าเมียวเซ็ดเอาทีเดียว ถ้าเธอไม่หยุดหัวเราะและอธิบายให้ฟังว่า คำว่า จ้อม นั้นแปลกว่ายอดได้จริง ๆ เช่นเป็นเจ้าเป็นจ้อม และจ้อมเอิ้นในภาษาของเธอก็หมายถึงยอดเรือน ซึ่งคือ อกไก่ ที่เป็นไม้สันหลังคารเรือน ก็เลยได้เรื่องสนุกไว้หัวเราะกันเล่นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งทำให้สี่ป้อเป็นที่น่าทึ่งยิ่งกว่าที่แห่งอื่น และถ้าไม่ติดขัดด้วยเรื่องโปรแกรมที่เจ้าฉายเมืองกำหนดวันไว้อย่างแน่นอนแล้ว ข้าพเจ้าคงจะไม่จากสี่ป้อไปง่าย ๆ และเจ้าเมียวเซ็ดเองก็คงจะไม่ยินดีให้ข้าพเจ้าจากไปเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะปรากฏว่า เธอได้มาแจ้งแก่ข้าพเจ้าด้วยความยินดีว่ารถเมล์เสีย ออกเดินทางไม่ได้ในวันนี้ และถึงแม้ข้าพเจ้าจะได้เตรียมเก็บเครื่องนอนและจัดข้าวของไว้พร้อมที่จะออกเดินทางในวันนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่เสียใจในชวานั้นเลย กลับยินดีไม่แพ้กันที่จะได้อยู่สี่ป้ออีกวันหนึ่ง ซึ่งก็ทำให้ได้มีโอกาสไปชม เจดีย์ป้อโจ อันเป็นที่เลื่องลือ เพราะมีความสำคัญในประวัติศาสตร์ ด้วยว่า เป็นเจดีย์ที่สร้างเป็นที่ระลึกถึงเจ้านางมอน หรือที่พม่าเรียกว่า ซอหม่นละ ราชธิดาเจ้าฟ้าหม่นเมือง กษัตริย์ไทยใหญ่ ครองเมืองเมมา ซึ่งเจ้าฟ้าหม่นเมืองได้ถวายพระเจ้านอโรธาเมื่อพระเจ้าโนรธากลับจากขอพระเขี้ยวแก้วจากเมืองจีน และได้มาแะที่เมืองเมมา แต่ด้วยความริษยาของเหล่านางใน เจ้านางมอนถูกใส่ความว่าเป็น แม่พ่อ (ผีกระสือ) และถูกขับออกนอกบ้านนอกเมืองจนกระทั่งได้มาตาย ณ ที่นั้นด้วยความอับอายและตรมตรอมใจ เจดีย์นั้นชื่อเป็นไทยแกมพม่า คือ ป้อ (พ่อ) กับ โจ้ (ตอนรับ) แปลว่า พ่อมารับ.เจ้าฟ้าหม่นเมืองผู้เป็นบิดาเป็นผู้สร้างไว้ เรื่องเล่ากันมาว่าดังนี้ และเรื่องนี้เป็นที่รู้กันทั่วทั้งซานเสตท เห็นว่ามีผู้สร้างเป็นภาพยนตร์ด้วยเมื่อหลายปีมาแล้ว

เมื่อรถเมลล์ได้มาช่วยยัดเวลาให้ข้าพเจ้าได้อยู่สู้อยู่เนิ่นนานไปอีกวันหนึ่งแล้ว ก็ถึงเวลาที่จะต้องมาพาตัวข้าพเจ้าไป และถึงเจ้าเมียวเซตจะส่งเสียฝากฝังกับคนขับรถให้ดูแลให้ความสะดวกแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างดีแล้วก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยังอดกังวลใจไม่ได้ ด้วยว่าครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าจะเดินทางในรัฐซานเตลัส ฟังหวังอยู่ว่าข้าพเจ้าคงจะถึงที่หมายโดยปลอดภัย และได้รับความช่วยเหลือจากชาวไทยใหญ่ผู้มีใจเอื้ออารี เช่นที่เคยได้รับมา โดยเฉพาะจากเจ้าเมียวเซต ซึ่งข้าพเจ้าได้มีโอกาสรู้จักและชอบพอรักใคร่ และถึงแม้จะจากไปก็ยังอดมิ ใจจับใจถึงมิได้

เมืองไทย

รถเมลล์ในรัฐซานเตลัสเป็นแบบนี้เอง นอกจากจะมีกำหนดการเดินทางแบบตามสะดวกแล้ว ก็ยังเดินทางแบบตามใจคนโดยสารทุกคน ใครจะขึ้นจะลงที่ไหน เมื่อไร เป็นได้ทั้งสิ้น ระยะทาง ๖๓ ไมล์ ควรจะถึงที่หมายใน ๓ ชั่วโมง จึงกลายเป็นเกือบ ๗ ชั่วโมง ข้าเมื่อถึงที่หมาย ข้าพเจ้าคงจะขัดและคอกก็คงจะเคล็ดที่ต้องนั่งตะแคงตัวเบียดเสียดกันมาตลอดเวลา ด้วยว่าที่นั่งสำหรับคนโดยสารมีไม่พอกับจำนวนคน แต่กระนั้นก็ตาม ข้าพเจ้าก็เห็นว่าการมีบริการรถเมลล์ ก็ยังช่วยการติดต่อคมนาคมของรัฐซานเตลัสได้เป็นอย่างมาก ดีกว่าที่จะไม่มีเสียเลย เช่นเดียวกับการไปรษณีย์ ทั้งที่ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นที่ทำการไปรษณีย์หรือตู้ไปรษณีย์เลยตลอดทางที่ผ่านมา นับตั้งแต่ออกจากตองยีมาแล้ว แต่เมื่อได้ยินว่ามีบริการไปรษณีย์ทั่วไปข้าพเจ้าก็ยังยินดี และเชื่อแน่ว่า บัดนี้โทรเลขเจ้าชายเมืองที่บอกกำหนดวันมาถึงเมืองไทย คงจะมาถึงมือผู้รับแล้ว และเมื่อเจ้าของบ้านรู้ตัวแล้วว่าจะมีแขกมาพัก ข้าพเจ้าผู้เป็นแขกคงจะสะดวกใจไปด้วย นี่ก็ได้นั่งข้าพเจ้าก็สบายใจ แม้ว่ารถเมลล์จะเดินทางอย่างถึงก็ช่างไม่ถึงก็ช่าง ข้าพเจ้าก็ยังไม่วางใจจะเดือดร้อนมากนัก

เดินทางมาได้ ๒ ชั่วโมง รถเมลล์หยุดให้คนกินอาหารซึ่งข้าพเจ้าก็ได้ลงมากับเขาด้วย เพื่อยืดแข้งขาอันขัดยอก และเลือกหาสิ่งอันพอจะกินได้ เพราะถึงแม้ขณะนี้จะมีเพียง ๑๐.๐๐ น. แต่เมื่อไม่มีใครสามารถบอกได้ว่ารถจะถึงที่หมายเมื่อใดและข้างหน้าจะมีที่ซื้อได้หรือไม่ ก็จำเป็นต้องเลือกทางที่ปลอดภัยไว้ก่อน และข้าพเจ้าก็เห็นแต่ โถพุโ้ (เต้าหู้ทอด) อย่างเดียวที่พอจะกินได้ จึงตรงเข้าไปสั่ง และไม่ทันต้องบอกว่าต้องการเท่าไร แม่ค้าก็หยิบใส่ใบตองพร้อมทั้งเหยาะน้ำจิ้มให้เสร็จ และบอกว่า **หมาด** ซึ่งคงจะเป็นอัตรามาตรฐานที่ใคร ๆ เขาซื้อกัน แต่ว่าคำว่า **หมาด** เป็นคำใหม่ที่ข้าพเจ้ายังไม่เคยได้ยินเลย เพราะนับตั้งแต่ออกเดินทางมาก็ดูเหมือนจะยังไม่เคยซื้ออะไรด้วยตัวเองสักครั้งเดียว และเท่าที่รู้และได้ยิน ก็ได้ยินแต่คำว่า **จืด** (คนที่นี้ออกเสียงเป็น **จิบ**) และ **เปีย** เท่านั้น (๑๐๐ เปียเป็นหนึ่งจืด) เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงยืนยันไม่ทราบจะหยิบเงินให้แม่ค้าเท่าไร แต่เพื่อความสะดวก ข้าพเจ้าจึงควักเงินทั้งหมดที่มีออกมา ทั้งแม่ค้าและเพื่อนคนโดยสารที่ยืนอยู่ใกล้ ๆ ได้ช่วยกันเลือก และไม่ช้าเขาก็ร้องกันออกมาเป็นเสียงเดียวว่า **เมิดหนึ่งโน้แม่หมาด** นิง ข้าพเจ้าก็เลยได้มีความรู้เรื่องอัตราเงินเพิ่มขึ้นอีกตามที่ผู้มีใจอารีเหล่านี้อธิบายให้ฟัง และก่อนจะได้รู้อย่างอื่น ข้าพเจ้าก็ได้รู้ว่าเขาเรียกเงินเหรียญชนิดต่าง ๆ ว่า **เมิด** ทั้งหมด ซึ่งฟังดูออกจะน่าขันสำหรับชาวกรุงเทพฯ ผู้ไม่เคยใช้ **เมิด** ในลักษณะอย่างนี้ ส่วน

---

* ใจจดจ่อและคิดถึง

* ที่จริงคำนี้ ควรจะออกเสียงว่า **มาด** แต่คนส่วนมากโดยเฉพาะในแถบนี้ มักออกเสียงซึ่งตรงกับเสียงไทยของเราเป็นเสียงเอก

เม็ดที่เขาเรียกว่าหมาดหนึ่งนั้นก็เป็นเงินเหรียญราคา ๒๕ เปีย อันใหญ่ขึ้นที่มีราคา ๕๐ เปีย นั้นก็เรียกได้ว่า ๒ หมาดหรือ ๕ มู มูหนึ่งมีราคา ๓๐ เปีย และเหรียญเม็ดอ่อนสุด ก็คือ ๕ เปีย ซึ่งคนที่นี้เรียก เปี หนึ่ง เสียงคล้ายกับคำว่าเปียซึ่งหมายถึง จีบหนึ่ง ที่นี้ เพราะฉะนั้นจึงออกจะฟังสับสนไม่ทราบว่าเป็น ๕ เปีย หรือ ๑๐๐ เปีย หรือเปียเดียว และถ้าเป็นอัตราครึ่ง แทนที่จะใช้คำไทยว่า ครึ่ง กลับใช้คำพม่าว่า **คว้าย** คำว่าหมาดเข้าก็ว่าเป็นคำพม่าเหมือนกัน ซึ่งฟังดูคล้ายคำบาทของเรา ทั้งถ้าเทียบตามอัตรารัฐบาลแล้วราคาก็จะเท่ากันทีเดียว เรื่องคำไทยใหญ่ที่ตรงกับคำพมานั้นเป็นเรื่องใหญ่ที่ยังไม่มีใครได้สืบสาวกันว่าคำใดเป็นคำไทยใหญ่ที่พม่ายืมไป และคำใดเป็นคำพม่าที่ไทยใหญ่อืมมาใช้ แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าไม่สนใจเรื่องนี้นัก เพราะมีเรื่องอื่นที่น่าสนใจกว่าอีกมากมาย และเรื่องที่จะต้องสนใจในขณะนี้คือ เงินเหรียญเม็ดอ่อน ๆ คือ ๕ เปีย ๑๐ เปียนั้นไม่มีใครยอมรับ แม้ว่ารัฐบาลพม่าจะเปลี่ยนอัตราเงินเป็นแบบทศนิยมคือ ๓ จีบให้มี ๓๐๐ เปียแล้วก็ตาม คนแถบนี้ก็ยังไม่ยอมแก้ไขวิธีการใช้เงินของเขา ยังคงให้ ๑ จีมี ๑๖ แอนนาอยู่อย่างเดิม หมาดหนึ่งก็มีค่าเท่า ๔ แอนนา ข้าพเจ้ายังจะยินดีเป็นพิเศษถ้ามีเงินเหรียญอย่างเก่ามาให้เขา แต่ถึงจะไม่มีเงินเหรียญอย่างเก่า เงินเหรียญอย่างใหม่ที่ใช้อยู่ปัจจุบันนี้ก็ยังคงเป็นที่ต้องการมากกว่าธนบัตรบางคนจะไม่ยอมรับธนบัตรเลย ดังที่ข้าพเจ้าเห็นเมื่อมาตามทางที่จะไปยังเชียงลม เพราะฉะนั้นจะมาทางที่แถบนี้จึงต้องมีเงินเหรียญติดตัวมามาก ๆ แต่ว่าข้าพเจ้าไม่ค่อยได้รู้ถึงเรื่องอันยุ่งยากเหล่านี้มากนัก ด้วยว่าไม่ค่อยมีโอกาสได้ใช้เงิน ไปที่ไหนก็ได้ไปเป็นแขกที่เจ้าของบ้านจะต้องต้อนรับขับสู้และเลี้ยงดูให้อิ่มหนำปิ่นตามธรรมเนียมของชาวไทยใหญ่ และถึงแม้ว่าตามแต่ละแห่งนั้นข้าพเจ้าจะไม่ได้อยู่นานเกิน ๓ คืน ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกได้ว่าตัวเองได้มาก่อความยุ่งยากให้แก่เจ้าของบ้านแต่ละแห่งอยู่ไม่น้อยทีเดียว และทั้งที่เจ้าของบ้านจะยืนยันว่าไม่เป็นไร ไม่เป็นไร ก็ยังไม่วายลำบากใจ ที่หมายปลายทางซึ่งคือเมืองไผ่ก็น่าจะเช่นเดียวกัน

เกือบ ๑๕.๐๐ น. รถจึงได้มาถึงเมืองไผ่ และเมื่อข้าพเจ้าแจ้งความจำนงค์แก่เขาว่าจะไปยังหอเจ้าฟ้าโหลง คนขับรถเมื่อส่งคนโดยสารลงที่ย่านตลาดหมดแล้ว ก็ได้พาข้าพเจ้ามาส่งยังที่หมายซึ่งอยู่ไกลจากตลาดมากอยู่ เมืองไผ่ก็เหมือนเมืองอื่น ๆ ที่ผ่านมา คืออยู่ในหุบเขาซึ่งหันไปทางไหนก็แลเห็นแต่ภูเขาสูงต่ำสลับซับซ้อน บ้านช่องผู้คนก็ไม่ค่อยแลเห็น รถแล่นมาตามถนนที่สองข้างทางมีแต่ทุ่งนาไร่โล่ง เห็นบ้านอยู่ห่างกันเป็นหย่อม ๆ ราวสิบกว่านาที่ก็มาจอดอยู่ที่ปากทางแห่งหนึ่ง ซึ่งแลเห็นตึกสีชาวงามสง่าอยู่แต่ไกล และทั้งที่คนรถของลงจากรถให้จนหมดแล้ว ข้าพเจ้าก็ยังนึกไม่ออกว่าควรจะทำอย่างไรกับของเหล่านั้น เพราะลำพังตัวเองคงขนข้าวของอันมีทั้งหมด ๔ ชิ้นเข้าไปไม่ได้แน่ และก็เคราะห์ดีมีตำรวจออกมาจากหอได้มาช่วยแก้ปัญหาพร้อมทั้งนำความไป**ต่างเล่า** (ข้าพเจ้าเดาเอาว่าคงจะเป็น หลง) เจ้าฟ้าโหลง* และมหาเทวี นับเป็นความรอบคอบของเจ้าชายเมืองอย่างหนึ่งซึ่งได้พาข้าพเจ้ามาเฝ้าทำความรู้จักก่อนหน้าแล้วที่ต้องยี่ ข้าพเจ้ารู้สึกคุ้น กับทั้งมหาเทวีก็ได้แสดงความเป็นกันเอง ลงมารับถึงหน้าตึก แต่กระนั้นเมื่อท่านทักว่า จะมากี่ไม่เห็นบอกล่วงหน้า ไม่ทราบเลยว่าจะมาถึงวันนี้ ข้าพเจ้าก็ต้องคอยชม*อีก และได้เห็นฤทธิ์กิจการไปรษณีย์โทรเลขของรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าไม่มีทางใดจะทำได้ดีไปกว่าการกล่าวคำขอโทษและเสียใจ พร้อมทั้งรับเอาเป็นความเคราะห์ร้ายของตนเองด้วยอีกเรื่องหนึ่งที่มาประสบแต่เรื่องอันเป็นเหตุให้เจ้าของบ้านไม่พอใจ ทั้งที่ไม่ใช่ความผิดของตนเองเลย แต่อย่างไรก็ตามข้าพเจ้าก็มาได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี อย่างที่จะลืมไม่ได้ง่าย ๆ เลย

-
- * โหลง คือ หลวง
  - * คอชม คือ เสียใจ

จากเอ็นเจ้าเมียวเซตมาสู่หอโหลงเมืองไหย่นี้เหมือนจากทวีปเอเชียมาสู่ทวีปยุโรป ด้วยว่าชีวิตความเป็นอยู่ช่างผิดแผกแตกต่างกัน ไม่ผิดกับอยู่คนละยุคคนละสมัย จากเรือนฝากระดานสาตั้นโต ๆ อย่างบ้านโบราณ มาสู่ตึกสองชั้นแบบทันสมัย ภายในก็ตกแต่งสวยงามตามแบบฝรั่งรวมทั้งเตาผิงที่มุมห้องรับแขกด้วย และคานแขก คือห้องที่จัดให้แขกพัก และที่กำลังเป็นที่พักของข้าพเจ้าขณะนี้ ก็เพียบพร้อมไปด้วยเครื่องใช้อันจำเป็นสรรพรวมไปได้ทั้งน้ำอันไหลแรงจากท่อน้ำในห้องน้ำที่อยู่ติดกับห้องนอน ซึ่งได้ช่วยให้ความชื้นใจสบายกายแก่ข้าพเจ้าในยามนี้เป็นอย่างยิ่ง แต่ว่าเมื่ออยู่อย่างฝรั่งก็จำต้องมีระเบียบแบบแผนอย่างฝรั่งตามไปด้วย เพราะฉะนั้นพอข้าพเจ้าเสร็จธุระเรื่องตัวเองก็พอได้ยินเสียงเรียกอยู่ข้างนอก เมื่อโผล่หน้าออกไปดู ก็ได้เห็นสาวฮ้ายหน้าตาน่ารักสองคน คนหนึ่งไว้ผมทรงหางม้า ส่วนอีกคนหนึ่ง ไว้ผมทรงออเดรย์ ซึ่งคือเจ้านางองค์ใหญ่ องค์รองนั่นเอง มารับข้าพเจ้าพาลงไปยังห้องอาหาร เพราะขณะนั้นถึงเวลาน้ำชาแล้ว และแล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็เป็นไปตามแบบฝรั่งทุกประการ นับตั้งแต่อาหาร วิธีการกินอยู่ และการพูดจา เจ้านางทั้งสองกำลังเรียนในโรงเรียนเซนต์ฟิโลมินาที่อย่างกึ่ง ถึงขั้นสูงพอแล้ว จึงพูดภาษาอังกฤษได้คล่องแคล่ว ทั้งที่กิริยามารยาทก็เข้มช้อยนิ่มนวลเป็นไทย ๆ โดยเฉพาะเจ้าตั้นเม็งผู้พี่ ซึ่งพินิจพิจารณาแล้วตั้งแต่รูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ ตลอดจนกิริยาท่าทางก็ไม่เห็นว่าไทยใหญ่กับไทยน้อยจะต่างกันที่ตรงไหน ถ้าหากแต่งกายอย่างสาวรุ่นในกรุงเทพฯ แล้ว ก็คงดูไม่ออกว่าเจ้าตั้นเม็งและเจ้าจามหอมผู้น้องเป็นไทยถิ่นไหนแน่

แต่ถึงหากเจ้านางทั้งสองจะคล่องภาษาอังกฤษทั้งเจ้าฟ้าโหลงและมหาเทวีจะรับสั่งเป็นภาษาอังกฤษกับข้าพเจ้าอยู่ตลอดเวลา แต่เมื่อถึงคราวที่จะสนทนากันเอง หรือกับชาวไทยใหญ่ด้วยกันทุกท่านก็ใช้ภาษาไทยใหญ่ เจ้าตั้นเม็งเป็นพี่นางองค์ใหญ่ น้องสาวทั้ง ๗ องค์ ซึ่งแม้แต่เจ้าจามหอมผู้ซึ่งอ่อนกว่ากันเพียงปีเดียว ก็เรียกปี ปีนอด ตามชื่อเล่น ๆ องค์รอง ๆ ลงไปก็เรียก **ปีหอม** องค์ที่สามชื่อเจ้าจามโนน น้องน้องก็เรียกกันว่า **ปีโนน** แต่ละองค์ก็แทนชื่อตนเองว่า ปี ว่า น้อง เช่นเดียวกับของเรา ถึงแม้เจ้าฟ้าโหลงและมหาเทวีก็ทรงใช้คำแทนชื่อตนเองว่า น้อง ลูก และ หลาน เมื่อรับสั่งกับญาติผู้ใหญ่ที่เป็นพี่ เป็นแม่ เป็นลุง และป้า เป็นต้น ซึ่งเป็นที่น่าฟังสำหรับข้าพเจ้าผู้ไม่เคยได้ยินมาก่อน ทั้งยังไม่คิดว่าธรรมเนียมการเรียกขานและพูดจาของชาวไทยใหญ่จะเป็นแบบที่คุ้นหูอย่างนี้ และออกจะเป็นเรื่องสะดวกสำหรับข้าพเจ้าที่ได้ใช้ภาษาอังกฤษในการสนทนา เพราะทำให้ไม่ต้องกังวลเรื่องราชาศัพท์ ซึ่งแน่เหลือเกินว่าจะต้องมีระเบียบใช้ในภาษาไทยใหญ่ด้วย และเวลาสองสามวันที่อยู่ที่นี่ หรือแม้อีกหลายวันตามที่ตั้งต่าง ๆ คงไม่ทำให้ข้าพเจ้ารอบรู้พอที่จะใช้ให้ถูกต้องได้ และคงจะน่าขันไม่น้อยถ้าหากนำมาใช้ผิด ๆ ฉะนั้นหลีกเลี่ยงไม่ใช้เสียเลย ดูจะสะดวกและปลอดภัยกว่า และเมื่อจำเป็นจะใช้ ข้าพเจ้าก็ใช้ **ข้า** เป็นคำรับและคำลงท้าย ด้วยว่าเป็นคำที่ใช้จนติดปากเพราะตรงกับ **คะ** ของเรา และบางท่านก็ว่าพอใช้ได้เหมือนกัน แต่ไม่ใช่แบบแผนของราชาศัพท์ที่นี่ที่ซึ่งจะต้องใช้คำ **น่อ** แทน สำหรับคำเรียกพ่อแม่ที่เจ้านางทั้งแปดทรงใช้อยู่ก็เป็น **อู่น่อ แม่่น่อ** บางทีก็ฟังเป็น **อู่น่อ แม่่น่อ** คำว่าอู๋ เป็นคำที่ใช้เรียก พ่อ ของชาวไทยใหญ่แถบนี้ ส่วนแถบอื่นจะใช้เช่นเดียวกันหรือไม่ข้าพเจ้าไม่ทราบ ด้วยว่าการเรียกชื่อวงศ์ญาติกันนั้น ไม่ได้เรียกตรงกันทุกถิ่นไป

ทั้งเจ้าฟ้าโหลงและมหาเทวีทรงฝึกฝนในเรื่องภาษาอยู่ไม่น้อย นอกจากจะได้เชิญผู้มีความรู้ในภาษาไทยใหญ่มาพบ เพื่อให้ความรู้แก่ข้าพเจ้าแล้ว ก็ยังได้ให้ความรู้ในเรื่องคำต่าง ๆ แก่ข้าพเจ้าอีกเป็นอันมาก ตลอดเวลา

เจ้าตื่นเม้งหรือเจ้านอด ธิดาหัวปีของเจ้าฟ้าเมืองไทย

เจ้าจามหอม ธิดาองค์ที่สองของเจ้าฟ้าเมืองไทย

ที่ได้สนทนาปราศรัยกัน มหาเทวีทรงปรารภว่า เด็กไทยใหญ่สมัยนี้พูดภาษาไม่ได้เหมือนกับพวกผู้ใหญ่ แม้เสียงที่พูดก็ผิดเพี้ยนไม่ชัดเจน ได้ยินดังนี้ข้าพเจ้าอดถามด้วยความสนใจไม่ได้ว่าเป็นเสียงใด เพราะเชื่อแน่ว่าต้องเป็นเสียงที่ออกได้ยาก เด็ก ๆ จึงออกไม่ได้เหมือน และข้าพเจ้าก็ต้องอุทานออกมาด้วยความตื่นตะลึง ในเมื่อมหาเทวีรับสั่งว่า เสียงที่ผิดเพี้ยนมีอยู่เสียงเดียวคือเสียงเออ-อ เด็ก ๆ มักออกเป็นเสียง ไอ เช่น เผอ-อ (ไคร) เป็นไผ เป็นต้น และก็จริงดังนั้น ข้าพเจ้าได้ยินเจ้านางทุกองค์รับสั่งว่า ไผ ไส่ ใจ้ แทนจะเป็น เผอ-อ เส่อ-อ เจ้อ-อ อย่างคนในแถบอื่นทั่วไป นี่เองเสียง เออ-อ นี่เองเป็นเสียงที่ออกได้ยากนักหนา พวกเราไทยน้อยได้ประสบความยุ่งยากอย่างนี้มานานหลายร้อยปีแล้ว เสียง เออ-อ อันเป็นเสียงที่ผสมเสียง อา กับ อี จึงกลายเป็นเสียง ไอ ที่เป็นเสียงผสมของอา กับ อี แต่เสียง ไอ ของคำเหล่านี้ได้แก่ ให้ ใจ ใส ใส ใน ไล (ไล) เป็นต้น นั้น เท่าที่ข้าพเจ้าฟังเจ้านางรับสั่ง หรือแม่คนอื่น ๆ ในหอพูดกัน เสียงไม่เหมือนกับเสียงไอไม้หลายทีเดียวนัก ข้าพเจ้าเองก็ออกไม่ได้เหมือน คงจะด้วยเหตุนี้เอง โบราณจารย์ของเราจึงต้องคิดรูปไม้ม้วนไว้กำกับให้รู้ว่าเป็นเสียงที่ต่างกัน การกลายเสียงของคนในรุ่นที่เห็นได้ทัน ๆ กันอย่างนี้ จึงเป็นหลักฐานที่ยืนยันได้ดีที่สุดประการหนึ่ง

หน้าที่ **ออนกว่าแหล่** คือนำเที่ยว ตามที่ต่าง ๆ นั้น เจ้านางองค์ใหญ่สองสามองค์เป็นผู้รับไป ซึ่งมีการออกไปเดินเล่นตามถนนบ้าง ในสวนบ้าง และเยี่ยมเยียนผู้รู้จักมักคุ้นบ้าง ญาติพี่น้องบ้าง ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าได้ทราบ ว่า เจ้านั้นเป็นผู้ที่มีรูปปรากฏในปฏิทิน ในฐานะที่เป็นคนงามของรัฐชานคนหนึ่ง เป็นเจ้าอาของเจ้านางเหล่านี้นี่เอง แต่ดูเหมือนข้าพเจ้าจะเป็นตัวนางแมว ไม่ว่าเจ้านอดและเจ้าจามหอมจะออนกว่าแหล่ที่ใด เป็นได้พบกับฝนทุกครั้ง บางครั้งก็พอลาที่หลบฝนได้ทัน บางครั้งก็ถึงกับเปียกปอน ข้าพเจ้าก็เลยมีโอกาสได้รู้จักเกี่ยวกับฝนและดินฟ้าอากาศไปด้วยอีกหลายคำ คำหนึ่งที่เข้าใจไม่เหมือนเราก็คือ คำว่า **ฝนมา** ข้าพเจ้าอดนึกแปลกใจไม่ได้ทุกครั้งที่เจ้านางร้องกันว่า **ฝนมา** ในเมื่อฝนตกชุกซาลงมาจนเปียกไปหมด ถามได้ความว่า ฝนมานั้นมีความหมายตรงกับฝนตก แต่ฝนที่ตกนี้มีใช้ฝนที่ตกในฤดูกลาง ถึงจะตกหนัก ไม่ช้าก็ช้า และครู่เดียวก็ได้ยินเสียงอุทานอย่างยินดีว่า **ฝนเห็ดเห่า** ซึ่งคือฝนหายแล้ว เห็ด คำนี้เห็นจะตรงกับเห็ด ของเรา แต่เราก็ไม่เคยใช้กับฝนในความหมายอย่างนี้ เรื่องคำที่ใช้ต่างลักษณะกันเช่นว่านี้ ยังมีอีกมาก เช่น คำว่า **ถีบ** เขานำมาใช้กับ ฝน ในความว่า ฝนสาดก็ได้ ใช้ว่า **ฝนถีบ** ถ้าเป็นสาดอย่างสาดน้ำ เขาออกเสียงเป็น **หาดน้ำ** เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมาได้คิดว่า จะพิจารณาแต่เรื่องเสียงและความหมายที่ตรงกันเท่านั้นเห็นจะยังไม่พอ ยังต้องพิจารณาถึงวิธีการใช้คำของเขาอีกด้วย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่ทำให้ภาษาของเราต่างกัน จนถึงกับพูดไม่เข้าใจกันทีเดียว

เวลาหลังอาหารเย็น ช่วงเป็นเวลาอันเหมาะสมสำหรับครอบครัวใหญ่ ๆ ที่มีลูกถึงแปดคน ทั้งเป็นหญิงเสียทั้งหมดด้วย ได้มาชุมนุมเห็นหน้าตาและสนทนาปราศรัยกัน คนใดถนัดการร้องรำทำเพลงก็สนุกสนานไปกับเสียงเพลงจากวิทยุและจากเทปบันทึกเสียง คนใด ๆ ก็สนทนากับบิดามารดา เป็นการได้รับรู้และรอบรู้ในวงงานการบ้านการเมืองไปพร้อมกัน เพื่อเตรียมตัวไว้สำหรับในภายภาคหน้าที่แต่ละคนอาจจะต้องมาช่วยเหลืองานในรัฐของตน และผู้ที่จำเป็นจะต้องเรียนรู้อย่างจริงจังก็คือ เจ้าต้นเม็ง ผู้เป็นลูกหัวปี ทั้งนี้เพราะจะต้องเป็น **เจ้าแก้มเม็ง*** รัชทายาทแห่งเมืองไทย ตามความเห็นชอบของเจ้าฟ้าหลวงและเจ้าฟ้าแห่งรัฐอื่น ๆ ซึ่งออกจะเป็นเรื่องที่น่าตื่นตะลึงไม่น้อยที่จะได้เห็นเจ้าแก้มเม็งและเจ้าฟ้าในอนาคตของรัฐหนึ่งในชานเสตท

* คำนี้บางคนออกเสียงเป็น **แจ่มเม็ง**

เป็นผู้หญิง และเชื่อว่าคงจะเป็นเจ้าฟ้าหญิงผู้สามารถยิ่งด้วย เพราะในขณะนี้ถึงแม้เจ้าต้นเม้งจะมีอายุเพียง ๑๖ ปีเท่านั้น ก็ยังฉลาดหลักแหลมและรอบรู้ในเรื่องเกี่ยวกับรัฐเมืองไทย ได้เล่าประวัติศาสตร์ของเมืองนี้ให้ข้าพเจ้าฟังอย่างแจ่มแจ้ง ทำให้ข้าพเจ้าได้รู้ว่าอันเมืองไทยนี้แต่เดิมอยู่ในอาณาจักรแสนหวีจนถึงสมัยเจ้าฟ้าเสือจำฟ้า ได้เกิดมีการชิงบัลลังก์กันขึ้น ในสมัยที่อังกฤษเข้ามายึดครองแล้วนี้เอง อังกฤษจึงแบ่งแสนหวีออกเป็นสองเขต เขตหนึ่งเรียกว่าแสนหวีเหนือ ซึ่งคือแสนหวีในปัจจุบันนี้และให้ขุนนางต้นซุง เป็นเจ้าฟ้าครอบครอง บรรดาเจ้าในเครือแสนหวีทุกวันนี้จึงล้วนแต่สืบมาจากขุนนางต้นซุงนี้ทั้งสิ้น ส่วนอีกเขตหนึ่งซึ่งคือแสนหวีใต้ อันเป็นเขตของรัฐเมืองไทยนี้ให้อยู่ในครอบครองของเจ้าฟ้าเสือจำฟ้า สืบทอดมาจนถึงเจ้าฟ้าเสือหม่ม เจ้าฟ้าโหลงองค์ปัจจุบัน และคงจะถึงเจ้าต้นเม้งในกาลข้างหน้า ซึ่งถึงแม้จะไม่ใช่ลูกชาย ก็ยังเป็นทีภาคภูมิใจแก่พ่อแม่เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ตามที่ข้าพเจ้าสังเกตเห็น

เมื่อได้ฟังเจ้าต้นเม้งเล่าประวัติศาสตร์ของเมืองไทยเพียงแค่นี้ ข้าพเจ้าอดอยากรู้ต่อไปไม่ได้ว่าเหตุใดรัฐชานจึงแบ่งแยกออกเป็นรัฐใหญ่น้อยถึง ๓๓ รัฐ และด้วยเหตุที่แต่ละรัฐก็มีเจ้าฟ้าปกครอง เชื้อสายของเจ้าฟ้าจึงมีมากมาย และจะมีต่อไปไม่มีวันหมดด้วย เพราะไม่ว่าจะเป็นลูกเจ้าฟ้า หลานเจ้าฟ้า เหลนเจ้าฟ้า ก็ยังคงใช้คำว่า เจ้า นำหน้าชื่อได้เรื่อยไป รัฐชานจึงเป็นดินแดนแห่งเจ้าและเจ้านาง จนถึงกับมีเพลงร้องแต่งว่า เกือไต้ เกือเจ้า เกือขุน คือ เครือ (เชื้อสาย) ไทยเป็นเครือเจ้าเครือขุน แต่ว่าประวัติศาสตร์ของไทยใหญ่นี้ยังไม่มีบันทึกเป็นภาษาอังกฤษ ข้าพเจ้าเองก็ยังไม่สันดานในตัวอักษรไทยใหญ่ พอจะอ่านเองให้รู้เรื่องในวันสองวันได้ จึงจำเป็นต้องละความอยากรู้ไว้เพียงแค่นั้น และหันกลับมาสนใจในเรื่องภาษาอีกต่อไป แต่ก็น่าเสียดายที่โอกาสจะได้ศึกษาหาความรู้ที่เมืองไทยนี้มีไม่มากนัก พักอยู่ได้เพียงสองสามวันก็ต้องออกเดินทางมายังลาโซซึ่งอยู่ห่างจากเมืองไทยไม่ถึง ๖๐ ไมล์ และนอกจากจะให้ที่อยู่ทีกินให้อาสาได้ศึกษาหาความรู้เรื่องภาษาไทยใหญ่ในรัฐเมืองไทยแล้ว เจ้าฟ้าโหลงก็ยังได้กรุณาจัดรถไปส่งให้ถึงที่หมายโดยสะดวกและปลอดภัยโดยมีเจ้านางทั้งสอง สาวใช้ และตำรวจ (พร้อมด้วยอาวุธ) สองนายมาส่งด้วย และข้าพเจ้าก็ได้ถึงที่หมายด้วยความเรียบร้อยปลอดภัยและสนุกสนาน จนยากที่จะลืมพระคุณทั้งนี้ของท่านเสียได้ และก็หวังอยู่ว่าความตั้งใจจริงที่จะศึกษาภาษาอันเป็นที่รักของท่านตลอดจนนำมาเป็นประโยชน์แก่การศึกษาทางภาษานี้ จะเป็นการทดแทนพระคุณท่านได้ประการหนึ่ง

อันคำว่า ลาโซ นี้ เรียกตามเสียงพม่า หากเรียกตามเสียงไทยแล้วจะเป็นคำว่า ล่าเสี้ยว ถามความหมายดูก็ไม่มีผู้ทราบว่าเป็นอะไร ข้าพเจ้าจะไม่เป็นทีสนใจเสียอีก เขาว่า เรื่องชื่อแล้วไม่จำเป็นต้องแปล แต่ข้าพเจ้าก็ว่ามันน่าจะมีเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่บ้าง เขาจึงตั้งชื่อเช่นนั้น ครั้นเวลาล่วงเลยมานาน คนพากันลืมเรื่องราวเสียหมด ชื่อนั้น ๆ จึงกลายเป็นไม่มีความหมายไป เขาก็ว่า ก็น่าจะจริงอยู่ แต่บางทีเรื่องเหล่านั้นหาใช่เรื่องดั้งเดิมไม่ คนมาแต่งขึ้นภายหลังเพื่อให้เข้ากับ ความหมายของชื่อก็มี ซึ่งก็จริงของเขา ดังที่ข้าพเจ้าได้เห็นเองมาแล้ว ที่คนพยายามแปลชื่อให้มีความหมายแล้วชักนิยายประกอบ ชื่อเมืองไทยก็เหมือนกัน ถึงแม้จะไม่มีการนิยายประกอบ ก็ยังไม่เห็นที่มาของชื่อนั้นว่าเหตุใดจึงออกเสียงว่า ไทย ที่แปลว่าอยู่ตาม ๆ กันไป และเมื่อมาตามทางข้าพเจ้าช่างอยากจะได้ชื่อให้ใหม่ว่า เมืองไต้ คือเมืองแห่งตัวแมงไต้ เพราะได้ยินเสียงแมงไต้ร้องกันขรมระมไปทั้งป่า แต่คณะของเราก็คงโชคไม่ดีมีโอกาสฟังเสียงเจ้าจามห่อมร้องเพลงฝรั่งแข่งกับเสียงแมงไต้มาตลอดทาง และคงจะเป็นด้วยเพลินเสียงเพลง หนทางอันคดเคี้ยวนั้นจึงไม่ก่อความยุ่งยากอย่างใดให้

และดูเหมือนลัดนิ้วมือเดียวเราก็มายังทางแยกที่จะไปสี่ป้อและลาโซ หนทางตอนนี้เป็นทางหลวงซึ่งกว้างและเรียบตลอดไปจนเข้าเขตลาโซ

ลาโซ

มาถึงลาโซนี้แล้ว ข้าพเจ้าอดรู้สึกตื่นไม่ได้ ไม่ผิดกับบ้านนอกเข้ากรุง ทั้งนี้เพราะบรรยากาศที่ลาโซ ผิดกับที่อื่น ๆ ทุกแห่งที่ผ่านมา ด้วยว่าถนนหนทางคึกคักไปด้วยรถเก๋งงามหรู ผู้คนก็แต่งตัวโก้เก๋สวยงาม ทั้งยังมีมากหน้าหลายตาทั้งจีน พม่า แขก ฝรั่งเศส ฝรั่งบ้านช่องก็หนาแน่นและปลูกแบบสมัยใหม่เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้รวมทั้งบ้านพักเจ้าขุนเมือง ผู้ที่ข้าพเจ้าจะมาพักด้วย ซึ่งเป็นตึกชั้นเดียวกะทัดรัด รมรื่นไปด้วยต้นไม้ใหญ่ที่กำลังสวยงามด้วยดอกกล้วยสีที่สีเหลืองหม้อบนานสะพรั่งอยู่ตามใต้ต้น

เรามาถึงที่นี่เมื่อ ๑๑.๐๐ น. จึงไม่ได้พบเจ้าขุนเมือง ได้พบแต่เจ้านางโองหมาผู้เป็นชายา พร้อมด้วยลูกหญิงชาย เจ้าขุนเมืองเป็นญาติผู้ใหญ่ของเจ้านางเมืองมหาเทวีเมืองไทย มีศักดิ์เป็นลุง เพราะฉะนั้นเจ้านางทั้งสองจึงสนิทสนมคุ้นเคยกับทุกคนในครอบครัว บรรดาบุตรธิดาของเจ้าขุนเมืองพูดภาษาอังกฤษได้คล่องแต่ไม่สนัดในภาษาไทยใหญ่ ซึ่งออกจะเป็นเรื่องน่าแปลกอยู่ ท่านเจ้าของบ้านต้อนรับด้วยความยินดีที่มีแขกชาวกรุงเทพฯ มา ได้เชิญเข้าไปในห้องรับแขก ซึ่งงดงามไปด้วยดอกไม้สีสวยสดตามที่ที่เหมาะสม โดยเฉพาะที่หน้าตาคู่ที่มีดอกเดซี่สีเหลืองชูก้านแข็งอยู่ในกระเช้าดอกไม้ใบใหญ่นั้น และน้ำหมากแก้ง (น้ำมะขาม) ที่เจ้าของบ้านนำมาเลี้ยงนั้นก็เหมาะแก่เวลาอย่างยิ่ง ทั้งที่ลาโซในยามนี้อากาศกำลังเย็นสบาย ไม่ร้อนเหมือนสี่ป้อ ข้าพเจ้าดื่มน้ำหมากแก้งนั้นอย่างเต็มอกเต็มใจโดยไม่ได้คำนึงถึงสุขภาพทางท้องเลย ทั้งที่เมื่อก่อนออกเดินทางก็ยังกระอักกระอ่วนด้วยเนื้อสัมผัสกับหนังปองและกระเทียมดิบที่กินเข้าไปเมื่อปลายวานนี้ แต่จะอย่างไรก็ตาม ความสมัยใหม่ของบ้านนี้ คงจะช่วยให้ความสะดวกในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี และกำลังที่ข้าพเจ้าเพลินชมความสมัยใหม่ต่าง ๆ ในห้องรับแขกอยู่นั้นเอง ข้าพเจ้าก็ได้ยินเจ้าโองหมาถามเจ้าตั้นเม็งเป็นภาษาไทยใหญ่ว่า **เต๋นอันอันอะเหลอ-อ** คือ จะนอนบ้านใครหรือจะค้างที่ไหน ข้าพเจ้าเห็นเจ้าตั้นเม็งทำท่าทาง ซึ่งข้าพเจ้าเองก็ยังไม่พังก้าวเหตุใดท่านเจ้าของบ้านจึงถามเช่นนั้น หรือท่านจะไม่ได้รับจดหมายเจ้าฉายเมืองที่ข้าพเจ้าฝากมาละกระมัง ถ้าเป็นเช่นนั้นก็นับเป็นเคราะห์ร้ายของข้าพเจ้าอีก และกำลังที่นี้ก็อยู่อย่างนี้ก็พอดีเจ้าตั้นเม็งอธิบายเรื่องราวความเป็นมาให้ทราบพร้อมทั้งเท้าความถึงจดหมายเจ้าฉายเมืองที่ฝากมา เจ้าโองหมาจึงนึกขึ้นได้ และแล้วทุกอย่างก็เรียบร้อย เพียงครูเดียวห้องที่จัดให้ข้าพเจ้าพักก็เรียบร้อย สวยงามด้วยเครื่องที่นอนชุดสีปูนทั้งผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน ผ้าห่มนอนและผ้าคลุมเตียง แต่เจ้าขุนเมืองเจ้าของบ้านอีกท่านหนึ่งยังไม่กลับมา เจ้านางผู้มาส่งเห็นจำเป็นควรจะรอเพื่อให้วางใจได้ว่าเรื่องเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงรออยู่จนกระทั่งข้าพเจ้ามีโอกาสได้พบเมื่อใกล้เวลาอาหารกลางวัน และเมื่อไม่มีปัญหายุ่งยากแต่อย่างใดแล้ว ก็ได้อำลากลับ ซึ่งข้าพเจ้าอดรู้สึกเกรงใจไม่ได้ที่จนถึงที่หมายแล้วยังมาทำความลำบากให้อีก และพร้อมกันนั้นก็อดรู้สึกขอบคุณในความปรารถนาดีนี้มิได้เช่นเดียวกัน

เจ้าขุนเมืองได้นำขุนบันหล้า ผู้ตรวจการศึกษาแขวงลาโซมาแนะนำให้อยู่พักด้วย เพราะท่านผู้นี้จะเป็นผู้พาข้าพเจ้าชมสถานที่ต่าง ๆ ตามที่เจ้าฉายเมืองได้ขอร้องมา แต่ส่วนรายการนั้นเจ้าขุนเมืองจะเป็นผู้จัดและด้วยเหตุที่ท่านเป็นวิศวกรขณะนี้ เป็นนายช่างใหญ่ในกรมทางแห่งรัฐชาน รายการที่ท่านจัดให้ชมใน

สองวันก็คือ โรงงานถลุงแร่เงินที่น้ำตูแห่งหนึ่ง กับน้ำตกที่นำมาเป็นกำลังไฟฟ้าใช้ในลาโซอีกวันหนึ่ง ซึ่งไม่ได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเรื่องภาวมาเลย แต่ก็ไม่ได้ ถ้าบังเอิญโชคดี ข้าพเจ้าอาจได้พบอะไรที่แปลกใหม่ก็ได้ และเรื่องอย่างนี้ไม่ค่อยมีอยู่ในรายการ มักเกิดขึ้นโดยไม่ได้นึกฝันเสมอ แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็ต้องถือเป็นความเอื้อเฟื้อของท่านที่ได้กรุณาเขียนจดหมายถึงผู้ที่จะอนุญาตให้เข้าชมสถานที่นั้น ๆ ข้าพเจ้าจึงไม่มีทางเลือกอย่างใดอีก

เจ้าขุนเมืองจะเป็นคนเดียวในตระกูลเจ้าฟ้าเชียงตุงที่พูดภาษาไทยกรุงเทพฯไม่ได้ ทั้งนี้ตามที่ท่านกล่าว เพราะไปศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษเป็นเวลานาน ไม่มีโอกาสได้เกี่ยวข้องกับคนไทยมากนัก แต่กระนั้นท่านก็อดออกปากชมวิธีการไหว้ของเราไม่ได้ ว่าเป็นวิธีที่เหมาะสมที่สุดสำหรับเราชาวตะวันออกจะใช้เป็นวิธีทักทายกัน และทั้งเจ้าขุนเมืองและข้าพเจ้าก็ได้เห็นเองแล้วว่า การไม่ไหว้กันนั้นมันยุ่งยากเพียงไรเมื่อเวลาจะทักกันหรือแนะนำให้ออกจกกัน ดังที่เจ้าขุนเมืองแนะนำขุนบันหล่าให้ออกจกกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าคิดว่าขุนบันหล่าผู้ซึ่งเป็นไทย หน้าตาก็เป็นไทย ๆ ถ้าจะทักกันด้วยการไหว้ ก็คงไม่ดูแปลกมากนัก แต่ขุนบันหล่าก็บังเอิญเป็นไทยที่ผ่านอเมริกามาแล้ว และคงจะคิดว่าคนไทยถือธรรมเนียมฝรั่งไปหมดทุกคน จึงยื่นมือออกมาซึ่งก็พอดีกับที่ข้าพเจ้ายกมือทั้งสองขึ้นไหว้เสียแล้ว ต่างฝ่ายจึงต่างเก้อเขินจนทำอะไรไม่ได้ดีไปกว่าทักตามแบบพม่า ซึ่งเจ้าชายเมืองไซค์พท์ว่า ยิ่งพิน เข้าหากัน บรรยาการจึงค่อยคลายความตึงเครียดลง และข้าพเจ้าก็เลยได้ทราบเหตุผลว่า เหตุใดทั้งพม่าและไทยใหญ่จึงไม่ถือการ ไหว้เป็นการทักทาย ทั้งนี้ก็เพราะเขาถือว่าการไหว้เป็นการลดตนลงมาอ่อนน้อมค้อมหัวให้แก่ฝ่ายตรงข้าม ถ้าไม่จำเป็นแล้วเขาจะไม่ไหว้กันเลย ขุนบันหล่าเลยยังถามข้าพเจ้าว่า ถ้าคนกรุงเทพฯไหว้กันและกันอย่างนี้ ก็หมายความว่า ผู้ชายจะต้องไหว้ผู้หญิงด้วยละซี ข้าพเจ้าก็เลยได้ทราบทัศนะของผู้ชายไทยใหญ่ที่มีต่อผู้หญิงกับทั้งสถานะของผู้หญิงไทยใหญ่ในรัฐชานไปพร้อมกัน

รายการชมโรงงานถลุงแร่เงินนั้นช่างเป็นที่ผิดหวังทั้งแก่ข้าพเจ้าและแก่ผู้พาไปตลอดจนผู้นำชมในโรงงาน ซึ่งถ้าเจ้าขุนเมืองได้ทราบก็คงจะผิดหวังเช่นเดียวกันที่ข้าพเจ้าไม่ได้แสดงความสนใจในกิจการอันตัวท่านภาคภูมิใจนั้นเลย ทั้ง ๆ ที่กว่าจะได้เข้าชมก็เสียเวลาดังครั้งก่อนวัน ทั้งเดินทางราว ๒ ชั่วโมงและคอยคำสั่งอนุญาตให้เข้าชมอีกเกือบ ๒ ชั่วโมง เจ้ากายฟ้าซึ่งเป็นเจ้าบ้านผ่านเมือง ตำแหน่งแน่ชุกปกครองอยู่ในถิ่นนี้ และที่ขุนบันหล่าได้พาข้าพเจ้ามาคารวะ ได้กรุณาเลี้ยงอาหารกลางวันให้จนอิ่มหน้าสำราญแล้วจึงได้พามาที่โรงงาน ผู้จัดการได้จัดคนนำและอธิบายให้ฟังผลัดเปลี่ยนกันสองคน แต่ละคนคงจะพอเดาได้ว่าข้าพเจ้าไม่มีความรู้หัวทางเรื่องเล่นแร่แปรธาตุอย่างนี้ก่อนเลย ถึงจะอธิบายละเอียดลอออย่างไรก็ไม่ผิดกับเอาหน้าสำ (ไม่จันทน์) มาหน้าตาไว้กว๊าย เพราะฉะนั้นจึงอธิบายพอให้รู้อะไรเป็นอะไรเลา ๆ ที่ไหนที่ดูไม่เห็นสำคัญแก่คนที่ไม่มีความรู้วิทยาศาสตร์ก็รวบรัดผ่านไป ซึ่งข้าพเจ้าก็อดขอบคุณเขาไม่ได้ที่ช่วยไม่ให้ต้องขึ้นข้างบนลงข้างล่างมากนัก แต่กระนั้นก็ยังรู้สึกเหนื่อยอ่อนที่ต้องเดินทั้งขึ้น ทั้งลง และที่สำคัญคือฟังเรื่องที่ไม่น่าสนใจและไม่สนใจอยู่กว่าชั่วโมง จนในที่สุดก็มาถึงบ่อที่มีเงินถลุงแล้วอยู่ ดูแล้วก็อดนึกถึงบ่อเงินบ่อทองที่พระสังฆาล์ไปชุบตัวไม่ได้ ซึ่งทำให้ต้องอุทานออกมาว่า นี่แหละคือสิ่งที่น่าดู ถ้าได้รู้อย่างนี้เสียแต่แรก ตรงมาดูเสียที่ตรงนี้ก็จะได้ดีกว่าจะได้ไม่ต้องลำบากทั้งแก่ตัวข้าพเจ้าและผู้นำชม แต่ที่น่าดูยิ่งกว่านั้น ก็คือ เงินที่หลอมเป็นแท่งแล้วและเก็บไว้มาก

มายในห้องซึ่งมีตำรวจเฝ้าแข็งแรงตลอดเวลา ถึงแม้จะเป็นเพียงแท่งเงินไม่ใช่ทองคำก็ยังขวนขวาย เพราะเป็นของมีค่า และบริสุทธิ์ไม่ปลอมปน แท่งหนึ่ง ๆ หนักขนาดผลึกก็ไม่ใช่เงิน เจ้าหน้าที่บอกว่ามีราคาแท่งละ ๔๖๐๐ จีบเดือนหนึ่ง ๆ โรงงานนี้จะถลุงเงินได้ราวสามแสนจีบ ทั้ง ๆ ที่กิจการนับตั้งแต่สงครามมา ไม่ได้เป็นไปเต็มที่เหมือนแต่ก่อน เห็นจะเพียงเท่านี้เองที่ข้าพเจ้าได้ความรู้มาจากการไปชมโรงถลุงแร่ที่นั่น ทั้งที่เกือบจะเอาชีวิตมาทิ้งเสียในตอนขากลับ ขณะที่รถสวนกันตรงโค้งแห่งหนึ่งซึ่งคนขับหลบได้ทันอย่างหวุดหวิดขนาดเส้นผมเดียว

พูดไปก็จริงแล้ว การไปดูโรงถลุงแร่เงินที่นั่น ก็หวังจะไร้ประโยชน์เสียทีเดียวนัก เพราะถึงจะไม่รู้เรื่องกิจการถลุงแร่แน่นอนทีเดียว ก็ยังมาได้รับความรู้ ว่า ขุนบันล้านี้มีถิ่นกำเนิดที่น้ำคำริมแม่น้ำเมา ชายแดนต่อกับยูนานของจีน คนไทยที่อยู่แถบลุ่มน้ำเมานี้ จึงมีชื่อที่รู้จักกันว่า ไทยเมาเชื้อสายเดียวกันกับเจ้าเสือข่านฟ้า กษัตริย์ราชวงศ์เมออันลือชื่อ ทั้งภาษาไทยเมานั้นก็มีคำและวิธีพูดบางอย่างต่างกับภาษาไทยใหญ่ในถิ่นอื่น ๆ ได้ยินขุนบันล้าเล่าเพียงเท่านี้ ข้าพเจ้าก็อดใจฟังนิ่ง ๆ ต่อไปไม่ได้ ต้องไต่ถามจนได้ความชัดว่า น้ำคำนั้นอยู่ไม่ไกลกับลาโซนัก ระยะทาง ๑๓๐ กว่าไมล์เท่านั้น เดินทางด้วยรถยนต์กินเวลา ๕-๖ ชั่วโมงก็ถึง ทั้งหนทางก็สะดวกและปลอดภัย ขณะที่ขุนบันล้าบรรยายภาพน้ำเมา ความเป็นอยู่ของไทยเมา ตลอดจนความเก่าแก่ของเจ้ล่าน เมืองหลวงเก่าของอาณาจักรไทยเมา อันอยู่ไม่ไกลกับน้ำคำนักนั้น ขุนบันล้าคงไม่รู้ว่าเรื่องราวเหล่านั้นได้เข้าไปสร้างความกระหายใคร่รู้ใคร่เห็นในใจข้าพเจ้าเพียงไร คิ่้นนั้นทั้งคิ่้น ท้องอันไม่เป็นปกติสับสนติดต่อกันมาก็ได้ช่วยให้ข้าพเจ้ามีโอกาสดูแผนการที่จะไปยังน้ำคำให้ได้ แม้จะมีเวลาอยู่ที่นั่นเพียงคิ่้นเดียวก็ตาม เพราะฉะนั้นในเช้าวันรุ่งขึ้น เมื่อขุนบันล้ามารับข้าพเจ้าไปบ้าน เพื่อทำความรู้จักกับครอบครัว ข้าพเจ้าจึงชักแม่น้ำทั้งห้าอธิบายเหตุผลที่ข้าพเจ้าควรจะได้ไปน้ำคำ จนกระทั่งขุนบันล้ายอมเห็นตามไปด้วย รายการไปชมน้ำตกและโรงไฟฟ้าจึงเปลี่ยนมาเป็นน้ำคำ และเพียงไม่ถึงครึ่งชั่วโมง ทุกคน คือ ลูกสาวขุนบันล้า ขุนบันล้า และข้าพเจ้า ก็เตรียมของอันมีเครื่องนอนเป็นสำคัญเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่กระนั้นกว่าจะออกจากลาโซได้ก็ราว ๑๐.๐๐ น.

แสนหวี-น้ำคำ

ก่อนจะออกจากลาโซ ขุนบันล้าพาข้าพเจ้าไปพบเจ้ามานฟ้า ณ ที่พักชั่วคราวของท่านนอกเมือง เพื่อเป็นการคารวะบอกกล่าวในฐานะที่ท่านเป็นเจ้าเมืองแสนหวี และเราก็จะต้องผ่านแสนหวี ถ้าหากมีเวลา ก็อาจจะได้แวะชมบ้านชมเมืองให้ทั่วสมดังที่ได้ยินชื่อเสียงนี้มาเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งท่านก็ได้เชื้อเชิญเป็นอันดี แต่เวลาของเราช่างมีจำกัดกว่าจะมาถึงแสนหวีได้ก็เสียเวลาเกือบชั่วโมงครึ่งทั้งที่ทางไกล ๓๓ ไมล์เท่านั้น ทั้งนี้เพราะรถต้องแล่นผ่านภูเขามาตลอดทาง ทั้งขุนบันล้าก็ขับรถด้วยความระมัดระวัง กับทั้งเมื่อรถผ่านเข้าเขตแสนหวี ได้เห็นสภาพบ้านเมืองแล้ว ก็เห็นพ้องต้องกันว่า ไม่จำเป็นต้องแวะก็ได้ ด้วยว่าไม่มีสิ่งใดเหลือให้ดูให้ชม นอกจากซากตึกพัง ๆ ที่ถูกบอมบ์และถูกเผาเมื่อญี่ปุ่นจะทิ้งเมือง เช่นเดียวกับเมืองหนองและเมืองไทย เพราะฉะนั้นเราจึงเพียงแต่แล่นรถผ่านเมืองตรงไปยังกิตขาย ซึ่งกะว่าจะไปแวะหาอาหารกลางวันกินที่นั่น ขณะที่นั่งรถผ่านเมืองมาก็ได้เห็นว่ามีเมืองแสนหวีนี้ก็ล้อมรอบด้วยภูเขาเช่นเดียวกัน จะแปลกออกไปสักหน่อยก็ที่ว่าเมืองขณะนี้ตั้งอยู่ตรงเชิงเขาไม่ได้อยู่ในบริเวณกลางเมือง มองแต่ไกลได้เห็นดอกนกยูงสีแดงฉานประอยู่เป็นหย่อม ๆ ตามเชิงเขานั้นเหมือนมีขึ้นเองตามธรรมชาติ หนองบัวหลวงใหญ่ข้างทางนั้นก็งามน่าดูและแปลกไม่เคยเห็นที่อื่นมาก่อนเลย ออกจากเมืองมาได้ราว ๓ ไมล์ ก็ขึ้นมาถึงยอดเขาสูง ซึ่งมองแลเห็นบริเวณเมืองแสนหวีได้ทั่วทั้งเมือง ทว่าบริเวณอันกว้างขวางกว่าทุกเมืองที่ข้าพเจ้าผ่านมา เป็นท้องนาอันแว้งว้าง จนน่าจะเรียกว่าเมืองแสนนามากกว่าแสนหวี ซึ่งข้าพเจ้าอดถามไม่ได้ถึงเหตุที่เรียกชื่อเมืองนี้ว่าแสนหวี และก็ไม่มีผู้ใดอธิบายได้นอก

จากกล่าวตามตำนานว่ามีปู่เฒ่าย่าเฒ่าสองคนปลูกกล้วยได้เป็นกล้วยจำนวนแสนหัว ชื่อแสนหัวจึงได้มาเพราะเหตุนี้ แต่ว่าเรื่องชื่อกับตำนานดูเป็นของคู่กัน ไม่รู้ว่าชื่อเกิดมีก่อนตำนาน หรือมีตำนานขึ้นแล้วจึงยกย้ายการออกเสียงของชื่อนั้น ๆ ให้ตรงกับตำนาน ทำนองเดียวกับ ไก่เกิดก่อนไข่ หรือ ไข่เกิดก่อนไก่ ชื่อก็คิตขาย ที่เรากำลังจะมาถึงนี้ก็เช่นเดียวกัน เขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า Kutkai ซึ่งจะอ่านเป็น กุดไก่ กุดค่าย ขุดค่าย หรือ กุดขาย และกิตขาย ก็ได้ทั้งสิ้น แต่คนที่ออกเสียงว่ากิตขาย และมีผู้อธิบายว่ากิตขายนี้แปลว่า แม่น้ำขายอันคดเคี้ยวและแม่น้ำขายที่อยู่ในบริเวณนี้เป็นเช่นนั้น ซึ่งจะเท็จจริงอย่างไรก็ไม่ทราบ และถ้าฟังจากคนอื่นเขาอาจจะอธิบายเป็นอย่างอื่นไปอีกก็เป็นได้

หนทางตอนนีดูเหมือนจะอยู่บนเขาตลอด ทั้งยังมียอดเขาเล็ก ๆ ตั้งอยู่เป็นหย่อม ๆ เหนือยอดเขานี้ซึ่งคงจะสูงมากอยู่ จึงแลเห็นหมอกขาวลงมาคลุมอยู่เป็นตอน ๆ ไม่ผิดกับที่เห็นจากเครื่องบิน ขุนบันหล้าบอกว่าดอยนี้มีชื่อว่า **หลอยสามสิบ** ข้าพเจ้าจึงได้ทราบว่า หลอยสามสิบนั้นมีตัวจริง แต่แรกคิดว่าเขานำมาพูดกันเล่น ๆ เพื่อให้เห็นว่าเขาในเมืองไทยใหญ่ช่างมีมากมาย เช่นเดียวกับเผ่าไทย ที่เขาวามีสามสิบเหมือนกัน เรียกว่า ไตสามสิบ ซึ่งก็จริงแล้วอาจจะมากกว่านี้ก็ได้ ยังไม่มีใครได้สืบเสาะค้นหากันอย่างจริงจัง แม้หลอยสามสิบนี้ก็เช่นกัน ข้าพเจ้าว่าคงจะมากกว่าสามสิบแน่นอน เพราะเท่าที่รถผ่านมาหนทางเป็นสิบ ๆ ไมล์ ก็ยังแลเห็นเรียงรายกันอยู่ตลอดไป บางยอดก็เป็นสีเขียวข่มด้วยต้นไม้พุ่มใหญ่ใบหนา บางยอดก็เป็นสีน้ำตาลอ่อนแก่สลับกันไปตามสีดินด้วยว่าไม่มีต้นไม้ขึ้นอยู่เลย ยิ่งเห็นก็ยิ่งแปลกตาไม่ซ้ำซ้ำแบบกัน และคงจะเป็นด้วยข้าพเจ้ากำลังชื่นชมกับความสำเร็จที่จะได้มาเห็นชาวไทยเฒ่า และลุ่มน้ำเฒ่าในไม่ช้านี้ ไม่ว่าจะมองไปทางไหนจึงแลดูสวยงามไปทั่ว ไม่น่าเวียนหัวเหมือนภูเขาทางแถบอื่น ๆ ที่ผ่านมา แต่พูดที่จริงแล้ว ทิวทัศน์ของหลอยสามสิบนี้งดงามอย่างน่าจิตใจทีเดียว

เรามาถึงกิตขายพอดีกับวันแดด จึงได้เห็นผู้คนคึกคัก แม้จะใกล้เที่ยงอยู่แล้ว ก็ยังมีคนซื้อหากันหนาแน่น และร้านอาหารจีนแต่ละร้านก็มีผู้คนคับคั่งด้วย กับทั้งตามแบบแผนของคนจีน ซึ่งดูเหมือนจะทั่วโลก แม้มือจะยุ่งอยู่กับการ ผัด แกง ปิ้ง จี่ ปากก็ร้องตะโกนเชื้อเชิญลูกค้าให้เข้าร้านของตน และเราก็ได้เข้ามาตามเสียงเชิญชวนนั้น เพื่อจะลองอาหารจีนในที่ใกล้ ๆ กับถิ่นจีนแท้ดูบ้าง และก็ปรากฏว่าบะหมี่ผัดของเขานั้นประดับประดาด้วยเครื่องสารพัด ทั้งเนื้อหมูและเครื่องในทั้งตัว คือมี หัวใจ ปอด ตับ กระเพาะ และไส้ ทั้งยังแถมมีไข่ดาววางมาข้างหน้าอีกด้วย ไม่ทราบมีราคาเป็นมูลค่าสักเท่าใด แต่เชื่อว่าคงไม่เกินจัดหนึ่ง ซึ่งรสชาติพอสมกับราคา เสียแต่ว่าความมันเลี่ยนจนเบื่อกันตามภาษาที่นี้ว่า ทำให้ข้าพเจ้าใจไม่ค่อยดี กลัวว่าจะก่อเหตุเดือดร้อนให้อีก และดูเหมือนว่านี่อะไรแล้วมักจะได้อย่างนั้น ถ้าหากไม่ไว้วางใจ คิดขอดูโรงเรียนที่บ้านพักกาแล้ว คงได้กลายเป็นข่าวใหญ่ลือกันไปอีกนานทีเดียว

จากบ้านน้ำพักกา มาหนทางเป็นที่ราบเรียบไป แต่ก็ดูเหมือนเป็นที่ราบบนยอดเขา เพราะเท่าที่จำได้ดูเหมือนจะยังไม่ไต่ลงจากเขามาสู่ที่ราบลุ่มเลย แต่กระนั้นนาทดลองที่บ้านนาอู่มักยังดูได้ผลงดงาม เห็นจะเป็นพืชไร่ประเภทที่ไม่ต้องอาศัยน้ำมากนัก เมื่อจะลงจากเขา ขุนบันหล้าก็ได้ชี้ให้มองไปข้างหน้า และ ณ ที่นั้นเองข้าพเจ้าก็ได้เห็นภูเขาสูงทะมึนเป็นแนวยาวขวางหน้าไว้ และแลเห็นแม่น้ำอันมองแต่ไกลเหมือนเส้นไหมสีขาว ทาบอยู่ตรงเชิงเขานั้น ยิ่งใกล้เข้ามาก็ยิ่งเห็นชัดเจนขึ้น และนี่แหละ คือ แม่น้ำเฒ่า ที่ข้าพเจ้าฝันอยากจะได้

เห็นมาเป็นเวลาดั้งสิบกกว่าปีมาแล้ว ข้าพเจ้าสอนเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทยมานานนักหนาแล้ว จนจำได้แม่นยำ ในข้อความที่ว่าคนไทยในดินแดนจีนได้อพยพกันลงมาตามลุ่มน้ำคงและลุ่มน้ำเมา และก็ดูเหมือนหลักฐานพุดอยู่ทุกครั้งที่กล่าวถึง ยังไม่เคยได้เห็นของจริงเลย คราวนี้เอง มาได้เห็นสมใจ จึงต้องดูเสียให้เต็มตา เพื่อว่าเวลาพุดถึงจะได้พุดอธิบายได้เต็มปาก แต่ขุนบันหล้าคงจะเห็นข้าพเจ้าตื่นเต้นมากเกินไป จึงรีบบอกขึ้นว่า ยังมีโอกาสจะได้เห็นภาพอันชวนเพลินของลุ่มน้ำเมาได้อีกนาน ด้วยว่าหนทางต่อไปนี้จะขนานกับลำน้ำเมาเรื่อยไป ขณะนี้ลำเมาหรือที่ปรากฏในแผนที่พม่าว่า แม่น้ำเชวหลี่ Shweli River นี้เป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างรัฐชานอันเป็นสหภาพกับพม่ากับเขตยูนนานของจีน และที่อยู่ใกล้กับพรมแดนจีน ตามทางที่ผ่านมาก็คือ เมืองยู ซึ่งเรียกกันว่าหลักปากพายห่า คือ ไมล์ที่ ๑๐๕ จากที่นี่ไปเพียง ๑๒ ไมล์ก็ถึงที่ซึ่ง แดนดินจับกัน เสียหายที่ไม่มีเวลา มิฉะนั้นคงจะได้เห็นที่ที่พรมแดนจับกัน เมื่อพุดถึงเรื่องนี้ข้าพเจ้าก็มาได้ความรู้ใหม่แก่ความเข้าใจผิด และจำผิดที่คิดว่า จับ แปลว่าต่อกก็ได้ ดัดก็ได้ ที่จริงเขาใช้ในความหมายว่า ดัด เท่านั้น ถ้าจะกล่าวถึงแผ่นเสียงจับกัน ก็ต้องหมายว่าสองหน้าติดกัน ไม่ใช่ต่อกัน

จริงอย่างที่ขุนบันหล้าว่า ถนนสายน้ำคำไปจนถึง บาโม หรือที่ไทยเรียกว่า ม่านโหม่ นี้ เลียบน้ำเมาไปตลอด ตามตำนานกล่าวว่าน้ำเมาเป็นแม่น้ำที่ผ่ากลางเมืองเมา และบริเวณที่เป็นเขตเมืองเมานั้น เรียกว่าทุ่งเมา เพราะเป็นที่ราบลุ่มในระหว่างเขาล้อมขนาดใหญ่ และคงจะมีทุ่งเมาเพียงแห่งเดียวที่มีบริเวณกว้างขวางที่สุด เทือกเขาอันลัดหลังติดต่อกันเป็นทิวยาว เป็นแนวยาวขนานกับแม่น้ำทั้งสองฟากนั้น ทำให้ทุ่งเมามีความงามอย่างน่าไหลหลง ขุนบันหล้าได้พาข้าพเจ้ามาที่บังกาโลชายน้ำที่มุเซ อันอยู่ห่างจากน้ำคำเพียง ๑๙ ไมล์ พร้อมทั้งให้เวลาและโอกาสที่จะชมแม่น้ำเมาและเมืองเมาให้เต็มที่ ข้าพเจ้าขอบคุณเจ้าขุนเมืองอย่างเหลือเกินที่ยัดเยียดให้ยืมกล้องส่องทางไกลมา ซึ่งได้มาทำประโยชน์ให้แก่ข้าพเจ้าในเวลานี้เป็นที่สุด แต่ว่าภาพที่ได้จากกล้องส่องทางไกลนี้ก็จับได้แต่ภาพชานน้ำ ที่มีตึกที่ทำการของจีนแดง ก่อสร้างเป็นแบบกังหันอยู่หลายหลังด้วยกัน ไม่อาจช่วยให้เห็นไปถึงซากเมืองเมา ที่ซึ่งครั้งหนึ่งเมื่อ ๗๐๐ ปีกว่ามาแล้วได้เคยเป็นเมืองหลวงของเจ้าเสือข่านฟ้า ข้าพเจ้าดูแล้วก็บังเกิดความอยากรู้อยากเห็นความเป็นอยู่และสภาพบ้านเมืองของคนไทยในแดนจีนเหล่านั้น ซึ่งไม่ได้มีแต่เมืองเมาเมืองเดียว ยังมีเมืองอื่น ๆ อีกหลายเมือง คือ เมืองชอน เมืองเจี๊วง เมืองวัน เมืองล่า เมืองจันดำ เมืองดี เมืองสา * รวม ๘ เมืองด้วยกัน นึกแล้วก็ออกเสียดายว่าตั้งต้นงานด้านนี้ช้าไป หากได้เริ่มต้นเมื่อ ๔ ปีก่อน ก่อนที่จีนแดงจะมาอุบเอาเมืองเหล่านี้ไว้ในครอบครอง ก็คงจะไปมาได้โดยสะดวก เพราะว่าการรบราฆ่าฟันเมืองเหล่านี้ยังเป็นอิสระไม่ได้ขึ้นแก่ใคร ถึงแม้จีนจะปักเขตแดนกับรัฐชานแยกเอาเมืองเหล่านี้ขึ้นกับจีน รัฐบาลจีนก็ได้มายุ่งเกี่ยว คงปล่อยให้เจ้าฟ้าแห่งแปดหน้าฟ้าเมืองไต (ตามที่นิยมเรียกอยู่ในพงศาวดารไทยใหญ่) ได้ปกครองข้าไพร่ไคเมืองของตนไปตามแบบแผนที่เคยกระทำกันมา

แต่ขุนบันหล้าไม่ปล่อยให้ข้าพเจ้านึกเสียดายต่อไปได้นาน ด้วยว่าจะต้องรีบเดินทางไปให้ถึงน้ำคำก่อนค่ำ แม้แต่ผ่านเจี๊ล่านเมืองหลวงเก่าของอาณาจักรไทยเมา ก็ยังไม่มีโอกาสได้แวะ เมืองหลวงเก่ากับเมืองหลวงใหม่คือ เจี๊ล่านกับเมืองเมานั้น อยู่ห่างกันเพียง ๖ ไมล์เท่านั้นแต่อยู่คนละฟากฝั่งน้ำ และเมื่อผ่านมูเซมาได้ไม่กี่ไมล์ก็ถึงหลักปันเขตแดนระหว่างจีนกับรัฐชาน ซึ่งปักไว้ที่ริมทางหลวงนี้ทีเดียว บริเวณใกล้เคียงกับหลักนี้ก็กลายเป็นดินแดน

* เรื่องชื่อเมืองนี้ ยังยุติไม่ได้ คนหนึ่งว่าอย่างหนึ่ง ช้าบางคนยังว่า ๑๐ เมืองเสียอีก ที่จริงมีเมืองเก้าอีกเมืองหนึ่ง

จีนไปด้วย มีหมู่บ้านอยู่หมู่บ้านหนึ่งริมน้ำ ชื่อเจ็กเก๋ ขุนบันหล้าว่ามีทหารหญิงจีนประจำอยู่ในหมู่บ้านนั้น ซึ่งเคยยิงผู้ที่เข้ามาถูกล่าในบริเวณใกล้เคียงนั้น จนกระทั่งไม่มีผู้ใดกล้าเฉียดกรายเข้าไปใกล้ เพราะฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้าขอให้หยุดรถ เพื่อจะลงไปถ่ายรูป ขุนบันหล้าจึงปฏิเสธเด็ดขาดไม่ยอมให้ข้าพเจ้าลง แต่ได้ชะลอรถให้ถ่ายรูปเอาบนรถ แต่กระนั้นก็ยังเร่งเสียจนมือสั่น และความจริงถึงขุนบันหล้าจะไม่เร่ง ข้าพเจ้าก็ต้องรีบร้อนอยู่แล้ว เพราะกลัวว่าจะถูกสงสัยและจะถูกยิงเองง่าย ๆ ก็เป็นอันว่าข้าพเจ้าได้มาถึงที่แหลนหลินเมืองไตกับเมืองแซ่ (คำที่คนที่นี่เรียกจีน) จับกันแล้วโดยไม่รู้ตัว และเพียงแต่หลักหินปักเขตแดน ที่เขียนไว้ว่า B.P.No. 42 หลักนี้คนเดียวเท่านั้นที่มาแยกแผ่นดินผืนเดียวกันนี้ให้กลายเป็นคนละประเทศ และแยกคนไทยเผ่าเดียวกันให้กลายเป็นคนละสัญชาติ ฝ่ายหนึ่งเป็นจีนและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นพม่า ทั้งที่คนเหล่านี้ก็ยังเข้าไปข้ามมา เพื่อหาสุ่มเยียมเยียนพี่น้องของตนบ้าง ทำมาค้าขายกันบ้าง รูปร่างหน้าตาผิวพรรณก็อย่างเดียวกัน และที่เด่นสังเกตได้ก็คือผู้หญิงทุ้งเมาแน้วสวยแน่ โดยเฉพาะผิวอันขาวละเอียดย่อน แก้มแดงใสตามธรรมชาติกันทุกคน ลูกสาวขุนบันหล้าเป็นตัวอย่างสาวทุ้งเมาผู้หญิงตามธรรมชาติได้คนหนึ่ง แต่ก็เป็นสาวทุ้งเมาสมัยใหม่ที่แต่งกายตามแบบพม่าเช่นเดียวกับผู้หญิงไทยใหญ่ในแถบอื่น ๆ ไปเสียแล้ว ทั้งที่ผู้หญิงสูงอายุที่ยังคงดำรงความเป็นไทยแท้ไว้ด้วยการนุ่งซิ่นดำ ตามแบบที่คนไทยในอัสสัมยังยึดถืออยู่ ผู้หญิงไทยทางยูนานก็เช่นเดียวกัน นุ่งซิ่นดำ สวมเสื้อดำ ผ่าแขนโห่ ก็เป็นสีดำด้วย ทั้งยังมีวิธีโพกพันท่างกับไทยทางพากันก็คือ แทนที่จะแปะและไขว้ชายไว้ตรงหน้าผาก กลับจับเป็นเกลีบพันตั้งขึ้น ทำให้แลเห็นมวยที่เกล้าไว้สูงเกือบกลางกระหม่อม แต่ส่วนผู้หญิงที่ยังเป็นสาวนั้นออกจะแต่งตัวแปลก ที่นุ่งกางเกงขาหลิบสีฟ้าเข้ม มีผ้าพันรอบเอวคล้ายผ้ากันเปื้อน และไม่มีผ้าโพกหัว

การกะเวลาเดินทางของเราช่างผิดพลาดอย่างน่าเสียดาย ที่รีบร้อนมาน้ำคำจนไม่ได้แวะเจ้ล่าน เพราะเกรงว่าจะถึงที่หมายค่าไปนั้น ก็กลับกลายเป็นว่ามาถึงวันไป มาจนใกล้จะถึงน้ำคำแล้ว ขุนบันหล้าจึงนึกขึ้นได้ว่า ถ้าหากมาค่ากว่านี้อีกสักหน่อย ก็จะมีโอกาสได้ยินพวกผู้หญิง ผู้ชายที่พากันมาดักน้ำบ่อ ร้องเพลงไทยเมาแก่กัน ครั้นจะคอยอยู่ก็เสียดายเวลา ทุกคนเหนื่อยกันมา ต่างก็อยากให้งถึงที่พักไว ๆ จึงเป็นอันไม่มีโอกาสได้ยิน ได้แต่ชมความงามของแม่น้ำเมาในยามตะวันตกจะจมหลอยแทน สายน้ำเมาอันคดเคี้ยวนั้นดูแต่ไกลเหมือนกับจะนิ่งไม่ไหลไปไหลมา แต่แท้ที่จริงเมื่อได้เห็นใกล้ ๆ ตอนที่แม่น้ำเมาเข้ามาเกือบชิดถนน จึงเห็นได้ว่าน้ำไหลลงอยู่ตลอดเวลา แต่กระนั้นก็ยังดูเหมือนหนองน้ำที่ใช้ประโยชน์ในการเดินเรือไม่ได้ ด้วยว่าไม่เห็นเรือแพผ่านไปมาแต่สักลำเดียว ทำนองเดียวกับแม่น้ำพรหมบุตร ประโยชน์ที่สำคัญของน้ำเมาจึงอยู่ที่การทำนา โดยเฉพาะที่นาที่อยู่ริมฝั่งน้ำขนานไปกับถนนซึ่งก็มีเนื้อที่ไม่มากนัก บางแห่งน้ำเซาะตลิ่งพังลง ๆ จนในไม่ช้านากลับว่า แม่น้ำทางหลวงเองก็จะหายไปกับสายน้ำนั้นด้วย คนทางแถบนี้จึงอาศัยการทำนากินอย่างเดียวไม่ได้ ต้องทำมาค้าขาย ทำไร่ ทำสวนไปพร้อมกัน เขาปลูกผัก ปลูกถั่ว ปลูกกาแฟ ทั้งหมากโอ (ส้มโอ) หมากเหว้ (เหว้จีน) ก็มีสถิติเป็นที่นาติดใจ

ฝีมือในการทำเครื่องดองของเค็มตามแบบจีน เช่น ผักกาดส้ม และเต้าหู้ยี้ นั้น ก็เป็นที่รู้จักกันทั่วทั้งซานเสตท ทั้งยังมีการทำกระดาษสาที่เรียกกันว่าเจ้ไต มีการทอไหมพรมเป็นลวดลายต่าง ๆ เพื่อใช้ประดับผ่านวม ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็มีผู้คิดดัดแปลงมาทำเป็นยาหม้อและกระเป๋าสีสันต่าง ๆ ซึ่งก็นับเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งของน้ำคำ ข้าพเจ้าจึงได้ยินชื่อน้ำคำมาก่อนหน้านั้นแล้ว เมื่อมาได้เห็นก็ไม่ค่อยแปลกใจนักที่เห็นน้ำคำเป็นที่ใหญ่ยิ่งกว่าที่ที่เรียกกันว่าเมือง ทั้งที่น้ำคำเป็นเพียงเขตหนึ่งซึ่งขึ้นอยู่กับแสนหวี และผู้ปกครองเขตก็เรียกกันว่า เมียวซา บิดาขุนบันหล้าผู้ล่วงลับไปแล้วก็เป็นเมียวซาน้ำคำมา เพราะฉะนั้นเมื่ออย่างเข้าเขตน้ำคำจึงมีคนทักทายกันมา

ตลอดจนถึงบ้าน ซึ่งทั้งมารดา และพี่สาว น้องสาว ต่างก็พากัน**ฮัมโหม้**ต้อนรับพลอยมาถึงข้าพเจ้าผู้เป็นแขกอีกด้วย

การที่มีเครื่องนอนมาด้วยนั้น นับเป็นความสะดวกในการเดินทางเป็นอย่างยิ่ง ที่จะไม่ต้องรบกวนเจ้าของบ้าน ทั้ง ๆ ที่แต่ละบ้านก็มักจะมีเครื่องนอนอะไหล่ไว้เผื่อแขก บ้านละหลาย ๆ ชุดอยู่แล้ว กับทั้งเมื่อเรามาถึงน้ำคำ ก็พอดีกับมีปอยที่วัดใกล้ ๆ บ้าน จึงเป็นอันไม่ต้องรบกวนเรื่องอาหารไปอีกเรื่องหนึ่ง เพราะฉะนั้น ก่อนจะได้มีโอกาสพบปะท่านผู้รู้ทางภาษา ขุนบันหล้าจึงจัดให้ไปชมงานและกินอาหารเย็นที่นั่น ซึ่งขึ้นชื่อว่าปอยแล้วเป็นที่รู้จักกันและหมายเอาได้ว่าต้องมีของกินนานาชาติ บางอย่างก็เป็นของที่หาซื้อกินในยามปกติไม่ได้ และด้วยเหตุที่น้ำคำใกล้ชิดกับจีน ทั้งในสมัยโบราณและปัจจุบัน อันยังเห็นบ่อน้ำทำที่กำบังเป็นรูปเก้งจีนอยู่หลายต่อหลายแห่ง อาหารการกินตลอดจนวิธีกินจึงเป็นแบบจีนเสียเป็นส่วนมาก ทุกคนใช้ตะเกียบที่เรียกว่าถู่อย่างคล่องแคล่วเพราะเขาต้องใช้ทุกวัน คนที่นี้เขากินข้าวกันด้วยตะเกียบแทนมือ ผิดกับคนไทยใหญ่ในแถบอื่น และวิธีที่หุ้ยข้าวเข้าปาก วิธีใช้ช้อนใครช้อนมันดกแทนช้อนกลางนั้น ก็เห็นจะไม่ผิดกับวิธีกินตามแบบจีนนัก ทั้งยังได้เห็นของกินที่คนที่นี่เรียกกันว่า เล่อเก็น หรือเล่อลู่ ซึ่งเป็นลูกชิ้นเนื้อวัวนั่นเอง นั้น ก็มีวิธีกินที่แปลกออกไป คือ เขามีไม้จิ้มให้ เมื่อจะกินก็ใช้ไม้จิ้มลูกชิ้นนั้นกิน ส่วนน้ำก็ใช้ชดเอา เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นต้องมีช้อน นอกจากจะตักออกจากชามใหญ่ที่ชดกินไม่ได้เท่านั้น และคำว่าชดที่เขาออกเสียงว่า ชด นั้น ก็มีที่ใช้บ่อย ไม่ว่าจะไปที่ไหนพบใคร เป็นได้รับการเชิญชวนให้ชดน้ำนึ่งแทบทุกครั้ง และก็นำแปลกที่คนที่นี่ออกเสียง น เป็น ล ทุกคำ เช่น เนื้อ ก็เป็น เล่อ และ น้ำนึ่ง ก็เป็น ลั่วเล่ง นึ่ง เป็น ลั้ง นอน เป็น ล้อน เมื่อฟังเขาพูด ถึงต้องแปลฉ่ายทอดจากเสียง ล เป็น น ถึงจะพอเข้าใจได้ และข้าพเจ้าก็มาสังเกตได้ว่า คำว่า นึ่ง นั้น เขาออกเสียงเป็น เอ และที่จริงคำนี้ก็เสียง เอ ในที่ทั่วไป แต่หูข้าพเจ้าไม่อาจแยกเสียงอิ และ เอะ ของคนทางแถบอื่นได้ชัดเจน ถึงแม้เขาจะบอกว่าเขาออกเสียงเป็น เอะ หูข้าพเจ้าก็ยังฟังเป็นอืออยู่ร่ำไป ทั้งนี้ เพราะเขาออกเสียงคล้ายกันมากจึงบันทึกลงเป็น นึ่ง แทน เน่ง คงจะเป็นด้วยเหตุนี้เอง ผู้คิดตัวอักษรไทยใหญ่จึงใช้รูปสระอิรูปเดียวให้แทนเสียงได้ทั้งอิ เอะ และแอะ เขียนว่า ลิน จะอ่านเป็น ลิน เล่น หรือ แล่น ก็ได้ แล้วแต่ความ คนที่เรียนยังไม่ซาบซึ้งดีจึงไม่อาจจะอ่านให้คล่องแคล่วได้ถ้าไม่มีความหมายมาล่วงหน้า แม้แต่พวกเขาเองก็ยังคงต้องหยุดคิดอยู่บ่อย ๆ ว่ามันเป็นเสียงใดแน่ การที่สมาคมวรรณคดีขานคิดแก้ไขให้มีเครื่องหมายวรรณยุกต์ หรือที่เขาเรียกว่า หมายเสียง พร้อมทั้งแก้ไขรูปสระเพิ่มเติมให้มีรูปครบตามเสียงนั้น จึงเป็นสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ที่จะช่วยให้คนเรียนหนังสือไทยใหญ่ได้ง่ายขึ้น สมดังเจตนาของสมาคม

ความสำคัญของปอยในรัฐขานนั้น ที่สูงสุดยิ่งกว่าเรื่องของกินนั้นเห็นจะเป็นเรื่อง ต่อล้อง ซึ่งคือการพนันประเภทต่าง ๆ และประเภทสำคัญก็คือ ถี้ หรือที่เรียกเป็นคำไทยที่นี้ว่า สาบสิบหกโต ดูแล้วก็เห็นจะไม่ใช่อื่น คือ หวายนั่นเอง เขาเขียนเป็นตัวเขียนหนวดยาวแขวนไว้ในร้าน ตามตัวเขียนนั้นก็มิตัวต่าง ๆ ๓๖ ชนิด เช่น ปลาไหล นกยูง งู สิง ที่ไม่ใช่สัตว์ก็มีนายขาว (แม่ชี) ตัวเหล่านี้เขียนไว้ตามที่ต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น นกยูงอยู่ที่อกข้างซ้าย เป็นต้น ซึ่งเหมาะสำหรับคนช่างฝัน ถ้าฝันว่าอะไรบังเกิดแก่ร่างกายส่วนใด ก็ให้ไปดูว่าตัวอะไรอยู่ที่ร่างกายส่วนนั้น แล้วก็แทงตามนั้น แต่นักถี้ (แทงหวาย) ส่วนมากมักจะจำได้ขึ้นใจอยู่แล้ว จึงไม่ค่อยจะจำเป็น เวลาที่เราไปยืนดูเขานั้น พอดีเป็นเวลาเขาเปิดให้คนแทงสำหรับรอบดึกที่จะเปิดเวลา ๔ ทุ่ม ก็เห็นมีคนมาแจ้งความจำนองเพื่อเสี่ยงโชคต่อเสมียนอยู่เรื่อย ๆ ไม่ขาดสาย แม้การพนันประเภทอื่นก็มีคนลุ่มกัน

หนาแน่นเช่นเดียวกัน จึงเห็นจะจริงอย่างที่ฝรั่งว่า คนไทยมีนิสัยรักการพนันอยู่ในเลือด ปอยที่ไหนไม่มีการพนัน เช่นนี้แล้ว ก็ดูเหมือนว่าไม่น่าจะเรียกว่าปอย แต่รัฐบาลในรัฐขานก็ไม่ได้อนุญาตให้มีการพนันเล่นในปอยได้ทุกแห่ง ที่ได้รับอนุญาตจึงมักจะมีคนต่างที่เดินทางมาร่วมสนุกและเสี่ยงโชคด้วยเสมอ แม้ที่น้ำคำนี้ก็เช่นเดียวกัน

เพื่อเป็นการให้ความบันเทิงแก่ผู้มาโท่ โห่หรือเจ้าของบ่อนจึงต้องการแสดงที่เรียกตามคำพม่าว่า สาด มาแสดงด้วย บางทีก็เป็นสาดโต บางทีก็เป็นสาดมาน (ละครพม่า) แต่ที่นี้เป็นสาดโต ขุนบันหล้าลองให้ข้าพเจ้าฟังดูเป็นการทดสอบว่าจะฟังเข้าใจเรื่องมากน้อยเพียงใด และก็ปรากฏว่าอย่าว่าแต่ภาษาที่เขาใช้ในการแสดง ซึ่งบางทีก็เป็นภาษาหนังสือ ไม่ใช่ภาษาของชนธรรมดาสามัญใช้พูดกันเลย แม้แต่ภาษาที่ชาวไทยเมาน้ำคำสนทนากัน ข้าพเจ้าก็ยังฟังเข้าใจเพียงไม่กี่คำ และเชื่อว่าชาวไทยใหญ่ทางแถบอื่นก็คงจะเข้าใจได้ยากไม่แพ้กัน ทั้งที่ต่างฝ่ายต่างก็พูดภาษาไทยด้วยกัน และถึงแม้ข้าพเจ้าก็ได้รู้ภาษาไทยใหญ่มาบ้างแล้ว ตลอดเวลาที่เดินทางไปตามที่ต่าง ๆ เป็นเวลาเกือบเดือนหนึ่ง แต่กระนั้นเมื่อชวมน้ำคำพูดภาษาของเขา ด้วยสำเนียงของเขาก็ได้ทำให้ข้าพเจ้ากว้างขวางอย่างที่เขากันทีเดียว เสียง **ซา** และ **วา** ที่เขานิยมลงท้ายประโยคนั้น ก็ออกจะฟังประหลาด จนทำให้สำเนียงที่พูดและวิธีพูดผิดกับคนแถบอื่นอยู่มีน้อย เสียดยที่ไม่มีเวลจะได้ศึกษาให้ถี่ถ้วน เพราะจะมีโอกาสได้อยู่ที่นี่เพียงคืนเดียว และเวลาที่จะได้ซักไซ้ไต่ถามก็มีอยู่เพียงไม่กี่ชั่วโมง แต่ขุนบันหล้าก็พยายามอย่างยิ่งที่จะให้ข้าพเจ้าได้รับความรู้อย่างเต็มที่และวางใจได้ว่าถูกต้อง ด้วยการพาข้าพเจ้าไปพบญาติพี่น้องผู้ใหญ่ ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้ความรู้มาหลายอย่างเท่าที่เวลาจะอำนวย

อย่างหนึ่งซึ่งสังเกตได้ตั้งแต่แรกเริ่ม ก็คือ ภาษาไทยเมาน้ำคำที่มีส่วนคล้ายคลึงและเหมือนกับคำที่อยู่หลายประการ ข้าพเจ้าใช้คำ **กา** (ไป) และ **ตี้เทอ-อ** (ที่ไหน) **ตี้ไท่** (ที่นี่) **ตี้ทัน** (ที่นั่น) ของภาษาคำตี้ พูดกับเขาได้อย่างเรียบร้อยและถูกต้อง คำว่า **ยัง** เขาก็มีใช้ในความว่า มี เช่นเดียวกันกับคำตี้ ทั้งคำว่า **แขก** ก็ไม่สู้จะใช้ที่นี่ เขาใช้คำ **ป็น้อง** เช่น **หมอกปีหมอกน้อง** หรือ **ห้องปีห้องน้อง** นั้นมีความหมายว่า ไปเชิญแขก อันเป็นวิธีพูดอย่างเดียวกับคำตี้ทีเดียว ชื่อบางอย่างก็เรียกตรงกัน เช่น เรียก **ข้าวโพด** ว่า **ข้าวพะ** แทนจะเป็น ข้าวกาบหรือข้าวเข่ อย่างไทยใหญ่แถบอื่นเรียก บั้งผัดหน้าก็เรียก **กายเล้า** เช่นกัน และข้าพเจ้าก็มาได้รับความหมายของคำว่า **เล้า** ว่าคือ สวยอย่างรูปร่างดี ขาที่ได้ส่วน รูปร่างสวย ก็เรียกว่า **ขาเล้า** ไม้ชนิดหนึ่งมีสีขาวนวล ก็เรียกกันว่า **ไม้นางเล้า** ถ้าหากพิจารณาตามการออกเสียงอย่างคำตี้ที่เสียงจัตวาของเราเป็นเสียงตรีของเขาแล้ว เล้า ก็ควรจะตรงกับ **เหลา** ของเรา ซึ่งทำให้เห็นความหมายของเหลา และเกลาในความว่า หล่อเหลาเกลากลึง ได้ชัดว่า ช่วยให้สวยขึ้นทั้งนั้น การที่ภาษาคำตี้กับภาษาไทยเมามีส่วนคล้ายกันนี้เอง ทำให้ข้าพเจ้าอดคิดไม่ได้ว่า แต่ดั้งเดิมคงจะเป็นเชื้อสายเดียวกัน ดูตามตำแหน่งที่อยู่แล้วก็นับว่าใกล้เคียงกันมากกว่าไทยใหญ่ในแถบอื่น

รายการในคำวันนั้นมายุติอยู่ด้วยคำว่า **ฮูลั้งดิน** ที่ข้าพเจ้าได้รับคำบอกเล่าว่า บางพวกใช้เรียก หน้าต่าง แทน **ฮูลั้ง** อย่างที่คนอื่น ๆ ใช้ ข้าพเจ้าอดอยากทราบไม่ได้ว่า ลั้ง แปลว่า อะไร เหตุใดจึงเอามาใช้กับดิน และเมื่อรวมกันแล้วควรจะมีความหมายอย่างไร เขาจึงนำมาใช้เรียกหน้าต่าง ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้ามีความเห็นสอดคล้องกับ ดร.บาญณ ที่ว่าคำทุกคำจะต้องมีความหมาย หาไม่แล้วใครจะอุทริเอาคำที่ไม่มีมีความหมายตั้งสองสามคำมารวมกันเพื่อให้เกิดความหมายใหม่ โดยที่ไม่มีมีความหมายเดิมเป็นรากฐานอยู่เลย และถ้า

เช่นนั้น ทำไมเขาจึงเอาคำสั่งกับดินมารวมกัน ทำไมไม่เป็น ล้างมือ หรืออื่น ๆ แต่ก็ไม่มีผู้ใดจะให้คำตอบได้ แม้แต่จะเดาว่า ล้าง แปลว่าอะไร ข้าขุนบันล้ายังจะไม่ถูกใจเสียอีก เมื่อข้าพเจ้าถามถึงความหมายของชื่อ กลับย้อนถามข้าพเจ้าว่า ถ้าจะมาแปลชื่อกันหมดทุกชื่อ ถ้าเช่นนั้น หมา แปลว่าอะไร นั่นเอง เป็นอันสิ้นสุดรายการ และต่างฝ่ายต่างลาไปนอน เพื่อว่ารุ่งขึ้นจะได้ออกเดินทางด้วยอารมณ์อันเบิกบานและผ่องใส

ที่น้ำค้ำนี้มีแปลกกว่าที่อื่นอยู่หน่อยหนึ่ง ที่มีกาด คือ ตลาด ติดทุกวัน แต่เขาว่าไม่สนุกเท่าวันกาดจริง ๆ ที่ 5 วันติดครั้งหนึ่ง เพราะไม่มีอะไรขายมากเท่า แต่กระนั้น คนก็ยังนิยมไปเที่ยวตลาดกัน ชาววันนั้นนางเต็งมยา ลูกสาวขุนบันล้ายจึงขบรถพาข้าพเจ้าและย่าออกของเธอไปเที่ยวตลาด และอาหารเช้าของเราก็คือ ข้าวซอยไทย ซึ่งคือ ก๋วยเตี๋ยวเส้นเล็กต้มกับน้ำซุ๊ปเท่านั้นเองราคาสามละหมาดหนึ่งจึงออกจะแพงมากอยู่ แต่อาหารมื้อนี้ไม่ใช่มื้อเช้าแท้ เขากินกันเพียงรองท้องไว้สำหรับอาหารมื้อเช้าจริง ๆ ราว ๑๐ โมง เราจึงออกเดินทางเข้ากว่านั้นไม่ได้ ด้วยว่าจะต้องรอกินอาหารเช้ามือนี้เสียก่อน และถึงแม้ว่ากับข้าวที่นี้จะขาดถ้วนไม่ได้ เช่นเดียวกับที่อื่น รสชาติก็ยังผิดแปลกไป คือ ก่อนไปทางอาหารจีนมากกว่าไทย ก็เลยได้ฉลองศรัทธาท่านเจ้าของบ้านได้สมใจ ทั้งข้าวไทยที่นี้ก็ยิ่งเหนียวและหวานไม่ผิดกับข้าวไทยในอัสสัม จึงทำให้ต้องระลึกรึกถึงบุญคุณของน้ำเมาผู้สร้างคุณภาพนี้ให้ และเมื่อพูดถึง น้ำเมา พุงเมา แล้ว ข้าพเจ้าก็มานึกขึ้นได้ว่า ยังไม่ได้รูปคนไทยเมมาไว้ดูสักรูปเดียว เพราะฉะนั้น เมื่อมาถึงมูเซ จึงขอให้ขุนบันล้ายช่วยหาหญิงไทยเมมาที่แต่งเครื่องอย่างไทยเมมามาให้ถ่ายรูปไว้สักคน แต่ก็บังเอิญเหลือเกินที่มาถึงมูเซพอดีเป็นวันศีล (วันพระ) พวกผู้หญิงพากันไปวัดหมด ต้องตามไปขอตัวที่ศาลาพักรธรรม จึงได้หญิงค่อนข้างชราออกมาคนหนึ่ง ข้าพเจ้าอดบ่นไม่ได้ว่า หากคนไทยเมมาในช่วงหายากเสียเหลือเกิน และไม่ว่าใครที่ได้ยินเช่นนี้ จะต้องพูดว่า ความจริงหาไม่ยากเลย เพราะไทยเมมาอยู่ทุกหนทุกแห่ง ขึ้นชื่อว่า ไทย แล้วดูเหมือนจะเมมาเสียทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นไทยอาหม ไทยคำดี ไทยบางกอก หรือไทยเมมาแท้ ๆ อันมีขุนบันล้ายเป็นตัวอย่าง แต่ก็ต้องชมที่ยังสามารถขับรถได้ และพาข้าพเจ้ากลับถึงที่พักได้โดยปลอดภัย ทั้งที่ต้องผ่านดอยมหาวิบากจากแสนหวีถึงลาโซ เป็นระยะทางถึง ๓๓ ไมล์ ในเวลาอันค้ำมิดสนิท

คำวันนั้น เจ้าขุนเมืองยังได้เลี้ยงขุนบันล้าย เป็นการฉลองความสำเร็จที่ได้พาข้าพเจ้าไปน้ำค้ำและกลับมาโดยเรียบร้อย และด้วยเหตุที่ต่างฝ่ายต่างก็เสร็จธุระเรื่องอาหารเย็นกันมาแล้ว การเลี้ยงจึงเป็นไปแบบไทยเมมา ซึ่งน่าเป็นห่วงสำหรับขุนบันล้าย แต่เจ้าตัวรับรองแน่นอนว่าอย่างไรเสียก็ไม่ให้ตายเหล่า คือ เมมาขนาดสิ้นสติ ด้วยว่าเคยกันมาเสียแล้ว และข้าพเจ้าก็ได้ประจักษ์แก่ตาตนเองมาแล้ว ที่คนกินเหล้ากลับไม่เมา แต่ข้าพเจ้าผู้ไม่ได้กินเหล้ากลับเมา หัวหมุนมาตลอดทาง จนดูไม่เหมาะที่จะมาแหล่มาแล้วนั่งอยู่ในรัฐขานอันซับซ้อนไปด้วยภูเขานี้เลย แต่เมื่อได้ถึงที่พัก อาบน้ำสระผมแล้ว อาการโหมเมา ซึ่งคนที่นี่หมายถึง การเมาโดยไม่กินเหล้า มีมีนหัวเวียนหัวผสมกัน ก็ค่อยคลายหายไป ข้าพเจ้าจึงได้มีโอกาสสนทนาปราศรัยทำความคุ้นเคยกับบุตรธิดาเจ้าขุนเมืองซึ่งแต่ละคนรับแขกเก่ง กิริยาท่าทางก็เรียบร้อยน่ารัก โดยเฉพาะเจ้านางเขมวดี

ภาพหญิงไต่เม้า ที่มูเซ แต่งกายด้วยเสื้อ ชิน
และผ้าโพกหัวสีดำ เมื่อแต่งกายตามปกติ

เจ้านางเขมวดีนำอัลบั้มภาพมาอวดข้าพเจ้า ซึ่งส่วนมากก็เป็นภาพพี่น้องเครือญาติทางบิดา คือ เชื้อสายเชียงตุง มีหลายท่านที่ข้าพเจ้ารู้จักแล้วเพราะได้พบกันที่ตองยี ได้แก่ เจ้าบัวสวรรค์ เจ้าพี่เจ้านายเมือง และอีกท่านหนึ่ง ข้าพเจ้าไม่รู้จักชื่อ เป็นหนุ่มน้อยหน้าตาเกลี้ยงเกลา อายุราว ๒๗-๒๘ เห็นว่าได้ไปศึกษาที่ออสเตรเลียอยู่ถึง ๕ ปี ข้าพเจ้ายังจำได้ว่าได้สนทนากันเป็นภาษากรุงเทพฯ อย่างสนุกสนาน เพราะท่านพูดภาษากรุงเทพฯ ได้ พอขยับปากจะถามชื่อ เพื่อจะได้รู้จักไว้ล่วงหน้า ด้วยว่าเมื่อมาถึงเชียงตุงแล้วจะได้ไม่ต้องถามผู้ใด ก็พอดีเจ้าเขมวดีกล่าวขึ้นว่า นี่คือ เจ้าฟ้าเชียงตุง ได้ยินเพียงเท่านั้นข้าพเจ้าก็เหวี่ยงออกซิมทั้งที่เพิ่งจะอาบน้ำมาใหม่ ๆ แข็งใจถามซ้ำไปอีกว่าองค์ปัจจุบันนี้หรือ ก็ได้รับคำตอบว่าใช่ ข้าพเจ้าก็เลยนั่งงัน คอแห้ง ตีบตันไม่อาจจะกล่าวอะไรออกมาได้ ในใจใคร่ครวญไปถึงถ้อยคำที่ได้สนทนากับท่านผู้ที่ข้าพเจ้าเพิ่งได้ทราบว่าเป็นเจ้าฟ้าเชียงตุง เมื่อนาทีก่อนนี้แล้ว ก็จนปัญญาจะแก้ไขอย่างไรได้ในเมื่อข้าพเจ้าได้นำไปบางกอกตัวใหญ่บ่อเรื่อมาปล่อยไว้ที่นี่ ที่บังเอิญไปถามท่านว่า ทำงานอะไร และแม้กระทั่งท่านตอบสั้น ๆ ว่า ปกครอง ข้าพเจ้าผู้แสนเขลาก็ยังไม่เฉลียวใจ ทั้งนี้เพราะเจ้าชายเมืองเป็นครูแผนใหม่ ที่ให้ข้าพเจ้าใช้ความสามารถรู้เอาเองว่าใครเป็นใครโดยไม่ต้องแนะนำ และข้าพเจ้าก็เป็นผู้ไม่สามารถในเรื่องนี้ แม้จะรู้ว่าแขกผู้ที่มาในงานเลี้ยงนั้นแต่ละท่านล้วนแต่เป็นเจ้าเป็นจอม ก็ยังนึกไม่ถึงว่าจะมีเจ้าฟ้าเชียงตุงร่วมอยู่ด้วย กับทั้งไม่เคยทราบมาก่อนว่า เจ้าฟ้าเชียงตุงจะเป็นคนหนุ่มขนาดนี้ แล้วอย่างนี้ข้าพเจ้าจะไปเชียงตุงได้อย่างไร เพราะในฐานที่ท่านเป็นเจ้าเป็นนายอยู่ในเชียงตุง ไม่ว่าจะไปพักบ้านใคร เจ้าของบ้านก็คงจะต้องพาข้าพเจ้าไปคารวะแน่นอน แต่ว่าเชียงตุงเป็นรายการสุดท้าย ที่ข้าพเจ้าจะได้ไปศึกษาภาษาเขิน จะละเว้นเสียหรือก็เสียตาย ทั้งเจ้าชายเมืองก็ได้กำหนดนัดเวลาไว้อย่างเป็นมั่นเป็นเหมาะแล้วกับเจ้าของบ้านผู้ที่จะมีข้าพเจ้าไว้อยู่ด้วย ซึ่งข้าพเจ้ายังไม่ทราบว่าเป็นผู้ใดแน่ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันหมดหนทางแก้ ต้องให้เป็นไปตามรายการนี้

เชียงตุง

ในวันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าอำลาท่านผู้มีคุณทุกท่านที่พากันมาส่งที่สนามบิน ด้วยหน้าตาไม่สู้จะสบายนัก ซึ่งเชื่อว่าคงไม่มีผู้ใดทราบเหตุผล โดยเฉพาะเจ้าเขมวดีผู้เป็นต้นเหตุนำอัลบั้มนั้นมาให้ดู แต่ละคนคงจะคิดว่าข้าพเจ้ากลัวเครื่องบิน ซึ่งที่จริงก็เป็นเรื่องน่ากลัวอยู่ ถ้าไม่จำเป็นแล้วก็ไม่น่าจะขึ้นด้วยว่าเครื่องบินแต่ละลำดูเก่าแก่เพราะใช้สมบุกสมบัน ทั้งหนทางไปมาก็ยังผ่านเขาไปโดยตลอด ถึงอากาศจะดีอย่างไร ก็ยังอดโคลงไม่ได้ และก็อดเมาไม่ได้เช่นเดียวกัน แต่ว่าการเดินทางจากเฮโฮไปยังเชียงตุงคราวนี้มีดีเป็นพิเศษที่ไม่เมา ทั้งที่คนอื่น ๆ เขามาด้วยกัน สาเหตุที่ไม่เมาก็เห็นจะเป็นเพราะมัวไปคิดถึงเรื่องอื่นเสียจนลืมเรื่องเมาเรือบิน เรื่องที่น่าคิดก็คือ เมื่อถึงสนามบินแล้วผู้ใดจะมารับ และข้าพเจ้าจะต้องไปอยู่กับผู้ใด และที่สำคัญที่สุดอีกเรื่องหนึ่งนั้นก็คือ ทำอย่างไร จึงจะออกจากสนามบินไปได้โดยไม่ต้องเผชิญหน้ากับเจ้าฟ้าเชียงตุง เพราะปรากฏว่าในเรือบินลำเดียวกันนี้มีท่านโดยสารมาด้วย ยงดีที่ประทับของท่านอยู่หน้าสุด และของข้าพเจ้าอยู่หลังสุด เมื่อเครื่องบินถึงสนามบิน และเจ้าหน้าที่เปิดประตูให้คนลงได้ ข้าพเจ้าจึงได้โอกาสลงมาเป็นคนแรก และเสียงที่ร้องเรียกอยู่ไม่ไกลนักว่า คุณบรรจบดิฉันมารับคุณ ทำให้ค่อยสบายใจขึ้นด้วยว่านั่นคือ เสียงเจ้าบัวสวรรค์ ผู้ซึ่งได้กรุณามารับด้วยตนเองถึงสนามบิน และไม่ใช่มามารับเพื่อพบปะเท่านั้น แต่เป็นการมารับเพื่อนำไปพักยังหอของ

ท่าน ในบริเวณหอหลวงเก่า และเมื่อเป็นไปเช่นนี้แล้ว ก็เป็นอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะไม่เผชิญหน้ากับเจ้าฟ้าหลวง ท่าน ข้าพเจ้าจึงทำความเคารพท่านตามธรรมเนียม หวังเป็นอย่างยิ่งว่าท่านคงจะทรงทราบว่าคุณนอกจากจะเป็นการคารวะท่านแล้วยังเป็นการลูกระโทษไปด้วยพร้อมกัน

การที่ได้มาพบกับเจ้าบัวสวรรค์นี่นับเป็นสิ่งที่ถูกใจและได้ประโยชน์มากที่สุดจนอดที่จะขอบพระคุณทั้งเจ้าชายเมืองและท่านเจ้าของบ้านเสียมิได้ ทั้งนี้ก็เพราะท่านเอาใจใส่เรื่องภาษาอยู่ไม่น้อย สิ่งใดที่เห็นเป็นประโยชน์ที่ข้าพเจ้าควรจะได้กรุณาแนะนำบอกเล่าและจัดหาให้ เช่น เชิญหานานี้ ผู้รู้ในเรื่องอักษรจีนมาสอนให้ที่หอ และพาข้าพเจ้าไปยังร้านจួយ หมู่บ้านที่คนพูดภาษาล้านนาจากกรุงเทพฯ คือ ออกเสียง ร และ ด ได้เป็นต้น ส่วนตัวท่านเองในระหว่างที่สนทนากันก็ได้ฝึกภาษิตและคำพังเพยของชาวเชียงตุงบอกให้ข้าพเจ้าบันทึกไว้ แม้ทีละข้อสองข้อรวมแล้วก็ได้มากอยู่ บางข้อมีความอย่างเดียวกับของไทยใหญ่แถบอื่น หากแต่ใช้ถ้อยคำผิดไปบ้าง เช่น ทางเมืองไทยกล่าวว่า **อักษะหมาหมาเล่หน้า อักข้าข้าหลูหลู** แต่ทางเชียงตุงใช้ว่า **อักษะหมาหมาเล่หน้า อักข้าข้าลู่แคว้น** หรือที่แถบอื่นว่า **กิ้งกิ้งกินกีกัณ กิ้งกัณแล่นกีกัณ** นั้นทางเชียงตุงใช้ว่า **กินเล่กีกัณแล่นเล่กีกัณ** ซึ่งมีความอย่างเดียวกัน คือ ข้อแรกหมายความว่ารักหมาหมาเล่หน้า รักข้าข้าลู่ แล่น และบทหลังมีความว่า รับประทานหรือกินเร็วก็ติดคอ ว่องไว ง่าย ๆ ก็เหนียว แต่ทางเชียงตุงใช้ **ด้าว** แปลว่า ล้ม คำ **ด้าว** นี้ไม่เป็นที่รู้จักในถิ่นอื่น เพราะไม่มีที่ใช้ มีแต่ในหนังสือเท่านั้น และก็ยังอีกมากที่คนรู้ความหมายจากหนังสือ แต่ไม่เคยใช้ เช่น **ข้าวเพรา ข้าววาย** เป็นต้น ทั้งที่มีคำ **วาย** ง่าย เป็นคำที่ใช้บอกเวลาว่าเป็นเวลาราว ๘.๐๐ - ๙.๐๐ น. และมีคนกล่าวว่า **นอนวายวายหวานแสนอกวายชะ** ซึ่งหมายความว่า นอนหลังอาหาร เข้านั้นอร่อยเสียยิ่งกว่ากินเนื้อลาบ เขาก็ยังจัดคำ **วาย** เป็นประเภทคำในวรรณคดีที่ไม่ได้ใช้ในความทั่วไป ทั้งคำว่า **เพรา** นั้นก็ไม่มีผู้ใดทราบความหมายและที่ใช้เลย เมื่อปรากฏในหนังสือว่า **อับเพาอับวาย** ก็เข้าใจกันแต่เพียงว่าอดข้าวเท่านั้น ทั้งที่คำทั้งสองนี้เป็นคำที่ใช้เรียกชื่ออาหารมือเย็นมือเช้าอยู่ในภาษาจีน เพราะฉะนั้น การที่จะศึกษาภาษากันและกันให้แจ่มแจ้งถ้วนถี่จึงเป็นความจำเป็นสำหรับผู้ที่จะเรียนวรรณคดี แม้ในภาษาไทยใหญ่ก็เช่นกัน ด้วยว่าหนังสือธรรมะทั้งหลายส่วนมากได้มาจากทางจีน ทางโยน (เชียงใหม่และทางเหนือของไทย) จนมีชื่อเรียกนิยายพุทธศาสนาที่ได้จากถิ่นทั้งสองนี้ว่า **เก็งจีน เก็งโยน** ภาษาจีนและโยนก็มีส่วนคล้ายคลึงกันอยู่ แต่ในปัจจุบันนี้ทางเชียงตุงได้พระไตรปิฎกและหนังสือเทศน์ไปจากกรุงเทพฯ ถ้อยคำที่พระเทศน์จึงฟังไม่ยากนัก นอกจากเสียงจะผิดไปเป็นเสียงอย่างภาษาของท่าน ที่ท่านออกเสียงอย่างภาษาของท่าน เป็นต้นว่า **เป็น** ก็ออกเสียงเป็น **เปิ่น** **ทาง** เป็น **ต้าง** คำบาลีก็เช่นเดียวกัน เช่น **ประโยชน์** เป็น **ผะโยหิต** **ประการ** เป็น **ผการ** เป็นต้น ทั้งนี้ผิดกับทางเมืองอื่น ๆ ของรัฐชาน ที่ส่วนมากออกเสียงคำบาลีตามอย่างพม่าไปหมด

เรื่องความไม่เหมือนกันระหว่างจีนกับไทยใหญ่อื่น ๆ นั้น ออกจะมีมากอยู่ คำกล่าวบางข้อข้าพเจ้าไม่ได้ยินที่อื่นมาก่อน หรือจะเป็นด้วยว่าข้าพเจ้าไม่ทราบทั้งหมดก็เป็นได้ เช่นว่า **ฟังก้า เมสเป้แสน่อง ฟังก้าต้องลิบหาย** (ฟังคำเมียเสียพี่เสียน้อง ฟังคำทองดิบหาย) **ทางเงินหาค่าไวกินเมื่อเท่า เล่งลู่กเต้าไวกินลู่เล้ง** (หาเงินหาทองไวกินเมื่อแก่เฒ่า เลี้ยงลูกเต้าไวใช้แรง) **ก่าเล้เข้าหุไฟบ่อจ่า ก่าจ่าเข้าหุไฟบ่อลี้** (คำดีเข้าหุใครก็ไม่ชั่ว คำชั่วเข้าหุใครก็ไม่ดี) หรือว่า **ใจต้าขึ้นหมากอื่นแฉกค่าง ใจต้าลงค่างแฉกหมากอื่น** (ชะตาขึ้น เอามะกรูดไปแลกได้ทองแม่น้ำค่าง (แซลวิน) พอชะตาลงเอาทองแม่น้ำค่างไปแลกได้เพียงมะกรูด) ดังนี้ เป็นต้น

นอกจากนี้ ก็ยังมีชื่อเครื่องใช้ไม้สอยและผักผลไม้หลายชื่อที่เรียกผิดกับที่อื่น ๆ เช่น โดกกินข้าว ที่เรียกกันว่า ผีน นั่น ชาวเชียงตุงเรียก สะโตก และคำว่าขันของชาวเชียงตุง อันคนแถบอื่นไม่รู้จักและไม่เคยได้ยินนั้นที่จริงคือ พานแว่นพ้านั่นเอง ชื่อบางชื่อข้าพเจ้าต้องมากำหนดจดจำไว้ใหม่ เพื่อจะได้ไม่สับสนกันเวลาจะใช้เรียกอย่างเช่น หัวหอม ที่เขาเรียกกันทั่วไปว่า พักหมิ นั้น ที่นี้เรียกหัวโม้ และข้าวโพดก็เรียก ข้าวสำลี บางคนว่าน่าจะเป็นสายลี เพราะมันเป็นแถวเป็นสาย ลูกทับทิมเขาเรียกหมากก้องแก้ง ไม่ใช่ หมากจ้าง อย่างที่อื่น พุทราที่เรียกกันว่า หมากขอ ทั่วไปนั้น ที่เชียงตุงเรียก หมากตัน นอกจากชื่อต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว ก็ยังมีวิธีพูดจาเรียกขานโดยเฉพาะคำรับและคำลงท้ายในเวลาเพ็ดทูลเจ้านาย แทนที่จะใช้ว่า น้อ หรือ ต่างโหม่อ อย่างที่อื่น ชาวเชียงตุงใช้ ข้าน้อย แทน ส่วนเสียง ร นั้นก็ไม่กลายเป็น ฮ ไปทั้งหมด ที่ยังออกเป็น ล ก็มี แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ ภาษาเชียงตุงหรือที่เรียกว่าเขิน ก็ไม่อาจจะคงลักษณะเดิมอยู่ได้ในเมื่อต้องติดต่อกับไทยใหญ่ แถบอื่น เสียง ร จึงหายไปเป็น ฮหมด ทั้งที่ในหนังสือเก่ายังคงใช้ ร อยู่ จะคงมีอยู่ก็แต่ว่านจายแห่งเดียว ที่ยังคงเสียง ร ได้ แม้จะไม่ชัด กลายเป็น ล ไปก็ตาม

เมื่อเจ้าบัวสวรรค์ได้พาข้าพเจ้ามาที่ว่านจายข้าพเจ้าก็ได้เห็นจริงที่คนที่นี่พูดภาษาผิดกับคนในเวียงคือ ออกเสียงเป็น ล แทนทุกคำ ในเมื่อคนในเวียงออกเสียงเป็น ฮ เช่น เรือน กี่ว่า เลิน รั้วเป็นโล่ รีมว่าลิ้ม รับรอง เรียกร้อง ก็เป็น ลับลอง เลกล่อง ร้ายก็เป็นล่าย ทั้งไม่จำเพาะแต่คำที่ภาษากรุงเทพฯ ใช้ ร คำที่ว่านจายจะเป็น ล แม้คำที่เราใช้ ห เขาก็ออกเสียงเป็น ล เช่น หาบ เป็น หลาบ และห้อง เป็น ล่อง เป็นต้น ทั้งนี้ไม่ผิดกับภาษาอาหมที่ออกเสียงคำที่เราใช้ ห เป็น ร หลายต่อหลายคำด้วยกัน เช่น หาบ เป็น หลาบ นั้น ก็ตรงกันกับคำของว่านจาย นอกจากนี้อาหมมีคำว่าหก ออกเสียงเป็น รก ห่า (ห้าฝนและโรคห้า) เป็น หร่า หิน เป็นหริน ห้วย เป็น ร้วย ห่อ เป็น หร่อ หอก เป็น ร็อก และหายเป็นหราย เป็นต้น จึงออกจะเป็นเรื่องน่าสนใจที่ภาษาทั้งสองถิ่นนี้มาคล้ายคลึงกัน และถ้าจะเทียบกับภาษาอ่านตอนในอัสสัมก็จะเห็นลักษณะที่คล้ายกันเช่นนี้อีก คือ พวกอ่ายตอน ออกเสียง ล ร ด ได้ในบางคำ เช่น สูล่อง รังหนก ซ้ายรัง คือ รูล่อง รังนก สายรัง หรือคำว่า ดีด ดับ เดือด ดูก คนไทยอ่ายตอนก็ออกเสียงเป็น ด ชัดเจน เช่นเดียวกับคนที่ว่านจาย ซึ่งเรียกกระตูกไหล ปลายว่าว่า ดูกดำมืด หรือดุกต่งเค้ง คำว่า ดอย ดอกไม้ เดือน ดิน ได้ ดี ก็ออกเป็นเสียง ด แทนที่จะเป็น ล อย่างในถิ่นอื่นทั่วไป จึงออกจะน่าเสียดายที่ไม่ได้มีโอกาสมาพักอยู่ที่นั่นนานเพื่อจะได้ศึกษาของเขาให้ถี่ถ้วน เพราะวิธีพูดบางอย่างถ้าไม่ได้ยินเขาพูดกันเองแล้วก็นึกไม่ออกว่าจะถามเขาอย่างไร และก็เชื่อได้แน่ว่าต้องมีส่วนแตกต่างกับถิ่นอื่นอยู่บ้าง เพราะเท่าที่ข้าพเจ้าฟังเขาพูดในระยะเวลาสองสามชั่วโมงก็ยังพอจับได้ เช่น คำว่า ปาก ที่แปลว่ารอยหนึ่งนั้น เขาไม่ได้ใช้ทั่วไป เวลานั้นผลไม้เขาต้องใช้ร้อยหนึ่งสองร้อย ลูกคนต่อ ๆ มา แทนที่จะเรียกลูกตามอย่างอื่น เขากลับใช้ลูกทัด (ลูกถัด) ขนลูก ก็ใช้ ขนเน่อปอก แทนคุ่มขนเน่อก็ อย่างคนแถบอื่นใช้ ดังนั้นเป็นต้น แต่ก็น่าสงสัยว่าคนไทยที่ว่านจายนี้จะรักษาภาษาของตนไว้ให้บริสุทธิ์เช่นนี้ได้นานสักเท่าใด ในเมื่อคนทั่วไปเขาไม่ได้พูดอย่างเดียวกันนี้

การศึกษามหาภาษาที่เชียงตุงนี้ นับได้ว่าสะดวกไม่ผิดกับที่จะเรียนเอาที่ในเมืองไทย ทั้งนี้เพราะชีวิตความเป็นอยู่ ดินฟ้าอากาศ อาหารการกินก็คล้ายคลึงกัน นอกจากนั้นก็ยังมียี่สิบภาษา คนที่เชียงตุง พูดภาษากรุงเทพฯ ได้แทบทุกคน เจ้าบัวสวรรค์และเครือญาติบรรดาที่ท่านได้พาไปรู้จัก ต่างก็พูดภาษากรุงเทพฯ ได้ทุก

การแต่งงานของคนที่นี่ ที่เรียกว่ากินแขกนั้นก็คล้ายคลึงกับที่อื่นที่เริ่มต้นด้วยการส่งคนสองคน เรียกว่า กั้นใจ ซึ่งหมายความว่าเห็นคนที่เขาใช้ไป ไปถามทางฝ่ายหญิง และทางฝ่ายหญิงก็จะหาลุงตา (ญาติฝ่ายผู้หญิง) มารับ ถ้อยคำที่กั้นใจกับลุงตาได้ตอบกันนั้นฟังดูเหมือนภาษาวรรณคดี ซึ่งน่าฟังอยู่ไม่น้อยทีเดียว คือ เมื่อกั้นใจทั้งสองมาต่กลุงตาแล้ว ลุงตาก็จะกล่าวว่

หมูลึงจูงดำ หมูปี้จุ่มน่อง หมูป่าน้ำอ้า หมูญาติกำหลายม้วนหมู ก้อม้าสะพัง ยังเช่าอยู่ดีนี่ แต่เจ้าก็ยังวัน ก้อยหันหน้าสู่เจ้าตั้งสองแต่แล

และกั้นใจก็จะตอบว่า

ข้าตั้งสองนี้ ลุงตาเอ๋ยตุคุณู๋ ขอเช่าอยู่เม็งไก่ แป้งใจม้าหาสู ม้าถึงหมูลึงดำ ข้าตั้งสองนี้นา ได้ยินหว้าสายธิดาลูกเต้า กั้นตั้งกำแหวหู สายชู้นั้นลูกเต้า ป้อดเล่าแหวเม็งไ่ว่เป็นแสงกับบ้าน ขออย่าดั้นกำย้าวสาวไปสั่น เป็นจ้อจันอันเดียว เกี้ยวไหมคำพันแก่น เป็นปิ่นแผ่นเดียวกัน หย่อนดกสิ่งบ้าน้อย ร้อยนึ่งก็แก้วนดี ตามลึงดำมีไซบอกขอข้าตักผอกแดงก้า ย้อฮัดถาขบไ่ว่ ขอแต่งไค้ตักเสเตาะ ลุงตาเอ๋ย

ความที่กล่าวนั้นก็เป็นที่น่าพอใจเหมือนกับถิ่นอื่นที่ผู้มาสู่ขออยู่ถึงเมืองไกล ได้ยินข่าวคนกล่าวถึงลูกสาวบ้านนั้น ก็ใครจะได้เอาไ่ว่ไปเป็นแก้วกับบ้าน จึงมาขอเป็นเครือเดียวกัน เป็นพิ่นแผ่นเดียวกัน และเป็นด้ายทองพิ่นเกลียวเดียวกัน ถ้าหากเป็นที่ตกลง ลุงตาก็ต้องเป็นสกียาน และกำหนดนัดหมายการแต่งงาน และพิธีอันสำคัญเห็นจะอยู่ที่คู่บ่าวสาวที่เรียกว่าบ่าวแก้ว สาวแก้ว รับคำมั่งกะลาคือ คำมงคลจากป้อแขก ซึ่งคือ ผู้กล่าวคำมั่งกะลานั้น

ก่อนจะกล่าวความมั่งกะลา จะต้องมีไก่ต้ม ๒ ตัว กล้วย ๒ หวี เหล้า ๒ ถ้วย น้ำอ้อย ๒ ชาม และหมากพลูใส่ถาดมาตั้งไว้ตรงหน้าบ่าวสาว ซึ่งนั่งตรงกับผู้กล่าวมั่งกะลา สาวแก้วนั่งข้างซ้าย บ่าวแก้วนั่งข้างขวา ความมั่งกะลาที่กล่าวนั้นช่างละเอียดถี่ถ้วน ที่ให้ความมาตั้งแต่บ่าวสาวยังเล็กจนกระทั่งเติบโตใหญ่มาได้พบกัน คือ เมื่อกล่าวความบาลีนำมาหนึ่งแล้วก็กล่าวว่า สีสุคะ สะวัดชาดียังมีข้าตั้งสองจึงจักมีลูกหญิงถึงขาว เล่งม้าแต่เมื่อน้ำผากเท่าเกิดหอย เล่งม้าแต่เมื่อร้อยต้นกำสองนิ้ว เล่งม้าขาวแม่ม อิม เล่งม้าด้วยนมแม่เต้าใหญ่มา ป้อเป็นสาวย้าว มาป้อมีจู้ (คู่รัก) บ่าวดีไค้ก้อเบ้าม้าชู จูดีไค้ก้อบ้อม้าหา บัดนี้ยังมีข้าตั้งสองนี้ ปากน้ำกำไปด้างพี* จึงจักมีแตกหน่อปายกว่า จึงจักมีแตกหน่อปายชาย จึงจักมีลูกอ้าย ต้าจาย เล่งม้า แต่เมื่อน้ำผากเท่าเกิดหอย เล่งม้าแต่เมื่อร้อยต้นกำสองนิ้ว เล่งม้ามีนโตป่า เล่งม้าแสนขาไค้ อุมไปหน้าป่าไปไหน ใหญ่มาป้อเป็นพะ**แล้วจึงจักชีกกล้าดีผาออกมาเป็นบ่าวแก้วแหลวปู้ ไปแอ้วสาวดีไหนกับบ่อชู* ไปจ้อจูดีไหนกับบ่อเอ้า กั้นข้าวแล้วบ่เข้า กั้นข้าวแล้วบ่ออยู่ผาปิกโหเต๊วกว่า ผาป่าดบ่าเต๊วไปโผยพ่าขาวด้าวส่อง เต๊วไปโผยพ่าส่องด้าวใส จึงจักขึ้นเรือนไปถึงดีปะตุ* รัตนผาต่าง มาชะหม่าง*** ตาหัน ก็ยื่นแป้ง**** สะแกงตำหนักยื่นลูก ยืนลูกมิด ก็ปิ้งไ่ว่ สาวจึงจ้อร่อว่าเข้ามาในเต๊าะ หน่วยตำคำข้า เข้ามานั่งสาดลายสอง เข้ามานั่งก๊อบ* ไม่ต้อง เข้ามานั่งจ้อง** เอ็งน่องเข้ามานั่งห้องตู่เอง หม่นน้าง ป้อเฮย

*ตั้งพี = ตั้งนี้ **พะ = เณร ***ชะหม่าง = แอบดู ****ยื่นแป้ง = ฐีสักรัก

*ก๊อบ = เบาะ, ม้ารอง **จ้อง = เฝ้ามอง ปายกว่า = ทางขวา เต๊วกว่า = เทียวไป สะแกง = ตะแคง *ตัก = ทัก

ความมั่งกะลานั้นยังกล่าวต่อไปถึง บทผู้ชายที่เมื่อผู้หญิงร้องเชิญแล้วก็ “ยามนั้น บ่าวจึงทักดินไย
 ว่ายดินสู่ ม้านั่งอยู่โหล้ง จิงจักเล่น โดยปีเล่างาม ตามไปโดยปีเล่างิ้ว กวามบ่อแล้วโดยปีตั้งสอง นกไน
 ตั้งเป็นยังอ้าปู้สู่อ้อ ลูกได้ควมก้อปู้สู่อ้อแม่ ป้อแม่ข้าเจ้าตั้งสอง ก็บ่อจั่งตักควมลัก บ่อจั่งตักควมเป้ง
 บ่อห้อมันยุงกบขิง บ่อหอยิงกบก้อ บ่อหอย้อเตาะผุดซุ่มล้าย ป้อแม่ข้าเจ้าตั้งสอง จิงจักม้ออ้าวอนจอนนัว
 หายังกันใจไม่วเลก (เหล็ก) ตีจิงจักตีป่นพ่า (พัว) เล็กก้าจิงจักตีป่นจี (สวาน) กันดีเป็นจิงใจ ใจดีหนึ่งบ่อถ้อง
 ใจสองตีเบ้าแจ้ง ใจแทงนอยบอปปันตี” ความมาล้นสุดที่สรรเสริญกันใจทั้งสองที่หมั่นไปถามซึ่งคือส่อขอให้ว่า
 “ถามบ่าววันสักวัน แต่หลังว่าข้าแล”

กล่าวเสร็จแล้ว สาวแก้ว เอาเหล้าส่งให้บ่าวแก้ว และหยอดลงที่โก๋ บ่อแขกก็ให้พร ซึ่งเป็นความขาสลับกับ
 คำไทย คือ

ซบปีติโย จุงหือเป็นคั่งด้าว โข *จัมผผ่อง วินาสันตุ จุงหือเป็นตีมันหนองเกาะพัน สปีโลโก
 แผลที่ (พยาริ) โลกาหลายสิ่ง จุงหือมันตีบม้วยหมิงก้ากั มะโนเต้เทวะ จุงหือจ้าวเรื้อใจตุ๊กข้าเจ้า แก่เจ้า
 อายุวรรณจุงหือมีอายุยืนเต่งเต้า เผบเม้งสะหวนตะหน่าชินจิงมันเต่ง อย่าหือได้มกัควมเบ่งกับหาย จะ
 ตาโรจุงหือผายผดหว่าอายุหยดยืนยาว หว่าได้สองร้อยชั่ว พะวะสา อันจักมาปายหน่านนอยก้าดอยก้า
 เต่งแต่ดีดี (อย่าคลาดอย่าคลา เทียงแท้ดีดี)

คำเหล่านี้เขากล่าวได้น่าฟังทีเดียว ทั้งนี้เพราะผูกไว้เป็นกลอน แม้ว่าจะไม่เป็นไปตามระเบียบนักก็ฟังดี
 และทำให้จำกันได้ง่าย เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะทำอะไรแม้แต่ใบโฆษณาสมัครผู้แทนราษฎร เขาก็แต่ง
 เป็นกลอน ซึ่งถ้าอ่านตามทำนองของเขาแล้วก็ยังน่าฟังยิ่งขึ้น และยิ่งน่าสนใจเมื่อถ้อยคำนั้นพอจะเข้าใจได้
 บ้าง เพราะมีคำกรุงเพช เข้ามาปน โดยเฉพาะเป็นคำใหม่ ๆ เช่น การศึกษาชั้นประถม มัธยมศึกษา เป็นต้น
 อันนับเป็นการขยายตัวทางภาษาประการหนึ่ง และเรื่องนี้เป็นเรื่องที่กำลังพิจารณากันอยู่ในสมาคมวรรณคดี
 ชาน ว่าควรจะทำอย่างไรในการสร้างคำใหม่ เพราะขณะนี้ภาษาไทยใหญ่เท่ากับเป็นภาษาเกิดใหม่ ที่เพิ่งจะฟื้นฟู
 กันขึ้น ถึงกับมีภาษาไทยใหญ่สอนในโรงเรียนเมื่อไม่กี่ปีมานี้เองจึงไม่มีคำพอที่จะใช้ให้ได้ครบถ้วนตามความ
 กว้างขวางของโลก และเพื่อความสะดวก ก็มักจะทับศัพท์อังกฤษ หรือไม่ก็ยืมคำพม่าที่ทับศัพท์อังกฤษ และออก
 เสียงอย่างพม่ามาใช้ เช่น ดอกเตอร์ออกเสียงเป็น ตักตา Loud speaker เป็นเลาสปีกา helicopter เป็น
 เฮลิกับตา เป็นต้น และบางทีก็ยืมคำพม่าที่เขาคิดใช้ในภาษาพม่ามาใช้ เช่น ลอดแล้ว แปลว่า อิศราภาพ
 เป็นต้น บางท่านเห็นสมควรให้เลิกยืมคำพม่ามาใช้ และให้คิดคำไทยขึ้นใช้ทั้งหมด จะนำคำใดมาผูกกับคำใด
 เพื่อสร้างคำใหม่ก็ให้ช่วยกันคิดดู ฟังดูก็ออกจะเป็นความคิดที่ดีและทำตามได้ไม่ยากนัก แต่แท้ที่จริงแล้วทุกคน
 ในสมาคมวรรณคดีชานย่อมรู้ว่า ทำจริง ๆ ทำไม่ได้ง่าย ๆ เลย เพราะพม่ากับไทยใหญ่ได้มีความสัมพันธ์ทาง
 การเมืองมา ๕๐๐ กว่าปีแล้ว และการที่นักเรียนในรัฐชานต้องเรียนภาษาพม่านั้นเองทำให้ภาษาพม่าซึมซาบเข้า
 ไปในเลือดหล่อเลี้ยงความคิดอ่าน เมื่อจะคิดสิ่งใด จึงคิดออกมาเป็นคำพม่า ถึงแม้ขณะนี้จะมีคนพยายามพูด
 ภาษาของตนและหลีกเลี่ยงไม่ให้มีภาษาพม่าเข้ามาปน ก็ยังเป็นเรื่องทำได้ยากเต็มที ทั้งความเคยชินกันอาจทำให้

***แป้ง = แป้ง ใช้คู่กับคำว่า รัก ****โข = ยืม หัวเราะ ทักดิน = ก้าวเท้า ซุ่มล้าย = เสียเปล่า หนอง = ดึง เผบ = เปรียบ

รูปลักษณะของภาษาตลอดจนวิธีพูดผิดแผกไปบ้างก็เป็นได้ ยังไม่มีใครได้สอบสวนค้นคว้ากัน อิทธิพลของภาษาจึงออกจะเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เมื่อสอบถามคำใด ๆ ข้าพเจ้าจึงต้องถามยืนยันแล้วเล่าว่าเป็นคำไทยหรือคำพม่า เพราะบางคำเสียงฟังไม่เป็นเสียงไทย แต่บางคำก็ฟังไม่เป็นพม่า เช่น คำ ลอดแล้ว ข้างต้น จึงออกจะลำบากยากยิ่งในการพิจารณา แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็คิดว่าการศึกษาที่ข้าพเจ้ามาด้วยความใคร่รู้ในภาษาไทยใหญ่นี้เอง คงจะได้ช่วยให้ท่านผู้รู้ฝึกฝนในภาษาของตนยิ่งขึ้น และถ้ามีโอกาสข้าพเจ้าคงจะได้มาศึกษาอย่างจริงจัง ซึ่งทุกท่านก็พากันต้อนรับความคิดนี้ด้วยความยินดี และรับรองว่าไม่ว่าจะไปที่ไหน อยู่ที่ไหน จะมีชาวไทยเลี้ยงดูมิให้อ่อนทร ซึ่งข้าพเจ้าขอขอบคุณไว้ล่วงหน้าไม่ได้ ฉะนั้นการจากรัฐชานมาครั้งนี้ จึงถือเอาว่าเป็นการจากเพียงชั่วคราว ซึ่งถ้าโชคดีมีโอกาส ข้าพเจ้าคงจะได้กลับมาพบกับท่านผู้มีคุณ และผู้มีน้ำใจเอื้ออารีทั้งหลายนี้อีกครั้งหนึ่ง

คำดีเมืองบาง

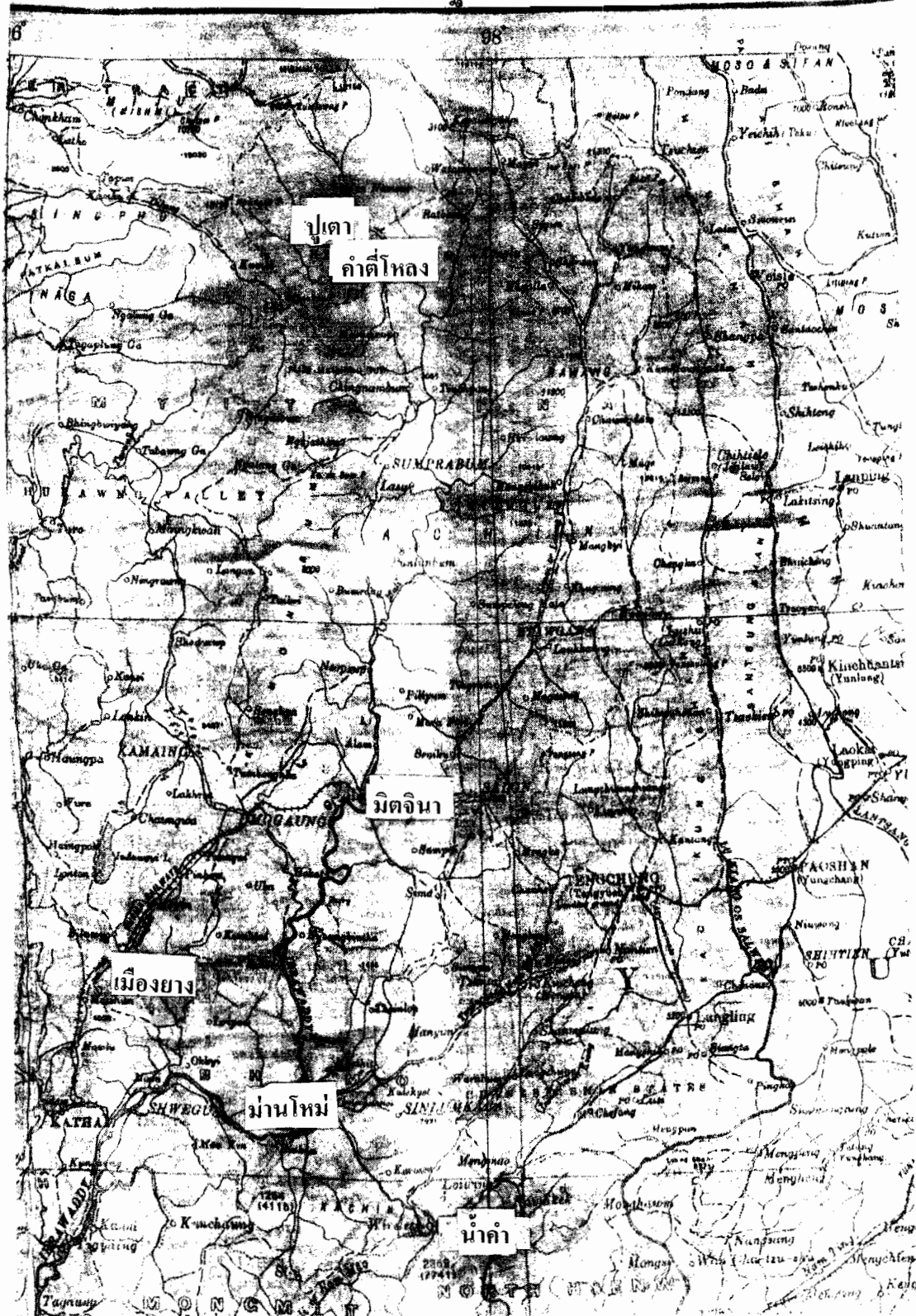
สารบัญ

คำศัพท์เมืองบาง

	หน้า
๑. เริ่มเรื่อง	๑
๒. มิติจินา	๔
๓. สู้ปู่เตา	๗
๔. ปู่เตา	๙
๕. คำเรียกเครือญาติ	๑๒
๖. หม่านปะ เตอ-อ	๑๕
๗. หม่านเจ้า	๑๗
๘. เจ้าฟ้าหม่านเจ้า	๒๐
๙. อำนาจของเจ้าฟ้า	๒๒
๑๐. เสียงสูงต่ำ	๒๔
๑๑. ความเป็นอยู่ของชาวปู่เตา	๒๙
๑๒. การด้อยพัฒนาของชาวคำตี้	๓๑
๑๓. สรรพสมมีในคำตี้	๓๔
๑๔. การเขียนสะกดการ์รันต์	๓๖
๑๕. เสียงสระสั้นยาว	๓๘
๑๖. เสียงสระพยัญชนะเทียบไทใหญ่	๓๙
๑๗. เสียงควบ ร ล ว หายไปหรือกลายเป็นเสียงอื่น	๔๒
๑๘. คำกร่อนเสียง	๔๓
๑๙. คำมีอุปสรรค	๔๔
๒๐. คำมากพยางค์	๔๕
๒๑. คำที่มีความหมายคล้ายกัน	๔๗
๒๒. คำกริยาที่มีความหมายคล้ายกัน	๕๐
๒๓. คำลงท้ายความหรือประโยค	๕๕
๒๔. การเรียงลำดับคำ	๕๘
๒๕. การใช้คำบุรพบท	๖๐
๒๖. ลักษณะนาม	๖๒
๒๗. การใช้คำสันธาน	๖๓
๒๘. คำพม่าในภาษาคำตี้	๖๕
๒๙. ความหมายของคำ “ไท” และคำอุปมา	๖๙
๓๐. คำเรียกขาน	๗๑

แผนที่การเดินทางไปยังปูเตาในคำตี้หลวง

รัฐกะฉิ่น

คำตีเมืองขาง

เริ่มเรื่อง

คนที่มิเชื่อสายไทใหญ่แต่ไม่ได้อยู่ในรัฐชาน เห็นจะมีแต่พวกคำตี้ที่มีจำนวนมากกว่าคนไทกลุ่มอื่นๆ ทั้งนี้ไม่นับพวกอาหม พวกคำตี้มีแหล่งที่อยู่หลายแห่งด้วยกัน แต่แหล่งดั้งเดิมเห็นจะเป็นแดนคำตี้ไหลงที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพม่า ไกลชายแดนต่อกับประเทศทิเบต ปัจจุบันอยู่ในรัฐกะฉิ่น อันเป็นรัฐตั้งใหม่เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้เอง มีเมืองสำคัญที่พม่าเรียก ปูเตา หรือปูตาโอ อันเป็นคำเรียกเพี้ยนจากที่เจ้าของถิ่นเขาเรียก ชื่อนี้เชื่อว่าที่แท้คือ หม่านปีเตอ-อ คือ บ้านใต้ ถ้ามี บ้านใต้ย่อมแสดงว่ามีบ้านเหนือ แม้ขณะนี้ไม่มีผู้ใดบอกได้ว่าบ้านเหนืออยู่ที่ไหน เพราะไม่มีชื่อนี้ปรากฏ น่าคิดว่าอาจเป็นตำบลจ้องคำในอัสสัมอันเป็นที่อยู่ของชาวคำตี้ในอินเดียก็เป็นได้ การที่ชาวคำตี้แยกย้ายกันอยู่เป็นสองแหล่ง เขาว่าเพราะเกิดศึกรบราฆ่าฟันกันเอง ผู้ที่สู้ไม่ได้ก็ต้องอพยพไปอยู่ยังดินแดนอื่น และก็ได้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตพรมแดนตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียที่เรียก เนฟา (N.E.F.A) หรือที่เป็นรัฐอรุณาจัลในปัจจุบัน เมื่อมี คำตี้ไหลง แสดงว่าเป็นคำตี้ใหญ่ ก็ย่อมมีคำตี้่อ่นคือคำตี้เล็ก เขาว่า คำตี้่อ่นอยู่แถบแม่น้ำชินตวิน มีชื่อว่าชิงกะลิงคำตี้ ไม่ทราบว่ายู่ห่างไกลกับคำตี้ไหลงมากน้อยแค่ไหน มองในแผนที่ไม่มีระบุไว้เหมือนคำตี้ไหลง อาจอยู่ชิดชายแดนต่อกับอัสสัมตรงมณีปุร ต้องขึ้นเรือบินจากมันตะเลย์ไปจึงจะถึง คงเช่นเดียวกับคำตี้ไหลง ที่ต้องขึ้นเรือบินไปปูเตา จึงจะไปได้สะดวกเพียง ๔๕ นาทีเท่านั้นก็ถึง

ที่ข้าพเจ้าเรียก คำตีเมืองขางหมายความว่า คำตี้ในรัฐกะฉิ่น คนไทเรียกพวกกะฉิ่นว่า ขาง(คนไทในอัสสัม ขาง หมายถึงนาค) เมืองขางก็คือ ถิ่นที่อยู่ของพวกกะฉิ่นบางที่ก็เรียก ดินเมืองขาง การที่ข้าพเจ้านำเรื่องนี้มากล่าว ทั้งๆ ที่เวลากล้งเลยมานานนักแล้วนับแต่ที่ข้าพเจ้าได้ไปถึงถิ่นที่อยู่ของเขาและพำนักร่วมอยู่กับเขา ๖ สัปดาห์ (ระหว่างมีนาคม-เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓) ก็เพราะอยากให้เรื่องราวของชาวคำตี้ ณ ที่นั่นทั้งภาษาและชีวิตความเป็นอยู่ได้ปรากฏเป็นที่รู้จัก เชื่อเหลือเกินว่าน้อยคนนักจะได้ไปถึงถิ่นที่อยู่ของเขา โดยเฉพาะที่ปูเตานี้ ทั้งนี้เพราะเขาถือเป็นเขตพรมแดน ถ้าไม่ใช่คนที่อยู่ปูเตาเอง แม้จะเป็นพลเมืองพม่าก็ต้องมีใบผ่านจึงจะเข้าไปได้ เพราะฉะนั้นชาวต่างประเทศจึงไม่ใช่จะเข้าไปได้ง่ายๆ ข้าพเจ้าจึงอยากจะนำมาเล่าสู่กันฟังไว้บ้าง แต่ก่อนอื่นต้องขอเล่าทำความเข้าใจเรื่องความเป็นนามาก่อนจะได้ไปถึงปูเตา ที่จริงรายละเอียดได้เคยเล่าไว้บ้างแล้วใน “ไปสอบคำไทย” ในสารคดี พ.ศ. ๒๕๐๘ แต่ได้ยุติลงเพียงแค่มิตินายังไม่ถึงปูเตา จึงขอนำมากล่าวเสียในครั้งนี้

เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าไปอัสสัมในครั้งแรก ได้ไปพบชาวคำตี้ที่ตำบลนารายณปุร อันเป็นชาวคำตี้ที่ถูกแยกมาจากที่อยู่เดิมคือจ้องคำ ข้าพเจ้าได้ยินชื่อจ้องคำก็อดอดใจไม่ได้อุตส่าห์บุกบันไปจนถึงตำบลนารายณปุรแต่แล้วก็เข้าไปถึงจ้องคำไม่ได้เพราะเขาถือเป็นเขตพรมแดน ต้องได้รับอนุญาตจากซิลลองเมืองหลวงของอัสสัมในครั้งนั้นเสีย

ก่อน จึงจะเข้าไปได้ ดังนั้นเมื่อข้าพเจ้ามีโอกาสศึกษาภาษาไทใหญ่เป็นเวลาร่วมปี จึงตั้งปณิธานไว้ว่าจะต้องไปให้ถึงดินแดนอันเป็นที่อยู่ดั้งเดิมของชาวคำตี้ให้ได้ ทั้งนี้โดยมิได้รู้มาก่อนเลยว่า ดินคำตี้ไหลลงอยู่ที่ไหนจะไปให้ถึงได้อย่างไร ที่อื่นๆ ที่ข้าพเจ้ากำหนดไว้ว่าจะไปไม่มีปัญหาใดๆ เพราะข้าพเจ้าเคยไปมาก่อนแล้วตอนที่ไปรัฐชานในครั้งแรก เพียงแต่อยู่ฉาบฉวยแห่งละไม่กี่วัน ข้าพเจ้ากำหนดว่า จะไปพำนักที่เมืองนายเป็นแห่งแรกเพื่อศึกษาภาษาชานได้ และที่เมืองไฮในแสนหวีได้เป็นแห่งที่สองเพื่อศึกษาภาษาชานเหนือ ทั้งที่ภาษาทั้งสองถิ่นไม่ได้แตกต่างกันมากมายนัก ส่วนแห่งที่สามจะเป็นเจ้านั้น ถิ่นที่อยู่ของพวกไตเม่า จะมีโอกาสได้ศึกษาภาษาไตเม่ากับไตเหนือ (ไทเหนือในญวน) เทียบกัน และแห่งสุดท้ายจะเป็นคำตี้ไหลเพื่อการศึกษาภาษาคำตี้ สมาคมวรรณคดีชานได้อนุญาตให้ข้าพเจ้าติดต่อกับเจ้าฟ้าแต่ละแห่งจนข้าพเจ้าได้รับความสะดวกทุกประการทั้งเรื่องที่อยู่ที่พักและเรื่องการเดินทาง แต่เมื่อถึงเวลาจะต้องออกจากเมืองไฮไปยังเจ้านั้นก็ได้เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองของพม่า นายพลเนวินได้มาเป็นหัวหน้ารัฐบาล สมาคมวรรณคดีชานก็บังเกิดความวิตกเกรงข้าพเจ้าจะไม่สะดวกและปลอดภัย จึงอยากจะส่งข้าพเจ้ากลับมาตองยี แล้วก็เดินทางกลับไปเลย ข้าพเจ้าก็เห็นว่าตัวเองยังไม่ได้ทำผิดคิดร้ายอะไร เหตุใดจะตีตนไปก่อนไข้ ถ้าสมาคมวรรณคดีชานจะไม่รับผิดชอบในการอยู่ต่อไปของข้าพเจ้าก็ไม่เป็นไร ข้าพเจ้าจะรับผิดชอบตัวเอง และด้วยความกรุณาของเจ้าฟ้ากับมหาเทวีเมืองไฮได้พาข้าพเจ้าไปเฝ้าเจ้าฟ้าแสนหวีขอหนังสือถึงขุนเจตฟ้า เจ้าเมียวซาแห่งเจ้านั้น และขุนเจตฟ้าก็ได้ต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดีตลอดเวลา ๖ สัปดาห์ จนกระทั่งถึงเวลาจะเดินทางไปยังคำตี้ไหลนี้แหละ ไม่มีใครในรัฐชานให้ความรู้ได้เลยว่าจะไปติดต่อกับใคร พักที่ไหน ขุนเจตฟ้าเขียนจดหมายถึงตานหม่องที่มิดจินา (เพราะรู้จักอยู่ผู้เดียว) กับสมาคมไทในเมืองย่างแต่แล้วผลก็คือตานหม่องไปลี้ไต่ ไม่มีผู้ใดรู้ว่าจะกลับเมื่อไร

ถึงตอนนั้นข้าพเจ้ายังจดจำความรู้สึกของตัวเองว่า กว้าง คือ งง ไม่รู้จะทำอะไรถูก ยืนนิ่งจนปัญญาจะไปขอความช่วยเหลือใคร เพราะไม่รู้จักใครเลยในเมืองนี้ แต่แล้วมานึกได้ถึง Dak Bungalow ที่พักสำหรับข้าราชการต่างท้องถิ่น และก็เป็นที่คิดที่มีห้องว่าง คนเฝ้าที่เป็นชาวอินเดีย ไม่ได้สงสัยว่าข้าพเจ้าไม่ใช่ข้าราชการประเทศพม่า เมื่อถามว่าทำงานกระทรวงไหน ข้าพเจ้าตอบสั้นๆ ว่าศึกษา ก็เป็นอันผ่านปัญหาไปได้ และได้เพื่อนคนหนึ่งโดยสารรถมาด้วยกันติดตามมาด้วย ได้ที่อยู่เรียบร้อยแล้ว และสหายของเขาเป็นผู้บอกว่า มีสมาคมชานเรียกเป็นภาษาพม่าว่า ชานอะซ้อฮัง คือ Shan Association เมื่อเขาพาไปก็ได้พบเด็กนักเรียนชาวคำตี้จากบุญเดมาเรียนต่อที่มิดจินาและพักที่นั่นตั้ง ๒๐ กว่าคน เรื่องก็ดูจะลงเอยด้วยดี ข้าพเจ้าอดนึกตำหนิคนในรัฐชานไม่ได้ว่า ทั้งๆ ที่อยู่ในประเทศเดียวกัน การไปมาหาสู่ก็ไม่ยากเย็นอะไร ราวธันวาคม (เป็นธันวาคมในครั้งนั้น) มีรถเลออร์บรทุกสัมภาระลากตามไปด้วยมีไปมาทุกวัน แต่เหตุใดเขาจึงไม่รู้เรื่องกันเสียเลย ว่าคนคำตี้ที่อยู่ไหน จะไปถึงที่อยู่เขาได้อย่างไร

ด้วยเหตุที่ขุนเจตฟ้าเขียนจดหมายติดต่อกับสมาคมไทในเมืองย่างไว้ล่วงหน้าว่าข้าพเจ้าจะเดินทางไปถึงวันนั้นๆ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงพักที่มิดจินาเพียงคืนเดียว แล้วก็เดินทางไปเมืองย่างในวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้าได้บอกพวกเด็กๆ คำตี้โดยเฉพาะผู้เป็นหัวหน้าเขา ๒ คนคือ เจ้าน้อยซำไตกับเจ้าน้อยคำแสนเพราะต่างก็เป็นลูกเจ้าฟ้าทั้งคู่ ว่าจะ

กลับหลังจากนั้นอีก ๗ วันให้ช่วยจองที่พักกับที่นั่งเรือบินให้ด้วย เรือบินไปปูเตามือออกในวันพฤหัสบดีเท่านั้น เมื่อสั่งเรียบร้อยแล้วก็สบายใจ ใช้เวลาระหว่าง ๗ วันนั้นอย่างสนุกสนานได้พบปะพวกคนโตโหลง (พวกโตเมาที่อพยพจากน้ำคำมาเป็นส่วนมาก) ที่มีอุ้งย่นเป็นหัวหน้า ได้ไปเมืองพ่าย (เมืองนางยักซ์) อันเป็นเมืองที่อยู่ของนางยักซ์ลูกสะใภ้ของนางสิบสอง (ถ้านางสิบสองอยู่ที่เมืองน่าย) ได้ไปเห็นธรรมเนียมของพวกถือพุทธศาสนานิกายซอติที่บางคนว่าเป็นมิจฉาทิฐิ กล่าวคือเขาไม่นับถือพระพุทธรูป ไม่กินเนื้อสัตว์ ไม่ขายของที่จะเป็นอันตรายแก่คน เช่น มิด ไม้ขีดไฟ พวกซอติถือกำเนิดที่เมืองยาง แล้วไปเผยแพร่ตามที่ต่างๆ ในขณะนั้นมีภิกษุเพียง ๒๔ รูป เป็นพระภิกษุที่ถือวินัยเคร่งอย่างยิ่ง เปรียบให้เห็นต่างกับภิกษุพม่าราวกับถือคนละศาสนา

ครั้นกลับมาถึงมิดจินาในค่ำวันนั้น ข้าพเจ้าก็ต้อง กวัง เป็นครั้งที่สอง คราวนี้ยิ่งกวังเหลือหลายเพราะ ผิดหวังอย่างใหญ่หลวงถึงสองเรื่อง เรื่องแรกก็คือไม่รู้จะไปพักที่ไหนเพราะดักบังกะไลแห่งนั้นเต็มหมด แต่เรื่องนั้นยังพอทำเนาเพราะพอจะไปอาศัยหอพักพวกเด็กๆ สักคืนสองคืน แต่เรื่องที่สองคือบริษัทการบินพม่าไม่ยอมขายตั๋วให้เพราะข้าพเจ้าเป็นชาวต่างประเทศ ต้องได้รับใบอนุญาตจากรัฐบาลกลางที่ย่างกุ้งเสียก่อนจึงจะขายตั๋วให้ได้ เรื่องนี้ข้าพเจ้าก็ต้องตำหนิคนที่มิดจินาอีกที่ไม่รู้จักข้อบังคับของบ้านเมืองของตนเสียบ้างเลย เขาก็ออกตัวว่าเขาไม่เคยมีธุระเกี่ยวข้องกับคนต่างประเทศ จะให้รู้ได้อย่างไร ทั้งพวกคำดีก็ว่าพวกเขาเป็นคนที่มิดจินาอยู่ที่นี่เขาไม่ต้องมีใบอนุญาต เขาจึงไม่รู้เรื่องนี้ ที่จริงแม้แต่เจ้าหน้าที่บริษัทการบินก็ดูเหมือนจะเพ่งรั้วคราวนี้ แสดงว่าคงไม่ค่อยมีชาวต่างประเทศไปมาที่ปูเตาเลย แต่แรกมีคนอ้างว่ารู้เรื่องนี้ บอกว่าไม่ยากเย็นอะไรไปขออนุญาตที่มิดจินาได้ ถ้าหากเป็นชาวต่างประเทศเช่นข้าพเจ้าต้องไปสอบถามดูที่ Secretariat ของรัฐกะฉิ่น จึงจะรู้ว่าจะต้องดำเนินการอย่างไร และจะกินเวลาคอยนานสักเท่าไร พี่ชายเจ้าน้อยข้าได้ ชื่อเจ้าน้อยย่องเมียดเป็นนักธุรกิจอยู่ที่นี้ ได้เป็นธุระพาข้าพเจ้าไปติดต่อตามที่ต่างๆ เริ่มตั้งแต่ไปพบผู้ช่วยเลขาธิการของรัฐซึ่งเป็นชายหนุ่มชาวกะฉิ่นอายุราว ๓๐ กว่า แต่เขาบอกปิดอย่างไม่มีเยื่อใย ให้ไปขอเองที่ย่างกุ้ง จนข้าพเจ้าคิดว่าเห็นจะต้องเดินทางกลับไปย่างกุ้งเสียแน่แล้ว แต่เจ้าน้อยย่องเมียดแนะนำว่าควรไปพบเลขาธิการของรัฐเสียก่อนจะดีกว่าและก็ได้ผลคือเลขาธิการของรัฐที่เป็นชาวอินเดียชื่อนายสัตตาคาราน ได้เป็นธุระให้อย่างเต็มอกเต็มใจ ผิดกันอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ นายคานแนะนำให้ข้าพเจ้าดำเนินเรื่องใหม่โดยเขียนคำร้องไว้ ตนจะส่งต่อไปยังรัฐบาลกลางของพม่า ซึ่งจะต้องส่งเรื่องไปยังกระทรวงกลาโหม ถ้าหากทางกลาโหมไม่ขัดข้อง รัฐบาลก็คงไม่ขัดข้อง ก็จะส่งข่าวมายังรัฐกะฉิ่น และนายคานก็จะออกใบอนุญาตให้ ข้าพเจ้าก็ได้จัดการไปตามคำแนะนำนั้น แล้วก็มาตั้งหน้าตั้งตารอคำตอบซึ่งอาจจะเป็นว่า “ขัดข้อง” หรือ “ไม่ขัดข้อง” อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าหากปรากฏว่าขัดข้อง ก็เป็นอันรอเสียเวลาเปล่า แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าไม่มีวันยอมกลับไปง่าย ๆ

ปัญหาที่เผชิญหน้าอยู่ก็คือ ในระหว่างรอคำตอบนี้จะไปพักที่ไหนเพราะอาจเป็นเวลานานร่วมเดือนก็เป็นได้ เจ้าน้อยทั้งสองพาข้าพเจ้ามาพักที่ห้องสำหรับแขกอันเป็นห้องเล็ก ๆ อยู่ทางด้านหลังของสมาคมที่ทำเป็นหอพัก แลเห็นห้องพักแล้วข้าพเจ้าถึงกับย็นอึ้ง เพราะทั้งรูกุญและรกเรือ แต่ไม่มีทางเลือก เด็กๆในหอพักแสนจะน่ารัก มาช่วยกันเก็บข้าวของเลอะๆ เอะๆ แล้วก็ปิดกวาดจนสะอาดพอจะพักอยู่ได้ วันหนึ่งลมพายุใหญ่พัดหลังคา

เป็นรูโหว่ น้ำฝนไหลเข้ามาในห้องนอนก็เด็กเหล่านี้อีกนะแหละที่ช่วยกันป็นหลังคาหาสังกะสีไปตอกปะจนรูรั่วอื่นๆ ก็หลอมหายรั่วไปด้วย และไม่ว่าสิ่งใดที่จะช่วยให้ข้าพเจ้าอยู่สุขสบายแล้ว เขาเป็นช่วยกันเติมที่ จนข้าพเจ้าอดรู้สึก ซึ่งในน้ำใจของเขาไม่ได้ แม้จะเป็นทุกข์ด้วยเรื่องต่างๆ สารพัดเรื่องก็ยังเบาใจที่ได้มีผู้คอยให้ความช่วยเหลือ

มิตจินา

แต่ถึงเด็กชาวคำต๋ในหอพักจะช่วยเหลือข้าพเจ้าด้วยความเต็มอกเต็มใจอย่างไรก็ตาม ก็ยังมีอีกหลายเรื่องที่เขาช่วยไม่ได้ เรื่องเหล่านั้นคือ เรื่องห้องน้ำ ห้องส้วม และเรื่องอาหารการกิน ห้องส้วมพอมิให้ใช้ได้แต่ก็เป็นแบบชนบทที่ไม่นำมาตั้งอยู่กลางเมืองได้เลย ส่วนห้องน้ำนั้นเป็นอันไม่มี เพราะไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับพวกเขา เด็กในหอพักเป็นผู้ชายล้วนอายุตั้งแต่ ๑๔-๑๕ ไปจนถึง ๒๐ กว่า เจ้าน้อยคำแสนกับเจ้าน้อยซำโตคงมีอายุราว ๒๐ ไม่เกิน ๒๒ เมื่อจะอาบน้ำก็พากันไปอาบที่แม่น้ำ (ได้แก่แม่น้ำอระวัดที่เขาเรียกน้ำแก้วคือน้ำแก้ว) ข้าพเจ้าจึงต้องช่วยตัวเองหาทางอาบน้ำให้ได้ตรงหลังหอพักนั้น ยังโชคดีมีโถ่งเปล่าอยู่ใบหนึ่ง เจ้าน้อยคำแสนก็ได้เป็นธุระไปตามเจ๊กตักน้ำมาตักน้ำไว้ให้ ทั้งยังสั่งให้น่านำมาเติมให้เต็มโถ่งทุกวัน พอให้ข้าพเจ้าอาบน้ำได้ ๒ มือเช้าเย็น และข้าพเจ้าก็ต้องอาศัยความมิดเวลาค่าคืนและเวลาเข้ามิดแต่ ๕.๐๐ น. อาบน้ำเพื่อไม่ให้เป็นที่ประเจิดประเจ้อเรียกสายตาคอน วันแรกๆ ย่อมรู้สึกลำบากเป็นธรรมดา แต่วันต่อมาก็อชินขึ้นข้าพเจ้าพยายามทำตัวให้ชินกับสิ่งแวดล้อมทุกประการเพื่อจะได้อยู่โดยไม่รู้สึกเดือดร้อนนัก ถึงไม่มีห้องน้ำก็พยายามคิดว่ายังดีที่มีที่อาบน้ำและมีน้ำอาบ ห้องส้วมก็เช่นกัน ถึงจะล้าสมัยและไม่ถูกสุขลักษณะก็ยังดีกว่าไม่มี ต้องไปเที่ยวนั่งตามเถื่อนตามทุ่ง อยู่ในเมืองไม่มีทางจะไปนั่งที่ไหนได้

มาถึงเรื่องอาหาร เรื่องนี้ไม่มีใครช่วยได้ เพราะแต่ละคนก็ล้วนแต่อดคัด ต้องใช้เงินอย่างประหยัด วันหนึ่งๆ เขาจ่ายกับข้าวเพียง ๒ จัด กินตั้ง ๑๐ กว่าคน ส่วนข้าวได้มาจากบ้าน ต่างคนต่างนำมา ก็ทุ่นไปไม่ต้องซื้อ แต่เมื่อข้าพเจ้าถามว่าเงิน ๒ จัดจะซื้ออะไรกินกันพอ เขาก็บอกทำอะไรก็ได้ มีแค่ไหนอย่างไรก็ต้องกินไปตามมีตามเกิด ไว้เรียนจบมีเงินเดือนใช้เมื่อไรละก็ จะกินหมูวันละตัวก็เดียว ข้าพเจ้าเชื่อเหลือเกินว่าไม่มีทางเป็นไปได้ในเมื่อเขาไม่เคยชิน หมู่บ้านเขาราคาเพียงกิโลกรัมละ ๓ จัด (๖ บาทหรือ ๑๒ บาท ในขณะนั้น) ก็ยังไม่ค่อยซื้อกิน เขากินกันแต่ผัก อย่างดีก็เป็นมันกะล่ำ คือมันฝรั่ง ข้าพเจ้าจึงไปซื้อหาอาหารกินเอง แต่การไปนั่งกินอาหารตามร้านวันละสามมือแต่ลำพังคนเดียว ทั้งยังเป็นผู้หญิงเป็นคนแปลกหน้า ย่อมเป็นที่สะดุดตาคนซึ่งก็ทำให้น้ำอึดอัดใจที่น้ำอึดอัดใจยิ่งกว่าก็คือ ร้านอาหารแต่ละร้านในบริเวณใกล้เคียงที่มีอยู่ ๓-๔ ร้านล้วนแต่มีระดับความสะอาด รสชาติและราคาปานๆ กัน จะย้ายไปกินร้านใดก็มีผลเท่ากัน คือกินไปนั่งโบกไล่แมลงวันไป โต๊ะ ม้านั่ง พื้นร้านที่โดยมากเป็นดินปรบแน่นไม่ใช่ซีเมนต์ก็ไม่วอนให้เข้าไป ในที่สุดข้าพเจ้าก็เลือกเอาวิธีซื้อไปกินที่หอพัก และบางทีก็ต้องยอกจาก ๓ มือเป็น ๒ มือ บางวันก็เหลืออาหารหนักเพียงมือเดียว มืออื่นก็กินเป็นขนม ขนมปังหรือผลไม้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการประหยัดทั้งเวลาและเงิน ที่จริงเวลาไม่สำคัญนัก เพราะขณะที่รอคอยข้าพเจ้าไม่มีอะไรทำ

ก็ได้แต่นั่งลอกงานที่ไปร่ำเรียนและรวบรวมมาเป็นการฆ่าเวลา แต่การลงไปย่ำตามถนนที่มีน้ำฉ่ำแฉะ และบางวันฝนก็ยังตกลงมาเสียอีก ย่อมเป็นเรื่องชวนจดเว้นการออกไปนอกบ้าน แม้จะไปซื้ออาหารกินก็ตาม นอกจากนั้นเรื่องเงินนั้นแหละสำคัญยิ่งกว่าอื่น นับแต่เดินทางมาอยู่ในรัฐซาน ซาปาเจ้าไม่เคยต้องใช้เงินซื้ออาหารเลย ทั้งนี้เพราะเจ้าของบ้านแต่ละแห่งทำนเมตตาทาให้กิน ถึงเวลาก็มีคนมาเชิญให้ไปกินข้าว ที่บ้านขุนเจตพาที่เจ้าล้านเจ้าของบ้านสั่งให้เด็กในบ้านขนผืน (คล้ายโดก) ใส่อาหารใส่ข้าว ขึ้นมาบนเรือนวันละ ๒ มื้อทุกวัน มื้อเช้าก็มีกาแฟให้ ทั้งยังต้องหาคนมานั่งกินเป็นเพื่อนอีกด้วย มาถึงที่นี่ต้องหาข้าวกินเอง นอกจากจะลำบากต้องออกไปซื้อหาแล้ว ก็ยังต้องเสียเงินซึ่งวันหนึ่งๆก็มีใช้น้อย เพิ่งจะมารู้ว่าราคาอาหารที่นี่ซึ่งคงจะไม่ถูกแพงกว่าที่อื่นเท่าไรนัก ถ้าเช่นนั้นเจ้าของบ้านแต่ละแห่งจะต้องเสียเงินค่าเลี้ยงแขกคือข้าพเจ้าไม่ใช่น้อยๆเลยตลอดเวลา ๖ สัปดาห์ที่ข้าพเจ้าพักอยู่ ยิ่งคิดก็ยิ่งระลึกถึงพระเดชพระคุณของท่านเหล่านั้นเป็นล้นพ้น พร้อมกันนั้นก็ต้องแอบนับเงินทุกวัน ว่าเหลือมากน้อยเพียงไรจะเพียงพอตลอดจนถึงเวลาได้ไปบูเตาหรือไม่ ถ้าหากต้องคอยอยู่เป็นแรมเดือนกว่าจะได้อนุญาต เงินก็อาจไม่พอซื้อตั๋วเรือบิน กว่าเงินทางบ้านจะส่งมาอาจช้าเกินการ เพราะต้องเสียเวลาเพิ่มอีกหลายวันกว่าจดหมายจะถึง ทั้งบริการไปรษณีย์มีตจฉานี้ก็ลำบากกว่าทุกแห่ง ไม่ว่าจะจดหมายหรือพัสดุใดๆ ถ้าหากลงทะเบียน ทุกคนต้องไปรับเอาเองที่ทำการไปรษณีย์ ถ้าไปตกวันเสาร์ก็ต้องอดใจคอยไปจนถึงวันจันทร์ จึงจะรู้ว่าจดหมายผู้ใดเขียนมา พัสดุนั้นเป็นอะไร

เรื่องสำคัญที่เด็กๆ เหล่านั้นช่วยไม่ได้อีกเรื่องหนึ่งก็คือความจู้จี้จ้านจู้จนวุ่นวาย ไม่มีความสงบ หอพักนี้ช่างเป็นสถานที่ที่มีผู้คนไปมาอยู่ตลอดเวลาแม้กระทั่งเวลาตีคืน บางคนพอรู้ว่ามิใช่ผู้มาพักจากเมืองไกลก็มาหามาเยี่ยม แรกๆก็รู้สึกดีใจ แต่นานๆไปออกเป็นปัญหามานำรำคาญใจ เพราะรู้ว่าเขาไม่ได้มีเจตนาอื่นใด นอกจากความอยากรู้อยากเห็น บางคนถึงกับแคะฝาห้องที่เป็นฝาขัดแตะดูเสียด้วยซ้ำว่าเจ้าของห้องอยู่หรือเปล่า กำลังทำอะไรอยู่ คนที่มานั้นมีถิ่นที่อยู่ต่างๆ กันเป็นชาวไทเขามาจากมูเซอแถบเจ้าล้านในรัฐซานก็มี เป็นชาวภูไทมาจากเมืองนครพนมก็มี เป็นชาวเขินมาจากเชียงตุงก็มี และเป็นเจ้าฟ้าไตเหนือ (ไทเหนือในยุคนั้น) ก็มี ส่วนมากหน้าหลายตาเจ้าน้อยค่าแสนเห็นแล้วอดเป็นห่วงไม่ได้ คอยเตือนข้าพเจ้าให้ระวังการพูดจา เพราะรู้ไม่ได้ว่าคนเหล่านั้นจะมาดีหรือมาร้าย ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะถือว่าตัวเองมาเพื่อศึกษาภาษาคำต่ออย่างบริสุทธิ์ใจอย่างไรก็ตามก็เป็นธรรมดาที่ทางบ้านเมืองจะต้องพึงสงสัย เพราะจะรู้ได้อย่างไรมีเจตนาอะไรมีเจตนาร้ายแฝงอยู่หรือไม่ ข้าพเจ้าก็ระวังตัวอยู่แล้ว และไม่ว่าผู้ใดมาพบ ก็มักจะพบข้าพเจ้ากำลังเรียนภาษาคำต่อกับครูผู้สอนอยู่เสมอ เจ้าน้อยทั้งสองไปเที่ยวเสาะแสวงหาผู้รู้ภาษาคำที่มาสอนให้ข้าพเจ้าหลายคนด้วยกัน ก็เป็นอันรอดตัวไปแม้กระนั้นวันหนึ่งก็ยังมิเจ้าน้ำที่ตรวจจนเข้าเมืองมาพบ มาขออดูหนังสือเดินทาง ข้าพเจ้าก็ว่าข้าพเจ้าไปรายงานตัวต่อตำรวจตั้งแต่แรกมาถึงแล้ว เหตุใดจึงจะต้องมาขออดูหนังสือเดินทางอีกเจ้าน้ำที่ผู้นั้นขอจดเลขหมายที่ตำรวจบันทึกไว้ในหนังสือเดินทางแล้วก็ขอโทษขอโพยกลับไป ที่จริงเรื่องเข้าเมืองออกเมือง ข้าพเจ้าเข็ดมาแต่บัดนี้ที่ไม้อ่านกฎหมายของเขาให้ละเอียดจนเกือบจะถูกลงโทษไปแล้วฐานที่ออกจากประเทศโดยไม่ได้ทำอนุญาตออก เพียงแต่เขียนจดหมายแจ้งไว้ที่พาราณสีนั้นยังใช้ไม่ได้ (ที่จริงเป็นความผิดของบริษัทรือบินที่ขายตั๋วให้โดยไม่ได้อุเสียก่อน) นับแต่นั้นมาข้าพเจ้าจะไปไหนมาไหนก็ต้องไปลามาแจ้ง ถึงอยู่ประเทศพม่าก็เช่นเดียวกัน จะจับผิดในเรื่องนี้จึงเป็นอันไม่เป็นผล

เพื่อจะหลบหลีกแขกไปมาหาสู่เสียบ้าง เจ้าน้อยคำแสนก็นะว่าควรจะไปพบพวกคำดีตามหมู่บ้านต่าง ๆ แถบมิตจินาดูบ้าง ถ้าหากได้ความรู้เพียงพอแล้ว ถึงจะไม่ได้อนุญาตไปปูเตา ก็จะได้ไม่เสียเวลาคอยเปล่า ข้าพเจ้าก็เห็นดีด้วย แม้ว่าการเดินทางจะต้องเสียเงินทองอยู่บ้าง แต่ก็ไม่แพงนัก เพราะเดินทางด้วยรถไฟบางรถเมล์บ้าง แรกคือน้ำตื้นนั่งรถไฟจากมิตจินาราว ๒ ชั่วโมงก็ถึง ออกจากสถานีราว ๖ น. ถึงราว ๘.๓๐ น. บ้านที่เราจะไปพักเป็นบ้านปูของเจ้าน้อยอ่องเมียดและเจ้าน้อยชาโด่ เจ้าของบ้านเป็นคนสูงอายุทั้งสามมีภรรยา มีลูกหลานมากอยู่กันเต็มบ้าน ก็เลยไม่สู้จะต้อนรับแขกต่างถิ่นนัก ข้าพเจ้าบอกเจ้าน้อยคำแสนว่า ค้างเพียงคืนเดียวก็พอ และในระหว่างนั้นก็ใช้เวลาสืบเสาะหาบ้านพวกคำดี มีผู้บอกว่ามีอยู่ที่น้ำคำ (คนละตำบลกับน้ำคำในรัฐชาน) ได้อาศัยรถขนอ้อยพาไป หนทางไม่ไกลสักกี่ไมล์แต่ว่าววนไปจนถึงตีนดอย เราแวะลงยังบ้านหลังหนึ่ง เจ้าของบ้านแต่งตัวแบบคำดีเต็มทีคือนั่งชันด้าทางซมพู มีซ้ายอัดแอ่ง (สายรัดเอว) เป็นไหมพรมสีชมพูสลับกับสีแดงสดใส มีผ้าพันหัวสีดำแถบสีชมพูสด เห็นบ้านช่องรกรูยแล้ว ก็ไม่ถูกว่าเจ้าของบ้านมีฐานะเป็นอย่างไร ยากจนหรือพอมีอันจะกิน แต่เราก็ไม่คิดจะพักที่นี่เพราะอยู่ไกลการคมนาคม เรารีบไปคอยตรงทางที่รถบรรทุกอ้อยนั้นจะกลับออกมาไม่ถึงครึ่งชั่วโมงเราก็ได้พบรถคันนั้นและคนขับรถก็ใจดีรับเรามาส่งจนถึงบ้านที่พักโดยไม่คิดเงินเลย เรากลับมามิตจินาในบ่ายวันรุ่งขึ้นโดยได้เรื่องหอยแครงหอยขาว คือเรื่องหอยสังข์ที่แม่เฒ่าเจ้าของบ้านเล่าให้ฟังเท่านั้น เจ้าน้อยคำแสนยังพาไปยังตำบลอื่นอีกหลายแห่ง ทั้งยังหาผู้ที่มีความรู้ภาษาคำดีมาพดลิก (อ่านหนังสือ) และอธิบายความหมายให้ฟัง เพื่อไม่ให้ข้าพเจ้าเสียเวลาคอยใบอนุญาตเข้าปูเตาโดยเปล่าประโยชน์ ข้าพเจ้ายังได้พบและรู้จักคนไตเหนือที่หลบหนีพวกแซเหล็ง (จีนเหลือง เขาไม่ได้เรียกจีนแดง) มาจากญวนอีกหลายคน นางขอนภรรยาอาจีนได้พาไปพบพวกไตเหนือที่หมู่บ้านกัตโจ ได้ให้สาวน้อยคนหนึ่งแต่งเครื่องนางเหม่อ-อ (=นางใหม่คือเจ้าสาว) ข้าพเจ้าได้ถ่ายรูปไว้ด้วย ที่มิตจินายังมีคนไตอีกพวกหนึ่งเรียกไตหลวง มีเสียงพูดต่างกับพวกไตเหนืออยู่บ้าง ข้าพเจ้าเทียบเสียงเขากับพวกไตเหนือ ไตเมา และอัดเสียงไว้เทียบกับภาษาคำดี

เมื่อข้าพเจ้าไปครั้งนั้นยังไม่มีเครื่องบันทึกเสียงแบบทรานซิสเตอร์ใช้จึงพลาดโอกาสที่จะอัดเสียงอันควร จะอัดไปหลายต่อหลายครั้ง ทั้งนี้เพราะสถานที่เหล่านั้นยังไม่มีไฟฟ้าใช้ มาถึงมิตจินาข้าพเจ้าได้พบคนไทยหลายกลุ่มดังกล่าวแล้ว จึงอยากจะอัดเสียงของเขาเทียบกันไว้เพราะที่นี่มีไฟฟ้าใช้ แต่ก็มาติดขัดที่ไม่มีเครื่องบันทึกเสียง ครั้นข้าพเจ้าได้ไปติดต่อกับออฟฟิศของนายสัตตาคารคานก็ได้ทราบว่าเขามีสำนักข่าวสารมีหน้าที่เผยแพร่ข่าวของรัฐบาลมิตจินาและประชาสัมพันธ์กับราษฎรที่อยู่ไกลๆ แม้กระทั่งถึงสุดเขตแดนต่อกับเขตอัสสัม ข้าพเจ้าเชื่อว่าอย่างไรเสียเขาต้องมีเครื่องบันทึกเสียงใช้ ข้าพเจ้าจึงปรารภแก่นายคานว่าอยากขอยืมเครื่องบันทึกเสียงอัดเสียงคนไทยเหล่านี้ไว้บ้าง นายคานก็ช่างแสนดี พาข้าพเจ้าไปแนะนำให้อยู่กับหัวหน้าสำนักข่าวสารและบอกความประสงค์ของข้าพเจ้า จะเป็นด้วยเขาเกรงใจนายคาน หรือเขาจะเป็นคนมีน้ำใจเองก็ไม่ทราบ ปรากฏว่าเขาช่วยเหลือเป็นอย่างดีมีท่าทีเต็มอกเต็มใจ อนุญาตให้ไปอัดที่บ้านพักของเขาในตอนค่ำ ทั้งเมื่อเขาติดธุระอยู่ช่วยเหลือไม่ได้ตลอดเวลาตอนค่านั้น ก็ยังจัดแจงให้เพื่อนที่อยู่บ้านเดียวกันช่วยอัดต่อให้เสียอีกด้วย ผู้ช่วยนั้นคือนาย ล. ชวลี บอกว่าตัวเขาที่จริงเป็นตำรวจตำแหน่งสารวัตร หาใช่เจ้าหน้าที่ข่าวสารเช่นเดียวกับสหายของเขาไม่ แต่ถึงจะใช้เจ้าหน้าที่ข่าวสารหรือไม่ใช่ เขาก็ได้สละเวลามาช่วยเหลือข้าพเจ้าร่วม ๒ ชั่วโมง ซึ่งข้าพเจ้าอด

ขอบคุณท่านผู้มีน้ำใจดีเหล่านี้เสียมิได้ เพราะนอกจากจะเสียเวลาแล้วยังต้องเหน็ดเหนื่อยช่วยเป็นล่ามถ่ายทอดคำอังกฤษเป็นพม่า ทั้งนี้เพราะมีอยู่หลายคำที่ใช้ไม่ตรงกัน ข้าพเจ้าจึงใช้ภาษาอังกฤษบางคนไม่รู้ภาษาอังกฤษ ต้องถ่ายทอดเป็นพม่า การเทียบศัพท์จึงไม่ใช่เรื่องง่ายๆ แล้วก็ไม่ใช่เรื่องสนุก ดูหน้าทุกคนเห็นได้ว่าทั้งเหนื่อยทั้งเบื่อแม้ว่าจะเต็มใจอยากช่วยข้าพเจ้าให้ได้เสียงของเขามากกรุงเทพฯด้วยก็ตาม

ข้าพเจ้ารอคำตอบจากรัฐบาลกลางของพม่าด้วยความอดทนจนเป็นเวลาร่วมเดือน จึงได้ไปหานายสัตตาคารานเพื่อสอบถาม นายสัตตาคารานเห็นข้าพเจ้าหายไปนานแล้วกลับมาอีก จึงทักด้วยความแปลกใจว่ายังไม่กลับอีกหรือไม่ เห็นหายไ้คิดว่ากลับไปแล้ว ข้าพเจ้าก็ว่า ข้าพเจ้าจะกลับไปก่อนรู้ผลได้อย่างไร นายคานจึงให้เรียกเจ้าหน้าที่มาถาม ก็ได้คำตอบว่า รัฐบาลตอบมาแล้วว่า “ไม่ขัดข้อง” เพียงคำ ๒-๓ คำนี้เท่านั้นที่ทำให้ข้าพเจ้ารออยู่ช้านานแต่ก็ทำให้ข้าพเจ้าเบิกบานใจเป็นที่สุด ไม่แต่ข้าพเจ้าหรือคนที่ดีใจดูเหมือนพวกคนไทยทุกคนที่ที่ข้าพเจ้ารู้จักต่างก็ตื่นเต้นดีใจไปทั่วกัน ที่ดีใจจนเป็นเพราะรู้สึกอย่างน้อยรัฐบาลก็เห็นความสำคัญของพวกเขา เมื่อมีคนไทยด้วยกันมาศึกษาภาษาของเขาจึงยอมอนุญาตให้ ส่วนเจ้าหน้าที่กับเจ้าหน้าที่อื่นยิ่งกว่าใคร ๆ ทั้งหมด ดีใจที่ข้าพเจ้าจะได้มีโอกาสไปถึงบ้านช่องถึงถิ่นกำเนิดของเขา เพราะไม่ว่าใครล้วนแต่อยากจะทอดถิ่นที่อยู่ของตนทั้งนั้น

การต่อไปนี้ไม่มีอะไรมากเพราะข้าพเจ้าเตรียมพร้อมมานานแล้ว กำหนดเดินทางเมื่อใดก็มันถูกเดินทางออกเดินทางไปได้เมื่อนั้น การจองที่นั่งเรือบินก็ไม่มีปัญหาเพราะเจ้าหน้าที่จองเรือบินที่บริษัทการบินพม่าเก็บที่เมื่อไว้ให้ทุกวันพฤหัสบดี ชื้อตั๋วไปกลับได้ลด ๔% จึงเป็นเงินเพียง ๗๘ จิต ปัญหาสำคัญก็คือจดหมาย ข้าพเจ้าส่งเจ้าหน้าที่มาให้ช่วยรับจดหมายและส่งต่อมาให้ด้วยทุกเที่ยวบินแล้วก็ฝากเงินไว้ให้ชื่อของกินส่งไปให้ด้วย ทั้งนี้เพราะปูเตาเป็นเมืองสุดเขตแดน จะติดต่อไปมาไม่ใช่ง่ายๆ คงไม่มีอาหารการกินบริบูรณ์อย่างอยู่ที่มิดจินา แต่ในขณะนั้นข้าพเจ้าก็มีอาหารแห้งดุนไว้พออยู่ได้สัก ๖-๗ วัน ได้แก่กุนเชียงที่ซื้อได้จากตลาดในมิดจินานั้นเอง กับกุนแห้งและปลาเค็มที่คนไทยชาวแม่ฮ่องสอนกรุณาส่งมาให้จากมะละแหม่ง ขนมนมเนยก็ซื้อหาไปพอสมควร เจตนาที่เพื่อจะไปแจกคนทางปูเตา ยิ่งกว่าอื่น

ปูเตา

เรือบินออกเวลา ๑๐.๓๐ น. ของของข้าพเจ้าไม่ต้องเสียเวลาน้ำหนักเกิน เพราะข้าพเจ้าแบ่งฝากเจ้าหน้าที่มาส่งเก็บไว้ที่หอพักบ้าง นำไปแต่ของที่จำเป็นใช้ ที่สำคัญคือเครื่องนอน ทั้งที่นอน หมอน มุ้ง บริษัทการบินอยู่ไม่ไกลกับที่พักนัก แม้กระนั้นเราก็รีบไปตั้งแต่ ๙ น. และได้พบนายสัตตาคาร คานมารอส่งที่บริษัท และก็เป็นโชคดีที่นายคานมาส่ง จึงได้แนะนำข้าพเจ้าให้รู้จักกับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองของปูเตาซึ่งจะเดินทางไปด้วยกัน มีตำแหน่งเป็น Assistant Superintendent ทำให้ได้นั่งรถจี๊ปที่เขามารับเจ้าหน้าที่เข้าไปในเมือง มิฉะนั้นคงต้องนั่งเกวียนหรือไม่ก็ต้องเดินไป ซึ่งกว่าจะถึงที่พักคงตกบ่าหรือเย็น

ปูเตาคงเหมือนเมืองที่อยู่ในหุบเขาทั่วไป คือฝนตกแทบตลอดทั้งปี หนทางถึงจะทำไว้ดีแสนดีอย่างไร ก็ทนฝนไม่ได้ ต้องพังทลาย เมื่อพังแล้วก็จะซ่อมได้ก็กินเวลาช้านาน มีคนบอกว่าเขาเคยเดินทางด้วยรถจี๊ปกว่าจะถึงก็กินเวลาหลายวัน และสะบักสะบอมเพราะหนทางเลวเลือหลาย แต่ทั้งนี้ก็เดินทางได้เฉพาะหน้าแล้งเท่านั้น บางคนจึงต้องใช้ช้าง โดยเฉพาะเมื่อต้องบรรทุกของหนักๆ เช่นเกลือ และจะกินเวลาเดินทางไปไม่ต่ำกว่า ๑๕ วัน สำหรับระยะทาง ๒๕๙ ไมล์ แต่ถ้าเดินทางด้วยเครื่องบินก็กินเวลาเพียง ๔๕ นาทีเท่านั้น เพราะฉะนั้นยังไม่ทันถึงเที่ยงเครื่องบินก็ถึงปูเตา ข้าพเจ้าค่อยๆคิดที่จะได้หายอาการเมาเสียที ดูเหมือนจะเมาตั้งแต่เครื่องบินยังไม่ออก เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้ลืมตาดูว่าเครื่องบินผ่านอะไรบ้าง แต่ดูแวบเดียวก็เห็นว่าไม่มีอะไรนอกจากป่าและเขา

พออย่างเหยียบแผ่นดินปูเตาอากาศก็เย็นขึ้นขึ้นหน่อย นีละหรือปูเตาที่กว่าจะมาได้แสนลำบากยากเข็ญ เหลียวมองไปรอบๆ เห็นแต่โรงฝึกระแซง หลังคามุงจากเป็นออฟฟิศของบริษัทการบินและที่พักคนโดยสาร มีผู้มาขอดูหนังสือเดินทางกับดูวีซ่า แต่ไม่เห็นตรวจข้าวของ กล้องถ่ายรูปก็เอาติดตัวมาได้ไม่ยากห้าม ทับบริเวณนั้นมีรถจี๊ปเพียงคันเดียวที่จะมารับ Assistant Superintendent ผู้นั้น ได้พบพวกคำตี้ที่ไปๆ มาๆ ที่มีจิตใจหลายคนต่างทักทายด้วยความยินดีที่สุดในที่สุดข้าพเจ้าก็ได้รับอนุญาตให้มาปูเตาได้ หนึ่งในพวกนั้นคือเจ้าน้อยคำกิมซึ่งมีอาชีพเป็น ก้นตะแคง สร้างบ้านข้าพเจ้าก็เพิ่งมารู้ที่นี้ว่า ก้นตะแคง นี่คืออะไร เมื่อพักที่บ้านขุนเจตฟ้าเจ้าเมียวซาแห่งเจ็ลล่าน มีผู้หญิงคนหนึ่งมาพักค้างคืน ข้าพเจ้าถามว่าเขามาหาหาอะไร เขาก็บอกว่าเป็น ก้นตะแคงม้า ยังงงไม่ทราบว่ามันตะแคงแปลว่าอะไร มาบัดนี้เข้าใจได้ดี เพราะเจ้าน้อยคำกิมอธิบายให้ฟังว่าอาชีพของตนคือรับทำการก่อสร้างบ้านเรือนแม้สถานที่ราชการก็เคยสร้างมาบ้าง ข้าพเจ้าจึงนึกออกว่า ก้นตะแคงนี่คือ contractor (ผู้รับเหมา ผู้รับจ้าง) นั่นเอง พม่าออกเสียงไม่ได้จึงออกเสียงเพี้ยนไปจนฟังไม่รู้ว่าเป็นคำอะไร ภาษาอะไร (ก้นตะแคงม้า คือผู้รับเหมาจัดหาไม้ส่งให้ทางราชการ)

เจ้าน้อยคำกิมรับภาระจัดหาที่พักอาศัยให้ข้าพเจ้า แต่แรกข้าพเจ้าหมายความว่าจะได้พักที่บ้านพี่สาวเจ้าน้อยคำแสน เพราะเจ้าน้อยคำแสนบอกไว้เช่นนั้น แต่แล้วกลายเป็นว่าเจ้าน้อยคำกิมนำข้าพเจ้ามาพักที่บ้านนางจ้อยเค้เมืออัน (=เมียอ่อน คือเมียน้อย) ของตน คงเห็นว่าสะดวกกว่าบ้านอื่นๆ เพราะบ้านนางจ้อยเค้อยู่ริมหนทาง และห้องติดกันนั้นนางจ้อยเค้ให้เขาเช่าทำร้านขายของชำชื่อร้านว่า Shan Brothers ข้าพเจ้าจะได้ซื้อหาของกินของใช้ที่จำเป็นได้ง่าย ไม่ต้องเดินไกล ข้าพเจ้าไม่ขัดข้องแต่ประการใด เพราะที่บ้านนี้มีแต่ นางจ้อยเค้เจ้าของบ้านกับลูกเล็กๆ สองคนเท่านั้น รู้สึกจะสงบสบายกว่าบ้านที่มีคนมาก

บ้านนางจ้อยเค้คงถือได้ว่าอยู่ชานเมือง เพราะปรากฏว่าไม่มีถนนหนทาง รถจี๊ปต้องแล่นมาตามทางอันระหกระเหิน ต้องข้ามลำธารน้อยใหญ่หลายต่อหลายแห่ง แต่ไม่ว่าจะเป็นลำธารเล็กลำธารใหญ่ มักเป็นลำธารตื้นๆ คนก็เดินลุยข้ามไปได้แต่บางแห่งน้ำก็เชี่ยว เพราะมีก้อนหินขวางเป็นเกาะแก่ง รถแล่นมาถึงเชิงสะพานไม้แห่งหนึ่งซึ่งสร้างไว้สูงเฉพาะคนเดิน รถข้ามไม่ได้ จึงต้องลงที่นั่น นางจ้อยเค้กับคนที่มารับหลายคนช่วยกันขนของของข้าพเจ้าไปบ้านที่พัก ซึ่งไม่ห่างกันนัก แต่ว่าหนทางเป็นโคลนไปทั่ว เดินยากลำบากสำหรับคนใส่รองเท้า คนเดินเท้าเปล่าเดินได้คล่องแคล่วอย่างนางจ้อยเค้ เมื่อถึงที่พักก็พาข้าพเจ้าไปยังที่ที่จัดไว้ให้ ดูแล้วก็เห็นจะพออยู่ได้ตามควรแก่อัตภาพ ผู้คนแถบนั้นทั้งเด็กผู้ใหญ่ชาวไทชาวเขามากันรุ่มลุ่มดูข้าพเจ้าอย่างทึ่ง คงจะไม่เคยเห็นคนหน้าตาอย่างนี้ แต่งตัวอย่างนี้มาก่อน ข้าพเจ้ากำลังเหนื่อย ไม่รู้จะทักทายกันอย่างไร เลยต้องปล่อยให้เขาดูไปก่อน

เจ้าน้อยคำกิมคงจะออกแปลนบ้านนี้ให้ใช้ประโยชน์เป็นร้านขายของได้ เพราะด้านหน้าเปิดเป็นหน้าถ้ง แต่ว่าบ้านก็มีได้ยู่ริมหนทางทีเดียว มีรั้วกัน บ้านอยู่ลึกเข้าไป นางจ้อยเค้แบ่งห้องใหญ่ห้องเดียวให้เช่าเป็นร้านขายของ อีกห้องหนึ่งเป็นที่อยู่ของตน ในห้องนั้นแบ่งเป็นห้องนอนเล็กๆ ๒ ห้อง ห้องหนึ่งเป็นห้องนอนของนางจ้อยเค้ อีกห้องหนึ่งเป็นของน้องสามมี ขณะนี้ติดกุญแจเพราะเจ้าของห้องไม่อยู่ไปเรียนหนังสือที่อย่างกุ้ง จึงเหลือห้องด้านหน้าที่เปิดโถง ใช้เป็นห้องสารพัดประโยชน์คือ มีหิ้งพระ มีตู้กับข้าวใส่ขนมกับผลไม้ มีเก้าอี้ยาวรับแขก มีจักรเย็บผ้า และมีตู้เสื้อผ้าดูราวกับจะเปิดเป็นร้านตัดเสื้อ ที่พื้นปูเสื่อแสดงว่าถ้าแขกมาก็รับแขกตรงนั้น ข้าพเจ้าเลยยึดเก้าอี้ยาวตัวนั้นเป็นที่นอน ข้าพเจ้ามีเครื่องนอนที่สมาคมวรรณคดีขานมอบให้มาทั้งชุดใส่มาในถุงเดินทาง เมื่อปูที่นอนลงบนเก้าอี้กับใช้ผ้าคลุมเตียงคลุมเสื่อก็ดูเรียบร้อย ยังอาศัยปิดข้าวของมีเสื้อผ้าที่ต้องวางไว้ในเก้าอี้นั้นอีกด้วย ข้าพเจ้าไปได้ลงไม้จากร้านขายของมาใบหนึ่งได้อาศัยใช้เป็นที่ยืนหนังสือได้

ข้าพเจ้าตามนางจ้อยเค้เข้าไปในครัว เพราะบอกว่าจะหุงข้าวให้ข้าพเจ้ากินเป็นอาหารเย็น ครัวปลูกเป็นเรือนอีกหลังหนึ่งสะกิดทางด้านขวาง เดินติดต่อกันได้ เรือนครัวมีสองห้อง ห้องด้านหน้าเป็นครัวไฟ ห้องด้านหลังเป็นห้องเก็บพืชผักและพืชผล มีข้าวกับมันฝรั่ง นางจ้อยเค้ปลูกไว้ขาย จึงมีรายได้เป็นส่วนตัว ที่จริงนางจ้อยเค้คงมีอายุไม่มากนักเห็นจะไม่เกิน ๒๕ หน้าตาก็กลมตจ ผิวขาว ร่างกายล่ำสันแข็งแรงทำงานหนักๆ ได้อย่างคล่องแคล่ว ทะมัดทะแมง แต่ว่ามัวยุ่งแต่การทำมาหากิน จึงไม่มีเวลาดูแลตัวเองและบ้านช่อง ซึ่งที่จริงก็ใหญ่เกินกว่าครอบครัวเล็กๆ จึงรักษาความสะอาดไว้ได้ยาก แต่ทุกแห่งมีแต่โคลน จะรักษาอย่างไรเห็นจะไม่ไหว เย็นวันนั้น ข้าพเจ้าได้กินอาหารที่มีไก่ผัดขิงกับหอยผัด ไม่ทราบว่าเป็นอะไร ข้าพเจ้าไม่รู้จักจึงไม่กล้ากิน ส่วนน้ำที่เจ้าของบ้านใส่แก้วไว้ให้ข้าพเจ้าเห็นแล้วว่าเป็นน้ำดิบไม่ได้ดื่ม ทั้งยังเป็นน้ำที่นางจ้อยเค้บอกว่าตักมาจากลำธารใหญ่ ที่เมื่อผ่านมาข้าพเจ้าแลเห็นฝูงวัวลงไปเดินลุยเดินไปถ่ายไป แล้วยังมีแม่ลูกอ่อนเอาผ้าอ้อมไปส่าย นึกถึงแล้วก็อดอัน แต่จะอย่างไรได้ ถ้าจะอยู่ต่อไปถึง ๕-๖ สัปดาห์ ก็ต้องลืมนึกถึงเรื่องนี้ ถือว่าน้ำนั้นเป็นน้ำไหลกับทั้งดื่มเสียแล้ว อะไรๆ คงจะดีขึ้น จึงเป็นอันว่ากว่าข้าพเจ้าจะได้ดื่มน้ำหยดแรกของปูเตา ก็เป็นเวลาพร้อม ๕ น. ของวันรุ่งขึ้น

ปูเตา

อากาศตอนเช้าที่ปูเตาหนาวเยือกเย็นจริงๆ เปิดประตูออกไปดูเห็นหมอกกุ่มลงหนาจนแทบไม่เห็นหนทาง ข้าพเจ้ารีบจัดที่นอนให้เรียบร้อยแล้วก็ออกไปอาบน้ำที่ลำธาร ที่นางจ้อยเค้พามาอาบตอนเย็นวานนี้ เป็นลำธารที่อยู่ทางด้านข้างของบ้าน ลำธารแถวนี้บ่ว่าที่ที่มีตลิ่งสูงพอบังตัวคนอาบน้ำได้ คนเดินผ่านไปมา ถ้าไม่เดินเข้ามาใกล้ก็จะไม่เห็นตัวคนอาบน้ำ ทั้งยังมีหินก้อนใหญ่ๆ พอช่วยบังตัวเวลาผลัดเสื้อผลัดผ้าได้บ้าง แต่ว่าตอนเย็นวานนี้ อาบไม่ได้สะดวกใจเลยเพราะคนแห่มาส่งที่ลำธารเป็นกระบวนใหญ่ ถึงจะส่งพวกคนโตๆ กลับไปแล้วแต่เจ้าพวกลูกอ่อน(=เด็ก) ทั้งหลายก็ยังไม่วายมกกลับ นั่งเฝ้าดูตาแป้วตั้งแต่เริ่มอาบจนเสร็จ เสร็จแล้วก็ช่วยกันถือข้าวของกลับไปบ้าน ดูก็น่ารักดี หวังว่าดูหนเดียวคงจะพอแก้ความอยากรู้อยากเห็นของแกลแล้ว ว่าคนบางกอกอาบน้ำก็ไม่ต่างกว่าคนบ้านเขาสักเท่าไร น่าขอบคุณปู่ย่าตายายไทที่ได้คิดหาวิธีนั่งขึ้นนั่งกระโจมออก

ไว้ให้ ทำให้อาบน้ำในที่สาธารณะอันเปิดเผยเช่นนี้ได้ แต่เช้าวันนี้อาบได้สะดวกสบาย เพราะยังไม่มีใครตื่นถึงพวกผู้หญิงบางคนจะตื่นหุงข้าวส่งซ่อม (ถวายพระ) อย่างนางจ้อยเค้ ก็ไม่มีธรรมเนียมที่คนไทจะอาบน้ำแต่รู้อย่างนี้ เขาต้องไปอาบก้นตอนพลบค่ำแล้วระหว่างเที่ยงถึงบ่าย อันเป็นตอนที่เสร็จงานบ้านงานสวน และตะวันขึ้นสูงแล้ว ส่วนพวกผู้ชายคงจะไม่ค่อยอาบก้นเป็นประจำอย่างพวกผู้หญิง กว่าอาบได้แต่ละทีก็มีบทบาทมาก เช่นว่าต้องไปเลือกหาที่ที่อยู่เหนือน้ำ และห่างกับที่ที่ผู้หญิงอาบ รวากับจะเกรงของดีจะเสื่อม ผู้ชายไทที่ไหนก็เป็นเช่นเดียวกันนี้ ผู้ชายไทขาวที่ข้าพเจ้าได้เห็นที่ตำบลสูงเงยในเวียดนามใต้ก็เลือกที่อาบน้ำ เลือกแล้วเลือกเล่าจนดูน่าขัน จะเลือกให้ได้ที่ที่เหนือน้ำจริงๆ เห็นจะต้องขึ้นไปอาบที่ต้นน้ำบนยอดเขา มิฉะนั้นจะรู้ได้อย่างไรว่า ยังมีผู้หญิงอาบเหนือน้ำอยู่ที่ใดอีก

ปู่ตามิภูเขาล้อมรอบ เพราะฉะนั้นกว่าจะขึ้นพื้นเหลี่ยมเขาก็สลายมาก ตอนแสงแดดทอผ่านหมอกที่ค่อยบางลง ๆ นั้นสวยงามดู แต่เมื่อออกไปเดินเล่นตอนที่เป็นที่โล่งหลังบ้าน แลเห็นแสงแดดทอจับภูเขาหิมะซึ่งดูเหมือนอยู่ใกล้ ๆ ยิ่งน่าดูกว่าหลายร้อยเท่า เพราะเห็นหิมะเป็นสีทองระยิบ ทั้ง ๆ ที่ตัวภูเขาหิมะตามปกติมีสีขาววาววับเป็นสีเงินยวง ดูแล้วอยากร้องเรียกใคร ๆ มาช่วยกันชมความงาม เพราะว่างามเหลือจะพรรณนาจริง ๆ แต่ก็ไม่ว่าจะเหลียวไปหาใคร เพราะไม่มีผู้คนเลยตรงที่แถบนั้น ถึงจะมีคนเขาก็คงไม่ตื่นตื่น เพราะเห็นเสียจนเป็นของธรรมดาหมดความสนใจซ้ำจะแปลกใจเสียอีกที่เห็นคนชิว้นด้วยความตื่นเต้น แต่จะอย่างไรก็ตาม ก็นับว่าไม่เสียหลายที่ถึงแม้จะต้องรอใบอนุญาตเข้าปู่เตาตั้งร่วมเดือน ก็ยังได้มาเห็นธรรมชาติอันสวยงามพอกัน ทั้งบ้านเมืองก็ยังเรียบร้อยสงบ เหมือนอยู่คนละโลกกับคนเมืองอื่น ๆ แม้เมืองมิดจินาที่ห่างไป ๒๐๐ กว่าไมล์ บรรยากาศก็ผิดกันลิบลับ จะว่าปู่เตามีบรรยากาศเป็นชนบทมากกว่าเป็นบ้านเป็นเมืองก็คงไม่ผิดถึงแม้จะมีไฟฟ้าใช้ มีไฟฟ้าจุดตามถนน แต่ตัวถนนนั้นไม่น่าเรียกเป็นถนนเลย โดยเฉพาะตรงหน้าบ้านนางจ้อยเค้เรื่อยไปจนถึงเชิงสะพาน เพราะไม่ได้ถูกรูปเป็นทาง ปล่อยให้สัตว์ป่าปศุสัตว์ทุกตัวไป ตอนใดที่เหยียบย่างกันมาก หญ้าก็หายไปกลายเป็นโคลน บางตอนมีคนเอากระดานมาปูให้คนเดินสะดวก ๆ แต่ไม่ช้าคนก็ย่างสะพานกลับจมโคลนไปอีก การที่ปู่เตามีแต่โคลนก็เพราะฝนตกตลอดแทบทั้งปี จะมีเวลาที่ฝนไม่ตกก็เพียงปีละเดือนสองเดือนเท่านั้น อากาศจึงได้เย็นฉ่ำตลอดเวลา ผักหญ้าอุดมสมบูรณ์ มีพวกชาวเขานำมาขายก็มี คนที่ราบปลูกนำมาขายก็มี คนที่ชอบชีวิตสงบ ๆ อยู่ที่นี่จะสุขสบายยิ่งนัก อนึ่งการที่บ้านช่องปลูกห่าง ๆ กันไม่แออัดก็ทำให้ดูเหมือนบ้านเมืองสะอาด อากาศโปร่ง ไม่มีกลิ่นปฏิกูลโดยเฉพาะกลิ่นส้วม ส้วมบ้านอื่น ๆ จะทำเหมือนบ้านนางจ้อยเค้หรือไม่ไม่มีโอกาสทราบ ที่บ้านนี้เห็นจะทำแบบเลี้ยงหมูจึงไม่มีกลิ่นรุนแรงอย่างส้วมแบบชนบททั่ว ๆ ไป แถมยังมีต้นส้มที่เขาเรียก มักหอมลิลลา กำลังออกดอกขาวเต็มต้นอยู่ตรงที่ว่างข้างหน้า กลิ่นดอกส้มหอมจนลบไปทั่ว พอจะกลบกลิ่นอันน่ารังเกียจเสียได้ ทำให้รู้สึกชีวิตที่ปู่เตานี้จะไม่เล้าถือนัก เพราะถ้าเรื่องนี้พอทนได้ เรื่องอื่น ๆ ก็ไม่มีความสำคัญแต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นผู้คน ดินฟ้าอากาศ หรืออาหารการกิน

นางจ้อยได้รับการเป็นพี่เลี้ยงข้าพเจ้าในตอนแรกนี้ เพราะมีฐานะเป็นเจ้าของบ้าน ใครต้องการพบข้าพเจ้า เชิญข้าพเจ้าไปบ้านไปกินอาหารใด ๆ ก็ต้องติดต่อผ่านนางจ้อยเค้ ในสัปดาห์แรกที่มาถึง ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสได้ทำกับข้าวกินเองเลย เพราะมีผู้เชิญไปกินข้าวหลายต่อหลายราย เข้าบ้าง กลางวันบ้าง เย็นบ้าง และเป็นธรรมดาของการเลี้ยงแขก เขาจะต้องสรรหาของดี ๆ มาให้กิน เช่นหมูผัด หมูทอด ซึ่งตามปกติเขา

ไม่กินกัน เพราะหมูเป็นของแพงราคาจ้อยละ ๓ จี๊ด (จ้อยหนึ่งเท่ากับหนึ่งเวส เวสหนึ่งเท่ากับ ๓ ปอนด์กว่าจ้อยหนึ่งจึงมากกว่ากิโลกรัมหนึ่ง) ไช้ก็ไม่นิยมกิน ทั้งที่ราคาถูกกว่าที่มิดจินาตั้งเท่าตัว (ไช้ที่นี่มีแต่ไช้ไก่เท่านั้น) อาหารที่เขากินกันเป็นประจำก็คือ ผักกอบ อย่างที่ภาษาพม่าเรียกว่า พัก'ซู' (ผักคั่ว) คือเอาผักใส่กระทะโรยเกลือลงไป แล้วปิดฝาไว้ พอผักเหี่ยวยุบลงไปก็ใช้ได้ ถ้าวันไหนจะมีอาหารพิเศษ อาหารนั้นคือมันฝรั่งต้มตำกับพริก เกลือ ผักชี คลุกข้าวกิน อาหารของเขาไม่ใช้น้ำมันเลย จึงมีคนเล่ากันว่าคนจีนที่บูเตาพูดว่า คนไท (คงหมายถึงคำตี้) กินข้าวกับน้ำ แต่พวกคำตี้ก็ว่าพวกเขากินอาหารอย่างนี้ก็อยู่ได้ตั้งอายุ ๘๐-๙๐ เมื่อครั้งเจ้าเฮินคำ (มหาเทวียงเหว) เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้มาเยี่ยมดินแดนคำตี้โหลง ได้แนะนำให้ชาวคำตี้เลี้ยงหมู ไก่ และแพะ เขาก็ว่ากันว่าจะมาแนะนำให้ ตักจ้ำลาย (ให้ตกนรก) เมื่อแนะนำให้เลี้ยงวัวเพื่อรีดนมวัวไว้กิน เขาก็ว่า อีนั่นหล่มั่น (= เอ็นดูคือสงสาร สงสารลูกมัน) เป็นอันเขาก็ดำเนินชีวิตของเขาต่อไปตามเดิม แต่ข้าพเจ้าว่าอาหารที่เป็นผักล้วนของเขา บางอย่างก็อร่อย เพราะผักแต่ละอย่างมีรสพิเศษเฉพาะตัว เช่น พักปะตาด้าย (ผักนัยันดาควาย) มีรสขม ๆ มัน ๆ คล้ายใบยอ พักปะก้าเห็ดมีดอกเปรี้ยว ๆ ส่วนพักปะนางคือ บัวบก ก็มีรสขม ส่วนมัน คือสีห่วย (ยอดอ่อนของห่วย) ต้มก็กินได้ มีรสขม นอกจากนี้เขายังทำเครื่องจิ้มคล้ายน้ำพริก กินกับผักเหล่านี้อบ ก็ช่วยทำให้มีรสมีชาติขึ้น

นางจ้อยเค้เป็นคนฉลาดช่างสังเกต เห็นเพียงคนเดียวก็เอาเที่ยวไปบอกคนที่เชิญข้าพเจ้าไปกินได้หมดว่า น้ำต้องต้มเสียก่อน จานกับข้าวก็ต้องมีช้อนกลาง นี่ก็แล้วยังขอบคุณไม่หาย ทำให้ข้าพเจ้าไม่ต้องเอ่ยปากบอกเจ้าของบ้าน จะทำให้เกิดความกระอักกระอ่วนใจกันโดยใช้เหตุ และดูเหมือนนางจ้อยเค้จะเป็นคนเดียวในบูเตาที่เข้าใจภาษาของข้าพเจ้า ชาวคำตี้อื่น ๆ บ่นว่า หลัดคำมะจ่างมะต้อง (พูด (ฟัง) ไม่รู้) ทั้งนี้เพราะเสียงข้าพเจ้าเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา เปลี่ยนจากเสียงชานไต้มาเป็นชานเหนือ เช่น ชานไต้พูด แปด (คำตายเสียงยาวออกเสียงเป็นเสียงเอก) ชานเหนือพูดเป็นแปด เสียง ๗ ชานไต้พูดเป็น ๗ เช่น ชาย เป็น ชาย แต่ชานเหนือพูดเป็น จช (เป็นเสียง จ ที่มีเสียงเสียดแทรกฟังเหมือน จ กับ ๗ ควบ) ชาย เป็น จชาย ครั้นมาถึงถิ่นไทเมา เสียงต้องเปลี่ยนไปอีก เสียงที่เคยพูดสั้น เช่น กาด (ตลาด) ต้องยืดเสียงให้ยาวขึ้น เสียงชานเหนือชานไต้สั้นกว่าเสียงไทเมา ครั้นมาพูดที่นี่ ยังเรียนภาษาคำตี้มาจากมิดจินาไต้ไม่มากพอ เปลี่ยนเสียงตามเขาไม่ทัน เขาจึงฟังเสียงไม่เข้าใจ ผิดกับนางจ้อยเค้ที่ฟังข้าพเจ้ารู้เรื่อง เลยได้เป็นล่ามอธิบายถ้อยคำของข้าพเจ้าเป็นคำภาษาคำตี้ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าจะต้องรีบไปพบครูและเรียนรู้เสียเร็ว ๆ เพื่อจะได้พูดกันเข้าใจ จะได้ไม่เสียไมตรีจิต ทั้งเวลาที่ข้าพเจ้าจะได้อยู่ที่นี้ก็มีไม่มากนัก ดังนั้นนางจ้อยเค้จึงพาข้าพเจ้าไปหาเจ้าน้อยม้าวขุน (เจ้าน้อยบ่าวขุน) ผู้ที่เจ้าน้อยอ่องเมียดสั่งมาให้เป็นผู้สอนข้าพเจ้า

เจ้าน้อยบ่าวขุนเป็นหลานเจ้าน้อยอ่องเมียด เมื่อได้รับหน้าที่นี้ก็มีความยินดีปรีดาที่จะได้สอนข้าพเจ้าผู้ต้นต้นมาจากแดนไกล (ถ้าดูแผนที่แล้วจะเห็นว่าไกลจริง ๆ) และได้เริ่มพูดจากันบ้างในวันแรกที่พบกัน คำอธิบายของเจ้าน้อยทำให้ข้าพเจ้าเลื่อมใส ออกนับถือว่าเจ้าน้อยรู้เรื่องภาษาของตนเป็นอย่างดี ทั้งยังสามารถอธิบายได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนทำให้เข้าใจง่ายอีกด้วย สมกับที่เคยเป็นครูมา ขณะนี้เจ้าน้อยลาออกจากครูมาเป็นล่ามภาษาชาวเขาอยู่ที่ศาล ต้องไปทำงานทุกวัน เวลาที่จะได้เรียนจึงต้องเป็นเวลาหัวโหมงเย็นไปแล้ว

ต้องรอให้ครูกินอาหารเย็นให้เสร็จเสียก่อน ข้าพเจ้าก็เลยต้องกินอาหารเย็นเวลาเดียวกันด้วย ส่วนในวันหยุดนั้น นอกจากจะมีเวลาเรียนมากกว่าปกติแล้ว ก็ยังเป็นเวลาที่เจ้าน้อยบ่าวขุนจะพาข้าพเจ้าไปพบบุคคลสำคัญ ๆ ที่ควรพบ แลจำเป็นต้องไปพบด้วย แต่ท่านเหล่านี้ไม่ได้อยู่แห่งเดียวกัน จึงต้องเดินทางไปไกลกว่าจะถึงที่หมาย พาหนะที่จะพาไปได้มีอยู่อย่างเดียวคือ ช้าง ที่นี้เขาใช้ช้างต่างแท็กชี จะเดินทางไปทีใด ถ้าไปไกลหรือมีของหนัก หิ้วไม่ไหวก็ต้องเช่าช้างขี่ไป เจ้าน้อยเตรียมไปว่าเช่าช้างไว้ล่วงหน้าเพื่อจะพาข้าพเจ้าไปหมั่นเจ้ และหนองค่าย (= หนองควาย) ในวันอาทิตย์ที่จะมาถึงนี้

คำเรียกเครือญาติ

เจ้าน้อยบ่าวขุนบอกข้าพเจ้าว่าบุคคลแรกที่ข้าพเจ้าควรได้ไปพบคือ นางพะ พะหม่เจ้าน้อยอ่องเมียด ถึงเจ้าน้อยบ่าวขุนไม่บอกเหตุผลว่าเหตุใดจึงควรไปพบก่อนคนอื่น ข้าพเจ้าก็รู้ได้ด้วยตัวเองว่า นอกจากท่านจะเป็นชายาเจ้าฟ้า โดยเฉพาะในเขตปู่เตาแล้ว ท่านก็ยังคือ พะหม่ (ที่ฟังคล้ายพระแม่) ของเจ้าน้อยอ่องเมียด กับเจ้าน้อยชาโต ผู้ช่วยเหลือข้าพเจ้าหลายต่อหลายเรื่องด้วยกัน เมื่อครั้งที่อยู่มิตจินา ดังนั้นเมื่อมาถึงที่นี้แล้วจะไม่ไปคารวะท่านก่อนก็ดูกระไรอยู่ แต่ว่าตอนนั้นมีเรื่องข้องใจอยากถามครู ๒-๓ เรื่องด้วยกัน ได้แก่คำ พะหม่ ที่หมายความว่ามารดาของเจ้าใช้ พะ นำหน้าเช่นนั้นหรือ และชายาเจ้าฟ้าเรียก นางพะ เช่นเดียวกันทั้งหมดหรือ แต่ว่าทำไมแดนคำดีโหลงจึงมีเจ้าฟ้ามากนัก เจ้าน้อยชาโตก็เป็นลูกเจ้าฟ้า เจ้าน้อยคำแสนก็เป็นลูกเจ้าฟ้า

บทเรียนเริ่มแรกจึงตั้งต้นด้วยคำเรียกชื่อเครือญาติตลอดจนการจัดลำดับวงศ์ญาติของเจ้าน้อยอ่องกับเจ้าน้อยชาโต ซึ่งเจ้าน้อยบ่าวขุนรู้ดีเพราะเป็นญาติกัน ข้าพเจ้าค่อย ๆ นึกถามเฉพาะคนที่เกี่ยวข้องด้วยมาก ๆ ก่อน แต่ถามไปตอบมาข้าพเจ้าอดร้อง อ้าว ออกมาบ่อย ๆ ไม่ได้ อ้าว คนที่มีคำ เจ้า นำหน้าชื่อไม่ใช่ คนที่มีเชื้อสายเจ้าหรือหรือ ครูก็บอกว่าไม่ใช่ คนที่ใช้คำ เจ้าน้อย (เจ้าน้อย) นำหน้าจึงจะใช้ เจ้า ใช้ นำหน้าชื่อคนธรรมดาทั่วไป ส่วนผู้หญิงถ้ามี นางจ้อย นำหน้าแสดงว่ามีเชื้อสายเจ้า อย่างนางจ้อยเค้ ข้าพเจ้าก็เพิ่งไปรู้ในครั้งนั้นว่าที่พวกแม่เผ่าคำดีที่ตำบลนารายณ์ปุโรในอัสสัมเรียกข้าพเจ้าว่า นางจ้อยนั้น แสดงว่าเขายกย่อง เขาไม่กล้าถามว่าข้าพเจ้าเป็นคนธรรมดาหรือมีเชื้อสายเจ้า เขาจึงต้องใช้คำสูงไว้ก่อน ส่วนข้าพเจ้าไปสำคัญว่าเขาเรียกด้วยความเอ็นดูอย่างเรียกลูกเรียกหลาน มักใช้คำ เล็กหรือน้อย จ้อย (= จ้อย) ตรงกับ ก้อย ก็น่าจะหมายความว่าเล็ก เพราะ นีวจ้อย คือนีวจ้อยเป็นนึ่งเล็กที่สุด จึงรู้สึกคำว่า นางจ้อย ที่เขาเรียกข้าพเจ้าช่างเป็นคำน่าฟังเสียจริง ๆ

กลับมาถามถึงญาติพี่น้องนางจ้อยเค้ ข้าพเจ้าได้ยินว่า พะหม่ของสามีบวชชื่เรียกกันว่า เจ้านางยะเซ้ (เจ้านางฤๅษี) นางจ้อยเค้ต้องทำอาหารไปส่งพร้อมกับสงฆ์ (นำอาหารถวายพระ) ทุกวัน กับมีน้องสามีเป็นพยาบาลเรียกว่า สยามะสุยอ มีลูกสาวหน้าตาเป็นฝรั่งชื่อนางจ้อยมารี ข้าพเจ้าจำได้ก่อนเพื่อน เพราะได้มาช่วยยกของเข้าบ้านและหน้าตาก็แปลกสะดุตา แต่ก็ยังเรียกว่า นางจ้อย ถามเจ้าน้อยบ่าวขุนเรื่องนี้ก็ได้ความว่า ธรรมเนียมของคำดีเหมือนกับทางรัฐขานคือใช้คำ เจ้าน้อยกับนางจ้อยนำหน้าได้ไม่มีหมดสิ้น จึงไม่มีทางกลายเป็นสามัญชนไปในที่สุดอย่างของเรา มีหน้าชั้นนางจ้อยบางคนไปแต่งงานกับคนสามัญ คนก็ยังเรียกลูก

ว่านางจ้อยหรือเจ้าน้อยต่อไปอีกดังเช่น นางจ้อยมรี มีบิดาเป็นชาวอังกฤษก็ยังใช้คำ นางจ้อย นำหน้า ครั้นพูดถึงสามีนางจ้อยเค้ เจ้าน้อยบ่าวขุนน้อยชื่อ เจ้าหน้อยหยอดอ่อน (เจ้าน้อยยอดอ่อน) ตอนนั้นข้าพเจ้าร้องอ้าวดังลั่นอ้าว ก็วันนั้นใครบอกข้าพเจ้าว่า คนนั้นแหละคือเจ้าน้อยคำกิม ข้าพเจ้าคงคิด จึงไปไขว่ไขว่ไขว่ตัวกัน ทำให้เข้าใจผิดไปถนัดใจ ข้าพเจ้าจำต้องบันทึกเรื่องเข้าใจผิดไว้ด้วยตามนั้น เพราะเรื่องนี้เกิดขึ้นเนื่องด้วยภาษาส่วนหนึ่ง กับความสะเพร่าไม่ถามเขาให้ถึถ้วนอีกส่วนหนึ่ง การที่นำเรื่องนี้มาเรียนเป็นบทเรียนแรก จึงนับว่าทันเวลาเหมาะสมยิ่ง

พูดถึงคำ **พะเหม** ข้าพเจ้าก็ถามว่า **พะ** นั้นใส่เข้าไปเพื่ออะไร คำตอบคือเพื่อแสดงความสุภาพและยกย่องผู้ที่ตนพูดด้วย ก็คงเช่นเดียวกับราชาศัพท์และภาษาสุภาพของเรา แต่ที่ใช้กับคำไม่กี่คำมีคำ **พะไป** (**พ่อ**) **พะเหม** (**แม่**) **พะอ้อ** (**พ่อ**) ที่เรียก **พะหลก** (**ลูก**) ก็มี คำเหล่านี้มักใช้เรียกกลับหลังเวลากล่าวถึง ไม่ได้ใช้เรียกต่อหน้า ดังสามีเรียกภรรยาหลังว่า **พะเหมละคำเค้า** (แม่ของลูกเขา) ส่วนต่อหน้าเรียก **เหมอ้ายเหมอี้ย** (แม่อ้ายแม่อี้ยคือแม่ของลูกลำดับอ้ายกับอี้ยจะตรงกับแม่อ้ายหนูแม่อี้ยหนู) ภรรยาเรียกสามีหลังว่า **พะไป** หรือ **พะอ้อละคำเค้า** (พ่อของลูกเขา) เรียกต่อหน้า เรียก **เจ้า** (= **เจ้า**) หรือ **เก้เจ้า** หรือ **ก็เจ้า** ที่เป็นคำเรียกพี่ชาย แต่ที่ใช้กับคำสรรพนามก็มีทั้งที่แทนตัวผู้พูดเองกับทั้งที่แทนตัวผู้ที่พูดด้วย เป็นการแสดงความสุภาพและยกย่อง ดังคำ **เก้** (**ฉัน**) กับ **เม่อ-อ** (**เธอ**) ถ้าต้องการให้สุภาพขึ้นใช้ **เก้เจ้า** หรือ **เก้พะเจ้า** แต่ถ้าใช้แก่เจ้าฟ้าใช้ **ขาเจ้า** (**ข้าเจ้า**) หรือ **ขาพะเจ้า** (= **ข้าพะเจ้า**) คำ **ข้าพเจ้า** **พ** คงได้มาทำนองเดียวกันนี้ น่าจะไม่ใช้กร่อนเสียงจาก **พระ** ดังที่เชื่อกัน คำ **ตุ้** (= **ดู**) หมายความว่าเราคือผู้พูดกับผู้อื่นที่มีจำนวนมากกว่าหนึ่งขึ้นไปไม่รวมผู้ฟัง ก็ใช้ **ตุ้พะเจ้า** ได้ถ้าต้องการให้สุภาพ ถ้าผู้พูดมีจำนวนสอง เช่นระหว่างผัวเมีย ระหว่างศิษย์กับครูก็ใช้ **อ่า** (= **เรา**) คือเราทั้งสอง ใช้ **อ่าพะเจ้า** ก็ได้เมื่อจะให้สุภาพ ส่วนผู้ฟังถ้าเป็นผู้สูงอายุสูงศักดิ์กว่าเช่นเจ้าฟ้าใช้ **เม่อ-อเจ้า** หรือ **เม่อ-อพะเจ้า** ใช้ **เจ้าเป็นเจ้า** (เจ้าเป็นเจ้า) หรือ **เจ้าพะสิ่ง** (เจ้าผู้หนึ่ง) ก็ได้ แต่ถ้ามีจำนวนมากกว่าหนึ่งก็ใช้ **ฮู้** (**สุ**) และใช้ **ฮู้เจ้า** (**สุเจ้า**) เมื่อใช้ให้สุภาพขึ้น

คำที่มี **พะ** อยู่ด้วยอาจไม่ใช้ให้สุภาพหรือยกย่องอย่างเดียว แต่อาจจะเป็นคำที่กร่อนเสียงจาก ผู้ก็ได้ดังคำ **เจ้าพะสิ่ง** ข้างต้น ทั้งนี้เช่นเดียวกับ **ปีะ**^๑ ในภาษาฟ่าเก้ที่ใช้นำหน้าคำนามบางคำ ก็กล่าวว่ากร่อนเสียงจาก **ผู้** เช่น **ปีะ**^๑ **หยิงปีะ**^๑ **จ้าย** = ผู้หญิง ผู้ชาย **ปีะ**^๑ **จ่าง** = ผู้รู้ ผู้คงแก่เรียน **เก้ปีะ**^๑ **เจ้า** = ฉันเอง ภาษาคำตี้มีคำ **โตเก้** = ตัวฉัน หรือตัวฉันเอง ใช้ **โตเก้พะเจ้า** = ตัวฉันเองให้สุภาพขึ้นก็ได้ ใช้ **พะเจ้า** แต่ ลำพังก็ได้ เช่น **ห้างพะเจ้า** คือ สำหรับตัวเอง และ **จ่าเก้พะเจ้า** คือสำหรับตัวฉันเอง **เก้พะเจ้า** ในที่นี้ไม่ใช่คำที่ใช้ **พะ** นำหน้า **เจ้า** เพื่อแสดงความสุภาพและยกย่อง คำที่มี **พะ** นำหน้าและไม่ได้ใช้เพื่อยกย่องผู้ที่กล่าวถึงดังข้างต้นก็มี เช่น นางจ้อยเค้เล่าถึงแม่ไว้กับลูกไว้ที่เข้ามาในสวน ก็เรียกว่า **พะเหมมัน** **พะหลกมัน** คือแม่มันลูกมันที่พูดเช่นนั้นคงไม่ได้ต้องการยกย่องแม่ไว้ลูกไว้เป็นแน่

หมายเหตุ ในการทำพจนานุกรมภาษาฟ่าเก้ ข้าพเจ้าใช้เลข ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, กำกับเสียง เสียง ๑ = เสียงตรีเสียง ๒ = เสียงสามัญท้ายโท เสียง ๓ = เสียงเอก ที่มีเสียงหยุดในคอ ฯลฯ ทั้งนี้เพราะไม้เอกไม้โทของเราใช้ได้แต่บางเสียง ไม่ตรงตามเสียงจริงของเขาทุกเสียงไป

เมื่อพูดเรื่องคำแทนชื่อตัวเองดังกล่าวแล้ว ก็มาถึงคำเรียกเครือญาติที่ชาวคำต๋อออกจะเรียกแปลกกว่าคนอื่น ๆ หมด คือ ลูกนางจ้อยเค้เรียกข้าพเจ้าว่า อ้อเจะ และนางจ้อยเค้เรียกข้าพเจ้าว่า ปี่เจะ เจ้าน้อยบ่าวขุนอธิบายว่า อ้อเจะ หมายถึงป้า ใช้ได้ทั้งพี่ของพ่อและพี่ของแม่ ส่วนเมียของลุงจึงเรียกเหม่ป้า ส่วน ปี่เจะ หมายถึงพี่สาวอาจเป็น ปี่เจะฮ้อน (พี่สาวเล็ก) หรือ ปี่เจะโล้ง (พี่สาวใหญ่) ก็ได้ นำแปลกที่ญาติผู้หญิงมักใช้ เจะ ลงท้ายคำเรียกเครือญาติหลายชื่อด้วยกัน ได้แก่ อ่าเจะ (อาผู้หญิง) ข้าเจะ (สาวเจะ) หมายถึงน้า เรียกเหม่ข้า (แม่สาว) ก็ได้ เจะจ้อย ก็คือย่า ขอรูอธิบายว่า เจะ หมายถึงนม หน้าเจะ คือ น้านม ใช้ หน้าลุ่ม ก็ได้ ภาษาพม่าก็ใช้คล้ายกันคือ จี^๑ = นม น้ำจี^๑ = น้านม จะใช้ โล้ม^๒ หรือ น้ำโล้ม^๒ ก็ได้ ถือเป็นคำสุภาพ เขาว่าคำเจะ หรือ จี^๑ เป็นคำภาษาชาวเขา ข้าพเจ้าเลยเฝ้าเฝ้าว่าสงสัยว่าจะมีแม่เป็นชาว (= ชาวเขามักหมายถึงกะเหรี่ยง) กินนมแม่ชาวเลยเรียกเป็นคำชาวไปด้วย เจ้าจันทร์ ลูกชายเจ้าแสนดา เจ้าฟ้าคำดีที่นารายณ์บุรยังเขียนลงในหนังสือว่าคนคำต๋อมีเชื้อสายกะเหรี่ยง เมื่อถามใคร ๆ ว่าจริงหรือไม่ เขาก็กว้างเป็นไปไม่ได้ เพราะเจ้าฟ้ามีเมียหลายคน เมียคนใดคนหนึ่งอาจเป็นคนชาวก็ได้

ญาติทางฝ่ายชายใช้ เจ้า (เจ้า) เป็นสำคัญ เจ้า คำเดียวเป็นคำเรียกพ่อก็ได้ สามก็ได้ ปู่เจ้า (ปู่เจ้า) คือ ปู่ เก้เจ้า หรือ กี่เจ้า คือพี่ชาย ดังกล่าวแล้ว อ้อเจ้า คือน้องผู้ชายของเมีย เรียก อ้อเจ้าเจะ (มีทั้ง เจ้า ทั้ง เจะ) ก็ได้

ผู้ที่ไม่ใช่ญาติแต่เทียบอายุกับญาติ ถ้าหากอายุมากกว่าพ่อก็เรียก ปี่โล้งเจ้า (ลุง) ถ้าเป็นหญิงที่เป็นคนอื่น และมีอายุมากกว่าแม่ ก็เรียก อ้อเจะ (= ป้า) แม่อ้อ ก็ว่า ถ้าอายุน้อยกว่าแม่ของตนเทียบเท่ากับน้า ก็เรียก แม่ข้าเจะ

คำเรียกเด็กผู้ชายเรียก เจ้าเอ๊ะ ใช้ได้แต่เด็กเล็กไปถึงเป็นหนุ่มเช่นเดียวกับ เจ้าหน้อย ถ้าเป็นเด็กผู้หญิงเรียก เอ๊ะนาง ก็ได้ นางเอ๊ะ ก็ได้ นางฮ้อน ก็ได้ จ้อยฮ้อน ก็ได้ ใช้ได้แต่เด็กจนถึงเป็นสาว ถ้าหากเป็นเด็กผู้หญิงที่ไม่ใช่ลูกหลานเรียก จ้อยนาง หรือ หลกเก๋า ล้านเก๋า (ลูกข้าหลานข้า) ก็มี

คำเหล่านี้ข้าพเจ้าต้องจดบันทึกไว้ เพราะลำพังแต่ฟังอย่างเดียวคงจำไม่ได้หมด และคงจะใช้ปะปนกันให้ยุ่ง ขณะนี้ข้าพเจ้าก็จำไว้ใช้เองทีละคำสองคำไปก่อนเพื่อให้จำได้แม่นยำขึ้น

หม่านปะเตอ-อ

คำว่า **เมีย** กับ **แม่** ของชาวคำตี้ก็ทำให้สับสนไม่น้อยเลย เมื่ออยู่ที่มิดจินาเจ้าน้อยข้าโตเล่าเรื่องวงศาคณาญาติของตน และกล่าวคำที่ฟังคล้าย **แม่** ข้าพเจ้าก็สำคัญว่าคำที่ออกเสียงเช่นนั้นคือ **แม่** แต่เสียงก็ไม่ตรงทีเดียวนัก เพี้ยนไปบ้าง คือ เสียงคล้ายเสียงตรี เม้ แต่ไปลงท้ายคำเป็นแม่ เสียงโท ข้าพเจ้าจึงบันทึกเป็นเสียงโท แต่เมื่อฟังเรื่องราวแล้วก็อดแปลกใจไม่ได้ เมื่อเจ้าน้อยข้าโตเล่าว่า **แม่** ของตนยังชอบลิ๊ก (= สอนลิ๊กคือเรียนหนังสือ) อยู่ที่มิดจินาเอง ข้าพเจ้านึกในใจว่าผู้หญิงคำตี้นี้ก้าวหน้าดี อายุมากแล้วยังเรียนหนังสืออีก ทั้งนี้เพราะคิดว่าเจ้าน้อยข้าโตพูดหมายถึงมารดาของตน มาทราบภายหลังจากเจ้าน้อยคำแสนว่าเจ้าน้อยข้าโตแต่งงานแล้ว ต่างยังเรียนหนังสืออยู่ด้วยกันทั้งคู่ จึงรู้ว่าผู้ที่ข้าพเจ้าสำคัญว่าเป็นแม่ แท้ที่จริง หมายถึง **เมีย** นั่นเอง ส่วนที่เป็นแม่เรียก **เหม** และมารดาของเจ้าน้อยข้าโตนั้นเรียกกันอย่างยกย่องว่า **พะเหม** บุคคลที่เจ้าน้อยบ่าวขุนจะพาข้าพเจ้าไปพบก่อนใครอื่นดังกล่าวแล้ว

ข้าพเจ้าไม่ต้องเสียเวลาเดาว่าผู้หญิงสูงอายุที่นั่งอยู่ด้วยกันนั้นผู้ใดคือนางฟ้า ทั้งนี้เพราะหน้าตาของท่านเหมือนเจ้าน้อยอ่องเมียตลูกยายของท่านทีเดียว ร่างท่านท้วมขาว ถึงอายุจะร่วม ๗๕ แต่ผิวพรรณยังสดใส หน้าตาสดชื่นเอิบอ้อม ดูมีเมตตา และท่านก็เมตตาจริง ๆ เมื่อเจ้าน้อยบ่าวขุนอธิบายให้ฟังว่า ที่ข้าพเจ้ามาที่นี่เพื่อจะมาเรียนรู้เรื่องภาษาคำตี้ ท่านก็ใช้คนไปหยิบ **ป๊บลิ๊ก** (หนังสือที่เขียนลงบนกระดาษสาแล้วม้วนผูกไว้) อันเป็น **ลิ๊กยาสะหว่าง** (ยาสะหว่างจากคำ ราชวงศ์ ที่ออกเสียงครึ่งพม่าครึ่งไท) คือหนังสือพงศาวดาร หรือที่เรียกเป็นไทว่า **ลิ๊กเกอซุนไต** (หนังสือเครือซุนไท) มาให้ข้าพเจ้าดูพร้อมทั้งจะหาคนลอกให้ ข้าพเจ้าเรียนท่านว่าข้าพเจ้าลอกเองก็ได้เพราะเขียนอักษรคำตี้เป็น ตอนนี้ขอขมยืมไว้ก่อนเพื่อให้เจ้าน้อยบ่าวขุนได้ใช้สอนข้าพเจ้า ท่านก็ให้ยืมมาด้วยความเต็มอกเต็มใจ นอกจากนี้ท่านก็ยังให้คำแนะนำเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่นี้ โดยเฉพาะแมลงซุม ท่านยื่นแขนให้ดูรอยแผลที่เกิดเพราะแมลงเหล่านั้น ได้แก่ **อิน** (ริน) กับ **แม้งซน** (แมลงซน) ไม่เห็นตัวไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร ข้าพเจ้าเลยรีบกลับมาเอาสบู่ยากับยาทาแก้คันไปให้ นอกจากยาลมจากเมืองไทยกับปลาเค็มจากมะละแหม่งเป็น **ค้องฟัก** (ของฝัก) ได้ทราบภายหลังว่ายาทาแก้คันกับสบู่ยานั้นให้ผลดีเป็นที่ออกพอใจท่านมาก หลังจากนั้นท่านก็เลยเมตตาส่งนมที่รีดจากแม่วัวที่ท่านเลี้ยงไว้มาให้วันละกาน้ำชาทุกวัน นางจ้อยสุวัณณาหลานย่าของท่านเป็นผู้นำมาให้ตอน ๔ น.ทุกวัน มิได้ขาดเลยแม้แต่วันเดียว ข้าพเจ้าจึงได้มีโอกาสรู้สนมวัวที่รีดสด ๆ ว่าเป็นอย่างไร ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยชอบมาก่อนทั้งกลิ่นทั้งรส แต่ก็ยังอดชื่นใจในรสน้ำใจของนางฟ้าท่านมิได้ ใครบ้างจะนึกว่าในแดนทुरกันดารห่างไกลความเจริญเช่นที่นี้ จะได้รับความมีน้ำใจจากบุคคลแวดล้อมนานาประการเช่นนี้ เพราะฉะนั้นเจ้าน้อยคำแสนจึงออกจะมีภาระเพิ่มคือ ข้าพเจ้าต้องขอให้ช่วยซื้อหาสิ่งของที่พอหาได้ในมิดจินาส่งมาให้ เพื่อว่าข้าพเจ้าจะได้มีของเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นของฝากท่านผู้มีคุณเหล่านั้น และก็ได้พบว่าที่ร้านข้างบ้านมีผ้าตัดเสื้อขายด้วย ข้าพเจ้าเลยได้โอกาสซื้อผ้ามาตัดเสื้อ และขอใช้จักรของนางจ้อยเค้เย็บเสื้อให้พวกเด็กลูก ๆ หลาน ๆ ของผู้ที่อุปการะช่วยเหลือข้าพเจ้า ทั้งนี้เพราะเด็กเหล่านั้นสวมเสื้อสวมกระโปรงอย่างแบบที่เด็กบ้านเราใช้ จนกว่าจะโตเป็นสาวจึงจะแต่งตัวตามแบบหญิงคำตี้

พะเหมเจ้าน้อยย่องเมียดให้เจ้าน้อยปาวขุนพาข้าพเจ้าไป หม่านปะเตอ-อ คือบ้านใต้ ที่เขาว่ากันว่า ชื่อปุเตาได้มาจากชื่อนี้ เพราะท่านว่าอยู่ไม่ไกลนักทั้งยังให้นางจ้อยกินแสงหลานสาวอีกคนหนึ่งติดตามไปด้วย คำว่าไม่ไกลนักของคนที่นี่ ข้าพเจ้ากำหนดได้เลยว่า ไม่ต่ำกว่า ๓-๔ ไมล์ จึงเตรียมพร้อมที่จะเดิน แต่ที่แถบนี้ ไม่มีถนนหนทาง ต้องเดินไปตามทางรก ๆ บ้างแคบ ๆ บ้าง ตามคันทาบ้าง ทำให้เดินได้ช้าลง ยางดีที่แลเห็น ภูเขาหิมะอยู่ตลอดทางที่เดินไป ความงามของภูเขาหิมะช่วยทำให้รู้สึกเพลินจนถึงที่หมายโดยไม่เหน็ดเหนื่อยมากนัก

เรือนเจ้าฟ้าปลูกเป็นเรือนไม้จริง แต่ก็เป็นพื้นฟาก ฝาसान พอเห็นเจ้าฟ้า ก็จำได้ว่าเคยพบท่านแล้ว ที่มีตึกจิณา ท่านเชิญขึ้นไปบนเรือน เรือนหลังนี้คงปลูกไว้ชั่วคราวเมื่อนานแล้ว ขณะนี้กำลังสร้างใหม่อีกหลังหนึ่ง เสาเรือนต้นโต ๆ ไม้เขาคงจะหาง่ายและยังคงมีอีกเต็มป่า แต่บ้านไท บ้านไหนก็บ้านนั้นเขาไม่มีประตูตรงหน้าเรือนเขาเปิดโล่งอย่างแบบบ้านชาวไทใหญ่ในรัฐชานเหนือดังที่เคยเห็นตามทางจากเมืองกึ่งไปสี่ป้อ หน้าเรือนที่เปิดโล่งเป็นด้านที่ตรงกับจั่ว แต่จะมีชายคาที่เรียกว่า ตูบ ยื่นจากจั่วมาคลุมกันแดดกันฝน โดยมากมีลักษณะมนเขาเรียก ตูบมน ด้านหน้า บ้านมีชานใหญ่ใช้ตากของหรือนั่งเล่นนอนเล่น (บ้านเขาหันหน้าไปทางทิศใต้ ทิศใต้จึงเรียกทิศ ปายจ่าน (= ปลายชาน) ทิศเหนือ เรียก หน้าห้อง (= หน้าห้อง) ดังชาวพม่าก็มีเพลงร้องเล่นเวลามาอนเล่นที่นอกชานเรียก คำม^๒นอน^๒จ่าน^๒ แยกที่มาหาก็นั่งกันตรงหน้าเรือน เพราะสบายดีตรงที่ นั่งห้อยเท้าได้ ด้วยว่าชานเรือนเขาทำต่ำลงไป บันไดขึ้นอยู่ทางด้านข้างของชาน จะอยู่ทางซ้ายหรือทางขวาก็แล้วแต่สะดวก แต่ที่ทำขึ้นทางด้านหน้าก็มี

เจ้าฟ้าท่านเลี้ยงน้ำชาเราก่อน เป็นการรอต้อนรับเล็กน้อย คนที่นี่ไม่ค่อยติดน้ำชาฝรั่งนัก แต่ก็ยังมีไว้เลี้ยงแขก คำว่า ชา เขาเรียกแปลกคือเรียกว่า พะลัป ครูข้าพเจ้าว่าคงจะเพี้ยนจากคำ ละแพต ของพม่า แต่เจ้าฟ้าว่าที่เรียก หน้าหนึ่ง ก็มี (คนถิ่นอื่น ๆ เรียกชาว่า นึ่ง เน่ง หรือ หนึ่ง) แต่ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินใครเรียกเช่นนั้นสักครั้ง จึงเป็นเรื่องแปลกที่มีแต่ชาคำดีที่กิน พะลัป ใส่ หน้าจะ ข้าวที่นี่ไม่ค่อยจะเหนียวออกกันอย่างข้าวไทที่อื่น ที่เขาสือชื่อกันว่า หวาน อร่อยยิ่งนัก ยิ่งนึ่งร้อน ๆ ยิ่งอร่อยไม่ต้องกินกับกับข้าวก็แทบจะได้ เขาจึงไม่พิถีพิถันเรื่องกับข้าวเท่ากับเรื่องข้าว กับข้าวเลี้ยงแขกวันนี้ถึงจะเป็นผักล้วน คือ กะหล่ำปลีแกงกับมันฝรั่ง มันฝรั่งผัด ผักกาดส้มผัด กับยอดผักทองต้ม แต่ว่าข้าวร้อน ๆ กับร้อน ๆ ตามด้วยน้ำชา ก็ช่วยให้เอร็ดอร่อยไปได้

เสร็จเรื่องอาหาร เจ้าฟ้าท่านก็เล่าเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของชาวคำดีให้ฟัง ตาข้าพเจ้าเหลือบไปเห็นกระบอกไม้ไผ่กระบอกโต ๆ พิงอยู่ข้างฝาหลายกระบอก จึงถามท่านว่ากระบอกอะไร ท่านว่า ม็อกหน้า (กระบอกน้ำ) ข้าพเจ้าเลยขอเข้าไปดูใกล้ ๆ ก็เห็นเป็นกระบอกใส่น้ำ เขาใช้ตักน้ำ เมื่อตักมาแล้วก็นำมาใช้พินไว้ ไม่ยกมีภาชนะโองไหใส่หรือก อย่างดีก็มีคนโทที่เรียก หน้าเต้า (น้ำเต้าคือเต้าน้ำหมายถึงคนโท) ใส่สำหรับเวลานำมาตั้งตอกกินข้าว เขาว่า กระบอกหนึ่งจุน้ำได้ตั้ง ๒-๓ คนโท เวลาไปตักเขาเอาไม้ขัดปากกระบอก แล้วผูกเชือกหาบ บางคนหาบทีละ ๒ กระบอก บางคนแข็งแรงอาจหาบได้ที่ละ ๔ หรือ ๖ กระบอก นาง

จ้อยกินแสงทำท่าหาบให้ดู ให้ข้าพเจ้าถ่ายรูปไว้ คงจะกระบอกไม้ไผ่อย่างนี้เองที่ฝรั่งเคยเขียนเรื่องเมืองไทย แล้วเล่าว่าเขาไปทางปักษ์ใต้ เขาแลเห็นคนใช้ไม้ไผ่บรรจุน้ำไว้ใช้ในบ้าน ข้าพเจ้านึกเห็นภาพแต่ไม้ไผ่ลำเล็ก ๆ ยาว ๆ อย่างที่นำมาใช้สอยผลไม้ นึกไม่ออกว่าเมื่อใส่น้ำแล้วพึงไว้อย่างไร มาเห็นของจริงที่นี้จึงร้องอ้อ ที่จริงคงเป็นของธรรมชาติที่มีใช้ตามชนบทนอก ๆ ไม่ว่าที่ไหน ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นมาก่อนก็เลยตื่นตื้นเห็นเป็นของแปลก พร้อมกันนั้นก็อดแปลกใจไม่ได้ว่าเขาไม่รู้จักริทำเครื่องปั้นดินเผากันหรืออย่างไร จึงไม่ได้คิดทำภาชนะเช่นนั้นไว้ใช้ใส่น้ำบ้างเลย

ครั้นข้าพเจ้าถามขึ้น เจ้าฟ้าท่านก็อธิบายว่า ในสมัยก่อนเขาใช้ภาชนะสานใส่่น้ำเรียกว่า ตุ่ม พุดแล้วก็ใช้ให้คนนำ ตุ่ม มาให้ดู ตุ่ม นี้เทียบเสียงแล้วก็ตรงกับคำว่า ตุ่ม ของเรา แต่ตุ้มของเขาต่างกับตุ้มของเราคือเขาไม่ได้ปั้นด้วยดิน แต่กลับใช้ไม้ไผ่สานรูปร่างเหมือนกระติบข้าว มีฝาครอบและมีเชือกร้อยให้หิ้วได้ด้วย ข้าพเจ้าดูเผิน ๆ ทำหน้าแปลกใจว่าจะใช้ใส่น้ำได้อย่างไร ท่านก็อธิบายว่า เขาใช้ ย่างอั้ง ทำให้ทั่ว ทั้งข้างในข้างนอก (ตอนนั้นข้าพเจ้ายังไม่รู้ว่า อั้ง คืออะไร มารู้ภายหลังจากชาวพม่าเก่าว่า อั้ง หรือที่เขาเรียก อั้ง^๒ นั้นคืออย่างอย่างที่ทำน้ำมันยาง ภาษาพม่าเก่าเรียกตันรักที่มีดอกว่า อั้ง^๒เพ็ก^๒ คือยางขาว) อั้งที่ทาไว้ช่วยทำให้ไม้รั่ว ชงน้ำได้ และด้วยเหตุที่เขามีฝาครอบ เมื่อเดินทางเขาก็ดึงเชือกพาดบ่า สะพายขึ้นหลังไป สามารถนำเดินทางไปได้ไกล ๆ โดยเฉพาะตอนข้ามเขา ทั้งนี้เพราะเบากว่าภาชนะอื่น ๆ ทั้งยังจุน้ำได้มาก โดยไม่หกอีกด้วย ด้วยมีฝาครอบ นับว่าได้ประโยชน์กว่าครุเป็นอันมาก แต่ในปัจจุบันไม่ได้เดินทางไปในไหน แทนที่จะใช้ตุ้มใส่น้ำ เขากลับเก็บเอาไม้ไผ่เสื่อผ้า

หม่านเจ้

อยู่มาตั้งแต่เกือบ ๗ วัน ก่อนที่ข้าพเจ้าจะเดินทางไปยังหม่านเจ้และหนองคายเพื่อพบปะเจ้าฟ้าแห่งนั้น ๆ ก็ได้มีผู้มาขอพบข้าพเจ้า และผู้นั้นคือนายตำรวจ มาขอดูหนังสือเดินทาง ทั้งเมื่อไปเรียนหนังสือที่บ้านครูในวันเดียวกันนั้น ก็ยังมีเซ็ดไป (แปลว่าแม่ทัพ) หรือผู้บัญชาการทหารที่นี้ตามมาพบพร้อมกับเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ อีกคนหนึ่ง ชาวคงจะเพิ่งไปถึงว่ามีคนต่างประเทศมาอยู่ที่ปูเตาด้วยคนหนึ่ง จึงได้พากันมาดูหน้าดูตา แต่เจ้าหน้าที่เหล่านั้นแต่ละคนล้วนมีอริยาถัย ออกปากเอื้อเฟื้อหลายประการด้วยกัน เช่น นายตำรวจก็บอกว่าจะหาหนังสือที่เกี่ยวกับภาษามาให้อ่าน เพราะเกรงว่าจะเหงาและเบื่อความเป็นอยู่ที่ปูเตานี้ และที่มาก็เพื่อมาเยี่ยมเยียนมิใช่มาตรวจสอบ ข้าพเจ้าก็ได้แต่ขอบคุณไป ไม่ทราบว่าเขาพูดด้วยความจริงใจหรือไม่ คติของคนไทในอัสสัมว่า พึงตำรวจพุดแล้วย่าเพิ่งลงความเห็นอะไรลงไปให้แน่นอน แต่ในวันรุ่งขึ้นนั่นเอง ข้าพเจ้าก็ได้รับหนังสือจากนายตำรวจผู้นั้นตามที่ได้ออกปากให้ยืม และเป็นหนังสือที่มีคุณค่าแก่ข้าพเจ้าอย่างยิ่งในขณะนั้น หนังสือนั้นคือ Linguistic Survey of India ของ Sir G. A. Grierson (หนังสือสำรวจภาษาของอินเดียของเซอร์ จี.เอ. เกรียร์สัน) เล่มสองอันเป็นเล่มที่ว่าด้วยภาษาของคนไทในอัสสัม มีทั้งเรื่องภาษาพม่าเก่า อ่ายตอน และคำศัพท์ แม้จะอ่านและศึกษามาครั้งหนึ่ง แต่ก็นานมาแล้ว ทั้งครั้งนั้นก็ยังไม่ได้มาเกี่ยวข้องกับเรื่องภาษาเหล่านี้ มาได้

อ่านครั้งนี้จึงนับว่าเหมาะแก่โอกาสยิ่งนัก จะได้ตรวจสอบไปด้วยพร้อมกันว่า ภาษาที่บันทึกสมัยนั้น (ค.ศ. ๑๙๐๗) ต่างกับที่ใช้ในปัจจุบัน (ขณะนั้น พ.ศ. ๒๕๐๓) อย่างไรบ้าง และข้าพเจ้าก็ได้ใช้ประโยชน์จากหนังสือเล่มนั้นอย่างเต็มที่สมดังเจตนาดีของเจ้าของผู้ให้ยืม นึกแล้วยังรู้สึกขอบคุณอยู่จนกระทั่งบัดนี้ ทั้งยังอดนิยมไม่ได้ว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจของเขามีความรู้และความสนใจในเรื่องภาษาดียิ่งกว่าคนที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับภาษาโดยตรงเสียอีก เชื่อว่าความรู้เรื่องภาษาเหล่านี้คงจะช่วยให้การปฏิบัติงานของเขาคล่องไปด้วยดี

ส่วนเซตโป้ที่อุตส่าห์บุกบันมาจนถึงบ้านเจ้าน้อยบัวขุน ก็ชวนพูดชวนคุยซักไซ้ไต่ถามเรื่องภาษากับด้วยความสนใจอย่างจริงจัง ทั้งเมื่อคุยกันพอสมควรแล้วก็เข้าใจได้ดีว่าการมาของข้าพเจ้ามีความมุ่งหมายอย่างไร ด้วยเหตุที่ทั้งเซตโป้และนายตำรวจรู้เรื่องภาษาดีดังกล่าวแล้วจึงไม่พอที่เจ้าน้อยบัวขุนจะวิตกล่วงหน้าไปเกินกว่าเหตุว่า เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจะสงสัยการมาของข้าพเจ้า เจ้าน้อยเพิ่งพูดแก่ข้าพเจ้าเมื่อ ๒-๓ วันนี้องถึงเรื่องนี้ และบรรดาผู้เฒ่าผู้แก่ที่รู้จักข้าพเจ้าต่างก็ยากให้ข้าพเจ้าย้ายจากบ้านนางจ้อยเค้ามายู่เสียที่บ้านครูจะทำให้ปลอดภัยกว่า ข้าพเจ้าไม่เข้าใจว่าทำไมจึงจะปลอดภัยกว่า แต่ก็ต้องขอบคุณท่านเหล่านั้นที่เป็นห่วง ข้าพเจ้ายังไม่ได้ตัดสินใจว่าอย่างไร ก็พอดีเซตโป้กับเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่มาพบ คนทั้งหลายที่อยู่ในที่สนทนาคงจะเห็นเองแล้วว่า เจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ทุกคนไม่ได้คิดเรื่องการมาของข้าพเจ้าไปในทางร้ายเลย ต่างพากันยินดีที่ได้มีคนเดินทางมาศึกษาภาษาถึงดินแดนอันเหมือนเมืองลับแลเช่นนี้ และก็พร้อมที่จะให้ความสะดวกโดยเฉพาะเรื่องยานพาหนะ เมื่อเจ้าน้อยบัวขุนพูดถึงว่าเราเตรียมจะไปหมั่นแจ้กับหนองคาย เขาก็ว่า ดีทีเดียวจะมีคนเดินทางไปหนองคายในวันอาทิตย์ที่จะถึงนี้ แล้วเขาจะฝากข้าพเจ้าให้เดินทางไปด้วย แต่แล้วในวันนั้นปรากฏว่าไม่ได้ไปเพราะเกิดรถขัดข้อง เราเลยต้องเปลี่ยนรายการไปหมั่นแจ้แทน แล้วก็เลยไม่ได้ไปหนองคายในที่สุด ไม่ได้สนใจถามด้วยว่าไกลไกลเพียงไร

เมื่อเราเปลี่ยนรายการเป็นไปหมั่นแจ้ในวันอาทิตย์นั้นก็เป็นอันจะต้องเดินไป เพราะไม่ได้ไปว่าจ้างช้างไว้ล่วงหน้า คนอื่นเขาว่าจ้างไปเสียก่อนแล้ว มองแลเห็นช้างเดินดุ่ม ๆ ลัดฟุ้งไปข้างหน้า ไม่ทราบว่ามีผู้ว่าจ้างจะจ้างไปที่ไหน พ้นจากนี้ก็ไม่มีพาหนะใด ๆ จะพาเราไปได้นอกจากขาของเราเอง ข้าพเจ้าได้ยินเจ้าน้อยพูดว่าหนทางไกล ๕ ไมล์ ข้าพเจ้าเคยเดินอย่างไกลที่สุดในอีสานเพียง ๔ ไมล์ แต่ไปกลับก็เป็น ๘ ไมล์ ครั้งนี้ไปกลับจะต้องเป็น ๑๐ ไมล์ นึกแล้วก็อยู่เหมือนกัน แต่มาอยู่อย่างนี้ทำใจเสาะเห็นจะไม่ได้ ถ้าตั้งใจจะไปให้ได้จริง ๆ ก็ต้องแข็งใจ คิดได้เช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็เตรียมพร้อมสำหรับการเดิน ที่สำคัญคือน้ำกับอาหาร ข้าพเจ้าดม่น้ำขิงใส่หม้อหั่วเล็ก ๆ ไปเผื่อหิวน้ำกลางทาง อาหารก็เป็นขนมเค้กที่เจ้าน้อยคำแสนส่งมาให้จากมิดจินา เตรียมอาหารและน้ำไปพร้อมกันนับว่าดี เพราะถึงบ้านเขาไม่ว่าบ้านใครกว่าเจ้าของบ้านจะดม่น้ำและหาข้าวให้กินได้ก็ช่างข้าเสียเหลือเกิน หิวก็จนหายหิว เมื่อมีอาหารติดมาด้วย จะได้ไม่เป็นภาระแก่เจ้าของบ้าน นอกเสียจากเขาจะอยากทำให้เรากินเอง

ที่จริงถ้าไปกันหลาย ๆ คน การเดินทางคงจะสนุกกว่านี้ แต่แรกคิดว่าจะไปหนองคายโดยอาศัยรถจี๊ปของทหารไป จะชวนคนอื่นไปมากคนก็เกรงใจเพราะเป็นรกรากการ ครั้นต้องเดินไปจะชวนใครไปหลาย ๆ คน คนไม่มีธุระสำคัญที่ตำบลนั้น ก็คงไม่มีใครอยากไป เลยเป็นอันต้องไปกันเพียง ๓ คนมีเจ้าน้อยบัวขุนกับ

ลูกชายคนโตไปด้วย หนทางที่ไปมีรัน มีต้นไม้ร่มครึ้ม อากาศเย็นสบายไม่ร้อน เห็นผู้หญิงค่าตีเดินสวนมาหลายคน สีสนเครื่องแต่งกายเห็นได้แต่ไกล โดยเฉพาะผู้ที่ชายฮัดแอ่ง (สายรัดเอว) เป็นสีแดงจ๋ากับสีชมพูเจ็ดติดกับเสื้อดำชั้นดำ ทำให้ป่าสว่างขึ้นพอแรง

หนทางที่ห่างหมู่บ้านออกไปเห็นชัดว่าเป็นป่า ถึงไม่ใช่ป่าที่บึง เพราะยังมีแสงแดดส่องลอดเข้ามาได้ แต่ก็หาได้มีบ้านช่องผู้คนไม่ ข้าพเจ้าคิดว่าตัวเองนั้นเดินเร็วไม่น้อยแล้ว แต่ก็ยังตามคนทั้งสองไม่ทัน คงเป็นด้วยทางไกลขึ้น อากาศก็ร้อนขึ้นจึงทำให้เหนื่อย ขากลับ น่าจะได้พักเสียสักหน่อย ขณะที่คิดเช่นนั้นก็พอดีเห็นทางนั้นมาสิ้นสุดที่ปลายเนิน เวลาเดินมาข้าพเจ้าไม่ยกทรวงว่ากำลังเดินอยู่บนเนิน ครั้นมาถึงตรงปลายเนิน ทางออกจะชัน ข้าพเจ้าค่อย ๆ ก้าวค่อย ๆ เหยียบดินเกรงจะลื่น หน้าเถือกลงไป กว่าจะลงไปถึงพื้นราบก็เสียเวลาไปมาก อยู่ พอเงยหน้าขึ้นมองหาคนทั้งสอง ก็ปรากฏว่าเดินหายไปไหนไม่เห็นตัวเสียแล้ว ข้าพเจ้ายืนงออยู่ตรงนั้นเอง เพราะไม่แน่ว่าสองคนพ่อลูก ลุยลำธารข้ามน้ำเข้าไปในป่าปากตรงข้ามหรือเดินเลี้ยวอ้อมกอไผ่ข้างหน้าไป ขณะนั้นข้าพเจ้าอดจะท้อตันด้วยความเกรงภัยไม่ได้ ในเมื่อรู้ว่าตัวเองยืนอยู่แต่ผู้เดียวในที่เปลี่ยวปราศจากผู้คน จะเดินต่อไปข้างหน้า ก็ไม่แน่ใจว่าเป็นทางที่ถูกหรือไม่ ครั้นจะหันหลังกลับ ก็ต้องเดินผ่านปากลับไปแต่ลำพัง ยิ่งคิดยิ่งอดต้องผู้ร่วมทางไม่ได้ว่าช่างไม่นึกถึงคนที่มาด้วยบ้างเลย ขณะที่ยืนแกว่งด้วยความลึกลับสองจิตสองใจอยู่นั่นเอง ก็ปรากฏว่าคนทั้งสองโผล่ร่างพ้นกอไผ่ข้างหน้ามาตามหาข้าพเจ้าเมื่อไม่เห็นตามหาไป ข้าพเจ้าเลยรีบสาวเท้าเดินไปสมทบ เจ้าน้อยกับลูกชายคงไม่รู้หรอกว่า เมื่อครู่ก่อนนี้ข้าพเจ้าตระหนกตกใจเพียงไร ข้าพเจ้าอดคิดว่าไม่ได้ว่าอะไรช่างไม่นึกถึงคำปฐมนิเทศบ้างเลย จำได้ไหมที่ว่า **กำหนดเหอ-อ ลัวลั้ง ลุ่มซัง จั้งตักโหน** (ไปหน้าให้เหลียวหลัง ลืมอะไรจึงจะได้) นืออะไรคนทั้งคนลืมเสียได้ คนทั้งสองย่อมอย่างรับผิดชอบและคงจะไม่ค่อยเข้าใจนักกว่าเหตุใดหน้าตาข้าพเจ้าจึงยิ้มไม่ค่อยออก เขาเคยชินกับท้องถื่นของเขา เขาไปไหนมาไหนได้โดยไม่หวั่นเกรงอะไร จึงนึกไม่ถึงว่าจะมีคนหวาดกับสถานที่อย่างนี้โดยเฉพาะคนกรุงอย่างข้าพเจ้า ซึ่งหวาดไปหมดทั้งผู้คนและสิ่งสารพัด เพราะอย่าว่าแต่ป่าเลย แม้ในบ้านในเมือง ถ้าต้องเดินไปในที่เปลี่ยวเหลียวหาใครไม่พบก็น่าหวาดเช่นเดียวกัน แต่ถึงจะชินและชำนาญอย่างไรก็ตาม เจ้าน้อยบ่าวขุนก็ยังถือมิดติดมือมาด้วยเพื่อความปลอดภัย สมดังคำปฐมนิเทศที่ว่า **กำหนดเหอ-อ ปาพะ** (คือไปไหนให้พาพรา) **ซ้อจ่าหมกกันโจน** (เลือร้าย (ที่จะได้) พบและเจอ) เพราะขึ้นชื่อว่าป่าไม่ว่าจะเป็นป่าเล็กหรือป่าใหญ่ก็มีอันตรายได้ทั้งสิ้น

หนทางตอนที่ผ่านมาถึงจะมีปัญหาก็ยังเดินได้ไม่ยากลำบาก มาถึงตอนที่อยู่ตรงข้างหน้าข้าพเจ้านี้สิ ข้าพเจ้ามองด้วยความจนปัญญาว่าจะผ่านไปได้อย่างไร เขาทำทางไว้ ๒ แบบ แบบหนึ่งต้องข้ามสะพานซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ลำเล็กนิดเดียว ถึงจะมีราวให้จับข้าพเจ้าคิดว่าไม่น่าจะทานน้ำหนักใครได้แม้แต่เด็ก ทั้งยังทำไว้สูงกว่าลำธารสัก ๒-๓ เมตร ถ้าพลั้งพลาดตกลงมาก็คงเจ็บที่เดียวละ เพราะลำธารนั้นมีแต่ก้อนหินระเกะระกะ น้ำก็มีเพียงแค่ว่าตุ่ม และต่อจากนั้นคงจะขึ้นไปบนเขาเฉย ๆ ข้ามไปลงอีกทางหนึ่ง แต่อีกแบบหนึ่ง เขาทำเป็นหนทางแคบ ๆ ตัดทะลุเขาเหมือนอุโมงค์ แต่ว่าแคบเฉพาะตัว แล้วก็ยังลึกลงไปในดินกว่าศอก ทั้งพื้นดินก็เป็นโคลนสีแดง ผู้ชายสองคนตกลงใช้ทางแบบนี้ เขาใช้เท้าจิกที่ขอบทางทั้งสองข้าง มือเกาะผนังทั้งสองไว้แล้วก็โดด

ผ่านไปได้โดยไม่ยากเย็น ครั้นถึงตัวข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามองดูแล้วไม่เห็นทางจะทำอย่างนั้นได้ เพราะยังไม่ทันที่เท้าจะจิกที่ขอบทางอยู่ก็หล่นปลั่งลงไปโนโคลน ครั้นเดินย่ำไป ยิ่งเดิน เท้าก็ยังจมลงไปในโคลน ถ้าเขาไม่ช่วยกันจุดข้าพเจ้าขึ้นมา ข้าพเจ้าคงจมอยู่ในโคลนตรงนั้นเอง

เจ้าฟ้าหม่านเจ้

เจ้าน้อยบัวขุนบอกว่าหนทางมหาวิบากนั้นเป็นทางวัวเดินและทางช้างเดิน ถ้าอย่างนั้นคนเดินทำอย่างไร หรือว่าเขาสามารถเดินไต่ไปตามขอบทางอย่างสองคนพอลุก ทำให้ข้าพเจ้าดู พวกผู้หญิงก็สามารถเดินได้กระนั้นหรือ เสียตายไม่มีโอกาสได้เห็น ทำไมเขาไม่คิดทำหนทางให้มันสะดวกสบายยิ่งกว่านี้ ข้าพเจ้าได้แต่คิด ไม่ทราบจะถามใคร ถึงถามเขาก็คงตอบไม่ได้ คนในอัสสัมบางกลุ่มก็ไม่คิดหาความสะดวกสบายใส่ตัวเช่นเดียวกันนี้ เมื่อครั้งที่เจ้าแก่นพาข้าพเจ้าไปยังหมู่บ้านค้ายิง ร้ายยิ่งกว่านี้เสียอีก เพราะหนทางเป็นหล่มโคลนลึกถึงหัวเข่า พวกเด็กลูกหลานเจ้าแก่นเหนียวแขนข้าพเจ้ามาตลอดทางไม่ให้ตัวจมลงไปก้นบึ้ง และที่ร้ายเหลือจะบอกถูกก็คือ ทางสายนั้นยาวเกือบ ๒ กิโลเมตร ไกลกว่าที่ข้าพเจ้าประสบมาเมื่อครั้งนั้นหลายสิบเท่า ที่จริงเจ้าแก่นจะให้หนึ่งช้างมา ข้าพเจ้าเห็นช้างที่อัสสัมนี้ตัวสูงใหญ่ดูน่ากลัว ทั้งยังต้องนั่งผ่านเมือง คนจะวิ่งตามดูเป็นของแปลก ข้าพเจ้าจึงปฏิเสธไป ไม่เคยนึกเลยว่าจะมีทางอย่างน้อยในโลก แล้วชาวบ้านเขาอยู่กันได้อย่างไร แต่ข้าพเจ้าไม่ต้องรอคำตอบจากใคร ได้เห็นด้วยตาตัวเองแล้วว่าเขาก็อยู่กันอย่างนั้นเอง คือลุยโคลนเข้าออก ดังที่เขาลุยโคลนมาส่งข้าพเจ้าลงเรือ เขาเข้าไปยังไม่รู้ลึกอะไรมากเท่าตอนเขาออกที่รู้เสียแล้วว่าหนทางเป็นอย่างไร คราวนี้ก็เช่นกัน เขาไปผ่านมาได้แล้ว แม้เสื้อผ้าเนื้อตัวจะเประะโคลนและเทอะหมอมเมมก็ยังดีที่มีหน้าแค้ คือแม่น้ำ (ที่จริงควรเรียกเพียงลำธาร เพราะเล็กนิดเดียว) อยู่ใกล้ ๆ พอเขาเหนียวข้าพเจ้าขึ้นมาจากทางที่เป็นหล่มนั้นได้ ก็ได้ลงไปล้างเนื้อล้างตัวและซักขยขึ้นที่เปื่อนโคลนนอกพอไม่ให้ดูหมอมเมมนัก จนเจ้าของบ้านจะแปลกใจ แต่ว่าข้ากลับเล่า จะต้องกลับทางเก่านี้หรือ ยิ่งนึกยิ่งท้อใจจนอยากจะกลับเสียเดี๋ยวนั้นเลย แต่ถากลับก็ต้องลุยโคลนกลับไปอีก เพราะถึงอย่างไรหนทางนั้นคงไม่มีวันแห้ง ด้วยว่าอยู่ลึกลงไปโนดินกว่าศอก ทั้งยังอยู่ในที่กำบังเหมือนอุโมงค์ แต่ป่วยการนึกถึง ไปข้างหน้าต่อไปดีกว่า เรื่องข้ากลับไว้ค่อยคิดภายหลัง

หนทางต่อไปข้างหน้าถึงจะไม่วิบากเท่าที่ผ่านมา แต่ก็ต้องลุยน้ำข้ามไปถึง ๓-๔ แห่ง แต่ละแห่งมีชื่อที่จำได้แห่งหนึ่งชื่อ หน้าขาม (ขาม คงจะตรงกับคำ ข้าม เพราะเสียงโทของเราเป็นเสียงจัตวาของเขาโดยมาก ที่ออกเสียงเป็นเสียงเอกก็มีบ้าง) อีกแห่งหนึ่งชื่อ หน้าตาฮือ คือ แม่น้ำท่าเรือ (หน้า = น้ำคือแม่น้ำ ใช้เวลานำหน้าชื่อแม่น้ำ ถ้าไม่เรียกชื่อก็ใช้ หน้าแค้ ดังกล่าวแล้ว) มีอยู่แห่งเดียวที่มีสะพานข้าม คงจะเป็นเพราะลึกกว่าแห่งอื่น เมื่อภูมิประเทศเป็นเช่นนั้น รองเท้าก็ดูจะไม่มีความหมายเลย แต่จะว่าไม่มีไม่ได้โดยเฉพาะแก่คนกรุงอย่างข้าพเจ้า เพราะมะเขือเถื่อนที่มีหนามแหลมมีอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะตรงข้างทางอันเป็นที่ที่ไม่สู้จะและนัก เจ้าน้อยบัวขุนใช้มีดที่ถือมาตัดไม้ขนาดพอเหมาะมือให้ข้าพเจ้าถือ เพื่อจะไว้ใช้ยันตัวกันลื่นล้ม ดินฟ้าอากาศที่แดนคำตี้โหล่งกับที่อัสสัมเหนือช่างคล้ายคลึงกันจริง คือเป็นแหล่งที่ชื้นแฉะที่สุดในโลก ผ่นตกเป็นประจำ

ดูเหมือนจะมีแต่วันนี้ที่แดดออกสดใส แม้กระนั้นหนทางก็แฉะไปทั่ว ที่ใดไม่แฉะก็ไช้จะเดินได้โดยสะดวก เพียงเหยียบลงไปก็สีน้ำปาดแทบจะยั้งตัวไม่อยู่ถึงมีไม้ก็ช่วยอะไรไม่ได้มาก ดังนั้นกว่าจะถึงหมานเจ็กร่วม ๑๑ โมง เสียเวลาเดินทางเกือบ ๓ ชั่วโมง ทั้งที่เห็นเรือนเจ้าฟ้าอยู่ข้างหน้าไม่ไกลนัก ยังต้องลุยน้ำข้ามไปอีก ๒ แห่งที่แถบนี้จึงดูชุ่มฉ่ำ มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น ทำให้ร่มรื่นตลอดทั้งวัน ถึงจะเดินมาไกลและเหน็ดเหนื่อยเพียงไร ก็ยังรู้สึกไม่ล้าจะสะบักสะบอมนัก พอจะทำให้บรรดาผู้คนในบ้านตลอดจนเจ้าของบ้านไม่ต้องทนเห็นคนหน้าตาจ้ำจื่อ-อ (ทนทุกข์เวทนา) แต่อย่างไรก็ตามคนเหล่านั้นต่างก็ต้อนรับด้วยความที่มีแขกแปลกหน้าจากเมืองไกลมาเยี่ยมโดยไม่รู้เนื้อรู้ตัว

เรือนเจ้าฟ้าหมานแจ้ปลูกแบบเดียวกับเรือนเจ้าฟ้าหมานปะเตอ-อ คือหน้าเรือนเปิดโล่ง มีนอกชานใหญ่อยู่หน้าเรือน แต่ต่ำกว่าเรือนลงไป ใต้ันห้อยเท้าตรงหน้าเรือนนั้นค่อยสบายได้พักขาที่เดินมาตลอดเวลาเกือบ ๓ ชั่วโมง เจ้าฟ้าหมานแจ้เป็นช่างเงิน เครื่องมือของท่านตั้งอยู่ตรงหน้าเรือนนั่นเอง เราไปถึงยังไม่ทันได้พูดจาอะไรกันก็พอดีมีชาวเขานำเงินเหรียญมาขาย เงินเหรียญเหล่านั้นเป็นเงินเหรียญเก่าแต่ครั้ง ค.ศ. ๑๘๐๐ พวกชาวเขาในพม่าไม่ค่อยยอมรับธนบัตรในเวลาซื้อขาย จะรับแต่เงินเหรียญเท่านั้น และเงินเหรียญเหล่านั้นอยู่ได้นานจริงนับร้อย ๆ ปี ข้าพเจ้าพลิกดูเห็นเหรียญหนึ่งจารึกว่า ค.ศ. ๑๘๐๑ อีกเหรียญหนึ่ง ค.ศ. ๑๘๑๓ และเหรียญที่ ๓ ค.ศ. ๑๘๑๘ เจ้าฟ้าเห็นข้าพเจ้าดูเหรียญเหล่านั้นอย่างสนใจจึงกล่าวว่า ถ้าอยากได้จะซื้อไว้ก็ได้ เหรียญราคา ๑ จีบ เขาขาย ๒ จีบ ใต้ยันเช่นนั้น ข้าพเจ้าไม่รีรอ รีบหยิบเงินออกมาซื้อไว้ ๓ เหรียญที่เป็นเหรียญตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๐๐ ที่เหลือเจ้าฟ้าซื้อไว้หลอมทำเครื่องประดับ ก็เป็นเครื่องประดับของพวกชาวเขานั้นแหละเป็นส่วนใหญ่

การมีน้ำมือของกินติดมาด้วยนับว่าได้ประโยชน์จริงดังคาด คือไม่ต้องรอเจ้าของบ้านหาอะไรให้กินทั้งข้าพเจ้ายังได้มีขนมเค้กแจกเด็กผู้ใหญ่ให้ลองชิมกันเป็นการผูกไมตรีไว้ก่อนอีกด้วย แต่บรรดาผู้หญิงข้าพเจ้าไม่ทราบว่ใครเป็นใครเพราะมีหลายคน ได้ไปพยายามเป่าไฟต้มน้ำชามาเลี้ยงข้าพเจ้าจนได้ หลังจากที่มาถึงเรือนเขาได้ราวชั่วโมงหนึ่ง และอีกร่วมสองชั่วโมงก็ได้มีข้าวปาลามาเลี้ยง กับข้าวของเขามีของต้ม ๆ เช่นเดียวกับกับข้าวของชาวคำดีบ้านอื่น ๆ มีไข่ต้ม ผักต้ม กับเห็ดต้ม ไม่ทราบว่ซื้อเห็ดอะไร กับข้าวของเขาแม้จะต้ม ๆ และมีแต่ผัก (ไม่มีเนื้อไม่มีปลา) รสชาติก็ยังอร่อยดี เห็นจะเป็นเพราะหิวหรือเพราะเรื่องอื่นก็ไม่แน

ข้าพเจ้าถือโอกาสคุยกับพวกผู้หญิง สอบถามว่า ลุกเม็งก็อกมา แต่ละคนส่งเสียงลั่นว่า เม็งก็อกเก่า ะมัดหะฮะฮะฮั่น คือ เมืองกอก (ไม่มีใครทั้งในรัฐชานรัฐกะฉิ่นและอัลสัมรู้จักคำ บางกอก เขาออกเสียง บ ไม่ได้ ออกเสียงเป็น ม และเมื่อเขาว่าเรามีบ้านมีเมืองเขาจึงเรียกเป็นเมืองกอกเสียเลย) ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นที่จริง ะมัดหะฮะฮั่น (= ไม่ห่อนเห็น) ก็หมายความว่า ไม่เคยเห็น ที่เขาใส่ ะมัด เข้าไป เป็นการเน้นคำว่ ไม่เคย เขาว่าคำนี้เป็นคำภาษาชาวเขาไม่ทราบว่ไหนและหมายโดยตรงว่อะไร และข้าพเจ้าก็ได้มารู้เมื่อมาคุยกับพวกเขานี้เองว่ ที่เขามาชุมนุมกันหลายคนที่บ้านนี้ ก็เพราะเขามาช่วยกันเก็บเกี่ยวลูกฝิ่น เขายังเอาลูกฝิ่นมาให้ข้าพเจ้าดู (ไม่ทราบว่เรียกลูกฝิ่นถูกหรือไม่ ที่จริงเป็นกระเปาะดอก เมื่อกลีบร่วงหมดก็เหลือแต่ส่วนนี้) และอีกอย่างว่ เมื่อเก็บเกี่ยวแล้ว จะต้องนำมาสับให้ยางออก แล้วจึงนำยางฝิ่นนั้นมาเคี้ยว ต่อจากนั้นเขาจะเคี้ยวมันฝรั่งไปกินฝิ่นผ้า

ข้าพเจ้าฟังเขาเล่าอย่างงง ๆ เอ๊ ที่นี้เขาไม่มีกฎหมายห้ามการปลูกฝิ่น ฝิ่นหรืออย่างไร เพราะการปลูกการเก็บเกี่ยวทำกันอย่างเปิดเผย ข้าพเจ้าจึงถามเจ้าฟ้าเพื่อความแน่ใจ เจ้าฟ้าท่านก็รับว่าจริงเช่นนั้น และต้องเกณฑ์แรงงานมากเก็บเกี่ยวให้ทันเวลา ท่านคงจะคิดว่าข้าพเจ้าช่างถามงง ๆ ออกมาได้ เมื่อถามว่าท่านทำเอาไว้ทำไม เจ้าฟ้าท่านตอบหัวเราะ ๆ ว่า เอาไว้ขาย และกล่าวต่อไปว่าปลูกอะไรจะขายเป็นเงินเป็นทองเท่ากับปลูกฝิ่น เพราะฝิ่นหายากยิ่งกว่าฝิ่นน้อยและยาวราวฟุตกว่า ๆ ขายได้ตั้ง ๑๔๐ จีบ และถ้าจะซื้อฝิ่นน้อยก็ได้ ท่านตัดขายเป็นชิ้นเล็ก ๆ ชิ้นละ ๑๐ จีบ ข้าพเจ้าก็ถามว่าเขาเอาไปทำอะไรท่านคงรู้ว่าข้าพเจ้าไม่มีทางจะทำตัวเป็นอุปสรรคแก่การทำมาหากินของท่านได้ จึงเล่าให้ฟังทุกอย่างที่อยากรู้ ท่านว่าเขาเอาไปต้มในน้ำแล้วชงกินอย่างน้ำชา ลูกเด็กเล็กแดงในบ้านก็กินน้ำต้มฝิ่นเช่นเดียวกันกับผู้ใหญ่

อำนาจของเจ้าฟ้า

พอได้ยินว่าคนที่ต้มฝิ่นกินกันทั้งครอบครัว ข้าพเจ้าก็ยิ่งกว้างขวางว่า เจ้าฟ้าและผู้ปลูกฝิ่นอื่น ๆ คิดอย่างไรหนอจึงได้ทำอย่างนั้น เพราะเพียงผู้ใหญ่สูบหรือกินจนติดอย่างที่เขาเรียก **หมดหย่าฟิง** นั้นก็นับว่าเดือดร้อนพออยู่แล้ว แต่ก็คงเดือดร้อนอยู่ไม่นาน ไม่ช้าก็ตาย ส่วนเด็กซิ ถ้าติดเสียตั้งแต่เล็กเช่นนี้จะต้องเดือดร้อนทุกข์ยากไปนานอีกทีสิบปีแล้วพลเมืองชาวคำตี้ต่อไปข้างหน้าจะเป็นเช่นไร ได้มารู้มาเห็นอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าช่างอยากให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองเขามาดูเหลือเกิน เขาจะจัดการอย่างไร (ไม่ทราบว่ามันจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง เพราะเรื่องนี้ล่วงเลยมานานแล้ว) หรือว่าเขาก็คงต้องรู้แล้วแต่ไม่เอาธุระก็ได้ เพราะเจ้าฟ้าก็มีสิทธิอำนาจในเขตของตนเหมือนกัน ไม่ทราบว่ารวมเรื่องนี้ไว้ด้วยหรือไม่กลับไปจะต้องไปสอบถามครุฑ แต่ในกฎหมายเกี่ยวกับการปกครองดินแดนคำตี้โหลงที่เจ้าน้อยซำไต้นำมาให้ข้าพเจ้าอ่านดูเมื่อครั้งอยู่ที่มิดจินาและข้าพเจ้าลอกไว้ ดูเหมือนจะกล่าวถึงสิทธิอำนาจของเจ้าฟ้าไว้ละเอียด คงให้ความรู้แก่ข้าพเจ้าได้บ้าง

ข้าพเจ้าถามเจ้าฟ้าต่อไปว่า คนที่ **หมดหย่าฟิง** (ติดฝิ่น) นั้น ถ้าไม่มีเงินซื้อฝิ่นกินเขาทำอย่างไร เจ้าฟ้าก็ว่า ก็ **จำเจ้อ-อ** (= จำใจ หมายถึงทุกคนทุกชนชาติ) ละ ต้องไปเที่ยวเบียดเบียนพี่น้อง ขอเป็นเงินบ้างเป็นฝิ่นบ้าง (ถ้าเขามี) ข้าพเจ้าถามเพื่อให้แน่ใจเช่นนั้นเอง เพราะถึงไม่ถามก็เดาได้ว่าผลจะเป็นเช่นไร แต่ตัวท่านเองไม่เห็นจะรู้สึกว่่าที่ตนทำไปนั้น ทำให้ไพร่บ้านพลเมืองของท่านจำเจ้อ-อ อย่างไรบ้าง ดูเหมือนจะภาคภูมิใจเสียด้วยซ้ำไปว่าท่านสามารถทำเงินได้ปีละมากมาย เพราะท่านพูดแล้วพูดเล่าว่า ปลูกอะไรจะทำเงินให้ได้มากเท่าปลูกฝิ่นยิ่งฟังก็ยิ่งสลดใจ จนไม่อยากฟังว่าท่านคุยเรื่องอะไรบ้าง เลยเป็นหน้าที่เจ้าน้อยบ่าวขุนจะโต้ตอบสนทนาด้วย ได้ยินแว่ว ๆ ว่าท่านเล่าเรื่องประวัติพวกอ่ายตอนกับพวกคำยั้งว่ามีคนจีนซื้อเล่าตอนกับเล่าชอนเข้ามายังดินแดนแห่งนี้กับเจ้าโหว่งเต๋หอแสง (เป็นคำที่คนไทเรียกพระเจ้ากรุงจีน) แล้วกลับไปไม่ได้ เลยเข้าเมืองเวสาลีไปเลย (เวสาลีคืออัสสัม เรียกกันว่า ห้วยสาหลี่หรือเหวสาหลี่) และเลยกลายเป็นคนไททั้งสองกลุ่มนั้น ไม่ทราบว่าเป็นเจ้าของชื่อทั้งสองกลุ่มรู้เรื่องนี้หรือไม่ และเรื่องนี้ควรเชื่อได้มากน้อยเพียงไร

พอมีช่วงจังหวะที่คนทั้งสองหยุดพูด ข้าพเจ้าก็เลยถือโอกาสชวนครุฑกับลูกชายลากลับ ยังดีที่เจ้าฟ้าท่านเอื้อเพื่อให้ช้างมาส่ง ถึงแม้จะดีใจที่ไม่ต้องเดิน โดยเฉพาะเดินทางวิบากนั้น แต่แล้วก็กลับไปหันใจกับช้างพาหนะ

ดูไม่ค่อยน่าไว้วางใจนัก ทั้งเวลาขึ้นลงก็ช้าว่าสะดวกเหมือนขึ้นรถ แต่แรกเจ้าฟ้าจะให้ลงทางนอกชาน ข้าพเจ้าเพิ่งรู้ บัดนั้นเองว่านอกชานใช้ประโยชน์อย่างไร เวลาบรรทุกของหนัก ๆ อย่างข้าวสาร ก็ลี้ภัยกระสอบจากนอกชาน ลงบนหลังช้างได้พอดีพอดี แต่สำหรับคนที่จะก้าวขึ้นไปนั่งบนหลังช้างนั้นสิ ไม่แน่ว่าช้างจะยืนนิ่ง ๆ ให้คนลง ไปนั่งดี ๆ หรือไม่ ข้าพเจ้าจึงจืด ๆ จ้อง ๆ ไม่กล้าจะก้าวลงไป เจ้าน้อยบ่าวขุนเห็นเช่นนั้นจึงให้ข้าพเจ้าลงมาข้างล่าง มาขึ้นตรง หง่อน (ชะง่อนหิน) หน้าบ้านเมื่อให้ช้างหมอบลง หัวช้างสูงพอดีกับหง่อน เมื่อก้าวจากหง่อนทางหัวช้างก็ถึงที่นั่ง ผ้าปูที่นั่งเป็นผ้าขนสัตว์หนาคาย ๆ โคนตัวรู้สึกกระคายเหมือนจะคัน แต่ยังไมทันจะรู้สึกสุขหรือทุกข์ประการใด ช้างก็ยืนขึ้น ข้าพเจ้าถึงกับใจหายโぼ มีความรู้สึกเหมือนนั่งอยู่บนยอดไม้ ยิ่งตอนช้างเดินยวบยาบ ๆ เอียงไปทางซ้ายทีขวาที ยิ่งรู้สึกเหมือนนั่งเรือต้องคอยขึ้นตัวไว้ให้ตรง มือก็จับขอบที่นั่งที่ทำเป็นไม้หยาบ ๆ (เขาเรียกโว่ คือวอหรือสัปคับ) ไว้แน่นมิให้พลัดตกลงไป ที่จริงถ้าไม่เินกถึงจะต้องผ่านทางที่เป็นหล่มโคลนดังกล่าวแล้วนั้น และหนทางสะดวกเรียบราบ ถึงแม้จะไกล ข้าพเจ้าก็ว่าเดินสะดวกกว่า แต่อย่างไรก็ตามข้าพเจ้าก็อดขอบคุณเจ้าฟ้าไม่ได้ที่ให้ช้างยืมมา ทำให้ผ่านหนทางนั้นได้อย่างสะดวกสบาย ข้าพเจ้าได้เห็นในตอนนั้นเองว่าถึงทางที่ทำไว้แคบนิดเดียว และช้างก็ตัวออกโตแต่ก็ผ่านทางนั้นไปได้อย่างสบายไม่น่าเชื่อ และถึงแม้จะต้องย่ำไปในโคลน ช้างก็ขึ้นจากหล่มได้อย่างทะมัดทะแมง ช้างคงจะเคยผ่านทางนั้นอยู่เป็นประจำจนชำนาญ

พอพ้นทางวิบากนั้นมาได้ข้าพเจ้าค่อยโล่งใจ เจ้าน้อยบ่าวขุนก็ได้แนะว่า ต่อไปนี้เราพอจะเดินไปได้สะดวกแล้ว น่าจะส่งช้างกลับไป เกรงใจเจ้าของเผื่อจะต้องการใช้งาน ข้าพเจ้าไม่ขัดข้องเพราะได้อาศัยโดยสารช้างมาเพียงแค่นี้ก็เป็นพระเดชพระคุณพอแล้ว ดังนั้นเมื่อมาถึงหง่อนแห่งหนึ่ง เราจึงลงช้างตรงนั้น ที่แถบนี้มีหง่อนหลายแห่ง คงจะใช้เป็นที่ขึ้นลงช้างตามทางอย่างกับม้ารถเมลล์ ตอนขามาข้าพเจ้าไม่ได้สังเกต คิดว่าเป็นโคกเป็นเนินตามธรรมดา พอลงช้างแล้ว ก็ค่อย ๆ เดินชมนกชมไม้ไปเรื่อย ๆ เป็นการพักไปในตัว แม้กระนั้นกว่าจะถึงที่พักก็ราว ๑๖ น. เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าทีเดียว มีหน้าซำเมื่ออาบน้ำเสร็จยังปรากฏว่าที่ขาทั้งสองข้างเป็นตุ่มบวมแดงและคันอย่างยิ่ง นางจ้อยเค้เห็นแล้วร้องว่า **แม่งคัน** (คือแมงขน) ในขณะนั้นแล้ว ข้าพเจ้าเลยรู้ฤทธิ์แมงขนทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้เห็นตัว ต้องอาศัยสบู่น้ำยาทาแก้คันที่เก็บไว้สำหรับตัวเองเยียวอยู่หลายวันกว่าจะหายเป็นปกติ

วันรุ่งขึ้นข้าพเจ้ายังข้องใจเรื่องอำนาจหน้าที่และสิทธิของเจ้าฟ้าจึงนำกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารดินแดนคำติ้โหลงมาอ่านดู และถามเจ้าน้อยบ่าวขุนเพื่อความแน่ใจ และก็เห็นว่าตามกฎหมายเจ้าฟ้าไม่ได้มีอำนาจสิทธิขาด ต้องอยู่ใต้บังคับบัญชาของผู้ว่าราชการจังหวัดมิดจินา ที่จะเป็นผู้บังคับการดินแดนคำติ้โหลงโดยตำแหน่ง และผู้บังคับการมีอำนาจและแต่งตั้งหรือถอดถอนเจ้าฟ้าหรือกำหนดเขตว่า หมู่บ้านใดควรขึ้นกับเจ้าฟ้าเขตใดได้ เขตทั้งหมดในคำติ้โหลงแบ่งเป็น ๘ เขตด้วยกัน ได้แก่ โลโคน หม่านสี โลงเจน หม่านเชขุน หม่านเหนือ ลานเคว เบิงยาก และ ลางเหนือ (ชื่อเหล่านี้บางชื่อฟังดูไม่ใช่ชื่อไท จึงกำหนดเสียงไม่ถูก ไม่ทราบว่ามีหม่านสีหรือ หม่านเชขุน เป็นชื่อตรงกับหม่านเจ้และหม่านปะเตอ-อ ตรงกับชื่อใดตามกฎหมาย) จึงเป็นอันมีเจ้าฟ้าได้ ๘ องค์ด้วยกัน

เจ้าฟ้าแต่ละเขตมีหน้าที่ทั่วไปที่สำคัญคือ ต้องรักษาความสงบในเขตของตน ถ้าเกิดเหตุร้ายเกี่ยวกับชนตกรรม โจรกรรมหรือปล้นสดมภ์ การมีอาวุธร้ายอยู่ในครอบครองหรือมีการตายอย่างมีปัญหานั้นเจ้าฟ้า

ต้องรายงานรองผู้ว่าราชการจังหวัดมิตจินาที่เป็นรองผู้บังคับการโดยตำแหน่ง หรือสถานีตำรวจที่ใกล้ที่สุด ถ้าจับผู้ร้ายหรือผู้ต้องสงสัยได้ต้องรีบนำส่งรองผู้บังคับการ หรือสถานีตำรวจที่ใกล้ที่สุด ส่วนทางด้านสาธารณสุขก็ต้องส่งเสริม มีการป้องกันและควบคุมโรคระบาดทั้งที่เกิดแก่คนและแก่สัตว์ทั้งยังต้องป้องกันอัคคีภัยและดับไฟ หน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ เก็บภาษีที่ดินในเขตของตนส่งรัฐบาลต้องจัดหาคนนำทาง ยานพาหนะ และอาหารให้แก่เจ้าหน้าที่ที่ไปปฏิบัติราชการ หรือแก่คนเดินทางที่ผู้บังคับการจะส่งมาเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งนี้จะได้รับเงินตามอัตราที่ผู้บังคับการจะเป็นผู้กำหนด และถ้าราชการต้องการแรงงานในการทำถนนซ่อมถนน หรืองานสาธารณะใด ๆ เจ้าฟ้ามิหน้าก็จัดหาให้

ส่วนอำนาจของเจ้าฟ้าที่จะมีได้นั้นก็คือ อาจตั้งรองเจ้าฟ้าให้เป็นผู้ช่วย มีหน้าที่ช่วยเหลือการปกครองในเขตแต่ละเขตของตนได้ แต่การจะโยกย้ายจากเขตหนึ่งไปอีกเขตหนึ่ง ต้องเป็นอำนาจของผู้บังคับการอีก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เจ้าฟ้าก็ยังมีอำนาจตัดสินคดีแพ่งอันเป็นข้อพิพาทระหว่างคนในเขตของตนและอาจลงโทษผู้มีความผิดได้ตามประเพณีท้องถิ่น การลงโทษอาจเป็นการปรับ อาจปรับเป็นเงินก็ได้เป็นข้าวของก็ได้ แต่ทั้งนี้ต้องไม่เกี่ยวกับชาวยุโรป อเมริกาหรืออังกฤษที่ไม่ใช่คนบังคับในรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นโจทก์หรือจำเลย ปัญหาจึงอยู่ที่จะต้องตัดสินว่าเรื่องใดเป็นเรื่องประเพณีท้องถิ่นที่ไม่ต้องดำเนินการไปตามกฎหมาย การปลุกผีนั้นจะอยู่นอกกฎหมายเพราะถือเป็นประเพณีท้องถิ่นหรืออย่างไร เจ้าฟ้าจึงทำได้โดยไม่ต้องกลัวเกรงผู้ใด

เสียงสูงต่ำ

แต่เรื่องที่เจ้าฟ้าต้องอยู่ใต้กฎหมาย และต้องถูกดำเนินการไปตามกฎหมายก็ยังมี เจ้าน้อยบ่าวขุนเล่าว่าวันที่เราไปหมั้นกันนั้น เจ้าฟ้ากำลังมีเรื่องยุ่งยากอาจถึงโรงถึงศาล เรื่องก็คือเจ้าฟ้าท่านเกณฑ์คนในเขตของท่านมาตัดไม้ในป่าให้ ท่านจะสร้างเรือนใหม่ เกิดมีคนหนึ่งเคราะห์ร้ายถูกต้นไม้ทับตาย เจ้าฟ้าคงไม่ได้ช่วยเหลือครอบครัวผู้ตายแต่อย่างใด ถือเป็นเรื่องเคราะห์ร้ายของผู้คนเอง ครั้นต่อมาญาติพี่น้องครอบครัวของผู้ตายไปร้องฟ้องต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมือง เจ้าหน้าที่จึงจะต้องมาสอบสวน และวันรุ่งขึ้นจะต้องมาชุดศพที่ฝังไว้เพื่อชันสูตรไม่ทราบผลว่าเรื่องดำเนินไปอย่างไร เจ้าฟ้าจะต้องรับผิดชอบแค่ไหนหรือไม่จะต้องชดใช้ให้ค่าทำขวัญค่าเลี้ยงดูแก่ครอบครัวผู้ตายหรือไม่อย่างไร มีน้าเล่าเจ้าฟ้าจึงดูไม่สู้จะยินดียินร้ายกับการมาเยี่ยมเยียนของแขกแปลกหน้าจากเมืองไกลเลย ข้าพเจ้าเองก็เห็นว่าการเดินทางไปเยี่ยมเจ้าฟ้าทั้ง ๒ แห่งนี้ไม่สู้จะเป็นประโยชน์ทางภาษาแก่ข้าพเจ้าสักเท่าใดนัก สู้มาตั้งหน้าตั้งตาเรียนกับครูเสียดีกว่า

ดังนั้นข้าพเจ้าจึงบอกครูขอยุติการเดินทางไปโน่นมานี้เสียทีเพราะเสียเวลาไปมากแล้ว ต่อไปนี้จะเรียนกับครูทุกวันแม้กระทั่งวันอาทิตย์ที่เป็นวันหยุดราชการของครู แต่ในวันธรรมดาคูก็จะว่างเฉพาะตอนค่ำหลังจากเลิกงานแล้ว ตอนกลางวันข้าพเจ้าจึงต้องหาความรู้เอาเองด้วยการวิสาสะกับผู้มาเยี่ยมเยียนบ้าง ผู้มาซื้อของที่ร้านข้าบบ้านบ้าง บางวันก็ไปวัดกับนางจ้อยได้ สนทนากับพระภิกษุบ้าง กับคนแก่ คนเฒ่าบ้าง การได้สนทนาวิสาสะกับคนเหล่านี้ช่วยฝึกหูทำให้เข้าใจภาษาคำที่ได้ดีขึ้น กับได้รู้คำที่ใช้ในภาษามากขึ้น ที่จริงคำเหล่านั้นข้าพเจ้าได้รู้มาแล้วในภาษาไทยใหญ่ ปัญหาสำคัญอยู่ที่พวกคำที่ออกเสียงต่างกับพวกไทใหญ่หลายเสียงด้วยกัน จะต้องเทียบให้เข้าใจว่าคำนั้นตรงกับคำอะไรที่ข้าพเจ้าได้เรียนรู้มาแล้ว แต่กระนั้นก็ยังมิวิธีพูดที่มีคำลงท้ายประโยคมากมายหลายอย่างต่าง ๆ กัน รูปประโยคก็ไม่เหมือนกัน และที่ไม่เหมือนไทถิ่นไหน ๆ จนไม่น่าจะเป็นภาษาถิ่นไท

ด้วยกันก็คือ เขาใช้กรรมไฉ่หน้ากริยา เช่น เขากินยาแก้ หรือ หน้ำอ้ายยาแก้ (ข้าวกินแล้วหรือ น้ำอาบแล้วหรือ) บางทีก็มีบุรพบทตามหลังกรรมด้วย เช่น เก้าใหม่ตักยา คือฉันถูกตีแล้ว แปลตามคำคือฉันแก่ตีแล้ว หรือแก่ฉันตีแล้ว เวลาเขาพูดจึงต้องรีบกลับประโยคให้เป็นอย่างของเราจึงจะเข้าใจ หรือเมื่อจะพูดกับเขาก็ต้องเปลี่ยนรูปประโยคให้เป็นอย่างเขา เขาจึงจะเข้าใจ ถ้าเข้าใจวิธีใช้และฝึกใช้เสมอ ๆ ก็คงใช้ได้ถนัดและเข้าใจเขาได้โดยตลอดไม่ยากเย็นอะไรนัก และวันหนึ่งก็ได้มีเหตุทำให้ได้ทดสอบความรู้ภาษาคำดีของข้าพเจ้าว่าสามารถพูดภาษาคำดีให้คนอื่นฟังเข้าใจหรือไม่ และสามารถเข้าใจถ้อยคำภาษาคำดีที่คนอื่นพูดด้วยมากน้อยแค่ไหน

สาเหตุก็คือข้าพเจ้าได้นิมนต์เจ้าสระปิงญาที่ป (เจ้าสระคืออาจารย์) มาฉันเพลที่บ้านพัก ข้าพเจ้าทำกับข้าวกรุงเทพฯ เท่าที่จะหาเครื่องปรุงได้ ได้กับข้าวถึง ๕ อย่างนอกเหนือไปจากกับข้าวของนางจ้อยเค้ กว่าจะเสร็จก็เหน็ดเหนื่อยเพราะต้องรีบทำให้เสร็จทันเพล แต่ว่ากลองเพลจากจ้อง (วัด) ดังไปตั้งนานแล้ว เจ้าสระก็ยังไม่เห็นมา นางจ้อยเค้ กับคนที่ร้านขายของต่างพูดว่าปี่จะ (พี่สาว) พูดให้เจ้าสระฟังอย่างไรท่านจะฟังไม่เข้าใจละมั้งว่าเป็นวันไหนแน่ ฟังแล้วก็ออกเคื่องที่คนเหล่านั้นสับประมาทว่า ข้าพเจ้าพูดให้คนฟังไม่เข้าใจ แต่บางทีท่านอาจจะฟังไม่เข้าใจอย่างเขาก็กได้ ข้าพเจ้าออกเสียดายแรงเสียดายของจึงวานคนแถวนั้นให้นำอาหารไปถวายพระที่จ้องเสียบ้าง เเคราะห์หัดที่ไม่ได้ให้ไปทั้งหมด เพราะขณะที่คนกำลังใจจะจันกันอยู่นั้น เจ้าสระปิงญาที่ปก็มาถึง การโจษจันจึงยุติลง เป็นอันได้คำตอบยืนยันแล้วว่าภาษาคำดีของข้าพเจ้าใช้การได้แค่ไหน แต่ข้าพเจ้าไม่มีเวลาจะไปพูดอะไรกับผู้ใดได้ เพราะต้องวิ่ง่วนจัดอาหารและเป่าไฟอุ่นอาหารให้ร้อนทันเวลา ช่างอยากถามท่านเสียจริง ว่าเหตุใดจึงมาช้า ดูท่านไม่รู้สึกลืตอดร้อนอะไรที่มาช้า คนที่นี้จะไม่ได้ถือเวลาตามนาฬิกาเป็นสำคัญหรืออย่างไรไม่ทราบได้ แต่ก็ได้ทำให้ หมะตะกำ (แม่ท่ายิกา) วุ่นวายอลหม่านพอดูกว่ารายการอาหารหวานคาวและลงท้ายด้วยกาแฟจะผ่านไปได้โดยเรียบร้อย

ด้วยเหตุที่เสียงภาษาคำดีโดยเฉพาะเสียงสูงต่ำออกจะแปลกกว่าภาษาไทยถิ่นอื่นและเป็นปัญหาสำคัญจะพูดได้เร็วหรือช้าก็ตรงที่กำหนดเสียงของเขาได้ถูกต้องดังกล่าแล้ว ข้าพเจ้าจึงต้องขอให้ครูพูดเรื่องนี้นักก่อน และข้าพเจ้าก็ได้เทียบกับเสียงสูงต่ำภาษากรุงเทพฯ เสียงที่สะดุดหูเป็นเสียงแรกตั้งแต่ฟังเขาพูด คำเจ้าคงเป็นเสียงจิตวาของเขา ซึ่งไม่ใช่เสียงจิตวาธรรมดา แต่เป็นเสียงที่มีเสียงหยุดหรือชะงักในคอ และคำที่ออกเสียงดังนี้เมื่อเทียบกับคำกรุงเทพฯ แล้วล้วนเป็นคำที่มีเสียงโท มีพยัญชนะวรรคหรือพยัญชนะแถว ๑-๔ ของแต่ละวรรคเป็นพยัญชนะต้นได้แก่

กำ คือ (ตัน) กล้า เกียง=เกลี้ยง ขา=ข้าและฆ่า เจ้า=เจ้า เต็น=เต็น เตอ-อ=ได้ หนวย=ด้วย ปอน=ได้ โงง=ทุ่ง หมียว=เบี้ยว ป้อน=ปล่อน ผา=ผ้า แต่ที่ไม่ใช่พยัญชนะวรรคเป็นพยัญชนะเศษวรรค ย ร ล ว ส ห อ ก็มีพยัญชนะเสียงขึ้นจมูก ที่ถือเป็นพยัญชนะเสียงอ่อนก็มี ได้แก่ น กับ ม เช่น ปอน=ไหม หนา = หน้า หยง = ยุ่ง เพ = เรียบ (เรียราดเรียราย) เสน = เสียน โหย = ห้วย อ้ม = อุ้ม

ตามธรรมดาเสียงโทของภาษากรุงเทพฯ เมื่อเทียบกับภาษาถิ่นอื่นแล้วจะมีเสียงต่าง ๆ กันเป็นเสียงสามัญท้ายโทก็มี ท้ายตรีก็มี (ไม่มีเครื่องหมายกำกับ จึงไม่มีตัวพิมพ์จะพิมพ์ได้) เป็นเสียงเอกก็มี และเป็นเสียงโทเช่นเดียวกับภาษากรุงเทพฯ ก็มี เช่นคำ บ้านเป็นมาน่วน หรือหม่าน ห่วน แต่ที่ออกเสียงเป็นเสียงจิตวาแบบนี้ นอกจากภาษาคำดีก็ยังมีภาษาไทย ซึ่งได้พบมาก่อนหน้านี้ ปรากฏว่าเขาออกเสียงทำนองเดียวกับภาษาคำดี คำบางคำออกเสียงเช่นเดียวกันทีเดียว เช่น คำ เจ้า (เจ้า) หรือ โหมะ (หม้อ) จึงออกจะแปลกที่ภาษาทั้งสองอยู่

ห่างกันคนละทิศ ภาษาคำที่อยู่ถึงทางทิศตะวันตก และภาษาไทยอยู่ทางทิศตะวันออก แต่เหตุใดจึงมาออกเสียงโดยเฉพาะเสียงนี้ตรงกัน จะเป็นตัวว่าแต่ดั้งเดิมเคยเป็นถิ่นเดียวกันมา หรือสืบมาจากภาษาดั้งเดิมเดียวกันหรืออย่างไร

เมื่อมาพิจารณาคุณค่าในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ก็เห็นลักษณะแปลกคือคำไหนที่ใช้เครื่องหมายกำกับเสียงเพียง ๒ เท่านั้น มีไม่เอกกับไม้จัตวา และไม้จัตวากำกับคำที่ภาษากรุงเทพฯ ใช้ไม้โท ปัญหาจึงอยู่ที่ว่า ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงไม้จัตวาใช้กำกับเสียงใด กำกับเสียงโท อย่างภาษากรุงเทพฯ (โดยเฉพาะคำที่เป็นพยัญชนะเสียงกลางขึ้นต้นคำ) หรือกำกับเสียงจัตวา ตามเครื่องหมายที่เราใช้กำกับเสียงจัตวาในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะปรากฏว่าคำที่ในศิลาจารึกใช้ไม้จัตวากำกับอันได้แก่ ได้ เจ้า ผู้ ข้ำ เข้า หน้า ให้ ได้ ตั้ง ด้วย กว้าง สี่ เป็นต้นนั้นภาษาคำดีก็มีคำใช้ตรงกันและออกเสียงเป็นเสียงจัตวามีเสียงชะงักในคอ ดังเทียบให้เห็นคำต่อคำได้ดังนี้

ได้ (ได้) = ไหน ในคำดี เช่น ไหนมะไหน (ได้ไม้ได้) ไหนหนาไหนต่ำ (ได้หน้าได้ตา) เจ้า (เจ้า) = เจ้า เช่น เจ้าหมา (หมอยา) ผู้เจ้าคำ (ผู้เจ้าเรา ผู้เป็นเจ้านายเรา) ข้ำ = ขา (ข้า, ข่า) เช่น กือขา (=เชื้อข้าหมายว่าเราทั้งสอง) ขาด่าย (ฆ่าตาย) เข้า (ข้า) = เขา เช่น เขาชะ (ข้าพเจ้าคือข้าพเจ้านี้) เขอฮอน (=ข้าพเจ้าคือข้าพเจ้านี้) หน้า (หน้า) = หน้า เช่น หน้าชะ (หน้าผ้า) ให้ (ให้) = เทอ-อ เช่น เทอ-อขาวเทอ-อหน้า (=ให้ขาวให้หน้า) ได้ (ได้) = เตอ-อ เช่น เตอ-อหน้า เกว (=ได้น้ำเกว น้ำแก้วคือน้ำแก้วหรืออรวดีหมายความว่าอยู่ปลายน้ำ ไม่ใช่ต้นน้ำ) ตั้ง (ตั้ง) = ตั้ง เช่น ตั้งโหมะเนื้อเกียง (ตั้งหม้อเนื้อเกียง เกียงคือเหล็กสามขาอย่างที่ว่าบนตะเกียงลาน) ด้วย (ด้วย) = หนวย เช่น อีกहनวย (=อีกด้วย หมายถึง และ) กว้าง (กว้าง) = ก้าง เช่น เจอ-อก้าง (=ใจกว้างหมายอย่างเดียวกับ เจอ-อเยื่อ-อ คือใจใหญ่ก็ได้ ไม่กลัวใครก็ได้)

เมื่อเป็นเช่นนั้นจะเป็นไปได้หรือไม่ที่ไม้จัตวาในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงกำกับเสียงให้เป็นเสียงจัตวาอย่างใด = คำดี แทนที่จะเป็นเสียงโทอย่างภาษากรุงเทพฯ ในปัจจุบัน

แต่ยังมีปัญหาตามมามากกว่าคำที่ใช้ไม้จัตวากำกับนั้นไม่ได้ตรงกับคำเสียงโทในภาษากรุงเทพฯ ทั้งหมด ตรงกับเสียงตรีที่มีได้แก่คำ กุ่ม (คุ่ม) คำ (คำ) ข้าง (ข้าง) ท้อง (ท้อง) เนื้อ-อ (เนื้อ) นันน (น้น) นี (นี่) น้ำ (น้ำ) หู่ (หู่) หับ (หับ) พร้า ในคำป่าพร้า (พร้า) ลี่ (ลัม) ลี้ยง (เลี้ยง) ไว้ (ไว้) ถ้าเช่นนั้นคำเหล่านี้จะออกเสียงเป็นเสียงจัตวาดังหรือไม่ ที่จริงภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ หายากที่จะออกเสียงต่ำเสียงตรีของภาษากรุงเทพฯ เป็นเสียงต่ำ โดยมากออกเสียงเป็นเสียงโท เช่น คำ เป็น ก้า ข้าง เป็น จ้าง ท้อง เป็น ต้อง ฯลฯ มิแปลกไปก็แต่ภาษาอีสานที่ออกเสียงคำเสียงตรี ดังกล่าวเป็นเสียงเอก บางคำออกเสียงเป็นเสียงสั้นและเหมือนมีเสียงหยุดหรือเสียงชะงักในคอ เช่น คำ เป็น กะ พร้า เป็น ผะ ฟ้า เป็น ผะ แต่ถ้าไม่ได้ยู่ท้ายคำ เสียงก็อาจจะยาวเป็น คำ เช่น แก่นด (ไฟ แดดคือเวลาเย็นแดด) กับ หลุมชะ (=ลุ่มฟ้าหมายถึงโลก) คำ คำ ก็เช่นกัน อยู่ท้ายคำเป็น กะ โคน ลือชะ (ชะล่า) อยู่กลางคำ เป็น คำ เช่น ก้นก้า ก้นขาย (คนค้าคนขาย) คำอื่น ๆ ได้แก่ ข้าง เป็น จ้าง ท้อง เป็น ต้อง น้ำ เป็น น่น ให้ เป็น ไหม เนื้อ เป็น หมื่อ ย่อม เป็น หย่อม ยก เป็น หยก รัก เป็น หัก ร่ม (อย่างแรก) เป็น โหม ล้ม เป็น กล่ม ลัด เป็น พลัด ไว้ เป็น ไหว่ คุ่ม เป็น กุ่ม เรื่องนี้จึงเทียบคำภาษาคำดีกับคำในศิลาจารึกข้างต้นไม่ได้ เพราะจะออกเสียงต่างกันไป

เมื่อเทียบกับคำภาษาคำศัพท์กับภาษากรุงเทพฯในปัจจุบัน จะปรากฏว่าเสียงภาษากรุงเทพฯมีเสียงเดียว แต่ภาษาคำที่ออกเสียงหลายเสียงก็มี ทั้งนี้แล้วแต่พยัญชนะต้นคำ เป็นพยัญชนะเสียงใด ดังคำ เสียงโท ภาษากรุงเทพฯ ภาษาคำที่ออกเสียงเป็นเสียงจัตวาดังกล่าแล้ว แต่ที่ไม่ได้ออกเสียงจัตวา ออกเสียงเป็นเสียงเอกก็มี ได้แก่คำ **เครื่อง** เป็น **ซิ่ง** **คอก** เป็น **ซอก** **แซ่** เป็น **เจ้** **ด้าม** เป็น **หล่า** **ซื่อ** เป็น **สือ** **ชาน** เป็น **อาน** **ฟุ้ง** เป็น **ฝ่ง** **เจียด** เป็น **เหวียด** **ง่าย** เป็น **ห่วย** **เจียง** เป็น **เหวียง** **เนา** เป็น **เนา** **มอด** เป็น **หมอด** **ยี่น** เป็น **หยึน** **ยาก** เป็น **หยาก** **เยียง** เป็น **เหวียง** **แรกนา** เป็น **แหกนา** **ร้อน** เป็น **ห้อน** **เรียก** เป็น **เพก** **เลื่อม** เป็น **เหลื่อม** **ลอก** เป็น **หลอก** **เลียบ** เป็น **เหลบ** **ว่า** เป็น **หว่า** ทั้งนี้พอกำหนดได้ว่า ถ้าคำเสียงโทมีพยัญชนะต้นเป็นพยัญชนะเสียงต่ำคู่คำเดียว อันได้แก่เสียง ค ข ท พ ง น ม ย ร ล ว คำที่ออกเสียงเป็นเสียงเอก แต่ถ้าเป็นพยัญชนะเสียงกลางและสูงอันได้แก่เสียง ก จ ด ต บ ป อ ข ฉ ถ ผ ฝ ส ห ภาษาคำที่ออกเสียงเป็นเสียงจัตวา แต่ที่ไม่เป็นไปตามที่กล่าวนี้ก็มี คือ พยัญชนะเสียงต่ำเดี่ยวและคำคู่ออกเสียงเป็นเสียงจัตวาที่มีเสียงหยุดหรือชะงักในคอแทนที่จะออกเสียงเป็นเสียงเอก เช่น **เพื่อน** เป็น **เปื้อน** **ทุ่ง** เป็น **โง่ง** **เง่า** เป็น **เหงา** **ไหม้** เป็น **ไหม** **เอน** เป็น **แหมน** **หม้อ** เป็น **โหมะ** **ยุ่ง** เป็น **หยง** **ย่าง** เป็น **หยาง** **เรีย** เป็น **เพ** **เล่น** เป็น **เหลน** **ไหว้** เป็น **ปาย**

เรื่องนี้จึงออกจะกำหนดล่วงหน้าได้ยากว่า คำที่มีพยัญชนะต้นเสียงต่ำ เมื่อเทียบกับคำเสียงโทภาษากรุงเทพฯ คำใดออกเสียงเอก คำใดออกเสียงจัตวา นอกจากจะฟังและจดจำไว้ การที่คำเสียงโทภาษากรุงเทพฯออกเสียงเป็น ๒ เสียงในภาษาคำศัพท์นั้น อาจเป็นเพราะการออกเสียงเน้นหรือไม่เน้น เสียงสั้นหรือเสียงยาว และอยู่กลางคำหรืออยู่ท้ายคำ การออกเสียงสั้นมีเสียงหยุดหรือชะงักในคอ เสียงก็อาจกลายเป็นเสียงเอกไปได้ เช่น **หน้า** เสียงยาวเป็น **หนา** เสียงสั้นกลายเป็น **หนะ** เช่น **หน้าผะ** คือหน้าผ้า **หน้า**เป็นผ้า **สกนหะ** คือล้างหน้า (สก = ซุกคือล้างอย่างล้างหน้าล้างมือ) คำ **ล่า** ก็เช่นกัน **หลาปี** คือล่าปี หมายถึงปลายปี **ตื่นหละ** คือ ตื่นล่าตื่นสาย

เสียงภาษากรุงเทพฯที่ภาษาคำที่ออกเสียงหลายเสียง และเสียงหนึ่งเป็น เสียงเอก เสียงนั้นคือเสียงสามัญ พยัญชนะเสียงกลาง แต่เสียงเอกนี้ก็ไม่ตรงกับเสียงเอกข้างต้นทีเดียวนัก คือเสียงทอดจากเสียงสามัญขึ้นเป็นเสียงเอกท้ายคำ อาจเป็นเพราะคำเหล่านี้เป็นคำเป็นที่ไม่มีตัวสะกด หรือมีตัวสะกดเป็นเสียงออกทางจมูก ได้แก่ ง น ม ดังมีคำ (อึ) **กา** เป็น **ก่า** **กลาง** เป็น **ก่าง** **กวาง** เป็น **ก่าง** **กัน** เป็น **กั้น** **จิม** เป็น **จิม** **นอนกรน** เป็น **นอนจัน** **คำ** (ข้าว) เป็น **ก่า** **ดวง** เป็น **โต่ง** **เต็ม** เป็น **เต้ม** **ปลาย** เป็น **ปาย** **ปี** เป็น **ปี** **ปลง** เป็น **ป้ง** **อ่า** เป็น **อ่า** **อม** เป็น **อ่ม**

ส่วนเสียงสามัญพยัญชนะต่ำเดี่ยวคำคู่ออกเสียงเป็น เสียงโท ได้แก่คำ **คน** เป็น **กัน** **คา** (ช็อค) เป็น **ก่า** **คำ** (ทอง) เป็น **คำ** **ความ** เป็น **ค้ำ**หรือ**ค้ำ** **ตรง** เป็น **คั่ง** **เงิน** เป็น **เงิน** **งม** เป็น **ง่ม** **ทาง** เป็น **ด้าง** **นา** เป็น **น่ำ** (กระ) **บวย** เป็น **ม่วย** **บิน** เป็น **เม่น** **บาง** เป็น **ม่าง** **แพร** เป็น **เพ่** **เมือง** เป็น **เมือง** **ดาย** (เปล่า) เป็น **น่าย** **ดา** เป็น **น่าว** **เย็น** เป็น **เย็น** **รัง** เป็น **อั้ง** **รู** เป็น **อู่** **ยา** (เยียวยา) เป็น **ย่า** **รม** เป็น **อ่ม** **รอย** เป็น **ฮอย** **ล่า** เป็น **ล่า** **เวียน** เป็น **เวียน** **วา** เป็น **ว่า** **วัน** เป็น **วัน** ที่ไม่เป็นไปตามนี้ก็มีได้แก่คำ **เดียว** เป็น **เหนียว** แทนที่จะเป็น **เมียว**

น่าสังเกตว่ามีคำบางคำเราออกเสียงเช่นเดียวกัน แต่คำที่ออกเสียงต่างกันไป เป็นการแยกความหมายไปในตัว เช่น คำ ที่หมายความว่าทองและคำพูดเขาออกเสียง คำ แต่ คำ ข้าว คำพูด เช่น กินข้าวเป็นคำๆ พูดสองสามคำ เขาใช้ คำ ทั้งนี้ย่อมแสดงว่าคำ คำ นี้ดั้งเดิมคงมีที่มาต่างกัน เสียงและความหมายก็ต่างกันไปด้วย แต่ภายหลังเรามาดูออกเสียงเดียวกันไปเสีย ทั้งที่ความหมายต่างกัน คำว่า ยา ก็เช่นกัน ถ้าเป็นกริยาว่า เยียวยา ออกเสียง ยา แต่ถ้าเป็นคำนามเป็นยารักษาโรคออกเสียง หยยา

ยังมีคำเสียงสามัญภาษากรุงเทพฯ ที่ภาษาคำที่ออกเสียงต่างไป คือทั้งที่เป็นพยัญชนะคำเดียวคำคู่ แต่ไม่ได้ออกเสียงเป็นเสียงโทดังกล่าวข้างต้น กลับออกเสียงคล้ายเสียงสามัญและท้ายเสียงทอดไปเป็นเสียงตรี พังคล้ายกับคำเสียงสามัญพยัญชนะเสียงกลาง ที่กล่าวว่าออกเสียงเป็นเสียงเอกนั้น ต่างกันที่พยัญชนะเสียงกลางเสียงเอกเด่นได้ชัด จึงใช้เครื่องหมายเสียงเอกกำกับ ส่วนเสียงต่ำดังกล่าวยุ่ในเสียงตรีได้ชัด จึงใช้เครื่องหมายเสียงตรีกำกับไว้ได้แก่ เกรือ เป็น เกือ พอ เป็น โป้ เพียง เป็น เปียง (เรียบเสมอกัน) ดอย เป็น น้อย ยาม เป็น ยัม วิ (พัด) เป็น วิ ส่วนที่ออกเสียงเป็นเสียงจัตวาก็มีได้แก่คำ ยา เป็น หยา ดังกล่าวข้างต้น ที่จริงคำนี้เดิมน่าจะเป็นเสียงยา หรือ หย้า เสียงโท เสียงคำที่จึงตรงกับเสียงจัตวาของเรา

คำที่ภาษาคำที่ออกเสียงเป็นเสียงตรี ได้แก่คำมาษากรุงเทพฯออกเสียงเป็นเสียงเอก พวกหนึ่งเสียงจัตวา อีกพวกหนึ่ง แต่เสียงตรีของคำตั้นบางทีก็แล้วแต่เสียงสั้นยาวของคำด้วย ถ้าคำนั้น ๆ มีเสียงยาว เสียงมักเป็นเสียงสามัญตอนต้นคำก่อน แล้วจึงจะไปทอดเป็นเสียงตรีท้ายคำ อย่างคำ เจ็บ เขาออกเสียงยาวเหมือน เจ-บิ แล้วจึงเป็นเสียงตรีท้ายคำ หลาน ก็เป็น ลาน-นี้ ไม่มีเครื่องหมายใด ๆ กำหนดเสียงเช่นนี้ จึงใช้เครื่องหมายเสียงตรีกำกับ เป็น เจ็บ และ ลาน

คำภาษากรุงเทพฯ เสียงเอกและภาษาคำที่เป็น เสียงตรี ได้แก่ กล่าว (บนบานศาลกล่าว) เป็น ก้าว แก่ เป็น เก้ แกลบ เป็น แก็บ เขียว เป็น เต้ ไข่ เป็น ไข่ เจ็บ เป็น เจ็บ เต่า เป็น เต้า ถัง (ไหลหก) เป็น ทั้ง ถูก เป็น ทก ไร่ เป็น ไร่ ถีบ เป็น ทีบ แดง เป็น แด้ง เหน็บ เป็น นิด เบื่อ เป็น มื่อ แยก เป็น แม็ก ไป เป็น ปี้ หรือ ใปี เปื่อย เป็น ปวย หมก เป็น มก หยอก เป็น ย็อก ใหญ่ เป็น เยื่อ-อ ไล่ เป็น เซื่อ-อ เขียว เป็น เอ้ว ลึก เป็น เอ็ก อิ่ม เป็น อิ่ม ออก เป็น อ็อก ที่ไม่ได้ออกเสียงตามนี้ก็มีคือคงเป็นเสียงเอก ได้แก่ บีบ เป็น หมีบ ที่ออกเสียงเป็นเสียงจัตวาก็มี ได้แก่ ห่ม เป็น หม อยู่ เป็น อยู่ บิน เป็น หมิน

คำภาษากรุงเทพฯ เสียงจัตวา ภาษาคำที่ออกเสียงเป็น เสียงตรี ได้แก่ เขียว เป็น เคี้ยว ขม เป็น คัม แอม เป็น แท้ม โล เป็น โล เสา เป็น เสา ผืน เป็น พื่น แผลง เป็น แผล้ง หงาย เป็น ฮ้าย หงอน เป็น ฮ้อน ผู้หญิง เป็น ปะยั้ง หนาว เป็น น้าว หนา เป็น น้ำ แหลม เป็น แล้ม หลาน เป็น ลาน หวาน เป็น วาน ลาย เป็น ช้าย หาย เป็น ฮ้าย ที่ออกเสียงต่างไปคือ จิว (เร็ว) ควรเป็นเจี้ยว กลับเป็น เจี้ยว (เสียงโท)

ความเป็นอยู่ของชาวปู่เตา

เรื่องเสียงโดยเฉพาะเสียงสูงต่ำเป็นเรื่องยาก กว่าจะจับเสียงได้และกำหนดได้แน่ว่าควรจะเป็นทีกลอย่างไร เทียบตรงกับเสียงใดของภาษากรุงเทพฯ นอกจากยากแล้วยังเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่ายแก่ผู้ที่จะต้องออกเสียงให้ข้าพเจ้าฟังซ้ำแล้วซ้ำเล่า แต่ว่าเจ้าน้อยบ่าวขุนช่างแสนดีเต็มอกเต็มใจทำให้ ไม่ว่าข้าพเจ้าจะขอให้ออกเสียงคำใด โดยไม่แสดงท่าเหน็ดเหนื่อยหรือเบื่อหน่ายเลย ทั้งที่เวลาเรียนเป็นเวลาหลังเลิกงานกว่างานเป็นสามที่ศาลของครูจะเลิกก็ ๑๖ น. และกว่าจะเดินมาถึงบ้านก็ร่วม ๑๗ น. เวลาเรียนจึงต้องตั้งต้นตั้งแต่ ๑๔ น. รอให้ต่างคนต่างกินอาหารเย็นให้เสร็จเสียก่อน ที่จริงครูก็อยากจะเลี้ยงข้าพเจ้าทุกเย็น แต่ข้าพเจ้าขอตัวเกรงจะเป็นภาระแก่แม่บ้าน ครูก็เลยเปลี่ยนเป็นน้ำชา พอเรียนกันไปเหน็ดเหนื่อยราวชั่วโมงกว่า ๆ ก็หยุดพักกินน้ำชา ถึงข้าพเจ้าจะไม่ใช้คนตีดน้ำชา แต่ว่าอากาศที่ปู่เตาช่างเย็นฉ่ำชุ่มชื้นด้วยฝนที่ตกแทบทุกวัน และมักจะตกตอนค่ำ ๆ เสียด้วย น้ำชาร้อน ๆ จึงช่วยให้อุ่น และแจ่มใสขึ้น แต่ข้าพเจ้าก็หาทางไม่ให้ครูเบื่อด้วยการเปลี่ยนบทเรียนเสียบ้าง เมื่อเทียบเสียงพอสมควรแล้วก็เรียน “ปู่สอนหลาน” ต่อไป ข้าพเจ้านำที่จดบันทึกจากอัสสัมที่น้องชายเจ้าคูก โคฮายบอกให้มาเทียบดู แม้ว่าครั้งนั้นจะยังไม่ค่อยเข้าใจภาษาคำดีเท่าไรนัก ทั้งเสียงก็ยังไม่ค่อยถูก แต่ก็ปรากฏว่าเสียงตรงกันเป็นส่วนใหญ่ต่างกันเพียงบางเสียงบางสระเท่านั้น ได้แก่ เสียงเอื้อ เช่น เพื่อน ครูออกเสียง เปื้อน แต่ข้าพเจ้าบันทึกมาจากอัสสัมว่า ปึ้น การได้มาเรียนบททวนอีกครั้งหนึ่ง ทั้งการอธิบายของครูก็แจ่มแจ้ง จึงทำให้ค่อยเข้าใจยิ่งขึ้น

เท่าที่ได้เรียนกับครูมาหลายคนแล้ว นับตั้งแต่มาถึงรัฐชาน ก็เห็นว่าเจ้าน้อยบ่าวขุนเป็นครูอย่างวิเศษกว่าใคร ๆ นอกจากจะมีความรู้เรื่องภาษาของตนเป็นอย่างดีแล้ว ก็ยังสามารถอธิบายแยกแยะเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างความหมายหรือที่ใช้ของคำบางคำได้อย่างชัดเจน เช่นคำ หาก (= รัก) กับ แป้ง (= พวง ที่หมายความว่ารัก) คำ ไม้ (= หมอ) กับ จ่าง (= ช่าง) ที่หมายความว่ารู้ ทั้งสองคำ เป็นต้น คำอธิบายความหมายของคำต่าง ๆ ที่เจ้าน้อยบ่าวขุนบอกเป็นภาษาคำดี และข้าพเจ้าจดบันทึกไว้ เป็นข้อความสั้น ๆ แต่เข้าใจง่ายน่านิยมนำให้ข้าพเจ้าอดนับถือไม่ได้เลย คิดว่าแม้ตัวข้าพเจ้าเองถ้าต้องตอบและอธิบายคำที่ใช้อยู่ทุก ๆ วันโดยไม่ได้เตรียมคิดไว้ก่อนล่วงหน้า ก็ไม่แน่ว่าจะตอบได้ทันทั่วทั้งที่ยังถูกต้องเข้าใจง่ายเช่นนี้ ยิ่งคิดยิ่งขอบคุณผู้ที่แนะนำและขอให้เจ้าน้อยบ่าวขุนเป็นผู้สอนภาษาคำดีแก่ข้าพเจ้า คุณความดีของครูที่ถูกใจข้าพเจ้าเป็นที่สุด ก็คือครูไม่เบื่อและรำคาญที่ข้าพเจ้าซักไซ้ไต่ถาม ไม่เคยแสดงหรือพูดให้ข้าพเจ้าเสียหน้าใจเลย ผิดกับครูที่สอนภาษาไทยมาเมื่อครั้งอยู่ที่เจ้ลำน ครูออกปากเสมอว่า ถามแผว (ถามเหลือเกิน) ฟังแล้วอดเคืองไม่ได้ ครูช่างไม่นึกบ้างเลยว่าที่ได้อุตส่าห์เดินทางบากบั่นมาเพื่อความรู้ จะให้รู้ชัดแจ้งก็ต้องถามไม่ถามจะเข้าใจแจ่มแจ้งได้อย่างไร

ที่จริงก็นับเป็นโชคดีที่ข้าพเจ้ามาปู่เตาตอนนี้ ถ้ารอเข้าไปอีกสักเดือนหนึ่งก็คงไม่ได้เจ้าน้อยบ่าวขุนเป็นผู้สอน ทั้งนี้เพราะเจ้าน้อยบ่าวขุนจะต้องไปสอนกรรมฐานให้แก่คนที่นั่น เมื่อ ๗-๘ เดือนมานี้พวกผู้ใหญ่ที่นั่นจัดให้เจ้าน้อยบ่าวขุนไปเรียนกรรมฐานที่อย่างกุง โดยหวังให้มาเป็นครูสอนคนที่ปู่เตา เจ้าน้อยบ่าวขุนไปเรียนอยู่ถึงหกเดือน ได้รับอุปการะจากชาวอย่างกุงอย่างไม่ได้นึกฝันตลอดเวลาที่เรียนอยู่ เพราะไม่ได้รู้จักกันมาก่อน เพียงเดินมาพบกันเข้าโดยบังเอิญตามถนน และรู้ว่าเจ้าน้อยบ่าวขุนจะมาเรียนกรรมฐานก็ช่วยเหลือทันที โดยพาไปไว้ที่บ้าน

จ่ายเงินทองคำให้จ่ายให้นับว่าชาวพม่ามีศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ถึงกับกระตือรือร้นที่จะให้คนอื่นแม้เป็นชนกลุ่มน้อยได้เรียนกรรมฐานอย่างจริงจัง เมื่อกลับมาเจ้าน้อยบัวขุนก็ได้มาเป็นธุระเรื่องก่อสร้างหอกรรมฐาน เพิ่งจะเสร็จเรียบร้อย เขาเตรียมการทำพิธีเปิดกันไว้แล้ว คงจะได้ฤกษ์เปิดในไม่ช้านี้ เจ้าน้อยบัวขุนขอให้ข้าพเจ้าไปถ่ายรูปตัวหอกรรมฐานกับคณะกรรมการด้วย ข้าพเจ้าไม่ขัดข้อง ยินดีทำให้อย่างเต็มที่ เพราะนอกจากเป็นเรื่องบุญกุศลแล้วยังจะได้สนองคุณครูและผู้รู้จักคุ้นเคยที่เป็นกรรมการในคณะ ทั้งยังเตรียมจะถ่ายรูปคู่กับครอบครัวในตอนนั้นด้วย ขออย่างเดียวอย่าให้ฝนตกในวันนั้นเลย รูปจะไม่ชัดเท่าเวลาที่มีแดด และมีมือถ่ายรูปของข้าพเจ้าก็จะไม่สามารถช่วยแก้ไขอะไรได้

คนไทที่ปู่เดานี้เป็นคนใจบุญสุนทรทาน เรื่องการบุญการกุศลแล้วไม่ค่อยมีใครขัด ต่างร่วมมือกันเป็นอย่างดี ข้าพเจ้าเองก็จะได้ไปร่วมงานบุญกับเขาด้วย เมื่อครั้งมีงานก่อกอกมูทราย (เจดีย์ทราย) ก่อนวันก่อกอกมู ต้องไปช่วยกันล้างบริเวณโดยเฉพาะบริเวณรอบกอกมูที่เป็นพื้นซีเมนต์ ต่างช่วยกันทั้งคนแก่คนสาวและเด็กซึ่งส่วนมากเป็นผู้หญิง พวกหนึ่งไปตักน้ำจากลำธาร อีกพวกหนึ่งกวาดถู กว่าจะสะอาดหมดจด ก็เหน็ดเหนื่อยพอคู่แต่เด็ก ๆ สนุก ทำงานได้เรื่องบ้างไม่ได้บ้างก็เรียกว่าได้มาช่วยแล้ว ยิ่งตอนก่อกอกมู ยิ่งช่วยกันเล่นทรายสนุกไป ทำให้นึกถึงเมื่อครั้งเป็นเด็กก่อพระทรายที่วัดโพธิ์ก็สนุกอย่างนี้ พวกผู้ใหญ่มีธงปฎักที่เขาเรียก กันช่อนประดับกอกมูของตนด้วย กันช่อนนี้เขาทอกันสวยงามประกวดประชันกัน มีขนาดใหญ่บ้างเล็กบ้างขนาดใหญ่ก็ปักประดับบริเวณ เขาปักไว้กับปลายไม้ไผ่ห้อยชายยาวลงมา ดูก็สวยงามดี กลางคืนก็ ใต้ลิ้ม (จุดเทียน) เป็นพุทธบูชา สว่างไสวงดงาม นอกจากนี้ในเวลาที่ไม่ใช่เทศกาลงานบุญ เขาก็จะมา กำสิน (ถือศีล) และฟังเทศน์กันโดยมากที่จ้องในวันสิ้น (=วันศีลคือวันพระ) ร้านขายของข้างบ้านถึงกับปิดวันสิ้นเพราะเจ้าของร้านจะต้องไปวัด

เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้ให้ความเห็นแก่เขาว่า ไม่น่าจะหยุดขายของเลยในเมื่อร้านนี้เป็นร้านที่ขายดี วันหนึ่ง ๆ ขายได้ไม่น้อยกว่า ๕๐๐ จัต เป็นร้านที่ชาวเขารื่นมาก เพราะเจ้าของร้านและคนในร้านพูดภาษาชาวเขาได้ เมื่อปิดร้านก็เท่ากับขาดเงินไป ๕๐๐ จัตน่าเสียดาย ทั้งยังจะต้องเสียลูกค้าอีกด้วย เพราะลูกค้าชาวเขามาเห็นร้านปิด เขาก็ซื้อร้านอื่นที่อยู่ไกลออกไป ส่วนการไปวัดผลัดกันไปก็น่าจะทำได้ เจ้าของร้านตอบว่า ที่เขาปิดร้านก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าเจ้าของร้านเป็นชาวพุทธด้วยเช่นเดียวกับที่พวกคริสเตียนหยุดงานในวันอาทิตย์ เหตุผลของเขาที่พอรับได้ แต่ที่แปลกรับไม่ได้ก็คือทั้งที่พ่อไปกำสิน (ถือศีล) แต่ลูกไปฟันปลา และวันหนึ่งมีดฟันเอาเท้าเข้าเป็นแผลบะเอถึงต้องไปโรงพยาบาล ข้าพเจ้าก็ว่าทำไมไม่ห้ามลูก ทั้งเมื่อลูกฟันปลามาได้ ก็ยังกินกันทั้งบ้าน เขาไม่ตอบแต่ก็ยังดีที่ถ้าไม่มีเนื้อสัตว์กินเขาก็ไม่ทรมานทรายเขาก็กินกันแต่ผัก เจ้าน้อยบัวขุนก็เห็นจะไม่กินเนื้อสัตว์ เพราะเลี้ยงข้าวที่ไรก็เห็นมีแต่อาหารผัก

เรื่องที่ไม่เข้าใจอีกเรื่องหนึ่งก็คือข้าพเจ้าไปแลเห็นมารดาเจ้าน้อยบัวขุนจะบ่งหนามที่ทำให้หลานชายทำเป็นหนองพะอะหนามก็ยังติดอยู่ในนั้น ข้าพเจ้าก็ว่าแก่เจ้าน้อยบัวขุนว่า ทำไมไม่พาไปโรงพยาบาลให้หมอเขาผ่า แผลจะได้ไม่ลุกลาม เจ้าน้อยบัวขุนตอบสั้น ๆ ว่า อู๊ก็ปกอะ (=อุเบกขา) ฟังแล้วอดงไม่ได้ ข้าพเจ้าก็ว่าเรื่องลูกเต้าจะทำอุเบกขาวางเฉยได้อย่างไร เป็นความรับผิดชอบของพ่อแม่มิใช่หรือ แต่ถ้าไม่วางพาไปก็ไม่เป็นไร ข้าพเจ้าช่วยพาไปให้ก็ได้ และข้าพเจ้าก็ได้ช่วยเหลือจัดการพาลูกชายเจ้าน้อยบัวขุนไปโรงพยาบาล ระหว่างทางที่

เดินมาต้องลุยข้ามลำธารใหญ่และขึ้นเนินไป กว่าจะถึงก็เหงื่อตก ผู้อำนวยการโรงพยาบาลเป็นชาวเบงกาลีชื่อหมอบันเนอร์ซีเอาตัวเข้าห้องผ่าตัด เสียงเด็กร้องดังลั่นได้ยินไปทั่วโรงพยาบาล ไม่ถึง ๑๐ นาทีหมอก็จัดการเสร็จแต่งแผลให้สะอาดเรียบร้อย แล้วก็จัดเตียงให้นอนพักสักวันสองวันเพื่อจะได้ไม่ไปย่ำน้ำสกปรก แผลจะได้หายเร็ว แต่ยังไม่ทันที่ข้าพเจ้าจะออกจากโรงพยาบาล ก็ปรากฏว่าเด็กน้อยนั้นหนีกลับบ้านไปเสียแล้วหมอก็ได้แต่ถอนใจว่ารัฐบาลอุตส่าห์สร้างโรงพยาบาลให้ จ้างหมอมาจากต่างประเทศเสียเงินแพง ๆ ก็ยังไม่มีใครนิยมมาอยู่เท่าที่เห็นมีแต่พวกชาวเขาอยู่รักษาตัวราว ๑๐ กว่าคน ทั้งที่มีเตียงราว ๒๐ กว่าเตียง เจ้าหน้าที่ลูกครูข้าพเจ้าคงเป็นชาวคำตี้รายแรกที่ได้อยู่โรงพยาบาล แต่ยังไม่ทันข้ามวันก็หนีกลับไปเสียแล้วและหลังจากนั้นเด็กนั้นก็ไมยอมให้ข้าพเจ้าเห็นหน้าอีกเลย

การด้อยพัฒนาของชาวคำตี้

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปที่โรงพยาบาลปูเตาอีกครั้งหนึ่งเพื่อไปเยี่ยมสยามะสุยอัน้องของสามีนางจ้อยเค้ซึ่งป่วยเพราะแท้งลูก ที่จริงที่ตั้งโรงพยาบาลนี้เหมาะดีแท้คืออยู่ตรงใจกลางเมืองพอดิ คนอยู่ในตัวเมืองก็มาได้ถึงได้โดยสะดวกที่อยู่ห่างออกไปก็มาได้ไม่ยากนักทั้งยังตั้งอยู่บนเนิน ทำให้ได้อากาศดี ทิวทัศน์สวย ภายในโรงพยาบาลก็สะอาดสะอาด ห้องคนไข้ไม่เสียเงินอยู่ในตัวเรือนใหญ่ เป็นห้องโถงโล่ง ห้องตรวจโรคและผ่าตัดและอื่น ๆ อยู่ด้านหลังออกไป ส่วนคนไข้เสียเงินมีเรือนเล็กปลูกแยกต่างหากทำให้เป็นสัดส่วนเหมือนกับอยู่บ้านของตนเอง สยามะสุยอัน้องเป็นพยาบาลจึงได้ตรงมารักษาตัวที่โรงพยาบาลโดยไม่ต้องลังเลใจ แต่คนอื่นนี่สิ ไม่มีใครทำให้นิยมเลื่อมใสโรงพยาบาลและการแพทย์แผนปัจจุบันได้ แม้แต่มารดาของตนเองคือ **เจ้านางยะเซ้** (=เจ้านางฤๅษี) สยามะสุยอัน้องก็ยังไม่สามารถชักชวนให้มารักษาที่โรงพยาบาลนี้ได้

นางจ้อยเค้บอกข้าพเจ้าหลายวันแล้วว่าเจ้านางยะเซ้ป่วย ถามว่าเป็นอะไร ก็ได้คำตอบว่า **ผาหน้อยก๊าบ** คือผ้าน้อยกัด ผาหน้อยหรือผ้าน้อยคือโสร่ง อย่างที่ผู้ชายคำตี้และพม่าเก๋อ่ายตอนไข่นุง ฟังแล้วก็ยังไม่เข้าใจว่าเป็นโรคอะไรหรือจะแพ้เครื่องนุ่งห่ม ซึ่งก็คงไม่ใช่ เพราะเจ้านางฤๅษีท่านไม่ได้นุ่งผ้าน้อย ท่านนุ่งขาวห่มขาวอย่างแม่ซีทั้งปวง จนกระทั่งข้าพเจ้าได้โอกาสไปเยี่ยมท่านที่หอสิน (=หอศีล) ได้ถามอาการเจ็บป่วยของท่าน ท่านเล่าว่าท่านถ่ายปัสสาวะไม่ออกทำให้ปวดทรมาน ข้าพเจ้าจึงพอเดาได้ว่า**ผาหน้อย** นั้นเห็นจะเป็น **ผายหน้อย** หรืออย่างที่ชาวไทใหญ่เรียก **ฟ่ายน้อย** (=ฟายน้อย) ซึ่งเป็นคำสุภาพหมายถึงปัสสาวะนั่นเอง (ถ้าอุจจาระใช้ **ฟ่ายโหลง** คำ **ผาย** มีปรากฏในคำไทย จำเพาะคำ **ผายลม** เท่านั้น) โรคนี้คงเป็นโรค **ผายหน้อยก๊าบ** หาใช่ **ผาหน้อยก๊าบ** ไม่ นางจ้อยเค้เป็นชาวบ้านที่ไม่ได้ร่ำเรียน จึงพูดผิด ๆ พลัด ๆ ถ้าหากไม่รู้เรื่องภาษาในเครือของเขายูบ้างก็คงเข้าใจผิดหมด

ข้าพเจ้าถามเจ้านางฤๅษีว่าเหตุใดท่านไม่ไปรักษาที่โรงพยาบาลหมอเขาคงจะมีวิธีช่วยให้คลายเจ็บปวดลงได้ ท่านนิ่งไม่ตอบว่ากระไรแสดงว่าท่านไม่เห็นด้วย เชื่อว่าลูกหลานและคนอื่น ๆ เขามาขอให้ท่านไปรักษาที่โรงพยาบาลก่อนหน้านี้แล้ว แต่ท่านคงไม่ยอมจากหอศีลของท่านไปอยู่ที่อื่น ทั้งยาฝรั่งไม่ว่ายาฉินยากินคงไม่เป็นที่สบบารมณของท่าน จึงต้องยอมเจ็บปวดทรมานอยู่เช่นนั้น ข้าพเจ้าเองไม่ใช่หมอ ยาเกี่ยวกับโรคนี้ก็ไม่มี มีแต่

ยาแดง ยาเหลืองกับยาหม่องถึงอยากจะช่วยท่านให้พ้นเจ็บปวดก็ไม่ทราบจะทำอย่างไร ได้แต่ใช้ยาหม่องสารพัด ประโยชน์หาต้องให้ซึ่งก็คงไม่ได้ประโยชน์สักเท่าใดนัก ทั้งข้าพเจ้าก็ไม่มีโอกาสได้อยู่ใกล้ชิดท่านตลอดทั้งวัน มาเยี่ยมได้เป็นเพียงครั้งคราวเท่านั้น

ที่จริงเท่าที่ข้าพเจ้าผ่านพบมาไม่ว่าคนกลุ่มใดเผ่าใดต่างก็กลัวเจ็บกลัวตายด้วยกันทั้งนั้น จนข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าหากข้าพเจ้ามีความรู้ทางแพทย์ด้วยก็จะดีหรรษา จะได้ช่วยคนที่อยู่ไกล ๆ ได้ เมื่อครั้งที่อยู่ที่เจ็ลล่าน ข้าพเจ้าก็ยังได้ใช้ยาเหลืองที่มีมาด้วยช่วยไปได้หลายราย รายแรกออกจะผิดคาด คือข้าพเจ้าเห็นวัวของเจ้าของบ้าน ตัวหนึ่งมีแผลเหวอะหวะที่ตะโพก มีแมลงวันแมลงหวี่ตอม ตัวมันเองคงได้รับความทุกข์เต็มทน ข้าพเจ้าจึงเรียกเด็กในบ้านมา เอายาเหลืองให้ไปให้คนเลี้ยงวัวนำไปใส่แผลให้วัวต่อมาอีกไม่กี่วัน ก็ได้มีคนถือขวดยาเหลืองนั้นมาหา ถือเงินมาด้วย ๕ จี๊ด บอกว่ายานี้ดีอยากขอซื้ออีก ข้าพเจ้าอดดีใจไม่ได้ที่ได้ช่วยวัวให้พ้นทุกข์แต่แล้วถึงเป็นที่สุด เมื่อชายนั้นยื่นหน้าแข็งให้ดูว่า ดูซิ แผลแห้งเลยทีเดียว ไปรักษาที่โรงพยาบาลตำบลน้ำคำตั้ง ๕-๖ เดือนไม่หาย แผลกินลึกเข้าไปจนถึงกระดูก อ้าวให้ยาไปรักษาวัว กลับเอาไปรักษาหน้าแข้งของตัวเองเสียนี้ แต่ใส่แล้วทุเลาขึ้น ก็ยังนับว่าดี ข้าพเจ้าจึงให้ไปไหม้อีก เลยเป็นที่เลื่องลือว่าข้าพเจ้ามียาดี น้ายขาว (=ยายขาวคือแม่ชี) ที่มาจากญวนนาน ถูกหมากัดเอาไปไม่ดำพอกไว้ ข้าพเจ้าให้ล้างออก ลองเอายาเหลืองใส่แผลก็แห้งในเวลาเพียงข้ามคืนเสียตายว่ามีมาน้อยไม่พอแจก

เจ้านางฤๅษีท่านคงจะปลงตกหรืออย่างไร ท่านจึงไม่นึกถึงการบรรเทาความเจ็บปวด ซึ่งยาฝรั่งจะบรรเทาได้ชะงัดกว่ายากกลางบ้าน ข้าพเจ้ายังไปแนะนำท่านให้กินอาหารดีมีประโยชน์ให้มากกว่านี้ ท่านจะได้มีเรี่ยวแรง กับข้าวที่นางจ้อยเค็ลลู่สะโກ้ทำมาให้ ทำแบบคนที่นิยมกินคือไม่ใส่น้ำมัน ไม่มีเนื้อสัตว์ จะแนะนำให้กินนมก็คงไม่ยอมกิน เพราะไม่เคย เรื่องอย่างนี้ต้องพัฒนากันชั่วอายุคนกว่าจะยอมเปลี่ยนยอมรับของใหม่ สมดังที่รุ่นพ่อของปู่ตา (เทียบเท่าผู้ว่าราชการจังหวัด) พุดแก่ข้าพเจ้าเมื่อข้าพเจ้าไปเยี่ยมคราวว่า “พวกคำดีที่เป็นพวกของท่านนั้นช่างไม่ยอมเปลี่ยนเสียเลย” ไม่ทราบที่ท่านหมายถึงไปถึงการปลูกฝิ่น กินฝิ่น สูบฝิ่น ด้วยหรือเปล่า ท่านว่า “ดูพวกลีซู (ลีซอ) ซิ แต่ดั้งเดิมเขาอยู่บนดงไม้ มีเพียงหม้อใบมิดเลมเท่านั้น แต่เดี๋ยวนี้เห็นแล้วไซ้ไหมว่าเขาเป็นอย่างไร”

ก็จริงของท่าน พวกชาวเขาในรัฐกะฉิ่น (ไม่แต่เผ่าลีซอ) มีผู้เปลี่ยนแปลงก้าวหน้าขึ้นกว่าเดิมมาก มาจนถึงได้มาเป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองและแยกมาตั้งเป็นรัฐกะฉิ่นต่างหากจากพม่าส่วนใหญ่ได้ เคยได้ยินว่าชาวคำดีคิดจะร้องขอต่อรัฐบาลพม่าเหมือนกันเพื่อตั้งดินแดนคำดีโหลงของตนขึ้นเป็นรัฐต่างหากอีกรัฐหนึ่ง แยกจากรัฐกะฉิ่น แต่ว่าชาวคำดีในขณะนั้นมีคนจบปริญญาตรีเพียงคนเดียว จะได้ใครมาปกครองบ้านเมือง (ถ้ารอจนถึงบัดนี้อาจพอมีเพราะมีเด็กเรียนชั้นมัธยมในขณะนั้นหลายคนแล้ว แต่จนถึงบัดนี้ก็ยังไม่มีชาวคำดีเรื่องรัฐคำดี เพราะแม้รัฐชานมีคนไทยอยู่มากกว่าหลายสิบเท่า ก็ยังแยกออกมาเป็นรัฐอิสระไม่สำเร็จจนบัดนี้)

การที่พวกเขาพัฒนามาได้ถึงเพียงนี้ ต้องยกให้เป็นความสามารถของพวกมิชชันนารียิ่งกว่าอื่น ข้าพเจ้าสอบถามเขาดูแล้วว่าเขาสอนอย่างไร การสอนของเขาถึงได้มีผลเห็นได้ชัดแจ้งถึงเพียงนี้เขาก็ว่า ตอนแรกเริ่มเขาจะไม่พูดเรื่องศาสนาเรื่องพระเจ้าหรืออื่นใดแต่เขาจะเอารถแทรกเตอร์มาช่วยหักร่างทางพงจนสามารถทำไร่ไถนาได้ แล้วก็ชักชวนและสนับสนุนให้คนชาวเขาเหล่านั้นทำไร่ไถนาบนพื้นราบ คนเหล่านั้นทำงานอย่างขยันขันแข็ง ผลที่ได้จึงได้ดีได้มากทันตาเห็น พวกหมอสอนศาสนาเหล่านี้ก็จะบอกเขาว่านี่จะเป็นความช่วยเหลือของพระเจ้าผู้เป็นเจ้านายช่วยเหลือบันดาลให้ได้ผลดีเห็นปานนี้ความเลื่อมใสศรัทธาก็ค่อย ๆ เกิดขึ้น คนคำตี้ว่าที่พวกมิชชันนารีเผยแผ่ศาสนาในหมู่บ้านเขาได้สำเร็จ เป็นเพราะคนเหล่านั้นไม่มีศาสนาใดยึดถือมาก่อนจึงรับได้ง่าย มาเผยแผ่กับพวกเขาไม่สำเร็จ เพราะเขานับถือพุทธศาสนา ฟังดูก็น่านิยม แต่ส่วนการปฏิบัตินั้นไม่ได้แสดงให้เห็นเลยว่า พุทธศาสนาหรือผู้เผยแผ่พุทธศาสนาที่นั่นทำงานได้ผล แต่ส่วนพวกถือศาสนาคริสต์อันเป็นพวกชาวเขาดังกล่าวแล้วนั้นเมื่อเขาเลื่อมใสศรัทธาในพระเจ้าแล้ว เขาก็จะประพฤติตามคำสั่งสอนอย่างเคร่งครัด กล่าวคือไม่สูบบุหรี่ ไม่กินเหล้า ไม่เล่นการพนัน และทำงานหนักขยันขันแข็งผลก็คือ ได้มีเงินมีทอง และการมีเงินมีทองก็ทำให้สามารถส่งลูกไปเรียนในโรงเรียนของพวกมิชชันนารีได้ โรงเรียนมิชชันนารีในมิดจินาเป็นโรงเรียนใหญ่โตก้าวหน้ายิ่งกว่าโรงเรียนรัฐบาลเป็นอันมาก ผลต่อมาดังที่เห็นกันในปัจจุบันก็คือ ลูก ๆ ของเขาได้มาเป็นเจ้าหน้าที่บ้านเมืองทุกตำแหน่งหมด แม้กระทั่งตำแหน่งหัวหน้าท่อมผู้ว่าราชการจังหวัดแต่ละคนล้วนแต่ยังหนุ่มหน้าตาดูเยาว์วัยอายุราว ๒๐ กว่า ๆ อย่างมากไม่เกิน ๔๐ อย่างหนุ่มท่อมผู้นี้ รัฐกะฉิ่นที่เพิ่งตั้งเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้เองจึงก้าวหน้าไปได้เรียบร้อยเกินคาด ทั้ง ๆ ที่ผู้คนมีมากมายหลายเผ่า ทั้งชาวเขาชาวที่ราบแม้แต่คนไทยก็ยังมียั้งหลายกลุ่ม ทั้งได้หนีจากยูนนาน ไตโหลงหรือไตมาจากน้ำคำไตแหล่งจากหมู่บ้านกั๊ดจีและคำตี้จากคำตี้โหลง

ตามธรรมชาติคนไท ถ้าอยู่ปะปนกับคนกลุ่มอื่นมักจะพัฒนาตัวเองได้เร็วขึ้น อาศัยเปรียบเทียบกับคนอื่นดังพวกอาหมในอัสสัม ถ้าอยู่ปะปนกับคนอัสสัมหรือพวกมลาฬหีในหมู่บ้านเดียวกัน พวกนั้นออกจะก้าวหน้าและขยันทำมาหากินกว่าพวกอาหมที่หมู่บ้านอื่น แต่คนคำตี้นี้ออกจะแปลกกว่าคนอื่น แม้จะได้รู้ได้เห็นว่าคุณค่าอื่นเขาอยู่อย่างไรเขาจึงรำรวยอยู่ดีกินดี ก็ยังไม่นิยมเอาอย่าง กลับไปสนใจภาคภูมิใจกับการฝึกกรรมฐาน หอกรรมฐานเหมือนดังว่าจะตั้งหน้าตั้งตาไปอยู่สุขสบายเอาในโลกหน้า ส่วนโลกปัจจุบันนั้นปล่อยไปแล้วแต่แตรแต่กรรม

ระผสมมีในคำตี

การเชื่อเรื่องเวรเรื่องกรรมตลอดจนเรื่องนรกสวรรค์ก็นับว่าดีไปอย่างหนึ่ง เพราะทำให้คนไม่ค่อยกล้าทำอะไรผิด เมืองปู่เตจิงสงบน่าอยู่ ไม่ต้องห่วงกังวลเรื่องปะหลัก ปะโจน (โจรผู้ร้าย) บ้านช่องแถบนี้ไม่ต้องปิดประตูหน้าต่างแน่นหนาที่อยู่ได้ รั้วบ้านก็ทำเพียงกันอาณาเขตและกันวัวควายเข้ามาอย่าพิชผลที่ปลูกไว้ในว่างเอื้อน (บริเวณหน้าบ้าน) มากกว่ากันโจรผู้ร้าย เพราะรั้วของเขาทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีกขัดกันเป็นตา ๆ ดังที่เขาเรียก ต้าโขง หรือ ตังค้ำ (=ต่างเขาคือแทนเขา ที่อื่นเรียก ต้าขา ส่วนที่เรียก ต้าโห (โหคือรั้ว) นั้นมีใช้แต่ในภาษาหนังสือ) สูงเพียงแค่เอวเท่านั้น ถ้าวัวร้ายลักหน้อยก็อาจจะทะลวงเข้ามาได้ไม่ยากนัก

พูดไปทีจริงแล้วแต่ละคนแต่ละบ้านต่างก็มีที่ดินพอจะทำนาทำสวนเลี้ยงครอบครัวได้ เชื่อว่าคงได้ผลดีพอ เพราะมีน้ำบริบูรณ์ทั้งน้ำฝนน้ำห้วย เพียงมีข้าวมีผักก็พอแล้ว ผักหาเอาที่ไหนก็ได้ เพราะมีขึ้นทั่วไป ถ้าขี้เกียจไปหา ย้อน (=ขอ) เอาจากเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้องก็ได้บางที่เขาไปหามาได้มาก ๆ หรือที่สวนเขามีมาก ๆ เขาเอามาแจกกันกินก็มี ถ้าอดคัดค้านจนจนยากจริง ๆ เช่นมีเหตุทำให้ทำนาไม่ได้ผล หรือได้ผลไม่พอลี้ยงกันเพราะที่นามีน้อยมีลูกมาก ก็ ฎู (=กุ) เอาจากพี่น้อง เมื่อจะใช้กินยังไม่ต้องเสียดอกเบี้ยวอย่างการกู้ของเราอีกด้วย เครื่องใช้ไม้สอยถ้าจำเป็นใช้ก็ หยุ่ม (=ยืม) เอาจากคนอื่นได้ เสร็จแล้วก็นำมาคืน (ฎู กับ หยุ่ม ต่างกันตรงที่คืนเป็นของใหม่จำนวนเท่าเดิมหรือคืนเป็นของเดิม) ชีวิตของเขานับว่าสะดวกสบายตามควรแก่สภาพอยู่แล้วไม่มีความต้องการจำเป็นอะไรไปกว่านี้ พวกผู้หญิงก็แต่งตัวตามแบบเขา ปีหนึ่งเขาจะมีเสื้อไหม้ก็จำเพาะตอนสงกรานต์ และเขาก็ทอได้เอง เครื่องทองหยองไม่เห็นใครใส่กัน บางอย่างไม่รู้จักด้วยซ้ำไป ข้าพเจ้าให้ไข่มุกเลี้ยงที่ซื้อมาจากมะละแหม่งแก่นางจ้อยเค้ ๒ เม็ด เพื่อทำต่างหู นางจ้อยเค้ดูแล้วยังไม่รู้ว่าจะไร ถามว่า มักสื่อ (=หมากสื่อ=กระดุม) หรือ คงเหมือนกับที่เมืองไทย มหาเทวีท่านเล่าว่า วันหนึ่งท่านสวมสร้อยไข่มุกออกไปข้างนอก ชาวบ้านเห็นแล้วซุบซิบกันว่า วันนี้เจ้าเมือง (เรียกเต็มควรเรียกเจ้านางเมือง) เป็นอะไรไป เอาหมากนับ (ลูกประคำสำหรับนับเวลาสวดมนตร์) มาสวมคอ เชื่อว่านางจ้อยเค้คงไม่ได้นำไข่มุกนั้นเอาไปทำอะไรเพราะไรค่า ให้เงินเขา ๔-๕ จั๊ดเขายังจะดีใจยิ่งกว่า เพราะเงินเป็นของหายากสำหรับเขา เงินเพียง ๔ แผ่น (=๔ จั๊ด) ก็นับว่ามากเหลือเกินแล้วและวันหนึ่ง ๆ เขาแทบจะไม่ยอมใช้เงินเลย จึงเห็นได้ว่าต่างคนต่างก็ไม่ได้มีฐานะต่างหากันเท่าใดนัก สมบัติข้าวของก็ไม่ได้มีมากเกินไป คนก็เลยไม่รู้จะลักขโมยอะไรกัน เพราะฉะนั้นจึงนำคิดว่าการที่เขาไม่มีขโมยเป็นเพราะคนของเขาดีเอง หรือไม่มีสิ่งเย้ายวนใจชวนให้ลักขโมยลักขโมย ถ้าหากคนของเขาดีเอง ก็นำคิดต่อไปว่าดีเพราะกลัวบาปกลัวกรรมกลัว ตักง่าลาย (ตคนรก) หรือดีเพราะปู่ย่าตายายอบรมสั่งสอนมาดี หรือจะเพราะกลัวกฎหมาย กลัวตำรวจ หุ่นทอกท่านอดนึกหนาว่าท่านสั่งตำรวจสายตรวจให้ตรวจทั่วไปหมดเมืองปู่เตจิงสงบเรียบร้อย แต่ข้าพเจ้าไม่สู้แน่ใจนัก ว่าสงบเพราะมีตำรวจตรวจตรา เพราะตั้งแต่ข้าพเจ้ามาอยู่ที่นี่ นอกจากนายตำรวจผู้ให้ข้าพเจ้ายืมหนังสือแล้ว ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นหน้าค่าตาตำรวจเดินตรวจตราเลย ไม่ว่ากลางวันหรือกลางคืน แต่ถึงจะมีตำรวจก็คงช่วยอะไรไม่ได้มาก ถ้าหากมีแต่คนไม่ดี เชื่อแน่ว่าไม่ว่าใครก็ใครคงจะเคราะห์ร้ายเข้าบ้าง ไม่มากก็น้อยข้าพเจ้าเองก็คงไม่เว้น ทั้งนี้เพราะเวลา สถานที่และดินฟ้าอากาศอำนวยให้

ดังกล่าวแล้วว่าข้าพเจ้าต้องไปเรียนกับครูตอนเย็น ๑๘ น. ล่วงไปแล้ว เพราะครูเลิกงานจากศาลถึงบ้านราว ๑๗ น. การเรียนจะดำเนินไปครึ่งละชั่วโมงครึ่งถึงสองชั่วโมงเพราะฉะนั้นกว่าจะเลิกได้กลับบ้านนี้รวม ๒๐ น. ทุกคืน คืนแรก ๆ นางจ้อยเคঁมาจับ แต่ข้าพเจ้าเกรงใจจึงขอร้องว่าไม่ต้องมาจับ ข้าพเจ้ากลับเองได้ เมื่อครูเห็นไม่มีใครมาจับก็จะให้ลูกชายมาส่ง แต่ข้าพเจ้าก็ไม่อยากให้ใครลำบากเพราะข้าพเจ้า ทั้งฝนจากรมมักจะตกค่า ๆ แทบทุกคืน ใครเลยจะอยากออกไปจากบ้านในเวลาค่ำคืนและในเวลาที่ดินฟ้าอากาศเช่นนั้น แต่ทั้ง ๆ ที่ยืนยันแข็งขันกับครูว่ากลับคนเดียวได้ แต่เมื่อก้าวมาพ้นรั้วบ้านครูแล้วสิ จึงออกเสียใจว่า รู้แบบนี้ไม่ควรรอดเก่งเลย ได้ใครมาเป็นเพื่อนสักคนก็ยังค่อยอุ่นใจ แม้จะวางใจว่าคนของเขาดี แต่เมื่อต้องเดินฝ่าฝนไปในที่อันมืดสนิทและเงียบสงัดไม่ได้ยินเสียงอะไรนอกจากเสียงฝน ก็อดหวาด ๆ ไม่ได้ ถ้าเกิดอะไรขึ้นก็หวังพึ่งใครไม่ได้ เพราะเวลาค่ำมืดอย่างนี้ ชาวชนบทเขาดับไฟนอนกันหมด ถึงจะมีบางบ้านยังไม่นอนยังเห็นแสงตะเกียงวอมวอม แต่บ้านเขาปลูกสีกจากรั้ว จากทางเดิน ขนาดตะโกนอย่างไรก็ไม่ได้ยิน ในขณะนั้นจึงพึ่งได้แต่ไฟฉายเดินไปฉายส่องทางไป แต่ว่าไฟฉายในสายฝน แสงย่อมไม่จ้าพอให้แลเห็นอะไรได้ชัดแม้ในระยะ ๒-๓ วา ที่กลียังกว่าอะไรก็เห็นจะเป็นงูเพราะอาจซ่อนอยู่ในพงหญ้าได้ แต่ถ้าไม่เดินไปตามพงหญ้า ก็ต้องเดินลุยโคลน เพราะฉะนั้นต้องเลือกเดิน เดินบนหญ้าบ้าง ถ้าหญ้ารกนักก็ลงมาลุยโคลนเสียบ้าง เสือฝนบังได้แต่หัวกับตัวส่วนขากับเท้านั้นโดนทั้งฝนทั้งโคลนกว่าจะถึงบ้านก็หนาวเย็นเฉียบแทบจะเป็นตะคิว ทั้ง ๆ ที่ระยะทางเพียงครึ่งกิโลเมตรเท่านั้น และคงจะเป็นด้วยอาณภาพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ข้าพเจ้าอัญเชิญมาคุ้มครองทุกครั้งที่ได้กลับบ้าน จึงได้ถึงที่พักโดยตลอดปลอดภัยเสมอมา มิฉะนั้นคงไม่มีโอกาสได้มาเล่าให้ใครฟังเป็นแน่

แต่ถึงจะเสี่ยงภัยหรืออยากลำบากเพียงไร ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกว่าคุณค่าที่ได้มาถึงปูเต่านี่ เพราะแต่ละวันจะได้ความรู้สมที่อยากรู้ ระหว่างที่เรียน บิดามารดาของครูมักจะร่วมฟังด้วย ถ้าครูอธิบายคำบางคำยังไม่แจ่มแจ้ง ท่านผู้เฒ่าทั้งสองก็จะช่วยอธิบายต่อเติมให้ บางทีก็หาตัวอย่างที่ใช้คำบางคำให้ เท่ากับได้ครูเพิ่มอีก ๒ คน บางวันยังมีแขกมาหา ก็เลยได้ฟังคำพูดของเขาเปรียบเทียบกับกัน แต่ที่มาคุยชวนรำคาญก็มี ทำให้เสียเวลาเรียนไปโดยใช้เหตุ

ฟังเขาพูดมาก ๆ แล้วก็อดมีข้อข้องใจไม่ได้ ข้อข้องใจประการหนึ่งนอกจากเสียงสูงต่ำแล้วก็เห็นจะเป็นเรื่องเสียงสระ กล่าวคือเท่าที่สอบภาษาไทยใหญ่มาหลายถิ่นแล้วปรากฏว่าแต่ละถิ่นไม่มีสระผสมเอีย เอือ และอัว ภาษาเหล่านั้นแต่ละถิ่นออกเป็นเสียงสระเดียว คือ เอีย เป็น อิ หรือ เอ เอือ เป็น อี หรือ เออ อัว เป็น อุ หรือ โอ แม้ภาษาคำตี้ในอัสสัมก็ออกเสียงสระผสมทั้งสามเป็นสระเดียว แต่ภาษาคำตี้ที่คำตี้ไหลงนี้ออกเสียงเป็นสระผสมเช่นเดียวกับเสียงภาษารุงเทพคือ

สระเอีย ของคำตี้ตรงกับ เอีย ภาษารุงเทพฯ เช่น เกียะ = เกลี้ยง เกียว = เกี้ยว เหลียง = เลี้ยง แต่ตรงกับ เอ ในภาษาไทยใหญ่คือเป็นคำกั๊ว เก๊วและเล่ง ตามลำดับ

สระเอือ ของคำตี้ตรงกับ เอือ ภาษารุงเทพฯ เช่น เปื่อน = เพื่อน เมือง = เมือง เชื่อง = เครื่อง แต่ตรงกับ เออ ในภาษาไทยใหญ่ คือเป็น เปิ่น เม็ง และ เค็ง ส่วนคำตี้ในอัสสัมออกเสียงเป็น อี คือ ปิ่น มิ่ง กับ ชิง แต่ที่ตรงกับสระเอียภาษารุงเทพฯ ก็มี เช่น เปือก = เปียก อย่างน้ำนองเปียกแฉะ เอื่อง = เยี่ยงผาเหยื่อง = เยี่ยง

สระอัว ของคำที่ ตรงกับ **อัว** ภาษากຸ່ງເກີ (ดูเหมือนจะเฉพาะคำที่มี ย สะกด) เช่น หว้ย = ห้วย
 ก้วย = กล้วย ตรงกับ **สระโอ** ในภาษาไทยใหญ่คือเป็น โห้ย กับ โก้ย ที่ตรงกับ **สระเอือ** ภาษากຸ່ງເກີ
 เช่น น้วย = เหนื่อย ป้วย = เปื่อย ป่วย = เปลื่อย หรือ เปลือง

แต่ที่คำที่อยู่ในคำที่ไหลออกเสียงสระผสม ส่วนภาษากຸ່ງເກີออกเสียงเป็นสระเดี่ยวก็มี คือ **สระเอีย** คำที่ตรงกับสระ เอ หรือ แอ ภาษากຸ່ງເກີเช่น เตียน = แทน โพเตียน = ตอบแทน เจียง = เครื่อง
 ภาษาไทใหญ่ก็ออกเสียงเป็น เอ เช่นกัน คือ เก่ง (ไม่มีคำ แทน ในภาษาไทยใหญ่ใช้ต้อบหรือ คิ่น แทน ถ้า
 ใช้แต่ญก็เป็น แต่ญหนี ใช้หนีแทน)

สระเอือ คำที่ตรงกับ อี อี หรือ เออ ในภาษากຸ່ງເກີ เช่น เกือม (เครื่องดักนกชนิดหนึ่ง) = ครีน
 หรือ ครีน ไทใหญ่ใช้ คัม เจือน = เงิน เจื่อง = เชิง (ลวดลายในการแสดงเป็นต้น) ภาษาไทใหญ่ก็ตรงกับ
 เสียง เออ เรียก เจิง

สระอัว คำที่ตรงกับ เออ ภาษากຸ່ງເກີเฉพาะคำ เขย เป็น ค้วย ภาษาไทใหญ่เป็น โขย อัว
 ตรงกับ โอ ภาษาไทใหญ่ก็มี เช่น ถวยเจ้อ-อ (=หายใจ) = โท้ยเจ้อ-อ

สระผสมของภาษากຸ່ງເກີ คำที่ออกเสียงสระเดี่ยวเช่นเดียวกับภาษาไทยและภาษาในเครือ
 เดียวกันก็มีคือ **สระเอีย** เป็น เอ เช่น เลีย เป็น เล่ เจียน เป็น เจ้น (=กลิ้ง) **สระเอือ** เป็น อี เช่น เป้อ เป็น ม้อ
 เมื่อ เป็น หม้อ ดังคำ หม้อฮือ (=ฤดูร้อน) หม้อพัน (=ฤดูฝน) หม้อหนี (=เมื่อใดคือฤดูหนาว) **สระอัว** เป็น
 โอ เช่น หลวม เป็น โหลม นวลเป็น โน่น

การเขียนสะกดการันต์

คำที่ออกเสียงเป็นสระผสม **เอีย เอือ และ อัว** ในภาษาคำที่ตั้งกล่าวแล้วนั้น ถ้าดูจากตัวอักษรคำที่
 บันทึกสระผสมข้างต้น จะเห็นว่าตัวอักษรคงเป็นรูปสระเดี่ยว เช่น เกียง (=เกลี้ยง) คงเขียน กิง เมือง (=เมือง)
 คงเขียนเป็น มิง และ ก้วย (=กล้วย) คงเขียนเป็น กุย ตัวอักษรคำที่เป็นอย่างเดียวกับอักษรพม่าซึ่งเหมือนกับ
 อักษรไทใหญ่ ต่างกันเพียง ส จ น ผ และ ย ทั้งวิธีเขียนสะกดการันต์ก็เป็นเช่นเดียวกัน ดูเหมือนจะเป็นธรรมเนียม
 การคิดตัวอักษรของภาษาแทบทุกภาษาตลอดจนอักษรวิธีที่จะต้องให้มีการเขียนอย่างอ่านอย่าง เหตุใดจึงไม่
 เขียนสะกดการันต์ให้ตรงตามเสียง หรือมิฉะนั้นก็ออกเสียงให้ตรงตามตัวเขียนเสียจะได้ลงรอยกัน ดังการออกเสียง
 ภาษาคำตั้งของชาวคำต๋ำในถิ่นคำต๋ำไหล เมื่อออกเสียงไม่ตรงตามตัวเขียนก็น่าจะมีการแก้ไขให้เขียนเสียให้ตรงตาม
 เสียง มิฉะนั้นแล้วจะไม่มีทางรู้ได้เลยว่าคำนั้น ๆ ออกเสียงอย่างไร ทั้งนี้เพราะสระรูปเดียวกำกับเสียงได้หลาย
 เสียง เช่น

รูป **อ** ที่มีตัวสะกด กำกับได้ทั้ง **อิ เอะ และ แอะ** เช่น เขียน กิง อ่านได้เป็น กิ่ง (=กิ่ง) เก่ง หรือ เกียง
 (=เกลี้ยง) เก่ง (=เก่ง)

รูป **อุ** ที่มีตัวสะกด กำกับได้ทั้ง **อุ และ โอะ** เช่น เขียน ลุง อ่านได้ทั้ง ลุ่ง (=ลุ่ง) และ โล่ง (=ลง)
 รูป **อ** ที่มีตัวสะกด กำกับได้ทั้ง **อิ และ เอะ** เช่น เขียน มิง อ่านได้เป็น มิ่ง (=เมือง) กับ เม็ง หรือ เมื่อง

แล้วแต่กัน ส่วนที่ไม่มีตัวสะกดใช้ ว ตาม ออกเสียงได้ทั้ง อี อี เออะ เออ เช่นเขียน สือ อ่านได้เป็น สือ (=ชื่อ) หรือ ชือ (=เสือ)

เมื่อ ๒๐ ปีมานี้ สมาคมวรรณคดีฯ ได้คิดแก้ไขการเขียนสะกดการันต์ภาษาไทยใหญ่เสียใหม่เรียก **เหม่อ-อสูงลิเก้ไต** คืออักษรไทยพัฒนา (**เหม่อ-อสูง** ตรงกับคำ **ใหม่สูง** ตั้งขึ้นเป็นคำใหม่ให้หมายว่าพัฒนา) คือทั้งเพิ่ม ฟ กับ ส ช ที่เทียบเท่า th เพื่อให้ถ่ายเสียงคำภาษาอื่นได้ กับแก้ไขรูปสระ สระ อี ที่กำกับเสียงสระ เออะ และ แอะ ให้กำกับเฉพาะเสียง อี ส่วน เออะ กับ แอะ ก็เปลี่ยนใช้รูปสระ เอ กับสระ แอ เขียนบนคำที่มีตัวสะกด สระ อุ ที่กำกับเสียงสระ อุ กับ โอะ ก็แก้สระ อุ ให้กำกับเสียง อุ ส่วนสระ อู กำกับเสียง โอะ สระ อี ที่กำกับเสียงสระ อี กับ เออะ ก็แก้ไขเสียใหม่ คือแต่เดิม รูปสระ อี ของอักษรไทยใหญ่และคำที่เขียนเป็นรูปนิคหิตอยู่ ข้างบนคำและสระ อุ อยู่ข้างใต้คำ แต่เมื่อแก้ไขใหม่จะให้กำกับเสียง เออะ ก็ใช้สระ อู อยู่ข้างใต้คำ ส่วนเสียง อี คงใช้ อุ อยู่ข้างใต้ดังเดิม

(รูปสระ อี ที่เขียน^๒นี้ ถ้าเขียนหวัด ๆ เส้นจะลากต่อกันจากวงกลมอย่างนิคหิตไปต่อกับสระ อุ ดังนี้ จึงทำให้ผู้ที่พจนานุกรมภาษาอาหมซึ่งไม่มีเสียง อี เออะ ใช้ในภาษาของตนกำหนดไม่ถูกกว่าเป็นรูปสระกำกับเสียงใดจึงยกให้เป็นสระ เอ ทั้งที่รูปสระ เอ ก็มีอยู่แล้ว ร กับสระ อี มี น สะกดแทนที่จะเป็น ริน หรือ ริน กลับออกเสียง เรน จนเป็นที่รู้กันทั่วไปในหมู่พวกอาหมว่า บ้าน ภาษาอาหมเรียกว่า เรน)

รูป สระออ มีตัวสะกด ทั้งคำใต้และไทใหญ่ ใช้ ว (เขาเขียน ว เป็นรูปวงกลม o) ห้อยใต้คำและคงจะเป็นด้วยเสียง ว ที่เขียนในรูปสระ ออ หรืออย่างไรไม่แน่ ภาษาคำที่ตั้งออกเสียง สระออ เหมือนสระ อัว+อา ทำให้มีเสียงเหมือนมี ว ควบอยู่ด้วยคล้ายกับคำที่มีเสียงเช่นนี้ในภาษาพม่าแก่ ดังคำ นอน เสียงคล้าย นวอน คงจะคล้ายกับภาษาจีนกลางที่เป็นสระอัวมีตัวสะกดเช่น tuan⁴ (=ตวน) ออกเสียงสั้นเป็น ต้วน ก็มีเป็นเสียงยาว ต้วน ก็มีแล้วแต่กัน

เสียงสั้นยาวโดยเฉพาะสระอาที่มีตัวสะกด แต่เดิมไม่มีทางกำหนดได้ เพราะเขาไม่ใช้รูปสระ อา ภายหลังสมาคมวรรณคดีฯ จึงกำหนดให้ใช้รูปสระอากำกับไว้ด้วยเช่น กาด (=ตลาด) เดิมเขียน กต ภายหลังจึงเขียน กาด แต่ที่จริงพวกชนไตก็ออกเสียงคำที่มีอา มีตัวสะกดสั้นกว่าพวกชนเหนือและไตเมา

ภาษาคำที่ยังคงใช้อักษรตามแบบเดิม แม้เครื่องหมายเสียงสูงต่ำที่เรียก **หมายเสง** (=หมายเสียง) ก็ยังมีเท่าที่มีอยู่เดิมคือมีจุดสองจุดบนล่างอย่างเครื่องหมายภาษาอังกฤษ : เป็นเครื่องหมายกำหนดเสียงตรีในภาษาไทย ข้าพเจ้าจึงได้แนะนำน้อยบ่าวขุนให้ใช้เครื่องหมายเสียงที่สมาคมวรรณคดีฯ คิดขึ้นใหม่ คือมีเครื่องหมาย, กำกับเสียงเอก ; กำกับเสียงสามัญท้ายโท ส่วน . แทนเสียงโท กับ : แทนเสียงตรี เขาเรียงเป็นเสียงหนึ่ง สอง สาม ฯลฯ ดังนี้ คือเสียงสามัญที่ไทใหญ่ออกเสียงจัตวา ไม่มีเครื่องหมาย ถือเป็นเสียงหนึ่ง ดังคำ กา (=ก่า) กว, (ก่า) เป็นเสียงสอง กว; (=ก้า) เป็นเสียงสาม กว (= ก้า) เป็นเสียงสี่ และ กว. (=ก๊ะ) เป็นเสียงห้า ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าพยายามบันทึกตามนั้น เพื่อจะได้อ่านให้ถูกต้อง แต่ก็ต้องเปลี่ยนแปลงการกำหนดเสียงให้เป็นไปตามเสียงภาษาคำที่

ส่วนเรื่องตัวสะกดมีแปลกอยู่ก็คือ ถ้าเป็นเสียงแอ แม่กน แทนที่จะใช้ ญ สะกดอย่างสระอื่น ๆ กลับใช้ ญ สะกด เช่น ลิญ (=เหลญ) คือ แคน ติญ (=แตญ) ตัวแตน ปิญ (=แปญ) = แป้นคือไม้กระดาน แต่ถ้าเป็น แม่กต สระ เอะ ใช้ จ สะกด เช่น อิจ (=เอ็ด) ทำ

ญ ยังใช้สะกดสระ อุ โอะ ทำให้มีเสียงเป็นแม่เกย คือ อุ+ญ = อุย หรือ โอย เช่น กุญ = กุ้ย (=ฝ้าย) หรือ โก้ย (=กล้วย) ภาษาคำตี้ในคำตี้โหลง ออกเสียง สระอัว ก.ท.เป็น อัว เฉพาะคำที่มี ย สะกด เท่านั้น ดังกล่าวแล้ว แต่ถ้าตัวสะกดเป็นเสียงอื่นก็คงออกเสียงเป็นเสียง โอ เช่น ลวก เป็น โหลก พวก เป็น โปก รวม เป็น ห่ม

เสียงสระสั้นยาว

ส่วนสระเดี่ยวที่ต่างก็มีใช้ทั้งในภาษากรุงเทพฯ และไทใหญ่นั้นก็หลายเสียงที่ใช้ต่างกัน เริ่มต้นด้วย เสียงสระสั้นยาว คือสระบางเสียงคำที่ออกเสียงสั้นกว่าภาษากรุงเทพฯ และไทใหญ่ แต่บางเสียงก็ออกเสียงยาวกว่า ดังนี้

สระคำตี้เป็น เสียงสั้น แต่ภาษากรุงเทพฯเป็น เสียงยาว ได้แก่ อะ กับ อา เช่นคำ วัน = หวาน (ทั้งกิริยา หวาน กับ ชามในภาษาไทใหญ่) คัด = ขาด มัด = บาด มัก = บาก อี กับ อี้ เช่น จิม = จีม หมิบ = บิบ หมิด = มิด อุ กับ อู เช่น หลบ = ลูบ

สระคำตี้เป็น เสียงยาว แต่ภาษากรุงเทพฯเป็น เสียงสั้น ได้แก่ โอ เป็น โอะ ในคำบางคำเช่น โต่ง = ตง โฮ็ด = หด โล่ง = ลง โหม่ = (เงา) ร่ม โฮ้ม = ห่ม

สระอื่นๆ มีดังนี้คือ สระหน้า ได้แก่ สระ อี เอะ แอะ เสียงจะสับเปลี่ยนต่างกันไปคือ

สระ อี อี ก.ท. เป็น เอ คำตี้เช่น บิน เป็น เม่น ลัน เป็น เล่น อิก เป็น เอ็ก หั่ว เป็น เหว (เอาหนีบ กับชอก) ที่กลับกัน คือ เอ ก.ท. เป็น อี คำตี้ก็มี เช่น เป็นเหน็บ เป็น นิด เม็ด เป็น หมิด อีเห็น เป็น อัน อี ออกเสียงเป็นเสียง แอ ก็มี เช่น วิตน้ำ เป็น แหวดหน้า เป็นเสียงสระผสม เอีย ก็มีเช่น ลิว เป็น เชี่ยว

สระ เอ ก.ท. เป็น แอ คำตี้เช่น เหน็บ (อย่างเหน็บชายม่วง) เป็น เน็บ เก่ง เป็น แก้ง (อย่างที่สามารถทำอะไรได้รวดเร็ว) (ตัว) เม่น = แหมน ตาเหลว (หรือเฉลว) = ต่าแล้ว ที่กลับกันคือ แอ ก.ท. เป็น เอ คำตี้ เช่น แก่ เป็น เก้ แก่ เป็น เก้ แซ่ เป็น เจ้ แม่ เป็น เหม่ แดบ เป็น เฮ็บ (อย่าง โต้งเฮ็บ คือ ชื่นแสบ ซึ่งที่เย็บเป็นถุงเรียก โต้ง) แร่ว เป็น เฮ่ว แอ ออกเสียงเป็นสระผสม เอีย ก็มี เช่น แข่ง เป็น เคี้ยง

สระหลัง ได้แก่สระ อุ โอะ เอาะ สระอุ อุ ก.ท. เป็น โอะ โอ คำตี้ เช่น พุง เป็น โงง กุ้ง เป็น กัง พุง เป็น ปัง หุ้ม เป็น หม ตะครุบ เป็น โฮับ ถูก เป็น ทก ปลุก เป็น ปึก ลูก เป็น หลก รูด เป็น หด ที่กลับกันคือ โอะ เป็น อุ ก็มีเช่น ตน เป็น ดุ่น สระออ ก.ท. เป็น โอ คำตี้ เช่น ก่อ เป็น โก๊ ตัวต่อ เป็น โต๊ พ่อ เป็น โป๊ พ่อ เป็น โป๊ งอ เป็น โง่ ย่อ เป็น โหย (ไม่ตึง) วอ เป็น วัว หน่อ (ไม้) เป็น โน้ ที่ อุ ออกเสียงเป็น ออ ก็มี เช่น บุป เป็น มือบ (อย่าง มือบไค้ = บุปไข่)

สระกลาง ได้แก่สระ อะ อี เออ สระอา ก.ท.เป็น อี คำดี เช่น พลาด เป็น ปี๊ด (อย่างพลาดที่หมาย)
สระอี ก.ท.เป็น สระอุ คำดีเช่น สืบ เป็น สูป ลืม เป็น ลุ่ม ลืมตา เป็น มุ่นตา ลื่น เป็น หมุ่น ต้ม เป็น ลุ่ม
พื้น (โกรธ) เป็น ผุ่น สระเออ ก.ท. เป็น อุ คำดีมีในคำ เปิด เป็น ปี๊ด

เสียงไอ ที่เราบันทึกด้วยไม้้วนตรงกับเสียง อา+อี = เออ-อ ในไทใหญ่และภาษาในเครือไทใหญ่
คำดีที่ออกเสียงเช่นเดียวกัน เช่น ใจ เป็น เจ้อ-อ ไกล เป็น เก้อ-อ โย เป็น เย้อ-อ ให้ เป็น เห้อ-อ มีบางคำที่เรา
ใช้ไม้ลัยเช่น เห้อ-อ = ไร่ หมายถึงนาแปลงเล็ก ๆ และบางคำที่ไม่มีใช้ในภาษา ก.ท.ได้แก่ เก้อ-อ หมายถึง
ว่า ชื่น

เสียงสระพยัญชนะเทียบไทใหญ่

อันที่จริงภาษาคำดีก็นับได้ว่าเป็นภาษาในเครือภาษาไทใหญ่ แต่กระนั้นก็ยังมีส่วนที่แตกต่างกันไป
ชาวไทใหญ่บอกว่า ฟังคนพูดภาษาคำดีก็รู้ว่าเป็นภาษาคำดี แต่เอาเอียง (=เอาอย่าง) ไม่ได้ เพราะเสียงแปลก
ไป วิธีพูดก็แปลก คำบางคำก็ยังใช้ต่างกันไปอีก และคำที่ใช้ต่างกันนั้น หรือแม้เสียงบางเสียงที่ต่างกันนั้นไปคล้าย
กับภาษาพม่าก็มี จนน่าคิดว่าแต่ดั้งเดิมก่อนจะแยกย้ายกันไปอยู่คนละทิศคนละทาง ชาวลำดีกับพม่าคงอยู่ในที่ใกล้เคียง
กันจนใช้คำร่วมกัน ซึ่งต่างกับที่ใช้ในภาษาไทใหญ่ ส่วนภาษาไทใหญ่บางที่ก็ออกเสียงอย่างเดียวกับภาษา
กรุงเทพฯ ดังเรื่องสระเดียวที่ภาษาคำดีออกเสียงเป็นเสียงสระผสม แต่ภาษาไทใหญ่คงออกเสียงเป็นเสียงสระ
เดียวเช่นเดียวกับภาษากรุงเทพฯ ดังกล่าวไว้ข้างต้น ได้แก่

เคร่ง คำดีใช้ เชียง ไทใหญ่ใช้ เคง แข่ง คำดีใช้ เคียง ไทใหญ่ใช้ เแข่ง แ้ว คำดีใช้ เฝี้ยว ไทใหญ่
ใช้ เฝัว หมายถึง ทำให้หมดจด เกลี้ยงเกลา หรือจัดให้เรียบร้อย แทน คำดีใช้ เตียน ไทใหญ่มี แต้ญ (ที่ว่า
ไว้ข้างต้นว่าไม่มี คำนี้จึงไม่ตรงนัก) แต่ใช้แต่ญหนึ่ คือใช้หนึ่ และ แต้ญต๊อบ คือแก้เผ็ด เงิน คำดีใช้ เงื่อน
ไทใหญ่ใช้ จ๊น เชิง คำดีใช้ เจื่อง ไทใหญ่ใช้ เจิ้ง

ยังมีคำอื่น ๆ ที่ไม่ใช้ในภาษากรุงเทพฯ และภาษาทั้งสองใช้ต่างกันทำนองนี้ ได้แก่ กั้น (มากมาย)
ในไทใหญ่เป็น เกื่อน ในคำดี ก็้ม (มั่นคง) เป็น เก้อม เล้ง (ช่อน) เป็น เซื่อง ต้ม (โง่) เป็น เต้อม ตึง (ที่น้ำนิ่งและ
ลึก) เป็น เตื่อง ก็้ม มักใช้กับ เจ้ง (แน่น) เจ้ง คำดีใช้ เคื่อง เต้ง (แข่ง บนบาน) เป็น เตื่อง เถิม (คิด) เป็น
เท้อม เต็น (เกา) เป็น เตื่อน เป้ง (แบบอย่าง) เป็น เปื่อง

ที่เป็นคำใช้ตรงกับภาษาพม่า แต่คำที่ออกเสียงต่างไปบ้างก็มี เช่น อี๊ว (ตะโกน) ในภาษาพม่าเป็น
เอี้ยว ในคำดี หลิ่น (คุ้นกัน) เป็น เลื่อน ในคำดี

ส่วนคำที่ต่างก็ใช้สระเดียวกันก็มีที่ใช้ต่างกันระหว่างภาษาไทใหญ่กับคำดี และภาษาไทใหญ่ใช้ตรงกับ
ภาษากรุงเทพฯ โดยมาก ดังนี้

สระเสียงสั้นยาว ภาษาคำต้อออกเสียงเป็นเสียงสั้นและภาษาไทยใหญ่เป็นเสียงยาวก็มี ได้แก่ รัก คำต้อใช้ หาก อะจ้อ (=ทำลายชื่อเสียง มักใช้ อะจ้อขายเสง) คำต้อใช้ ข่าจ้อ แต่ที่เสียงยาวภาษาไทยใหญ่เป็นเสียงสั้นคำต้อมี เช่น ล่าด (พูด) เป็น หลัด ในคำต้อ ก่าว (กล่าว พูด บ่น) คำต้อใช้ เก้า

คำที่มีเสียง แอ และ ออ ในภาษาไทยใหญ่ซึ่งตรงกับภาษากrungเทพย ภาษาคำต้อออกเสียงเป็น เอ และ โอ เช่น แม่ เป็น หม่ แก่ เป็น เก้ แก่ เป็น เก้ ป้อ (พ่อ) เป็น โป่ ป้อ (พ่อ) เป็น โป่ ตัวต่อ เป็น โต ส่วนคำที่ไม่มีใช้ในภาษากrungเทพยและต่างกันทำนองนี้ก็มีอีกคือ ก้อ (=คน ใช้ในลักษณะนาม) เป็น โก่ หมอ (รู้ชำนาญ) เป็น ม้อ ห้อ (ใส่) เป็น โห่

คำที่มีเสียง อุ อุ ในภาษาไทยใหญ่เช่นเดียวกับภาษากrungเทพย แต่ออกเสียง โอะ โอ ในภาษาคำต้อเช่น ยุง เป็น หยง กุ้ง เป็น กิ่ง ลูก (ลูก) เป็น หลก คำที่ไม่มีใช้ในภาษากrungเทพยได้แก่ ชุก (ล้างอย่างล้างหน้าล้างตัว) เป็น สก

คำที่มีเสียง อี อี ในภาษาไทยใหญ่เช่นเดียวกับภาษากrungเทพย เป็นเสียง เอ ในคำต้อ เช่น หมิน หรือ หวิน (=บิน เสียงต่างกันตามถิ่น) เป็น เม่น อิ๊ก (=อีก) เป็น เอ็ก หรือที่กลับกันคือ เอะ เอ ในไทใหญ่เป็น อี ในคำต้อ เช่น เม็ด (เม็ด) เป็น หมิด เน็ด (เป็นเหน็บ) เป็น นิด เห็น (อีเห็น) เป็น อัน เป็ (อย่า) หรือ หย่าเป็ (=อย่าไป) คำต้อใช้ ปี้ หรือ ๊ปี้ เช่น เป้เฮ็ด หย่าเป้เฮ็ด (อย่าทำ อย่าไปทำ) = ปี้เฮ็ด ๊ปี้เฮ็ด

เสียง อี อี ในไทใหญ่เช่นเดียวกับภาษากrungเทพย เป็นเสียง แอ ในคำต้อมี เช่น ปิว (ปลิว) เป็น แป่ว (เช่นเดียวกับฟ้าแก่) เสียง เอ ภาษาไทใหญ่ตรงกับ แอ คำต้อมี เช่น เนียบ (เหน็บ) เป็น เนียบ หรือกลับกัน เสียง แอ ไทใหญ่ตรงกับ เอ คำต้อมี เช่น แหมบ (เหน็บอย่างเหน็บชายมุ้ง) คำต้อใช้ เนียบ เสียง เอ ไทใหญ่กับกรungเทพยตรงกับ อี คำต้อมี เช่น เต็ม เป็น เจ้ม (ไทใหญ่) และ จั้ม (คำต้อ) ดิด เป็น เด็ด (ไทใหญ่) และ นิด (คำต้อ)

คำที่มีเสียง อี อี ในภาษาไทยใหญ่ออกเสียงเป็น โอะ ในคำต้อเช่น มีด (ค้อนเคียว) ในไทใหญ่ (ไม่มีใช้ในภาษากrungเทพย) เป็น หมด ในภาษาคำต้อ คำต้อใช้หมายความว่า ดิดอย่างดิดเหล้าดิดยาก็ได้ ดังเช่น หมดเหล้าหมดหย่าหัง (ดิดเหล้าดิดยาฝิ่น) ที่ออกเสียงเป็น อุ ก็มี เช่น สิบ (สิบต่อมาเป็นลำดับ) เป็น สิบ ลั้ม (ลิ้ม) เป็น ลุ่ม ลิ่น (ลิ้น) เป็น หลิน มั่นตา (ลิ้มตา) เป็น มุ่นตา

ส่วนพยัญชนะ ภาษาคำต้อและไทใหญ่ใช้ตรงกันโดยมาก แต่ก็ต่างกับภาษากrungเทพย คือ

เสียง ค ข ท พ เป็น ก จ ต ป เช่น เคี้ยว เป็น เก่ว (ไทใหญ่) และ เกี้ยว (คำต้อ) คำ เป็น ก่า (ท.ญ.) กะ (คำต้อ) คาบ เป็น ก้าบ (ท.ญ.) และ กาบ (คำต้อ) ผู้ชาย เป็น จ้าย (ท.ญ.) และ จ้าย (คำต้อ) ช้าง เป็น จ้าง (ท.ญ.) และ จ้าง (คำต้อ) ชี เป็น จี้ (ท.ญ.) และ จี้ (คำต้อ) ที่ เป็น ตี้ (ท.ญ.) ตี (คำต้อ) ท้อง เป็น ต้อง (ท.ญ.) และต้อง (คำต้อ) พัน เป็น ปั้น (ท.ญ.) โปน (คำต้อ) พี่ เป็น ปี้ (ท.ญ.) และปี้ (คำต้อ) พุง เป็น ปัง (ท.ญ.) และปึง (คำต้อ)

ส่วนที่ไม่เป็นไปตามนี้ก็มี คือ จ เป็น จ เช่น จิว เป็น เจิว (ท.ญ.) และ เจี้ยว (คำต้อ) ข เป็น ส คำต้อเช่น ใช้ เป็น จ้าย (ท.ญ.) และสาย (คำต้อ) ถ เป็น ต เช่น ถะ เป็น ต๊ะ (ทั้งสองภาษา) และ ค ภาษากrungเทพยคงออกเสียงเป็น ค ในภาษาทั้งสองก็มี คือ คำ เป็น คำ คิน เป็น คิ่น และ คิ่น คราง เป็น ค้าง และ ค้าง ท คงออกเสียง ท เช่น ทำ (คอย) เป็น ทำ และ ถา ค เป็น จ ก็มี เช่น เค้ม เป็น เจ้ม (ท.ญ.) และ จั้ม (คำต้อ) ดังกล่าวข้างต้น

เสียง ง เป็น ห อ เช่น หงอน เป็น หอน (ท.ญ.) และฮ้อน (คำต๋) หงาย เป็น หาย (ท.ญ. คำ ใจหาย ใจคว่ำ หาย น่าจะเป็นคำเดียวกับ หงาย) ฮ้าย (คำต๋) แหงน เป็น แหน (ท.ญ.) แฮ้น (คำต๋) เหงือก เป็น เท็ก (ท.ญ.) และเอือก (คำต๋) หงอก เป็น หอก (ท.ญ.) และ ฮ็อก (คำต๋)

เสียง ค เป็น ห อ ก็มี เช่น แคบ เป็น เอ็บ (คำต๋) ไทใหญ่ใช้ กิด เช่น ชินกิด (ชันแคบ) ต้างกิด (หนทางแคบ)

เสียง บ เป็น ม ในภาษาคำต๋และเป็น ม หรือ ว ในไทใหญ่ แล้วแต่ถิ่น ถ้าเป็นภาษาไทใหญ่ในรัฐชานใต้ ออกเสียง บ เป็น ว ในรัฐชานเหนือออกเสียงเป็น ม เช่น บ้าน เป็น ม่าน หรือ ว่าน (ท.ญ.) และ หมาน (คำต๋) บอด เป็นหมอดหรือหวิด (ท.ญ.) ม้อด (คำต๋) บ่ม เป็น หม่ม (ท.ญ.) และ ม้ม (คำต๋)

เสียง ด เป็น ล ในไทใหญ่ และ น ในคำต๋เช่นเดียวกับภาษาพม่า เช่น ดำ เป็น หล่า (ท.ญ.) น้า (คำต๋) แดง เป็น แหลง (ท.ญ.) และ แ่นัง (คำต๋) ดิด เป็น เล็ก (ท.ญ.) และ นิด (คำต๋) เดียว เป็น เหลว (ท.ญ.) และ เหนี่ยว (คำต๋) ที่กลับกันก็มีคือคำต๋ใช้ ล คือ กระดัง เป็น หลง (ล่ง ท.ญ.) ดำม เป็น หล่า และ คำไทใหญ่ใช้ น ก็มีในคำที่ภาษากรุงเทพฯเป็น ด คือ ดิด เป็น เล็ด ก็มี เน็ด ก็มี

เสียง ฟ เป็น พ ทั้งสองภาษาเช่น ฟาด เป็น พัด (ท.ญ.) และ ผัด (คำต๋) แฟบ เป็น แพบ (ท.ญ.) และ ผาบ (คำต๋) ฟัน เป็น พัน (ท.ญ.) และผัน (คำต๋)

เสียง ถ เป็น น ในคำต๋ หรือ น ภาษากรุงเทพฯเป็น ล ในคำต๋ก็มีเช่น เลือด เป็น เหนือด คำต๋ (เลือด ท.ญ.) นำ เป็น ถ่า หนี เป็น ถี้

เสียง ถ เป็น ม ในคำต๋และไทใหญ่ เช่น ลิ่น เป็น มิ่น (ท.ญ.) หมุ่น (คำต๋) แลบ เป็น แม่บ (ท.ญ.) และ หมวบ (คำต๋) ลิ้มตา เป็น มิ่นต้า (ท.ญ.) และ มุ่นต้า (คำต๋)

เสียง น เป็น ม ในคำต๋ เช่น นวม เป็น โม่ม

เสียง ว เป็น ม ในคำต๋ เช่น แวบ ในคำต๋เป็น หมวบ (อย่างแสงหึ่งห้อย) วาบ เป็น หมาบ มักใช้คู่กันเป็น หมวบหมาบ อย่างแสงหึ่งห้อย

เสียง ว เป็น ป ทั้งสองภาษาคือ ไหว เป็น ป้าย (ท.ญ.) และป้าย (คำต๋)

เสียง ร เป็น ห อ ทั้งสองภาษาเช่น แรก เป็น แอ็ก (ท.ญ.) และ แหก (คำต๋) เรือง เป็น เอ็ง (ท.ญ.) และ อิ่ง (คำต๋) เรือกสวน เป็น เอ็กโสน (ท.ญ.) และ เทือกโซ้น (คำต๋) รัน เป็น อิ่น (ท.ญ.) และหิน (คำต๋) ร่าน (แมลง) เป็น อ่าน (ท.ญ.) และ ห่าน (คำต๋) ที่ออกเสียงเป็น ล ก็มี เช่น รong (อย่างเบาะรอนัง) เป็น หลong (ท.ญ.) และล่อง (คำต๋) ถ้าวongเวลายกขึ้นเรียก หong)

เสียง ห อ เป็น ข ค ทั้งสองภาษา คือ แห เป็น แข (ท.ญ.) เค้ (คำต๋) หึ่งห้อย เป็น แม้งคั้ง (ท.ญ.) และ แม้งคั้ง (คำต๋) หึ่ง เป็น เข่ง (ท.ญ.) และ เขียง (คำต๋) หา เป็น ขา (ท.ญ.) และ ค้า (คำต๋) คำ หนทาง ภาษาคำต๋ใช้ คันด้าง

เสียง ส เป็น ต หรือ ถ เช่น ส่อง เป็น ถ่อง (ท.ญ.) และ ฅ้อง (คำต๋) เสียง ส เป็น จ ก็มีเช่น สอดไฟ คือใส่ไฟ เป็น จอดไฟ (ท.ญ.) และจ้อดไฟ (คำต๋)

เสียงควบ ร ล ว หายไปหรือกลายเป็นเสียงอื่น

ถึงแม้จะกำหนดกันในหม่อนักภาษาว่า ภาษาคำโดดอย่างภาษาไทยไม่มีเสียงพยัญชนะควบกล้ำ แต่ก็ปรากฏว่าคำภาษาไทยมีอยู่หลายต่อหลายคำที่มีพยัญชนะควบกล้ำ แต่ภาษาถิ่นอื่น ๆ เสียงควบกล้ำมักจะหายไป หรือมีจะนั้นก็กลายเป็นลักษณะอื่น ภาษาคำติดกับภาษาไทยใหญ่ก็เช่นเดียวกัน อาจเทียบได้ดังนี้

คำที่มี ย ควบ เสียง ย หายไปได้แก่คำ **เขย่า** คำที่ใช้ **เค้า** ไทใหญ่ใช้ **เข่า** (พม่าก็ใช้ **เค้า**) คำนี้น่าสังเกตว่าภาษาจีนกลางมีคำ **เหยา** หมายถึง **เขย่า เค้า** หรือ **เข่า** กับ **เหยา** จะสัมพันธ์กันหรืออย่างไรจึงได้กลายเป็น **เขย่า** ในภาษากรุงเทพฯ

คำที่มี ร ควบ เสียง ร หายไปได้แก่คำ กราย เป็น **ก่าย** (คำตี้) **ก่าย** (ท.ญ.) เครือ เป็น **เคือ** (คำตี้) **เคือ** (ท.ญ.) คราง เป็น **คั่ง** (คำตี้) **คั่ง** (ท.ญ.) เครื่อง เป็น **เชื่อง** (คำตี้) **เค็ง** (ท.ญ.) คำนี้มี **เชื่องเค้า** คือ เครื่องเครา พร้อม เป็น **ผ่อม** (คำตี้) **พ่อม** (ท.ญ.) กระพริบ เป็น **ผิบตำ** (คำตี้) **แพบตำ** (ท.ญ.)

คำที่มี ล ควบเสียง ล หายไป ได้แก่คำ กลั่นใจ เป็น **กันเจ้อ-อ** (คำตี้) **กันเจ้อ-อ** (ท.ญ.) แกลบ เป็น **แก็บ** (คำตี้) **แกบ** (ท.ญ.) กลิ้ง และ กลิ้งเกลือก เป็น **กั้ง** และ **กั้งเกือก** (คำตี้) **กั้ง** และ **กั้งเกิก** (ท.ญ.) คลอน เป็น **ค่อน** (คำตี้) **ค้อน** (ท.ญ.) ปลง เป็น **ป้ง** (คำตี้) **ป้ง** (ท.ญ.) ปลิด เป็น **ปัด** และ **ปลด** เป็น **ปัด** (ทั้งสองภาษา) ปลิ้น เป็น **ปิ่น** (คำตี้) **ปิ่น** (ท.ญ.) หมายถึง พลิก หรือกลับอย่างกลับตะเข็บเสื้อ ปล่อน เป็น **ป้อน** (คำตี้) **ป้อน** (ท.ญ.) เขาหมายว่าแกะ อย่างแกะเมล็ดข้าวโพด แม้ใช้ปากแทะก็ใช้คำนี้ได้

คำที่มี ว ควบ เสียง ว หายไปในภาษาคำตี้ แต่ภาษาไทยใหญ่ยังคงมี ว ควบในคำบางคำ เช่น กวาง เป็น **ก่าง** (คำตี้) **กว้าง** (ท.ญ.) ขวาน เป็น **ขาน** (คำตี้) และ **ขวาน** หรือ **กว้าน** (ท.ญ.) ความเป็น **ค้ำม** (คำตี้) **กว้าม** (ท.ญ.) ควาย เป็น **ค้าย** (คำตี้) **คว้าย** (ท.ญ.) คำภาษาไทยใหญ่ที่ไม่มีใช้ในภาษากรุงเทพฯ คำตี้ก็ไม่ออกเสียง ว เช่น (ท.ญ.) **กวั้ง** (ง) เป็น **กั้ง** (คำตี้) และคำที่คำตี้ใช้เช่นเดียวกับภาษากรุงเทพฯ แต่ไทใหญ่ไม่มีก็มี ได้แก่ **ข้าง** คำตี้ใช้ **ค้าง**

แต่ที่ ร ควบคงไว้ก็มีในคำตี้และไทใหญ่ เช่น **ปรือ** = **ปรือ** **เม่นปรือ** คือ บินปรือ ไทใหญ่ใช้ **ปร้าว**

แต่ที่พยัญชนะต้นหายไปคงเหลือแต่ ล ควบก็มี คือ **คลุม** เป็น **โหลม** มีลักษณะเป็นคลุ่มมิด **จ้ามะโหลม** คือคลุ่มไม่มิด แต่ถ้าเป็น **กุ่ม** ที่น่าจะเป็นคำเดียวกับ **คลุม** ด้วยหมายได้เพียงบังไว้ เกลียว เป็น **เลี้ยว** (หมายความว่าบิดเป็นเกลียวอย่างในคำสร้อยเหลียวหลัง ของไทย)

ส่วนที่ ร ล ว เปลี่ยนแปลงเป็นเสียงอื่น คือ

คำที่มี ร ควบกับพยัญชนะเสียงเบาเป็น **กร** **คร** เป็นต้น เสียงจะกลายเป็นพยัญชนะเสียงหนักในภาษาคำตี้ คือ **ข** **ค** ได้แก่ **นอน** **กรน** เป็น **นอนข่น** **เกรียม** เป็น **แخم** **กรอบ** เป็น **แขบ** **มะเขือเปราะ** ก็เรียก **มักเคือแขบ** **คราบ** เป็น **خاب** อย่างนมที่ขึ้นเป็นฝ้า

คำที่มี ว ควบบางที่สระเปลี่ยนทำให้เสียง ว หายไปโดยปริยายก็มีเช่น ขวัญ เป็น ค้อน (ท.ญ.) คงเป็น ขวัน) ไชว เป็น ข้อย (ท.ญ. ขว้าย) ไชว เป็น ค้อย ควัน เป็น ค้อน (ท.ญ. เป็น กร้าน ก้อนหรือ กั้น ก็มี) คว่า เป็น ขอม หรือ ข่อม (ท.ญ. คว่า หรือ ค่อม ก็มี) เพราะฉะนั้นเห็นได้ว่า ถ้าผู้ใดออกเสียง ควบกล้ำไม่ได้ เสียงก็กลายเป็นเสียงสระ ออ ไปเช่นเดียวกับภาษาคำตี้

มีแปลกอยู่ที่ คอ กับ คร เป็น ง ดังคำ คล้าย เป็น หง่าย (ท.ญ. เป็น ง้าย) คราว เป็น เหงา ขาว คราวเป็น ตำเหงา (ท.ญ. เป็น ขำง้าว)

คำที่มี ร ควบในภาษากรุงเทพฯ แล้วเสียงแยกกันเป็น ๒ พยางค์ในภาษาคำตี้ก็มี ได้แก่คำ ไคร คำตี้ใช้ พระไถ่ คำ ไคร น่าจะมาจากคำ คนไร คือ คนใด คนไหน ภาษาไทใหญ่และถิ่นอื่น ๆ ใช้ เผอ-อ แต่บางคนออกเสียง ผะเหลอ-อ ก็มี ผะ คงร่อนเสียงจาก ผู้ และ เหลอ-อ ก็คือคำ ไค คำ พระไถ่ ก็คงเป็นคำเดียวกับ ผะเหลอ-อ แต่คำที่ออกเสียง เออ-อ ในคำนี้เป็น ไอ เช่นเดียวกับคนกรุงเทพฯหรือชาวไทยใหญ่บางถิ่นในปัจจุบัน (เราจึงใช้ไม้ ม้วนบันทึกไว้ คงจะเพื่อให้เป็นที่สังเกตว่าเดิมเคยออกเสียงต่างกับ ไอ ไม้มลาย)

คำกร่อนเสียง

การที่เสียงกร่อนไปในคำบางคำดัง พระ ข้างต้น ยังมีในภาษาคำตี้ก็อีกหลายคำ เช่น นะกันซี่ หมายถึง เหมือนกันแหละ กร่อนเสียงจาก หนึ่งกันซี่ (น คำตี้ในคำนี้ตรงกับ ด ของเรา หนึ่ง ก็คือ ดัง ภาษาพม่าออกเสียง เป็น อี เป็น นึ่ง ซึ่งก็คงตรงกับคำ หนึ่ง ใน ประหนึ่ง ของเรา) กะมื่อ ๆ คือทุกวัน ๆ ก็คงกร่อนจาก กู (ทุก) มื่อ (=มื่อ คือวัน) ปะหนี คือเป็นหนี (จาก เป้นหนี) คำตอบรับของเขาที่ข้าพเจ้าฟังในตอนแรกได้ยินว่า เจ้า ก็คิดว่าเป็นคำเดียวกับคำ เจ้า ที่เขาออกเสียง เจ้า ก็อดคิดไม่ได้ว่าแปลกดีที่คนคำตี้ตอบรับว่า เจ้า ในเมื่อชาวไทยใหญ่ออกเสียง ข้า และ ข้าอ เมื่อต้องการให้สุภาพ ส่วนภาษาพม่าแก้ไขว่า เจ้อ-อ³ ต๊ะ³ ข้า³ คือ ไซ่ตะ ไซ่ครับ (=ไซ่ตะข้า) แต่เมื่อฟังเขาให้ถนัดปรากฏว่าเสียงไม่ใช่ เจ้า แต่เป็นการรวบเสียงจาก เจ้อ-อ³ คือไซ่อยู่ หมายถึง ไซ่แล้ว พุดเร็ว ๆ เสียงกลายเป็น เจ้า แต่ก็ไม่เหมือน เจ้า ที่แปลว่าเจ้าที่เดียวนัก

คำ หมกกันหนา ที่เขาหมายถึง เวลาข้างหน้า หรือกาลอนาคตกนั้น หมก ที่จริงคือคำ มะฮุก (=เมื่ออยู่ หรือเมื่อพุดหรือพุดนี้) ออกเสียงเร็ว ๆ เสียงรวบกลายเป็น หมก คำ มะฮุก หมายถึงทั้งพุดนี้และเวลาข้างหน้า ตรงข้ามกับ มะง่า คือ เมื่อวาน หรือ เวลาที่ล่วงไป เวลาที่ผ่านมาไปแล้ว เพราะฉะนั้นจะใช้ กันหนา (=ข้างหน้า) เป็น หมกกันหนา หรือไม่ใช่ ก็หมายได้เช่นเดียวกัน คำ มะง่ากันลั้ง ก็ทำนองเดียวกัน ถึงไม่ใช่ กันลั้ง ก็หมายความว่าเวลาอดีตที่ล่วงมาแล้ว

คำ กียัง ที่หมายถึง อะไร ก็ออกเสียงเป็น กะยัง ได้ในภาษาคำตี้คำที่หมายถึง อะไร ภาษาไทใหญ่ ใช้ ก้าสัง พ่าแกใช้ กะสัง แต่ชาวไทยใหญ่บางคนพุดเป็น อีสัง อีสังแน่ คืออะไรนะ บางทีพุด อีสังอีสัง เมื่อหมายถึง อะไร ๆ ที่เป็นคำบอกความไม่จำเพาะ คือ อะไรที่ไม่ได้จำกัดหรือระบุลงไป ไม่ใช่คำถาม เช่น ล่าดออีสัง อีสัง อ่าฮุดอม อกพุดอะไร ๆ ฟังไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ แต่ถ้าพุดอย่างตามสบาย บางคนพุด อีสัง เป็น อีฮยัง ก็มี ตรงกับคำที่ใช้ในภาษาเหนือและภาษาอีสาน และตรงกับคำ กะยัง ของภาษาคำตี้ด้วย คำ กะซัง ก็มีใช้ในภาษาคำตี้

คำมีอุปสรรค

คำภาษาคำดีที่มีสองพยางค์และพยางค์หน้าหรือบางทีก็ทั้งสองพยางค์ไม่มีความหมายในภาษา พยางค์หน้ามีลักษณะคล้ายอุปสรรค ซึ่งก็กำหนดไม่ได้ว่าร่อนเสียงมาจากคำอื่นใดบ้างหรือไม่ก็มี คำเหล่านี้บางคำมีใช้ตรงกันทั้งไทใหญ่และพม่า แต่บางคำก็ตรงกันเฉพาะพม่าแต่มีหลายคำที่มีใช้แต่เฉพาะภาษาคำดี ได้แก่

ชะกิด คือ สะกด หมายถึงกลั่นใจแข็งใจอย่างพยายามยกของหนัก ๆ หรือทำงานยาก ๆ ให้ถึงที่สุด

ชะมัด คือ เคย ใช้กับ **มะฮ้อน** (ไม่เคย) มักใช้คู่กันเป็น **ชะมัด มะฮ้อน** หมายถึงไม่เคย

สะลัด เป็นอาการล้มหรือลื่นไถลไปข้างหน้า ดังใช้ **หมุ่นสะลัด** หรือ **หล่มสะลัด** คือลื่นหรือล้มไถลไปข้างหน้า

สะหลอด เป็นอาการลื่นไถล ลงใช้ **หมุ่นสะหลอด** หรือหลุดหลอดลงไปอย่างเข้มนลุดร่องก็ใช้ได้ ใช้ว่า **หลอดสะหลอด** ภาษาไทใหญ่ก็มีคำนี้แต่เขียนด้วยอักษร ร แต่เสียงที่ออกกันจริง ๆ นั้นเป็นเสียง ล และยังมีคำ **ชะแอ่ด** ที่แผลงไปข้าง ๆ กับ **ชะล่อ** ที่กลิ้งตก

ชะลุด คือ สะดุด ภาษาไทใหญ่ออกเสียง **ชะลิด** หรือ **ชีลิด** คำอธิบายว่าใช้คำนี้เมื่อ **ตีนผางมกอิน** **หล่มโล่ง** คือ ตีนเตะก้อนหินล้มลง

สะอ้อ หมายถึง เรอ ภาษาไทใหญ่ใช้ **เอ้อ** และพม่าใช้ **เอือ**

จิหม่อม คือ ขม่อม ภาษาไทใหญ่ใช้ **จีหม่อม** หรือ **ชะหม่อม** พม่าใช้ **ชะหม่อม**

จิแม่บ คือ ขมับ ภาษาไทใหญ่ใช้ได้ทั้ง **จิแม่บ** หรือ **จิแแม่บ** พม่าใช้ **ชะแม่บ**

ปะร๊าด (บันทึกด้วย ร ในภาษาคำดี แต่เสียงจริง ๆ เป็นเสียง ล) คือพลาด ใช้กับล้ม เป็น **หล่มปะร๊าด** คือ ล้มพลาด เพราะลื่นไถใหญ่ก็ใช้ **ปะร๊าด** หรือ **ปะหลาด** หรือ **ป๊าร๊าด**

ปะรุบ (คำนี้ก็เช่นเดียวกันคือเขียน ร แต่ออกเสียง ล) หมายถึงล้มคว่ำใช้ขยายคำ **หล่ม** เป็น **หล่มปะรุบ**

ปะหลัก ใช้ขยายคำ **ลุ่ม** (=ลิม) เป็น **ลุ่มปะหลัก** คือลิมสนิท

กะลือกโฮ้ คือ กะโหลกหัว เช่นเดียวกับ **ก๊อกหัว** (ก๊อกคือถ้วยอย่างถ้วยน้ำ น่าจะตรงกับคำ **จอก**)

กะหลอก คำขยายคำ **อิน** (=กลิน) เป็น **อินกะหลอก** คือกลินอย่างขยักไว้ให้กลัวคอ

ก๊ะต้อน หมายถึง โยกตัวไปมาเพื่อให้ลูกอ่อนที่ปะหลังไว้ (ที่ใช้ผ้าผูกไว้กับหลัง) หลับ

กะต้อนจำ หมายถึง แสนงอน **จำ** แปลว่าโกรธ ใช้เต็ม ๆ ว่า **เช่อ-อจำ**

ก๊ะตอก หมายถึง เขย่า อย่างเขย่าน้ำในขวด **เก้า** หมายถึงเขย่าสั่นกระดิ่งระฆัง

คำดังกล่าวข้างต้นนี้ไม่อาจแยกพยางค์แต่ละพยางค์ได้เพราะไม่มีความหมาย จึงมีปัญหาว่าภาษาคำดีได้คำเหล่านี้มาอย่างไร สร้างขึ้นเอง (เฉพาะคำที่ใช้ตรงกันหลายภาษา) หรือยืมมาจากภาษาใด

คำมากพยางค์

ภาษาคำที่ยังมีคำอีกเป็นอันมากที่มีลักษณะเหมือนคำมากพยางค์ เพราะแต่ละพยางค์ไม่มีความหมายแยกใช้ไม่ได้ ที่นำมาสร้างเป็นคำขึ้นโดยมากมักสร้างตามแบบคำซ้อนที่มีเสียงเข้ากันได้ ทำให้ออกเสียงได้ง่ายฟังไพเราะ ใช้เป็นคำขยายแทบทั้งสิ้น ฟังเหมือนเป็นภาษาวรรณคดี ซึ่งบางทีก็กำหนดความหมายตามความแวดล้อม ไม่อาจรู้ได้ชัดว่า คำนั้น ๆ หมายความว่าอย่างไรแน่ ดังต่อไปนี้คือ

คำซ้อน

อ้อยหม้อย หมายถึง เป็นทุกข้ออธิบายว่า **หนามะเปี้ยว** คือหน้าไม่สบาย อันเป็นลักษณะที่ควรใช้คำนี้ได้

อุ้มตุ้ม เป็นคำขยายคำ **เสา** (=เสา) อย่าง **ผาเสาอุ้มตุ้ม** คือ ฟ้าเสาหรือฟ้าคร่อมมีตุ้ม เช่นเดียวกับฟ้าฝน คือฟ้าเป็นน้ำด้วยฝนตั้งเค้า

ต้อนจ้อน เป็นคำขยายคำ **นุ้ม** (=หนุ่ม ซึ่งใช้ได้ทั้งหญิงและชาย) เป็น **นุ้มต้อนจ้อน** คือหนุ่มพ้อหรือสาวพริ้ง ส่วนคำขยายคำ **เถา** (=เฒ่า) ใช้ **เถาโถโย**

จ้อยก้อย หมายถึง ไม่รู้จักความสำคัญ เช่น **เฮ็ดจ้อยก้อย** คือทำอะไรไม่เอาใจใส่ ไม่รู้จักความสำคัญ

โค้มถ่าม เป็นคำขยายคำ **ต่าย** (=ตาย) เป็น **ต่ายโค้มถ่าม** คือตายเป็นจำนวนมากมาย ขยายคำ **ตัก** (=ตก) เป็น **ตักโค้มถ่าม** อย่างฝนก็ได้ จึงดูเหมือนกับคำโครมครามในภาษากrungเทพฯ **ผาหลังโค้มถ่าม** คือฟ้าดังโครมคราม หมายถึง **ฟ้าผาดังโครมคราม** ก็ใช้ได้

อ็อกลือก คงเทียบเท่ากับขลุกลิงดังน้ำที่กลิ้งเกลี่ยอย่างน้ำแกงขลุกลิง

ผือดเผ็ด เป็นคำขยาย **หยง** (ยุ่ง) เป็น **หยงผือดเผ็ด** คือยุ่งเฉพาะที่ตัวเอง

สานป้าน หมายถึง ดึงม ไม่มีอะไรปน

ที่ใช้เป็นคำนามหรือคำกริยาก็มีคือ **อ็อกแอ็ก** หมายถึง มั่นสมอง (ใช้เช่นเดียวกันทั้งภาษาไทยใหญ่และพม่า) **ต้องตะ** หมายถึง ปรารถนา **ปู้ซู่** หมายถึง ช่วย

คำซ้อนสี่พยางค์

ยังมีคำที่มีสี่พยางค์เป็นลักษณะคำซ้อนสองคู่ที่แต่ละคู่มีพยางค์หน้าเหมือนอุปสรรค โดยมากใช้เป็นคำขยายเช่นเดียวกัน ได้แก่คำ

กะตึกกะต้าง หมายถึง ทะลึ่ง ตึงตึง จะลุกจะนั่งพรวดพราด ไม่มีสติ ไม่ระมัดระวัง

กะตึบกะตึ่ หรือ **กะตึบกะตึบ** หมายถึง เพิ่งทำเสร็จไปหยก ๆ

กะลั้งกะเล้า หมายถึง ปลิ้นปล้อน

มะลุมมะลับ หรือ **มะลุ่มมะหล่า** หมายถึง ชุ่ย ๆ หวัด ๆ ไม่ทำให้ดี ๆ

มะลุ่มมะลั่ง หมายถึง ใจไม่สงบวุ่นวาย ทำอะไรผลุบผลับ เปื่อ ๆ แต่ไม่ใช่ใจ

แต่บางคำพยางค์หน้ามีความหมายก็มี เช่น **ปะเจ้อ-อปะโล่** คือพาใจพาคอ หมายถึง สนใจทำ ทำสิ่งใดทำอย่างดี ๆ (ปะ = พา ภาษาไทใหญ่ใช้ ป้า)

คำซ้อนเพื่อความหมาย

คำที่ต่างก็มีความหมายคล้ายกันมาซ้อนกันเข้าในลักษณะคำซ้อนที่มีความหมายก็มี ได้แก่

สื่อนั้น คือชื่อตรง อธิบายว่า มะเผ็ดมะลัก คือไม่พูดปิดไม่ลักไม่ขโมย

เก้อ-อท้าย คือใกล้กราย หมายถึงกรายเข้ามาใกล้

โหงหัง หมายถึง มั่งมีศรีสุข ภาษาไทใหญ่ใช้ โหงฮ้าง คำ โหง หมายถึงมีชื่อเสียง ชื่อเสียงแผ่ไปไกล (คำนี้อาจมาจาก หง ภาษาจีนกลางที่แปลว่า แดง และหมายโดยปริยายว่าขึ้นสูงส่ง หง ถือเป็นเครื่องหมายแห่ง โชคดีด้วย แต่คำ ห้าง หรือ ฮ้าง ความหมายไม่ปรากฏและไม่มีที่ใช้แต่ลำพอง คำนี้ยังมีคำ สำเห่า ที่หมายความว่า สวายนายินดี ไทใหญ่มีคำ ซ่า ใช้คู่กับ โหง เป็น ซ่าโหง (คำนี้ใช้ ซ่าฮ้อง หมายถึงแพร่สะพัดรู้กันทั่ว) หมายถึงมีชื่อเสียงเช่นเดียวกัน ซ่า น่าจะเป็นคำเดียวกับ ซ่า และ เห่า พ้องคล้ายกับภาษาจีนกลางที่หมายความว่า ดี)

เต้นกำ หรือ แวญกำ หรือ โด้งกำ คือกระโดดโลดเต้น จากคำ เต้น (=เต้น) แวญ (แหวญ) ภาษาไทใหญ่ หมายถึง กระโดด (โด้ง (=โด้ง) ไทใหญ่ หมายถึง กระดุกกระดิก เคลื่อนไหว) ซ้อนกับคำ กำ (=เต้นระบำ) ใช้ กำเจื่อง ก็มี (=กำ+เชิง) คือกระโดดโลดเต้นอย่างตลกดีใจเมื่อได้พบกัน

จุ่ม หมายถึงมาชุมนุมกัน จู้ หมายถึง ชุมนุม ประชุม รวมกัน (ภาษาไทใหญ่ใช้ จู้) มู่ คือ หมู การรวมหมู่มารวมกลุ่ม (ไทใหญ่ใช้ว่า จู้ตุ่ม ส่วนคำที่ใช้ มาลุ่มมาตุ่ม ก็มี)

คำซ้อน ๒ คู่

ที่ใช้เป็นคำซ้อน ๒ คู่ ๔ พยางค์ ก็มี เช่น ตี๊วั้งตี๊ว้า คือเศร้า ๆ เหงา ๆ ไม่สบายใจ ตามปกติมักใช้ ตี๊ว้า (ไทใหญ่ใช้ ชี๊เหงา = เศร้าเหงาอย่างคนคิดถึงบ้าน)

คำซ้ำ ๒ คู่

ที่ใช้เป็นคำซ้ำ ๒ คู่ก็มี เช่น หวือ ๆ จั้น ๆ คือโง่งง หวือ (ไทใหญ่ใช้ เง่อ เง่อง่า) มีลักษณะโง่ง ๆ บ้า ๆ ทำอะไรไม่เหมือนเพื่อน

เจื่อน ๆ เคื่อง ๆ หมายถึง มั่น ๆ แน่น ๆ เช่น ปักหลักเจื่อน ๆ เคื่อง ๆ คือปักหลักให้แน่น ๆ เจื่อน ใช้กับเด็กตอนสอนเดินก็ได้ ถ้าเดินแข็งแล้วก็ใช้ว่า ผายเจื่อน ส่วน เคื่อง ก็คือ แน่น ค่อนมะโล่ม คือคลอนหรือโยกไม่ล้ม เขียวเคื่อง คือฟันแน่น (เขียว=เขียว คือฟัน)

เหลบ ๆ แพ้ง ๆ คือเลียบ ๆ ผ่าง ๆ หมายถึง แอบ ๆ ซ่อน ๆ ก็ได้เช่นเดียวกับ แม็บ ๆ ส่อน ๆ คำ แพ้ง คือ ผ่าง นั้นหมายความว่าใกล้กันแอบกันเช่น หนึ่งแพ้งกัน คือนั่งใกล้กัน นั่งแอบกัน

นาก ๆ น้ำ ๆ คือโง่ทึบ ตรงกับคำหนักหนา เช่นเดียวกับ เตื่อม ๆ ตัน ๆ ซึ่งคือทึบ กับ ตัน คำ ตัน หรือ ตันเจ้อ-อ (=ตันใจ) คือทึบทางสมอง

ก๊อก ๆ แก้ว ๆ หรือ ก๊อก ๆ โก้ ๆ หมายถึงกวนอวอย่างเด็ก คำ แก้ว (ไทใหญ่ใช้ แก้ว) หมายถึงกวนอย่างเด็กกวนผู้ใหญ่ ลูกกวนแม่

สาก ๆ มะ ๆ หมายถึง เคยตัว เช่นเดียวกับ หย่าม (=ย่ำม อย่างย่ำมใจ)

คำประสม

ส่วนคำที่ประสมกันเป็นคำใหม่อีกมากมายหลายคำ บางคำก็ใช้ตรงกันกับภาษาไทใหญ่ บางคำก็ใช้ต่างไป ได้แก่

คำที่ผสมด้วย เจ้อ-อ (=ใจ) ทั้งที่อยู่หน้าคำและท้ายคำ แต่ละคำล้วนมีความหมายทางความคิด ความรู้สึก สติปัญญา ความฉลาด และลักษณะนิสัย ซึ่งจะได้เห็นความคิดในการสร้างคำใหม่ได้ ดังนี้คือ

เจ๋อ-อเช็บ (=ใจแคบ) เจ๋อ-อ ป๊อด (=ใจสั้น) เจ๋อ-อหาว (=ใจห้าว) ทั้ง ๓ คำหมายความว่า ฉุนเฉียว เจ๋อ-อเผ (=ใจแตก) กับ เจ๋อ-อย้อง (=ใจบ้า) ทั้ง ๒ คำหมายความว่าหงุดหงิด เจ๋อ-อมะนั้ม หรือ เจ๋อ-อมะซ่าน (=ใจไม่นิ่ง หรือใจไม่ผาสุก) ทั้งหมดหมายความว่าหัวใจยุ่งเหยิงไม่อยู่นิ่ง เจ๋อ-อหยง (=ใจยุ่ง) ก็ได้ เจ๋อ-อน้ำเจ๋อ-อก้า (=ใจดำใจสีก้ำ คือสีม่วง) หมายถึงโกรธ เจ๋อ-อน้ำ หรือ เจ๋อ-อซ้ง (=ใจหนาหรือใจสูง) หมายถึงจองหองมีทิฐิ เจ๋อ-อเหล็ก (=ใจเล็ก) คือ ใจคับแคบ เจ๋อ-อสวย (=ใจอิจฉา สวย = อิจฉา สวยแห่ง หมายถึงใจไม่ติดอกจับผิดเพื่อน) หมายถึงอิจฉา เจ๋อ-อแป้ว (=ใจปลิว) หรือ เจ๋อ-อหล่น (=ใจหล่น) คือ บ้า ๆ บอ ๆ เจ๋อ-อเก๋อ-อ (=ใจบวม) หมายถึงขี้ลืม เจ๋อ-อนี้ยว (=ใจเหนียว) คือขี้เหนียว เจ๋อ-อเย้อ-อ (=ใจใหญ่) = ใจใหญ่ เจ๋อ-อกัง (=ใจกว้าง) คือ ใจกว้าง เจ๋อ-อ พ้าย (=ใจผายคือใจคม) หมายถึงฉลาด ทำอะไรได้รวดเร็ว เจ๋อ-อฮัดเจ๋อ-อหวน คือ ใจกล้า หัวหาญไม่กลัวใคร เจ๋อ-อปีด (=ใจปลด) คือ ใจบริสุทธิ์ เจ๋อ-อเม้าโหม่ (=ใจเมาหัวเมา) คือเวียนหัว

แก่นเจ๋อ-อ = แค้นใจ หอยเจ๋อ-อ (=ห้อยใจ) หมายถึงคิดถึง แพ้งเจ๋อ-อ (=แฝงใจ) = รัก เช่นเดียวกับคำ แป้งเจ๋อ-อ (=แฝงใจ) หรือ ทกเจ๋อ-อ (=ถูกใจ) หง่ายเจ๋อ-อ (=ง่ายใจ) หมายถึงทำได้ง่าย ๆ กัดเจ๋อ-อ = ขัดใจ มัดเจ๋อ-อ คือบาดใจ ไหมเจ๋อ-อ (=ไหม้ใจ) คือร้อนใจ กับเจ๋อ-อ (=คับใจ) อิบเจ๋อ-อ (=แคบใจ) คืออึดอัดใจไม่สบายใจ เก๋อมเจ๋อ-อ = มั่นใจ หยงเจ๋อ-อ = ยุ่งใจ นื่องเจ๋อ-อ (=ห่วงใจ) คือเป็นทุกข์ไม่รู้ว่าทำอะไรได้หรือทำไม่ได้ ตืดเจ๋อ-อ (=ตึงใจ) คือระบับใจได้ไม่โกรธ เก๋เจ๋อ-อ (=เก๋ใจ) คือโล่งใจ ปีดเจ๋อ-อ (=ปลดใจ) คือพ้นทุกข์ยากลำบาก หน่าวเจ๋อ-อ (=นาวใจ) คือเอาใจคินมา ยีนเจ๋อ-อ ก็ใช้ได้ ล่ายเจ๋อ-อ (=เปลี่ยนใจ) หมายถึงคนที่เปลี่ยนนิสัยจากเดิมอย่างขโมยกลับใจ มั่วเจ๋อ-อ (=เมาใจ) หมายถึงไม่สบาย ใจไม่สงบ อ็อกเจ๋อ-อ (=ออกใจ) คือนึกขึ้นได้ รู้คิดขึ้นมา

ยังมีคำอื่น ๆ ที่ประสมทำนองนี้คือ ต่ายลุ่ม (=ตายลืม) หมายถึงสลบหมดสติ เอาต่ำเจ้า (=เอาตาโกรธ) หมายถึงค้อน (ภาษาไทใหญ่ใช้ ลับต่ำจั้ง คือหลบตาซัง) หายแก่นเจ๋อ-อ (=ให้แค้นใจ) คือสะอั้น (ไทใหญ่ใช้ ชะต้อน หรือ ชีต้อน) ต่องไหมไสเฮ้ว (=ท้องไหมไสเหี้ยว) คือท้องร้อนไสเหี้ยว หมายถึง หิว หนุ่นาย (=ดูตาย คือดูเปล่า) หมายถึง ดูถูก ต้อย่อม (=ถือผอม) ก็หมายว่าดูถูกเช่นเดียวกัน เซ่นาย (=เสียตายคือเสียเปล่า) หมายถึงเสียตาย อธิบายว่า เตค้อดก้อเซ่นาย เตกิ่นก้อเซ่นาย จุ่มก้านายก้อเซ่นาย คือจะทั้งก็เสียตาย จะกินก็เสียตาย เสียไปเปล่า ๆ ก็เสียตาย

คำที่มีความหมายคล้ายกัน

คำภาษาคำตี้ที่ยกมาข้างต้นคงจะฟังแปลกหูชาวกรุงเทพฯ อยู่บ้างเพราะคำเหล่านั้นถึงจะมองดูเป็นคำไทย ๆ ฟังดูเหมือนจะรู้เรื่อง แต่ถ้าไม่บอกความหมายก็หาไม่รู้เรื่องไม่ ทั้งนี้เพราะคำเหล่านั้นไม่มีที่ใช้ในภาษาของเรา มีคำที่คล้ายกันเพียงไม่กี่คำและเมื่อใช้ไม่ตรงกับภาษากรุงเทพฯ ก็อาจจะตรงกับภาษาไทใหญ่หรือภาษาพม่าแก่สักคำ จินตนาการกับภาษาคำตี้ไม่ใช่ภาษาในเครือเดียวกันกับภาษาไทใหญ่ แต่ว่าคำที่ใช้ตรงกันก็ยังมีอีกมาก คำที่ภาษาคำตี้ใช้ต่างไป อาจเป็นคำเก่าหรือคำภาษาถิ่นอื่นที่มีใช้แต่ในภาษาหนังสือเท่านั้น มิได้ใช้ตามธรรมดา จึงไม่มีปรากฏในภาษาธรรมดาของภาษาถิ่นดังกล่าวแล้ว เมื่อคำดังกล่าวไม่ใช่คำพูดที่ใช้พูดกันทั่ว

ไป ข้าพเจ้าจึงจำต้องเรียนรู้จากครู มากกว่าจากบุคคลแวดล้อม พุทที่จริงการจำกัดความรู้อยู่กับคนคนเดียว อาจจะได้ประโยชน์น้อยกว่าได้สนทนาวินิจฉัยกับบุคคลทั่ว ๆ ไป แต่ว่าเวลามีจำกัดอย่างหนึ่ง กับบุคคลที่แวดล้อมข้าพเจ้าอธิบายไม่เก่งเท่าครูอีกอย่างหนึ่ง ทั้งบางคำมีอรรถาธิบายไม่สู้สมบูรณ์นัก ข้าพเจ้าจึงคิดว่าถึงอย่างไรการเรียนลัดกับครู ย่อมให้ประโยชน์มากกว่า การอธิบายอย่างชัดเจนของครูทำให้เข้าใจง่าย และไว้วางใจได้ว่าถูกต้อง ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสชักใช้ไล่เลียง ถ้ามคำหนึ่งเปรียบกับอีกคำหนึ่งซึ่งมีความหมายคล้าย ๆ กัน ทำให้ได้คำพวกเดียวกันรวมได้เป็นชุด ๆ ได้เห็นความหมายและที่ใช้ต่างกันของคำแต่ละคำ บางคำมีใช้ในภาษาของเราด้วย ก็ได้ทำให้เห็นความหมายชัดเจนขึ้น คำเหล่านั้นได้แก่

คำว่าด้วยเวลา

ภาษาคำที่ใช้คำ ยาม แทนคำ เวลา ยาม ตรงกับ ยาม ที่เรามีใช้ เราถือเป็นคำยืมจากภาษาบาลีสันสกฤต เวลาต่าง ๆ ของวัน บางทีเขากำหนดคำเรียกแปลก ๆ ออกไปดังนี้

ยามแสง (=ยามสว่าง แสง หมายถึง สว่างหรือแสงสว่าง) คือ เวลาสว่าง รุ่งสว่าง **ผ้าแสง** (=ผ้าแสงหรือผ้าสว่าง) หรือ **เมืองแสง** (=เมืองสว่าง) เป็นเวลาเช้ามีดราว ๔ น. บางทีเรียก **แสงหน้าไก่** (=สว่างหน้าไก่) ครั้นถึงเวลาแสงเงินแสงทองขึ้น เรียก **แสงถึง** (=แสงโหลง คือ สว่างมาก) แต่ถ้าสว่างจนถึงฟ้าแดง เป็นเวลาราว ๕ น. จนถึง ๖ น. จึงเรียก **ไอ้เลื่อ-อ** (=หัวเช้า)

เวลาเช้า ภาษาคำนี้เรียก **เลื่อ-อ** หรือ **ก่างเลื่อ-อ** (ภาษาไทยใหญ่ใช้ **ก้างเหนอ-อ**) ส่วนคำ **เจ้า** ของเขาที่เทียบกับคำ **เช้า** ของเรา เขาหมายว่า เช้ากว่าหรือเร็วกว่ากำหนด ไม่ได้หมายความว่า เวลาเช้า เช่นเขาทักว่า **มะไน่ลูกเจ้า** คือวันนี้ลูกเจ้า หมายถึงตื่นเร็วกว่าที่เคย จะใช้คำ **เจ้า** ในเวลาอื่นก็ได้ หมายถึงก่อนกำหนดเวลานัดหมาย หรือเวลาที่เคย เช่น **มาเจ้า** ถ้าเป็นกลางวันก็หมายความว่ามาแต่วัน ถ้าเป็นกลางคืนก็หมายความว่ามาแต่หัวค่ำ

ยามง่าย = ยามงาย คือเวลาสายเป็นเวลาหลัง ๖ น. เรื่อยไปจนถึง ๘ น. ถ้าเลย ๘ น. ไปถึง ๑๐ น. เรียก **วัยง่าย** คือหลังเวลางาย เป็นเวลาสายแก่ ๆ (ง่าย ใช้เป็นชื่อมื้ออาหารด้วย คือ **ง่ายก่างเลื่อ-อ** คือ ข้าวเช้าง่ายกลางวัน คือข้าวกลางวัน และ**ง่ายปางข่า** คือ ข้าวมื้อเย็น)

ยามข่า = ยามค่ำ **ข่า** ของเขากำหนด **ขึ้นน้ำลิโธ** (= 4 นาฬิกาวัน หมายถึง ๔ นาฬิกาตรง) เป็นต้นไปครั้นเลย ๑๖ น. ไปจนถึงตะวันตกดิน เรียก **ฟ้ายข่า** (=ฝ่ายค่ำ คือ ฝ่ายค่ำ) ก็มี **ตามข่า** (=ตามค่ำ) ก็มี หรือ **ปางข่า** (=ปางค่ำ) ก็มี แต่ละคำหมายความว่าเวลาบ่ายได้เช่นเดียวกัน

ก่างวัน = ตะวัน **สาก่างวัน** (=ซากตะวันตก) คือเวลาตะวันตกจนจะตก หรือตกไปบางส่วนแล้วก็เรียกได้ ถ้าตกดินแล้วเรียก **ก่างวันโตก** (=ตะวันตก) หรือ **ก่างวันจ่ม** (=ตะวันตกจม) หรือ **ก่างวันฮ้าย** (=ตะวันตกหาย) พันเวลานั้นเป็นเวลาตะวันยอแสง ก็เรียก **ตั้นก่างวัน** (=ตืนตะวันตก)

ข่าหนามุด = ค่ำหนามืด หรือ **ข่าแป๊กหนา** ก็เรียกได้ เป็นเวลาใกล้จะโพล้เพล้ แต่ยังไม่มืดดี พอเห็นตัวเห็นหน้า แต่จำกันไม่ได้ ครั้นถึงเวลาโพล้เพล้แล้วเรียก **ข้าวล่งโต่ง** (=สาวลงทุ่ง) เขาเรียกตามที่เคยคือเป็นเวลา

สาว ๆ ลงไปคุยเล่นกับ พวกหนุ่ม ๆ ข้างล่าง (ไม่ทราบว่าเขายังประพฤติกันอยู่หรือเปล่า ไม่แลเห็นและไม่ได้ถามด้วย) เมื่อมีคนว่าโพล์เพล้นิดหนึ่งเรียก **ไก๋ขึ้นหาง** (=ไก๋ขึ้นหาง หรือขึ้นคอน) ถ้ามีคนว่าโพล์เพล้มากจนเกือบจะเรียกได้ว่าเวลากลางคืน เขาเรียก **ขำลู่ยไ่** (=คำไล่ ๆ มา)

ยามคิ่น = ยามคิ่น หรือเวลากลางคืน **ก่างคิ่น** ก็ใช้ นับแต่เวลา ๒๐ น. เป็นต้นไปถือเป็น ยามคิ่น ส่วน **ดึก** เรียก **ลึก** หรือ **ยามลึก** (=ยามดึก)

เวลาคร่ำยาม ภาษาคำตี้ใช้ **กุ่มลิ่ง** คือครู่หนึ่ง **แกบลิ่ง** = เตี้ยหรือประเตี้ย เช่น **แกบลิ่งก้าต๊ะ** = เตี้ยค่อยไปเถอะ แต่คำติดปากเขาใช้ **ไ้** คงอย่างที่เราพูด เตี้ย เตี้ยวรอก่อน ดังใช้ **ไ้ก้าต๊ะ** = เตี้ย เตี้ยไปเถอะ ไม่แน่ว่าเป็นคำรวบจาก **ฮ้าน** **ฮ้าน** อันเป็นคำพูด ให้คอย หรือไม่

คำว่าด้วยวัน

คำเรียก วัน คำตี้ใช้ได้ทั้ง **มือ** (=มือ) กับ **วัน** ส่วน **หมือ** (=เมื่อ) เป็นฤดูกาลไป

มือเล่อ-อ หรือ **วันเล่อ-อ** = เมื่อใด วันใด

หมือฮื้อ คือเมื่อร้อนหรือฤดูร้อน **หมือพัน** คือ เมื่อฝนหรือฤดูฝน **หมือหนี่** (วาคือเมื่อดี) หมายถึงฤดูหนาว ไม่ทราบว่าจะฤดูหนาวจะเป็นฤดูดีที่สุดของเขาหรืออย่างไร

คาว = คราว หมายถึงฤดูกาลก็ได้ หรือที่ปักตามทางก็ได้ เรียก **คาวค่าง** (=คราวทาง) **คาวผ่าคาวพัน** (=คราวฟ้าคราวฝน) คือ ฤดูฝน **คาวฮื้อหรือคาวแน็ด** คือฤดูร้อน ฤดูแดดจ้า

มะ คงเป็นคำกร่อนเสียงจาก **มือ** เพราะใช้นำหน้าคำบอก วัน ที่เป็นอดีตปัจจุบันและอนาคต คือ

มะง่า = เมื่อวาน ใช้หมายถึง เวลาที่แล้ว ๆ มาก็ได้ บางที่ใช้ **มะง่ากันลั้ง** = เมื่อวานข้างหลัง **มะซุ่น** = เมื่อวานขึ้น **มะซุ่น** = ก่อนวานขึ้น **มะเหลื่อง** คือวันก่อนมะซุ่น **มะหล่าง** เป็นวันก่อนมะเหลื่อง และ **มะหลั่ง** ก็คือวันก่อนมะหล่าง

มะหน่าย = เมื่อนี้คือวันนี้ **วันหน่าย** ก็ใช้ **ไก๋** หรือ **จ้งหน่าย** คือเดี๋ยวนี้ **มะไก๋หน่าย** คือเมื่อกันนี้

มะฮู้ = เมื่อพຼ່ກหรือ เมื่อพຼ່ง พຼ່งนี้ ใช้หมายถึงเวลาข้างหน้าก็ได้ ดังใช้รวบคำว่า **หมก** หรือ **หมกกันหนา** (=มะฮู้กันหนา หรือ พຼ່งนี้ ข้างหน้า คือเวลาข้างหน้า) **มะฮื้อ** = มะริน **มะเหลื่อง** คือมะเรื่อง (ภาษาไทยใหญ่ ใช้ เมื่อหนึ่ง และวันต่อ ๆ ไปก็เป็นเมื่อสอง เมื่อสาม) **มะหล่าง** คือวันหลังมะเรื่อง (ภาษาคำตี้ใช้เช่นเดียวกับภาษาฮินดีที่คำคำเดียวกันใช้ได้ทั้งอดีตกับอนาคต คือ **กัล** หมายถึงได้ทั้งเมื่อวานกับพຼ່งนี้ และ **ปรโห่ง** หมายถึงได้ทั้งเมื่อวานขึ้นกับมะเรื่อง จะรู้ได้ก็ต้องดูจากกริยาที่มีบอกไว้ว่าเป็นอดีตหรืออนาคต)

วันลั้ง = วันหลังหรือ วันหนา = วันหน้า คือวันที่ยังมาไม่ถึง ส่วนเวลาที่ไม่ว่ากำหนดแน่ เมื่อใด ๆ ก็ตาม ใช้ **เตี้ยววัน** (=ทั้งวัน) หรือ **เตี้ยวปี** (=ทั้งปี)

ปีก่าย = ปีกลาย **ปีลั้ง** คือปีก่อน **ปีล่าง** คือก่อนปีก่อน

ปีหน่าย คือปีนี้

ปีหนา = ปีหน้า **ปีฮั้น** คือ ปีต่อไป **ปีฮั้น** คือปีโน้น

คำที่เป็นลักษณนามบอกจำนวนปี เขาใช้ **ปีอกโน้** (ปีอก = ครึ่ง) หมายถึง ครึ่งหน่อ เวลาหน่อ ครอบธิบายว่าคงเป็นเพราะปีหนึ่งหน่อไม่จึงจะออกสักครึ่งหนึ่ง เขาจึงนำคำ **โน้** (=หน่อไม้) มาใช้หมายความว่า ปี คงเหมือนคำข้าวที่ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงใช้หมายความว่า ปี เช่นเดียวกัน ดังที่ว่า เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้สืบเก้าเข้า

คำว่าด้วยดินฟ้าอากาศ

ไม่ว่าภาษาคำตี้ไทใหญ่หรือฟ้าเกใช้คำ **พะ ผะ ผา** (=ฟ้า) แสดงลักษณะดินฟ้าอากาศ คือ **ผาหลู** (=ฟ้าลู่คือฟ้าเสีย) คือเวลาที่ไม่มีแดด **ผาเสออุ้มตุ้ม** (ฟ้าเศร้า) เป็นเวลาที่ฟ้ามืดมัวสลับด้วยฝน หรือฟ้าเป็นน้ำ

ผาพัน (=ฟ้าฝน) คือเวลาที่มีฝน **พันดัก** = ฝนตก **พันมา** (=ฝนมา) หมายถึงฝนตกก็ได้ ยังไม่ตกก็ได้ (ภาษาไทใหญ่หมายความว่าฝนตกแล้ว) **พันย้อด** (=ฝนหยุด) ก็หมายความว่าฝนตก **พันหย่อย** (=ฝนย่อย) คือฝนตกเช่นเดียวกัน **พันหย่อย** (ฝนย่อย) คือฝนตกฝอย ๆ **พันตั้น** คือฝนตกใหญ่ **ฮ้าพัน** (=ห่าฝน) หมายถึงฝนตกใหญ่เช่นกัน

คำว่าด้วยการส่องแสง

ฮึ่ง (=เรือง) คือมีแสงแดดอย่างเวลาไฟติดลุกแดง **เหอ** (=เรื่อ) คือส่องแสง (ไทใหญ่ใช้ **ฮึ่ง** กับ **เฮอ** ถ้าใช้รวมว่า **เฮอฮึ่งเป็งเฮอ-อ** หมายถึงเจริญรุ่งเรือง (เฮอ-อ = ใส) คำตี้ใช้ **กึ่งฮึ่งฮ้อง-อ** (กึ่ง = คลี่) โห่ง (=รุ่ง) หมายถึง สว่างวาวอย่างแมงคั้ง (=หิ่งห้อย) บางตี้ใช้ **แฮมบหมบ** (=แวบวาบ) ก็ได้ ส่วนส่องแสงเรืองรองอย่างแสงอาทิตย์แสงจันทร์หรือโลหะ เช่น เงินทองที่สะท้อนเป็นมันวาว ใช้ **ต้อง** หรือ **เหอต้อง** เช่น **วันต้อง** = ตะวันส่องแสง **เนออนต้อง** = เดือนส่องแสง **ไฟต้อง** = ไฟมีแสงเรื่อเรือง ใช้ **เหอฮ้องต้องแสง** ก็ได้

คำกริยาที่มีความหมายคล้ายกัน

ยังมีชุดคำกริยาต่าง ๆ ที่แต่ละคำมีความหมายคล้ายกัน แต่ใช้ต่างกันไปบ้างดังนี้

๑. **ซ่อน** คำตี้ใช้ **ซ่อน** หมายถึงซ่อนของไว้ในที่ที่มีสิ่งปิดบังคล้าย **ซุก** (ภาษาไทใหญ่ใช้คำนี้หมายความว่าเข้าหาที่กำบัง ภาษาฟ้าเกหมายความว่าหลบอย่างหลบฝน เช่น **ซ่อนโนนเนอ-อ²เอ็น²** คือหลบฝนในเรือนหรือหมายโดยปริยายว่า พักพิงอาศัยก็ได้ เช่น **ซ่อนเตอ-อ³เป็น** คือพื้งพื้งผู้อื่น) คำ **เมียบ** กับ **เซื่อง** ก็หมายความว่า ซ่อน แต่ใช้ต่างกัน ตรงที่ **เมียบ** นั้น ซ่อนได้ทั้งคนและของ ส่วน **เซื่อง** ใช้เฉพาะซ่อนของอย่างคนในบ้านเดียวกันลักเอาไปซ่อนไว้ ยังมีคำ **เหม็ด** หมายถึงซ่อนไว้อย่างดี ไม่มีใครรู้ เช่นเดียวกับ **หลบ** (คงเท่ากับ **เร็น**) ส่วน **ซ่อนตัว** ใช้ว่า **แคนโต**

๒. **นำว** **เหนียว** คำ **นำว** คำต้อออกเสียง **หน่าว** มักใช้ **หน่าวเจอ-อ** หมายถึงเหนียวใจ เอาใจคินมา เช่นเดียวกับคำ **ติดเจอ-อ** คือ ดึงใจ และ **ฮันเจอ-อ** แต่ถ้านำวด้วยมือไม่ถึง (ตามคำอธิบายของเขา) ต้องใช้ **หง่าว** ซึ่งหมายความว่าเหนียว หรือ **เซ** คือ สอดด้วยไม้ ดังใช้ **เอาไม้หง่าวแซ่แต่งเอา** = เอาไม้ง่ามสอดแทงเอา ถ้าใช้ไม้ฟาดจึงใช้ **พัด**

๓. **พัด** **โบก** ถ้าพัดเบา ๆ ใช้ **วี** แต่ถ้าพัดแรง ๆ อย่างโบก หรือวัดเหวี่ยงใช้ **หวิก** บางตี้ก็ใช้ **หวิกวี** คือโบกพัดไปมา **หวิกผะ** คือวัดเหวี่ยงพรวด อย่างเวลาถ่างหญ้า

๔. เจียด เจื่อ ง่า คำนี้มีคำ เหวียด (=เจียด) ครูอธิบายความหมายว่า เอาไม้หรือดหน่อ-อเป็นแห้วมะทกลึง มัน คือเอาไม้เจียดให้เขา (=คนอื่น) หลีก ไม่ถูกตัวเขา เหวียด (หรือเจียดของเรา) จึงหมายในคำที่ว่า ใช้ไม้ยาวแกว่ง ไปมาให้คนหลีก ส่วน เจื่อ เขาไม่มีใช้ ไม่ว่าถิ่นไหนใช้ ง่า คือเจื่อจะตีหรือจะยิง คำตัวยังมีคำ หยื่อ หมายถึง เจื่ออาวุธ ขู่ อีกด้วย

๕. ตบ ตี ทวบ ตอก ตะ ตบ คำที่ใช้ ตีบ แต่หมายได้ทั้ง ตบ ทั้ง ทวบ เช่น เอาไม้กับอันตบคำ คือเอาก้อนหิน ตบหรือทวบเขา แต่ ทวบ โดยทั่วไป คำตี ใช้ ต็อก เช่น ต็อกไอ้ (=ตอกหัว) คือทวบหัว แต่ถ้าทั้ง ทวบ ทั้ง เขก ใช้ หนัก เช่น หนักไอ้ คือ ทวบหัว แต่ หนักมะเคาะ หมายถึง เขกหัว ถ้าแรงขนาดทำให้หัวบวมหรือยุบก็ได้ มุบไอ้ อย่างไข่ ก็ใช้ มุบไอ้

ตี มีคำใช้หลายคำคือตีอย่างตีเด็กใช้ ตัก และมั่ง บางทีใช้ทั้งสองคำคือ ตัก ๆ มั่ง ๆ ถ้าตีกลองใช้ ไอ้ (ไทใหญ่ใช้ ไห) ไอ้ก่อง คือตีกลอง ใช้ ไอ้ไอ้ คือตีหัวก็ได้ ส่วนคำ ไป (พม่าแก่ ป้อ เช่น ป้อมัด ป้อโหม คือตีมีดหรือตีหม้อ ส่วนไทใหญ่ใช้ ป้อ อย่าง ป้อซำซัน คือตอกลูกทอยเวลาขึ้นต้นไม้) หมายเช่นเดียวกับพม่าแก่ คือ ตี ตบ หม้อ หรือพราให้ไ้รูป ดังใช้ ไปโหมไปผะ

ตะ ถีบ คำที่ใช้ ปิด หมายถึง ตะอย่างช้างตะม้าตะ คือใช้ตีนถีบไปข้างหลัง ส่วน ทีบ (=ถีบ) เป็นการ โสตีนไปข้างหน้า หรือตะอย่างคนตะ

๖. หก ไหลหก คำนี้มีคำ เห่ เห่ กับ ทั้ง ที่จริงภาษาไทยใหญ่มีคำ เอ้ ใช้หมายได้ทั้งเอียง ตะแคง และหก คำนี้แยกใช้ คือถ้าเอียงหรือตะแคง ใช้ เห่ เช่น ต้าเห่ คือ วางตะแคง หรือ เหยื่อเห่ต่าแล่มท้อม คือเอียงตาดูเอียงหู ฟัง แต่ เห่ หมายถึง หก อย่างข้าว (เฉพาะข้าวสารถ้าเป็นข้าวสุกใช้ ตัก (=ตัก) เช่น เขนเห่ คือ ข้าวหก ทำหกกี้ ใช้ เห่ เช่น เห่น้ำ คือ ทำน้ำหก ใช้หมายถึง ริน หรือ เท ก็ได้ เช่น เห่นะหลับ คือ รินน้ำชา เทน้ำชา ส่วนไหลหกใช้เฉพาะของเป็นน้ำ ๆ อย่างขามแกงหก คำที่ใช้ ทั้ง (ไทใหญ่ใช้ ถัง) ใช้ ทั้งตัก (=ถังตัก) ก็มี

ริน ใช้ พืม ในคำนี้ เป็นการเหลือที่เป็นน้ำหรือสิ่งที่ไม่ต้องการออก ครูอธิบายว่า พืมอันมะเอาคัด คือ รินสิ่งไม่เอาทิ้ง อย่างเข็ดน้ำข้าวก็เรียก พืม

เท ถ้าเป็นน้ำจำนวนมาก ๆ ใช้ โล้ บางทีใช้ ท็อก ก็ได้ แต่ถ้ามีน้ำที่กั้นภาชนะเพียงนิดหน่อย ต้องใช้ เจ้น เช่น น้ำเจ้นคัดตะ = น้ำเททิ้งเถอะ

๗. ทั้ง ขว้าง โยน เหวี่ยง ปา

ทั้ง คำที่ใช้ คัด (คำนี้ไม่มีใช้ทั้งในภาษาไทยใหญ่และพม่า) คำนี้ใช้กับคำกริยาอื่น ๆ อีกหลายคำด้วยกัน ดังใช้ นิดคัด (=คัดทั้ง) โล้คัด หรือ ท็อกคัด (=เททั้ง) ท็อก หมายถึง เททั้งก็ได้ เช่น ท็อกสากเขาสากหัก = ทั้งอาหารที่เหลือ ๆ ถอดออกไปก็ได้ เช่น ท็อกเชื่อง คือถอดเสื้อผ้าออก

ขว้าง คำที่ใช้ ค้าง ถ้าหากขว้างทิ้งตรง ๆ ต่อหน้าใช้ ถิม ซึ่งคงจะตรงกับคำ ปา ของเรานั้นเอง โยน ใช้ ตุง คำนี้หมายความว่าโยนขึ้นแล้วยื่นมือรับ (พม่าแก่หมายความว่า ฟุงก็ได้ เช่น แหว่นตุง คือกระโดดขึ้น กระโดดสูง)

เหวี่ยง ใช้ แหว่น ลักษณะเหวี่ยงทั้ง ถ้าเหวี่ยงในลักษณะเอียงตัวขว้างไปโดยแรงอย่างทุ่มลูกเหล็ก คำนี้ ใช้คำ ชึง ถ้าเหวี่ยงโยนมาใช้ ป้อ

๘. เบียด ไล ดัน ถอง แหวก

เบียด ใช้ อี เช่น หนึ่งอีกัน คือ หนึ่งเบียดกัน เออีก็ คือเราเบียดไป (ข้างหน้า)

ไล คำที่ออกเสียง ไล้ หมายถึง ใช้มือทั้งสองผลัก แรงก็ได้ไม่แรงก็ได้

ดัน หรือ เสือกไป ไซ้ โท้

ถอง ไซ้ ท้อง

แหวก อย่างแหวกทางหรือแหวกผ้ามันไซ้ ปาก เช่น ปากต้าง (=แหวกทาง) ปากผาก้าง (=แหวกผ้ากัน) คือแหวกมัน ไซ้ ปาก ๆ มี ๆ ก็ได้ ถ้าแหวกคนที่เบียดเสียดให้เป็นทางผ่านไปได้ ไซ้ ต่ำ (=ต่ำ คือ ทาง) ต่ำก้า คือ แหวกไป แต่ถ้ามุดลอดไป ไซ้ โมนก้า

๙. รีด รอน พัน ตัด ถาก ถาง สับ หั่น ผาน

รีด คำที่ใช้ ต่ำ เช่น ต่ำฆ่า คือรีดกิ่งไม้ (ฆ่า) (ไทใหญ่ใช้ ต่ำ) คือ กิ่งไม้ขนาดใหญ่ ใหญ่กว่า กิ่ง (=กิ่ง)

รอน คำที่ใช้ อ่อน หมายถึง พัน ไม่จำเพาะกิ่งก้าน เช่นเดียวกับ ถ่าน น่าจะตรงกับ ราน ของเราเพราะ หมายถึง พันฆ่า (กิ่ง) เล็ก ๆ ออก คำ อ่อน ยังใช้ในความหมายโดยปริยายอีกด้วย คือ มีไขว่ อ่อนซีก แปลตามคำ คือ พันซีก คงจะเป็นคำเดียวกับคำ รอนราญที่เราหมายถึง รบ (ที่จริง ราญ ควรเขียน ราน ซึ่งเป็นคำเดียวกับ ถ่าน ที่แปลว่า พันอย่างพันไม้กิ่งเล็ก ๆ ในภาษาคำตี้)

พัน ภาษาคำตี้มีคำหลายคำที่หมายถึง พัน คือ พัน หมายถึง สับลงไปหลายทีใช้ว่า พันไม้ (=พัน ไม้) ก็ได้ พันโงพันคาย (=พันวัวพันควาย) ก็ได้ แล้วยังมีคำ ถ่าน และ อ่อน ก็หมายถึง พัน ดังกล่าวแล้วและยังมี ป้า (ผ่าเก๋ออกเสียง ป้า^๓) ไทใหญ่ก็ไม่มีคำที่หมายถึง พันต้นไม้และมีคำที่ไม่มีในภาษาทั้งสอง คือ ป้อม = พันต้นไม้ (เช่นเดียวกับ ป้า = โคน ขุดเรือก็ใช้ พันเรือ (=พันเรือ))

ตัด คำนี้มีคำ กัด หมายถึง ตัดยอดต้นไม้ที่ล้มลงออก (ผ่าเก๋ออกเสียง เกิด หมายถึง ทอน อย่างทอนพิน เป็นท่อน ๆ ภาษาไทใหญ่ออกเสียง กัด) ส่วนตัดต้นข้าว เขาใช้ ปาด แต่คำ เกี้ยว (=เกี้ยว) ก็มี ครูอธิบายว่าต้อง เกี้ยว คือเหนียวต้นข้าวมาแล้วจึง ปาด

ถาก คำที่ใช้คำ แต้บ แต้บ อาจหมายถึง ตัด ก็ได้ อย่างตัดผม ตัดผ้า

ถาง ใช้ ดี เช่น ดีที่ถอนดีไผ่ คือ ถางป่า ถางไร่ ส่วน ผิวย (=แผ้ว) คือเมื่อ ดี หรือถางต้นไม้ต้นหญ้าอ่อน ๆ แล้ว ก็กวาดใบไม้ใบหญ้ามาเผา เรียกว่า ผิวยอำมาxonกัน คือ แผ้วเอามารวมกันโดยเฉพาะ อันสกอันห้าย (สังกรเรือ)

สับ ใช้ พัก (คงจะตรงกับคำ พัก ในคำ สัมพัก ของเรา) เมื่อสับไม้สับจะเลียดนัก เท่า ชะ ถ้าสับ เป็นรอยหรือให้เป็นท่อน ไซ้ มัก (=บาก)

หั่น ใช้ ซอย แต่ซอยของเขาไม่ว่าถิ่นใด เขาไม่ได้หั่นละเอียดอย่างของเรา เพียงหั่นให้ขาดเป็นชิ้น ๆ เท่านั้น และยังมีคำ หลือ (=เลื่อย) หมายถึง ใช้มีดหั่นให้ขาดก็ได้ไม่ขาดก็ได้ และ เทื่อ (=เถื่อ) มีคำ ฟ่าน (=ผ่าน) จึงหมายความว่าปาดเป็นชิ้นบาง ๆ

นอกจากคำที่ยกมากล่าวแล้วยังมีคำอื่น ๆ โดยมากเป็นคำที่เราที่มีใช้ความหมายเดียวกัน แต่คำภาษาคำตี้บางที่มีใช้ต่างไปบ้าง และเพิ่มความหมายอื่นขึ้นมาบ้าง ซึ่งทำให้น่าสนใจว่าคำคำเดียวกันอาจใช้ต่างกันอย่างไร

บ้างในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ มิได้หมายความว่า ถ้าเป็นคำที่เทียบเสียงว่าเป็นคำคำเดียวกันแล้วจะต้องมีความหมายและที่ใช้เหมือนกันตลอดทุกคำไป คำเหล่านั้นได้แก่

แป้ง คำนี้ตรงกับคำ **แพง** ของภาษากรุงเทพฯ ภาษาไทยถิ่นหลายถิ่น **แพง** หมายว่ารัก มักใช้คู่กันเป็น **อั้งแป้ง** หรือในภาษาพม่าเก้ใช้ **อั้งกิ้น²แป้ง²กิ้น²** (=รักกันแพงกัน) ไม่ค่อยใช้ **แพง** แต่ลำพังคำเดียว แต่ภาษาคำตี้มีใช้ เช่นใช้กับคำ **เจ้อ-อ** (=ใจ) เป็น **แป้งเจ้อ-อ** (=แพงใจ) หรือ **เจ้อ-อแป้ง** (=ใจแพง) ครูอธิบายว่า **แป้ง** หมายว่ารักอย่างรักคนที่อยู่ร่วมกันใกล้ชิด เป็นของใช้ก็ได้ เช่น ปากกา **ก้าป้าเจ้อ-อ** **ก้อเจ้อก้า** คือ ไปทางไหนก็เอาไป ถ้าไม่ได้เอาติดตัวไปด้วย ก็ให้เกิดความรู้สึกขาดเหมือนสูญเสียของรักไป ของชนิดนี้เรียก **ค้องแป้งเจ้อ-อ** คือ ของแพงใจ หมายความว่าของรักตั้งใจ

แพ้ง เทียบเสียงตรงกับ **แฝง** คำนี้หมายความว่า ไกลกัน เช่น **หนึ่งแพ้งกัน** คือนั่งไกลกัน **ต้าแพ้งกัน** คือวางไกลกัน คำนี้ใช้หมายความว่า **แฝง** ก็ได้ เช่น **นอนมาแพ้งกันเน้อ-อต้อง** คือนอนมาแฝงกันในห้อง

เย้า ตรงกับ **เย้า** ตามคำอธิบายของครูว่า **เย้าละคำอันเหอ-อไค้เหอ-อหาย** คือ **เย้าเด็กให้หัวเราะให้ร้องให้** **เย้า** ของเขาน่าจะหมายความว่า แหย่ เย้าแหย่

ย็อก ตรงกับ **หยอก** **ย็อก** ของเขามีความหมายอย่างเดียวกับ **ลือก** คือหลอกหรือขู่ ขู่เล่น ๆ ก็ได้ จริงก็ได้ เช่น **ย็อกหัวบ่เชื่อมา** คือ หลอกว่าเสื่อมา **ย็อกเหล่น** = หยอกเล่นก็มีใช้

เย้าย็อก ตรงกับ **เย้าหยอก** ครูอธิบายว่า **ต่านคำอันเปี้ยว** คือพูดคำอันสนุกสนาน **เย้าย็อก** จึงน่าจะตรงกับคำ **ล้อ**

ว่อน ตรงกับ **วอน** เขาหมายความว่าเชื้อเชิญเพื่อให้เขาช่วย ดังใช้ว่า **ว่อนซีเจ้อ-อเปื่อน** คือเชิญเสียใช้เขา (**เปื่อน** = ผู้อื่น หรือเขา) หมายว่าวอน หรือเชิญเพื่อจะใช้เขาหรือขอแรงให้เขาช่วย ใช้ **ต้อน ๆ ว่อน ๆ** (=ต้อน ๆ วอน ๆ) ก็ได้ ถ้าหากเชิญให้กินข้าวหรือให้มาพึ่งเทศน์ (เขานิยมนิมนต์พระมาเทศน์ที่บ้าน จึงต้องไปเชิญญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านมาร่วมกันฟัง) เขาใช้ **ผิก** หรือ **ผิด** ซึ่งเป็นคำพม่า เวลาเชิญก็จะเอา **หย่าอ้อม** (=ยาอม คือยาสูบ) ห่อใบตองหรือห่อกระดาษไปส่งให้ด้วยตามธรรมเนียม ถ้าเป็นคำอันวอนขอเงินหรือขอความช่วยเหลือ เขาใช้ **น่อย** และถ้าอันอย่างเด็กอันแม่ ก็ใช้ **อันย่อน** ตรงกับภาษาพม่าทั้งสองคำ

เพ้อ-อ คำนี้เทียบได้ตรงกับ **ไฟ** ที่เราหมายความว่า มุ่งหวัง หรือผูกพัน แต่คำนี้หมายความว่า ปรารถนา (พม่าเก้หมายความว่าไฟหรือไฟฝัน เช่น **เพ้อ-อเช้อ-อ³ก้า¹ป้อย²** คือ ไฟฝันอยากไปเที่ยวงาน ภาษาไทใหญ่ว่าคำนี้เป็นภาษาหนังสือ) ไม่ค่อยใช้ลำพัง ต้องใช้คู่กับ **เอ้** ที่หมายความว่าอยาก เช่น **แซ้งเอ้** คือแก้วสารพัดนึก นี่ก็อยากได้อะไรก็ได้ **เอ้เพ้อ-อ** หมายความว่าไฟฝัน ปรารถนา ใครจะได้เช่น **ละคำอันหายเอ้เพ้อ-อ** คือเด็กร้องให้ใครจะได้ ยังมี **อั้ง** มีคำหนึ่งที่หมายความว่าปรารถนา คำนี้เทียบได้ตรงกับ **อั้ง** ของเราแต่หมายต่างกันไป คำ **นั้งอั้ง** ของเขาซึ่งเท่ากับ **ตั้งอั้ง** ของเราก็คือต้องหมายความว่า ตั้งปรารถนา

เดียวกันกับของเขา คือ คนทรง เขาเรียก **เหม่หมด** หรือ **โม้หมด** (โม้ น่าจะตรงกับ หมอ ที่เราใช้คู่กันว่า มดหมอ หรือ แม่มดหมอผี) ผู้ชายก็เป็น **เหม่หมด** ได้

กุ่ม คำนี้เทียบได้กับคำ **คุ่ม** ที่ หมายถึง ปกป้อง อย่างในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า.....**ผีในเขอันบ่**
คุ่มบ่เกรง **เมืองนี้หาย** ภาษาคำตี้ก็หมายอย่างเดียวกันว่า ผู้คุ่มหรือผู้คุ่มเกรงรักษาที่มักเป็นผี อาจเป็น **ที่เอื้อนที่เหย**
กุ่ม คือผีเรือนผีผู้ขำคุ่มครองก็ได้ และเขามักจะว่า **ที่กุ่มแก่นมาจ้ำ** คือ ผีคุ่มดีขึ้นมาช่วย หมายถึงผีมาช่วยคุ่ม
ครองดีขึ้น นอกจากใช้คำนี้แก่ผีแล้ว เขายังใช้แก่คนก็ได้ ดังเช่น **ปะเยื่อ-อต่อยแล่มละคำอื้อนมะเหอ-อไซจับก่อ**
หว่า **กุ่ม** คือผู้ใหญ่ดูแลเด็กไม่ให้ไซจับ ก็ว่า **กุ่ม** (=คุ่ม) ได้ **กุ่มโต** หมายถึงกำบังตัว ก็มีไซ

โฮบ อย่าง **แม่โฮบนี้** คำนี้ก็คือคำ **ตะครุบ** ของเรา เขาอธิบายว่าไซพันจับจึงไซ **โฮบกาบ** = ตะครุบกัดก็
มี ไซแก่คนก็ได้ เช่น **กันโฮบกัน** ไม่ได้หมายความว่าคนตะครุบกัน แต่หมายความว่า คนหล้มจมคว่ำทับกัน **โฮบคำ** ก็มี
ไซ ไม่ใช่ ตะครุบคำ แต่หมายโดยปริยายว่า พังคำใครถูกใจก็จดจำไว้ หรือเด็กเลียนเสียงกันก็ไซคำนี้ได้

จ่าเจอ-อ ตรงกับคำ **จำใจ** ของเรา แต่เขาไปหมายถึงลำบาก ได้รับทุกขเวทนาเพราะเจ็บไซ ยากจนอยาก
ได้อะไรแล้วไม่ได้ แต่ถ้าไซว่า **ไซจ่าเจอ-อน้ำ** ต้องหมายถึงไซหนัก

แก่น เทียบได้กับคำ **แก่น** ที่เราไซว่า **สับมิให้แก่นคอกา** คือสับมิให้ติดคอกา คำนี้ไซตรงกันทุกถิ่นว่า **ติด**
แก่นเขา (=แก่นข้าว) หมายถึง ข้าวติดคอ เขายังใช้คำนี้ในความอื่น ๆ อีกคือ **แก่นอีก ๆ** (=แก่นอีก ๆ) หมายถึง
ว่า สะอึก (ไทใหญ่ไซ **ไซ้อะ**) **หายแก่นเจอ-อ** (ให้แก่นใจ) แปลตามคำก็คือ ร้องให้ติดใจ หมายถึง สะอื้น ฉะนั้นทั้ง
สะอึก และสะอื้น เขาไซ **แก่น** ทั้งนั้น

แอม เทียบได้กับคำ **แอม** ภาษาคำตี้ หมายถึง แกล้ม แกล้มกินกับข้าว เช่นเดียวกับภาษาไทเหนือใน
ยูนนาน (ภาษาพ่าเก **แอม**³ หมายถึง แอบขิดเช่น **หนั่งแอม**³**กั้น**² คือนั่งอิงแอบกัน **หล่องเอ้อแอม**³**พั้ง**¹ คือล่อง
เรือแอบฝั่งหรือขิดฝั่ง) เช่นไซว่า **กินมักแอมเขา** คือกินผลไม้แกล้มข้าว แต่ถ้าสมไปเวลาแอมไม่ว่าผักหรือเนื้อ
สัตว์ก็เรียกว่า **เมือด** (=เหมือด) ถ้าหากวางปากขามข้าวอย่างปลาหรือพริกหรือเกลือ หรือราดแกงลงบนข้าวไซ
คำ **ม้าย**

เจอ-อ ฮ้าย ตรงกับใจหาย เขาหมายถึง ตกใจใจหายก็ได้ กลัวจะไม่ได้อย่างคิดก็ใจหายได้

มอย น่าจะตรงกับ **มอย** ของเรา แต่เสียงต่างไปบ้าง เขาหมายถึงหลับสนิทไม่รู้สีกตัว ไซว่า **นอนมอย**
หยาบมอย (=ยามมอย) คือยาสลบ ถ้านอนหลับสนิทอย่างคนธรรมดาไซว่า **นอนนั๊ก** (=นอนหนัก) ส่วนนอนหลับ
สบาย ๆ เรียก **นอนวัน** (=นอนหวาน) แต่ถ้าไซ **นอนแปน** ก็หมายว่านอนได้ไม่มีภัย

ป่น คือ เป็น เขาหมายถึง ได้ สามารถ เช่น **ล่อยหน่ามะแปน** คือว่าอย่าไม่แปน หมายถึง ว่าอย่าไม่ได้เพราะ
ไม่สบายหรืออดจนขาเจ็บ ถ้าจะให้หมายถึงว่าอย่าไม่แปน เพราะไม่ได้หัดต้องไซว่า **ล่อยมะจ่าง** คือ ว่าอย่าไม่รู้หรือไม่รู้
วิธีว่าอย่า **โก่งมะแปน** คือกลัวลงไม่แปน หมายถึงกลัวลงไม่ได้ ไม่กล้าทำ **พันตักจ้ำเอ็ดอะมะแปน** คือฝนตกทำ
งานไม่ได้

ฮ้อน ตรงกับคำ **ห้อน** เขาหมายถึง เคย เช่น **ฮ้อนก้ามะฮ้อนก้า** คือเคยไปไม่เคยไป **หยาม** ที่ตรง
กับ **ยาม** ของเรา ก็หมายถึง เคย แต่เขาไซในความว่า เคยตัว เช่น **ม้าหยาม** คือหยาฆ่าม หมายถึง ฆ่าเคย
ตัว เช่นเคยได้กินก็มากอยกิน

นาย ตรงกับ ดาย เขาหมายถึงเปล่า เช่น อยู่นาย คืออยู่ตาย หมายถึงอยู่เปล่า ๆ อะไรก็ไม่ทำ แล่นนาย คือ ดุดาย หมายถึงดุดเปล่า ๆ ไม่เสียเงิน ต้อยนาย ก็ใช้ได้ อยู่นาย คือดุดายเช่นกันแต่หมายถึงดุดถูก นาย หมายถึงล่า ฟังผู้เดียวก็ได้ เช่น ม่านาย คือมาล่าฟังผู้เดียว

ซ้อย โดยเฉพาะที่ใช้กับ ล้อ-อ เจ้อ-อซ้อย ตรงกับใช้สอย ครูอธิบายว่า ซ้อย นี่คือสอยหรือแชะให้คนทำงานกันทุกคน ไม่อยู่หนึ่ง ไม่ทราบว่าเป็นความหมายที่ถูกต้องหรือไม่ หรือพยายามแปลเพื่อให้มีความหมายเท่านั้น

น้ำ ตรงกับคำว่า ดำ แต่เขาไม่ได้หมายความว่า ดำ เขาหมายถึง ทะเลาะ ถ้า ดำ เขาใช้ ปิว (ดำ ดำปาว ๆ น่าจะเป็นคำที่มีความหมายเดียวกันมาซ้อนกันเข้า) ถ้าดำซึ้ง ๆ หนักก็ใช้ เหน้

คำลงท้ายความหรือประโยค

“ตุ้ตักักมีกจันักทอดหนา” ครูบอกแก่ข้าพเจ้าตอนเช้าวันที่มีเรือบินมาจากมิดจินาว่า “จะไปมิดจินาละนะ” คำ ตุ้ ของครูคือคำ ตู ตอนที่ครูอธิบายวิธีใช้สรรพนามให้ฟัง ข้าพเจ้าก็เข้าใจว่า ตุ้ ไม่ได้ตรงกับ ตู ที่เราหมายถึง ข้า แต่ควรจะหมายความว่าเรา คือรวมคนอื่นด้วย แต่ไม่เคยได้ยินใครใช้คำนี้ เพิ่งมาได้ยินจากครูคราวนี้เอง ต้องถามครูว่าทำไมวันนี้จึงพูดว่า ตุ้ ทำไมไม่ใช่ เก่า (=ข้าหรือฉัน) อย่างเคย ครูก็ว่าหมายถึงไม่ได้ไปล่าฟังคนเดียว มีเจ้าหน้าที่ของศาลไปอีกด้วย เพราะเป็นเรื่องราชการ ตุ้ จึงใช้เมื่อผู้พูดกล่าวถึงตัวเองกับผู้คนที่เกี่ยวข้องด้วย ซึ่งไม่ได้รวมผู้ฟัง เช่น เอือนตุ้ (=เรือนตุ้) ก็หมายความว่าเรือนของตนกับพี่น้องคนอื่นด้วย

ยังมีคำ ก๊อด อีก คำนี้ข้างเป็นคำติดปากของชาวคำตี้เช่นเดียวกับ วั้ (=เดียว) พูดไปคำสองคำ พูด วั้ (=เดียว) พูดไปคำสองคำ พูด วั้ หรือ ก๊อด ขึ้นมาเสียทีหนึ่ง และยังคงคำที่ลงท้ายประโยคหรือลงท้ายกริยาอื่น ๆ อีกหลายต่อหลายคำอย่างคำ ซ้า ไ้น้ ัก ก่อ คือ น้ำ และอื่น ๆ อีก คงจะเพราะคำเหล่านี้เองที่คนที่ไม่ใช่ชาวคำตี้ และพูดภาษาคำตี้มาแต่เริ่มสอนพูด พูดเอาเยี่ยง (=เอาเยี่ยงเอาอย่าง) ชาวคำตี้ไม่ได้ ข้าพเจ้าเองถึงจะพูดภาษากับเขาได้ก็พูดลุ่ม ๆ ไปอย่างนั้นเอง ถึงจะรู้จากครูภายหลัง ก็ยังใช้ไม่ถนัด เมื่อครูกลับจากมิดจินาหลังจากนั้น ๒-๓ วัน ครูก็ได้พยายามบอกความหมายที่ใช้ กับตัวอย่างที่ใช้ของคำดังกล่าวนั้น ซึ่งมักจะใช้ต่างกันตามรูปลักษณะของประโยคดังนี้

คำที่ใช้ในความบอกเล่า มีคำ ซ้า ก๊อด อู๋ นี้อู๋ น้ำ และ เย่า

ซ้า คำนี้เป็นคำลงท้ายความบอกเล่าโดยเฉพาะลงท้ายประโยคเมื่อเล่าเรื่อง เช่นผู้เล่าเล่าว่า ลูกว่ายาก ก็กล่าวว่า ตำนหยาบโล้งหยาบลั้งซ้า คือ พุดยากเหลือหลายแหละ (ตำนาน = พุด หยาบ = ยาก โล้งลั้ง คือ โหลงหล้ง น่าจะตรงกับคำโล้งดั่ง ของเรา แต่เขาหมายถึงมากมาย) ที่จริงอาจจะตรงกับคำ จ๊ะ ละ ก็ได้ทั้งนี้แล้วแต่ความ

ก๊อด ใช้เป็นเชิงขออนุญาตด้วย หรือ จู้คำม คือยอมคำหรือยินยอมตามคำเขาด้วย ดังที่ครูพูด ตักักทอดหนา คือจะไปละนะ เก่าโป้นก๊อด = ฉันขอขึ้นหน้าละนะ (โป้น = พ้น คือขึ้นหน้า) มือก๊อดหนา = กลับละนะ กิ่นก๊อด ม่าก๊อด = กินเถอะ มาเถอะเป็นการขออนุญาตและยินยอมให้ทำ บางทีก็แสดงว่าเห็นด้วยเช่น ต่ายก๊อด มีความหมายว่า ต่ายก่อนนี้อู๋ คือตายก็ต้อยหรือตายก็ดีแล้ว

อู้ (=อยู่) เขาใช้มีความหมายคล้าย เย่า (=แล้ว) เช่นเดียวกับที่ใช้ในภาษาไทยมา ครูชาวไทมาถามข้าพเจ้าวันละหลาย ๆ ครั้งเมื่ออธิบายจบลงหรือจะอธิบายต่อไปว่า สู้อู้ (=รู้) เขาหมายความว่า รู้แล้วหรือรู้แล้วนะ คำที่มีใช้ว่า ตักอู้ คือดีแล้ว

แต่ที่หมายความว่า อยู่ ก็มี ใช้แสดงว่าทำกิจยานั้น ๆ ยังไม่สิ้นสุดลงเช่น เก้าเขากินอู้ คือฉันกินข้าวอยู่ ผ่านังอู้ (=ฟ้าดังอยู่) คือฟ้าคะนองอยู่ หรือบางทีบอกเล่าธรรมดาก็มีเช่น เก้าน้องข้าวโก่งยังอู้ (=ฉันน้องสาวคนหนึ่งมีอยู่) คือฉันมีน้องสาวคนหนึ่ง อะไนเงื่องเม่อ-อ เจอ-ออู้ (=อันนี้ของของเธอใช้อยู่) คือ อันนี้เป็นของเธอ

ส่วนที่ใช้ข้างท้ายคำคุณศัพท์ก็มี เช่น ล้ากอู้ = แปลกอยู่ เอือนมันเย่อ-ออู้ คือบ้านเขาใหญ่อยู่

นี่อู้ = คืออยู่ ใช้แสดงความเห็นด้วยเช่น มะเหอ-อก่อนี่อู้ = ไม่ให้ก็ได้อยู่หรือก็ดีขึ้นหรือก็ดีแล้ว เอาไหวก่อนี่อู้ = เอาไว้ก็ดีแล้ว ท่าไหวก่อนี่อู้ = วางไว้ก็ดีแล้ว

น้ำ ใช้สำหรับกริยาอาการที่กำลังกระทำอยู่ คล้าย อยู่ละ ของเรา เช่น ก้าโป้นน้ำ = ไปทางโน้นอยู่ละ กินน้ำ = กินอยู่ละ นอนน้ำ = นอนอยู่ละ บางทีก็ใช้เป็นคำบอกเล่าธรรมดา ๆ อย่าง ละ เช่น เอ้ากันคำต้ำน้ำ = เราเป็นคนคำต้ำละ กันไขไนนี้กันน้ำ = คนไขไนดีแล้วละ

เย่า (=แล้ว) ใช้แสดงอดีตเช่นเดียวกับ อู้ (=อยู่) เช่น ตี้เจ็บอ้อมเย่า = แผลจวนจะหายแล้ว (ตี้เจ็บ = ที่เจ็บ หมายถึงแผล อ้อม = จวนจะดี) พ็อพักอันป้อนแยงอ้อมมาแดง = ใบไม้ที่ปลิดแล้วงอกมาอีก (พ็อพัก = ใบไม้ ป้อน = ปลิดหรือหักอย่างหักกิ่งไม้ได้ ๆ ที่จริง ป้อน เทียบเท่ากับปล้อนของเรา เขาหมายความว่าตะเอย่งทะข้าวโพด) แแดง (=แห้ง) คืออีก)

ที่ใช้ ก้าก้า ม่าม่า ก็หมายความว่าไปแล้ว มาแล้ว ก็ได้ ไปถึงแล้ว มาถึงแล้วก็ได้ ถือเป็นคำสุภาพด้วย เช่น เขาเคยถามข้าพเจ้าว่า เม่อ-น่าย ม่าม่า คือคุณมาถึงแล้วล้าพังคนเดียวหรือ (เขาลงท้ายเสียงให้รู้ว่าเป็นคำถาม) น่าย = ดาย หมายถึงล้าพังผู้เดียว

นอกจากมีคำลงท้ายแสดงความบอกเล่าแล้วก็มีคำลงท้ายเป็นคำสั่งได้แก่คำ ตือ ต๊ะ ล่า ไน

ตือ ใช้เมื่อเป็นคำสั่งอย่างหนักแน่นคล้ายคำ เทียว เทียวนะ เช่น ย้าก้าตือ = อย่าไปเทียวนะ กินเทอ-อ ลิงตือ = กินให้สิ้น (=หมด) เทียวนะ

ต๊ะ เทียบได้เท่ากับ เถอะ ถือเป็นคำสั่งอย่างเชื่องชวน เช่น ม่าต๊ะ = มาเถอะ กินต๊ะ = กินเถอะ เอาไหวต๊ะ = เอาไว้เถอะ ย้ากะต๊ะ = ปล่อยมันเถอะ ช่างมันเถอะ หน่าจอนม่าต๊ะ = น้ำตักมาเถอะ (จอน = ช้อน หมายถึงตัก อย่างตักแกง ไม่ใช่ใช้ภาชนะจ้วงตัก ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ใช้ ตัก (=ตัก) ต๊ะ ใช้เป็นคำปลอบเด็กก็ได้ เช่น เต็ดต๊ะ (=เจียบนะ) หรือ เต็ดเสต๊ะ (=เจียบเสียนะ) (เต็ด = เจียบ) บางทีเป็นคำสั่งอย่างเด็ดขาดก็มี เช่น ไปเ้าวแพ้วต๊ะ = อย่าเอ็ดดังนก (เ้าว = เอ็ด แพ้ว = เกินไป)

ล่า คล้ายคำ นำ หรือ ชี ใช้เป็นคำสั่งแต่ว่าอ่อนหวาน เช่น ม่าล่า = มาน่า หน่งล่า = นิ่งชี่ เอ้าก้าล่า = เอาไปชี่

ไน ใช้เป็นคำสั่งที่อ่อนหวานเช่นเดียวกัน แต่ดูเหมือน ไน จะอ่อนหวานกว่า ล่า แต่บางทีก็ใช้ด้วยกัน เช่น ผู้หนึ่งพูด ม่ากอดหนา = มาละนะ อีกฝ่ายหนึ่งตอบว่า ม่าล่าไน = ก็มาชี่

ส่วนคำที่ใช้ลงท้ายเป็นคำถามมีอีกหลายคำ ได้แก่ ไน ไก่ กือ ก้า จ้า และ อ้อ คำเหล่านี้พวกหนึ่งเป็นคำลงท้ายคำถามที่เป็นคำ อะไร ใคร ที่ไหน เมื่อไร อีกพวกหนึ่งลงท้ายคำถามว่า หรือ กับ ไหม คำพวกแรกได้แก่

ไน้ ไน้ที่ใช้ลงท้ายคำถาม จะมาตามหลังคำ ก่าซัง = อะไร อื้อ = อย่างไร พะไล้ = ใคร อะไม้ หรือ
ไม้ = ไหน หม่อเล่อ-อ = เมื่อไร ฟังคล้ายคำ น๊ะ หรือ นี ของเรา เช่น

ก่าซังไน้ = อะไรนะ ก่าซังไน้ติเอ็ด = อะไรจะทำนะ พูดเป็นคำรวบสั้นก็ได้ ใช่ว่า กี่ไน้ = อะไรนะ เป็นอื้อ
ไน้ = เป็นอย่างนะ เป็นอ่าลือไน้ ก็ได้ พะไล้ไน้ = ใครนะ ใครกันนี้ อะไม้ไน้ = ที่ไหนนะ ใช้เพียง ไม้ ก็
ได้ เช่น ก่าไม้ไน้ = ไปไหนนะ ไซ้ ก่าเล่อ-อไน้ = ไปทางไหนนะ หรือไซ้ ก่าไฮ้เล่อ-อไน้ = ไปทางไหนนะ ก็
ได้ (เล่อ-อ = ได ไหน) หม่อเล่อ-อไน้ติก้า = เมื่อไรนะจะไป

ไน้ บางทีก็ใช้ท้ายคำถามที่รู้คำตอบอยู่แล้วคล้าย ینگละ เช่น อันไน้ไน้ = อันนี้ยังละ ก่อมันไน้ = ก็เขาเง
ละ

ไก้ ใช้ลงท้ายคำถามได้เช่นเดียวกับ ไน้ แต่เป็นคำถามเชิงปรารภ ผู้ที่ถูกถามถึง หรือพูดถึงไม่ได้
อยู่ ณ ที่นั้น เช่น เอือนั่นป้อนมะยังไก้ = เรือนนั้นเขาไม่มี = ไม่อยู่หรือหรือ เพ้อ-อไก้ = ใครนะ ก่าซังไก้ก้อมะ
ต้อง = อะไรก็ไม่รู้

กือ มักมากับ กะยัง หรือ ก่าซัง (อะไร) ใช้เวลาได้ยินคำถามไม่ชัดจึงถามซ้ำ เช่น ก่ายังกือ หรือ ก่าซังกือ
= อะไรนะ

คำพวกที่สองลงท้ายคำถามว่า หรือ กับ ไหม ได้แก่คำ ก้า จ้า (เขียน กุยา เวลาออกเสียงมีเสียง ก
อยู่ด้วยชนิดหนึ่ง) และ อื้อ

ก้า เทียบได้กับคำ หรือ มักมา กับคำ เย้า (=แล้ว) เป็นการถามให้ตอบทางใดทางหนึ่ง เช่น เขากินเย้าก้า
= ขาวกินแล้วหรือ หน้าอาบเย้าก้า = หน้าอาบแล้วหรือ (บางที่ใช้กับคำ ซ้า เป็น ก้าซ้า เช่น นี้อ้าซ้า = ดีแล้วละ
ไม่ได้ใช้เป็นคำถาม)

จ้า = หรือ ใช้ลงท้ายคำถามให้ตอบว่า ใช่ หรือ ไม่ใช่ เช่น อันไน้จ้า = อันนี้หรือ ไหมจ้า = ที่นี้หรือ
นาวจ้า = นาวหรือ

อื้อ ใช้ลงท้ายคำถาม = ไหม (คล้ายคำ หนอ ในภาษาไทยใหญ่และพม่าที่ใช้เป็นคำถามเชิงขอร้องหรือ
ชักชวน เช่น กิ่นนี้้อ = กินดีไหม ดีก้าอื้อ = จะไปไหม ดีมืออื้อ = จะกลับไหม ไหมหนังกีย่านี้อื้อ = อย่างนี้คือ
อย่างดีไหม

ยังมีคำที่ลงท้ายบอกความรับ ได้แก่ เจ้า เอ้อเก้อ และ เก้อ

เจ้า = เจ้อ-อ อื้อ คือใช่แล้ว เอ้อเก้อ = เจ้อ-ออึ เช่นกัน ส่วน เก้อ ใช้ท้ายคล้ายคำ แหละ เช่น อันนั้นเก้อ-อ
= อันนั้นแหละ

การเรียงลำดับคำ

ไม่แต่จะมีคำลงท้ายประโยคหรือลงท้ายกริยาแปลกแตกต่างกับภาษากรุงเทพฯ เป็นอันมากดังกล่าวแล้ว แต่ภาษาคำตัวยังมีลักษณะสำคัญเด่นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแปลกกว่าภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ จนไม่น่าจะเรียกว่าเป็นภาษาเดียวกันหรือภาษาเครือเดียวกัน ลักษณะนั้นก็คือการเรียงลำดับคำในประโยค ตามธรรมชาติภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ รวมทั้งภาษากรุงเทพฯ จะเรียงประโยคเป็นผู้ทำ กริยา และกรรม เช่นในภาษาไทยใหญ่ใช้ว่า **เฮ้กินตังกิน** (=เรากินของกิน) และถ้าหากมีบุรพบทมาด้วย บุรพบทจะมาข้างหน้านามหรือสรรพนาม เช่น **เตอ-อล่างเอ็น** (=ได้ล่างเรือนคือได้ถุนบ้าน)

แต่ลักษณะทั้งสองของภาษาคำที่ไม่เป็นเช่นนั้น กล่าวคือประโยคภาษาคำที่เรียงผู้ทำ กรรมและกริยา เช่นเดียวกับภาษาบาลีและภาษาพม่า บางทีกรรมก็มาอยู่ต้นประโยค เป็น กรรม ผู้ทำ และ กริยา เช่น **แก่น้องข้าวยังอุ** (=ฉันน้องสาวมีอยู่) คือฉันมีน้องสาวอยู่ **เฮ้อซ้องแล่มมันคายก้า** (=เรือสองลำเขาขายแล้ว) คือเขาขายเรือสองลำแล้ว ลักษณะประโยคเช่นนี้ก็คล้ายของเราเมื่อต้องการเน้นประโยคที่ว่า **เขากินแยก้า** (=ข้าวกินแล้วหรือ) กับ **หน้าฮ้านแยก้า** (=อาบน้ำแล้วหรือ) ก็คล้ายกับของเรา

ส่วนบุรพบทที่ภาษาคำที่เรียงต่างกับของเราและภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ ก็คือ **ไหม** ที่เขาจะต้องเรียงไว้ข้างหน้าหลังคำนาม ดูเหมือนจะมีเพียงคำนี้เพียงคำเดียวที่เรียงเช่นนี้ บางทีคำที่เราถือได้ว่าเป็นบุรพบทเช่น **กะหนอก** (ข้างนอก) **กะน้อ-อ** (ข้างใน)ฯ ต้องเรียงไว้ข้างหน้าแล้วมี **ไหม** ตามมาข้างท้ายหรือท้ายนามอีกทีหนึ่ง

ไหม โดยมากจะมาข้างท้ายนามหรือสรรพนามที่เป็นกรรมรอง เช่น

เก้ไหมเปอนตังกินซังหักหอ-อไหม น่าจะแปลว่า ซึ่ง ยัง สู้ อย่างที่เรียกอายุตนิบาต (ในภาษาบาลี) เมื่อแปลคำบาลีเป็นไทย เช่น เห็นซึ่งคน ไปสู่บ้าน ไปยังเมือง ฯลฯ เพราะฉะนั้นประโยคนี้ถ้าแปลตามคำควรจะเป็น

ฉันซึ่ง คนอื่น ของกินฝากมาให้ ถ้ากลับประโยคตามการเรียงลำดับคำของเราต้องเป็น **ซึ่งฉัน คนอื่น ฝากของกินมาให้** (ซึ่ง ในที่นี้ไม่ใช่สรรพนามเชื่อมประโยคอย่างคำที่ ซึ่ง อัน) ประโยคนี้หมายความว่า **คนอื่น ฝากของกินมาให้ซึ่งฉัน** หรือ**ให้แก่นั่น**

บางประโยคกริยาเป็นกริยาชนิดสกรรมก็ต้องมีกรรมมารับจึงจะได้ความ กรรมของกริยาเช่นนี้จึงถือเป็นกรรมตรง ไม่จำเป็นต้องมี **ไหม** ตามมาข้างท้ายแต่ก็กลับมี จนดูตั้งว่าไม่ว่ากริยานั้นจำเป็นต้องมีกรรมมารับหรือไม่ก็ต้องมีก็ต้องใช้ **ไหม** ตามมาข้างหลังกริยาทั้งสิ้น ดังเช่น

เก้ไหมเหอ-อตะ = ฉันซึ่งให้เถอะ หรือกลับประโยคเป็น **ซึ่งฉันให้เถอะ** หมายความว่า **ให้ซึ่งฉัน เถอะ** หรือ**ให้แก่นั่นเถอะ** หรือ**ให้ฉันเถอะ**

มันจูโหมเอาตายก้า = เขาซึ่งเอาตายแล้ว หรือ เขาซึ่งงูเอาตายแล้ว หมายความว่า เขาเอาตาย (=ฆ่า) ซึ่งงูแล้ว หรือ เขาช่างงูแล้ว

มันจูโหมเอาอินเอาตายก้า = เขาซึ่งเอาอินเอาตายแล้ว หรือ เขาซึ่งงูเอาอินเอาตายแล้ว หมายความว่า เขาเอา อินฆ่าซึ่งงูแล้ว หรือเขาเอาอินช่างงูแล้ว

กรรมขึ้นต้นประโยคก็มี เช่น

กันซ้องโกโหมเก้ออัน = คนสองคนซึ่งฉันเห็น หรือซึ่งคนสองคนฉันเห็น หมายความว่า ฉันเห็นซึ่งคนสองคน หรือฉันเห็นคนสองคน ถ้าจะให้กรรมขึ้นต้นประโยคเพื่อเน้น ต้องใช้ว่าคนสองคนนี่แหละฉันเห็น

เกาโหมกันซ้องโกมาหบ = ฉันซึ่งคนสองคนมาพบ หรือ ซึ่งฉันคนสองคนมาพบ หมายความว่า คนสองคนมาพบซึ่งฉัน หรือคนสองคนมาพบฉัน ถ้าจะให้กรรมขึ้นต้นประโยคเพื่อเน้น ต้องใช้ว่า ฉันนี่แหละคนสองคนมาพบ (หบ=พบ)

ประโยคที่มีความหมายเป็นกรรมวาจกก็ใช้ **โหม** ตามหลังกรรมเช่นเดียวกันเช่น

เกาโหมตกอุ = ฉันซึ่งต้อย หรือซึ่งฉันต้อย หมายความว่าฉันถูกต้อย **เกาโหมตกเย่า** หรือ **เกาโหมตกมาเย่า** ก็ทำนองเดียวกันคือ ฉันถูกตีแล้ว ฉันถูกตีมาแล้ว ที่จริงเป็นประโยคที่ละผู้ทำไว้ ถ้าหากมีผู้ทำก็ควรเป็น **เกาโหมมันตกอุ** = ซึ่งฉันต้อย หมายความว่า ฉันถูกเขาตี

โหม ยังอาจตามหลังคำนามเพื่อบอกเวลาและสถานที่ บางทีมีคำที่เราถือว่าเป็นบุรพพบอยู่หน้านามนั้น ด้วยดังกล่าวข้างต้น จึงอาจแปลได้ว่าที่ ใน บน. หรืออื่น ๆ เช่น

เกียงโหมไก้ตะ = เกียงบนตั่งเถอะ (เกียงคือเหล็กสามขาใช้วางหม้อกระทะ) หรือบนเกียงตั่งเถอะ หมายความว่า ตั่งบนเกียงเถอะ

ก่างคิ่นโหมก้าตะ = กลางคิ่น โน ไปเถอะหรือในกลางคิ่นไปเถอะ หมายความว่า ไปในเวลากลางคิ่นเถอะ

ค้ายมันหน่าโหมยังอุ = ควาย (ของ) เขาน้ำในมืออยู่หรือควายเขาในน้ำมืออยู่ หมายความว่า ควายของเขาอยู่ในน้ำ (ยังมี)

อิมหน่าโหมมันอุ = ริมน้ำที่เขาอยู่ หรือที่ริมน้ำเขาอยู่ หมายความว่าเขาอยู่ที่ริมน้ำ

คำ **อิม** (=ริม) มีลักษณะเป็นคำนามก็ได้หมายถึงชายหรือขอบคำ **กะหนอกเอือนโหม** (=ข้างนอกเรือน ที่ หรือที่ข้างนอกเรือน) **กะหนอก** ก็ทำนองเดียวกัน หมายถึงส่วนนอก หรือข้างนอกของสถานที่นั้น ๆ **กะเนื่อ-อโหม** (=ข้างใน.....ที่คือที่ข้างใน.....) **กะเนื่อ** (=ข้างเหนือ คือข้างบน).....**โหม** คือที่ข้างบน และ **กะเตื่อ-อ** (=ข้างใต้).....**โหม** เช่น **กะเตื่อ-อเอือนโหม** คือที่ได้ถูเรือน

ยังมีคำ **ลู่ก** ซึ่งมีความหมายคล้ายคำ จาก เช่น **ลู่กเมืองโตโหมมาม่า** คือ จากเมืองไทยที่มาถึงแล้วหรือที่ จากเมืองไทยมาถึงแล้ว หมายความว่ามาถึงแล้วจากเมืองไทย

ลักษณะประโยคทำนองนี้ก็มีบุรพพบทั้งหน้านามและหลังนาม (ที่จริงที่มาข้างหลังไม่ควรเรียกบุรพพบ ภาษาอังกฤษยังเรียก postposition แทนที่จะเป็น preposition น่าจะเรียกปัจจัยมบท ตลอดจนประโยคที่มีกรรมมาหน้ากริยานั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับภาษาพม่า จึงทำให้เราคิดว่าภาษาคำต่ออาจจะได้อิทธิพลจากภาษาพม่า หรือมีฉะนั้นทั้งภาษาคำดีและภาษาพม่าต่างก็ได้มาจากภาษาดั้งเดิมภาษาใดภาษาหนึ่งด้วยกัน

ประโยคในภาษาพม่าเรียงกรรมไว้หน้ากริยาดังนี้เช่น **ตู่เอมั้นแซ่ดเหน่แต่** = เขาข้าวหุงอยู่หรือเปล่า หุงข้าวอยู่ (แซ่ดเหน่=หุงอยู่) **มันตะเล่ยกพุ่ตะล้า** = มันตะเลเคยถึง (ไป) ไหม คือเคยไปถึงมันตะเลไหม (ย็อก = ถึง)

พมามีบุรพบทไว้ห้าคำนามและบุรพบทที่บอกสถานที่คือ **หุมา** ซึ่งฟังคล้าย **ไหม** ของคำดี เพราะบางทีออกเสียงเป็น **แฮม** ก็มี เช่น **สันตือหามาชีแต่** = ช้างป่าในมืออยู่ หรือช้างในป่ามืออยู่ หมายถึงช้างมืออยู่ในป่า (สัน=ช้าง ตือ=ป่า ชีแต่=มืออยู่ แสดงว่าเป็นปัจจุบันกาล)

เอ็งอะโปหุมา = บ้านข้างบนที่คือที่ข้างบนบ้าน (เอ็ง=บ้าน อะโป=ข้างบน หุมา=ที่) **เอ็งเปียนหุมา** = บ้านข้างนอกที่คือที่ข้างนอกบ้าน (เปียน=ข้างนอก) **เอ็งอ้อกหุมา** = บ้านข้างล่างที่คือที่ข้างล่างบ้านหรือที่ได้ทุนบ้าน

ล้านอะจ้าหุมา = ถนนระหว่างใน คือในระหว่างทาง (ล้าน=ทาง อะจ้า=ระหว่าง หุมา=ใน)

การใช้คำบุรพบท

การเรียงลำดับคำลักษณะอื่น ๆ โดยมากไม่ต่างกับลักษณะภาษาไทถิ่นอื่น ทั้งลักษณะที่บุรพบทอยู่หน้ากรรมหรือคำอื่นที่มาด้วยตามแบบธรรมดาของภาษาคำโดดก็มี แต่คำบุรพบทดังกล่าวนี้มีไม่กี่คำนึกได้แก่

คำ **ห้าง** = สำหรับ เช่น **ห้างพะเจ้า** = สำหรับตัวเอง **ห้างเก้อ** = สำหรับเราทั้งสอง **โหมไนห้างฮังพัก** = หมอนสำหรับตมแกง **ห้างเพ้อ-อห้างมัน** = สำหรับใครสำหรับมัน หมายถึง ตัวใครตัวมัน **จ่า** ก็หมายถึง สำหรับ เช่นเดียวกัน เช่น **จ่าเก้อพะเจ้า** = สำหรับตัวฉันเอง (จ่า ในภาษาพม่าใช้คล้าย **ไหม** ของคำดีแต่ใช้ไว้หน้ากรรม และคำกริยาที่มีกรรมมารับ กรรมที่ไม่ควรมีบุรพบทก็ใช้ **จ่า** เช่น **มัน²เพ้อ-อ³จ่าจ่าเก้อ²** = เขาโกรธฉัน ถ้าเป็นภาษาคำดีก็ใช้ **เก้อโหมมันเฮ็ดจ่า**)

ตี = ที่ คำนี้ไม่สู้มีที่ใช้ นัก พบในตำนานเมืองคำดี ระบุว่า **ตีเอือนปู้โหมม้งมาตุงไหม** = ที่เรือนปู่โหมม้งมาตุง ซึ่งมี **ไหม** มาข้างท้ายด้วย นอกจากนั้นจะพบในสำนวนพูดว่า **อินน้ำตีเปือน** = สงสารที่เขา (คือคนอื่น) หมายถึงสงสารเขา (คำ **อินน้ำ** ออกเสียงในจมูก ได้ยินเสียงเพียงครึ่งคำ แต่ไม่มีวิธีเขียนให้เข้าใจได้ คำนี้น่าจะเป็นคำเดียวกันกับคำอินหรือแอ็ดหนูที่หมายความว่า สงสาร ตรงกับคำว่าเอ็นดูของเรา เป็นคำที่ผู้ใหญ่ใช้กับผู้น้อย)

อูตีเม่อ-อ = อยู่ที่เขา หรือ **ตำตีเม่อ-อ** = ไว้ที่เขา ทั้งสองความ หมายถึงข้างเธอ ตามแต่เธอ แล้วแต่เธอใช้ **มัน** (=มันคือเขา) ก็ได้เป็น **อูตีมัน** **ตำตีมัน** คืออยู่ที่เขา ไว้ที่เขา หมายถึง ข้างเขา ตามแต่เขา แล้วแต่เขา

อูตีสะพ้อตุ = อยู่ที่เขาเหมือนกัน ใจเหมือนกัน (**สะพ้อ** เป็นคำพม่า หมายถึงธรรมชาติ ธรรมดา นิสัยใจคอ **ตุ** = เหมือนกัน)

การเรียงลำดับคำอื่นในประโยคได้แก่คำขยาย ทั้งขยายนามที่เรียกว่าคุณศัพท์ และขยายกริยา ขยายคุณศัพท์ หรือขยายกริยาวิเศษณ์ที่เรียกกริยาวิเศษณ์ จะต้องเขียนไว้ข้างหลังคำที่ขยายเช่นเดียวกับภาษาไทอื่น ๆ แต่ที่เรียงแปลกไปก็มี

คำคุณศัพท์ที่ขยายนาม อยู่ข้างหลังนาม ที่เป็นคำเดี่ยวเช่น เหมอ-อ (=ไป) หมายถึงทีมไม่ฉลาดหลักแหลม กันเหมอ-อ (=คนไป) คือคนที่ทีมไม่ฉลาดหลักแหลม หล่อน = ทน ทนทาน กันหล่อน คือคนหน้าทนไม่อาย เข้าหล่อน คือเสาที่ทนทานได้นาน ก้อง = โด่ง โกง ลังก้อง = หลังโกง จ่า (=ซ้ำ) คือซ้ำ ทางจ่า = ร่างซ้ำคือร่างซ้ำหมายความว่า ชี้แพร่ เปียง (=เพียง) คือเรียบ ต่างเปียง = ทางเรียบ หน้าเปียง = หน้าเรียบ

ที่เป็นคำซ้อน เช่น เมาม่วง (=เบาบาง) หมายถึง ไม่ดี กันเมาม่วง = คนไม่ดี คักไก่ (คัก=ขยัน ไก่=หมั่น ขยันขันแข็ง) หมายถึงขยันหมั่นเพียร กันคักไก่ = คนขยันหมั่นเพียร ลือหนั่น (ลือ=ชื่อ หนั่นใช้ซ้อนกับ ลือ ไม่มีใช้แต่ลำพัง) หมายถึง ชื่อตรงชนิดที่เขาริบายว่า มะเผ็ดมะหลัก คือไม่โกหกไม่ลัษไมย เลื่องเทื่อง (เลื่อง=ทะลึ่งตึงตัง เทื่อง=ที่ไม่รู้จักที่สูงที่ต่ำ) หมายถึง ไม่สุภาพ ไม่รู้ที่สูงที่ต่ำ กันเลื่องเทื่อง = คนไม่สุภาพ ไม่รู้ที่สูงที่ต่ำ

ที่เป็นคำประสมได้แก่ เมืองก้าง (=เมืองกลาง) หมายถึง โลก กันเมืองก้าง (=คนเมืองกลาง) คือคนในโลก หมามัง (หมา=บ้า มัง คือ น้ำมึนที่ออกจากขมับข้าง เป็นคำพ้องเสียงน มุน ออกเสียงมม) คือบ้าอย่างข้างตกมัน เรียก จ่างหมามัง = ข้างตกมัน นิบนี้ (=ดิบดี นิบ หมายถึง ยังมีชีวิต ยังไม่ตายก็ได้) คือยังมีชีวิตอยู่ ยังไม่ตาย เช่น โตนิบนี้ = ตัวดิบดี คือตัวที่ยังไม่ตาย ยังมีชีวิตอยู่

ที่เป็นคำซ้ำเช่น หือ ๆ จัน ๆ = โง่ง่า กันหือ ๆ จัน ๆ = คนโง่ง่า นัก ๆ น้ำ ๆ (=หนัก ๆ หนา ๆ) = โง่ทึบ กันนัก ๆ น้ำ ๆ = คนโง่ทึบ จุด ๆ เป้า ๆ = หมดลั่น เขาจุด ๆ เป้า ๆ = ข้าวหมดลั่น

คำกริยวิเศษณ์ที่ใช้ขยายกริยาคุณศัพท์และกริยวิเศษณ์ ตามธรรมดาเรียงไว้หลังคำที่ขยายเช่นเดียว กัน และอาจมีคำชนิดต่าง ๆ ใช้เป็นคำกริยวิเศษณ์ได้ คือ

ที่เป็นคำเดี่ยว ได้แก่ ผ่อย = อ่อนหวาน ต้านผ่อย = พุดอ่อนหวาน ปรีอ = ปรีอ ปรีอ เม่นปรีอ = บินปรีอ บินปรีอ น่าย (=ตาย) หมายถึง เปลา ลำพัง อู่น่าย = อยู่เปลา อะไรก็ไม่ทำ ม่าน่าย = มาลำพัง มาคนเดียว แพ้ว = เกินไป เช่น ย้าวแพ้ว = ยาวเกินไป ส่มแพ้ว = เปรี๊ยะเกินไป เปรี๊ยะจัด

ที่เป็นคำซ้อน ได้แก่ ไต้ข้าง (ไต้=ใกล้ ขาง=ข้าง) = ใกล้กัน ริม ๆ เช่น อูไต้ข้าง = อยู่ใกล้กัน อยู่ริม ๆ แพ้งแอ็บ = อยู่ใกล้กันอยู่ริม ๆ แพ้งแอ็บ (=แฝงแอบ แพ้ง=ใกล้กัน แอ็บ=ใกล้ ๆ) หนั่งแพ้งแอ็บ=นั่งใกล้ ๆ ไช้นั่น (ไช้น=สวน ชั่น ใช้ซ้อนกับคำ ไช้น ไม่มีใช้ลำพัง=สวนไปสวนมา เข้า ๆ ออก ๆ) ผ่ายไช้นั่น=เดินสวนไปสวนมา เหล่าเล่า=เรา ๆ ใช้กับ หมด=บิต เป็น หมดเหล่าเล่า=บิตเรา ๆ และ ดิ้น=เดิน เป็น ดิ้นเหล่าเล่า=เดินเรา ๆ อย่างเด็ก ง่มผิงมผะ=คล่าไปทั้งมิด ๆ ผายง่มผิงมผะ=เดินคล่าไปทั้งมิด ๆ

ที่เป็นคำซ้ำ ได้แก่ ัง ๆ = ดี ๆ เช่น ฮับัง ๆ = บิดดี ๆ ปิดให้สนิท สุก ๆ ขยายคำ ย่า = เปียก เป็น ย่าสูง ๆ เปียกชก ๆ ขยาย หยง = ยุ่ง เป็น หยงสูง ๆ = ยุ่ง ๆ ยิ่ง ๆ ถึก ๆ ขยายคำ นำ = ดำ เป็น นำถึก ๆ = ดำบีดบีด ชี ๆ หรือ จัง ๆ ขยายคำ เย็น (=เย็น) คือเจียบเป็น เย็นชี ๆ หรือ เย็นจัง ๆ = เจียบนี้ นี่ ๆ งาม ๆ = ดี ๆ งาม ๆ เอ็ดนี้ ๆ งาม ๆ = ทำดี ๆ งาม ๆ เจียว ๆ พัย ๆ (=เร็ว ๆ คม ๆ) = อย่างรวดเร็ว เอ็ดเจียว ๆ พัย ๆ = ทำได้อย่างรวดเร็ว เร็ว เพ้อ-อ ๆ มั่น ๆ (ไคร ๆ มั่น ๆ) = แยก ๆ กันเช่น อู เพ้อ-อ ๆ มั่น ๆ = อยู่แยก ๆ กัน

ส่วนคำกริยาวิเศษณ์ที่มาข้างหน้าคำที่ขยายก็มี เช่น **เจ็ว** = เร็ว **ไว** **เจ็วกิน** = กินได้เร็ว **ทันอันเจ็วกิน** = ทันอันลูกมันกินได้เร็ว **เจ็วถึง** = ถึงเร็ว ถึงไว

ก้อย คำนี้น่าจะตรงกับคำ **ค้อย** ของเรา แต่เขาหมายความว่า ต่างหากแยก ๆ กัน เช่น **ก้อยหลักก้อยต่าน** = ต่างฉลาดต่างพูด

ไก่ ๆ = บ่อย ๆ เช่น **ไก่ ๆ ล่ม** คือ ล่มบ่อย ๆ **เจ็วล่มเจ็วล่ม**

ลักษณะนาม

คำสำคัญอีกคำหนึ่งในภาษาคำตี้และภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ ทัวไปก็คือลักษณะนาม ภาษาคำตี้มีลักษณะนามใช้อยู่ไม่น้อยทีเดียว และการเรียงลักษณะนามก็เป็นเช่นเดียวกับภาษากรุงเทพฯ และภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ กล่าวคือ ถ้าหากเป็นจำนวนหนึ่งแล้วลักษณะนามต้องมาข้างหน้าคำ **หนึ่ง** ถ้าเป็นจำนวนอื่น ลักษณะนามมาข้างหลัง คำบอกจำนวนนับลักษณะนามของเขาใช้บอกลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ด้วย คือ

สิ่งที่มีลักษณะเล็กยาว ใช้ **แล้ม** (=แหลม) ใช้ได้ทั้งเรือ บุหรี่ หอก ฯลฯ ดังใช้ว่า **เฮื่อ ๒ แล้ม** = เรือสองลำ **เซ่ล็กแล้มลึง** = บุหรี่ตัวหนึ่ง **ฮ้อกสองแล้ม** = หอกสองเล่ม

สิ่งที่มีลักษณะยาวอย่างเชือก ใช้ **เสน** (=เส้น) เช่น **เจือกเสนลึง** = เชือกเส้นหนึ่ง **ซ่ายโคเสนลึง** = สร้อยคอเส้นหนึ่ง แต่ถ้าเป็นเส้นสั้นอย่างดอกใช้ **หลาม** เช่น **ต้อกหลามลึง** = ดอกเส้นหนึ่ง

สิ่งที่มีลักษณะเป็นพวง ใช้ **เคือ** (=เครือ) อย่าง **ปู้เล่** (=ไข่มุก) **เคือลึง** คือไข่มุกพวงหนึ่ง แต่ถ้าเป็นดอกไม้ใช้ **ห้อย** (=ร้อย) เช่น **ม็อกหย่าห้อยลึง** = ดอกไม้พวงหนึ่ง ใช้ **โต้ง** (=วง) ก็ได้ **ผาหน้อย** (=โล่รง) หรือ **ลัน** ก็ใช้ **โต้ง** ได้ เพราะเย็บติดกันเป็นถุง

สิ่งที่มีลักษณะกลมอย่างยาอย่างไข่ ใช้ **หวย** (=เม็ด) เช่น **แซ่งหวยลึง** = เพชรเม็ดหนึ่ง **ไ้หวยลึง** = ไข่ลูกหนึ่ง **ม็กเคือซ้องซำหวย** = มะเขือสองสามลูก ใช้ **หลก** (=ลูก) ก็ได้โดยเฉพาะผลไม้

ลักษณะนามสำหรับคน คือ **โก่** = คน เช่น **กันโก่ลึง** = คนคนหนึ่ง ในตำนานเมืองคำตี้ ใช้คำ **จ้าย** เป็นลักษณะนามของลูกชาย เช่น **เจ้าฟ้ามี่หลกซ้องจ้าย** = เจ้าฟ้ามี่ลูกสองชายคงหมายว่ามีลูกชายสองคน แต่ในภาษาปัจจุบันใช้ **โก่** ได้ทั่วไปสำหรับคน

ลักษณะนามสำหรับสัตว์โดยทั่วไปก็ใช้ **โต่** (=ตัว) แต่วัวควายใช้ **เจือก** = เชือก ส่วนช้าง ใช้ **ป้าย** แต่ลูกช้างในตำนานเมืองคำตี้ใช้ **หลก** (=ลูก) เช่นว่า **แซ้วจ่างง่หลกลึงม่า** = จับช้างน้อยคือลูกช้างลูกหนึ่งมาหรือจับลูกช้างมาได้ตัวหนึ่ง

ลักษณะนามสำหรับที่นา ถ้าแปลงใหญ่ ใช้ **ลือก** เช่น **ลือนำซ้องลือก** = ที่นา (แปลงใหญ่) ๒ แปลง ถ้าเป็นแปลงเล็กใช้ **เหอ-อ** (=ไร่)

ลักษณะนามสำหรับหนังสือ ถ้าเป็นหนังสือเล่มใช้ **ต้อย** **ต้อยลึง** = เล่มหนึ่ง ถ้าเป็นหนังสือแบบพับหรือม้วน ใช้ **พื้นลึง** = ผืนหนึ่ง ตอนใช้ **ถม** **ถมลึง** = ตอนหนึ่ง **ท่อน** ใช้ **ปก** **ปกลึง** = ท่อนหนึ่งอย่างเพลง

การใช้คำสันธาน

วันหนึ่งข้าพเจ้านำชิ้นคำดีกับสายรัดเอวสวยงามไปทอดครู บอกว่านางฟ้าให้หลานสาวนำมาให้ข้าพเจ้า เป็น **ท้องฟัก** (=ของฝาก) คือของขวัญหรือของที่ระลึกเพราะใกล้วันที่ข้าพเจ้าจะเดินทางกลับแล้วครูก็เลยนำท้องฟักของตนมาให้บ้าง ซึ่งเป็นหนังสือแบบไทที่เรียก **ปับลิก** (=พับหนังสือ) เขียนเป็นอักษรคำดี เรื่อง **เมืองคั่วดีไฮ่เย่า** เป็นตำนานเมืองคำดี ครูไปจ้างคนคัดลอกมาให้เพราะตนเองไม่มีเวลา ที่จริงข้าพเจ้าอยากได้ลายมือครูมากกว่า ส่วนภรรยาเมื่อเห็นชิ้นกับสายรัดเอวเช่นนั้นก็ว่าจะเย็บ **พ้อดไฮ้** คือผ้าโพกหัวแบบผู้หญิงคำดีให้ ข้าพเจ้าจะได้มีเครื่องผู้หญิงคำดีแต่งได้ครบเครื่องยังขาดอยู่แต่เสื้อ ข้าพเจ้าจะไปตัดของข้าพเจ้าเอง แล้วให้ครูกับภรรยาเย็บผ้าสีชมพูตกแต่งที่คอกับที่ปลายแขนให้ ที่จริงคนที่สันทัดทางเย็บเสื้อผ้านั้นคือเจ้าน้อยบ่าวขุน ครูข้าพเจ้า หาใช้ภรรยาไม่ จนเป็นที่รู้กันทั่ว นับว่าครูข้าพเจ้า **แก้ง** (=เก่ง) สารพัด

เมื่อได้หนังสือแปลกลใหม่มา ข้าพเจ้าก็ขอให้ครูนำมาสอนข้าพเจ้าจะได้ดูว่าภาษาหนังสือเขาใช้อย่างไร ต่างกับภาษาพูดอย่างไร และปรากฏว่าคำลงท้าย **ก๊อด น้ำ** และอื่น ๆ เห็นจะมีแต่ในภาษาพูดเท่านั้น ส่วนภาษาเขียนไม่ค่อยมี นอกเสียจากเขาจะยกขึ้นมาเป็นประโยคคำพูด เช่น ตอนที่ผู้มาขอเจ้าเลื่อมข่านฟ้าให้ส่งเจ้ามาปกครองเมืองคำดี เจ้าเลื่อมบอกว่า “**ไปผ่ก๊อดถาด๊ะ**” หมายถึง อย่าเพิ่งนะ คอย (ก่อน) ถေး (**ไปผ่**=อย่าเพิ่ง อย่าเพิ่ง ถา=ทำ คือคอย)

แต่การใช้ **ไหม** ตามหลังกรรมมีใช้หลายแห่ง เช่นตอนที่เจ้าทโง้งมาดิ่งไปเมืองคำดีมา ก็มาเฝ้าเจ้าฟ้าเมืองกลองกราบไหว้แล้วเล่าให้ท่านฟังดังกล่าว่า “ก็ปายคูปเหล่าเจ้าฟ้าโล้งเมืองก่อง **ไหม**” คือไปไหว้คุณ (เขา) เสาเจ้าฟ้าหลวงเมืองกลอง **แก่** หรือ **ซัง** หมายถึง ไปถูกเข้าไหว้ **เล่า** **แก่** เจ้าฟ้าหลวงเมืองกลองในความนี้ เจ้าฟ้าหลวงเมืองกลองเป็นกรรมมี **ไหม** ตามข้างท้าย

บางที่มีบุรพบทมาข้างหน้ากรรมด้วย โดยเฉพาะคำ **ดี** (=ที่) เช่นกล่าวว่า **ดีเฮือน** เจ้าทโง้งมาดิ่ง **ไหม** = ที่บ้านเจ้าโถมมาดิ่ง มีทั้ง ที่ อยู่ข้างหน้ากรรม และ **ไหม** มาข้างท้ายกรรม ที่มีบุรพบทมาชิดกับ **ไหม** ก็มี ได้แก่คำ **กันลั้งไหม** มีความหมายเท่ากับ ที่ข้างหลัง หรือเมื่อภายหลัง (ดังที่ปรากฏในตำนานเมืองคำดี)

ลักษณะเช่นนี้ไม่มีในหนังสือปูสอนหลาน ชวนให้คิดว่าหนังสือปูสอนหลานจะมีมาแต่ดั้งเดิม ส่วนตำนานเมืองคำดีนี้เขียนขึ้นภายหลังและดังกล่าข้างต้นว่าลักษณะประโยคและการเรียงลำดับคำแบบมี **ไหม** อยู่ท้ายนามหรือกรรมของคำดีคล้ายคลึงกับลักษณะการเรียงลำดับคำของภาษาพม่า ภาษาคำดีอาจได้อิทธิพลจากภาษาพม่าในภายหลังก็เป็นได้ จึงทำให้รูปลักษณะภาษาและการเรียงลำดับคำบางอย่างต่างกับภาษาไทถิ่นอื่น ๆ

ลักษณะประโยคก็เช่นเดียวกันในหนังสือปูสอนหลานใช้ประโยคสั้น ๆ ไม่ซับซ้อน ไม่ค่อยมีสันธานเชื่อม หรือจะเป็นเพราะมีลักษณะเป็นกาพย์กลอน มีสัมผัสอยู่บ้างบางตอน แต่ไม่ได้กำหนดลงไปตายตัวว่าวรรคละกี่คำ สันธานที่พบมีแต่คำ **ซัง** (=ถ้า) ดังใช้ว่า

ซังเช่อ-อแจ่งคักเน่ เพ่ปันม็อกก็อองจ้าย่า = ถ้าอยากรู้จะนะ แม่ป็นบอกทุกเรื่องแหละ

ซังเพ้อ-อเอากินเข้าเนื้อ-อปาก วันลักสำนตั้งคัง = ถ้าใครเอากินเข้าในปากหวานประหลาดสำนทั้ง
ร่าง (เพ้อ-อ = ใคร เน้ = เนะ เพ้ = แผ่ บั้น = บัน คือให้ มือก = บอก กู = ทุก ล่อง = เรื่อง จ้า = แหละ เพ้อ-อ
= ใคร เนื้อ-อ = ใน วัน = หวาน ลัก = หลาก คือแปลก สำน = สำน คัง = คัง คือตัว)

บางที่ใช้ ซังหว่า (=ถ้าว่า) ก็มี เช่น ซังหว่าพื้นมะตักก้าจ้า ตีเนื้อดโล้งเย่า = ถ้าว่าฝนไม่ตกละก็ จะร้อน
มากละ

จ้า ดังปรากฏในประโยคข้างต้นใช้ลงท้ายประโยค โดยเฉพาะประโยคบอกเล่าคล้ายคำ แหละ เป็น
การเน้นความ แล้วจึงกล่าวความอื่นต่อไป บางทีจึงดูเหมือนคำลงท้ายความเช่นเดียวกับคำ กอด น้ำ ต๊ะ และอื่น ๆ
เช่นที่กล่าวในตำนานคำที่ว่า

อันหว่าเจ้ามาตังโป๊ไหนดำมึงเจ้าฟ้าโหลงเมืองก่องไนจ้า = อันว่าเจ้ามาตุงพอได้คำสั่งเจ้าฟ้าหลวง
เมืองกลองนี้แหละ.....(อำมึง = คำสั่ง)

ก่อ (=ก็) คำนี้เป็นได้ทั้งกริยาวิเศษณ์และสันธาน ที่เป็นกริยาวิเศษณ์ เช่น ก่อก่อตักก้า = ฉันทก็จะไปส่วนที่
เป็นสันธานนั้นใช้คำเดียวโดดก็มี ใช้กับคำอื่นก็มี ที่ใช้คำเดียวโดด ๆ นั้นมักจะเรียงต่างลำดับกับของเรา คือของ
เขาไว้ท้ายประโยคต้นบ้าง ใช้ต้นประโยคท้ายบ้าง แต่ของเรามักไว้หน้าคำกริยา เช่น

มุงมูก่วงวัน ก่อฟ้าหล่าม่าย่า = มุงดูตะวันตก ก็ ฟ้าลามาแล้ว คือมุงมองดูตะวันตก ฟ้า ก็ ลามาแล้ว = เวลาที่
สายมาแล้ว

มีโว่ค่ายก่อ เม้าจ่างเหล่ง ถักตักสิงฮ้ายหนวย = มีวัวควายก็ไม่รู้จักเลี้ยง จักตายสิ้นไม่มีอะไรเหลือ
มีเม่หม่าจ่างหักก่อ ถักตักผากย่านกัน = มีเมียไม่รู้จักรัก ก็ จักพราดไกลกันหมายความว่าจักหย่าร้างกัน ทำมะซัด
เหม่าฮู้ก่อ จังซ่อมคำ = ธรรมชาติไม่รู้ก็ จึงถูกดูถูก

ส่วนที่มากับคำอื่น เช่น เหม่อเล่อ-อก่อ = เมื่อไรก็ ดังประโยคว่า เหม่อเล่อ-อก่อมะเซ่อ-ฮักก้า = เมื่อใดก็
ไม่ยอมไป พะเล่อ-ฮักก่อ = ผู้ใดก็ ดังความว่า ปี่หน่องเฮ่าพะเล่อ-ฮักก่ออื่นหลัก = พี่น้องเราผู้ใดก็ไม่ลักขโมย

จ้ง = จึง จึงจะ (จ้ง = รู้ รู้จัก) เป็นคำเชื่อมประโยคเหตุผล เช่นที่กล่าวในปูสอนหลานว่า

โค้อักจ้งตายขอย = สะพานหักจึงจะตาย (โค้ = สะพาน ฮัก = หัก ขอย = ตาย มักใช้คู่กับคำ ต่าย)
เฮ่าเป้งเป็อนจ้งหัก = เรารักเพื่อนคือคนอื่น (คนอื่น) จึงรัก (ตอบ) เฮ่าจ้งเป็อนจ้งจ่า = เราชิงคนอื่น คนอื่นจึง
โกรธ (ตอบ) ว่วแพ้วเป็อนจ้งข่า = จงหลงเกินไป คนอื่นจึงข่า เป็อนโป๊ฮื้อนจ้งหนวย = คนอื่นเดินไปหน้าจึงตาม
ไปด้วย (หนวย (=ด้วย) ใช้เป็นกริยาก็ได้)

ซี่ (=เสีย) ใช้ไว้ท้ายประโยคต้นที่มีความล่วงมาแล้ว ก่อนความในประโยคต่อไป มีความหมายคล้ายคำ
แล้ว บางทีใช้กับ เย่า เป็น ซี่เย่า (=เสียแล้ว) ก็มี ใช้กับ เล่ (=แล) ก็มี โดยมากมักใช้ในเรื่องเล่า เช่น นางจ้งล่งก็ซี่
เล่ แสวก่าเกโถ้งเหอ-อมา = นางจึงลงก็เสียแล้ว จันกับพิราบตัวหนึ่งให้มา กอบไหนน่มันซี่เล่ เหนือหนกจ้อดไฟซี่
เหม่าฮัน = เหตุว่าดูเขาเสียแล้ว นี้นอกใหม่ไฟเสียไม่เห็น เขาซี่เย่าไปไหน = หยุดยืนเสีย หรือหยุดยืนแล้วย่ำ
ไปวัง เจ้าสิ่งซุบซี่เตียนฮู้ = เจ้าองค์หนึ่งสืบเสีย หรือสืบแล้วแทนอยู่ คือเจ้าองค์หนึ่งสืบราชสมบัติแทน

อู๋ (=อยู่) เป็นคำคู่กับ ชี ชี ใช้แสดงความล่งมาแล้ว อู๋ ก็ใช้ในความล่งมาแล้วก็ได้ แสดงว่าเหตุการณ์ยังดำเนินอยู่ก็ได้ และบางทีก็ใช้ขยายคำคุณศัพท์คล้ายกริยาวิเศษณ์ยิ่งกว่าสันธานดังกล่าวข้างต้น เช่น ล่องอันเม่อ-อหว่าล้ากอู๋ = เรื่องที่เธอว่าแปลกอยู่ ที่ใช้คู่กับ ชี เช่น มันกินชีหนึ่งอู๋ = เขากินเสีย (=แล้ว) นั่งอยู่ คู่กับเย่า ก็มี เช่น ละคำอันไหมเหม่มันโป้ยามันห้ายอู๋ = เด็กซึ่งแม่เขาตีแล้วเขาร้องไห้อยู่ คือ แม่เขาตี (ซึ่ง) เด็กแล้ว เขา (เด็ก) ร้องไห้อยู่

ล้ายป้อไหน หรือ ล้ายป้อ หรือ กือบไหน = เหตุว่า เพราะเหตุว่า ใช้แต่ ป้อ (=เพื่อ) คือ เพราะ ก็มี เช่น กือบไหนน่มันชีเล่ เหนือหนกจอตไฟชีเหม่าอัน ป้อไหนมันนางแสวกแก่ปัดเทอ-อไหนย่า = เพราะเหตุดูเขาเสียแล เนื่อนกใหม่ไฟเสียไม่เห็น เพราะเหตุนี้นางจับพิราบแทนให้ ดังนี้ ใช้ กือบป้อ (=เกือบเพื่อ) คือ เพราะว่า เช่น กือบป้อซ้อ-อจ้อเหม่าทกไหนก้อย = เพราะว่าใส่ชื่อไม่ถูกนี้เอง

ก๊วยก้า = แต่ (คำนี้มีใช้มากในภาษาไทยใหญ่) เช่น โตมันมะไซมะเจิบ ก๊วยก้าซุ่มเงื่อนคำ จ้งหือ = ตัวเขาไม่เจ็บไม่ไข้ แต่เสียเงินทองจึงเศร้า ทำทางง ๆ จัน ๆ

คำพม่าในภาษาคำตี้

ข้าพเจ้าอยู่นานไป ได้ฟังเขาพูดกันบ้าง ฟังครูสอนบ้าง ข้าพเจ้าออกจะชินกับเสียงกับวิธีพูด และการเรียงลำดับคำของเขา จนสามารถกลับประโยคแบบของเขาที่เรียงกรรมไว้หน้ากริยา ให้เป็นแบบของเราที่เรียงกรรมไว้หลังกริยาได้ทันทั่วทั้ง ทำให้เข้าใจถ้อยคำของเขาได้ตลอด แต่ว่าภาษาพูดกับภาษาเขียนไม่เหมือนกันทีเดียว ทั้งถ้อยคำสำนวนและลักษณะประโยคดังที่พบในตำนานเมืองคำตี้ ที่น่าแปลกก็คือในหนังสือไม่ค่อยมีคำภาษาพม่าที่เห็นปรากฏเด่นชัดเท่าที่มีใช้ในภาษาพูด แต่ส่วนที่จะแฝงอยู่จนดูไม่ออกกว่าเป็นคำพม่านั้นไม่อาจจะกล่าวได้ เท่าที่ข้าพเจ้าพบว่าเป็นคำภาษาพม่า เพราะใช้ในภาษาไทยใหญ่ด้วยมีอยู่หลายคำ คำพม่าในภาษาคำตี้มีดังนี้

ที่เป็นคำนาม ได้แก่

อะลัก = อายุ เช่น อะลักคะเลอ-อ = อายุเท่าไร คำพม่าใช้ อชก ออกเสียง อะเซด หมายถึงทั้งลมหายใจ ชีวิต และอายุ คำนี้มีใช้ในภาษาไทยใหญ่และเครือไทใหญ่ด้วย

อะมู = งาน เช่น เฮ็ดอะมู = ทำงาน (เฉพาะในสำนักงาน) จาก อมู = การกระทำ หรืออาจจะเป็นคำอหุมุ ที่แปลว่า ธุรกิจ และการดำเนินคดี ในไตเมอ เฮ็ดอะมู หมายถึงดำเนินคดีทางโรงศาล

อะหลก = งาน เช่น เฮ็ดอะหลก = ทำงานทั่วไป คำนี้มีใช้แต่ในภาษาคำตี้เท่านั้น จากคำ อลุบ ออกเสียง อะหลก หมายถึง งาน ธุรกิจ การจ้าง

อะป้าง = คุณไสยที่เสกเป่าด้วย มนต์ระร้า (มนตรา) คำนี้มีใช้แต่ในคำตี้ จากคำ อป้าง ออกเสียง อะป้าน หมายถึงสิ่งที่ทำให้เข้าไปในท้องหรือในตัวตามส่วนอื่น ๆ ของร่างกายด้วยเวทมนตร์คาถา

อ้าง = ยันตร์ จาก อง ออกเสียง อัน หมายถึงตารางกรอกรายการ คงหมายถึงตารางยันต์

ชีหนัก = ปืนใหญ่ ใช้ว่า ชีหนัก เล็กล้าย ก็มี จาก เซนต ออกเสียง เซนด หมายถึง ปืนทั่วไป

เข้ลัก = บุหรี่ ในถิ่นอื่นไม่ใช้คำนี้ ใช้ **หยาดูด** (=ยาดูด) จาก **เข้ลิบ** ออกเสียง **เข้ลัก** (เข้=ยา ลิบ (หรือ ลิก) =ม้วน) หมายถึงยาม้วน คือบุหรี่

จิมี่ = เทียนไข คนถิ่นอื่นเรียก **เต็น** (=เทียน) **ไต้เต็น** = จุดเทียนไข (คนไทในรัฐชานและอัสสัมไม่ใช้เทียน สี่มั้งใช้แต่เทียนไขเช่นเดียวกับพม่า) คำที่ใช้ **ไต้จิมี่** คำ จิมี่ จาก **จิมี่** ออกเสียง **จิมี่ จี** คือน้ำมัน **มี** คือไฟ **จิมี่** เป็นไฟจากตะเกียง ส่วนเทียนสี่มั้งเรียก **ผุ่ยย่อง** หรือ **ภุ่ยย่องโตง** คือแท่งขี้ผึ้ง

ส่วน **พะลั๊** ที่หมายความว่า ซา น้ำชา นั้นน่าจะมาจาก **ละแพ่ด** (เขียนลวก) ของพม่าจะถูกต้องหรือไม่ ไม่มีใคร กำหนดได้แน่ แต่ก็นับว่าภาษาคำตี้ใช้แปลกกว่าภาษาไทถิ่นอื่น ๆ

ที่เป็นคำกริยา ได้แก่

สา = สร้าง เช่น **โก้สา** = ก่อสร้าง คำนี้น่าจะมาจาก **ลง** ออกเสียง **ลิ้น** หมายถึงสร้าง หรือทำ ในภาษาพม่า เช่น **อะมูลิ้น** = ทำงาน

สา = อยู่ มักใช้คู่กันกับ **ยู่** (=อยู่คืออยู่ แต่ **ยู่** ใช้แต่ในภาษาหนังสือ) เป็น **ยู่สา** (=อยู่สร้าง) คำ **สา** ในความหมายนี้น่าจะมาจาก **หฺรง** ออกเสียง **จัน** หมายถึง อยู่ หรือมีชีวิตอยู่

อบ = ปกครอง ใช้เป็นสำนวนก็มี คือ **อบหาง** (=อบร่าง) หมายถึง อดตัว จาก **อุบ** ออกเสียง **อิก** หมายถึง ปกครอง ระวังรักษา ปิด ครอบ

พ้อ = ปรากฏ (ภาษาไทยใหญ่ใช้ **ป้อ**) เช่น **กึ่งพฺร่าพ้อ** = คุณพระปรากฏออก จากคำ **ป้อ** หมายถึง ปรากฏนึกออกอย่างเรื่องที่ลืมไปชั่วครู่ชั่วคราว หรือเป็นที่เปิดเผยรู้กันทั่วอย่างความลับ

พิก หรือ **พิด** = เชิญ จากคำ **พิก** หรือ **ภิก** ออกเสียง **พิด** ในภาษาพม่า

ฟ่าง = หลอกหลวง ใช้คู่กับ **เผ็ด** (=โกหก) เป็น **เผ็ดฟ่าง** = โกหกหลอกหลวง จาก **พฺยง** ออกเสียง **ผยั้น** หมายถึง ว้างเปล่า ไร้ประโยชน์ ไม่ได้เรื่อง

ที่เป็นคำวิเศษณ์ทั้งคุณศัพท์และกริยาวิเศษณ์ ได้แก่

จี้ ๆ = ดี ๆ อย่าง **ฮับจี้ ๆ** = ปิดให้ดี ๆ ปิดให้สนิท จาก **ญี่** พม่าหมายถึง เสมอกัน เท่ากัน เหมาะสม

ฮับ = เหมาะ **ฮับกัน** = เหมาะกัน เข้ากัน จาก **อบ** ออกเสียง **ฮัด** หมายถึง ถูก เหมาะ

กฺย้า หรือ **จ้า** = ร้าย อย่าง **เช้อจ้า** = เสือร้าย จาก **กฺรมะ** ออกเสียง **จ้าน** = หยาบ ร้ายแรง คำ **แก้ม** หรือ **แก้ง** ที่หมายความว่า เก่ง น่าจะเป็นคำที่ได้จาก **กฺรมะ** (=จ้าน) คำเดียวกันนี้

เหม็ด = ดี จาก **มฺรต** ออกเสียง **แมย็ด** หมายถึง ดีเลิศ ดีกว่า เกินกว่า หากำไร

ซ่าน = สุขสมบุรณ์ สบาย เช่นอาบน้ำมาใหม่ ๆ **ซ่าน** หักทายกันก็ทักว่า **ซ่านอุ้น่อ** = สบายอยู่ หรือ ใช้ **จิตซ่าน** ก็มี หมายถึง ไม่เจ็บไม่ไข้อยู่สุขสบาย **ซ่าน** จาก **จน** ออกเสียง **ซาน** หมายถึง หายเป็นปกติ ดีเกินคนอื่น มากกว่าคนธรรมดาเป็นพิเศษ ส่วน **จิต** คงเป็นคำพม่า **จิต** ออกเสียง **เจ้ก** หมายถึง เจียบ สงบ

ไม่ว่าจะใช้คำพม่าทั้งที่เป็นคำนาม คำกริยา และคำขยาย ดังกล่าวแล้ว แม้คำอุทานก็ยังนิยมใช้คำภาษาพม่า เป็นต้นว่าใช้คำ **อะอาก้า** ที่หมายความว่า ไม่ได้เรื่อง แทนที่จะใช้ว่า **ซังมะจ่อ-อ** (=อะไรไม่ใช่) ซึ่งก็หมายความว่าไม่ได้เรื่อง เช่นเดียวกัน (คำที่ใช้ความหมายเดียวกันนี้มีคำกริยาอีก ๒ คำ คือ **เฮ็ดเลื่อ** (=เฮ็ดเหลือ) หมายถึง ทำเหลือคือ

ทำเกินกับ เอ็ดป๊วย (คือทำเปลือง) ทั้งสองคำหมายความว่า ไม่ได้เรื่อง ไม่ได้อะไร) อะลาก้า มาจาก อลากา คำพม่า ที่หมายความว่า ไร้ผล ไร้ประโยชน์ ไม่มีจุดมุ่งหมาย

อะโล่ เป็นคำอุทานคล้ายคำไอ้โฮ เอ้อเฮอ ใช้อุทานเวลาแปลกใจ เช่นเวลาเห็นสิ่งใหญ่โตสิ่งแปลกใหม่ แต่อย่างไรก็ตามชาวคำตี้เป็นคนพูดเพราะทั้งน้ำเสียงและวิธีพูด โดยเฉพาะที่เขามักถ้อยคำยกย่องดังที่ เรียก พ่อแม่ว่า **พะโป้พะหม่** ตามที่กล่าวมาแล้วแต่ต้น ๆ ถึงเขาจะตกใจ แปลกใจ ก็ไม่เคยได้ยินพูดคำหยาบคาย ต่อกัน แม้จะไม่พูดแก่คนอื่นเช่นข้าพเจ้าก็ตาม คำไม่ว่าฟังของเขาก็มีดังที่ครูบอกให้ทราบ เช่น คำ **ค้าย้ายค้าย พ้าย** (=ตายหายตายคม) เขาใช้เท่ากับคำ ตายห่า แต่ก็ไม่เคยได้ยินใครพูด มีก็แต่ใช้คำติดปากของเขา เช่น **ย៉ากะค๊ะ** = ปล่อยมันเถอะ ช่างมันเถอะ หรือ **คำตี้เม้อ-อ** (=ไว้ที่เธอ) **อูตี้เม้อ-อ** (=อยู่ที่เธอ) หมายความว่า ช่างเธอ ตามแต่เธอ แล้วแต่เธอ หรือใช้ **คำตี้มัน** หรือ **อูตี้มัน** คือ ช่างมัน ตามแต่มันแล้วแต่มัน ก็ได้

ยังมีคำพม่าที่ไม่ได้นำมาใช้ล้าพัง แต่ใช้กับคำอื่น เช่น **น้องค๊ะ** = รู้สึกสำนึกผิดเมื่อตนทำผิด กับ **ค้องค๊ะ** = ประารณา ค๊ะ จาก **ค** ที่หมายในภาษาพม่าว่า บ่น ร้องทุกข์ รู้สึกเสียดายผู้ที่รักสิ่งที่รักหรือมีค่า ประารณา คำดังกล่าวถ้าไม่รู้ก็ดูไม่ออกกว่าคำใดเป็นคำไท คำใดเป็นคำพม่า มีคำหลายคำที่ดูคล้ายคำพม่าเช่น **อะเม้อ-อ** = อันนั้น แต่ปรากฏว่าไม่ใช่ จึงมีคำอีกมากมายหลายคำที่ยังค้นไม่พบว่าเป็นคำภาษาใดดังคำ **ชะหลาบ** = แกล้ง **ชะดุด** = สะดุด **ซิมม่อม** = ขม่อม **ซิหม่มบ** = ขมับ **อ็อกแอ็ก** = สมอง **ก่องถ็อก** = ท้ายทอย คำเหล่านี้ บางคำมิใช่ในภาษาพม่าแต่ไทใหญ่ด้วย ต่างก็ไม่มีใครบอกได้ว่าคำเหล่านี้เป็นคำไทแต่ดั้งเดิมหรือเป็นคำภาษาอื่นยืมมาใช้ หรือมาคิดสร้างขึ้นใหม่ในเมื่อได้อิทธิพลภาษาพม่าเป็นต้น แต่คำดังกล่าวก็หาใช้คำพม่าไม่

อิทธิพลภาษาพม่าในภาษาคำตี้ทั้งถ้อยคำที่ใช้และการเรียงลำดับคำดังกล่าวแล้วชวนให้คิดถามว่า ภาษาคำตี้ได้มาแต่ครั้งใด ตั้งแต่ดั้งเดิมหรือภายหลัง ถ้าจะคิดว่าภาษาทั้งสองมีส่วนสัมพันธ์กันมาแต่ดั้งเดิม ก็ด้วยอาศัยเหตุผลจากตำนานที่เล่ากันว่า ณ ดินแดนคำตี้โหล่งนี้ ได้เคยมีชาวทิเบต ๕๐๐ คน พร้อมด้วยเจ้าชายองค์หนึ่งข้ามเขามาพำนักอยู่ แล้วก็มีได้กลับไป คงตั้งหลักแหล่งอยู่ ณ ที่แห่งนี้อย่างตลอดมา ชาวทิเบตเหล่านี้ อาจได้มาผสมกลมกลืนกับชาวคำตี้พื้นถิ่น ภาษาอาจจะเข้ามาปะปนเมื่ออิทธิพลอยู่ในภาษาคำตี้ก็เป็นได้ และภาษาทิเบตเป็นภาษาที่มีลักษณะคล้ายกับภาษาพม่า จนถึงกับนักภาษากำหนดเป็นภาษาตระกูลเดียวกันคือตระกูลภาษาทิเบต-พม่า และภาษาทิเบตเรียงลำดับคำเช่นเดียวกับภาษาพม่าคือกรรมอยู่หน้ากริยา กริยาอยู่สุดประโยค อาจารย์ภาษาพม่าในมหาวิทยาลัยย่างกุ้งซึ่งเป็นทีนับถือกันว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ ได้เคยกล่าวว่า คำพม่าที่เก่ามาก ๆ ไม่อาจค้นหาความหมายในพจนานุกรมภาษาพม่าได้ก็อาจหาได้ในพจนานุกรมภาษาทิเบต ท่านไม่ได้ยกตัวอย่าง ทั้งขณะนั้นข้าพเจ้ายังไม่ได้เรียนภาษาทิเบต จึงไม่อาจกำหนดได้ว่าเป็นคำใดบ้าง

หนึ่งตามตำนานเมืองคำตี้ และดังที่ชาวคำตี้รู้จักกันว่า ผู้ที่ได้มาครองเมืองคำตี้เป็นคนแรก คือ ปู่โถมมมาดุง คำ **โถม** เป็นตำแหน่งของผู้ปกครองตำบล คงเทียบเท่ากับผู้ใหญ่บ้าน (ชาวพม่ากล่าวตามตำนานของเขาว่า บรรพบุรุษของเขาก็เป็น **โถม** ชื่อ **โถมมมก้า** ได้ไปรบศึกที่เมืองยางและได้ตายไปในที่รบ) เหตุที่ปู่โถมมมาดุง จะได้มาครองเมืองคำตี้ นั้น เป็นเพราะ **ลูกลั้ง** (ลูกน้องหรือลูกสมุน) ของเจ้าฟ้าเมืองกอง (=เมืองกลอง) คือ **เจ้าพะซ้อฮัมก้านพะ** (เจ้าฟ้าเสือหม่นขานฟ้า) ได้ไปเที่ยวล่าเนื้อ และไปได้นกมาตัวหนึ่งจึงนำไปปิ้งไฟที่บ้านปู่โถมมมา

ดิ่งเพื่อนำไปถวายเจ้าฟ้า ขณะนั้น ลูกสิ่งทั้งสองได้หนีไปเห็นลูกสาวปู่โตม่งนั่งทอดกู่อยู่ หญิงสาวทอดอย่าง
ขำขันขำฉวย ฟังกระสวยรวดเร็วเหมือนฟ้าแลบ จึงดูแล้วดูเล่าจนเพลิน นกที่บั้งไฟอยู่เลยไหม้หมด คนทั้งสองเห็น
เช่นนั้นก็กอดกันร้องไห้ เพราะจะไปยิงนกมาใหม่ตะวันตกก็สายมากแล้วจะไม่ทันเวลาเสวย หญิงสาวได้ยินเสียง
ร้องไห้จึงร้องถามไป เมื่อรู้เรื่องเข้าก็เลยลงจากที่มาจับนกพิราบได้ตัวหนึ่งส่งให้ไปปิ้งใหม่แทนตัวเก่า

ลูกสิ่งทั้งสองกลับไปน่านกพิราบบั้งไปถวายเจ้าฟ้า พลังทูลเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้เจ้าฟ้าฟัง เจ้าฟ้าสนพระ
ทัย จึงใช้ให้ปู่โตม่งมาดิ่งไปเมืองหนุ่น (=เมืองมะหนุ่น คืออัสสัม) ส่วนองค์เองเกณฑ์ผู้คนออกเดินทางไปยังบ้าน
ปู่โตม่งมาดิ่ง ให้ลูกสิ่งสองคนนั้นนำทาง ครั้นถึงบ้านปู่โตม่ง เจ้าฟ้าก็แอบซุ่มอยู่และใช้ให้ลูกสิ่งเข้าไปขอน้ำกิน
พอหญิงสาวรินน้ำส่งให้ เจ้าฟ้าก็ออกจากที่ซ่อนรวบตัวหญิงสาวแบกขึ้นหลังไป

เมื่อปู่โตม่งมาดิ่งกลับมารู้เรื่องเข้าก็โกรธเป็นฟืนเป็นไฟ เจ้าฟ้าจึงใช้ให้ขุน ๔ คนมาพูดจา ปู่โตม่ง
จำต้องยอมไม่เอาเรื่อง แต่ก็ได้ขอที่จะอยู่ได้ชั่วลูกชั่วหลาน ให้พอกินไม่สิ้นไม่หมด เจ้าฟ้าจึงแต่งตั้งให้มาครอง
เมืองคำตั้นนับแต่นั้นมา

ในตำนานไม่ได้กล่าวถึงว่าตำบลที่ปู่โตม่งมาดิ่งปกครองอยู่นั้นอยู่ ณ ที่ใด แต่เชื่อได้ว่าคงอยู่ห่างไกลเมือง
พอที่คนจะเข้าไปล่าเนื้อยิงนกมาได้ ทั้งชื่อ **มาดิ่ง** ของปู่โตม่งผู้นี้ ฟังดูไม่น่าจะเป็นชื่อไท อาจเป็นชื่อจีนหรือชื่อชน
เผ่าอื่นที่มีได้ใช้ภาษาเดียวกัน ภาษาของผู้ปกครองกับข้าไพร่ไทเมืองที่ต่างกัน อาจจะมาผสมกลมกลืนกันก็เป็น
ได้

แต่ถ้าจะดูคำพม่าที่ติดอยู่ในภาษาคำตั้นจะเห็นได้ว่าเป็นคำบาลีออกเสียงตามพม่ามีอยู่ไม่น้อย ดังที่
ปรากฏในหนังสือปฐนอลาน-มีคำ **ลอฟา** จาก **โลกะ มอลา** จาก **โมหะ ตูชะ** จาก **ทุกข์ พระตะราชังค** จาก
พระธรรมสังฆะ (พระ ไม่แน่ว่ามาจากวร ดังที่เรารู้จักหรือไม่ เพราะพม่าก็ใช้เขียน **ภรา** ออกเสียงพยา) **ย้าหัน**
จาก **อรหนต** **ชีย่า** จาก **อาจารย์** **ชีหละ** จาก **ศีล ทามะสัด** จาก **ธรรมศาสตร์** **วิเน** จาก **วินย อะแปด** จาก
อปคิต **เกอ** จาก **กตณณ** (พม่าใช้ **เจอู เจอูตัน** (=ตั้งตัญญู) หมายถึงขอบคุณ) จึงนำคิดว่าคำพม่าที่มีใช้ในภาษา
คำตั้นจะได้มาภายหลัง เมื่อคนไทที่นับนับถือพุทธศาสนาแล้วตามแบบพม่า คนไททั้งในพม่าและอัสสัมล้วนถือ
พุทธศาสนาก็ต้องใช้ตามและออกเสียงตามพม่า ทั้งนี้เพราะอาจารย์ผู้เทศนาสั่งสอนต่างก็เป็นชาวพม่าใช้
ภาษาพม่า วัดแต่ละวัดในหมู่บ้านไท หาพระไทยาก คงเป็นเพราะคนไทไม่นิยมบวชกัน จึงจำเป็นอยู่เองที่จะนิมนต์
พระพม่ามาอยู่ ในอัสสัม สมาคมพุทธศาสนาในพม่าส่งพระพม่าไปประจำอยู่ และส่งเงินค่าใช้สอยให้เป็นราย
เดือน รวมทั้งหมดแล้วก็มิจำนวนหลายองค์ คนไทในอัสสัมที่พอฟังภาษาพม่าเข้าใจก็มี มิฉะนั้นก็คงไม่สามารถ
เข้าใจถ้อยคำที่พระเทศน์ได้เลย แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่มีเหตุผลที่จะยืนยันได้แน่นอนว่าภาษาคำตั้นมีส่วนคล้ายคลึง
กับภาษาพม่ามาตั้งแต่เมื่อไร

พูดถึงบรรพบุรุษของชาวคำตั้นถึงแม้จะกล่าวตามตำนานเมืองคำตั้นว่าปู่โตม่งมาดิ่งเป็นคนแรกมาปกครอง
เมืองคำตั้น แต่เขาก็หาได้นับเป็นบรรพบุรุษของเขาไม่ ทั้งนี้พิจารณาจากคำเตือนนายเสื่อหมานของเขา เขาออกชื่อ
เจ้าสามองค์ หาได้มีชื่อปู่โตม่งมาดิ่งไม่ **เตือนนาย** ของเขาคือ **บนบานศาลกล่าว เสื่อหมาน** คือ เสื่อบ้าน เขาถือว่า
เสื่อหมาน จะปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านเหมือนดังเป็นเสื้อที่ห่อหุ้มปกคลุมตัวคนอยู่ เพราะฉะนั้นที่เราเรียกพระเสื้อ
เมือง ถ้าถือตามคติของชาวคำตั้นแล้ว **เสื้อ** ก็ต้องหมายถึงเสื้อ เครื่องนุ่งห่ม เป็นเสื้อของเมืองเช่นเดียวกัน

ข้าพเจ้ามาปูเตาไม่สบโอกาสที่เขาทำพิธีเดือนน้ายเลือหมาน จึงไม่เห็นพิธีของเขา ได้แต่ถามครู ครูก็อธิบายว่า ตามธรรมดาเขามี เคียงพี (ไทใหญ่เรียก **เบงผี เบง** คือหิ้ง) คือศาลเทพารักษ์นี้องอยู่ที่ใต้ต้นไม้ใหญ่ชายเขตบ้านเขตเมือง เพื่อให้พิทักษ์รักษาคนในบ้านในเมืองข้าพเจ้าไม่ได้ถามว่า เขาทำเคียงพีสูง ๆ หรือทำไว้กับดิน ถ้าหากทำตามแบบพม่ามอญ ดังที่ได้เห็นที่หมู่บ้านกะไต แขวงเมืองมะละแหม่งในเขตมอญ เขาทำด้วยซีเมนต์ทาสีชมพูสวยงามอยู่ติดกับดิน มองดูเหมือนกุฏิเล็ก ๆ ปึ ๆ หนึ่งเขาจะทำพิธีกันครั้งหนึ่งบ้าง สองครั้งบ้าง โดยเฉพาะตอนจะทำนาต้องไปทำพิธีก่อน เอาไก่คายนับสิบตัว (=ฆ่าวัวควาย) เอาไปเซ่นกับเหล้า เสร็จแล้วก็นำมาเลี้ยงกัน (พวกพม่าแก่กล่าวว่า เมื่อนับถือพุทธศาสนาแล้วเขาไม่ฆ่าสัตว์ จึงต้องใช้ไข่ไก่แทน) แล้วก็เดือนน้ายว่า

“เจ้าซำมโล้งซูเมืองเออ เจ้าโฮ้แซงเออ เจ้ากะเตอ-อเออ ปีกเลือเม่อ-อเจ้าจ้ำ ม้าเลือเม่อ-อเจ้าจ้ำ เทอ-อ หันย้าตัก ย้อก้าฮ่าเออ-อมีตะฮ่ามีพื้ก้าง” แล้วผู้ใดจะต้องน้ายอย่างไรอีกก็ได้ตามแต่ปรารถนา

หมายความว่า เจ้าสามหลวงซูเมือง (ซู=ขยาย) เจ้าหัวแสง (แสง=เพชร) เจ้าข้างใต้ ขอปีกเลือคือชายเลือพระองค์มาหม่อม ขอม้าเลือคือไต่แขนเลือมาง่า ให้ฝนอย่าตก ย้อก้าคือ ไรคอย่าให้มี อย่านมีภัยมีอุปสรรค (เพ็ = ภัย ก้าง = สิ่งขัดขวาง จ้ำ = หม่อม ง่า = คลุม อย่างแม่ไก่กกไข่ เรียก **ง่าไก่**) ครูอธิบายว่าชื่อทั้งสามคือชื่อเจ้าสามหลวง น้องชายเจ้าเลือซ่านฟ้าที่ยกทัพไปตีอัสสัมได้สำเร็จกลับมา ที่เรียกเจ้ากะเตอ-อ นั้นหมายความว่า เตอ-อ หน้าเกี่ยว = ไตน้ำแก้ว (น้ำแก้ว=แม่น้ำอรวดี) เรียกเมื่อตายไปแล้ว ตามธรรมดาคนคำตี้เขาถือว่าเป็นพวกโฮ้เกี่ยว (=หัวน้ำแก้ว)

ความหมายของคำ“ไท”และคำอุปมา

คำเดือนน้ายของชาวคำตี้ต่อเจ้าสามหลวงที่ว่า **เทอ-อหันย้าตัก** (=ให้ฝนอย่าตก) นั้น พังแปลกหูจริง ๆ เพราะไม่ว่าที่ไหน ๆ ใคร ๆ เขาก็อยากให้ฝนตกกันทั้งนั้น มีแต่บุญदानีเท่านั้นแหละที่ฝนตกเสียจนเป็นปกติธรรมดา เมื่อใครจะมีงานไม่อย่าให้ฝนตกจึงต้องบน เลือหมาน ว่า **เทอ-อหันย้าตัก** ดังกล่าวแล้ว บางทีก็กราบไหว้ **เจ้าอุปั๊ก** (=เจ้าอุปคุต) หรือ **เจ้าซำฮับปะก๊** เพราะเจ้าอุปั๊กทำให้ฝนตกก็ได้ ทำให้ฝนหายก็ได้ ทั้งนี้ตามความเชื่อของเขา

แต่ว่าในขณะนี้ข้าพเจ้าก็อยากจะต้องน้ายบ้างแล้ว ไม่ว่าจะต้องเจ้าสามหลวงก็ตามหรือเจ้าอุปั๊กก็ตาม ขออย่าให้ฝนตกหนักอีกต่อไปเลย เพราะถ้าฝนตกหนักอย่างนี้เรื่อยไปทุกวัน ข้าพเจ้าคงจะกลับมิตจินาไม่ได้แน่ เพราะเครื่องบินคงลงไม่ได้ถ้าสนามบินมีแต่ น้ำแข็ง และถ้าไม่ได้อาศัยเครื่องบินไป ก็ไม่ทราบจะกลับไปได้ได้อย่างไร จะไปทางถนนก็ต้องใช้เกวียนหรือไม้เท้าขี่ช้างไป ซึ่งจะกินเวลาไม่น้อยกว่า ๑๕ วัน สำหรับหนทางราว ๒๕๐ กิโลเมตรและไม่ว่าถนนจะให้การได้ตลอดสาย ภูเขาอาจพังถล่มกันหนทางตอนใดเสียก็ได้ ข้าพเจ้าคิดพลางมองท้องฟ้าพลางด้วยใจเป็นห่วง เจ้าน้อยบ่าวขุนเห็นเช่นนั้นก็ปลอบใจว่า ฝนคงตกอีกไม่กี่วันหรอก แล้วก็หยุดไปจนกว่าจะถึงฤดูฝนจริง ๆ แต่ถึงจะคิดวิตกไปอย่างไร ก็ไม่มีทางไปควบคุมดินฟ้าอากาศแต่อย่างไรมิได้ ข้าพเจ้าจึงต้องก้มหน้าก้มตาเรียนกับครูต่อไป

วันหนึ่งครูนี้ก็อย่างไรไม่ทราบ ถามข้าพเจ้าว่าที่พวกเราเรียกตัวว่า **โต** นั้นทางข้าพเจ้าอธิบายความหมายของชื่อนั้นอย่างไร ข้าพเจ้าก็ว่าตามที่พวกเราว่า ๆ กัน คำ **โต** ของข้าพเจ้าหรือ **โต** ของเขานั้นแปลว่าเป็นอิสระ ไม่ขึ้นแก่ใคร และบ้างก็ว่าแปลว่าเป็นใหญ่ ส่วนของครูเล่า หมายถึงอย่างไร ครูก็ว่าพูดตามคำติดปากหรือคำอุปมาที่ใช้ ๆ กัน **โต** หมายถึงว่าเจ้าก็ได้คนใหญ่คนโตก็ได้ เป็นคำที่ใช้คู่กับ **ขา** (=ข้า) ดังว่า

โตลุ่มหมา ขาลุ่มกับ = โทลุ่มหมาขาลุ่มกับ (กับคือหมวกแบบไทใหญ่รูปร่างคล้ายก๊วยเล้ง) เขาใช้หมายถึงเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ไม่มีใครทำเช่นนั้น ดัง **โต** คือคนใหญ่คนโตจะลุ่มหมา (เวลามากดหรือตลาด) หรือคนเป็นข้าจะลุ่มสวมกับ

เจ้อ-อขาหนาโต = ใจข้าหน้าไท หมายถึงใจคอคับแคบเหมือนข้า แต่ทำหน้าใหญ่อย่างไทคือเจ้าใหญ่หน้าโต

เจ้อ-อไต้หนังมอกหย่า เจ้อ-อขานั่งค้ำนั่ง = ใจ ไต้ดังดอกไม้ ใจขาดังทองสุกแดง อธิบายว่า เจ้าหรือคนใหญ่คนโตใจดีหืออะไรไครง่าย ๆ ดังให้ดอกไม้ แต่ใจขานั้นคับแคบชี้หวงจะให้ของใครต้องคิดแล้วคิดอีกเหมือนดังให้ทองคำสุกปลั่ง

แต่ถ้าเมื่อใดใช้คำ **ไต้** หรือ **กันไต้** (ไท หรือคนไท) คู่กันกับ **หม่นเจ้า** (พระภิกษุ) **ไต้** หมายความว่า ชมราวาส ซึ่งความหมายต่างกับที่ใช้ในภาษาไทใหญ่ **ไต้** หมายถึงคนธรรมดาสามัญที่ไม่ใช่เจ้า ดังที่ใช้ **ข้าไฟไต้เม็ง** (=ข้าไฟระไทเมือง)

คำอุปมาหรือคำติดปากทำนองนี้ยังมีอีก ดังว่า

กันจั้งข้ามปาก กันหากข้ามแซน = คนซังสามร้อย คนรักสามแสน ตรงกับที่เราใช้คนรักเท่าผืนหนึ่ง คนซังเท่าผืนสาด คำไทใหญ่ก็มีใช้ทำนองนี้คือ **ก้ออ้อก้านผืนหนึ่ง ก้อจั้งก้านผืนสาด** (คนรัก (มีค่า) เท่าผืนหนึ่ง คนซัง (มีค่า) เท่าผืนสาด)

กันอั้งม้างอ็อกแซ้อ-อม็อก = คนหางหมางอใส่กระบอ กคือคนว่ายากสอนยากพอพ้นคำผู้ใหญ่ไปก็ประพุดตอย่างเดิมอีก เหมือนจับหมาหางใส่กระบอ พอเอาออกมาจากกระบอหางก็ยังงออยู่อย่างเก่า

เหย้าหมาหมาเล่หน้า เหย้าขาขานู๋ยอม = เย้าหมาหมาเลียหน้า เย้าขาขาดูถูก ความนี้ตรงกับที่ชาวไทใหญ่กล่าวว่า **ย็อกหมาหมาเล่หน้า ย็อกขาขาลู้หลาย** = หยอกหมาหมาเลียหน้า หยอกขาขาดูดา คือดูถูก เราใช้ว่า เล่นกับหมาหมาเลียปาก เล่นกับสากสากต้อยหัว

ซบวันเจ้อ-อจ้า = ปากหวาน ใจโกรธ คงจะตรงกับที่เราใช้ปากหวานกันเปรี้ยวหรือปากปราศรัยน้ำใจเชือดคอ

ป่าไต้ลั้งหน้า เหน่ตังห้อย = ปลาตัวหนึ่งเน่า เน่าทั้งพวง (ห้อย = ห้อย คือร้อย ร้อยเป็นพวงใช้เป็นคำนามและลักษณนามหมายความว่า พวง **ห้อยลั้ง** คือ พวงหนึ่ง) ความนี้ตรงกับที่เราใช้ว่า ปลาซังเดียวกันหมิ่นก็หมิ่นไปด้วยกันหมด

โสมไหว่น้อ-อ วันไหว่นอก = เปรี้ยวไว้ใน หวานไว้นอก ความนี้คงเหมือนที่เราใช้น้ำซุ่นไว้ข้างใน น้ำใสไว้ข้างนอก

คำเรียกขาน

ความจริงข้อความข้างต้น ครูมิได้ตั้งใจจะบอก แต่เมื่ออธิบายเรื่องราวต่าง ๆ จำเป็นต้องยกข้อความที่เป็นอุปมาขึ้นมาเปรียบเทียบให้เข้าใจได้ชัดเจน ข้าพเจ้าก็เลยได้เรียนรู้ไปด้วย

ดังกล่าไปแล้วว่า ชาวคำตี้เป็นคนพูดเพราะ เพราะฉะนั้นจึงมีคำเรียกขานที่กำหนดไว้หลายลักษณะหลายแบบให้ฟังไพเราะ สุภาพ ยกย่อง และแสดงความรักใคร่ นอกจากจะมีคำ **พะ** นำหน้าคำเรียกเครือญาติดังกล่าไปแล้ว ก็ยังมีคำเรียกขานที่ใช้คำอุปมา เป็นต้นว่า แทนที่จะเรียกลูกว่า **ลูกเก่าเอื้อ** (=ลูกข้าเอื้อ) ก็เรียกว่า **แซ้งเก่าเอื้อ** (=แสงข้าเอื้อ แสง=เพชร) ก็มี **แซ้งเอื้อเก่าเอื้อ** (=แสงเอื้อข้าเอื้อ แสงเอื้อ คือแก้วสารพัดนึก) ก็มี หรือเรียกอื่นใดที่แสดงว่าเป็นสิ่งมีค่าที่น่าทะนุถนอม แต่ครูเล่าว่าเมื่อเป็นเด็ก ไม่ชอบให้มารดาเรียกตนว่า **แซ้งเก่าเอื้อ** ชอบให้เรียกว่า **ลูกเก่าเอื้อ** (=ลูกข้าเอื้อ) เพื่อให้รู้ว่าตนเป็นลูก มิใช่วัตถุสิ่งอื่น แม้จะเป็นสิ่งมีค่าเพียงใดก็ตาม

คำ **เจ้า** (=เจ้า) เป็นคำที่ช่วยทำให้สรรพนามที่ใช้ในการเรียกขาน และพูดถึงเป็นคำสูงศักดิ์ขึ้น ไม่จำเป็นต้องใช้แก่เจ้านายก็ได้ ถ้าหากเป็นผู้ที่ผู้พูดยกย่องนับถือก็ใช้ได้ **เจ้า** ใช้ได้ทั้งสรรพนามที่เป็นบุรุษที่หนึ่ง คือตัวผู้พูดเองทั้งเอกพจน์พหูพจน์ คือ **เก่า** (=ฉัน) เป็น **เก่าพะเจ้า เอ้า** (=เรา) เป็น **เอ้าพะเจ้า** **อู๋** (=ฉันและคนอื่นที่ไม่รวมผู้ที่ตนพูดด้วย) เป็น **อู๋พะเจ้า** ถ้าพูดแก่เจ้าฟ้าจึงใช้ **ข้าพะเจ้า** (=ข้าพะเจ้า) เมื่อพูดในที่ประชุมคนมาก ๆ ใช้ **เก่าชา** (=เก่าข้า) ภาษาไทยใหญ่ใช้ **เอ้าข้า**

สรรพนามบุรุษที่สอง คือผู้ที่พูดด้วย เอกพจน์ใช้ **เมื่อ-อ** (=เธอ) เมื่อจะให้สุภาพใช้ **เมื่อ-อพะเจ้า** หรือ **เมื่อ-อเจ้า** แต่ถ้าพูดแก่เจ้าฟ้าก็ต้องใช้ **เจ้าพะสิ่ง** (=เจ้าผู้หนึ่ง) พหูพจน์ใช้ **อู๋** (=สุคือเธอทั้งหลายหรือพวกเธอ) ก็ใช้ **อู๋เจ้า** (=สุเจ้า) เมื่อจะให้สุภาพ เช่นใช้ว่า **เอือนอู๋เจ้า** (=บ้านสุเจ้าคือบ้านพวกคุณ) **เมืองอู๋เจ้า** (=เมืองสุเจ้าคือเมืองพวกคุณ) คำพูดแก่เจ้าฟ้า ใช้ **เจ้า เป็น เจ้า** (=เจ้าเป็นเจ้า) ก็ได้

สรรพนามบุรุษที่สามคือ ผู้ที่พูดถึง เอกพจน์ใช้ **มัน** (=มัน คือเขาคนเดียว) เขาไม่ถือว่าหยาบ ใช้ **พะโปมัน** **พะเหมมัน** (=พ่อเขาแม่เขา) ก็ได้ แต่จะให้สุภาพก็ใช้ **มันเจ้า** หรือ **มันพะเจ้า** พหูพจน์ใช้ **เค้า** (=เขา คือเขาทั้งหลาย) เมื่อจะให้สุภาพไม่ใช้ **เค้าเจ้า** กลับใช้ **เจ้าเค้า** (=เจ้าเขา) เช่นเรียก **พี่น้องเจ้าเค้า** (=พี่น้องเจ้าเขา พี่น้อง หมายถึงแขกผู้มาหาก็ได้) ถ้าใช้หมายถึงเจ้าฟ้าก็ใช้ **เจ้าเป็นเจ้าเค้า**

ยังมีคำสรรพนามที่แสดงทวีพจน์คือจำนวนสองก็ใช้ **เจ้า** ได้เมื่อต้องการให้สุภาพ คือบุรุษที่หนึ่ง **อ่า** (=เรา คือเราทั้งสอง ในวรรณคดี เราใช้ **สองรา**) เป็น **อ่าพะเจ้า** นอกจาก **อ่า** ก็ยังมีคำ **เคือชา** (=เชื้อข้า) หมายความว่าเราทั้งสองได้เช่นเดียวกันแต่ไม่มีใช้ **เจ้า** ลงท้าย ทวีพจน์สำหรับบุรุษที่สองที่สามก็ไม่มี **เจ้า** ลงท้ายเช่นเดียวกัน คือ บุรุษที่สองใช้ **ซ้องเคือ** (=สองเขือ) คือเธอทั้งสอง บุรุษที่สามใช้ **ซ้องค้ำ** (=สองขา) คือเขาทั้งสอง เช่นใช้ **ซ้องค้ำไท้เม** = เขาสองคนผิวเมียว

คำเคือ(=เชือ)ในคำ **เคือขา** กับ **ซ้องเคือ** ชวนให้เข้าใจสับสนไปได้เพราะใช้ได้ทั้งสองบุรุษคือบุรุษที่หนึ่งกับที่สองที่กล่าวในลิลิตพระลอว่า **สองเชือ** พี่หลับไหล ลืมตื่น ฤาพี่ สองพี่คิดเองอ้า อย่าได้ถาม **เมื่อสองเชือพี่** คือพี่ทั้งสอง แต่ **เมื่อ** ไม่มีใช้ในภาษาไทยใหญ่และในเครือไทใหญ่ เห็นจะเทียบเท่ากับ **เคือขา** (=เชือข้า) คือเราทั้งสองนั่นเอง

ภรรยาเจ้าน้อยบ่าวขุนยับ **พอดโฮ** (ผ้าโพกหัว) ให้ข้าพเจ้าเรียบร้อยแล้ว ส่วนเสื้อดำข้าพเจ้าก็เย็บเสร็จแล้ว รอแต่ให้ครูเย็บผ้าสีชมพูทาบลงไปทีคอ (เสื้อคอตั้ง) และปลายแขน ข้าพเจ้าเห็นเข็มที่สามีภรรยาคู่นี้ใช้เย็บแล้วอดรู้สึกลำบากแทนไม่ได้ เพราะเป็นเข็มอ้วนสั้นผิดกับที่เราใช้กัน ข้าพเจ้านำติดตัวไปด้วยห่อหนึ่ง จึงนำมาให้ครู ๒-๓ เล่มเท่าที่เหลืออยู่ ครูตืออกดีใจเพราะไม่เคยเห็นเคยใช้มาก่อน ทั้งยังเป็นสิ่งจำเป็นต้องใช้ ด้วยว่า ครูชอบเย็บเสื้อและเย็บเสื้อเกง ทั้งครูทั้งข้าพเจ้าเชื่ออย่างเดียวกันตามคติไทย ว่าคนชอบพอกันเขาไม่ให้สิ่งแหลมคมหรืออาวุธแก่กัน แต่ในขณะนั้นไม่มีใครนึกถึงเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเองมานึกได้ภายหลัง แต่นึกว่าคงไม่มีอะไรเกิดขึ้น เชื้อกันไปอย่างนั้นเอง

เมื่อเครื่องนุ่งห่มทุกชิ้นเสร็จลงแล้ว ครูก็ขอให้ไปแต่งตัวที่บ้านภรรยาจะแต่งตัวให้ ให้ข้าพเจ้าถ่ายรูปไว้ จะเป็นเพราะคำเตือนนาย (บนบานศาลกล่าว) ของข้าพเจ้าหรือถึงเวลาฝนจะหยุดตกเองก็ไม่ทราบได้ ปรากฏว่าวันนั้นฝนหยุดตก แม้ว่าแดดจะไม่ได้ออกจ้า แต่ก็ยังมีแสงให้ถ่ายรูปติด ถึงมัวไปหน่อยก็ยังดี ทุกคนในครอบครัวเจ้าน้อยบ่าวขุนครูข้าพเจ้าต่างไปแต่งตัวกันซุกซุน นางจ้อยเค็ฐว่าจะ **ต็อกหนกข้า** (=ถ่ายรูป) กันก็ไปแต่งตัวพาลูกหญิงชายมาถ่ายรูปด้วย

การแต่งตัวของผู้หญิงคำดีก็กินเวลาอยู่ไม่น้อยทีเดียวโดยเฉพาะคนที่ไม่เคยแต่งอย่างข้าพเจ้า ทั้งภรรยาของครูกับนางจ้อยเค็ฐช่วยกัน **หมัดลิ้น** (บิดขึ้น) บางทีเรียก **อ้า** คือม้วน ม้วนขึ้นเหมือนม้วนชายกระเบน คือทางโคนม้วนโตแล้วเรียวตรงปลาย ทำให้ขึ้นซึ่งแคบอยู่แล้วแนบตัวพอดีกับเอวและสะโพก ส่วนชายขึ้นกว้างพอเดินก้าวได้แต่ไม่สู้สะดวกนัก ขึ้นที่ม้วนไว้บิดไปอยู่ทางด้านหลัง ทางด้านหน้าจึงเรียบเหมาะแก่คนไม่มีพุง แล้วใช้ **ซัยหัด** (= สายรัด) ที่ทอดด้วยด้ายสีแดงเหลืองแน่นแข็งขนาดราวฝ่ามือรัดเอวแน่น ปล่อยให้ชายที่มีพุงไหมพรมสีต่าง ๆ ห้อยลงมาบังพุง เสื้อตัวสั้นเหนือสายรัดไว้สายรัดติดสีกับขึ้นและเสื้อดูสวยงาม นุ่งแล้วดูเหมือนจะก้าวขาไม่ออกเพราะขึ้นแคบ แต่หญิงคำดีทั้งสองเดินให้ดู ว่าเวลาเดินก็เตะชายขึ้นที่ยาวกรอมสันไป (คล้ายเวลานุ่งสำหรับ มิฉะนั้นจะเหยียบชายสำหรับทำให้ส่าหรือหลุดมาได้ทั้งส่วนที่นุ่งและส่วนที่ห่ม) แต่เวลาเขาทำงานเขาจะ **หม่นแซ่เนียบ** คือถลกเสียเหน็บ หมายถึง ถลกแล้วเหน็บ บางคนก็ถลกจนเกือบถึงหัวเข่า เพื่อมิให้เปียกและติดขัดเวลาลุยน้ำหรือยกของหนัก หาบคอน

มาถึงผ้าโพกหัว คนทั้งสองก็ต้องช่วยกันรื้อนวยอีก หญิงไทไม่ว่าถิ่นใดรวมทั้งหญิงไทใหญ่แม้จะมีกูป (=หมวกรูปร่างคล้ายกูปเลย) สวมแต่ก็ยังมิผ้าโพกหัว เรียกชื่อต่าง ๆ กัน หญิงไทใหญ่ใช้ผ้าทาง ๆ ทอสีต่าง ๆ เรียก **เค็นโฮ** (=เคียนหัว) พากะใช้ผ้าขาวเรียก **ผ้าโฮ** (=ผ้าหัว) ไตเหนือในยุนานเรียก **แซ้วโฮ** เขาทำสำเร็จรูปเป็นผาดำหรือแพรดำซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ทาบลงไปกับกระดาดแข็งแล้วสวมได้ที่เหมือนหมวก สวมเวลาแต่งงาน แล้วจะถอดอีกไม่ได้เลยโดยเฉพาะในที่สาธารณะ แม้เวลาอาบน้ำที่ริมแม่น้ำก็ไม่ถอด หญิงสาวไม่ได้แต่งงาน ไม่ต้องสวม หญิงคำดีก็เช่นกัน หญิงสาวยังไม่ได้แต่งงานใช้ผ้าโพกหัวแบบ

หนึ่ง เรียก **ผาฮ้อลันมา**(=ผ้าหูลันหมา) ข้าพเจ้าไม่ทราบว่ามีชื่อออกมาแล้ว มีรูปร่างอย่างไร เพราะไม่มีสาว ๆ ในบริเวณใกล้เคียงเลย ส่วนผู้หญิงแต่งงานแล้วจะใช้ผ้าโพกหัวที่เรียก **เสื่อพ้อดฮ้อ**=เสื่อพ้อดหัว (เขาว่าผู้หญิงที่อายุมากแล้วยังไม่ได้แต่งงานก็ใช้ **พ้อดฮ้อ** ได้) ที่เรียกเป็นเสื่อเพราะเขาทำเป็นรูปเสื่อจริง ๆ มีแขนเสื่อ คอเสื่อ แต่ว่าตัวเล็ก ๆ เท่าขนาดเสื่อเด็ก และส่วนที่เป็นแขนนั้นเล็กมากกว้างราว ๒ นิ้ว แต่ยาวขนาดพันรอบหัวได้ ๒ รอบ ภรรยาเจ้าน้อยบ่าวขุนบ่นพึมพำด้วยความเสียดยว่า ลืมไปไม่ได้ว่ารอบหัวข้าพเจ้า แขนพ้อดฮ้อนี้นิ่งสั้นไปหน่อย เขาใช้ส่วนตัวเสื่อคลุมหัว และส่วนคอที่ทาบสืชมพู่จัดประดับเลื่อมและดินอย่างสวยงามนั้นจะอยู่ตรงหน้าผากพอดี ส่วนแขนเสื่อทั้งสองข้างจะโอบรอบหัวแล้ววนมาข้างหน้าหนีบไว้ในก้นผ้า ด้วยเหตุที่พ้อดฮ้อของข้าพเจ้าเล็กไปแขนเสื่อที่หนีบไว้จึงหมิ่นหนีบไม่ค่อยจะอยู่ แม้กระนั้นก็ผ่านไปก็เรียบร้อยจนกระทั่งถ่ายรูปเสร็จ เห็นตัวข้าพเจ้าเองในเครื่องแต่งตัวหญิงคำต๋แล้ว ออดคิดไม่ได้ว่า หน้าตาของข้าพเจ้ากับพวกเขาก็น่าได้แปลกกว่ากันสักเท่าไร แม้คนกรุงเทพฯด้วยกันหน้าตาแปลกกว่านี้ก็ยังมี ถ้าเช่นนั้นอะไรทำให้เรากลายเป็นไทยคนละพวกคนละถิ่นไป เครื่องแต่งตัวกระนั้นหรือ หรือภาษา หรือประเพณี หรืออะไรอีก

พันเรื่องถ่ายรูปที่บ้านเจ้าน้อยบ่าวขุนแล้ว ยังต้องไปถ่ายรูปคณะกรรมการจัดกิจการกรรมฐานที่ **เฮือนก้ามะท้าน** (=หอกรรมฐาน) ข้าพเจ้าตั้งใจถ่ายอย่างดีเท่าที่มีมือจะอำนวย ทั้งครูทั้งข้าพเจ้าโล่งอกที่เสร็จธุระเรื่องนี้เสียได้ ข้าพเจ้าเลยถือโอกาสนั้น **ซัง** (=สัง คือลา) ท่านผู้เฒ่าทั้งหลาย เพราะจะเดินทางกลับในวันสองวันนั้นแล้ว ต่อจากนั้นครูก็พาไปลาหุ่่นทอก(=ผู้ว่าราชการจังหวัด) กับนายตำรวจที่ให้ข้าพเจ้ายืมหนังสือ ข้าพเจ้าเลยถือโอกาสคืนหนังสือพร้อมทั้งขอบคุณ หุ่่นทอกกรุณาให้ยืมรถจักรยานสำหรับไปส่งข้าพเจ้าขึ้นเรือบิน มิฉะนั้นแล้วคงต้องใช้เกวียนและคงต้องออกจากบ้านล่วงหน้า ๔-๕ ชั่วโมงดังที่ข้าพเจ้าทักกันขึ้น ๆ ว่าจากมิตจินามาปูเตาเสียเวลาเพียง ๔๕ นาที แต่จากปูเตาไปปูเตาเสียเวลากว่า ๓ ชั่วโมง เท่าที่รู้เพราะเมื่อขามา ข้าพเจ้ามาถึงบ้านแล้วตั้งก่อนวัน เกวียนที่บรรทุกของจากเรือบินมาส่งที่ร้านขายของข้างบ้านจึงเพิ่งมาถึง

พูดที่จริงแล้ว ปูเตาเป็นสถานที่ที่น่าอยู่เพราะอากาศเย็นสบาย (ถ้าไม่รำคาญเรื่องฝนตกแฉะ ๆ ไม่เป็นกาลเป็นเวลา) ทั้งยังเงียบและสงบ เหมาะสำหรับผู้ชอบความวิเวก และกว่าจะมาได้มิใช่มาได้ง่าย ๆ ทั้งยังมาได้ครูดี ข้าพเจ้าก็อยากอยู่ให้นาน ๆ อยากรู้อยากซักถามคุณครูเรื่องต่าง ๆ อีก ทั้งที่ครูก็บอกให้เกือบทุกเรื่องแล้ว รวมทั้งเรื่องประเพณีต่าง ๆ มีประเพณีแต่งงาน เกิดและตาย แต่ว่าในขณะนั้นข้าพเจ้ายังรับราชการมีวันลาจำกัดเมื่อกำหนดว่าจะไปใช้เวลาเดือนสุดท้ายที่ลาไว้ที่หมู่บ้านพ่าเก้อสสัม ข้าพเจ้าก็ยึดเวลาอยู่ต่อไปอีกไม่ได้ ทั้งขณะนั้นเงินทองออกจะยอบยับ เงินทางบ้านที่จะส่งมาก็ยังมาไม่ถึง หรืออาจมาถึงแล้วที่อย่างกุ่มไม่ผู้ใดส่งต่อมาให้ก็เป็นได้ ดังนั้นจึงเป็นอันว่าข้าพเจ้าต้องเดินทางกลับตามกำหนด

ข้าวของของข้าพเจ้าไม่มีอะไรเพิ่มจากตอนขามาเท่าไรนัก มีแต่ของกินคือ **เขาก็ก** (=ข้าวปลูกเห็นจะตรงกับข้าวแดงงาของเรา คือเป็นข้าวเหนียวหนึ่งดำกับงา เขาว่าถ้ายังไม่ออกทำไม่ได้) กับไข่ไก่ที่ราคาถูกกว่าที่มิตจินา ๒-๓ เท่า เพื่อจะนำไปฝากเจ้าน้อยข้าโตกับเจ้าน้อยคำแสง ผู้ที่เป็นธุระว่าน่วยกับจดหมายส่งต่อมาให้ข้าพเจ้าตลอดจนส่งของกินของใช้มาให้ตามแต่จะส่งก็มี ส่งมาให้เองก็มี ทำให้ชีวิตที่ปูเตาดำเนินไปได้อย่างมีความสุขจนข้าพเจ้าอดขอบคุณเสียมิได้เลย และบุคคลที่ข้าพเจ้าจะต้องขอบคุณอย่างเหลือล้นในวันที่จะเดินทางไปขึ้นเรือบิน

ก็คือ นางจ้อยเด็กกับนางจ้อยมารี เพราะคนทั้งสองได้ช่วยกันหาหมอน bedding ถุงเครื่องนอนของข้าพเจ้าจากบ้านไปขึ้นรถ รถจี๊ปมารับถึงบ้านไม่ได้ ต้องจอดอยู่ที่ ไฮไค (=หัวโขน คือหัวสะพาน) เพราะสะพานข้ามลำน้ำที่ใหญ่กว่าสายอื่นนั้นเป็นสะพานสำหรับคนเดินไม่ใช่สำหรับรถวิ่ง ทั้งกุสที่นี้ก็ไม่มี คนไทไม่มีใครทำงานเป็นกุส พวกผู้ชายในร้านข้างบ้านดูท่าท่าอยากจะช่วย แต่นางจ้อยเค้าว่าเขาคงช่วยไม่ได้หรอก เพราะของนี้เป็นเครื่องนอนรวมทั้งเครื่องนุ่งห่มของผู้หญิงซึ่งผู้ชายเขาเข้าใกล้ไม่ได้ ข้าพเจ้าอยากจะทำเรื่อง นิกจ๊า (=อนิจจา) นางจ้อยเค้าตัดบทว่า ไม่เป็นไร เธอจะไปเรียกนางจ้อยมารีหลานสาวคนที่หน้าตาเป็นแม่มาช่วยเอง ถึงนางจ้อยมารีอายุเพียง ๑๓ เท่านั้นแต่ก็แข็งแรงและมีน้ำใจ เมื่อน้ำสะโงมาเรียกก็รีบมาช่วยอย่างเต็มที่ หน้าตาอ้วน แยมเห็นแล้วชื่นใจ

รถจี๊ปบุกไปตามที่ (ไม่ใช่ทางเพราะไม่มีหนทาง) ที่เป็นหลุมเป็นบ่อ ถึงลำธารก็บุกลงไปในลำธาร ไม่ถึงครึ่งชั่วโมงก็ถึงสนามบิน คนโดยสารกับคนมาส่งมากมายพอเต็มโรงที่เขาสรางไว้เป็นที่ทำการของบริษัทการบิน คนไม่ได้ไปแต่ส่งของไปก็มีเป็นอันมาก เพิ่งเคยเห็นหน้าตาตัวโอเห็นคราวนี้เอง มองดูคล้ายชะมด เขาใส่กรงไว้ คงจะส่งไปขายไกล ๆ เป็นของป่า ทุกคนเบิกบานใจที่เห็นฝนไม่ตก แม้ว่า ผาเสาะ (=ฟ้าเสวรา) ฟ้ามัวสลัว เพราะมีเมฆฝนอยู่ข้างก็ตาม ไม่ช้าก็ถึงเวลาเครื่องบินจะมาถึง ได้ยินเสียงเครื่องบินใกล้เข้ามา แต่แงงดูแล้วไม่เห็นลำ ต่างคอยเรือบินร่อนลงมาจอดที่ลานบิน แต่คอยแล้วคอยเล่าอยู่ราวครึ่งชั่วโมงก็ไม่แลเห็นเรือบิน คราวนี้เสียงผู้คนที่ส่งปากเสียงเพราะคอยฟังเสียงเครื่องบินก็กลับดังจ๊อกจ๊ากขึ้นอีก ต่างโจษจันกันถามกันว่าเครื่องบินไปเสียข้างไหนจึงไม่ลงจอด เกิดอุบัติเหตุหรืออย่างไร แล้วจะมีเครื่องบินมาอีกไหมในวันนี้ ถ้าไม่มีมาละ จะทำอย่างไร คนอื่นตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าก็กลับบ้าน ข้าพเจ้านึกแล้วอดท้อใจไม่ได้ ยิ่งเคราะห์ดีที่รถจี๊ปยังไม่กลับไปคงจะคอยรับคนที่จะมาจากเรือบินที่ขี้นี้ เห็นจะพออาศัยกลับไปได้ แต่ว่าการจะมาในเที่ยวบินหน้าเล่าจะทำอย่างไร จะไปขอหนุ่นท้อกบ้อย ๆ น่าจะไม่เหมาะ

ข้าพเจ้าพยายามเตือนนายสังคัสสิทธิ์ทั้งของเขาและของข้าพเจ้าขอให้เดินทางกลับมิดินวันนี้เถิด แต่สังคัสสิทธิ์คงไม่อยากให้ข้าพเจ้าเดินทางวันนั้น ไม่ช้าจึงปรากฏมีเจ้าหน้าที่วิทยุของสนามบินมาบอกว่าเรือบินกลับไม่มิดินแล้ว สนามและเพราะฝนตกเมื่อวานเรือบินลงไม่ได้ ทุกคนมัวนึกถึงแต่นั้นที่ฝนไม่ตก แต่ลืมนึกถึงเมื่อวานที่ฝนตกหนัก เป็นอันหมดข้อกังขา คนโดยสารต่างก็ฉวยข้าวของของตนเดินทางกลับบ้าน ข้าพเจ้าก็ได้อาศัยรถจี๊ปกลับและก็ได้อาศัยนางจ้อยเค้าที่ช่วยลากถุงเครื่องนอนไปจนถึงบ้าน เจ้าน้อยบ่าวขุนตามมาส่งถึงบ้านนางจ้อยเค้าด้วย พอถึงบ้านก็หัวเราะยกใหญ่พูดว่า บอกแล้วว่าไปไม่ได้หรอกต้องอยู่จนถึงวันเปิดหอกรรมฐาน ก็ได้อยู่จริง ๆ นะแหละ ข้าพเจ้าฟังแล้วอดขุ่นใจไม่ได้ ยิ่งมาเข้าที่จะให้ไปงานเปิดหอกรรมฐานยิ่งไม่อยากไป ไม่ทราบว่าเป็นเพราะผิดหวังที่เดินทางกลับไม่ได้หรืออย่างไร จึงทำให้ข้าพเจ้าหงุดหงิดและพาลโกรธเจ้าน้อยบ่าวขุนอย่างไม่มีเหตุผล คิดไปคิดมาหรือจะเป็นแซม ๒-๓ เล่มที่ให้ไปกระมัง จึงทำให้เกิดไม่ถูกใจกันได้ ทั้ง ๆ ที่ครูก็ช่วยเหลือข้าพเจ้าอย่างเต็มที่ไม่ว่าเรื่องใด มีหน้าซ้ำเมื่อถึงวันจันทร์อันเป็นวันที่มีเที่ยวบินมา ข้าพเจ้าต้องเตรียมข้าวของไปขึ้นเรือบินใหม่ เจ้าน้อยบ่าวขุนอุตสาหะการถือเรื่องเสื่อมสิริมงคล มาช่วยยก bedding ถุงเครื่องนอนให้ข้าพเจ้าตอนมาขึ้นรถจี๊ปที่จอดคอยอยู่ที่หัวโขน (=หัวสะพาน) รถจี๊ปเจ้าน้อยบ่าวขุนก็ไปจัดการยืมมาให้เอง แต่แล้วก็ปรากฏว่าเรือบินมาถึงแล้วลงไม่ได้อีกเช่นเคย เพราะฝนตกในระหว่างสองวันนั้นทั้งวันทั้งคืน ฝนตกเสียจนไม่อยากไปไหน ได้แต่นั่งกอดเขาดูสายฝนอยู่ในบ้าน

คงจะเป็นเพราะไปยากมายากอย่างนี้เอง เมืองบูเตาจึงเป็นเหมือนดั่งเมืองลับแล ถ้าไม่มีฐานะปะปังคงไม่มีใครอยากมาเที่ยวเล่น ถึงตรงนี้ก็มักเห็นภาพภูเขาหิมะสีทองตอนรุ่งสางและสีเงินยวงตอนแดดจัด ถึงแม้จะสวยติดตาติดใจอย่างไร แต่ก็ไมอาจทำให้จิตใจที่ผิดหวังสองพักสองหนสงบเยือกเย็นลงได้ ที่จริงคนแก่คนเฒ่าว่าฝนจะตกหนักเฉพาะเดือนห้าเท่านั้น พอเดือนหกเถาะ ฝ้าตีแน่ด (=ฟ้าจะแดด) คือแดดจะดี ดูเถาะบูเตาเมืองอันแสนจะแปลก ดินฟ้าอากาศไม่เหมือนใครที่ไหน แต่จะจริงตามนั้นเสมอไปหรือไม่ยังสงสัย

วันรุ่งขึ้นจากวันที่มีเที่ยวบินและข้าพเจ้าไปก่อเป็นครั้งที่สอง เป็นวันอังคาร ต้องรออีกสองวันถึงวันพฤหัสบดีจึงจะมีเครื่องบินมาเวลา ราว ๑๐ น.เจ้าน้อยบ่าวขุนกระหัดกระหอบมาบอกให้ไปหาเซตโป (=แม่ทัพ) ด้วยกัน เพราะตนได้ยินว่าจะมีเครื่องบินทหารมา ถ้าข้าพเจ้าไปขออนุญาตเซตโปอาศัยไปด้วย เชื่อว่าคงจะได้รับอนุญาตและก็ได้รับอนุญาตจริง ๆ ข้าพเจ้าขอบคุณเซตโป เซตโปอย่าให้ข้าพเจ้าทราบว่ายาลืมนะว่าคนที่อาศัยเครื่องบินทหารไป ถ้าหากเกิดอุบัติเหตุใด ๆ ขึ้น ทางทหารจะไม่รับผิดชอบ ไม่เหมือนเรือบินพาณิชย์ที่เขาจะต้องชดใช้ค่าเสียหายให้ ข้าพเจ้าไม่สนใจเรื่องนั้น จะเป็นตายอย่างไรขอให้เดินทางไปได้แล้วกัน เจ้าน้อยบ่าวขุนให้ข้าพเจ้ากลับมาเก็บของ ส่วนตัวเองไปขอยืมรถไม่ถึงครึ่งชั่วโมงทุกอย่างก็เสร็จเรียบร้อย และข้าพเจ้ากับเจ้าน้อยบ่าวขุนก็ได้มาถึงสนามบินอีกครั้งที่สามในเวลาไม่ถึงสัปดาห์ เจ้าน้อยบ่าวขุนพาข้าพเจ้าไปพบเจ้าหน้าที่วิทยุของสนามบินที่มีที่ทำงานและบ้านพักอยู่ในบริเวณสนามบินนั้น ห่างจากโรงทำการของบริษัทการบินไปราว ๒๐๐ เมตร เจ้าหน้าที่วิทยุเป็นชาวอินเดียได้ชื่อดาร์น อายุเห็นจะราว ๓๐ เศษ ๆ ทำทางเป็นคนร่าเริงสนุกสนาน นายดาร์นบอกเราว่า ยังไม่ได้รับวิทยุเลยว่าจะมีเครื่องบินทหารมา แต่ไม่เป็นไรถ้ามีมาเมื่อไรจะบอก แล้วก็เลยเชิญเราให้นั่งพักในที่ทำงานนั้น เจ้าน้อยบ่าวขุนอยู่ไม่ได้จะต้องกลับไปทำงาน ข้าพเจ้าก็ว่า ถึงแม้เครื่องบินไม่มา ข้าพเจ้าก็จะไม่กลับไปพักที่บ้านนางจ้อยเคออีกแล้ว ข้าพเจ้าจะพักที่สนามบินนี้ละ จะได้ไม่ต้องลำบากขนของกลับไปกลับมา ทั้งที่บ้านพักและที่ทำงานของนายดาร์นมีครัวพอจะทำกับข้าวกินได้ เจ้าของบ้านออกปากอนุญาตให้แล้ว อาหารข้าพเจ้าก็มีติดมาบ้าง อาจหาซื้อแถวนี้ได้บ้าง ขออย่าได้หวั่น เจ้าน้อยบ่าวขุนคงห่วงงานมากกว่า และคงวางใจด้วยว่าอย่างไรเสียก็ต้องมีเครื่องบินทหารมา จึงได้กลับไป และปรากฏว่าข้าพเจ้าต้องพักที่สนามบินนั้นจริง ๆ เพราะไม่มีเครื่องบินใด ๆ มาเลย ไม่ว่าจะเป็นเครื่องบินทหารหรือเครื่องบินพลเรือน

เมื่อเป็นดังนั้นจึงเป็นอันว่าข้าพเจ้าต้องพึ่งนายดาร์นดังคาดไว้ นายดาร์นพาไปดูครัวที่มีพร้อมทั้งเครื่องเทศ น้ำมัน และอื่น ๆ ที่ใช้ในการประกอบอาหาร ข้าพเจ้าก็ว่าเครื่องเหล่านี้ใช้ทำแกงได้ แต่จะแกงกับอะไรล่ะ เนื้อสัตว์อะไรก็ไม่มี พุดจบบังไม่ทันไร ก็ปรากฏมีไก่หัวใจยังอุ่น ๆ มาให้แกงแล้ว ไม่ทราบ่านายดาร์นแอบไปสั่งกูลิแต่เมื่อไร นึกแล้วออกเสียใจ ไม่ควรหลุดปากไปเช่นนั้นเลย แต่ถึงอย่างไรก็แก้ไขอะไรไม่ได้แล้ว เย็นวันนั้นเจ้าของบ้านเลยได้กินแกงไก่รสครึ่งไทยครึ่งแขกที่ข้าพเจ้าแกงไปเท่าที่เครื่องปรุงจะอำนวย นายดาร์นมีกูลิหลายคน ข้าพเจ้าเลยได้อาศัยกูลิสักก้าน้ำบ่อให้อาบ เท่านั้นก็เป็นทีพอใจแล้ว

ถึงเวลานอนข้าพเจ้าไปจัดแจงกาง bedding ที่บรรจุที่นอนหมอนมุ้งไว้เสร็จ ลงบนม้านั่งสำหรับผู้โดยสารที่เขาทำไว้รอบโรงฆาตตะ อันใช้เป็นที่พักการตลอดจนที่พักคนโดยสารของบริษัทการบิน โรงนั้นใหญ่กว้างดูอ่าว้าง แต่เมื่อปิดประตูขัดกลอนแน่นแล้ว ก็รู้สึกปลอดภัย ทั้งคืนนั้นเป็นคืนวันเพ็ญ แสงจันทร์สว่างส่องลอดฝา

ขัดแตะเข้ามาทำให้ไม่รู้สึกลัวหวาดกลัวสิ่งใดทั้ง ๆ ที่เป็นครั้งแรกที่ต้องมาอยู่ลำพังห่างไกลผู้คน เพราะในบริเวณสนามบินอันกว้างขวางมีแต่โรงนี้กับบ้านพักของนายดาร์วินที่นายดาร์วินพักอยู่กับพวกกุสึเท่านั้น แต่บ้านพักนั้นก็อยู่ห่างออกไป แม้จะแค่ ๒๐๐ เมตรก็ตาม ถ้าเกิดอะไรขึ้นขึ้นเชื่อว่าไม่มีใครได้ยิน ถึงแม้จะรู้สึกปลอดภัย แต่ข้าพเจ้าก็ไม่เป็นอันได้หลับได้นอนในคืนวันนั้น เพราะปรากฏว่า มีตัวอะไรกัดดยุก ๆ ยิก ๆ อยู่ตลอดเวลา ตอนแรกไม่ได้กางมุ้ง ภายหลังจึงหาที่กางมุ้งได้เรียบร้อย ก็ยังไม่วายถูกรบกวนจากเจ้าแมลงที่แลไม่เห็นตัว มาทราบในวันรุ่งขึ้นว่า คือตัว หัน (=ริน) ที่เล็กมากจนสามารถเล็ดลอดผ่านมุ้งตาเม็ตพริกไทยเข้าไปได้

เช้าวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้าถือโอกาสเลี้ยงเจ้าของบ้านด้วย **เขาปัก** (ข้าวปุก) กับไข่ไก่ที่นำมาด้วย ทำให้ไม่ต้องรบกวนเจ้าของบ้านเข้าง่ายเดียว ตกสาย ๆ เจ้าน้อยบ่าวขุนหอบเครื่องนอนมาที่สนามบิน บอกว่ามารู้ภายหลังว่าเครื่องบินไม่มา พวกคนแก่คนเฒ่าพากันบ่นใหญ่ว่าเหตุใดจึงทิ้งข้าพเจ้าไว้ที่สนามบินแต่ผู้เดียว แล้วก็เลยบังคับให้ตามมาดูแลข้าพเจ้า ข้าพเจ้าอดขอบคุณความมีน้ำใจห่วงใยของท่านเหล่านั้นเสียมิได้ พร้อมกันนั้นก็รู้สึกลำบากใจที่ตนเองเป็นภาระแก่คนอื่น ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าก็ช่วยตัวเองได้ แต่จะบอกอธิบายอย่างไร ไม่มีใครที่เข้าใจ ในวันนั้นข้าพเจ้าเลยได้เป็นแขกของสหายชาวเขาของเจ้าน้อยบ่าวขุน ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกับสนามบินนั้น และข้าพเจ้าก็ภาวนาเหลือเกินขอให้เครื่องบินมาลงได้ตามกำหนดในวันรุ่งขึ้น จะได้หมดหวังของผู้ดูแลช่วยเหลือ ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้าเกรงใจเหลือเกินที่แต่ละคนต้องมาเสียเวลาและเสียเงินเพื่อข้าพเจ้า แต่ถึงอย่างไรก็ตามความซาบซึ้งในคุณความดีของท่านเหล่านั้น โดยเฉพาะเจ้าน้อยบ่าวขุนไม่มีวันลบเลือนไปไม่ว่าเวลาจะล่วงเลยไปนานสักเพียงไรก็ตาม ในที่สุดก็ได้แต่รำพึงว่า จะเป็นไปได้หรือไม่หนอที่ข้าพเจ้าจะมีโอกาสได้ไปที่นั่นและพบท่านเหล่านั้นอีกสักครั้งหนึ่งในชั่วชีวิตนี้

ภาคผนวก

สารบัญ

ภาคผนวก

๑. ประเพณีแต่งงาน	๘๑
๒. ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด	๘๓
ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดของชาวคำตี้เมืองขาง	๘๓
ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดของชาวคำตี้ในอัสสัม	๘๔
๓. ประเพณีเกี่ยวกับการตาย	๘๕
ประเพณีเกี่ยวกับการตายของชาวคำตี้เมืองขาง	๘๕
ประเพณีเกี่ยวกับการตายของชาวคำตี้ในอัสสัม	๘๗
๔. ประเพณีเกี่ยวกับการตายของชาวไทยพม่าในอัสสัม	๘๙
๕. ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดของชาวพม่า	๙๐
๖. การทำขวัญข้าวของชาวคำตี้ในอัสสัม	๙๒
๗. ประเพณีของชาวไทยเหนือเมืองจ๋านต้า	๙๖
ประเพณีแต่งงานของชาวไทยเหนือเมืองจ๋านต้า	๙๖
ประเพณีเกี่ยวกับการทำศพของชาวไทยเหนือเมืองจ๋านต้าในยูนนาน	๑๐๔

ประเพณีแต่งงาน

ชาวคำตี้เมืองขาง (คือรัฐกะฉิ่นในพม่า) เรียกการแต่งงานได้เป็น ๒ อย่าง คือฝ่ายหญิงเรียก **ป้อยซังข้าว** (=ป้อยส่งสาว ป้อย หมายถึงงาน งานเลี้ยง งานฉลอง งานนักขัตฤกษ์ งานรื่นเริง) คืองานส่งสาว พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะส่งลูกสาวมา แต่ทางฝ่ายชายเรียก **ป้อยเอ๋อซ้าว** (=ป้อยเอ๋อสาว) คือ งานแต่งงาน เพราะพิธีแต่งงานทำที่บ้านผู้ชาย

เขาเริ่มต้นด้วยการ **ย่อนข้าว** (=ขอสาว) คือการสู่ขอ ซึ่งอาจจะขอกันไว้ตั้งแต่ยังเป็นเด็กก็มี มาขอกันเมื่อเป็นผู้ใหญ่แล้วก็มี ทางฝ่ายชายเมื่อพอใจหญิงสาวคนใดก็จะส่ง **ปะเจ้อ-อ** (=ผู้ใช้ หมายถึง ผู้ถูกใช้) คือเถาแก่ จะมีจำนวน ๒ คนก็ได้ ๓ คนก็ได้ มาถึงบ้านฝ่ายหญิง ก่อนจะมาต้องเลือกดูวันดี แล้วจึงส่งปะเจ้อ-อพร้อมด้วย **ว๊านไค้** (=หวานไข่ คือขามไข่) ใส่ไข่ดิบ ๔ ลูกห่อด้วยตอง ๗ แผ่น มัดด้วยตอก ๗ เส้น โดยมากใช้ **มันกะล่า** (=มันฝรั่ง) แทน และในวันไค้นั้นใส่ **ม็อกยา** (=ดอกไม้) กับเงินจำนวนชิ้นหนึ่งหรือสองชิ้น (คือ ๑๐ จีบหรือ ๒๐ จีบตามอัตราเงินพม่า) ลงไปด้วย ทางบ้านฝ่ายหญิงรู้ตัวล่วงหน้าแล้ว ก็จะเชิญพี่น้องมาชุมนุมกัน ถ้าหากปะเจ้อ-อเป็นคนรู้จักกันมาก่อนก็มักจะ **หัดคำมปีคำมหนอง** (=พูดคำที่คำน้อง คือถามสารทุกข์สุกดิบฉันญาติพี่น้อง) และ **หล่องเอื้อน หล่องเย่ หล่องไฮ่หล่องนา** (เรื่องบ้าน เรื่องยังข้าว เรื่องไร่ เรื่องนา) คือพูดเรื่องบ้านเรื่องช่องเรื่องการทำมาหากิน คุยกันจนเป็นที่สบายใจแล้ว จึงจะกล่าวคำสู่ขอ บางรายก็พูดตกลงง่าย บางรายแม้ว่าจะเลือกส่งปะเจ้อ-อแต่ละคนที่ **จ่างหัด** (=รู้จักพูด หมายถึง เข้าใจพูด พูดเก่ง) ก็ยังไม่ตกลงได้ง่าย ๆ ต้องพูดกัน ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ถ้าเดินทางมาไกล เจ้าของบ้านจะเลี้ยงข้าวและให้นอนพัก บางรายถ้าไม่ถูกใจก็จะไม่ยกให้ มักพูดบ้ายเบี่ยงว่า ถ้าม **ปีหนอง** (=พี่น้อง) ดูก่อน หรือมีจะนั้นก็ว่า **เปื้อนเอ๋อเกียหย่า** (=เขาเอาไปแล้ว) มาซ้ำไป บางรายก็ขึ้น **อู้ก่า** (=เงินสินสอด) ให้มากขึ้น ถ้าฝ่ายชายหามาให้ได้ก็เป็นอันแล้วกันไป การ **ย่อนข้าว** หรือการสู่ขอครั้งนี้ถือเป็น **ย่อนน้ำ** ๆ คือ ขอเฉย ๆ ขอเปล่า ๆ ด้วยวาจา

ครั้นเมื่อตกลงกันแล้วจึงจะถึงขั้น **ย่อนฮู้ย่อนก่า** (=ขอสินสอด) คือสู่ขอพร้อมด้วยสินสอด วันมาสู่ขอตอนนี้ก็ต้องมี **ว๊านไค้ม็อกยา** (คือขามไข่ใส่ดอกไม้) มาอีกด้วย ทางฝ่ายหญิงจะเรียกเป็นเงินไค้สิ่ง ๆ (เท่าหนึ่ง ๆ คือเท่าไร ๆ) หรือจะเรียกเป็นวัวเป็นควายไค้สิ่ง ๆ ก็ได้ ถ้าทางฝ่ายชายไม่มีเงิน อาจใช้ของอื่น (ได้แก่เครื่องเงินทองรูปพรรณหรือของใช้) **ซ่าง** คือใช้แทนให้ **โธน** (=ถั่วคือครบ) ตามจำนวนเงิน ส่วนมากทางฝ่ายชาย มักจะส่งปะเจ้อ-อมาก่อนแล้วว่าทางฝ่ายตนจะสุ่ราคาได้เพียงจำนวนเงินหรือวัวควายเท่านั้น ๆ ถ้าทางฝ่ายหญิงเรียกราคาสูงเกินกว่านั้นขอลดลงก็ไม่ได้ ปะเจ้อ-อต้องกลับมาตามทางฝ่ายชายดูก่อน ได้ความว่าอย่างไรจึงจะกลับมาแจ้งใหม่ในวันหลัง ถ้าตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ถือว่า **ด้านหย่า** คือพูดแล้วตกลงแล้ว เป็นอันว่าจะได้เป็นพี่น้องกัน เป็นญาติกันโดยการแต่งงาน ต่อไปก็กำหนดการแต่งงาน ซึ่งจะดำเนินไปตามลำดับคือเลือกวันดีเดือนดีทำพิธีหมั้น พิธีส่งตัวเจ้าสาวไปบ้านเจ้าบ่าว แล้วจึงถึงพิธีแต่งงาน

เดือนที่แต่งงานได้ ได้แก่ เดือน ๕ เดือน ๖ เดือน ๗ และเดือนแปดก่อน ๑๕ ค่ำ ระหว่างเข้าพรรษา แต่งไม่ได้ เดือน ๔ กับเดือนสิบสองก็แต่งได้ แต่ไม่นิยมแต่งงาน ส่วน **เดือนเจียง** (เดือนอ้าย) **เดือนก่า** (เดือนยี่) **ก่า** หมายถึง ก่า คือถือ ห้ามทำการมงคล) และเดือน ๓ ทั้ง ๓ เดือนนี้ห้ามแต่งงาน บางรายนอกจากดูวันเดือนแล้วก็ดูดวงชาตาด้วย แต่บางรายก็ไม่ดู

พิธีหมั้น ต้องเลือกวันที่ทำพิธีเอาฤกษ์งาที่ตกลงกันไว้มามอบให้ วันนี้เรียกว่า **ช่างกา** ไม่มีพิธีอะไร มาก มีแต่พี่น้องมาเป็นสักขีพยานในการรับฐัก่าซึ่งมีเงินกับวัวควายตามที่เรียกไว้ เงินนี้นับเป็นล่างกำไล้ง หรือ **เพงกา** (คือเง่าค่า) ปะเจ้อ-อเป็นผู้นำเงินมา วัวควายก็จูงกันมา บางคนมีเงินไม่พอ ต้องให้ทางฝ่ายหญิง คอยอยู่ จนกว่าจะมอบให้ครบจำนวน จึงจะส่งตัว แต่บางรายก็ส่งตัวลูกสาวไปก่อน แล้วจึงได้เงินมา ซึ่ง บางทีก็ไม่ได้เลย

นอกจากเงินกับวัวควายแล้ว เขายังเรียก **ค้องฟัก** (=ของฝาก หมายถึงของขวัญของชำร่วย) เป็น ปลาแห้งจำนวนมากน้อยตามต้องการ บางคนหาปลาแห้งไม่ได้ ให้เป็นเงินแทนก็มี ทั้งยังเรียกเงินพิเศษอีก ๕๐-๖๐ จีบเป็น **กำจางซังปะซ่าวเมือ-อ** (=ค่าจ้างส่งหญิงสาวใหม่ หมายถึงค่าส่งเจ้าสาว) เมื่อได้แล้วก็นำมา แจกพี่แจกน้อง แจกคนที่จะไปส่งเจ้าสาว เพราะบางทีไปส่งกันตั้ง ๔๐-๕๐ ดังที่ว่า **ก้ากันตั้งฟุง** คือไปกันทั้งฟุง

วันส่งตัวเจ้าสาว ไปยังบ้านเจ้าบ่าว ที่เรียก **ปะม้าวเมือ-อ** (=ชายหนุ่มใหม่) ทางบ้านเจ้าสาวไม่มีพิธีอะไรมาก บางคนนิมนต์พระมาเห็ดมังกะลา คือสวดชัยมงคลแล้วก็เลี้ยงพระ บางทีก็ไม่มีพิธีทางศาสนา ไม่มีการเลี้ยงพระ เลี้ยงแต่คน พ่อแม่เจ้าสาวผูกมือเจ้าสาวก่อนออกจากบ้าน คนไปส่ง **ปะซ่าวเมือ-อ** (เจ้าสาว) จะถือ **จ้องคำ** (ร่มทอง) มี **ชีนัต** (ปิ่น) **ก้อง** (กลอง) **ม้อง** (ฆ้อง) **ย่า** (ตี) ไปตามทาง บางคนก็ขี่ม้าขี่ช้าง * ครั้นมาใกล้หมู่บ้านที่ว่า **ใต้หม่าน** ปะม้าวเมือ-อ (เจ้าบ่าว) กับเพื่อนเจ้าบ่าวและพี่น้องจะมารับไป ยังเรือน ซึ่งปัก **ตันเล้า** (ตันเล้า) **ตันคำ** (ตันคา) **ตันอ้อย** (ตันอ้อย) ไว้ที่หน้าบันไดเรือนเรียก **เฮ็ดป้างเล้า** (=ทำที่ปลูกตันเล้า) แล้วเอาด้ายมาพันไว้รอบ ๆ ตันเหล่านั้น เมื่อเพื่อนเจ้าสาวประคองเจ้าสาวทั้งสองข้างมา ขึ้นบันได ก็ให้ชนด้ายที่พันไว้ให้ขาดออก แล้วจึงพาเข้าเรือนเข้าไปในห้องเรียกว่า **เขากอก** (=เข้าคอก คอก หมายถึง ห้องก็ได้) ขณะที่เจ้าสาวจะผ่านป้างเล้าขึ้นบันได จะมีคน **พัดหลิกมังกะลาซ้อง** คืออ่านหนังสือ สวดมนต์ (แทนที่จะสวดปากเปล่า) แม้เจ้าสาวจะขึ้นบันไดพ้นมาแล้วก็ยังอ่านต่อไปจนจบ ทางฝ่ายชายเลี้ยง ข้าว เลี้ยงผัก (เลี้ยงข้าวปลาอาหาร) คนมาส่ง และถ้าไม่ได้ให้เงินไว้ล่วงหน้าก็ต้องให้เงินเป็น **กำซัง** (ค่าส่ง) บางทีก็ต้องให้เงินเป็นค่าช้าง ค่าปิ่น ค่ากลอง และฆ้องด้วย พอได้เงินเรียบร้อยแล้ว ก็พากันกลับหมดทั้งคน มาส่งและเพื่อนเจ้าสาว

พิธีแต่งงาน จะทำหลังจากส่งตัวแล้ว ๒-๓ วันก็ได้ หรือทำทันทีก็ได้ นับเป็นพิธี **พกไม้ปั่นค้อน** (=ผูกไหมพันขวัญ) คือผูกมือให้พร ปะซ่าวเมือ-อ นั่งทางซ้ายของปะม้าวเมือ-อ เจ้าบาวนั่ง ค้อยปะล้อง คือ นั่งขัดสมาธิ เจ้าสาวนั่ง **คูปเก้า** (=คุกเข่า) คือนั่งพับเพียบ **ปู้ย่า** (ปู้ย่า) คือบรรดา **กั้นเถา** (คนเฒ่า) มีหน้าที่มา **พกไม้** (ผูกไหม) ใช้ด้ายดิบ (เรียก **ไม้กฤษนิบ** (=ด้าย ฝ่ายดิบ) หรือ **ไม้ปะริก** (=ด้ายสายสิญจน์) (ไม้ คือ ไหม ไหมของเขา คือด้าย ส่วนหน่าย (=ด้าย) คือไหม) ผูกมือเจ้าบ่าวเจ้าสาวทั้งสองข้าง ผูกแล้วก็พัดหลิกมังกะลา ให้พรและอธิษฐานขอให้เป็นดั่งนั้น ๆ นับเป็น **เตื่องอันลั** (=บนบานสิ่งดีงาม)

การไหว้ ไม่มีการไหว้พ่อแม่ ทั้งหญิงทั้งชาย แต่เจ้าสาวจะต้องไปไหว้ **เซ้าที่หน้าเอือน** (=เส้าผีดำ เรือน) คือเส้าเอกของบ้าน (เขากำหนดเส้าที่สอง ด้านหัวนอนของห้องนอนเจ้าของบ้าน ซึ่งอยู่ด้านหลัง ของเรือนเป็นเส้าผีดำ คือผีปู่ย่าตายาย) กล่าวว่าตนมาเป็น **กั้นซู้เหยา** (=คนของท่านแล้ว) ขอให้ช่วย **นู้แล้ม**

(=ตุล) ให้อ่าว ส่วนเจ้าบ่าวนั้นหลังแต่งงานแล้ววันใดก็ได้ จะต้องนำดอกไม้กับเทียนที่เรียก **เต็น** หรือ **ซิมี่** (คำพม่า) ไป **กั้นต้อ** (ขอขมาลาโทษ) พ่อแม่ฝ่ายหญิง

ส่วนเจ้าสาวเมื่อแต่งงานแล้วได้ ๗ วัน ก็จะกลับบ้านเดิมของตน เรียก **ป๊อกผาดิน** จะอยู่นานเท่าใดก็ได้ บางคนอยู่เดือน ๒ เดือน บางคนก็รีบกลับมา บางที **กั้นจ้าย** (=คนชาย หมายถึง สามี) มารับ บางที **กั้นยั้ง** (=คนหญิงคือ ผู้หญิง หมายถึง ภรรยา) ก็กลับมาเอง แล้วแต่บ้านใกล้บ้านไกล บางคนไปแล้วไม่ยอมกลับก็มี (พวกพม่าจะไปทั้งคนหญิงคนชายและไปกั้นต้อพ่อแม่ฝ่ายหญิงด้วยพร้อมกัน ยางที่ก็กลับในวันเดียวกันนั้น)

เมื่อแต่งงานแล้ว ผู้หญิงจะต้องใช้ผ้าพันหัวแบบที่เรียก **เสื่อพ้อดโฮ** คือผ้าโพกหัวที่ทำเหมือนเสื่อ มีส่วนที่เป็นตัวโพกอยู่บนหัว ส่วนที่เป็นแขนพันโอบรอบหัวแล้วหนีบไว้ ดังกล่าวแล้ว แต่บางคนเมื่อแต่งงานแล้วยังใช้ **ผาโฮลันมัว** (ผ้าหัวลินหมา) อย่างหญิงที่ยังไม่ได้แต่งงานก็มี แล้วแต่ผู้ที่แต่งงานแล้วยังสาวอยู่หรือไม่ คนที่ยังไม่ได้แต่งงานแต่อายุมากจะใช้แบบเสื่อพ้อดโฮ อย่างคนแต่งงานแล้วใช้ก็ได้

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด

นอกจากประเพณีแต่งงานแล้ว ข้าพเจ้ายังได้บันทึกประเพณีเกี่ยวกับการเกิดการตายของชาวคำตี้เมืองขางจากคำบอกเล่าของเจ้าน้อยบ่าวขุนตอนก่อนจะจากมา ครั้นเมื่อไปถึงอัสสัม ได้พบนางจ้อยซุนตะรี (=เจ้านางสุนทรี) ภรรยาเจ้าน้อยไค้ที่มาเมริตา ข้าพเจ้าอยากทราบว่ประเพณีดังกล่าวนั้นเหมือนกันหรือต่างกันไปบ้างอย่างไร ระหว่างชาวคำตี้ในอัสสัมกับในเมืองขาง (คือรัฐกะฉิ่น ประเทศพม่า) และก็ปรากฏว่ามีส่วนต่างกันอยู่ แต่ถ้าจะนำมาคละเคล้าไปด้วยกัน จะไม่ได้เห็นสำนวนและวิธีบอกเล่าของเขา ซึ่งผู้หญิงกับผู้ชายบอกเล่าย่อมมีรายละเอียดต่างกัน สำนวนผิดกัน ข้าพเจ้าพยายามบันทึกตามคำของเขาเป็นส่วนใหญ่ นอกจากบางตอนถ้คำของเขาไว้โดยตลอดจะไม่ใช่ที่เข้าใจ จึงจะใช้สำนวนภาษากรุงเทพฯ ข้าพเจ้าจึงบันทึกไว้เป็นตอน ๆ ตอนแรกเป็นของชาวคำตี้ในเมืองขาง ตอนต่อไปจึงเป็นเรื่องของชาวคำตี้ในอัสสัม

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดของชาวคำตี้เมืองขาง

คำว่า **เกิด** เขาใช้คำ **ฮันหนา** (=เห็นหน้า) **วันฮันหนา** คือวันเกิด คำ **หันหน้า** ในภาษาไทยใหญ่ถือเป็นคำสุภาพสำหรับ “เกิด” ภาษาพม่าเก๋ายตอน และคำตี้ก็ใช้เช่นเดียวกัน (ส่วนคลอดลูกเขาใช้ **เล่งลู่** ซึ่งตรงกับคำ **เลี้ยงลูก** ของเรา แต่หมายถึงไปคนละอย่าง) ในภาษาคำตี้เรียกวันเกิดว่า **วันเพ่** ก็ได้อีกคำหนึ่ง

การมีลูกของเขามักเริ่มด้วยการฝัน เช่น ฝันเห็น **น้ำบ** (ดาบ) ก็เชื่อกันว่าจะได้ลูกชาย อาหารการกินตอนนี้ไม่จำกัดกินอะไรก็ได้ แต่ต้องไม่ **ส้มแพ้ว** **เพ็ดแพ้ว** คือเปรี้ยวจัด เผ็ดจัด

เมื่อถึงตอนจะคลอดลูก ต้องเปิดประตู หน้าต่าง ถ้ามีสิ่งใดปิดอยู่ เช่น **แต่ก** (=หีบ) ก็ต้องเปิดออกให้หมด ถ้าหากออกลูกยาก **แวน** (=แวน คือ กำไล) หรือ **ห้างจอบ** (=แวน) ที่หญิงมีครรภ์สวมใส่ต้องถอดออกให้หมดด้วย ครั้นเวลาใกล้คลอดต้องเรียกพี่น้องมาช่วยกัน **หับ** (=รับ) ครั้นคลอดออกมา พี่น้องคนใดเป็นคนรับ **ละค้าอ่อน** (=ลูกอ่อน คือ เด็ก) คนนั้นเรียก **เหม่เก็บ** (=แม่เก็บ)

การตัด **ซ่ายเอ้** (=สายเห) คือสายสะดือ (ที่จริง **เอ้** = รก **ซ่ายเอ้** ควรหมายความว่าสายรก แต่เขาหมายถึงสายสะดือได้) เอา **คัมไม** (=คมไม้) ที่เรียก **คัมหลือ** (=คมเลื่อย) ซึ่งคือผิวไม้มาตัด ถ้าหากรกไม่ออกให้เอา **หน้าจอด** (=น้ำกรองแล้ว) ค่อย ๆ หยอดให้กินทีละนิด ๆ แล้วเอา **หลุบตาโต** (=ลูปตาตัว) พลังนิกถึง **กึ่งพัว** **กึ่งตะรำ** (=คุณพระคุณธรรม) ตลอดจนสวดองค์ลิลามสูตรให้รูกออก

การอาบน้ำลูกอ่อน เมื่อคลอดออกมาแล้วก็อาบน้ำตามธรรมดา แล้วเอาออกนอกเรือนครู่หนึ่ง จึงรีบเอากลับเข้ามาในเรือน

การฝังรก เมื่อรูกออกมาแล้ว ก็ต้องนำไปฝัง จะฝังที่ใดทางทิศใด ต้องดูเดือนเกิดของลูกอ่อน คือถ้าเกิดเดือน ๔ เดือน ๕ เดือน ๖ ให้ฝังรกไว้ทาง **วันตัก** (ตะวันตก) ถ้าเกิดเดือน ๗ เดือน ๘ เดือน ๙ ให้ฝังทาง **หน้าห้อง** (=หน้าห้องคือทางเหนือ) ถ้าเกิดเดือน ๑๐ เดือน ๑๑ เดือน ๑๒ ให้ฝังทาง **วันออก** (ทางตะวันออก) และถ้าเกิดเดือน **เจียง** เดือน **ก่ำ** เดือน **ซำม** คือเดือนอ้าย เดือนยี่ และเดือนสาม ให้ฝังทาง **ปายจ่าน** (=ปลายชาน คือทางใต้) ทั้งนี้ทำตามแบบอย่างพม่า บางคนก็ฝังไว้ **เตอ-อ กะไล** (=ใต้บันได) ที่อันคนไม่เห็น

การเข้าไฟ (=เข้าไฟ) คือการอยู่ไฟ เมื่อลูกคลอดแล้ว แม่ต้องอยู่ไฟ ถ้าเป็น **ละค้ายั้ง** (=เด็กผู้หญิง) แม่ต้องอยู่ไฟ ๓ วัน แต่ถ้าเป็น **ละค้าจ้าย** (=เด็กผู้ชาย) แม่ต้องอยู่ไฟ ๕ วัน

อาหารการกินระหว่างอยู่ไฟ **ซากเขาพัก** (=ซากข้าวผัก หมายถึง อาหารที่กินเหลือ) ไม่ให้ใครกิน ผักอันเป็นเถาเป็นเครือ ก็ไม่กิน อาหารเผ็ดก็ไม่กิน กินแต่ **เขาหน้าปะ** คือข้าวต้มและนม (ถ้ามี) น้ำกินต้องกินแต่ **หน้าไหม** (=น้ำไหมคือน้ำร้อน) แต่ถ้าแม่ไม่มีนม ต้องเรียก **เหม่เอ้ออัน** (=แม่ลูกอ่อน) คนอื่นมาช่วยเลี้ยงลูก ถ้าเกิดเป็นไข้ไม่สบายระหว่างเข้าไฟ ก็ให้เอา **ไม้มักลาง** เอาแต่ยอดมาต้มกิน เคี้ยวให้สุก ๆ กินเป็นยา

เมื่อนอนเข้าไฟใช้ฟืนไม้อะไรก็ได้ใส่ที่ **ตีไฟ** (=ที่ไฟ ซึ่งทำเป็นกะบะไม้ไผ่ดินอัดแน่น แล้ววางฟืนบนนั้น เวลาหุงต้มก็วางเกียง (เหล็กสามขาอย่างที่สวมบนตะเกียงลาน) หรือก้อนสาลงบนตีไฟ สำหรับวางหม้อหรือกระทะ) **เหม่เอ้ออัน** (=แม่ลูกอ่อน) ก็จะนอน **อ้อมไฟ** (=อ้อมไฟคือผิงไฟ) อยู่ข้าง ๆ ตีไฟ อาบน้ำไม่ได้ตลอดเวลา ในระหว่างนี้จะมีคนมาหามาเยี่ยม และ **กันเถา** (=คนเฝ้า) ที่เรียก **ปู้ย่า** ก็จะมาผูกมือลูกอ่อน (คือ **พักไม้นัน** **ก้อน**) และให้ศีลให้พร

ต่อมาจะเอาลูกอ่อนออกนอกห้อง หรือออกไปที่นอกชาน หรือแม้จะเอาลงล่างเมื่อใด ต้องดูวันเสียก่อน เป็นวันดีหรือไม่

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดของชาวคำตี้ในอัซซัม

เริ่มด้วยผืนช่นเดียวกัน หญิงมีครรภ์ก่อนจะตั้งครรภ์มักจะผืนเห็นเครื่องต่าง ๆ ถ้าผืนเห็นเครื่องคนหญิง (คือเครื่องแต่งตัวของผู้หญิง) **แวน** (=แวนคือกำไล) **ปะป้อย** (=ลูกประคำ) หรือผ้าไหม ชิ่นไหม

ขึ้นแพร จะได้ลูกหญิง ถ้าหากฝันเห็น น้าบ (=ดาบ) พะ (=พรา) อันเป็นเครื่องใช้ของผู้ชาย ก็เชื่อว่าจะได้ลูกชาย ระหว่างมีครรภ์ ถ้าหญิงมีครรภ์มีหน้าตาสดใส ก็เชื่อว่าจะได้ลูกหญิง ถ้าหน้าหมอง ก็จะได้ลูกชาย การแพท้ง เขาเรียกมื่อ (=เบือ) บางคนก็แพ บางคนก็ไม่แพ

เมื่อลูกคลอดออกมาแล้วก็ ป้างหน้า (=อาบน้ำ) คำนี้เห็นจะใช้เฉพาะอาบน้ำเด็กออกใหม่ เพราะไม่ใช่คำใช้ทั่วไป) เมื่ออาบน้ำเสร็จแล้ว ก่อนจะใส่เสื้อผ้าหรือใช้ผ้าห่อตัวเด็ก แม่จะพูดว่า

"ข้ามวันหลูกพี่ ขัวันหลูกกัน หลูกเพ้อ-อ เพ้อ-อตีเอาก่อเอาเหยาปิ๊กสือปิ๊กผาเหยาเอาก้าอ้าไหล์" หมายความว่า "สามวันลูกพี่ สี่วันลูกคน ลูกใครใครจะเอาก็ก้อแล้ว หม่สือหม่ผาแล้วเอาไปไม่ได้" พูดแล้วก็เอาผ้าห่อตัวลูกอ่อน

การฝังข้ายเฮ้ (=สายเห) คือการฝังรอกหรือสายสะดือ เมื่อตัดแล้วจะฝัง ณ ที่ใดที่หนึ่ง ก่อนฝังต้องห่อรกด้วยตอง ๗ แผ่น มัดด้วยตอง ๗ เส้น บางคนฝังไว้ใต้บันได บางคนฝังที่ทิศใดทิศหนึ่งตามวันเกิดของลูกอ่อน เช่น ถ้าลูกอ่อนเกิดวันอังคาร ต้องฝังทาง ปายจ่าน (=ปลายจาน) คือทางทิศใต้ หรือ ทางวันตัก (ทางตะวันตก)

การเข้าไฟหรือการอยู่ไฟ ถ้าเป็นลูกหญิงจะอยู่ไฟ ๔ วัน ถ้าเป็นลูกชายต้องอยู่ไฟ ๕ วัน ระหว่างอยู่ไฟ ให้นั่งอ้อมไฟ (=ผิงไฟ) อยู่แต่ในห้อง ไม่ให้จับ แอ้งหน้า (=แอ้งน้ำ คือคนโท) เพราะถือว่าคนคลอดลูกเป็นคนไม่สะอาด เวลาจะกินน้ำต้องมีคนเทน้ำในแอ้งหน้าให้ หรือมีฉะนั้นก็ต้องตักน้ำใส่ภาชนะของตนไว้กินต่างหาก ไม่เกี่ยวกับคนอื่น นางจ้อยชั้นตระรีเล่าว่า ตนเองคลอดลูกเองไม่ให้ผู้ใดมาช่วย และจะอยู่แต่ในห้องตลอดเวลา ๗ วัน ไม่ยอมออกไปไหนจนกว่าจะออกไฟ

เมื่อออกไฟแล้ว ก็จะอาบน้ำ ข้ายเฮ้ (=สายหัว) คือสระหัวจนสะอาดแล้ว จึงมา ตั้งเขต้งพัก (=ตั้งข้าวตังพัก) คือหุงหาอาหารได้อย่างคนปกติ เสื้อผ้าก็ซักด้วยตนเองตลอดจนต้มน้ำไว้กินเอง

อาหารการกินระหว่างตั้งครรภ์ ไม่กินเผ็ด กลัวจะร้อนถึงลูก ตาลูกจะเจ็บ ผมก็จะไม่ดก เขาเข้ม (=ข้าวแค้นคือข้าวเกรียมหมายถึง ข้าวตัง) ก็ไม่กิน กลัวรอกจะติดหลัง อันของเหนียว ๆ แม่น้ำผึ้งก็ไม่ให้กินด้วยเหตุผลเดียวกัน ระหว่างเข้าไฟ (อยู่ไฟ) พักส่ม (=พักส่มคือ ผักเปรี้ยวหมายถึง ผักดอง) ก็ไม่กิน น้ำกินต้องเป็น น้ำต้มมะพิคล้อม (=น้ำต้มพริกไทย ใช้พริกไทยต้มทั้งเม็ด) เมื่อตัวยังไม่แห้ง ต้องกิน ม่อน (บอน) กับ พักปะน้าง (บัวบก)

การโกนผมไฟ บางคนโกน เมื่อคลอดออกมาได้ ๗ วัน บางคนโกนเมื่อคลอดได้ ๒๐ วัน บางคนก็เดือนหนึ่ง เมื่อโกนแล้ว ปูย่า กันเถา (๒ ปูย่าตายาย คนเฒ่า) จะมาผูกมือลูกอ่อน เอาเงินผูกให้ไว้ที่มีือ ถ้าไม่มีปูย่า พ่อแม่ของลูกอ่อนจะให้เอง

การเจาะหู สำหรับ ละค้ายิ่ง (=เด็กหญิง) ไม่มีพิธีอย่างพม่า บางคนอาเข็ม ม้อง (=แทง) แต่บางคนเอา จุ้น (ตะกั่ว คงจะเป็นคำเดียวกับ จิน แต่ จิน ของเรา กล่าวว่าเป็นแร่ชนิดหนึ่ง โบราณจึงจะหมายว่า ตะกั่ว) อิบ (=หนีบ) เอา

ประเพณีเกี่ยวกับการตาย

ประเพณีเกี่ยวกับการตายของชาวคำตี้เมืองขาง

เจ้าน้อยบ่าวขุนได้บอกให้ฟังว่า เมื่อคน เจ้อ-อคำด (=ใจขาด) คือสิ้นใจลง ก็ต้องเตรียมอาบน้ำศพ จะอาบเมื่อไรตอนไหนก็ได้ เวลาอาบ ต้องเอาศพที่เรียก โตต่าย (=ตัวตาย) ลูกขึ้นนั่ง แล้ว ไล่หน้าหัดไค้

(=เทน้ำรดตัว) เสร็จแล้ว **หลายเชื่อง** (=เปลี่ยนเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัว หลาย = เปลี่ยน) ออก เอาเสื้อผ้าใหม่ แต่งให้ การหิวหมกก็ให้หิวขึ้น ๓ ปอก (=ครึ่ง) หวีลึง ๓ ปอก แล้วเอาหวีโยนทิ้ง หรือจะบัน (=บัน คือให้) คนอื่น ก็ได้ ตอนจะอาบน้ำให้เชิญ **ปี่หน่อง** (=พี่น้อง หมายถึง พี่น้องจริง ๆ ก็ได้ แขนที่มามีมาเย็บก็ได้) มาช่วยกัน อาบ แล้วก็ช่วยกันทำจุง (=โลง) ใส่ศพวันเดียวก็เสร็จ เพราะใช้ไม้แบ้น (=ไม้กระดาน) จับกัน (=ติดกัน) เท่านั้น คงหมายความว่าเพียงตอกให้ติดกัน แต่ถ้าคนตายตาย **ปางขำ** (=เวลาค่ำ คือเวลาบ่าย) ก็ทำไม่ทัน

วันเอาศพใส่โลงต้องดู **วันค้อด** (ค้อด = ทิ้ง) ให้เป็นวันดี ถ้าไม่ใช่วันดีก็ต้องรอไป ทั้งศพไว้อย่างนั้น วันจะเอาศพลงจากเรือน หรือเอาไป **ป่าเหว** (=ป่าเหว คือป่าช้า) ก็เช่นเดียวกัน ตอนจะเอาศพลงโลง ใช้ ด้ายผูกหัวแม่มือให้ติดกัน คือเหยียดแขนทั้งสองลงแล้วเอาด้ายมัดหัวแม่มือให้ติดกัน และหัวแม่ตีนก็มัดติดกัน ให้หัวหัวแม่ตีนตึงขึ้น แล้วเอาเงินใส่ปาก บางคนก็เอาขอดชಾಯเสื้อที่เรียกว่า **ปีกเสื้อ** (=ปีกเสื้อ) แล้วเอาด้าย ผูกไว้ เรียกร้อยแล้ว เอาผ้าขาวคลุมศพยกใส่โลง โลงปิดฝาไว้อย่างนั้นไม่ต้องตอกตะปู

กันโลงก่อนบรรจุศพต้องใส่ **มุ่นไม้** (=ผงไม้คือขี้เลื่อย) **ทูน** (=ถุนคือปูนขาว) และ **แก็บ** (=กลบ) แล้วเอาที่นอนปู ก่อนจะยกศพลงโลง ต้องเอาไฟมาหลาม คือลนให้ทั่วโลงเพื่อไล่เอา **ก้อนดิบ** (=ขี้ขี้คนดิบ คือคนเป็น) ออก วิธีหลามของเขาเขาใช้ไต้จุดไฟลวนไปวนมาให้ทั่วโลง แล้วเอาหนามมา **ค้ำ** (ข่วน) คือขีดไปขีดมาในจุนั้น ทั้งนี้เพื่อมิให้เป็นอันตรายแก่คนเป็น ในโลงจะใส่เงินลงไปด้วยก็ได้ไม่ใส่ก็ได้

เมื่อจะเอาศพลงเรือน บางคนไม่นำศพไปยังป่าเหวทันที เขาจะเก็บไว้ใน **วังเอือน** (=วังเรือน) คือ บริเวณบ้านก่อน จึงต้องทำ **เค้ง** (=เข่ง ในภาษาไทยคำนี้ตรงกับหิ้งของเรา ซึ่งทำเป็นชั้นวางของก็ได้ เป็นหิ้งอย่างหิ้งพระก็ได้ หรือทำเป็นเพิงเล็ก ๆ อย่างที่วางโองน้ำเล็ก ๆ ข้างทางให้คนเดินทางตีบ อย่างที่ทำ กันทั่วไปในพม่าก็ได้) เค้งที่จะวางโลงศพนี้ทำเหมือนแคร่ มีหลังคากำบังฝน วันที่จะเอาศพลงเรือนมาไว้อย่าง เค้งนี้ ต้องทำ **เค้งอ้อน** คือแคร่เล็ก ๆ สำหรับวาง **เขานี้ออดพักเนียด** (=ข้าวเดือดผักเดือด เดือดเขาหมายถึง ร้อน ผักคือกับข้าว หมายถึง ข้าวร้อน ๆ กับกับข้าวร้อน ๆ) ที่ใส่ตองอย่างละนิด ๆ วางไว้ เมื่อยกศพพ้นจาก ที่ตั้งบนเรือน ลูกสาวจะต้องเอาน้ำ **ยัด** (=หยาด) คือหยดตรงที่ที่วางโลง แล้วก็หยดน้ำตามหลังโลงเรื่อยไป ถือเป็นการ **หลั่งเอือน** (=ล้างเรือน) การยกจุงลงจากที่ ต้องจุด **พ่นเค้** (=พินจีนหมายถึงคบไฟ) ให้คนถือไป **อ้อนต้าง** (=นำหน้า) พอถึงที่หมายก็ให้เอา **หมอด** (=มอด) คือดับเสีย การยกศพลงเรือน ให้เอาดินไปก่อน เมื่อถึงเค้งที่จะวางจุง ก็ให้เอาจุงชนเค้งอ้อนที่วางข้าวกับกับข้าวให้น้ำพังทลาย แล้วจึงวางจุงลงบนเค้งที่ทำ เติร์มไว้ การยกจุงต้องระวังจะให้กระทบกระทั่งอะไรไม่ได้เลยโดยเฉพาะประตู

เมื่อจะเอาไปป่าเหว ถ้าหากจะฝังก็ต้องขุด **ท้าง** (=หลุม) ไว้ล่วงหน้า ถ้าจะเผาก็ให้เอาฟืนที่จะ **จี** (=จี คือ เผา) มากองไว้ แล้วนิมนต์เจ้าสระว่า (=เจ้าอาจารย์ คือพระสงฆ์) ให้มาคอยอยู่ก่อนที่ป่าเหวนั้น เพื่อบัง สุกุลและ **บันอ่าจิว** (=ให้พร) เมื่อจะเอาโลงเข้าป่าเหวให้เอาทางเดินไปข้างหน้า พอถึงหลุมก็เอาโลงวางไว้ ข้าง ๆ หลุม ป่าเหวมียูทางตะวันตกทางเดียว เมื่อขุดหลุมให้ขุดเอาทางหัวไปทาง **หน้าห้อง** (=ทิศเหนือ) ทาง ดินไปทาง **ปายจ่าน** (=ทิศใต้) เมื่อจะ **ป้ง** (=ปลง) โลงใส่ศพลง ให้เอาวางไว้ทางตะวันออก ซึ่งอาจยก ข้ามมาทางตะวันตกได้ แต่ถ้าเอาวางไว้ทางตะวันตก จะยกข้ามมาทางตะวันออกไม่ได้ ส่วนสายตอกที่มีด โลงนั้นให้เอาส่วนหนึ่งไว้ในหลุม อีกส่วนหนึ่งไว้ข้างนอก แล้วเอาดินกลบไว้ เอาดินเหยียบให้แน่น แล้วเอา หนามขีดรอยดิน ขีดแล้วกองหนามไว้บนหลุม ก่อนจะเอาดินกลบหลุม บางคนก็เอาเงินใส่เป็นการซื้อที่ดิน ตอนนี้ลูกเมีย หรือญาติพี่น้องจะร้องไห้เท่าไรก็ได้ แต่พอจะออกจากป่าช้าไม่ให้ร้องไห้

เมื่อจะออกจากป่าเหวเพื่อกลับบ้าน ต้องทำ **ปางย่าง** (ย่าง = สะบัด สะบัดสิ่งไม่ต้อออก) คือเอา **ท่อนไม้** (=ก้านไม้เล็ก ๆ) มาวางขวางทาง เอาก้านต่อให้ปลายซ้อนเหลื่อมกัน คนที่ออกจากป่าเหวต้องข้ามทุกคน ทั้งนี้เพื่อมิให้ความตายตามมาจับตัวคน เมื่อถึงบ้านก่อนจะเข้าบ้าน ต้องเอาน้ำในแม่น้ำสกนหา (=ล้างหน้า) กันทุกคน คนมาส่งศพที่ป่าเหว ไม่ต้องแต่งตัวไว้ทุกข์

การทาศพ เด็กอายุสิบปีอาจเผาได้ ต่ำกว่านั้นเผาไม่ได้ คนมั่งมีก็อาจเผาได้ แต่ต้องเรียไรขอพิน **จ้อยแถม** (=ช่วยเหลือ) จากญาติพี่น้อง แต่การเผาทำได้ยากเพราะบางคนทำงานหนัก ปอดแข็ง **นก** (=ตุ๊กคือกระดูก) แข็ง ไม่ไหม้ไฟง่าย ๆ บางคนต้องตัดให้เป็นท่อนเล็ก ๆ จึงได้ไหม้หมด การเผาก็เผาที่ป่าเหวนั้น

การทำบุญ ๗ วัน เรียก **ป่อยเจ็ดวัน** (=งานเจ็ดวัน) เขานิมนต์พระมาชั่งซ้อม คือ มาฉันอาหาร (ชั่ง แปลว่า ไข่ เป็นคำพม่า เขียน **ซุ่น** ออกเสียง **ซุง** **ซ้อม** หมายถึง อาหารสำหรับพระฉัน คำ **ซุง** ที่แปลว่า ไข่ มาหมายความว่า กิน ถือเป็นคำสุภาพตามแบบอย่างจีนกลาง คำ **ยง** = ไข่ **ยงฟาน** = ไข่ขาว หมายถึง รับประทานข้าว คงเช่นเดียวกับ **เสวย** ที่แปลว่า ถูกใช้กลายเป็นกิน สำหรับเจ้านาย) กับเลี้ยงคนเฒ่าเฒ่าลูกหลานให้คนตายเป็นเสร็จพิธี (คนไทเหล่านี้ถือคนแก่สำคัญ เวลาถึงงานเลี้ยงฉลองต้องมีการเลี้ยงอาหารคนแก่ที่เขาเรียกหลู่ คืออุทิศ ชาวพม่าแก่เมื่อทำขวัญเดือนลูก ก็เชิญคนแก่ในหมู่บ้านเฉพาะผู้ที่โชคดีลูกอยู่ครบผัวยังไม่ตาย มากินอาหารแล้วได้รับเงินและน้ำอ้อยกับปลาต้มแจกอีกด้วย)

ถ้าคนตายตายเดือน **ซุ่ม** (ข้างแรม) ๗ วัน ไม่ทำบุญ ๗ วัน ต้องเว้นไปเดือนหนึ่ง เช่น ตายภายในข้างแรมเดือน ๕ ต้องเว้นเดือนหนึ่งไปทำในเดือน ๗ หรือจะเลื่อนไปนานเท่าไรก็ได้ และหลังจากนั้นลูกหลานจะทำอีกเมื่อไรก็ได้

ชาวคำตี้ในอัสสัมทำพิธีคล้ายกัน แต่มีรายละเอียดต่างกันไปจึงจะนำมาเทียบไว้ให้เห็นตามคำบอกเล่าของนางจ้อยซุ่นตะรีที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองมาเริตดา

ประเพณีเกี่ยวกับการตายของชาวคำตี้ในอัสสัม

การอาบน้ำศพ เมื่อมีคนตายต้องเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ ถ้าเป็นคนธรรมดาใช้เสื้อขืนที่ใช้อยู่ตามธรรมดา แต่ถ้าเป็นคนที่ **คำซิ่น** (=ข้าสาคือถือศีล) ให้นุ่งห่มด้วยขืนขาวเสื้อขาว เสื้อนั้นต้อง **หว่าย** (=ป้ายหรือกลับ) หน้าเป็นหลัง ส่วนขืนนุ่งอย่างเคย คนชายก็แต่งอย่างเดียวกัน ผมนั้นก็หวีและเกล้าไว้เมื่อหวีแล้วเอาหวี **หลู่จ้อง** คือ อุทิศให้วัดไป เมื่ออาบน้ำแต่งตัวศพแล้วไม่ต้องผูกมัดแต่อย่างใด

ครั้นเมื่อ **จุง** (=โลง) เสร็จเรียบร้อยแล้ว บางคนเอา **หน้าปักตา** คือ ยาดับกลิ่นทาโลง บางคนเจาะรูให้น้ำเหลืองและกลิ่นออกแล้วก็เอาที่นอนปูลง บางทีก็ปูผ้าแล้วเอาหมอนวาง เอาศพใส่โลงเอาผ้าห่ม เอาเงินผูกขอดไว้ตามชายเสื้อชายผ้าและในปากให้เป็น **อะลั้งพะเจ้า** คือ เป็นเงินทุนส่วนตัว (อะลั้ง จาก อะลั้ง คำพม่า หมายถึง ต้นทุน **พะเจ้า** = ตัวเอง) ถ้าหากคนตายเป็นผู้หญิง เพื่อนหญิงชายจะเอาดอกไม้แดงมาปักให้ที่ผมวางไว้ที่ตัว แล้วก็ปิดโลง ข้างนอกโลงจะหาดอกไม้ใส่ **บ้าน** (=พาน) ไว้ ถ้าคนตายเป็นคนเฒ่า ลูกหลานมากจะมา **กันตือ** (=ขอขมาลาโทษ) ถึงอะคัง (=เวลา) กินข้าว ก็จะเอาข้าวบาเช่น

ถ้าเอาศพไว้ที่บ้าน เขาก็จะเก็บไว้ในเรือน และนิมนต์พระมา **อัยตรา** (=สวดหรือเทศน์) ทั้งเช้าและเย็นแล้วเลี้ยงพระเพล เลี้ยงคนเฒ่า ตลอดจนญาติพี่น้อง แล้วก็จัดเครื่อง **หลู่** ให้ตามฐานะเพื่อให้เป็นอะลั้ง (=ต้น

ทุน) สำหรับผู้ตายมีทั้งเครื่องนุ่ง เครื่องกิน เครื่องใช้ ทั้งเครื่องนั่งเครื่องนอน ตลอดจน**ซ้าย** (=สาย คือ เชือก) สำหรับทำราว และสังกานปะริกขะรา (=จีวรกับอัฐปrikขาร) รวมทั้งหลิก (หนังสือที่เขียนลงบนกระดาษสา แล้วม้วนห่อด้วยผ้ามีเชือกมัด เรื่องที่เขียนเป็นเรื่องทางศาสนา เช่น วิสุทธิมรรค หรือเวสสันตะหล้า (=เวสสันดรชาดก) ด้วย เครื่องหลูทั้งหมดจะขนเอาไปไว้ที่**จ้อง** (=วัด) ภายหลัง**จำมูน** (=พระภิกษุ) จะนำออกแจกคนจน ๆ ต่อไป

เมื่อมีคนตายอาบน้ำศพและเอาลงโลงแล้ว บางคนเก็บศพไว้ที่บ้าน ในเรือน นิมนต์พระมาเทศน์ เลี้ยงพระแล้วก็นำของที่หลู หรืออุทิศถวายพระไปเก็บไว้ที่วัด ภายหลังพระจะนำออกแจกคนจน ๆ ต่อไป

บางคนเอาศพไว้บ้าน ๒-๓ วัน จึงนำไปป่าช้า ซึ่งต้องดูวันให้ตกวันดีวันเหมาะจึงจะเอาศพออกจากบ้านได้ ถ้าเป็นคนใหญ่คนโตก็ต้องตีฆ้อง กลอง และเชิดแม่พ่อง คือ ปราสาทครอบหลังโลงอีกทีหนึ่ง เมื่อจะเอาศพลงเรือน ต้องมีคนถือ**พ่นเค้** (=พินจีนหมายความว่าคบไฟ) เดินไปข้างหน้า คนถือนั้นจะเป็นใครก็ได้ ลูกชาย ลูกเขย หรือคนเฒ่า แต่ต้องไม่ใช่เด็ก ๆ แล้วก็เอาข้าวสาร**ม่่าว** (=โปรยหรือซัด) ไปตามหนทางที่ศพจะผ่านไป ทั้งลูกสาวต้องเอาน้ำหยาดตามหลังโลงไปด้วยตลอดทาง ถ้าไม่มีลูกสาว ก็ต้องเป็นเจ้าเรือนหญิงเป็นผู้นำ เมื่อจะหามให้เอาทางดินไปก่อน ผู้ไปส่งศพแต่งตัวอย่างไรก็ได้ ไม่มีการไว้ทุกข์

เมื่อจะฝังศพ ต้องขุดหลุมไว้ล่วงหน้าให้ลึกท่วมหัวคนยืน แล้วนิมนต์พระมาที่ป่าเหว เพื่อสวดบังสุกุล ส่วนคนธรรมดาก็มาพัดหลิก (=อ่านหนังสือ) อยู่ทางด้านหัวของโลง ซึ่งต้องหันหัวไปทาง**หน้าห้อง** (=ทิศเหนือ) แต่ถ้าเป็น **พันท้ำส้ม** (=พันท้ำส้ม เป็นพินเจ้าฟ้าที่เติลิดมาจากแดนคำตี้โหลง หลังจากที่ได้รับกันและพ่ายแพ้พวกที่นั่น) ต้องหันหัวไปทางตะวันออก ในหลุมจะเอาเงินใส่ก็ได้ไม่ใส่ก็ได้ หวายที่ใช้หามโลงมาก็เอาไว้ในหลุม เอาดิน**ปก** (=กลบ) เหยียบให้แน่นแล้วเอาหนาม**คีม** (=สะ) ไว้เหนือหลุมนั้น เมื่อเสร็จแล้วก็กลับได้

ตามหนทางจะกลับบ้านต้องเอาหนามคีมไว้ แล้วทุกคนข้ามหนามนั้นมาและมาชุมนุมที่บ้านคนตาย แต่ก่อนเข้าบ้านต้องอาบน้ำที่แม่น้ำก่อน แล้วเอาไฟรม ต้องเตรียมไฟไว้นอกเรือน ทุกคนเอามือเท้ารมไฟ เขาใช้คำว่า **ฮ่มมือตั้น** (รมมือเท้า) แล้วจึงขึ้นเรือน

ครั้นถึง ๗ วัน ก็**เฮ็ดป้อย**ตองนิมนต์พระมาฉันเพล แล้ว**ฮั้ตะร่า** (=เทศน์) แล้วก็ทำ **ตั้งซอน** คือ ธงปฎัก เป็นธงยาวที่ทอเป็นท่อน ๆ ใช้ไม้สอดคั่นไว้ไม่ให้ธงพลิกไปมา แขนวไว้กับปลายไม้ไผ่ ทำที่บ้านแล้วเอาไปปักไว้ที่ป่าเหวมมีคนติดตามไปพร้อมด้วยพระสงฆ์ไป **ฮั้ตะร่า** (=สวด) พอเสร็จแล้วคนที่ไปก็พากัน **ปั้นฮ้อจั่ว** (=ให้ศีลให้พร) แล้วก็กลับ ลูกชายคนตายมีหน้าที่ **หลูหลิก หลูซังก้าน** คือ อุทิศหนังสือและจีวรถวายพระ แต่จะถวายเมื่อไรก็ได้ พอพ้น ๗ วัน ก็เป็นอันเสร็จธุระ เขาเชื่อกันว่าวิญญาณคนตายจะออกจากเรือนต่อเมื่อ ๗ วันล่วงไปแล้ว

คนที่ตายวันเดือนชুম (=ข้างแรม) จะทำบุญ ๗ วันไม่ได้ ต้องเว้นไปเดือนหนึ่ง หรือคนที่ตายอะคังมะทุก (ตายไม่ถูกเวลา) เช่น ตายด้วยโรคระบาดซึ่งเรียก**ต่ายฮ้า** (=ตายห่า) หรือ**ต่ายฟือ** (ฟือ = ผีกระสือ) จะทำบุญตั้งช่อม (=นิมนต์พระมาฉัน) ไม่ได้ ต้องเว้นไป ๕ เดือน หรือปีหนึ่ง เมื่อตายก็ไม่อาบน้ำเอาไปป่าเหวทันที ทำ**เซ** (=แคร่) ไม้ไผ่ เอาผ้าปูเอาหมอนหนุนหัว สวมเสื้อผ้าให้คนตาย ห่อผ้ามัดไว้กับเซแล้วเอามามไปป่าเหวทันที พวกผู้ชายจะพากันไปส่งศพ พอกลับมาที่รับมาอาบน้ำ แล้วคนเฒ่าจะผูกไหมที่มีมือให้ที่เรือน (คือผูกมื่อด้วยด้ายดิบ หรือด้ายสายสิญจน์) ส่วนคนที่ตายโหงก็ทำอย่างเดียวกัน ถ้าตายนอกเรือนไม่ว่ากรณีใด เอาศพเข้าเรือนไม่ได้ทั้งสิ้น คนที่ตายดี ๆ งาม ๆ จึงจะ **เฮ็ดจู้ง** (=ทำโลง) ใส่

ถ้าหากจะเผาศพ ซึ่งมักจะทำจำเพาะคนอายุมากขนาด ๒๐ ขึ้นไป ก็ต้องเตรียมหาฟืนมากองไว้ ตัดฟืนให้ยาวขนาดเท่าตัวคน แล้วทำ **จ่าง** หรือ **ก้างฟืน** คือ กองฟืนที่จัดไว้เรียบร้อย เมื่อลูกหลานพี่น้องมาเผา จะเอาฟืนมาช่วย **ซอดไฟ** (=ใส่ไฟ **ซอด** = **สอด** คือ เผา) พอนำศพมาถึงป่าหูกก็เอาโลงตั้งเหนือกองฟืน ติดไฟไว้ข้างล่าง ญาติพี่น้องที่มาเผาก็เอาน้ำ **พ็อก ๆ** (=พรม ๆ) ที่กองฟืนคนละนิดละหน่อยเพื่อมิให้คนตาย **เนือด** หรือ **ไหม** คือเดือดหรือไหม้ หมายความว่าร้อน ร้อนด้วยไฟที่เผา เวลาเผาต้องใส่ **น้ำมัน** (=น้ำมัน) คือ น้ำมันก๊าดด้วยเพื่อให้เผาหมดโดยเร็ว ถ้าเป็นเจ้าฟ้า หรือคนสำคัญจะเผาให้ไหม้ทั้งหมด แล้วเอาฟืนตลอดจนกระดูกที่เหลือมากองกุ่มกันไว้ เอาไม้มาล้อมไว้โดยรอบเอาหลักปักไว้ (ต่อมาถ้ามีเงิน ก็มักสร้างเจดีย์ครอบ) การเผาศพเผาที่ป่าหูก แล้วมาทำบุญ ๗ วันเช่นเดียวกัน ดังกล่าวไว้ข้างต้น

เมื่อครั้งที่เล่าถึงภาษาพม่า ได้เล่าประเพณีการแต่งงานไว้ แต่ไม่ได้เล่าประเพณีเกี่ยวกับการตาย ถึงแม้ชาวพม่าจะนับถือศาสนาพุทธในอัสสัมด้วยกัน แต่ก็มีประเพณีต่างกันหลายประการ จึงนำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วย เพื่อให้ดูเทียบกันจะได้เห็นความแตกต่างกัน หรือคล้ายคลึงกัน ดังนี้

ประเพณีเกี่ยวกับการตายของชาวไทพม่าในอัสสัม

ผู้บอกเล่า คือ มารดาอายุมากแล้ว ถึงจะมีอายุมากราว ๗๐ ปี แต่ก็เล่าได้ละเอียดถูกต้อง ผู้คนที่ฟังอยู่ด้วยกันก็ได้โต้แย้งแต่อย่างใด ข้าพเจ้าพยายามจะถ่ายทอดตามคำของผู้บอกเล่าเป็นส่วนใหญ่ แต่บางตอนอาจจะเข้าใจยากจึงเขียนคำอธิบายไว้ด้วย

เมื่อคนหมดลมก็จะอาบน้ำทันที อาบน้ำถูตัวให้ตัวแห้งแล้วนำมายังที่ที่นอนตาย แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าอันใหม่ ไม่ต้องกลับหน้าเป็นหลัง แต่ใช้กรรไกรตัดผ้าเสื้อที่หลัง ที่ข้อมือ และที่ตีนเสื้อ (คือ ชายเสื้อ ภาษาคำตี้เรียก **ปีกเสื้อ** = ปีกเสื้อ) ผู้เล่ากล่าวว่า เมื่อก่อนทั้งเสื้อและผ้าที่นุ่ง ต้องนุ่ง (นุ่งหมายถึงได้ทั้งนุ่งและสวมใส่) ปิ่นผืนคือกลีบตะเข็บเอาข้างในออกข้างนอก หมอนที่หนุนหัวก็ต้องเอาพร้าผ่าให้ขาดเป็นรอยด้วย ส่วนผมก็หว่านผืนคือหว่านแล้วหิวลง ๓ ครั้ง เสร็จแล้วหักหัวที่ข้างล่าง ที่มือนั้นก็เอาด้วยผูกไฟนิ้วไว้ (ไฟ=ถักไขว้ไปมาอย่างถักเปีย เช่น ไฟขุ่นโหล=ถักผม คือ ถักเปีย) คือ เอาด้วยขัดขึ้นขัดลงตามนิ้วให้นิ้วติดกัน แล้วเอาเงินใส่ที่ตาทั้งสองข้าง ที่ปาก ที่หัวใจ และที่มือตีน ส่วนหัวก็เอาผ้าเคียนหัวไว้ เอาเชือกผูก **ท้อง๒** (ท้อง๒ = ขึงไปโยงไว้) ไว้เพื่อไม่ให้หลุด แล้วเอาด้วยวางไว้ที่ **หย่านโหเจ้อ-๐๒** (ย่านหรือแถบหัวใจ) และ **หย่านแอ้ง๒** (ย่านหรือแถบเอว) เสร็จแล้วเอาไม้ส้อมปักไว้สี่มุมศพไม่ต้องสูงนัก เอาผ้าขาว **จ๊า** (=คลุม) ไว้ข้างบน ให้ผ้าห้อยมาทางหัวทางตีน แล้วเอาขี้เถ้าใส่รูรองไว้ ในการนี้ต้องระวังไม่ให้แมวมายุ่มย่าม เพราะกลัวผีจะมีชีวิตขึ้นมาแบบผีปุก คือ ผีร้าย (ปุก ว่าเป็นคำจากภาษาพม่า ผุด ออกเสียง ผุก หมายความว่า ผีร้ายที่อยู่ในป่า ในเขา ในดึกร้างในต้นไม้ ตามธรรมชาติเป็นผีตายโหง หรือผีที่ทำพิธีศพอย่างไม่ถูกต้องเหมาะสม)

บางคนทำ **จ๊ิง** (=โลง) ใส่บางคนทำ **อ๊ิบ** คือฝาครอบหลังโลงเหมือนปราสาท ถ้าหากเป็น **เจ้า๑** **มัน๒** จะทำปราสาทใหญ่ที่เรียก **แม้ง๒ พ้อง๒** (ชาวคำตี้เรียก **แม่พ้อง**) แต่ไม่ว่าจะเป็นโลงชนิดใด ควรจะต้องทำให้เสร็จในวันเดียว กันโลงใส่ถ่าน เอา **ก๊วย** (=ผ้าย) ชุบน้ำใส่ไว้ แล้วเอาเสื่อปู เอาที่นอนที่เขาเรียก **ผ่า๑** **ก๊อบ๑** วาง เอาหมอนวาง แล้วจึงยกศพลงวาง แต่ก่อนเอาศพใส่โลงต้อง **ป้าง๒** (=นิมนต์) พระมา

หมายเหตุ เลขที่คำภาษาพม่า เป็นเครื่องหมายเสียง เสียง ๑ คล้ายเสียงตรี เสียง ๒ คล้ายเสียงสามัญ ห้ายโท เสียง ๓ เสียงเอกมีเสียงหยุดในคอ เสียง ๔ เสียงโท เสียง ๕ เสียงเอก เสียง ๖ เสียงจัตวา

บังสกุล ขณะบังสกุลต้องเปิดผ้าคลุมหน้าออก แล้วเอา คี๋ก (สวิงชั่นปลา) ล่อน (=ช้อน) ขอนโต^๒ ลิบ^๑ (=ขวัญตัวดิบ คือ ขวัญคนเป็น) ที่อยู่ในโรงออกมาใส่ไว้ในช่องไหม คือ ช่องใส่ด้าย สำหรับผูกมือลูกหลาน แล้วเอาไฟมาหลาม คือ ใช้ดุนพินที่มีไฟจับ (=ติด) อยู่ ที่เขาเรียก หน้า^๓ ไฟ^๒ (=หน้าไฟ) ลนไปลนมาในโรงนั้น เสร็จแล้วทั้งดุนพินลงข้างล่าง ถ้า เตอ-อหล่าง (=ใต้ล่าง คือใต้ถุน) ไม่มี ให้เอาดุนในน้ำ แล้วจึงยกศพใส่โรง เมื่อจะเอาโรงลงเรือนให้เอาทางตีนไปก่อน ให้ลูกเขยถือไฟ คือเอาพินใส่ในหม้อหิวเอาไปยังป่าเหว

ไม่ว่าจะเผาหรือจะฝังต้องทำที่ป่าเหว ถ้าจะฝังต้องขุดหลุมลึกสี่ศอกเตรียมไว้ ญาติพี่น้องจะตามมาส่ง เมื่อมาถึง ธาร (=หลุม) ที่ขุดไว้ จะหามโรงที่เอาทางตีนไปก่อน เวียนไปทาง โหเม้ง (=หัวเมืองคือทิศตะวันออก) แล้วเอาโรงทางตีนเหวียงยื่นไปข้างหน้า ๗ ครั้ง แล้วหันไปทางขวา จากนั้นเอาโรงวางไว้ นิมนต์พระมาสวดบังสกุล เสร็จแล้วจึงเอาลงหลุม เอาดินกลบ คนมาส่งเอาดินใส่ไปด้วยคนละ ๗ ก้อน แล้วก็เอาหนามสะไว้เหนือหลุม เอาดินพูนไว้สูงอย่างเจดีย์

เมื่อจะกลับออกจากป่าเหวต้องเอาหนามสะไว้ตามทาง คนที่มาส่งศพต้องเดินข้ามกันมา เพื่อกันมิให้ผี หล่วย (=ด้วย หมายถึงตามมาด้วย) มา ครั้นเมื่อจะเข้าเรือนคนที่ไปส่งทุกคนจะต้องอาบน้ำ แล้วมายังเรือนคนตาย ต้องเอาน้ำที่ทำไว้ล่วงหน้า คือ น้ำเจเข้า^๓ (=น้ำแช่ข้าวจนลัมราว ๒-๓ วัน) ผสม เข่า^๓ มึน (ขมิ้น) กับน้ำมันงาเล็กน้อย พร้อมทั้ง หย่าคัง (หญ้าชนิดหนึ่ง ถ้าไม่มี ใช้ผือไม้ คือ ใบไม้ใบหญ้าชนิดใดก็ได้) แคล้งไว้ มาผอก (=พรม) ที่เท้าทั้งสองของแต่ละคน แล้วจึงกลับบ้านของตนได้

ส่วนศพที่จะเผา จะใช้พินอะไร ๆ ก็ได้นอกจาก น้ำชา (ไม้จันทร์) หมากโม่ง (มะม่วง) และถ่าน (ต้นตาล) น้ำชาใช้สำหรับขุนหอคำและ เจ้า^๓ ไม่น^๒ (พระภิกษุ) เมื่อจะเผา โรงไม่ต้องตอกตะปู เพียงใช้เชือกผูกไว้เท่านั้น เมื่อเผาเสร็จแล้วก็เอากระดูกและเถ้ามากองพูนกันไว้เช่นเดียวกัน

ถ้าเก็บศพไว้กับบ้าน จะต้องนิมนต์พระมาสวดทั้งกลางคืนกลางวัน พอเจ็ดวันก็ เอ็ดซ่อม (ถวายอาหารเพล) หล่อสังกัน (อุทิศสงฆ์จิวถวาย) ลูกหลีก (อุทิศหนังสือถวาย) แล้วไปปัก ตั้งขอน (ธงยาวอย่างธงปฎาก) ไว้ที่ริมหน้าต่างที่จ้องเป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดของชาวพม่า

มารดาอายุมาคงบอกเล่าให้ฟัง มีรายละเอียดต่างกับชาวคำตี้ทั้งสองถิ่นอยู่บ้าง จึงจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย ดังนี้

เมื่อจะมีลูก ถ้าฝันว่าได้ เป้^๒ พู (แผ่นเงินหรือทองที่ม้วนสอดที่หูเป็นเครื่องประดับหูของหญิงไทพม่า) หรือ ป้อย^๒ ถ้ำ (ลูกปะคำ) ก็รู้ว่าจะมีลูก พอรู้ว่าท้อง คนท้องก็ต้องงดเว้นหลายอย่างคือ เข่า^๓ เข่ม^๓ (=ข้าวเกรียมหมายความว่าข้าวตัง) ถ้าหากกิน^๒ เพ็ก^๑ กิน^๒ มั่น^๒ (กินเผือกกินมัน) อันเหนียวก็ว่าจะมีไขมากอะไรก็ไม่ให้ เอ้า^๒ ต้าย^๒ (ฆ่า) ของหลากอันมะ^๓ นี^๒ (ของแปลกอันไม่ดี) เช่น งู ลิง ก็ไม่ให้ดูกลัวจะติด^๑ (ติด^๑ = ตามทัน) คือ ลูกที่ออกมา จะเหมือนสิ่งนั้น มั่น^๒ กะถ้ำ^๒ (=มันฝรั่ง) ก็ขุดไม่ได้ ลูกจะมีเนื้อออกออกมา ชัก (=ฉีก) หัวเผือกอ่อน ๆ หรือแม้เพียงง้างออกก็ไม่ดี

เมื่อจะคลอด ก็เรียกพี่น้องมา **ปุด๊ะ ๒** (เปิดประตู) หรือ **แด็ก** (=หีบอย่างหีบเหล็ก) ผมงก็
สยายออก ลูกที่คลอดออกมาเรียก **โด้ก ๑** ฟัก (=ตกฟาก) บางทีเรียก **พัว** (=เกิด) ตามคำพม่า ถ้าจะ
ให้สุขภาพก็ใช้ **หันหน้า** ส่วนแม่ต้องอยู่ **อิม ๒** **ไฟ ๒** (ริมไฟ) เรียก **ก้า ๒** **โด้ง** (อยู่ไฟ) ๗ วัน ฟันใช้ **ไม่**
ซ้าง ๒ (ไม้ไผ่) ก็มี **ไม่จั้ง ๒** (ไม้จริง) หรือ **ไม่แก่น** (ไม้แก่น) ก็มี ควรเป็นไม้ที่ไม่แตก

อาหารการกินระหว่างอยู่ไฟ คือ กิน **เข่า** **น้ำ ๒** **ตั้ง ๑** **เกือ ๒** (ข้าวตายทั้งเกลือ คือ ข้าวเปล่ากับ
เกลือ) **มะ ๑** **พิด ๑** **หล่อม** (พริกไทย) ต้มน้ำให้เผ็ด ๆ อาหารที่กินต้องไม่ **จี** (=เผา) เพราะกลัว **สายนี้ ๒** (=สาย
สะดือ) จะเจ็บ เมื่อตัด **สายนี้ ๒** หรือสะดือออกแล้ว บางคนเอา **ป้อย ๑** **ตีน ๑** (=ปลอยที่น้ำ) คือ เอาไปทิ้งน้ำ
บางคนเอาไปฝังไว้ที่ไถล ๆ บางทีก็ฝังไว้ใต้กะได

เมื่อจะตั้งชื่อ บางรายก็ตั้งเมื่อลูกคลอดได้ ๗ วัน ๑๐ วัน เดือนหนึ่งก็มี ต้องอาบน้ำเด็กเอาเงินทอง
ใส่ในน้ำ เอายอด **ฟ้า ๑** (อาจมีใบอ่อน ๆ หรือดอก (สีม่วงอ่อน ๆ) ดิดมาด้วย ต้นฟ้าเป็นต้นไม้ที่เขาถือว่ามสิริ
มงคล ผู้หญิงไทพ่า เกใช้ใบสระผม ใบอ่อน ๆ กับดอกใช้ใส่น้ำอาบเด็กเวลาทำพิธีตั้งชื่อ เมื่อเด็กอายุได้
เดือนหนึ่งเป็นต้น) ใส่ในน้ำนั้นด้วยแล้วคนให้น้ำหมูนวน ส่วนใหม่คือด้ายผูกข้อมือเด็ก ต้องพันใส่ไว้ใน **ว้าน**
(= หวานคือขาม) ที่ใส่ **ยอดฟ้า ๑** **เข่า ๑** **มัน** (ขมิ้น) แขน้ำขมิ้นให้เหลือง **หย่าเถ่า** (=ยาเผาหมายถึงผู้สูงอายุที่
อาจไม่ใช่พี่ ป้า น้า อา ญาติผู้ใหญ่ก็ได้ โดยมากเขาเชิญแต่ผู้ที่ลูกผัวยังมีชีวิตอยู่) จะมา **ฮ้อ ๑** คือให้ศีลให้พร
เด็กว่า **เห่อ-ฮ** **นี้ ๑** **เห่อ-ฮ งาม ๑** (=ให้ดีให้งาม) **เห่อ-ฮ อยู่เห่อ-ฮ งาม ๑** (=ให้รู้ให้สามารถ) หรือจะว่าอย่างอื่นอีก
ก็ได้ แล้วแต่ **ผอ-ฮ งาม ๑** (=ใคร ๆ งาม ๆ) คือต่างคนต่างว่าหรือตัวใครตัวมัน ต่อจากนั้นก็อาบน้ำแต่ไม่
โกนผม (ปีหนึ่งจึงจะโกน แต่บางคนใช้ **กิม ๑** **คัม** (=กรรไกร) ตัดเอาก็มี) พออาบน้ำแล้วก็ **เข้หลัง** คือเอาลูก
อ่อนสะพายหลังใช้ผ้าเช็ดห่อตัวเด็กแล้วมัดไว้กับบอกก็มี เอาลูกเข้ากะเວแล้วผูกผ้าเช็ดไว้กับบาก็มี เวลา **ตั้ง ๑**
(=ตั้ง หมายถึง บรรทุก) ลูกอ่อน คืออุ้มลูกอ่อนวางบนหลังต้องหาคนดี ๆ โดยมากเป็นคนที่เกิดวันเดียวกับลูก
อ่อนและลูกผัวยังอยู่ มา **ตั้ง ๑** ให้เรียก **เหม่เข้เหม่ตั้ง ๑** ในผ้าเช็ด นั้นให้ใส่กล้วย อ้อย ข้าว พรว้า ดาบ ปลาสาม
ไซไก่ และเงินตรงชายผ้าที่เหลือจากปมที่ผูกไว้ ถ้าเป็นลูกอ่อนชายให้ใส่พรว้า **อง** (งา) ถ้าเป็นลูกอ่อนหญิง
ให้ใส่เครื่องทองหูกมี **เต้า ๑** (กระสวย) **พุ่ม** (พืชม) และ **ช่อง** (=ช่อง ตะกร้าใส่หลอดด้าย) แล้วก็พาลงล่างเรือนให้แม่
เหยียบดิน แล้วกลับขึ้นเรือนมา **เฮ่อ-ฮ อ้อ** (=ใส่ชื่อ คือตั้งชื่อ) แล้ว **พุก ๑** **ไหมปั่น ๑** **ซอน** คือ ผูกมือเด็ก

ต่อจากนั้นก็มีการเลี้ยงข้าวพวกหย่าเถ่า ที่เขาเชิญมา หย่าเถ่า เหล่านี้เป็นผู้หญิงสูงอายุที่ลูกผัวยังมี
ชีวิตอยู่ เขาถือว่าผู้หญิงเหล่านี้นเป็นผู้หญิงโชคดี เวลาพิธีมงคลเช่นนี้จึงมักจะได้รับเชิญมาให้ศีลให้พร
เมื่อจะกลับก็จะได้เงินจำนวนหนึ่ง (มากน้อยแล้วแต่ฐานะเจ้าของบ้าน) กับน้ำอ้อยห่อหนึ่ง ปลาสามห่อหนึ่ง
(ปลาสามเป็นอาหารสำคัญขาดไม่ได้ ไม่ว่าจะทำงานหรือมีงานมงคลใด ๆ ต้องทำปลาสามไว้ล่วงหน้า เวลากิน
เขาเอามาผัดน้ำมันเท่านั้น กินกับข้าวหนึ่งร้อน ๆ อร่อยอย่างนี้ก็ไม่ถึง เขาทำไว้เลี้ยงแขกและแจกเพื่อนบ้าน
แต่ถ้าทำไม่ดีบางทีเป็นหนองหมด ใช้การไม่ได้)

นอกจากเรื่องแต่งงาน เกิด ตาย แล้วก็ยังมีประเพณีอื่น ๆ บางอย่าง ได้แก่ **ห้องขอนเข่า**^๑ (เรียกขวัญข้าว) และ **ห้องขอนกัน**^๒ (คือเรียกขวัญคน) ของชาวพม่ากับคำตี้ที่ในอัสสัมก็ไม่ตรงกันทีเดียวนัก ของชาวพม่าก็ได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องคำไท-ไท ภาษาพม่า ในที่นี้จึงจะกล่าวเฉพาะของคำตี้ที่ในอัสสัม

การทำขวัญข้าวของชาวคำตี้ในอัสสัม นางจ้อยชั้นตะรีที่อยู่เมืองมาเมริตาในอัสสัมบอกเล่ามาดังนี้คือ

การห้อยก้อนเขา (การเรียกขวัญข้าวหรือการทำขวัญข้าว) เขาทำที่ทุ่งนา พอเอาวัวเหยียบข้าวออกจากรวงหมด เหลืออยู่เพียงรวงสองรวง ก็เอาข้าวใส่ถุง (กระบุง) ไว้แล้วเอาผ้าห่ม (คลุม) ไว้ เอาผักปลาไข่ดิบ กล้วย อ้อย **เขาหมื่อนิบ** (ข้าวเบือดิบ) **เขาหมื่อแสน** (ข้าวเบือคั่ว) **เขาเต็ก** (ข้าวตอก) บั่นเป็นก้อน และหมากพลูเอามาวางไว้แล้วก็ห้อยก้อนเขา (เรียกขวัญข้าว) ตามหนังสือ พอกล่าวจบก็เอาข้าวผัก (กับข้าว) มากินกัน แล้วเอาไข่ดิบใส่ในข้าวเปลือกกับรวงข้าว ๒-๓ รวงนั้น แล้วเอาผ้าขาวคลุมไว้ ต่อจากนั้นก็เอาข้าวมาที่บ้าน เอาด้ายดิบคลี่เป็นสายมาตามทางจนกระทั่งถึงเย้ (ยุ้ง) ข้าวที่บ้าน ตลอดทางที่มา เอา**เขาหมื่อนิบ** (ข้าวเบือดิบ) ผ้าว (ซัดหรือโปรย) มาด้วยจนถึงเย้ คนที่นำกระบุงข้าวที่ **ห้องก้อน** (เรียกขวัญ) แล้ว แปลว่าขวัญเข้ามาอยู่ในข้าวแล้ว ต้องไม่พูดอะไรกับใครเลยขณะที่นำ **ก้อนเขา** (ขวัญข้าว) มา เจ้าของบ้านต้องอาบน้ำ แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าใหม่ สวมเครื่องทองรูปพรรณ

เมื่อมาถึงเย้ข้าว ก็เอาข้าวเบือดิบไว้ที่หน้าเย้ แล้วเอาตองปูที่สองฟากประตูเย้ เอากล้วยวางบนตองข้างละ ๗-๘ ลูก ข้าวเบือก็แบ่งเป็นสองกองวางบนตองข้างละกอง แล้วเอาถ้วยดินใส่น้ำมันและใส่จุดไฟไว้ หมากพลู ๒ วม วางไว้ข้างละอม หยำนั้ง (หย่าชนิดหนึ่ง) อันดิบ เอาแต่ยอดมาวางไว้ที่ตองทั้งสองข้าง พอวางไว้เสร็จก็ไหว้ แล้วเอาไข่ไก่หนึ่งกับไว้ในเย้ เรียบร้อยแล้วก็ปิดประตูไว้ เอาผ้าขาวกันไว้นอกประตู ถ้าหากทำพิธีตอนเย็น ตอนเช้าก็เข้าไปเอาของเช่นไหว้ทั้งหมดมาแล้วเอา **เขาจอกเย้เมือ-อ** (ข้าวใหม่ในเย้เอาออกมาจอก = เอาออกมา) มาดำ **ตั้งซ่อม** (ถวายพระ)

วันทำพิธีทำขวัญข้าว ใช้วันพฤหัสบดีหรือวันอาทิตย์ ภายหลังจะมาเอาออกจากเย้ไปกินจะเอาไปเมื่อไรก็ได้ไม่ต้องดูวัน แต่ในเย้ข้าวหญิงมีประจำเดือนห้ามเข้า

การห้อยก้อนกัน (= การเรียกขวัญคน หรือ การทำขวัญ) จะทำต่อเมื่อไข้เมื่อเจ็บ **จ่าเจ้อ-อ** คือได้ทุกขเวทนา ให้เอาข้าวสารใส่ในอ่างหรือ **วัน** (= ขาม) เอา **ไอ้เขา** (= ไหวข้าวคือหวด) รองด้วย **ยุ้มไอ้** (รังบวบแห้งใช้รองหวด) ใช้ผ้าขาวบาง ๆ คลุมข้าวสาร แล้วใส่ในไหข้าว ตั้งไฟอย่างกับจะนึ่งข้าว ผู้ทำพิธีก็จะพัดลิ้ก**ห้องก้อน** (= อ่านหนังสือเรียกขวัญ) ๒-๓ ครั้ง พอจบก็ยกผ้าดู ถ้าข้าวสารติดผ้าก็แปลว่า**ก้อน** (= ขวัญ) มาแล้ว ถ้ายังไม่ติดผ้าก็พัดลิ้กต่อไป เอาไข่ไก่ลูกหนึ่งต้มแล้วห่อผ้าไว้ พอข้าวจับผ้า (= ติดผ้า) ก็ปอกไข่แล้วบีเอาไข่แดงชนิดหนึ่ง มาป้ายไว้ที่หน้าผากคนเจ็บ แล้วก็เอาด้ายมาผูกมือคนเจ็บ ต้องเอา กล้วย อ้อย เนื้อปลา ดาบ ขวาน หอก คีกร (ข้อสำหรับจับปลาสาธด้วยไม้ไผ่เป็นรูปสามเหลี่ยม) กับ **ส่อน** (สวิงจับปลา) จอบ เสียม ตลอดจนเชือกมาวางไว้พร้อมจะได้เป็นเครื่องมือสำหรับขุด สำหรับตัด เอาขวัญมาเข้าตัวคนตามคำที่กล่าวในลิ้ก**ห้องก้อน** ดังกล่าวข้างต้น เป็นอันเสร็จพิธี

เพื่อให้ได้เทียบประเพณีของคนไทถิ่นต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าจึงจะนำประเพณีของชาวไทเหนือมากล่าวไว้ด้วย แต่ก่อนจะกล่าวถึงประเพณีของเขาคาวได้กล่าวถึงความเป็นอยู่ของเขาไว้บ้างพอเป็นที่รู้จัก ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับภาษาของเขา จะยังไม่กล่าวในโอกาสนี้

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพบพวกคนไทเหนือเป็นครั้งแรกก็เมื่อขุนปานหล้าผู้ตรวจการศึกษาของรัฐบาล กับลูกสาวพาไปเยี่ยมบ้านที่ตำบลน้ำคำ ได้แลเห็นผู้หญิงไทเหนือที่ยังรู้นางนุ่งกางเกงแบบจีนสีฟ้าแก่ มีผมเปียเล็ก ๆ วาดมาอ้อมหน้าผากไปเหนือไว้ข้างหลัง ส่วนผู้สูงอายุขึ้นมาสักหน่อยก็นุ่งซิ่นดำ มีผ้าพันข้างนอกสีดำนี้อีก ดูไม่ผิดกับผ้ากันเปื้อน หัวสวมอะไรสีดำคล้ายหมวกแขก ไม่ได้สนทนาปราศรัยกันเพราะเรานั่งรถผ่านไปเห็นเขาเดินเข้าออกตามร้านขายของคงจะมาเที่ยวหาซื้อของ

ต่อมาข้าพเจ้าได้ไปพำนักรอยู่ที่เจ้าน้ำอันเป็นถิ่นของพวกไตเมา ได้พบคนไทเหนือ (หรือที่เขาเรียกว่า ไตเหนือ) มากมาย ทั้งที่มาขายของในภาค (ตลาดนัด) และทั้งที่มาพำนักรอยู่ชั่วคราวและที่อยู่ถาวร ก็ได้เห็นความแตกต่างกันของคนไทสองกลุ่มนี้อยู่บ้าง ที่ต่างกันก็เห็นจะเป็นเครื่องแต่งกายยิ่งกว่าอื่น แลเห็นได้ชัดเจน ส่วนภาษาก็ต่างกันตรงที่พวกไตเหนือมีเสียงโฆษะหรือเสียงก้องเวลาออกเสียง ย กับ ว ในคำบางคำ ฟ ก็ออกเสียงได้ ส่วนเสียง ค และ น ออกเสียงเป็น ล นั้นเป็นเช่นเดียวกัน และคำที่ใช้บางคำก็ใช้ต่างกัน แม้คนไตเหนือเอง ถ้ามาจากคนละเมืองออกเสียงคำบางคำต่างกันก็มี เช่น คำ เงิน คนไตเหนือเมืองช่อนออกเสียงเงิน แต่ไตเหนือเมืองเมากออกเสียง จัน ส่วนรูปร่างหน้าตาทั้งไตเมาไตเหนือต่างก็ เหย่อ-อ้วนขาวสูง คือ ใหญ่ ยาวขาวสูง หมายความว่าคนร่างใหญ่ ผิวขาวลออ ถ้าแต่งตัวเหมือนกันก็ดูยากแยกไม่ออกว่าใครเป็นไทพวกใด อย่างนางขุน ภรรยาเจ้าขุนเจตฟ้า เจ้าเมียวซา แห่งเจ้าน้ำ ถ้าไม่บอกว่าเป็นคนไทเหนือก็คงไม่มีใครรู้ แต่เมื่อไปถึงมิตจินา เห็นผู้หญิงไตเหนือขายของในภาค ไม่ต้องดูเครื่องแต่งกายก็พอรู้ได้ว่าไม่ใช่ไตหลวง (คือไตเมาที่อพยพมาจากน้ำคำ) ทั้งนี้ดูจากหน้าตา ไม่ว่าจะแก่เฒ่าสาวเด็กเพียงใดแก้มจะแดงเหมือนคนอยู่ในที่ที่มีอากาศหนาว ถึงแม้มิตจินาจะไม่หนาวสักเท่าใดนัก แก้มก็แดงอยู่เช่นนั้น

ที่เรียกว่า ไตเหนือ นั้นเป็นคนไทในญาน คู่กับ ไตเต้อ-อ (ไทใต้) คือไทเมาในรัฐชาน เจ้าขุนเจตฟ้า เจ้าเมียวซาแห่งเจ้าน้ำบอกว่า จีนเรียกพวกไตเต้อ-อนี้ว่า ชัยปาหยี่ คือไทน้ำ เป็นไทยที่อยู่พื้น เมืองแซ่ (= เมืองจีน) มา ส่วนพวกอยู่เหนือน้ำเรียก ขานปาหยี่ น้ำหรือแม่น้ำสำคัญของเขาเห็นจะเป็น น้ำเมา ซึ่งเป็นเส้นกันเขตแดนญานกับรัฐชาน คนอยู่ปากน้ำอยู่ในเขตรัฐชาน คนอยู่ปากน้ำในที่ที่เขาเรียก ฟักฉ่า (= ฟากหน้า คือฟากหน้าน้ำ) เป็นเขตญาน แต่ต่อมากระแสน้ำเปลี่ยนทาง ดินแดนที่เป็นของญานมาอยู่ทางฝั่งรัฐชานก็มี โดยเฉพาะตรงบริเวณระหว่างเมืองมุเซกับเจ้าน้ำ หลักเขตบันเขตแดนอยู่ติดกับถนนที่เลียบริมแม่น้ำ ส่วนปากน้ำเป็นดินแดนของรัฐชานก็มี หลักเขตอยู่ลึกจากริมตลิ่งเข้าไปราวไมล์หนึ่ง ถ้าไม่มีหลักเขตก็ไม่มีทางรู้ว่าตรงไหนเป็นดินแดนของใคร เพราะผืนดินติดต่อกัน คนทั้งสองเขตก็ไปมาหาสู่กันอยู่ตลอดเวลา ถึงวันกาตก็ต่างไปเข้าภาคของกันและกัน ขายของบ้างซื้อของบ้าง มองไม่เห็นมีเจ้าหน้าที่ดูแลเขตแดนที่ตรงไหน เพราะตรงหลักเขตมีแต่ทุ่งหญ้าป่าละเมาะ แต่เจ้าเมียวซา ผู้ครองเจ้าน้ำผู้ที่ข้าพเจ้าไปพำนักรอยู่ด้วยเพื่อเรียนรู้ภาษาไตเมา ตกอกตกใจอย่างยิ่งที่รู้ว่าข้าพเจ้าได้ไปถึงหลักเขต ทั้งยังมาคอยให้ฟังเสียอีกว่าไปยืนเล่นอยู่ที่นั่นตั้งนาน ถ่ายรูปไปบ้าง ดูเด็ก ๆ ในเขตญานวิ่งเล่นกันไปบ้าง พร้อมกันนั้นเจ้าเมียวซาก็เอ็ดตะโรคนพาไปว่า ช่างไม่รู้เลยหรือ

ว่าเป็นการเสี่ยงภัยเพียงใด เพราะห้ามยามร้ายอาจถูกยิงโดยไม่รู้ตัว เพราะเจ้าหน้าที่ของเขาที่เราไม่เห็นตัว เขาอาจจะโผล่มาจากทางไหนเมื่อไรก็ได้ ข้าพเจ้าฟังแล้วก็ใจหายเหมือนกันถ้าจะเกิดเหตุเช่นนั้นขึ้น แต่คิดว่าทางด้านนี้เจ้าหน้าที่คงจะยังไม่เข้มงวดเท่าทางด้านอื่น จึงได้มีคนอพยพเข้ามาในรัฐซานเรอโย ๑๒ คน ตอนวัวมาได้ตั้ง ๑๒ ตัว โดยไม่มีใครขัดขวาง

แต่ที่หนีมาเพราะกลัวความเข้มงวดกวัดขังก็มี ดังที่ข้าพเจ้าได้ไปบ้านคนไตเหนือที่อพยพจากญวนมาอยู่ในมิดจินา เมื่อไปถึงบ้านเขา เขากำลังกินอาหารเย็น กินไป ๑ ภาชนะที่ชื่อนางซ่อน ก็ร้องไห้ตาไหลพราก ๑ ข้าพเจ้าเห็นแล้วแปลกใจถามว่า เป็นอะไรน้ำตาไหล กับข้าวเผ็ดหรือ นางซ่อนสั่นหัว และ ข้าพเจ้ามองดูแล้ว กับข้าวของเขาไม่มีอะไรใส่พริกเลย เมื่ออ้อมข้าวแล้ว นางซ่อนก็อธิบายให้ฟังว่าเหตุใดตนจึงร้องไห้ที่ร้องไห้เพราะคิดถึงแม่กับลูกที่ทิ้งไว้ที่บ้าน แม่ก็ตาบอด ลูกก็ยังไม่โต อายุราว ๑๐ กว่าขวบ แต่จำเป็นอยู่ไม่ได้ จึงได้ลอบหนีมากับสามีที่ชื่ออาจัน ทั้งนี้เพราะเกรงจะถูกหาความว่ากระทำความผิด จะถูกลงโทษด้วยศาลเตี้ยอีก ก่อนหน้านี้อาจันถูกจับว่าลักลอบเอานาฬิกาเข้าไปโดยไม่เสียภาษี ถูกขังอยู่หลายเดือน พอถูกปล่อยออกมา ก็คิดหนี แต่คิดแล้วบอกใครอื่นไม่ได้ กลัวความลับจะรั่วจะหนีไปไม่รอด ต้องแอบเอาเสื้อผ้าข้าวของไปซ่อนในป่าไว้ก่อน ตกกลางคืนจึงแยกย้ายกันไปยังจุดที่ซ่อนของไว้ และโชคดีที่คนทั้งสองมาถึงรัฐมิดจินาได้โดยปลอดภัย

นางซ่อนเอาลูกไตเรื่อง จีคำ (กวางทอง) มาบอกว่านอกจากของที่จำเป็นจะเอามาแล้ว ตนยังหอบเอาหนังสือพระนี้มาด้วย เมื่อข้าพเจ้าขอให้ช่วยอ่านให้ฟังและอธิบายความหมายให้ นางซ่อนก็อ่านและอธิบายให้ฟังอย่างเต็มใจ ที่จริงข้าพเจ้าเคยได้เรียนพวกศัพท์วรรณคดีอย่างนี้มาแล้ว เมื่อครั้งนายขาววันเต๊ะที่มาจากเมืองซ่อน มาพักที่หอสีนที่เจ้ล่าน ช่วยอ่านและอธิบายคำในเรื่อง ว่างุ่นก็ ให้ฟัง เรื่องคล้ายเรื่องอ่านเล่น แต่เขาหลงทำเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ ทำให้คนสนใจฟัง ทั้งยังสนุกฟังไม่เบื่อ ยิ่งถ้าผู้อ่านเสียงเพราะ อ่านเก่งตามแบบของเขาแล้ว เรียกว่าฟังได้ทั้งคืน อย่างที่เขาเรียกว่าฟังมีรู้อิ่มทีเดียว เรื่องเหล่านี้เขาจะขึ้นต้นว่า โนม ตสฺส และลงท้ายว่าผู้ใดที่ได้ฟังแล้วจะได้ไปสวรรค์นิพพาน จึงกลายเป็นหนังสือธรรมะไป เมื่อเขาจะทำบุญอุทิศส่วนกุศล เขาก็จะจ้างคนลอกมาหลู่วัดตามจริง เมื่อมีหลายฉบับ เขาก็ไม่รู้จะเก็บไว้ทำไมมากมาย เมื่อเห็นข้าพเจ้าสนใจอยากได้ก็เลยให้มาโดยไม่คิดเงินทอง

ข้าพเจ้าเลยได้นางซ่อนเป็นครูสอนภาษาไตเหนือ นอกจากนายขาววันเต๊ะ (แม่ชีวันทะยะ) ผู้ที่กล่าวถึงข้างต้น นางซ่อนพาข้าพเจ้าไปเที่ยวหมู่บ้านกาตโจที่อยู่ริมน้ำแก้ว (= น้ำแก้วหรืออิรวดี) ตรงข้ามกับเมืองมิดจินา ได้พบคนไตเหนือมากมาย ถือได้ว่าหมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านไตเหนือ เป็นชาวไตเหนือที่อพยพมาจากญวนนานหลายปีแล้ว มีเด็กหนุ่มคนหนึ่งชื่อจายหง่วยยิน ซึ่งเป็นคนไทคนแรกในมิดจินาที่สำเร็จ B.A. จากมหาวิทยาลัยย่างกุ้ง เป็นคนหมู่บ้านนี้ กล่าวว่าเขาได้มาอยู่ใน ลินเม้งซาง (= ดินเมืองซาง คือรัฐกะฉิ่น) ตั้งแต่อายุ ๑๕ แม้ขณะนั้นตัวเขาเองก็ยังพูดภาษาจีนได้ทั้งที่จากบ้านเกิดมาร่วม ๑๐ ปี ญาติพี่น้องของเขาบางคนอพยพจากญวนมาอยู่ที่มิดจินาก่อนหน้าเขาตั้งหลายปี ข้าพเจ้าเลยได้คนรู้จักคุ้นเคยเป็นชาวไตเหนือหลายคน คนหนึ่งชื่อเถนฟู อาศัยอยู่ในหอพักพวกคำตี้ ช่วยดูแลหอพักและทำอาหารเลี้ยงกัน จ่ายกับข้าววันละ ๒ จัด กินกันตั้ง ๑๐ กว่าคน พอเห็นข้าพเจ้าทำหน้าแปลกใจไม่คิดว่าเงินเท่านั้นจะจ่ายกับข้าวพอ เขาก็ว่า เขากินกันแต่ผัก ไข่ ทำเงินเดือนได้เสียก่อนจะกินหมูวันละตัวทีเดียว

เถนฟูได้มีส่วนช่วยพาข้าพเจ้าไปพบคนไทเหนือ ผู้ที่จะช่วยให้วิชาความรู้แก่ข้าพเจ้าได้ เช่นพาไปพบนางข่อน จนได้เห็นนางข่อนร้องไห้ในวันแรกที่พบกัน ต่อจากนั้นก็พาไปพบอีกคนที่อ่าน **ลัทธิเตหนอ** (= ตัวหนังสือไทเหนือ) ได้เขียนได้ ข้าพเจ้าเลยมีโอกาสเรียนรู้อักษรด้วยและยังไปได้หนังสือแบบเรียนสำหรับเด็กไทในเมืองข่อนยูนานที่รัฐบาลจีนพิมพ์ให้เด็กไทได้เรียนภาษาของตน เจ้าของเขาส่งมาให้หอบมาด้วยในขณะอพยพลี้ภัยมาและยังมอบให้แก่ข้าพเจ้าโดยไม่คิดเงินเสียอีก ทั้ง ๆ ที่เขาก็อดคัด แต่ขณะนั้นข้าพเจ้าก็อดคัดพอ ๆ กับเขา เพราะต้องคอยใบอนุญาตเข้าป่าเขา ไม่ทราบจะนานเข้าเพียงใด จึงต้องใช้เงินอย่างประหยัด ไม่อาจหาอะไรมาตอบแทนเขาได้ แต่อย่างไรก็ตาม เงินไม่สำคัญแก่เขานัก ทุกคนหน้าตาขี้มำมำแจ่มใส เอื้อเฟื้อช่วยเหลืออย่างเต็มใจ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสอดเสียงเถนฟูกับจ้ายห่วยยีนสนทนากันเรื่องชีวิตของพวกเขาในขณะนั้น ถึงแม้ที่อยู่ของเขากองโกโรโกโส อาหารการกินจะไม่บริบูรณ์ แต่เขาก็ไม่เห็นทุกข์ร้อน คุยสนุกสนานครึกครื้นสมลักษณะคนไทจริง ๆ เวลาเปิดเครื่องอัดเสียงฟังการสนทนาของเขาครั้งไรก็รู้สึกสนุกสนานตามไปด้วยครั้งนั้น

ส่วนนางข่อนก็พาข้าพเจ้าไปพบพวกผู้หญิง ทำให้ได้เห็นการแต่งกายของเข ทั้งที่แต่งตัวธรรมดาประจำวัน กับแต่งอย่างสวยงามเวลาในงาน และโอกาสหนึ่งได้ไปบ้านน้องสาวนางข่อน (คนไทที่จะอพยพไปอยู่ที่ใดต้องนึกถึงที่ที่ตนมีญาติอยู่ก่อน นางข่อนก็คงจะคิดเช่นเดียวกัน จึงได้อพยพมาอยู่ที่มิดจินา) พอมีสาวในหมู่บ้าน **เฮ็ดล้างหม่อ-อ** คือเป็นเจ้าสาวมาเมื่อไม่กี่วันมานั้น น้องสาวนางข่อนจึงพาไปบ้านเขา ขอให้เขาแต่งเครื่อง **ล้างหม่อ-อ** (= นางใหม่ หมายถึง เจ้าสาว) ให้ดู และข้าพเจ้าได้ถ่ายรูปไว้ เคยลงไว้ในสตรีสารเมื่อนานมาแล้วได้นำมาลงไว้ในหน้า ๔๔ เครื่องเจ้าสาวของเขาหรูหรา มีทองพรวนไปทั่วตัว ดังที่เขาเรียก **น้ำคำตัว** (= น้ำทองคำ) เหมือนกับเครื่องละคร นางข่อนกับน้องสาวช่วยกันอธิบายเครื่องแต่งกายของหญิงไทเหนือ ว่าชิ้นใดเรียกว่าอะไร และเมื่อเห็นข้าพเจ้าซักถามอย่างสนใจ คนทั้งสองก็ช่วยกันเล่าให้ฟังเรื่องประเพณีแต่งงานของชาวไทเหนือ และแถมเรื่องประเพณีอื่นต่อไปอีกด้วย

ที่จริงเหตุที่เขาคิดจะเล่าเรื่องประเพณีแต่งงานที่เขาเรียก **เฮ็ดแบก** นั้น เป็นเพราะข้าพเจ้าขอให้ **ล้างหม่อ-อ** ถอดเสื้อโหมอก ข้าพเจ้าอยากดู **ลายผม** (เสียงคล้ายไรผม) ที่เขาทำผมเปียวาดมาอ้อมหน้าผากแล้วไปเหน็บไว้ข้างหลังว่าเป็นอย่างไร แต่เขาไม่ยอมถอด เมื่อเห็นข้าพเจ้ามีท่าฉงนสงสัย เขาจึงเล่าให้ฟังเสียเลยว่าเป็นธรรมเนียมของเขา เขาสวมเมื่อวันแต่งงาน แล้วจะถอดอีกไม่ได้เลย มีน่าน้ำเมื่อครั้งที่เรือเรือข้ามฟากจากกาดโจมามิดจินา เห็นผู้หญิงไทเหนืออายุมากแล้วยืนอาบนํ้าอยู่ริมตลิ่ง เขาถอดเครื่องข้างนอกทั้งเสื้อชั้นเหลือแต่เสื้อชั้นในสีขาวคล้ายเสื้อ ๕ ตะเข็บ กับผ้าชิ้นชั้นใน อาบนํ้าแล้วก็หอบเสื้อผ้าที่เปียกและซักแล้วไปด้วย ถ้ามีเวลาก็ตากเสียที่หาดริมหน้านั้นเอง แต่ถึงจะผลัดเสื้อชั้นในชิ้นชั้นในออกอย่างไรก็ตาม แต่เสื้อโหมกก็ไม่ยอมถอด คงสวมไว้ตลอดเวลา ผู้หญิงไทเหนือที่ยังไม่ได้แต่งงานสวมเสื้อโหมกเดียว ๆ แลเห็นลายผมได้ สาวรุ่น ๆ นุ่งกางเกงไม่มีเสื้อโหมก พอพันวัยรุ่นมาจึงนุ่งขึ้น พวกที่นุ่งขึ้นเขาไม่นุ่งป้ายอย่างเราอย่างพม่า แต่จับจีบเป็นเกล็ดใหญ่ ๆ สี่จีบข้างหน้าแล้วจึงรัดด้วย **สายฮัดแอ้ง** (= สายรัดเอว) และต้องมี **ผ้าวันคั้ง** (= ผ้าเวียนตัว) ที่คล้ายผ้ากันเปื้อนคาดอยู่ข้างนอกอีกชั้นหนึ่ง เสียดยที่หาปูนางข่อนที่แต่งตัวแบบไทเหนือมีผ้าวันคั้งด้วยไม่พบภาพที่ปรากฏนี้เป็นเครื่องแต่งกายอย่างสวยงามในโอกาสพิเศษ ไม่ต้องใช้ผ้าวันคั้ง เทียบให้เห็นความแตกต่างกันกับเครื่องแต่งกายหญิงไทเมตตรงที่หญิงไทเมมาใช้ผ้าปกโพ (= ผ้าคลุมหัว) แทนเสื้อโหมก และโดยมากนุ่งขึ้น

ป้าย ไม่ได้จับข้างหน้า การที่หญิงไทเหนือขึ้นแบบเช่นนั้น น่าจะเป็นแบบเดียวกับจินศาสตราจารย์เยนที่มหาวิทยาลัยวอชิงตัน ซีแอตเติล อเมริกา เล่าว่าปกติหญิงจีนนั่งกางเกงอยู่กับบ้าน แต่ถ้ามีแขกมา ต้องสวมขึ้นทับข้างนอก เพื่อความสุภาพเรียบร้อย แช่วไหนดั้นเหมือนผ้าเคียนหัวสำเร็จรูป คือเขาใช้แพรดำบาง ๆ จับจีบซ้อน ๆ กัน ทากาวติดกับกระดาษแข็งที่ทำเป็นรูปหมวกสวมพอดีหัว

ประเพณีของชาวไทเหนือเมืองจ๋านคำในญวน

นางข่อนผู้บอกเรื่องประเพณีของชาวไทเหนือเป็นชาวเมืองจ๋านคำอันเป็นเมืองหนึ่งในญวน จึงต้องถือว่าประเพณีที่จะกล่าวต่อไป เป็นประเพณีของชาวไทเหนือเมืองจ๋านคำ ซึ่งอาจมีรายละเอียดต่างกับของเมืองอื่นอยู่บ้าง แต่หลักใหญ่คงจะเหมือนกันทุกเมือง ที่เรียกว่า เมือง หรือที่เขาเรียก **เม็ง** นั้นมิได้มีอาณาเขตกว้างขวางอย่างของเรา ก่อนที่ **เข้เหลิง** จะเข้าครอง (**เข้** คือจีน **เหลิง** คือเหลียง เขาเรียกจีนเหลียง เพราะ **เว้งเหลิง** (= เวียงเหลียง) เขาหมายถึงเมืองจีนที่เป็น **เว้งหอแสง** คือเวียงหอแก้ว บางทีเรียกให้ชัดไปเลยว่า **เข้เว้งเหลิง** (= จีนเวียงเหลียง) แต่ละเมืองมีเจ้าฟ้าครองเป็นเอกเทศ แต่ก็มีหลายเมืองที่ได้ **จ๋มเม็งเข้** (ตราเมืองจีน) ใช้ประทับเวลาเจ้าฟ้ามีโองการ เช่นโองการแต่งตั้งอำมาตย์เป็นต้น เมืองเหล่านั้นที่อยู่ในเขตญวน ได้แก่ **เม็งล่า** **เม็งจ๋านคำ** **เม็งตี้** **เม็งข่อน** **เม็งวัน** **เม็งเค้อ** **เม็งจ๋้าง** **เม็งเมา** **เม็งสา** และ **เม็งจ้านเส** ที่ไม่ได้จ๋มเมืองที่อยู่แถบตรงข้ามกันมูเซจ๋าล้าน คือ เมืองเมาเมืองข่อน เมืองวัน ส่วนที่อยู่แถบตรงข้ามกับเมืองขาง คือเมืองจ๋านคำ เมืองจ๋านคำนี้มี **เค้อเฮิน** (เคือเรือน) เป็น **เสื่อ** **เค้อเฮิน** คงจะตรงกับแซ่ของจีน ที่คนไททั้งคนไทในรัฐขาน คำตี้ ฟ่าเก่ และอายตอน ว่าตนเองเป็นพันธุ์เสื่อนั้น น่าจะเป็นเพราะดั้งเดิมมีเค้อเฮินเสื่อ แสดงว่าเป็นชาวเมืองจ๋านคำมาด้วยกันละกระมัง

ประเพณีแต่งงานของชาวไทเหนือเมืองจ๋านคำ*

ชาวไทเหนือเรียกการแต่งงานว่า **เฮ็ดแซก** ที่จริงคนไทเหนือไม่นิยมให้ลูกสาวแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน เขานิยมให้คนอยู่ไกล ๆ ขนาด **ค้ำต้าง** (เดินทางเป็นระยะ ๆ) ตั้ง ๓-๔ วันก็มี ผู้หญิงไทเหนือจึงสามารถในการขี้นักกันทุกคน ผู้ชายเป็นฝ่ายมาสู่ขอผู้หญิง มักจะเริ่มด้วยให้คนมา **แล้มโต๊ย** (= ดู **แล้ม** ก็หมายความว่าดู เช่นเดียวกับ **โต๊ย**) ไว้ก่อนเมื่อพอใจผู้ใด พ่อแม่ก็จะใช้คนมา **ถาม** (ไทถิ่นอื่นทั้งไทใหญ่ ฟ่าเก่ อายตอน คำตี้ ใช้คำ **ย๋อน** แปลว่าขอ แต่ที่ไทเหนือใช้ **ถาม** นั้นเหมือนธรรมเนียมญวน (ตามคำบอกเล่าของชาวญวนอายุ ๘๐ กว่าแล้วในขณะนี้) ที่จะส่งขนมไปในการสู่ขอ ขนมนั้นเรียก **บ๋ัญหอย** คือขนมถาม (**บ๋ัญ** = ขนม **หอย** = ถาม) ทำด้วยหมีเส้นเล็กละเอียด ลวกกินกับเนื้อย่าง จิ้มน้ำจิ้มกินกับผัก ที่ **ถาม** นั้นหมายถึงถามชื่อผู้หญิง เขาว่าธรรมเนียมญวนสมัยก่อนเขาไม่ให้ใครรู้จักชื่อผู้หญิง จะให้รู้ก็ต่อเมื่อสู่ขอกันแล้ว แต่ของไทเหนือเป็นการถามเงินสินสอดทองหมั้น

* ประเพณีแต่งงานของชาวไทเหนือนี้ได้เคยกล่าวไว้ใน “ไปสอบคำไทย” เมื่อเมษายน ๒๕๐๘ แต่ประเพณีอื่นยังไม่ได้กล่าว จึงได้นำมากล่าวเสียด้วยกันอีกครั้ง

ก่อนจะส่งคนมาถามราว ๕-๖ วัน พางฝ่ายชายต้องส่งหมากและน้ำอ้อยมาบ้านฝ่ายหญิงเป็นการ
 เอี้ยก้อ คือให้กินเปล่า ๆ ทำหนทางไว้ก่อนแล้วจึงใช้ กั้นกับกั้นกู่ (= คนควบคนคู่ หมายถึงคนคู่หนึ่ง) เป็นหญิง
 ทั้งคู่ แต่ต้องเป็นหญิงที่ลูกผัวยังมีชีวิตอยู่ แสดงว่า กำหมุ่นยัง เป็นคนมีบุญ ถ้าผัวตายหรือ ขอดเปิด (= ทิ้งกัน)
 ทำหน้าที่นี้ไม่ได้ เมื่อส่งหมากกับน้ำอ้อยล่วงหน้ามาได้ ๕-๖ วัน ก็ถึงเวลาที่กั้นกับกั้นกู่ จะมาดั่งที่บอกไว้
 ล่วงหน้าเพื่อฝ่ายหญิงจะได้เตรียมตัวต้อนรับ และอู่แม่ (= พ่อแม่) ฝ่ายหญิงก็จะได้เตรียมตัวไว้ด้วยว่าจะเรียก
 ร้องเขาเท่าไร เมื่อ กั้นกับกั้นกู่ ถามก็ตอบได้ทันที (ไม่ต้องปรึกษาคนอื่น) ว่าต้องการเงินสดเท่าไร คำ (ทอง)
 เท่าไร บางรายเรียกเงินสดถึง ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ หยวน ก็มี สุดแต่จะพอใจ เงินนี้เรียก เงินย่อนล้าง (= เงินขอ
 นาง ชาวไทเหนือออกเสียง น เป็น ล ดังกล่าวแล้ว) กั้นกับกั้นกู่ จึงต้องกลับมาบอกอู่แม่ฝ่ายชายที่ใช้ตนไป
 ถ้าหากฝ่ายชายเห็นว่าแพงเกินไปจะขอลดลั่นกันก็ได้ แต่ถ้าทางฝ่ายหญิงยังยืนคำไม่ยอมลด ก็อาจจะ ย้ายแป็ก
 (= แยกกันไป) ถือว่าไม่เป็นที่ตกลง เงินที่เรียกร้องมา อู่แม่ฝ่ายหญิงจะเอามาซื้อแหวนคำ (กำไลทอง) ห้างจอบคำ
 (แหวนทอง) คัดโหลคำ (= ขัดหัวทองคือปิ่นปักผม) ให้เจ้าสาว

ครั้นถึงวันหมั้น จะต้องนำของหมั้นที่เรียก เงินม้าฝากคำ (= เงินมาฝากวาง คำ = วาง ฝากคำคือหมั้น)
 กั้นกับกั้นกู่ก็จะเอาเงินใส่ ป้าน (= ถาด ฝาแก้วหมายถึง พาน ก็ได้ โดกก็ได้ ป้านเข้า คือโดกใส่ทั้งข้าวทั้งกับข้าว
 ภาษาจีนมีคำ p'an^๒ (พาน) หมายถึง พาน พร้อมด้วยแพรและม่าน (ม่านคือผ้าฝ่ายที่ทอเป็นหลา ๆ) มาถึงเรือน
 ฝ่ายหญิงก็เอามา คำ (= วาง) ไว้บนผืน (= ถาดมีเชิงสานด้วยไม้ไผ่ทาร์อย่างเครื่องเขินคล้ายกับโดก) ทาง
 ฝ่ายหญิงมารับจะเปิดออกดูและนับเงิน ถ้าเห็น เงินม้าฝากคำ (ซึ่งตามธรรมดาเขาจะเอามาหมั้นเพียงส่วนหนึ่ง
 ที่ทางฝ่ายหญิงเรียกร้อง ไม่ได้นำมาทั้งหมด) มีจำนวนน้อยเกินไปไม่เป็นที่พอใจ ก็จะบอกให้กั้นกับกั้นกู่กลับ
 ไปเอาเงินมา แทน (= เพิ่ม) ถ้าหาไม่ได้หรือไม่เป็นที่พอใจอย่างไรก็ตาม ก็อาจไม่เป็นที่ตกลงถึงกับบอกเลิก
 คินเงินนั้นไปก็ได้ แต่ถ้าตกลงก็กำหนดวันแต่งงาน แต่ถ้าหมั้นกันแล้วเกิดผู้ชายตายก่อนแต่งงาน หรือไปแต่ง
 กับหญิง ต่างก้อ (คนอื่น) ผู้หญิงได้สินสอดทองหมั้นทั้งหมด ถ้าผู้หญิงไปแต่งกับคนอื่นต้องใช้สินสอดทองหมั้น
 สองเท่า และถ้าผู้หญิงเป็นหม้ายชั้นหมาก ที่เขาเรียก ม่ายสาว เอาไผ่ต่างก้อยยังไล่ = เอาผัวต่างก้อยยังไล่ หมายถึง
 แต่งงานกับคนอื่นอีกไม่ได้ (ยัง = ไม่)

เดือนที่ห้ามการแต่งงานได้แก่ เดือน ๔ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ อันเป็นระหว่างเข้าพรรษา (ถ้าเป็นแปด
 ช้อน (= แปดช้อน) คือแปดสองแปด เข้าพรรษาก็เป็นเดือน ๔ เดือน ๕ เดือน ๑๐ คนไทเป็น ปู้กทะฟ้าสา =
 พุทธภาษา หมายถึงพุทธศาสนิกชนกันแทบทั้งนั้น จึงถือคตินี้ตามพม่า) สำหรับเดือน ๔ เดือน ๑๐ ถึงจะไม่ถือ
 เรื่อง เข้าหว่า (= เข้าพรรษา) ก็ยังถือเป็น เล้นหมาเล้นแมว (= เดือนหมาเดือนแมว) ไม่น่านิยมแต่งงานกัน
 พ้นเข้าหว่าไปถึง ออกหว่า (= ออกพรรษา) จะแต่งเดือน โดกได้ ทั้งเดือน ๑๒ เดือน เจง (= เดือนอ้าย) เดือน ๔
 เดือน ๕ เดือน ๖ ส่วน เล้นก้า คือเดือนถือ หมายถึงเดือนนี้จะแต่งก็ได้ แต่ไม่ค่อยทำกัน เฉพาะลูกชายคนโตที่
 เรียก ปู้โหลง กับลูกสาวคนโต ต้อง ก้า (= ถือ) เหมือนกัน คือ อ้ายก้าสี่ อี้ก้าสาม (อ้าย = ลูกชายคนโต ใน
 บรรดาลูกชายด้วยกัน ไม่จำเป็นต้องเป็นลูกหัวปี ส่วน อี้ นั้นที่จริงหมายถึงลูกหญิงคนที่สอง คนโตเรียก เย่
 ที่กล่าวนี้นคงเพื่อจะให้คล้องจองกัน หรือมีฉนั้น อ้าย ก็หมายถึงเด็ก ผู้ชาย อี้ หมายถึงเด็กผู้หญิง) หมายความว่า
 ผู้ชายคือลูกชายคนโตถือเดือน ๔ ไม่ไปถามผู้หญิง ส่วนผู้หญิงถือเดือน ๓ ใครมาขอก็ไม่รับคำขอของใครใน

เดือนนั้น แต่ถ้าเป็นน้องรองลงไปไม่ต้องทำ คือไม่จำเป็นต้องถือเช่นว่านี้ ในการแต่งงาน น้องแต่งงานพี่ก็ได้ แต่แต่งทีเดียว ๒ คู่ไม่ได้ ถ้าเลี้ยงให้ต่างเดือนกันเสียก็ได้ (ที่หนีตามกันไปอย่างที่เราเรียก ป้าย่า (= หนีไป) ก็มี) ก่อนจะตกลงรับหมั้น จำเป็นต้องหา สะหฺร่า (= อาจารย์) ดูวันเดือนปีเกิดเหมือนกัน

เมื่อทางฝ่ายหญิงเลี้ยงดูกันเสร็จแล้ว ก็เตรียมออกจากบ้าน เครื่องแต่งตัว ล้างเหม่อ-อ (= เจ้าสาว) และเครื่องเรือนทั้งหมด ทางฝ่ายหญิงจัดหา ถ้าเป็นคนมั่งมีบางทีจัดเสื้อผ้าให้เป็น ๑๐๐ ผืน คือ ชิ่นปากผืน (= ชิ่น ๑๐๐ ผืน) เสื้อปากฮาง (= เสื้อ ๑๐๐ ตัว) เค็งล้าวเลื่อ (= เครื่องดาวเลื่อ) คือเครื่องประดับเลื่อทำเป็นดาว ยังมี ล้าวส่ง (= ดาวหน้า)ประดับด้านหน้า ล้วนแต่ น้ำย้าค้ำเต้า (= สีทองทาถือชูปทอง) มี คัดโหเงินค้ำ (= ปิ่นปักผมเงินทอง) ปี่หูค้ำ (= ตุ่มหูทอง) แหวนค้ำ (= กำไลทอง) ห้างจอบค้ำ (= แหวนทอง) ซึ่งจะให้ไปให้มากเท่าที่จะให้ได้ เงินใช้จ่ายก็ให้ไปด้วย สิ่งสำคัญที่ต้องนำไปด้วยขาดไม่ได้คือ แซ่วโห ที่ใช้สวมหัว

ขณะนั้นล้างเหม่อ-อ หรือนางใหม่แต่งตัวอย่างหญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน คือใช้แซ่วโหเดี่ยวขนาด ๒ นิ้ว ผมหักยั้ง ยื่อ คือถักเป็นเปียที่เรียก แหยว ต้องใช้ไหม (= ด้าย) เขียวไหมแดงสอดไขว้กับผมเพื่อให้เปียยาว แล้วพันเปียไว้รอบหัว เหน็บชายไว้ทางใดก็ได้ แต่เวลาพันเปียต้องอ้อมมาทางขวา เมื่อแต่งกายเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ต้องไม่ลืม จ้ำ (= กระจกเงา) สองจ้อง (= สองบาน) เหน็บโบตี (= เหน็บตัว) คือเหน็บเอาไว้ด้วย (คงจะกันผีชั่วร้ายพลอยหรือกัน evil eyes ที่เรียกทฤษฎีโศหรหรือดูร้าย)

ก่อนจะออกจากบ้าน เพื่อนเจ้าสาวจะไม่ยอมให้ล้างเหม่อ-อแก่เจ้าบ่าวง่าย ๆ เจ้าบ่าวต้องคบไหวป้ายโห (คุกเข้าไหวกัมหัว) แก่ใครต่อใครหลายครั้งหลายหน บางที่ยังเรียกเงิน เรียกเท่าไรเจ้าบ่าวก็ต้องให้ นอกจากว่าไม่มีจริง ๆ จึงจะ กำนต้อ (ขอโทษ) และขอให้เขารับจำนวนเท่านั้น ส่วนเงินนั้นเพื่อนหญิงของเจ้าสาวจะเก็บไว้ชื่อ ของฝาก (= ของขวัญ) ให้แก่เจ้าสาวภายหลังการป้ายโหนี้ เมื่อเจ้าบ่าวเข้า เอ็น (= เรือน) มา ก็ต้องป้ายโหแก่ แม่ป้า (= ป้า) อู๋แม่ (= พ่อแม่) อู๋ลุง (= ลุง) และบรรดาญาติทั้งหมดของเจ้าสาว เขาเพียงแต่กัมหัวก็ถือเป็น ป้ายโห แล้ว อู๋แม่ฝ่ายหญิงก็เอา สายหมอกโหม่ (= สายดอกบัว) ทำด้วยแพรแดง แล้วขอดเป็นดอกบัวมีเงินอยู่ในนั้น ให้เจ้าบ่าวสะพายแล่งไขว้กับของพ่อแม่คนชายที่ได้ให้สะพายมาสายหนึ่งแล้ว

วันแต่งงานที่เรียก วันเฮ็ดแขก มีเพียงวันเดียวคือวันที่ ล้างเหม่อ-อ (= นางใหม่คือเจ้าสาว) มาอยู่บ้านคนชายแล้ว และต้องตกวันดีจึงจะ เฮ็ดมั่งกะลาสอง (= ทำพิธีมงคล สอง เป็นคำพม่า ใช้กับคำ มั่งกะลา (จากมงคล ของบาลี) หมายถึงทำพิธีมงคลโดยเฉพาะในการแต่งงาน)

ก่อนหน้านั้นคนชายจะไปรับคนหญิง ชีมาต่าง (= บรรทุก) หนูไปด้วย เป็นเนื้อหมูดิบจำนวนน้ำหนักเท่าที่พ่อแม่ฝ่ายหญิงได้เรียกร้องไว้ เป็นน้ำหนักปากจ้อย (= ๑๐๐ จ้อย จ้อยหนึ่งมีราว ๑ ๑/๒ ก.ก.) ก็มี เขาว่า สันหมูตั้ง ๖-๗ ตัว หมูส่วนใหญ่จะส่งมาล่วงหน้าก่อนแล้ว เพื่อว่าทางฝ่ายหญิงจะได้ทำเลี้ยงแขก ซึ่งเป็น จ้อตั้น (= เครื่องญาติ จ้อ คือเชื้อ ตั้น คือ ญาติ) กันกันยั้ง คือ ทางคนหญิงหมายถึงญาติทางฝ่ายหญิงหรือฝ่ายเจ้าสาวที่จะ หมอก ลาด คือบอกกล่าวและเชิญให้มาพร้อมกันทั้งหมด ถ้าหมูที่ส่งมาไม่พอ ต้องให้กลับไปเอาใหม่ นอกจากหมูที่เรียกร้องไว้ ก็มีเงินสินสอด ที่เอามา ฝากต้า ไว้ยังไม่ครบจำนวน

ภาพล้างหม้อ-อ (= นางใหม่ คือ เจ้าสาว) ที่แต่งกาย
ครบเครื่องในวันเฮ็ดแขก (วันแต่งงาน)

เจ้าบ่าวต้องนำไปพร้อมกัน ผู้ที่ติดตามเจ้าบ่าวไปด้วยคือ **อู้ล้ง** (= พ่อลุงคือลุง) และ **อู้ฮ้าว** (= พ่ออา คือ อาผู้ชาย ชาวไทเหนือ เรียกพ่อว่า **อู้** เช่นเดียวกับชาวไทใหญ่ ฉะนั้นเมื่อเรียกลุงและอาแทนจะเรียก **ป้อ** (= พ่อ) **ล้ง** = หรือ **ป้อฮ้าว** อย่างพวกพม่าก็ จึงใช้ **อู้** นำหน้า) ส่วนทางฝ่ายหญิงก็จะส่ง **แม่ป้า** (= แม่ป้า คือ ป้า) และ **แม่ลู้** (= อาสะใภ้) **ม้าแถมฮับ** (= มาแถมรับ คือ มารับ)

สิ่งสำคัญที่สุดในการนี้นอกจากเงินและหมั้นแล้วก็มี **ข้อไข** ข้อไขนี้มีลักษณะเหมือนอ่างที่ตกแต่ง ระบายสีเป็นดอกดวงอย่างสวยงาม ตรงกลางข้อมี **หว่าน** (= ชาม) ใส่ไข ๔ ลูก และรอบ ๆ หวานในข้อก็ใส่เงิน จะเป็นเงินแดงก้ำ (คือเงินเหรียญ) ก็ได้ เป็น **เงินแซ่** (คือธนบัตร) ก็ได้ มีแพรแดงคลุมหว่านไข ฝ่ายเจ้าบ่าว นำข้อไขขึ้นเรือน พอถึงเรือนก็วางข้อไขลงบนผืน (ภาษาชนคล้ายโตกดังกล่าวข้างต้น) เมื่อบ่ากับแม่ลู้ผู้มารับ ข้อไขจะนำเงินมานับดู ถ้าเห็นว่ายังไม่ครบก็จะไล่ให้ไปเอามาแทน (= เพิ่ม) อีก แต่ถ้าครบจำนวนเท่าที่ตกลงกันไว้ ก็จะต้องไขใส่ในหว่านทั้ง ๔ ฟองส่งไปในครัวให้ทอดมาอย่างไขดาวมาไหวผี ผีนั้นได้แก่ผีอู้ ผีเหลน ผีกิ่งผียา ในการไหวผีใช้เหล้าด้วย

ตามที่ได้กล่าวไว้ถึงประเพณีแต่งงานของชาวไทเหนือเมืองจ๋านต้าในยุานตอนก่อนเจ้าบ่าวจะพาเจ้าสาวออกจากบ้านเดินทางไปยังบ้านของตน เพื่อนเจ้าสาวจะไม่ยอมให้พาเจ้าสาวไปง่าย ๆ ต้องให้เจ้าบ่าว บ้ายโฮ (= ไหว้ ที่จริงควรเรียกค่านับ เพราะเขาเพียงก้มหัว ธรรมเนียมโตเมากับไทเหนือเหมือนกันในเรื่อง การทักทาย คือทักว่า **อู้ล้น่อ** (= อยู่ดีนะ) และถ้าพบผู้สูงอายุต้องคารวะ ถ้าหากยืนก็ยืนแขนทั้งสองแนบตัวแล้วก็ก้มหัว ถ้าหากนั่งผู้หญิงนั่งพับเปิดมือทั้งสองข้างวางเฉย ๆ แล้วก้มหัวเช่นเดียวกัน) ใครต่อใครหลายคน บางทีก็เรียกเงิน จนเป็นที่พอใจแล้วจึงจะยอมให้ไป คราวนี้ก็ถึงตอนจะออกเดินทาง

ก่อนออกเดินทางเจ้าบ่าวจะนำ **แหวนมา ขุบมือ** (นำกำไลมาสวมมือ) เจ้าสาวทั้งสองข้าง นับเป็นครั้งแรกที่คนชายกับคนหญิงจะได้เผชิญหน้ากัน เพื่อนเจ้าสาวจะเป็นผู้จับมือเจ้าสาวยื่นออกมาให้เจ้าบ่าวสวมให้ แล้วก็ขึ้นม้า เจ้าสาวต้องมีผ้าจ๋านคิ่น อั้ง (= รั้ง) คือรัดไว้ที่เอว ผ้านี้ใช้ปิดขาเวลาขี่ม้า (คำ **จ๋านคิ่น** น่าจะเป็นคำภาษาจีน มีคำจีนกลาง chan' (จ๋าน) = ผ้าสักหลาดกับ chin' (จิ้น) = ผ้าสีเหลี่ยม อาจจะเป็นที่มาของคำ **จ๋านคิ่น**) ผ้าจ๋านคิ่นนี้มักเป็นลวดลายงดงาม มีลักษณะคล้าย **ผ้าเว้นคั้ง** (= ผ้าเว้นตัว) แต่มีสองจ้ำ (= ชาย) เกยกัน พอนั่งบนหลังม้า ชายผ้านี้จะแยกออกมาปกขา (ถึงแม้จะไม่ได้แต่งงานกับคนต่างถิ่นไกล ๆ ก็ต้องขี่ม้า และมีผ้าจ๋านคิ่น ตามธรรมเนียม)

การเดินทางถ้าหากหนทางไกลมาก ต้องแวะพักไปตามทาง ครั้นมาถึงเรือนคนชายแล้ว **แม่ป้า** (= ป้า) กับ **แม่ลู้** (= อาสะใภ้) ของเจ้าบ่าวจะออกมาต้อนรับ แล้ว **แหม่ม** (= เดริยม) **ไข่อ่อน** (ไข่ลูกเล็ก ๆ) ไข่ ๔ โห้ย (= ๔ ห่วย คือ ๔ ฟอง) และแบ่งใส่หว่านละ ๒ โห้ย ทั้งยังมี **หว่านข้าวเปลือก** (= ชามข้าวเปลือก) กับ **ข้าวสาร** (= ข้าวสาร) อีกอย่างละ ๒ หวาน (= ๒ ชาม) พร้อมทั้งดอกไม้ใส่ผืน (ภาษาชนคล้ายโตก) มาต้ำ (= วาง) ไว้ ตกค่ำจึงจะมีพิธีมั่งกะลาสอง (ทำพิธีมั่งกล) ได้ ชั้ง (= เวลาหรือฤกษ์) จึงจะเข้า **เฮ็น** (= เรือน) พอเจ้าบ่าวเจ้าสาวมาถึงก็จะคบเข้าบ้าย โฮ (คุกเข่าค่านับ) ไหว้ **ผีอู้ผีเหลน** ของเจ้าบ่าว แม่กับพี่สาวน้องสาวเจ้าบ่าวจะ **ฮ้อน** (= นำ) เจ้าสาวเข้าเรือนให้ไปอยู่ในห้องแต่ผู้เดียว ตอนนี้อถ้ำต้องการจะออกไปนอกห้อง จะแต่งกายธรรมดา คือนุ่งซิ่นดำ เสื้อผ้าฝ้ายสีฟ้า ๆ หรือสีขาว ส่วนแซ้วโฮก็ยังคงไข้อย่างแซ้วโฮคนสาวที่เรียกแซ้วสาว

ถ้าหากวันนั้นตกวันดี ก็จะมีเฮ็ดมังกะลา (= ทำพิธีมงคล) ในวันนั้น ถ้าตกวันไม่ดีต้องคอยไป บางที่ตั้งแต่ ๔-๕ วัน เมื่อได้ **บั้ง** (= เวลาหรือฤกษ์) ต้องเชิญคนเฒ่าหญิงที่ลูกอยู่ผัวอยู่มาทำ **ถ้ายผม** ให้ คือเอา **ขนโ** (= ผม) กระจุกหนึ่งวาดมาทางหน้าผาก (อ้อมมาทางขวา) แล้วโอบไปเหนือไว้ข้างหลัง เรียบร้อยแล้วชุบข้าวโหรรมดาไว้ เอาผมเปียมาพันไว้นอกเขี้ยว ตอนนี้ยังไม่ได้ฤกษ์ ชุบข้าวที่ประดับประดาจริง ๆ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เขี้ยวไหนลองไม่ได้ จะจ้างคนทำหรือซื้อต้องเอาเชือกมัดรอบหัวไป

ครั้นเมื่อถึงฤกษ์จะเฮ็ดมังกะลากันจริง ๆ แล้ว คนเฒ่า ๒ คนผัวเมียที่อยู่กันมาด้วยดีจะเป็นผู้ทำพิธีคือเอา **ไก่ป้อ** (ไก่ตัวผู้) กับ **ไก่เม** (ไก่ตัวเมีย) ต้มเปื่อยมา ๒ ตัว พร้อมทั้งข้าวและเหล้ามายังห้องนอนที่เจ้าสาวอยู่ในนั้น คนเฒ่าหญิงจะขอผมเกล้าไว้ให้ แล้วชุบ (= สวม) เขี้ยวให้ เป็นอันเอาออกไม่ได้ตลอดไปนอกจากจะแก้ตัวลง (แต่ดังที่เห็นแม่เฒ่าไปอาบน้ำแม่เฒ่าก็ยังไมยอมถอดเขี้ยวโ) ที่เขาไม่เอาเขี้ยวโออก นางข่อนอธิบายว่าเป็นเพราะเขาอายุกัน เวลาขอผมเกล้าไว้ต้องมี **บั้ง** (= เวลา หรือฤกษ์) ด้วย

ถึงเวลาเฮ็ดแขก ซึ่งจะต้องมี **บั้ง** เช่นเดียวกัน คนเฒ่าทั้งสองเป็นผู้นำเจ้าบ่าวเข้ามาในห้อง แล้วก็จัดให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวไปนั่ง **หย่อนขา** (= ห้อยขา) บน **ตั่ง** (= ม้านั่ง) ที่นั่งได้ ๒ คน คนเฒ่าทั้งสองจะยื่นไกวยื่นเท้าให้ต่างฝ่ายต่างเอา **ถู่** (= ตะเกียบ คนไทเหนือเช่นเดียวกับไทเมาใช้ตะเกียบแทนช้อนหรือมือเวลากินอาหาร) ฉีกไกวกินกันพอเป็นพิธี เป็นอันว่า **ฮ่มกันกิน** (ร่วมกันกิน) แล้ว นับเป็นส่วนสำคัญที่สุดของการแต่งงานที่แสดงว่าได้ **เต๋หน้าเอ็นเย่า** (= เริ่มก่อตั้งครอบครัวแล้ว) กินเสร็จแล้วคนเฒ่าทั้งสองก็เอาข้าวกับไก่ออกมา มีสิ่งใดเหลือก็เอาไปกิน เสร็จแล้วคนชายก็จะออกมาข้างนอก **แขกว้าย** (= วาย) แล้วจึงจะกลับมา แต่บางทีก็ไม่กล้ามาเพราะว่า **อายเป็น** (= อายเพื่อนคืออายเขา) จนเดือนหนึ่งผ่านไปก็มี นางข่อนว่า **อ้อฮัดต้อกินยัง** คือ ไม่กล้าและต้องคนหญิง คนเฒ่าทั้งสองเป็นผู้สื้อผ้ากอบ คือปูที่นอน

ในขณะที่เจ้าบ่าวอยู่ในห้องคนเดียวก็ตาม หรือบางที่เจ้าสาวอยู่ในห้องคนเดียวก็ตาม เพื่อนเจ้าบ่าวจะเข้ามา **ย้อ** (หยอก) **ล้างเหมอ-อ** (= นางใหม่คือเจ้าสาว) ได้ เช่น **ย่อน** (= ขอ) กินเหล้า ย่อนกินน้ำ **ย่อนซัลัก** (ขอบุหรี) ถ้าไม่มีต้องไปหามา เพราะถือว่าเชิญมาเฮ็ดแขก เจ้าของบ้านจะไม่เลี้ยงกระไรได้ ถ้าเจ้าบ่าวอยู่ด้วยก็ให้ทั้งเจ้าบ่าวเจ้าสาว **หามหวาน** คือประคองขามหรือถั่วมาส่งให้ บางทีให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวสูบบุหรี่ตัวเดียวกัน แล้วจุดให้ตรงกลางตัวบุหรี บางทีถามล้าง-เหมอ-อว่าผู้ถามชื่ออะไร ล้างเหมอ-อเป็นคนต่างที่มา ไม่อาจทราบได้ เจ้าบ่าวต้องบอกให้และให้เจ้าสาวว่าตาม เพื่อนเจ้าบ่าวบางคนให้ของขวัญด้วย

ส่วนญาติพี่น้อง พอแขกวายแล้วพี่น้องฝ่ายชายจะเอาของขวัญมาให้ เป็นเสื้อผ้าเครื่องใช้ เช่น น้องสาวผัวให้ **ผ้าหมอนโ** (ผ้าปลอกหมอน) แม่ผัวให้เสื้อผ้า ที่เป็นคนมีเงินให้เป็นผ้าทั้งหมดก็มี แต่ที่จนหน่อยให้เป็นเสื้อผ้าก็มี

ในการแต่งงาน ทางฝ่ายชายอาจนิมนต์หมุนเจ้ามา **โฮ้ตะรำ ปันเนอ-อเอ็น** (= สวดหรือเทศน์ให้ในเรือน) เป็นการ **หมอก** (= บอก) **ผี อับลู่กเปือ-อ** (รับลูกสะใภ้) เมื่อมาถึงเรือน ถึงเวลาต้องซ่อมข้าวซ่อมผัก (= หุงหาอาหาร) ถวายพระตามธรรมเนียม (**ซ่อม** เป็นคำพ้องหมายความว่าหุงหาอาหาร)

การเรียกขานเครือญาติก็นับว่าสำคัญ ไตเหนอมีวิธีเรียกขานดังนี้คือ เมื่อมาเกี่ยวข้องเป็นญาติกันแล้ว พี่น้องฝ่ายเมียเรียก **พี่น้องกันหลัง** พี่น้องฝ่ายผัวเรียก **พี่น้องกันหน้า** ลูกสะใภ้เรียกพ่อผัวแม่ผัวว่า **ป๊าเจ้า แม่เจ้า** (= พ่อเจ้าแม่เจ้า) ลูกเขย เรียกพ่อตาแม่ว่า **ป๊าน้าย เม่น้าย** (= ตายาย) ตามหลาน พ่อผัวแม่ผัวกับพ่อตาแม่วายเรียกกันและกันว่า **ป๊าล้อง เม่น้อง** (= พ่อตอ แม่ตอ) ผัวและเมียต่างเรียกพี่ชายของแต่ละฝ่ายว่า **ป๊าเจ้า** (= พี่เจ้า) ตามธรรมเนียมน้องสาวเรียกพี่ชายว่า **จ้าย** (= ชาย) เช่นเดียวกับพวกไตมาและฟาเก้ (ต่อมาได้นำมาใช้เป็นคำนำหน้านามเด็กชายไท เวลาเห็นคำ **จ้าย** นำหน้าก็รู้ว่า ผู้นั้นเป็นคนไทยแม้ว่าชื่อจะเป็นพม่าก็ตามดังเช่น **จ้ายห่วยยีนั่น**) เรียกพี่สาวว่า **เย่** และพี่ลำดับใดก็เรียกตามนั้นเช่นพี่สาวคนที่สองก็เป็น **เยื่อ** คนที่สามก็เป็น **เยื่อฮัม** บางที **เยื่อ** ก็หมายถึงพี่น้องผู้หญิง เป็นคำเรียกรวม ๆ ไม่ได้บอกลำดับการเกิด

ที่จริง **เย่** เป็นคำเรียกลูกหญิงคนโตซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นลูกหัวปี ชาวไตเหนอมีคำเรียกลูกตามลำดับการเกิดเช่นเดียวกับชาวไตฟาเก้ แต่เขามักเรียกตามการนับ หนึ่ง สอง สาม ของจีนกลางเสียเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะการเรียกลูกชายทำให้เรียกต่างกับของฟาเก้ไป เทียบให้เห็นได้ดังนี้

ฟาเก้ ลูกชายคนที่หนึ่งเรียก **อ้าย** ไตเหนอ-อ้าย คนที่ ๒ ฟาเก้เรียก **หงั** ไตเหนอ-เอ้อ (คำจีน *er*⁴ (เอ้อ) = สอง) คนที่ ๓ ฟาเก้เรียก **สาม** ไตเหนอ-ซ้าน (คำจีน *san* (ซ้าน) = สาม) คนที่ ๔ ฟาเก้เรียก **ไซ้** ไตเหนอ-ไต้ คนที่ ๕ ฟาเก้ เรียก **งั** ไตเหนอ-งู (คำจีน *wu*³ (หวู่) = ห้า, คนที่ ๖ ฟาเก้เรียก **นุก** ไตเหนอ-งู (คำจีน *liu*⁴ (ลิ่ว หรือ เลี้ยว = หก) คนที่เจ็ด ฟาเก้เรียก **เจ็ด** ไตเหนอ-เซ่ (คำจีน *ch'i*¹ (ชี) = เจ็ด) คนที่แปด ฟาเก้เรียกว่า **แปด** ไตเหนอ **ป๊า** (คำจีน *pa*¹ (ป๊า) = แปด) ไตเหนอยังมีคนที่เก้าซึ่งฟาเก้ไม่มีคำเรียกไตเหนอเรียก **ก๊ว** (คำจีน *chiu*³ (จิวหรือเจียว) = เก้า) ส่วนลูกผู้หญิงใช้คำไทเรียกทั้งสิ้น บางคำก็ใช้ตรงกันทั้งภาษาไตเหนอและฟาเก้ดังนี้

ลูกหญิงคนที่หนึ่งฟาเก้เรียก **เหย่** ไตเหนอ-เย่ คนที่สองเรียก **อี** ไตเหนอ-อี (คำนี้ทั้งสองถิ่นใช้ไม่ตรงกับจีนกลาง *yi*¹ (อี) = หนึ่งในจีนกลาง) คนที่สามเรียก **ฮัม** คนที่สี่เรียก **ไอ้** ในฟาเก้ **ไอ** ในไตเหนอ คนที่ห้าฟาเก้เรียก **โหว่** ไตเหนอ-ไอ้ คนที่หกฟาเก้เรียก **อ็อก** ไตเหนอ-อ็อก คนที่เจ็ดและไตเหนอเรียก **เอ็ด** เช่นเดียวกัน คนที่แปดไม่มีในไตเหนอ แต่มีในฟาเก้เรียก **ฮัด**

ส่วนพี่สะใภ้เรียกน้องผัวว่า **เจ้** (คำนี้จีนหมายถึงพี่สาว คือ *chieh*³ (เจีย) จึงออกจะแปลกที่เรียกเช่นนี้ หรือจะไม่ใช้คำจีนก็ไม่อาจกล่าวได้) ลูกอ่อน (= เด็ก) เรียก **ปู้เอ้า** (= ปู้เฒ่า) ว่า **เหย** (ตามคำจีน *yeh*² (= เหย) = ปู่ หรือเรียกคนทั่วไป) บางทีก็เรียก **เต** ตามคำจีน (จีนมี *tieh*² (เตีย) = พ่อ) ส่วนผู้ใหญ่เรียกเด็กผู้ชายว่า **อ้าย** เรียกเด็กผู้หญิงว่า **อี** เด็กเล็ก ๆ เรียก **แซ้ว** หรือ **แซ้วฮ่าย** ซึ่งคงจะเป็นคำจีน *hsiao*³ *tzu*³ (เฉียวจู่สึ หรือฉาวจู่สึ หรือ *hsiao*³ *hai*² *tzu*³ (เฉียวหรือฉาวหายจู่สึ) หมายถึงเด็ก นับเป็นเรื่องธรรมดาที่คนไตเหนอจะยืมคำจีนมาใช้เรียกขานกัน ทั้งนี้เพราะอยู่ใกล้ชิดกัน และเวลาติดต่อคบหาสมาคมก็จำต้องพูดภาษาจีน คนเหล่านั้นจึงพูดภาษาจีนได้ฟังได้เป็นที่เข้าใจ ทั้งนี้มิใช่ว่าจะไม่มีคำไทใช้จึงต้องยืมคำภาษาจีน แต่คงเป็นเพราะอยากใช้คำให้แปลก ๆ ออกไป คำเรียกขานเช่นนี้มีใช้มากมาย เช่น พ่อแม่เรียกลูกว่า **น้างจ้าย** ก็มี คำ **น้าง** ในสมัยก่อนใช้ได้ทั้งหญิงและชาย เช่น ในตำนานของชาวฟาเก้เขามีใช้ว่าขุน ๒-๓ น้าง ใช้เป็น

ลักษณะนามของคน มักจะเป็นคนขนาดเจ้านาย ส่วนหลานชายยายเรียก **น้องจ้ายทุ้ง** (ทุ้งคงเป็นคำ t'ung² (ตง) = เด็กนักเรียน ในภาษาจีนกลาง) คำที่มีคำไทซ้อนผสมกับคำจีนเช่นนี้มิใช่เสมอโดยเฉพาะในวรรณคดีของเขา คำที่ชาวบ้านใช้เรียกกันทั่วไปเช่นนี้ก็มีคำเรียกลูกสะใภ้ คนถิ่นต่าง ๆ ทั่วไปเรียกลูกสะใภ้ว่า **ลูกเปื้อ-อ** (เทียบเสียง เปื้อ-อ เท่ากับคำ ไ้ ในสะใภ้ แต่คำ เปื้อ-อ คำเดียวหมายถึงเฝ้า ชาวไทเหนือเรียก เปื้อ-อ**แซ้วเจ้** คงเป็นคำจีนว่า hsiao³ chieh³ (เจียวเจียหรือฉาวเจีย) อันเป็นคำลงท้ายชื่อหญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน ถือเป็นคำยกย่องเช่นคำ **คุณ** (เช่นเขาเรียกข้าพเจ้าว่า **พันฉาวเจีย** ตามนามสกุลที่เขาตัดให้สั้นและมีความหมายในภาษาของเขา) คำนี้จึงน่าจะแปลได้ว่าคุณสะใภ้ ถ้าเป็นคำที่ใช้ในภาษาวรรณคดีใช้ **สีฟู** ซึ่งเป็นคำจีนว่า er³ hsi³ fu⁴ (เอ๋อร์ฉีฟู) หรือ hsi³ fu⁴ (ฉีฟู) หมายถึง ลูกสะใภ้

การเรียกปู่ย่าตายายของชาวไทเหนือแต่ละเมืองก็ต่างกัน คือ เมืองขอนแก่นเรียก **ปู้ยายย่า** หมายถึง ตายาย (ยาย ในภาษาไทยใหญ่หมายถึง ยาย เรียก แม่ยาย) และ **ปู้ออกย่าออก** หมายถึง ปู่ย่า แต่พวกเมืองมอ คำ **ปู้ออกย่าออก** หมายถึงได้ทั้งปู่ย่าตายาย แต่เวลาร้องเรียกบางทีก็เรียกเพียง **ปู้ย่า** ดังเช่นแม่ยายเจ้าเมียวซา แห่งเจ็ดล้านหลานสาวเรียก **ย่า** กว่าจจะรู้ว่า **ย่า** เขาหมายถึง ยาย ได้ด้วย ก็เข้าใจผิดอยู่นาน สำคัญว่าเป็นแม่ตัว ไม่ใช่แม่ยาย ลูกเจ้าเมียวซาจึงเรียกว่า **ย่า** ฉะนั้นคำ **ออก** จึงหมายความว่า เป็นพ่อแม่ของผัว

ประเพณีเกี่ยวกับการทำศพของชาวไทเหนือเมืองจ๋านต้าในยูนนาน

ด้วยเหตุที่ในถิ่นไตเหนือ (หรือแม่ถิ่นอื่น ๆ ทั้งในรัฐชานและอัสสัม) ไม่มีคนเอ็ด ก่อม ขาย (ก่อม คือ โลง บางทีก็เรียก **ไม้แป้น** (= ไม้กระดาน) ว่า โลง เพราะโลงใช้ไม้แป้นทำ ถิ่นอื่นเรียก **จั้ง** หรือ **จั้ง** มีผู้อธิบายคล้ายกับว่า จั้งหรือจั้งเป็นโลงชั้นนอก บางที่ยังเรียกว่า **อืบจั้ง** คือหีบใส่โลง แต่ก่อมเป็นตัวโลง แต่เท่าที่กล่าวถึงประเพณีของถิ่นต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จั้งเป็นตัวโลงหาใช้หีบสำหรับใส่โลงอีกชั้นหนึ่งไม่) เมื่อคน **เต๋มาอะสะกเหยอ-อ** ขึ้นมา (= แก่มาอายุใหญ่ขึ้น) คืออายุมากขึ้น ลูกหลานต้องสร้าง **ก่อม** เตรียมไว้ พอสิ้นลมก็เอาศพใส่โลงได้ทันที (บางคนเจ็บหนัก หมอดูให้ทำก่อมแล้วลงไปนอนในนั้น และปรากฏว่าหายวันหายคืน หายแล้วต้องยกโลงเอาไปแอบไว้ในครัวไม่ให้ลูกหลานเห็น เพราะเด็ก ๆ เห็นแล้วกลัว นอนไม่ได้)

เมื่อมีคนตาย ก็เอาก่อมออกมาจัดแจงบรรจุศพลงไปทันที ก้นก่อมต้องรองด้วย **เต้า** (= ถ้ำ ขี้ถ้ำ) **มุ่นไม้หอม** ได้แก่ **ไม้หน้าสำ** (= ไม้จันทร์) หมายถึงผงไม้หอมหรือขี้เลื่อยไม้จันทร์ พร้อมทั้งซีกบ ทั้งนี้เพื่อมิให้น้ำย่างออก (= ยาง คือน้ำเหลืองพุตเค็ม ๆ เรียก **น้ำย่าง**) ออก **เต้า** (= ขี้ถ้ำ) ต้องใส่ให้หนา ๆ ถ้าหากไม่มีต้องใช้เอา **หวัค** (= ยางไม้จากต้นไม้บางอย่าง) มาอุดรูไว้ บางทีก็เอา **ย่างแปก** (= ยางไม้สน) ทา ทั้งนี้เพราะคนมีเงินบางที่เก็บเอาไว้เป็นเดือน ๆ ก่อนจะเอาศพลงโลงต้องเอาไฟส่องภายในโลงเป็นการไล่ **ซอนกินลืบ** (= ขวัญคนเป็น) ออก เพื่อ **ซอนกินต้าย** (= ขวัญคนตาย) จะได้เข้าไปอยู่แทนที่ แล้วเอา **ผ้ากอบ** (= ที่นอน) ปูลง เอา **ม่านเผิก** (= ผ้าขาว **ม่าน** คือผ้าผืนที่ยังไม่ได้ตัดเป็นเสื้อเป็นผ้า) สือ (= ปู) ข้างบน

ส่วนคนตายต้องจัดแจงอาบน้ำแต่งตัว สวมเสื้อผ้าวางดี ที่จริงเมื่อก่อนตายเขาก็จะเอาเสื้อผ้างดงามมาสวมใส่ไว้ให้แล้ว แล้วหรีหัว ในระหว่างหรี หัวนี้จะกล่าวว่า **หว่ายหน้าเป็นผี หวีโหเป็นล่า** (= ป้ายหน้าคือหันหน้าเป็นผี หวีหัวเป็นล่า (= ผีปู่ตายาย ผีบรรพบุรุษ)) การหรีหัวก็เฉพาะคนหญิงเท่านั้น คนชายไม่ต้องหรีเพราะโดยมากมักจะ **ถาโห** (= โกงหัว) หัวโล้นกันทั้งนั้น การหรีหัวให้หรี ๓ วัน เพื่อให้กลายเป็นผี ส่วนในปากใส่เงิน เขาเชื่อว่า **เฮ้งเงินจ๋อมปาก** (= เอาเงินใส่ปาก) ใส่ข้าวสารเพื่อให้เป็นผีดี มีข้าวกิน มีเงินใช้ ไม่มีการมัดคนตาย ใช้ **ม่าน** (= ผ้า) คลุมไว้เท่านั้นเอง

ก่อนปิดฝาโลง หรือบางทีปิดฝาโลงแล้ว ก็เอาข้าวผัก (ข้าวและกับข้าว) บรรดาที่คนตายชอบกิน ใส่ **หว่าน** (= ขามหรือถั่ว) มา **หล่าย** (= เช่น คำนี้อาจจะเป็นคำเดียวกับ **หลี่** ของจีน) แล้ว **ก่านต้อ** (= ขอขมาลาโทษ) ลูกหลานจะมานอน **เป้อ-อ** (= ผ้า) และ **คบ ๆ ใหว ๆ ป้ายโ** (= ลูกเขาคำนับ) เป็นการ **ย่องโย้โป้เม** (= สรรเสริญยกย่องพ่อแม่) แล้วนิมนต์ **หมุนเจ้า** (= พระ) มา **โฮ้ตะร่า** (= สวด) บางทีก็องค์เดียว บางทีก็สององค์ มาสวดกันทั้งเช้าทั้งค่ำ ตอนเช้าพอพระสวดเสร็จก็ **ตั้งซ้อม** คือเลี้ยงพระ

ครั้นตายครบ ๓ วัน หรือ ๗ วัน เขาเชื่อว่าวิญญาณคนตายจะ **ปกเอ็น** (= กลับเรือน) บางคน ๕ วันก็ได้ยินเสียงผี ทำให้คนได้รู้ว่า **ปกเอ็นเย่า** (= กลับมาเรือนแล้ว) และขอคนตายจะมาเข้าต้นขอน ต้นขอนนี้ทำด้วยไม้ โดยมากเป็นไม้ไผ่ทั้งลำให้ **ผือ** คือขอใบตรงยอดติดมาด้วยแล้วแขวนตรงยาวอย่างตรงปฏาก ลูก ๆ เป็นคนทำต้นขอน เอาไปปักบนดินนอกเรือน (ของไทใหญ่เรียก **ตั้งซอน** แขวงตรงยาวที่เรียก **แม้งจ๊ะล้าง**

(คือตะขาบ) ใช้ผ้าทอเป็นท่อน ๆ ต่อกัน มีไม้ขัดระหว่างท่อนกันรงบิตเวลาลมพัด) นิมนต์พระมาไฮ้ตะรำ แล้วหยาดน้ำ (= กรวดน้ำ) ให้ไปแม่ (พ่อแม่) ที่ตาย ให้เป็นผีดีให้ **ไถ่กำมิ่งผีเมืองสาบ** (= ให้ได้ไปเมืองผีเมืองสาบ) เขาหมายถึงพระพรหม **ผี** หมายถึงเทวดา) ดันซอนส่วนมากทำเมื่อตายได้ ๗ วัน

งานทำศพ เขาเรียก **ป๊อยกันต้าย** (= งานคนตาย) ทางเมืองเมาเมืองซอนเรียก **ป๊อยหว่ำล่า** (จาก มาสา คำพม่า) ในระหว่างที่หมุนเจ้ามาไฮ้ตะรำนั้น ลูกหลานจะต้อง **เฮ็ดกำ** (= กำหมายว่าถือ) คือการกินเจ ไม่กิน **อี** (= เนื้อสัตว์) กินผักผัดน้ำมัน **โถ่ลิ้น** (= ถั่วลิสง) หรือน้ำมัน **ต๋อย** (= มันฮ่อ ภาษาไทใหญ่เรียกว่า **หมากต๋อย** หรือ **หมากต๋อยแช่** คือหมากต๋อยจีน เพราะผลไม้นี้มาจากญวนในเขตจีน) การกินเจนี้เรียกว่า **กินกำ** ก็ได้อาจกินเพียงวันเดียวหรือ ๓ วัน ๕ วัน หรือ ๗ วันก็ได้ กำหนดเท่าจำนวนวันที่นิมนต์พระมาสวด

ต่อจากนั้นก็ต้องนำศพไปเผาหรือฝัง ตามธรรมดาคนไตเหนือมักใช้ฝัง เขาฝังที่ป่าเหว (= ป่าช้า) ซึ่งโดยมากมักอยู่บนเขา แต่ถ้าไปตายไกล ๆ ไกลบ้าน ก็มักจะเอาไป **สอด** (= จุด) แล้วเก็บกระดูกใส่ **ต๋อม** (หม้อดินขนาดเล็ก) เพื่อเอากลับไปยังบ้าน เมื่อถึงบ้านก็เอาต๋อมใส่ในไม้แป้นคือโลงอีกทีหนึ่ง ไม้แป้นหรือโลง เขาทำอย่างสวยงามแล้วเอาเปลือกไม้หอมคือ **ไม้หน่ำล่า** (= ไม้จันทร์) มา **สอด** (= จุดไฟหรือใส่ไฟ) ให้หอม **ฮู้ย** (หอมเย็น ๆ) แต่คนไทบางพวกใช้เผากันเป็นธรรมเนียมปกติก็มีบ้าง คนไตเหนือที่เป็นชาวมุสลิมก็มี ซึ่งคงจะมีพิธีต่างไป แต่เขาไม่ได้เล่าให้ฟัง บอกเพียงว่า เวลาจะฝังศพเขาเอาโลงตั้งฝังเอาไว้

เวลาจะยกศพลงจากเรือนต้องเอา **หว่าน** (= ถ้วย) หรือขามใส่น้ำ มา **มั่งเห้อ-อเหลว** (= ตีให้เหลก เหลว) ทั้งนี้เพื่อ **หื้อแปด** (= ขับไล่ไสส่ง) คนตาย เมื่อจะหามโลงไป ให้ไปตามทางใหญ่ พอขึ้นดอยก็เอาทาง ห้วยขึ้น หมุนเจ้า (= พระ) ถือ **ไม้ก้านไฟ** (= ไม้ก้านไฟคือคบไฟทำด้วยไม้ไผ่ทูปให้แตก ๆ) จุดไฟเดินนำหน้าศพ ผู้ที่เป็นลูกหลานมาส่งคนตายที่ป่าเหว ต้องไว้ทุกข์เรียกตามจีนว่า **ต้ายแช่ว** ต้องนุ่งขาวห่มดขาว **โห่** (= ขาว) ด้วย แต่บางพวกแต่งดำทั้งหมดก็มี เมื่อกลับมาจากป่าเหวแล้วก็ยังไว้ทุกข์ต่อไปเป็น ๓ วันก็มี ๕ วันก็มี แต่ถึงจะเก็บศพไว้นานเกิน ๑๐ วัน ก็คงไว้ทุกข์เท่าจำนวนดังกล่าว

เมื่อส่งศพกลับมาถึงบ้านพวกที่ไปส่งศพก่อนจะเข้าบ้านต้อง **ซุกตั้น ซุกมื่อ** (= ล้างตั้นล้างมือ) ด้วยน้ำที่ต้ม เติรมไฉ้ไว้ในนั้นต้องใส่เหมอ-อหมากฮู้ เหมอ-อหมากฮู้ (เหมอ-อ = ใบ ส่วนหมากฮู้กับหมากฮู้ไม่ทราบว่าเป็นผลไม้อะไร) กับ **โซ่หมากก่า** (= ซอหลูฝรั่ง) และ **โซ่โถ่ฮ่อ** (= ซอถั่วแระ) ลงไปต้มด้วย บางที่ไม่ต้องต้ม เพียงแต่แช่น้ำไว้ก็ได้ ทั้งนี้เพื่อมิให้ **ซอนกันต้าย** (= ขวัญหรือวิญญาณคนตาย) ตามมาถึงเรือน

ครั้นตายไปแล้วนาน ๆ ก็ **แอ้นหลู่** (= จัดอุทิศ) เสียสักครั้ง ไม่มีอะไรมาก เพียงแต่นิมนต์หมุนเจ้ามาไฮ้ตะรำ (= นิมนต์พระมาสวดมนตร์) แล้ว **เฮ็ดกำ** กัน **เฮ็ดกำ** คือ กินเจ ส่วนพระก็ **ล้องซ้อม** คือถวายอาหารพระหรือเลี้ยงพระตามธรรมดา การ **ล้องซ้อม** หรือเลี้ยงพระนั้นบางคนทำบ่อย ๆ คือ ๗ วัน แล้ว ๑๐๐ วันแล้ว พันเจ็ดวันก็ออกทุกข์เป็นอันไม่ต้องไว้ทุกข์ที่เรียกต้ายเขียวหรือต้ายขาวอีกต่อไป (คำจีนกลาง hsiao⁴ (เขียว) หมายถึงอยู่ในโอวาทพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ แต่ hsiao⁴ fu² (= เขียวผู้) หมายถึงเสื้อผ้าไว้ทุกข์ คำ **เขียว** หรือ **แช่ว** คงได้มาจากคำจีนคำนี้ เสียง ข ค ที่มากับสระหน้าบางที่ออกเสียงเป็น ฉ ช **เขียว** ออกเสียงเป็น **เฉียว** ก็มี อีกคำ **ต้าย** ข้างหน้าคงไม่ใช่คำไท แต่คงเป็นคำจีนว่า tai⁴ (= ไต) หมายถึงสวมเสื้อผ้า สวมหมวก หรือแม้ตัดดอกไม้ก็ใช้ tai⁴ hua'r (ไต่หัวาร) เขาพูดเต็ม ๆ พูด **นุ่งเสื้อไต้เขียว** คือสวมเสื้อไว้ทุกข์

ถ้าพ่อแม่ตายลูกไปไหนไม่ได้ในระหว่างไว้ทุกข์ ต้องอยู่บ้านตลอดเวลา นับเป็นได้เชียวหรือตายเชียวด้วย

การที่คนไทยใช้คำจีนดังกล่าว แล้วนับเป็นของธรรมดา เพราะต้องเรียนภาษาจีนและใช้ภาษาจีนในการติดต่อกับคนจีน แต่เขาก็เรียนภาษาของตัวเองเหมือนกัน นางข่อนจึงอดภาคภูมิใจไม่ได้ที่ตนรู้หนังสือไทอ่านได้ ส่วนจะเขียนได้หรือไม่ ไม่ทราบ ทั้งนี้เพราะตัวหนังสือไทเหนือเขียนยากอยู่เหมือนกัน ด้วยว่ารูปร่างของคำแต่ละคำเหมือนขาด ๆ หาย ๆ เหลือเพียงครึ่งตัวดังเช่นตัว น แต่ ตัว ง ที่ตัวหนังสือไทใหญ่ และฟาเก่ คำที่เขียนเป็นรูปครึ่งวงกลม ก็กลับลากเสียงยาวจนดูเหมือนตัว ก ของเรา นางข่อนว่าในปัจจุบัน (ขณะนั้น) คนรู้ลึกไทเหนือ (ตัวหนังสือไทเหนือ) คงจะไม่ค่อยมีแล้วเพราะไม่มีโอกาสได้เรียน ต้องเรียนกันระหว่างถูกใช้ให้ไปทำนา คงอาศัยว่ากันปากเปล่ามากกว่า คนรู้สอนให้คนไม่รู้ เขาว่าเพราะถูกเรียกตัวไปทำนาจึงไม่มีเวลาทำอะไร จะชุมนุมอะไรกันก็ไม่ได้ พอเลิกงานต้องรีบไปนอน เพราะไม่ว่าจะมีเวลานอนนานสักเท่าใด กำลังนอนหลับ ๆ อาจถูกปลุกให้ไปทำนา ถ้าเขาปลุกแล้วต้อง **ลุกก้าเหลว** (= ลุกทันที) จะผัดเพี้ยนอะไรไม่ได้ นางข่อนเล่าให้ฟังอย่างนี้

แต่เด็กในเมืองเขาก็ให้ไปเรียนในโรงเรียน รัฐบาลพิมพ์หนังสือเรียนภาษาไทเหนือให้ ใช้ตัวหนังสือไทเหนือ ตัวหนังสือไทเหนือใช้ **ลิกโต้ย้าว** (= หนังสือตัวยาว) เช่นเดียวกับของไทเมอลักษณะตัวหนังสือจึงต่างกับ **ลิกโต้มัน** (= หนังสือตัวกลม) อย่างที่ใช้ในรัฐชานอยู่บ้าง และอ่านยากดังกล่าวแล้ว แต่เมื่อพิมพ์ออกมาทำให้อ่านง่ายขึ้น และสิ่งที่ทำให้อ่านง่ายขึ้นมากก็คือ เขาคิด **เถาเสง** (= เถาเสียง) หมายถึงเสียงวรรณยุกต์หรือเสียงสูงต่ำซึ่งรวมไปถึงเครื่องหมายกำหนดเสียงสูงต่ำ อย่างที่ภาษาไทยใหญ่เรียก **หมายเสง** (= เครื่องหมายเสียงด้วย)

เถาเสง ของภาษาไทเหนือเขาคิดเป็นตัวหนังสือฝรั่ง คือ มีอักษร **reac** กับอักษรอีกตัวหนึ่งคล้ายตัววี แต่มีหางขมวด

เรื่องนี้น่าสนใจ เพราะเป็นของใหม่ ข้าพเจ้าเลยขอให้เจ้าของหนังสือช่วยอธิบายให้ ข้าพเจ้าเทียบเคียงของเราไว้ คือ

เสียงหนึ่ง ไม่มีเครื่องหมาย ตรงกับเสียงสามัญอักษรกลางของเรา เช่น กาล้า = กาด้า
ตา = ตา ปู = ปู อา = อา

เสียงสอง ใช้อักษร **r** เทียบได้กับเสียงสามัญท้ายตรี หรือบางทีก็ฟังเหมือนเสียงตรี จึงใช้เครื่องหมายเสียงตรีกำกับ เช่น คาย **r** = ค้าย ตรงกับเสียงสามัญอักษรต่ำของเรา (ไม่มีตัวพิมพ์อักษรของเขา จึงใช้อักษรของเรากำกับด้วยเถาเสงแบบของเขา :) คือ ควาย งา **r** = จ้า คืองา มา **r** = ม้า คือ มา วน **r** = วัน คือวัน

เสียงสาม ใช้อักษร **e** เทียบได้กับเสียงเอก เช่น มาก **e** = หมาก ตรงกับคำเสียงเอกของเรา คือ หมาก หมายถึงผลไม้ กินหมาก คือ กินผลไม้ในภาษาของเขา ตง **e** = ตั้ง คือ ตั้ง กา **e** = ก่า คือไป ยู **e** = หยู คืออยู่ เล **e** = เหล หมายถึง เทียว ก่าเหล = ไปเทียว

เสียงสี่ ใช้อักษร **a** เทียบได้กับเสียงโท ซึ่งตรงกับคำเสียงโทของไทย เช่น เตอ-อ **a** = เตอ-อ คือได้ ปา **a** = ป้า คือ บ้า ขาว **a** = ข้าว คือ ข้าว ไล **a** = ไล้ คือ ได้ หา **a** = ห้า คือ ห้า

เสียงห้า ใช้อักษรคล้ายตัว ว (ซึ่งไม่มีตัวพิมพ์จึงใช้ตัว v แทน) เทียบได้กับเสียงโท สั้น ซึ่งตรงกับเสียงตรีของไทย เช่น จาง v = จ้าง คือ ข้าง ฟา v = ฟะ คือ ฟ้า มา v = มะ คือ ม้า พา v = พะ คือ พร้า ชือ v = ชือ คือ ชือ ล้าน v = ลั่น คือ ลั่น ไม v = ไม คือไม้

เสียงหก ใช้อักษร c เทียบได้กับเสียงจัตวา เช่น เกอ-อ c = ที่ไหน สุ c = สุ ภา c = ภา คือ โคน (ภาโห = โคนหัว โห = หัว) เขา c = เขา (วัวควาย)

ไม่ทราบว่ามีชาวไทเหนือผู้คุ้นเคยกับตัวหนังสือที่ไม่มีเถาเสงจะนิยมวิธีการแบบนี้หรือไม่ เช่นเดียวกับคนไทใหญ่ที่คุ้นเคยกับ หมายเสง (เครื่องหมายวรรณยุกต์) เพียง ๒ รูป คือ . แทนเสียงโทสั้น เช่น น. = นะ คือ น้ำ ม. = มะคือม้า กับ : แทนเสียงตรี เช่น มา : = ม้า คือมา ลาย : = ล้าย คือ ลาย ไม่ยอมรับเครื่องหมายใหม่อีก ๒ รูปที่สมาคมวรรณคดีฯ คิดเพิ่มเติมขึ้น คือเพิ่ม, แทนเสียงเอก เช่น ไก, ไช, = ไกไข่ กับ ; แทนเสียงสามัญท้ายโท เช่น หา; = ห้า โกญ; = ไกย คือกล้วย หว่าทำให้ยุ่งยากอ่านไม่ออก แต่ภายหลังเมื่อชินเข้าคงจะรับใช้ไปเอง ส่วนข้าพเจ้ารู้สึกสะดวกมากเมื่อเห็นหมายเสงหรือเถาเสงเช่นนี้ เพราะอ่านได้ทันที ไม่ต้องคิดว่าจะเป็นน้ำหรือหน่า อย่างที่เขาเล่ากัน ๆ กันว่า เขียนไว้ว่า มีน้ำ คนกระหายน้ำพอเห็นเข้า แทนที่จะตรงเข้าไปกินกลับวิ่งหนี เพราะเข้าใจว่าที่เขียน มีน้ำ ไม่ได้หมายความว่า มีน้ำ คือมีน้ำแต่กลับจะหมายความว่า หมี่หน่า คือหมี่มาก

ออกแบบสร้างปก

โดย ชมฤกา หงษ์สุวรรณ

สำนักพิมพ์ ประกายพริ้ว 41 ถนนกระโจม
กรุงเทพมหานคร โทร. 2818249, 2824776 :
รูปเล่มและจัดพิมพ์